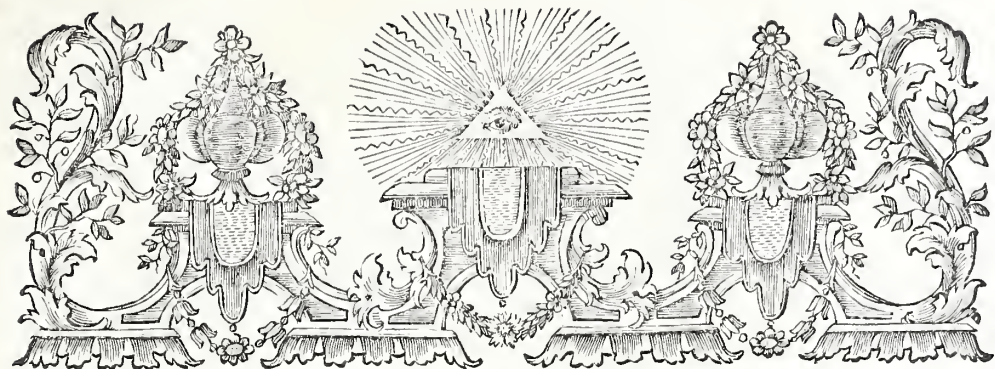

LIBER II.

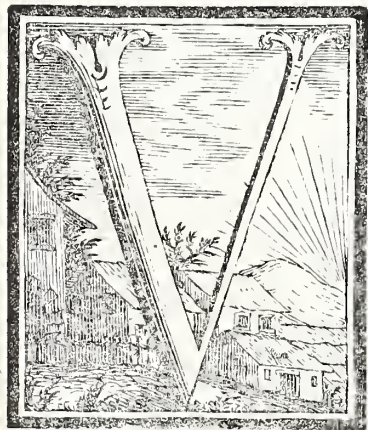
PARS I.

DE CANTU & MUSICA ECCLESIASTICA MEDII ÆVI.

CAPUT I.

De statu & progressu cantus ecclesiastici, Romani præsertim medio ævo.

I.

vidimus hætenus non parvam operam cantui ac musica ecclesiasticæ esse impensam a sanctis Patribus, qui ecclesiam christianam informarunt, ornaruntque pio hoc studio, utilitate non spernenda in commovendis fidelium mentibus. Quam deinceps spectantes, qui res ecclesiasticas cordi habuerunt, parem ac maiorem etiam in eadem re posuerunt curam, antiqua novi & veteris Testamenti æmulati exempla, quod inter alios IOANNES in sua musica edisserit, a) potissimum loquens de usu Romana ecclesiæ, de qua cum hætenus pauciora, quam de aliis ecclesiis, quoad præsens argumentum

Ars musica exulta medio ævo veterum exemplo.

a) „Cum igitur (inquit c. 17.) commovendis mentibus hominum tanta sit musicæ potentia, merito usus eius acceptus est in sancta Ecclesia.

Primum autem a S. IGNATIO Martyre, nec non & a beato AMEROSIO Mediolanensium Antistite usus musicæ in Romana Ecclesia haberi cæpit.

mentum afferre licuerit; deinceps, quomodo sola illa in toto saltem Occidente fuerit in hac re magistra, patebit: licet quidem potissimam etiam, quoad priorem ætatem, laudem DAMASO præsertim auctores medii huiusce ævi tribuant in instituendo cantu ecclesiastico, nixi mutuis S. HIERONYMI, at spuriiis, epistolis, quibus relatis in veteri codice *Gottwicensi* sæc. IX. Rev.^{mus} eius coenobii Antistes & Chronographus sequentes in hanc rem sub-

L. I. Chron.

Gottmic. c.3.

a

Can. 27.

b

nexos reperit versus de dulci psalmodiarum *Davidicorum* modulatione a) qui hunc usum potissimum semper in ecclesia christiana præstiterunt. Quod vero ea in re laudi datur DAMASO; id certe clarissimis argumentis comprobatur, ut videbimus, de eiusdem posteris. Inter quos ZACHARIÆ monita secuti Patres Concilii *Cloveshoensis* II. circa medium sæculum octavum præclara statuerunt, quoad divinam psalmodiam fidelibus frequentandam b). Volueruntque

Post hos beatissimus Papa GREGORIUS Spiritu sancto ei, ut fertur, assidente & dictante, cantum modulatus est: cantumque *Romane* Ecclesie, quo per anni circulum divinum celebratur officium, dedit. Quod autem canendo laudandus sit DEUS, non parvam in veteri pagina auctoritatem habemus. Legimus namque in libro *Exodi*, quod submerso PHARAONE MOYSES, & cum eo filii ISRAEL canticum concinuerunt Domino, sed & Psalmista artis huius haud ignarus in decachordo, quod est musicum instrumentum, laudes Domino cecinit, nosque ad concinendum hortatus, dicens, *Cantate Domino canticum novum, laus eius in ecclesia Sanctorum*. Nec solum naturali sono uti nos in laude DEI voluit: cum, & per manufacta musices artis instrumenta, Dominum laudari commonens ait: *Laudate Dominum in sono tubæ, in psalterio & cythara, & tympano, & choro, in chordis & organo*. Cum ergo tanta huius disciplinæ in veteri Testamento inveniat auctoritas: cumque eam tam religiosi viri in ecclesia sanxerunt: cum denique efficax, ut dictum est, ad mentes hominum commovendas sit eius potentia, quem huius scientiæ sanum pigeat? Quis ei non toto affectu studiosus adhæreat? "

- a) *Psallere qui docuit dulci modulamine Sanctis, Noverat iste decem legis qui verba dedisset. Quo digitis cytharum chordis totidemque dicavit. Nomina vel signum numerum crux ipsa notaret, Credere quid dubitas, virtus regit omnia Christi, Qui varias iunxit uno sub carmine linguas, Ut pecudes volucresque DEUM cognoscere possint, Hic sonus est fidei, mentes qui mulcet amaras,*

Si creatura prior tanto pro munere gaudet Offerat ut Domino, salvet quos gratia vocis. Num DAMASI monitis aures præbete benignas Quisque sitit, veniat cupiens haurire fluentia. Inveniat latices servant qui dulcia mella. Sordibus expositis purgant peretralia cordis Cor etenim renovant, Christo servire parati Prophetam Christi sanctum cognoscere debes &c.

- b) „Vigesimo septimo, multa de his, qui sive sanctam psalmodiarum ac spiritalem cantilenam utiliter, sive de his qui negligenter præsumunt agere, multa differentes in hunc modum: Psalmodia, inquit, opus divinum spiritu & mente agentibus magnum est ac multiplex animarum medicamentum suarum. Vocem hanc sine sensu cordis canentibus, sonitum ad cuiusvis rei facere simillimum est, unde quamvis psallendo latina quis nesciat verba, suas tamen cordis intentiones ad ea quæ in præsentia poscenda sunt a DEO suppliciter referre, ac pro viribus destinare debet. Nam psalmi, Sancto Spiritu iam olim ad solatium generi humano per os Prophetæ prolati cum intima intentione cordis & corporis congrua humillatione, ad hoc canendi sunt, quatenus per divinæ laudis oracula, & nostræ salutis Sacramenta, & humillimam quoque confessionem delictorum, sive eorumdem suppliciter imploratam remissionem de quacunque re digna, divinæ pietatis exorantes pulsaverunt aures, eo digniores exaudiri mereantur, quo ipsi DEO appropinquare vel placere gestiunt, per ea quæ prædixi tam sacrosancti ac divini speculiter famulatus officii servitium, sive dum pro se ut faciant in illa sancta modulatione,

runtque Patres, ut fideles, qui voces suas coniungere in sancta modulatione non poterant, *expleta quantalibet psalmodia* preces aliquas *lingua latina, vel qui eam non didicerunt, sua Saxonica* subneclerent, ne prorsus nullas haberent in publico divino officio partes. Alias certe necdum laici erant a psalmodia exclusi, nisi ubi forte ordinatior & coloratior, quod hoc medio ævo invaluit, fuit cantus. Veluti in *Anglia* distinctionem facit capitulare THEODORI *Cantuariensis* a MABILLONIO citatum: *Laicus in ecclesia non debet recitare, nec Alleluia dicere, sed psalmos tantum & responsoria sine Alleluia.* Prefat. in sec. I. Bened. n. 110. Haud dubie cantus cum *Alleluia* fuit, coloratior, qui paulatim magis magisque inolevit, ita ut ars, & industria maior adhibita sit. Ea disciplina, a *Romana* ecclesia accepta, a PIPINO & CAROLO *Magno* maxime, ut paulo post narrabimus, instaurata fuit. Eadem vero iterum neglecta inculcari debuit, veluti in Concilio *Valentino* III. factum intelligimus an. 855. „Ut de scho- Can. 18. „lis tam divinæ quam humanæ litterarum, nec non, & ecclesiasticæ cantilenæ, iuxta exemplum prædecessorum nostrorum, aliquid inter nos tra- „ctetur, &, si potest fieri, statuatur atque ordinetur: quia ex huius studii „longa intermissione, pleraque ecclesiarum DEI loca & ignorantia fidei & „totius scientiæ inopia invaluit.“ Iam sacra musica id etiam in ecclesia obtinuerat, ut, quemadmodum apud veteres, inter septem liberales artes connumeraretur, discereturque a). Nihilominus AURELIANUS Monachus *Reo-* a *mensis* sæc. IX. in epistola nuncupatoria ad BERNARDUM *Archicantorem*, Ap. Marten. Monum. T.I. p. 121. Sc. Ibid. p. 122. futurum Archiepiscopum, præmissa libro de musica, testis est, cantores nobilissimos tunc fuisse fere artis ignaros. *Scio enim, inquit, quia nobilissimi inveniuntur cantores. Huius autem fateor, nisi vos solum* (BERNARDUM indigitat) *me neminem artis vidisse peritum. Quidam etenim nostrorum multa musice norunt statuta. Tamen ut fuerunt prisce nusquam tamen, ut arbitror, invenitur musicus.* Patebit ex tot auctoribus medii huius ævi, quos edemus, pleraque in suam tractationem eos adoptasse, quæ ad perfectam musices artem spectant. Factumque est, ut omnibus ecclesiasticis saltem necessaria quadantenus evaderet hæc ars, utpote quotidiano ecclesiastico officio consecrata. „Hæc ergo disciplina (inquit *Rhabanus MAURUS*) tam L.I. de Instit. Cler. c. 24. „nobilis est, tamque utilis, ut qui ea caruerit, ecclesiasticum officium

„congrue

DEUM multiplici modo & laudant & orant: sive etiam pro aliis viventibus seu mortuis eum expleta quantalibet psalmodia, genuflectentes in orationem, & lingua latina, vel qui eam non didicerunt, sua saxonica dicunt: *Domine miserere illi, & parce peccatis illius, & converte illum, ut faciat voluntatem tuam:* sive id pro mortuis. *Domine secundum magnam mise-*

ricordiam tuam, da requiem anime illius, atque ei pro tua immensa pietate, gaudia lucis æternæ donare cum tuis sanctis dignare.“

a) „Quodsi te (inquit GREGORIUS *Turonensis* Lib. X. hist. Franc.) MARTIANUS noster libris septem erudit, id est, si te in grammaticis docuit... in harmonicis sonorum modulationes suaviū accentuum carminibus concrepare.“

„congrue implere non possit. Quidquid enim in lectionibus decenter pronunciatur, ac quidquid de psalmis suaviter in ecclesia modulatur, huius scientiæ disciplina ita temperatur, & non solum per hanc legimus, & psallimus in ecclesia, imo omne servitium DEI rite implemus.“ Agit de *institutione Clericorum* inter alia etiam de septem liberalibus artibus, adeoque de musica disciplina omnibus necessaria, & tunc vel maxime exulta ab iis, ut deinceps videbimus, qui ecclesiastico canoni peculiariter fuerunt addicti. „Musici artis disciplina (in MSc. sæculi XII. codice Bibliothecæ nostræ post dialog. ODDONIS de musica legitur) summo studio appetenda est. Et xime his, qui communi conversatione DEO serviunt. Nam sicut per Psalmistam dicitur, quia panis confirmat, & vinum lætificat cor hominis, ita & frequens lectio animum nostrum ad virtutes roborat, cantus vero in DEI servitio mentem exhilarat. Accidit præterea, ut cum suavitate melodiæ, quæ in terris agitur, congaudentes miramur, ad illam armoniam coelestis patriæ audiendam ardentius festinemus, quæ tanto est ista suavior, quantum cælum terra miramus excelsius.“ Immediatè antea duo in hac disciplina exercenda requisivit, & DEI opem, & nostram sedulam operam. „Quodsi (inquit) aut negligenter agit, aut hoc non per divinam illustrationem, sed sui sensus acumine se capere posse præsumferit, aut nequaquam intelliget, aut nondum refert gratias donatori, efficietur, quod absit, elationi inserviens, minus iam subditus Creatori.“

Usque ad excessum.

II. Dum successu temporis amplior modulatio cantilatioque adhibita est, facile excessus in utramque partem contigit, dum aut horrida ac inkomposita, aut nimis compta & fucata maiestatem divini operis foedavit. Ab hac re sibi cavisse LETALDUS in componendo ad musicam festo S. IULIANI memoratur apud MABILLONIUM, & BOLLANDUM, vestigiis veterum insistens.

L. II. *Annal.* „Porro (inquit) in componendo Sancti IULIANI officio recedere noluit a n. 50. similitudine veteris cantus, ne barbaram aut inexpertam melodiam fingeret. *Bolland. T. II.* „Non enim mihi placet, ait ille, quorundam musicorum novitas, qui tanta *Ian. p. 1152.* „dissimilitudine utuntur, ut veteres sequi omnino dedignentur auctores.“ n. 4.

Has tamen inter frustra referuntur cantiones, ob nimiam celeritatem & saltus *Capreae* medio illo ævo dictæ, cum sit potius celeris & expedita monochordi mensura ab ARIBONE inventa, ut ex eius opere a nobis edendo patebit. Cantiones vero has easdem fuisse censet D. LEBEUF in tractatu historico & practico super cantum ecclesiasticum, ac *figmenta*, unde *cantores figmentarii* sunt dicti, sed profani; *Res factæ* nominatæ, dum cantus eiusmodi ausæ etiam sunt ecclesiam occupare. Accidit tamen, ut alii religiosiores, veluti decuerat, cauti, moderatiores potius facerent sacros suos cantus.

Cap. 5.

cantus. Utriusque rei testis nobis est IOANNES *Saresberienſis*, qui *de nugis curialium* perſtringit præcinentium, & ſuccinentium, canentium, & decinentium, intercinentium, & occinentium præmolles modulationes, quos Sirenarum potius philomelarum, ac piſſitacorum, quam hominum concentus iure dicit, nihil minus quam ad devotionem excitandam aptos. *Cum hæc*, inquit, *quidem modum exceſſerint, lumborum pruriginem, quam devotionem mentis poterunt citius excitare.* Vel hinc patet, labem hanc illum in ſacro notaſſe cantu, idque promiſcue illa ætate fieri, deinceps graviter conqueritur a). NOTKERUS in prologo *Sequentiarum* teſtatur, ſe ab ISONE, magiſtro ſuo reprehenſum, quod in componendis *Sequentiis* uni ſyllabæ plures notas mulicas attribuerit. Fuit vero ea *Sequentiarum* origo, ut ſuffocarentur inconditæ illæ *neumæ*, quas vocabant, dum una ſola vocalis *a*, e. c. in *Alleluia*, tanta notarum ſerie, voce in omnem partem verſa, protraheretur. Qui fuit unus mulices exceſſus, ex pluribus aliis, de quibus ſingillatim recurret ſermo, celebri ſubinde in teſtimonium vocata decretali IOANNIS XXII. quæ incipit *Docta ignorantia*: aliisque idoneis auctoritatibus ad refrenandam licentiam in cantu ac muſica eccleſiaſtica, primæ Eccleſiæ ætatis exemplo. Apud *Græcos*, etſi purior ſemper fuerit cantus eccleſiaſtici diſciplina, labes tamen etiam & maculæ notantur medio ævo, quæ ipſæ tamen mox graves cenſores naſcæ, muſicam ſacram non contaminarunt. Sic THEOPHILACTUM *Cypolitanum* Patriarcham graviter culpât CEDRE-
NUS in Annalibus, quod cantica ſæcularia in Eccleſiam introduxerit. In ſuperioribus vidimus, quam cauti & circumſpecti fuerint ſancti Patres in eliminandis ab omni chriſtiana muſica huiusmodi lenociniis, maxime in ſacris, ut imprimis S. AUGUSTINUS aliquando hæſerit, an non tutius cantus ſuavitas abeſſet ab eccleſiaſticis conventibus.

a

*Extrav. L.
III. tit. 1.
cap. iii.*

III. Sed ex altera parte utilitatem ſpectans, & ſalutares, quos ipſe expertus fuerat, motus piarum mentium, nunquam eo deſſecit, quo hoc ævo medio *Albigenſes*, *Waldenſes*, *Henriciani*, *Petrobruſiani*. Neque quidquam vero *Græci* ſchiſmatici, licet minutiora quæque in controverſiam vocarint,

Fruſtra tamen hæreticis eius uſum damnantibus.

a) „Quæ vero mentes (inquit T. XXIII. Bibl. PP. p. 252.) emolliunt, moresque ſubvertunt, a noſtra ætate undique aſciſcuntur, licet ipſa ultra, quam fatiſ eſt, vitiis ſuis abundet. Si quemquam eorum qui vehementius hiſ inſiſtunt, gravem videris, ſi modeſtum, ſi pudicum, viris fortibus noſtrorum temporum ipſum connumerare memineris. Quandoquidem hæc rara avis eſt. Proinde quidam vene-

rabilis vir, circiter ſeptingentarum monialium pater, hanc monaſteriis ſuis præſcripſit legem, ut omnia earum cantica, totius melicæ pronuntiationis exuant modos, & ut ſola pſalmorum & laudum ſint ſignificativa pronuntiatione contentæ. Suſpecta equidem fuit ſancto viro voluptati cognata mollities, eoquod voluptas parens libidinum eſt.“

Interrog. 2. carint, hic obiecerunt. Ex quibus IOANNES, Episcopus *Citri*, *Item precat*
iones, inquit, *& musici cantus, & divina templa, venerationesque pretio*
sæ Crucis, sanctarumque imaginum illis sunt nobiscum communes. *Albigen*

T. III. Conc. ses in Concilio *Atrebatenfi* an. 1028. damnantur, ac prolixè refutantur c. 12.

Germ. p. 91. *De psallendi Officio.* Sic vero auspicantur Patres: „Quis autem dubitet vos
„ immundo spiritu agitari, dum hoc, quod per Spiritum sanctum prola-
„ tum, atque institutum est, id est, usum psallendi in sancta Ecclesia, ab-
„ iicitis, & quasi superstitiosum errori cultum imputatis. Sumpsit ergo hanc
„ modulandi formam ordo ecclesiasticus non ex ludicris, & iocularibus in-
„ sectationibus, sed ex veteris & novi Testamenti Patribus &c.“ *Henriciani*
contendebant, DEUM irrideri cantibus ecclesiasticis: *quia qui solis piis af-*
fectibus delectatur, nec altis vocibus advocari, nec cantu possit mulceri. Et
Waldenses cavillabantur, frustra tempus teri in cantibus ecclesiasticis. *Item,*

T. XXV. scribit de iisdem REINERUS, *Ecclesiæ cantum subsanant, & dicunt, quod in*
Bibl. PP. *verbis tantum, non in melodia sit vis.* PETRUS *Cluniacensis*, dictus *Venera-*
p. 266. c. 5. *bilis*, inter alia hanc etiam *Petrobrusianorum* cavillationem ac errorem *con-*
a *tra id quod dicunt, DEO non esse cantandum, refutat a).* Tractat quæstio-

2.2. quæst. 91. nem hanc D. THOMAS, ac primo quærit, *Utrum DEUS sit ore laudandus?*
quod nec ipsum, & rectè quidem, ideo necessarium dicit, ut ei, qui est
inspe-

a) „Iam vero (inquit T. XXII. *Bibl. PP.*
p. 1079.) ad illud quod addunt hæretici, irri-
deri scilicet DEUM cantibus ecclesiasticis: quia,
qui solis piis affectibus delectatur, nec altis vo-
cibus advocari, nec musicis modulis potest mul-
ceri: ad tales, inquam, nœnias respondere ani-
mus nauscat, quia quod nec brutis hominibus
negantibus, sentire brutum & stolidum est, hoc
velle velut ex ratione refellere, pene indissimi-
liter stultum est. . . Nunquid obtrutissimi,
quando hoc cogitare cœpistis, vel dicere inchoa-
stis, nulla mentibus vestris ex innumeris aucto-
ritas divina occurrit? Cur saltem psalmi, qui ab
omni clero Ecclesiæ DEI, & maxime a Pres-
byteris, quod ipsi fuistis, frequentantur: quando
hoc cogitastis, dixistis, prædicastis, aliquando
non occurrerunt? Nonne in eisdem sæpe aut
pæne assidue legitis, & remota altioris myste-
rii maiestate, etiam ad litteram dictum adver-
titis, si sapitis. *Cantate Domino &c.* & mille
talìa? Hoc quidem de cantu vocis humanæ.
Quid de instrumentis variis, & diversa modu-
latione? Quare quæ toti orbi notissima sunt, vo-
bis solis occurrere non potuerunt? Nam de in-
strumentis musicis & corporalibus, ait in eisdem
psalmis vox divina, *Psallite Domino in citara &c.*

& mille similia. Numquid qui hæc dixit, qui
scripsit, qui hæc instrumenta præcipue compo-
suit: qui sonuit, qui cantavit, dicendo, scri-
bendo, sonando, cantando, DEUM irridere vo-
luit? Nonne ipse primæ legis lator MOYSES tu-
bas argenteas ad bellandum, ad quiescendum,
ad castra levanda, ponenda, ad insonandum co-
ram arca Domini, in deserto, in tabernaculo,
in iubileo fieri mandavit? Nonne tam ipse quam
Sacerdos AARON, nonne iam dictus Rex ac
Propheta DAVID, nonne SALOMON, nonne
ESDRAS, nonne multi sanctorum Regum ac
Prophetarum musica instrumenta fecerunt, mil-
lia cantorum instituerunt, ipsinet ea sonuerunt,
cantaverunt, saltaverunt? Numquid autem hæc
omnia ad irridendum, contemnendum, substan-
dandum DEUM fecerunt? Non, inquam, stulti,
non ista, sed ad laudandum, adorandum, ho-
norandum, glorificandum. Quod si talium can-
tantium, psallentium, organizantium, etiam
apud homines manifestam utilitatem quæritis:
audite quod, ut puto, nescitis, in sacra scrip-
tura talibus modis demones effugari, morbos
mitigari, DEUM advocari: & per hæc eum
consultis hominum respondere, & postulata præ-
stare &c.“

inspector cordium, nostros conceptus manifestemus, sed ut nos ipsos, & alios audientes ad eius reverentiam inducamus. *Et ideo, inquit, necessaria est laus oris, non quidem propter DEUM, sed propter ipsum laudantem; cuius affectus excitatur in DEUM ex laude ipsius.* Ac postea propius inquirens, *utrum in divinis laudibus sint cantus assumendi?* Cum sibi inter alia obiecisset, principaliorem esse laudem mentis, quam oris: laudem vero mentium impediri per cantus: *Tum, inquit, quia cantantium intentio abstrahitur a consideratione eorum quæ cantant, dum circa cantum student; tum etiam, quia ea, quæ cantantur, minus ab aliis intelligi possunt, quam si sine cantu proferrentur.* Sed ex adverso exemplum S. AMBROSII in ecclesia Mediolanensi cantus instituentis inducens, respondet: *Dicendum, quod sicut dictum est (art. præc.) laus vocalis ad hoc necessaria est, ut affectus hominis provocetur in DEUM.* *Et ideo quæcumque ad hoc utilia esse possunt, in divinas laudes congruenter assumuntur.* *Manifestum est autem, quod secundum diversas melodias sonorum animi hominum diversimode disponuntur; ut patet per Philos. in 8. Polit. & per BOETIUM in prol. musicæ.* *Et ideo salubriter fuit institutum, ut in divinas laudes cantus assumerentur, ut animi infirmorum magis provocarentur ad devotionem.* Vidimus hanc constantem, apostolicis dictatis congruam, fuisse in Ecclesia persuasionem, usumque perpetuum a prima ætate: idem deinceps per mediam discurrentibus patebit, auctam semper fuisse hanc curam, operamque datam, quod factum prius nonprehendimus, ut ad artem ac certas regulas institueretur cantus, ac musica ecclesiastica, vocum etiam, ac instrumentorum, seu organorum musicorum (licet tenui compositione) non sola vocis articulata, artificiosaque modulatione.

IV. Præcipua laus S. GREGORIO M. tribuitur quoad cantum, quem plannum seu firmum vocant, unius constantem vocis modulatione, quique in suis notis æquam servat mensuram: atque proprie est, vocaturque *cantus choralis*, a loco & officio chori; ab auctore vero *Gregorianus*, seu etiam *Romanus*, in Romana Ecclesia excultus, & per totum Occidentem propagatus, studio & opera aliorum etiam Pontificum post S. GREGORIUM, imprimis LEONIS II. quem *liber pontificalis*, & PLATINA plurimum ob id collaudant. Ei præter HORMISDAM, WALAFRIDUS STRABO BENEDICTUM & SERGIUM iungit. De aliis etiam deinceps recurret mentio, quando singillatim de cantus *Gregoriani* seu *Romani* propagatione per diversas Occidentis partes dicemus; nunc de S. GREGORIO potissimum agimus, de quo IOANNES Diaconus: „Antiphonarum centonizans, cantorum constituit scholam: more sapientissimi Salomonis propter musicæ compunctionem dulcedinis. Antiphonarum

A. 1. in Corp.

Cantus Gregorianus.

De rebus eccl. c. 22.

Vita S. Greg. L. II. c. 6.

- „rium centonem cantorum studiosissimus nimis utiliter compilavit.“ In
Ed. Basn. T. Anonymi vita S. GREGORII apud CANISIUM ita hoc idem recensetur: „De-
II. P. III. „inde propter musicæ dulcedinem, antiphonarium aliumque cantum, tam
p. 258. „in die, quam in nocte per annum canendum, composuit, ordinavit, at-
 „que constituit.“ Citatus autem IOANNES *Diaconus* singula deinceps articu-
 latus explicat de schola cantorum, ab eodem sanctissimo Pontifice insti-
 tuta; de lectulo, in quo recubans modulabatur: de flagello, quo pueris mi-
 nabatur, & de authentico eiusdem antiphonario, *Rome* magna veneratione
 asservato, pro iis, quæ in Missæ sacrificio sunt cantanda: de altero enim
 antiphonario, seu responsali pro reliquis diu noctuque in ecclesiis celebrari
 solitis officiis, minus constat, S. GREGORIUM esse eius auctorem; licet id
 omnino tenendum, si verbis Anonymi apud CANISIUM mox citatis standum
 sit. Nescitur porro, quæ in ipso cantu præstiterit. Multos *Arnoldus WION*
 in opere, quod *lignum vitæ* inscripsit, citat medii huius ævi auctores, WA-
L. V. p. 630. LAFRIDUM, BERNONEM, RADULPHUM, SIGEBERTUM &c. ut afferat S. GRE-
 GORIUM cantum musicalem, quem *figuratum* appellant, quod nimis levis &
 dissolutus, & ob suam lasciviam personis ecclesiasticis minus conveniens vi-
 deretur, ab ecclesiis explosisse, & ne quid ornatus & concentus inter sacri-
 ficandum deesset, graviolem reperisse, eundemque cantum *firmum* appellari
 decrevisse. At enim cantus musicalis, quem *figuratum* appellant, nullum
 prorsus extat vestigium quinque & amplius post S. GREGORIUM sæculis. Ac
De reb. eccl. WALAFRIDUS quidem dicit, tradi beatum GREGORIUM sicut ordinationem
c. 22. Missarum & consecrationum, ita etiam cantilenæ disciplinam maxima ex par-
Cap. 25. te in eam, quæ hætenus quasi decentissima observatur, dispositionem perdu-
 xisse. Et postea: „Ordinem autem (inquit) cantilenæ diurnis, seu noctur-
 „nis horis dicendæ Beatus GREGORIUS plenaria creditur ordinatione distri-
 „buisse, sicut & supra de Sacramentorum diximus libro: cum multi ante,
 „sive post eum orationes, antiphonas, vel responsoria composuerint.“ Per-
 tinent hæc ad utrumque officium, seu antiphonarium, *graduale*, & *respon-*
De quibud. *reb. ad Miss.* *pertinent. c. 1.* *sale*, quoad sacrificium Missæ, & horas canonicas; sed quoad cantus ipsius
 rationem nihil nobis singulare produnt hæc, nisi quod decentissimam insti-
 tuerit disciplinam. Nec plus BERNO innuit. *Sicut*, inquit, *sepiatissimus*
Papa GREGORIUS *librum Sacramentorum diligentissime ad veritatis lineam*
correxerit, ita musicæ quoque modulationis harmoniam satis utiliter composuit,
ac ordinavit. SIGEBERTUS alio quidem, quam quos WION citat, loco, ad
 annum nimirum CHRISTI 592. nihil amplius, quam quod ex IOANNE *Dia-*
cono retulimus, *de antiphonario regulariter centonizato, & utiliter compi-*
De Can. ob- *lato*, habet. RADULPHUS *Tungrensis* nonnihil explicatius affert. „Et ex-
serv. Frap. „inde (ait) apud Romanos B. GREGORIUS, & VITALIANUS Papæ cantum Ro-
12. manum

„*manum* receperunt, qui per eos, seu per alios, sub tenore & tono, qui hodie cantatur, ubique extitit, magis plane dulcoratus, & ordinatus.“ Loquitur ibi de cantu *Ambrosiano* magis forti, de quo mox, cui iste opponitur magis *dulcoratus* & *ordinatus*. Quod eo intelligi potest, ut regulas ac artem canendi, quam antea ex *Gracia* BOETIUS attulit, & CASSIODORUS paucioribus explicat, GREGORIUS ad sacrum ecclesiæ revocaverit usum, quod a nemine antea factum legitur. De qua re luculenter loquitur auctor iam laudati *de Musica* operis a). Innuitque S. GREGORIUM non obvia solum, & naturali musices vi, sed arte præstantem eam ecclesiæ intulisse. Atque id est, quod S. GREGORIO recentiores etiam in acceptis referunt, quod artem cantandi regularemque usum ordinavit, veluti ab antiquioribus *Græcis* potissimum fuit exulta. Inde conicere liceret, quod notarum formas, litteras nempe latinas pro græcis substituerit. Sic vero, S. GREGORIUM scalam musicam invexisse, KIRCHERUS vult, quæ per primas alphabeti litteras designatur, nimirum *A. B. C. D. E. F. G.* quibus repetitis & duplicatis omnis cantus & musices varietas comprehenditur. Facile per se aut alios arte peritos, id quod erat sacro usui accommodatum, accepit ac ordinavit, iis haud dubie, quæ antea in ecclesia canebantur, non adeo ad regulas exactis, aut corruptis. „Quoniam (inquit le BEUF) solitum erat cantari tam in Ecclesia *Latina*, quam *Græca* longo ante ipsum tempore, selegit, quod ipsi magis in omnibus illis modulationibus arrisit, atque compilationem fecit, quam antiphonarum centonem appellarunt. Fundamentum cantus erat antiquus cantus *Græcorum*, atque iisdem insistebat principiis. Poterat illum cantum *Italia* accommodare suo gustui: usus cum tempore mutationes fecerat, ut in „aliis

a

P. I. Musurg.
p. 216.

Tr. hist. de
Mus. c. 1.

a) „Sunt præterea (inquit) & alia musicorum genera aliis mensuris aptata; sed hoc genus musicæ, quod nos exposuimus, peritissimorum musicorum sanctissimorumque virorum ratione suaviori, ac defecatori, & naturali modulatione constat perfectum. Sanctissimus namque GREGORIUS, cuius præcepta in omnibus studiosissime sancta observat Ecclesia, hoc genere compositum mirabiliter antiphonarium ecclesiæ tradidit, suisque discipulis proprio labore insinuavit. Cum nunquam legatur cum secundum carnalem scientiam huius artis studium percepisse: quem certissime constat omnem plenitudinem scientiæ divinitus percepisse. Unde constat, quod hoc genus musicæ, dum divinitus Sancto GREGORIO datur, non solum humana, sed etiam divina auctoritate sancitur. (Et paulo post): Ex quibus probatur, quod Sanctissimus Papa GREGO-

RIUS plus omnibus per divinam gratiam huius artis industriam sit adeptus. Nam si perpendas, valde mirabile est, quod in nocturnis responsoriis somnolentorum more graviter & dissolute ad vigilandum nos exhortari videtur: in antiphonis vero plane & suaviter sonat: in introitibus vero quasi voce præconia ad divinum clamat officium: in *Alleluia* suaviter gaudet: in Tractu vero & Gradualibus plane & protense humiliatæque voce incedere videtur: in offerendis vero & eorum versibus, maximeque in communionibus quantum in hac arte valuerit, patfecit. Est enim in eis omnimoda huius artis elevatio, dispositio, duplicatio, dulcedo cognoscentibus, labor discantibus, valdeque ab aliis cantibus discrepans mira depositio, & non tantum secundum musicam facti, quam musicæ auctoritatem & argumenta præstantes.“

*De antiq. eccl.
disc. c. X.
n. 23.*

„ aliis accidit rebus. S. Pontifex correxit, adiecit, reformavit, quod vide-
 „ batur. Ut verbo dicam, licet novum contulerit solum ordinem, opus ta-
 „ men eius nomen accepit, communicavitque deinceps toti Ecclesiæ cantui
 „ nomen cantus *Gregoriani*.“ Mos erat per multa Ecclesiæ sæcula, publice
 in ecclesia ad Missam primæ Adventus dominicæ ante Introitum cani ob hanc
 rem singulare in laudem S. GREGORII carmen. Ritum MABILLONIUS in suo
 Itinere *Italico*, & MARTENIUS describit ex ritualibus *Gallicis* manuscriptis;
 atque etiam adhuc ex USUARDI martyrologio, *Parisiis* an. 1490. edito, id
 palam est, ubi ad calcem hæc leguntur: „ Ad perpetuam rei memoriam
 „ prima Dominica Adventus ante Introitum Missæ in plerisque ecclesiis, &
 „ signanter in ecclesia *Bituricensi* in ipsius Gradualis initio inscribitur tanquam
 „ procœmium libri, & cantatur quod GREGORIUS *Præsul* &c.“ Observavi
 hoc in multis antiquis Gradualibus libris cum nonnulla diversitate: veluti in
 vetustissimo libro Sacramentorum, qui extat in bibliotheca monasterii *Com-
 pendiensis*, ubi ita habetur: „ GREGORIUS Præsul meritis & nomine dignus,
 „ summum ascendens honorem renovavit monimenta Patrum priorum, &
 „ composuit hunc libellum musicæ artis scolæ cantorum per anni circulum.“
 In antiquissimo monasterii *S. Galli* antiphonario diffusius habetur istud enco-
 mium, quale etiam ab aliis iam fuit notatum a). Adhuc aliter idem inveni
 carmen in antiquissimo codice *Vaticano* litteris uncialibus scripto, quod o-
 peræ pretium cum primis est hic exscribere:

GREGORIUS *Præsul*, meritis & nomine dignus
 Unde genus ducit, summum conscendit honorem,
 Tradidit hic cantum populis normamque canendi,
 Quod Domino laudes referant noctuque dieque.
 Hic vitam scribens hominum, moresque bonorum,
 Isdem gestorum mala non tacuit manifesta
 Omnia, sed post hæc senior plenusque dierum
 Transiit ad Dominum felix feliciter ipse.
 Et quid te per plura morer fastigia lector?
 Quod docuit fieri, fecit & ipse prior.

Ubi

- a) Incipiunt officia per totum anni circulum in
 die cantanda:

GREGORIUS *Præsul* meritis & nomine dignus,
 Unde genus ducit, summum conscendit honorem.
 Quem vite splendore, sue mentisque sagaci
 Ingenio potius compsit; quam comptus ab illo est.
 Ipse patrum monimenta sequens, renovavit, & auxit
 Carmina, in officiis retinet quæ circulus anni:

Quæ Clerus dulci Domino modulamine solvat.
 Mystica dum vite supplex libamina tractat:
 Suaviter hæc proprius servat dulcedo nitelas;
 Si quod voce sonat, filo mens pectore gestet,
 Nec clamor tantum Domini sublimis ad aures;
 Quanto vox humilis placido de corde propinat.
 Hæc iuvenum seclætur amor, maturior ævo
 Laudibus his instans, aternas tendat ad Horas.

Ubi observa verſ. *Hic vitam ſcribens hominum &c.* Quibus verbis indicantur libri Dialogorum, quos quidem *Guil. CAVÉ*, & *WARTHONUS* cum aliis, levibus argumentis ad *GREGORIUM II.* referendos putant: qui quidem etiam per errorem a *CEDRENO*, & in inſcriptione epistoliarum duarum ad *LEONEM Iſaurum* pro cultu imaginum apud *BARONIUM* ad an. *DCCXXVI.* n. 27. *GREGORIUS dialogus* dicitur. Cum tamen ipſe *S. GREGORIUS M.* aliis ſuis in operibus dialogos iſtos veluti proprium ſœtum agnoſcat. Et ubi de vita *S. BENEDICTI* agit, proſitetur diſſertis verbis, ſe quidquid de eo narrat, a quatuor ipſius *S. BENEDICTI* diſcipulis accepiſſe, quorum duo iam fatiſ functi, alii vero duo adhuc ſuperſtites in vivis eſſent. Quæ *GREGORII M.* non ſecundi ætati conveniunt; niſi dicant diſcipulos illos annis vixiſſe circiter ducentis. *GREGORIUS II.* ad Pontificatum evectus eſt an. *DCCXV.* cum iam antea vel ſcriptum, vel compoſitum videatur carmen illud, pro-
ut ex antiquiſſimo codice deſcriptum dedi. *ECCARDUS* verſus illos *Grego-
rius Præſul &c.* ad *GREGORIUM Secundum*, qui etiam erat *Romanus*, ſpe-
ctare vult. Id ut confirmet, ait, *CAROLUM* Regem *Romanum* cantum ceu
rem novam demiratum eſſe, & *THEODORUM* atque *BENEDICTUM Romanos*
cantores, quos *ADRIANUS* Pontifex ad *CAROLUM* miſerat, iuxta monachi
Engoliſmenſis narrationem, dixiſſe ſe doctos eſſe a *S. GREGORIO*. Sed hoc de
magiſterio, ac diſciplina cantus, a *S. GREGORIO M.* proſecta interpretari li-
cet, nec ſi etiam de *GREGORIO II.* accipiatur, rem conficit; cum aliunde
conſtet, dudum ante *GREGORIUM II.* cantum *Romanum* celebrem fuiſſe. Taceo
teſtem *IOANNEM Diaconum* ſub *GREGORIO M.* a *SS. AUGUSTINO* & ſociis, &
poſtea ſub *VITALIANO*, certe *BEDA* habet, ſub *AGATHONE P.* ut mox patebit,
in *Angliam* translatum: in *Galliam* vero dum venit ſub *PIPINO*, *CAROLI M.* pa-
tre, *CAROLO M.* novus adeo eſſe haud potuit. Porro obiicit *ECCARDUS* etiam
ſilentium ſcriptorum, qui de geſtis *GREGORII M.* aliquid memoriæ prodide-
runt ante *IOANNEM Diaconum*, qui trecentis poſt *GREGORIUM M.* annis cum
vixerit, teſtis idoneus eſſe haud potuerit. At vero teſtimonia de *GREGORIO II.*
proferre debuiffet *ECCARDUS* ante vel etiam poſt *IOANNIS Diaconi* tempora,
poſt quem omnes veteres Scriptores ac recentiores plerique, monumenta et-
iam liturgica pro *GREGORIO M.* ſtant a). In *MS. San-Galleniſi* mille circiter
an-

a

a) „Nam (ſtudioſe hic appono verba *FLACCI Il-
lyrici* coryphæi centuriatorum *Magdeburg.* ex præ-
fat. ſeu dedicatione celebris Miſſæ latinæ ad *HEN-
RICUM Palatinum*, a me exſcripta ex rariffimo
exempl. Bibl. *Vindob.* p. 78.) & *GREGORIUS*
in Regeſto ſuo fatetur, ſe partim veteres con-
ſuetudines ac cantilenas inſtauraſſe, partim no-
vas compoſuiſſe. Unde liquido apparet, mul-

tas veteres cantilenas collapſas, neglectasque
fuiſſe. Quare *GREGORIUS* quaſi de integro
omnem formam Miſſæ, aliorumque eccleſiæ ri-
tuum compoſuit, ſicut ante eum potiſſimum
DAMASUS, *GELASIUS* & *COELESTINUS* fece-
rant. (Et poſtea p. 94.) Quis vero auctor can-
tus ſit, certatur, & liſ eſt adhuc ſub iudice:
plerique tamen tribuunt *GREGORIO*, quod &

annorum, quod iam superius adduximus de antiquioribus S. GREGORIO Pontificibus cantus *Romæ* instauratoribus, imprimis S. GREGORIUS laudatur, quod cantum anni circuli nobilem ediderit, ac subditur: „Post hunc MARTINUS Papa similiter & ipse anni circuli cantum ededit. Post istos quoque CATOLE-
 „ nus Abba ibi deserviens ad sepulchrum sancti PETRI, & ipse quidem annum
 „ circuli cantum diligentissime ededit. Post hunc quoque MAURIANUS Abba
 „ ipsius sancti PETRI Apostoli serviens annalem suum cantum & ipse nobile or-
 „ dinavit. Post hunc vero DOMNUS Vir bonus Abba & omnem cantum anni cir-
 „ coli magnifice ordinavit. Si quis, postquam ista cognoverit custodire vel ce-
 „ lebrare, in quantum DEO iubente valuerit, neglexerit, aut si melius a-
 „ liunde scire vel accepisse exemplum fortasse iactaverit, dubium non est,
 „ quod ipse sibi fallit & in caligine erroris semetipsum infelicititer demergit &c.“
 De Abbatibus apud S. PETRUM conferri possunt, quæ circa finem superioris libri scripsimus de Cursu canonico, a monachis apud *Vaticanum* olim decantari solito. De S. GREGORIO M. plura dicemus infra non uno loco.

Cantus AM-
BROSIANUS.

Disquisit. II.
n. 530.

V. Celebris semper, & a *Romano* distinctus fuit per hæc etiam medii ævi tempora cantus *Ambrosianus*. Inter alios P. EUSTACHIUS a S. Ubaldo de Cantu a D. AMBROSIO in *Mediolanensem ecclesiam inducto* assertum it, cantum *Romanum* ab *Ambrosiano* informatum obtinuisse, donec *Gregorianus* adoptaretur. De cantu *Ambrosiano* „Sancti quoque (pergit laudatus paulo ante auctor post ea, quæ ex illo in commendationem cantus *Gregoriani* retulimus) AMBROSII prudentissimi in hac arte *symphonia* nequaquam ab hac
 „ discordat regula, nisi in quibus eam nimium delicatarum vocum pervertit
 „ lascivia. Experimento namque didicimus, quod plurimi dissoluti mente
 „ huiusmodi voces habentes, nullum pene cantum secundum veritatis re-
 „ gulam, sed magis secundum propriam voluntatem pronuntiant, maxime
 „ inanis gloriæ cupidi. De qualibus dicitur, quia ignorata musica de can-
 „ tore ioculatorem facit. Pro quo sanctus ISIDORUS ponit, quia talibus vo-
 „ cibus famulatur DEO. Pro quo etiam nos alia musicorum genera tracta-
 „ re contempnimus, & hoc solum, quod ipsi Philosophi primum & naturale
 „ affirmant, recepimus.“ Intelligenda sunt hæc de simplici *diatonico* genere, quod semper in cantu *chorali* hætenus fervatur, convenitque in hoc *Ambrosianum* cum *Gregoriano*; at in quonam differant, non adeo pronum est decidere. Quodsi rem a sua origine repetamus, & in quo S. AMBROSII ipse elaborarit, consideremus, nimirum in metricis concinnandis hymnis, quorum ipsa pedum
 dimen-

mihî est verisimilius, quamquam quidam LUITPRANDO Regi *Longobardorum*, quorum profecto institutâ CAROLUS, oppressa ea gente, non passus fuisset in suo imperio invalescere: at vero

ita sentiam, etiam eo argumento confirmor, quod in admodum vetusto *Graduali* hosce versus aureis litteris adscriptos inveni. *Gregorius Præsul &c.* “

dimensio musicæ quoddam genus in illa priorum temporum ætate constituit, in hoc iam aliquod cantus *Ambrosiani* a *Romano* discrimen deprehendere licet. Observat nimirum ex THOMASII antiphonalibus p. 12. MABILLONIUS in suo *Musæo Italico*, commentario nimirum in ordinem *Romanum*, ecclesiam Ro- T.II. p. 128.
manam antiquitus non admisisse hymnos in divinis officiis a). Ipsa *rhythmici*
metrique ratio, quatenus cum *cantu melodico* coniuncta est, propria dici pot-
est cantui *Ambrosiano*, inde in alia cantionum ecclesiasticarum genera tra-
ducta, uti ex IOANNIS musica discimus. „Sunt (inquit is) & aliæ quam
„ plurimæ modulandi species egregiæ, quas omnes, ne tædium potius, quam
„ doctrinam lectoribus ingeramus, enarrare non oportet. Cantus tamen huius-
„ modi musici accuratos vocant. Hos etiam metricos per similitudinem ap-
„ pellant, quod more *metrorum* certis legibus dimetiantur, quemadmodum
„ sunt *Ambrosiani*.“ Pertinent ea ad ipsam modulationis rationem, prout
etiam *neumas* medio hoc ævo appellare solent, præsertim, si uni syllabæ duæ aut
plures applicantur notæ, ac continuatior cantilatio: de quibus GUIDO in suo
micrologo b), quoad comparationem imitationemque soni, ut ita dicam

rhyt-

a) „Idque (inquit) manifestum est, tum ex AMAL-
LARI supplemento, tum ex libris BENEDICTI
Cencii camerarii hic editis: ex quibus apparet,
hunc morem ad sæculum XII. perseverasse. Eun-
dem ferme retinuerunt ecclesiæ *Lugdunensis* &
Viennensis, in quibus nulli hæcenus hymni ad
vigilias nocturnas & laudes matutinas, imo nec
ad vespertas, ceterasque horas præter completor-
ium: in quo etiam *Romana* ecclesia primum ab
aliquot sæculis hymnos admisit, deinde alios in
singulis officiis. Lege RADULPHUM Decanum
Tungrensem propositione XIII. THOMASII sibi
obicit hoc loco UDALRICUM in consuetudinum
Cluniacensium lib. II. c. 52. ubi fit mentio hy-
mnorum ecclesiæ *Romanæ*. Verum id de par-
ticularibus quibusdam urbis ecclesiis vir doctus
interpretatur.“

b) Variabantur (inquit c. 15.) hæc vel omnes *neu-*
mæ cum alias ab eadem voce incipiant, alias
de dissimilibus secundum laxacionis & acuminis
varias qualitates. Item ut ad principalem vo-
cem, id est, finalem, vel si quam affinem eius
pro ipsa elegerint, pene omnes distinctiones cur-
rant & eadem aliquando, quæ terminat vox
neumas omnes vel plures distinctiones fiant, ali-
quando & incipiat, sicut apud AMBROSIIUM cu-
riosius invenire poterit. Sunt vero quasi prosaici
cantus, qui hæc minus observant: in quibus
non est curæ, si aliæ maiores aliæ minores par-

tes & distinctiones per loca sine discretione in-
veniantur more prosarum. *Metricos* autem can-
tus dico: quia sæpe ita canimus, ut quasi ver-
sus pedibus scandere videamur, sicut fit, cum
ipsamet canimus. In quibus cavendum est, ne
superflue continenter *neumæ* dissyllabæ, sine
admixture trissyllabarum ac tetrasyllabarum. Sic-
ut *lyrici* poetæ nunc hos nunc illos adiungere
pedes. Ita & qui cantum faciunt, rationabiliter
discretas, id est, diversas componunt *neumas*.
Rationabilis enim discretio est, si ita fit *neu-*
marum & distinctionum moderata varietas: ut
tamen *neumæ* *neumis* & distinctiones distinctio-
nibus quadam semper similitudine sibi consonan-
ter respondeant, id est, sit similitudo dissimi-
lis more perdulcis AMBROSII. Non autem par-
va similitudo est *metris* & cantibus: cum &
neumæ loco sint pedum, & distinctiones loco
versuum, utpote ista *neuma dactilico*, illa vero
spondacio, illa *iambico* metro decurret, & di-
stinctionem *tetrametram* nunc *pentametram* alias
quasi *hexametram* cernes, & multa alia: ut ele-
vatio & positio tum ipsa sibi, tum altera
alteri similis vel dissimilis præponatur, suppo-
natur, apponatur, interponatur alias coniun-
ctim alias disiunctim alias commixtim ad hunc
modum. Item ut in unum terminentur partes
& distinctiones *neumarum* atque verborum, nec
tenor longus in quibusdam brevibus syllabis aut
brevis in longum obscenitatem parat.“

rhythmici cum melodia cantus, in *Ambrosiano* cantu, hymnis *metricis* abundante, magis conspicui. Atque hinc musicæ figuratæ originem esse repetendam postea declarabitur. De cantus antiphoni (quem a S. AMBROSIO in Occidentem invecum supra memoravimus) mutationibus ac usu in divinis officiis sparsim differemus suis locis. De psalmis & antiphonis psalmodiæ quotidianæ quale fuerit cantus *Ambrosiani* a *Gregoriano* seu *Romano*

- a) *discrimen* RADULPHUS *Timgrensis* declarat a). *Mediationes*, de quibus inter alia mentionem facit, sunt, dum in medio psalmodum toni mutantur, quod in cantu *Romano*, non vero *Ambrosiano* fit, in fine tamen utrinque. Atque hoc quoad psalmodiam; quoad liturgiam vero & cæteras cantus ecclesiastici partes idem agnoscit *Romanum* ab *Ambrosiano* non pauca mutasse, quæ se produnt proprietate cantus *Ambrosiani*. „Et qui videt (inquit) *Ambrosianum* aperte cognoscit, quod cantus Missæ, epistolæ, & evangelia, & plures orationes, responsoaria, & antiphonæ, & cætera officia recepta sunt ab illo. Et huius signum est, quia cantus concurrentes utrobique sunt eiusdem toni, ut Introitus *Gaudeamus* utrobique est primi toni, sed nota *Ambrosiana* est fortior, durior & magis extensa.“ Omnia vero hæc dicta idem iam antea est complexus, quoad universum cantandi in sacris officium ac modum, prout *Ambrosianum* est a *Romano* distinctum, longe post ipsum S. AMBROSIO medio nimirum decurrente ævo b). Videntur ea non satis convenire cum illis, quæ ex S. AUGUSTINO retulimus, quam dulcedine cantus ecclesiastici ecclesiæ *Mediolanensis* afficeretur: & modo vidimus perdulcem a GUIDONE laudari S. AMBROSIO; sed hoc vel de mellifluis Sancti Doctoris hymnis intelligi potest, vel dici, adhuc suavitate victum fuisse

Ambro-

- a) „Antiphonæ enim (inquit de canonum observ. Prop. X.) pertinent ad psalmos decantandos. Et ita Beatus GREGORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in laudibus, aliquando in vespers hunc decorem pervertunt, de quo posterius dicitur. Dictæ vero quinque horæ minores servari debent sub una psalmodum antiphona. Imo in *Ambrosiano* officio non habent antiphonas. Et BENEDICTUS in minoribus congregationibus concedit in illis psalmos dici directæ fine antiphona. Et debent antiphonæ imponi ante inchoationem psalmodum. Et hoc observetur, etiam si quis privatim dicat horas, ut servant *Romani* & *Ambrosiani*. Cantantur autem psalmi *Ambrosiano* & *Romano* more in fine versuum per tonos. In medio vero *Ambrosianum* psalmos in omni tono psallit plane. *Romanum* autem officium habet diversas mediationes. In quibus sunt diversi mores secundum diversas ecclesias & nationes:

tamen *Rome* in antiquis libris vidi mediationes satis nostro usui concordantes.“

- b) „Tempore (inquit) successive apud *Latinos* & ad Missam & ad alias horas divinas cantus publicus cum hymnis *metricis* est introductus. Unde in chronicis legitur, quod AMBROSIO ritum antiphonarum in ecclesia canendarum primus a *Græcis* transtulit ad *Latinos*. Hic etiam post HILARIUM hymnos canendos primus composuit. Officium enim *Ambrosianum* ad nocturnos, & matutinas, atque vespers, laudes, nec non ad Missam habet solemne, & fortem cantum, omnino alium a *Romano*, quem hodierna die, sonora & forti voce servant clerici civitatis, & diocesis *Mediolanensis*. Et exinde apud *Romanos* B. GREGORIUS & VITALIANUS Papæ cantum *Romanum* receperunt, qui per cos seu per alios sub tenore & tono qui hodie cantatur, ubique extitit magis plane dulcoratus, & ordinatus.“

Ambrosianum cantum a Romano, prout a S. GREGORIO & VITALIANO fuit ordinatus, licet etiam Auctor, qui in *MS. San-Blas.* adiectus est dialogo ODDONIS de musica, dulcedinis laudem præcipuam tribuat S. AMBROSIO. „ Sanctus vero AMBROSIVS (inquit) in sola dulcedine mirabiliter laboravit: „ aliique quam plurimi, prout a Domino acceperunt divisa munera eius ga- „ zophilacio contulerunt. Ille autem maxime auctoritati ecclesiæ contradi- „ cit, qui propter aliorum cantus divinum Beati GREGORII donum penitus „ prætermittit. Nam cum alia sint accipienda, tanti tamen Patris auctoritas „ summopere est veneranda.“ Sparsum quædam de cantu *Ambrosiano* colligi possunt ex BEROLDI *Mediolanensis* ordine & cæremoniis ecclesiæ *Ambrosianæ Mediolanensis* sæc. XI. e. g. „ A primo die dominico *Kalendarum Octubrium* „ usque ad Ramos Palmarum cum canticis cantatur *Domine audi vi*, & *Be- „ nedi ctus es Domine DEUS patrum nostrorum* in tono maiori, & in Na- „ tale Domini usque ad octavam & in Epiphania similiter. Reliquo spatio „ *Clamavi ad Dominum DEUM*, & *Benedi ctus es* in æstivali tono.“ Et postea de vespertinis horis. „ Puer Magistri scholarum in Sabbatis, & do- „ minicis diebus, & in præcipuis solemnitatibus vestitus camisiolo, ascen- „ dit pulpitum & cantat *Confitemini* leni voce caput & versum & iterum „ caput. Et magister scholarum similiter cum pueris suis leni voce in Sab- „ batis &c.“ Et paulo post: „ Tunc Terminarius lector ebdomadarius canit „ lucernarium in Sabbato tantum caput & versum leni voce, & magister scho- „ larum simili modo leni voce cum pueris suis. Deinde lector, qui inci- „ pit, & chorus, qui sumit, omnes excelsa voce. In dominicis autem die- „ bus Terminarius lector, qui habiturus est hebdomadam eodem modo ca- „ nit, excepto in Sabbato Sancto usque ad octavam Resurrectionis: In qui- „ bus canitur tantum *Alleluia* cum suo versu: *Dominus illuminatio mea*. In „ quotidianis vero diebus puer magistri scholarum semper canit: *Dominus „ illuminatio mea* maiori tono &c.“

Ap. Murator.
T. IV. antiq.
Ital. col. 863.
§ 874.

VI. De cantu *Ambrosiano* e medio tollendo, ac cum *Gregoriano* com- mutando subinde actum hoc medio ævo legimus. MARSICANUS de STE- PHANO nono scribit: *Ambrosianum cantum in ecclesia ista Casinensi cantari penitus interdixit*. Huc pertinet, quod in annal. BENED. ad 1057. memi- nit MABILLONIUS, cantui *Ambrosiano*, qui *sonorus & fortis est*, substitu- tum *Gregorianum* dulcem magis & ordinatum. Antea factum reor, ut in *Capuana* ecclesia cantus *Ambrosianus* fusciperetur. Qua de re documenta collecta a Card. SIRLETO hodie servari in Archivio Archiepisc. *Mediolan.* mihi contestatus est Io. Bapt. CASTIGLIONE can. ad S. STEPHANUM, qui parat monumenta eccl. *Ambros.* edenda. Mirabile vero est, quod ex LANDULPHO

Eius cum of-
ficio Ambro-
siano fata in
Italia, & Ger-
mania.
Chron. Casin.
L. II. c. 97.
T. IV. p. 571.

T. I. *Mus.* seniore in historia Episcoporum *Mediolanensium* refert MABILLONIUS, dicit-
Ital. p. 106. que apud MONBRITIUM, & in veteri breviario *Mediolanensi* haberi; item-
L. V. c. 2. que DURANDUS narrat ex vita S. EUGENII Episcopi de numeroſo Con-
cilio temporibus CAROLI M. & HADRIANI P. *Romæ* celebrato. Vix vero vel
ea, quæ de violentia a CAROLO M. adhibita traduntur, fidem invenient:
Apud Bolland. de quo vitæ eius ſcriptor: *Per omne vitæ ſuæ tempus ita cum ſummo omnium*
28. *Ianuarii* *amore atque fervore & domi, & foris converſatus eſt, ut nunquam ei vel*
n. 26. *minima iniuſtæ ſeveritatis nota a quoquam fuiſſet obiecta.* Sed id inſtigan-
tibus Episcopis, qui id in ſynodo decreviſſe dicuntur, feciſſe memoratur,
ut quidquid in cantu & miniſterio divino inveniret a Romano diverſum, to-
tum deleret, & ad unitatem myſterii Romani redigeret. Quamobrem *Me-*
diolanum profectus, omnes libros *Ambroſiano* titulo ſigillatos, quos vel dono,
vel pretio, vel vi habere potuit, alios combuſſit, alios trans montes, quaſi
in exilium miſit. Narratur deinceps, qua ratione S. EUGENIUS, ut *Ambro-*
ſianus ordo *Mediolanū* faltem fervaretur, obtinuerit, non ſine divina atteſta-
tione, ſimiliter ac apud DURANDUM legitur: qui tamen alteram addit re-
lationem a) poſt priorem, quæ congruit illis, quæ ex LANDULPHO ſcriptore
plus ſeptingentorum annorum narrat MABILLONIUS. Additque, mox EU-
GENIUM voti ſui compotem *Mediolanum* properaſſe, ut *Ambroſiani* ritus
libros recolligeret; ſed nihil præter miſſale recuperare potuiſſe, quod pius
quidam Sacerdos furtim ſubduxerat. Manuale autem poſtea curante EUGE-
NIO nonnullos Sacerdotum & Clericorum, qui multa memoriter retinebant,
convenientes in unum, DEO opitulante, reſtituiſſe. „Qua in narratione
„licet quædam ſubleſtæ fidei (inquit MABILLONIUS) videantur, tamen res
„ipſa vera eſſe poteſt. Certe ab eo tempore ritus *Ambroſianus* ſemper
„manſit uniformis, ut ex reliſtis antiquis libris deprehendimus: niſi quod
„ſubinde facta eſt novorum feſtorum, ut moris eſt, acceſſio.“ Rei ſum-
mam

a) „Ubi ſtatutum eſt (ut habetur apud DURANDUM) quod *Gregorianum* deberet univerſaliter obſervari, ad quod CAROLUS Imperator omnes clericos minis & ſuppliciis per diverſas provincias coge-
bat, libros *Ambroſiani* officii comburens. Beatus vero EUGENIUS ad Concilium quoddam propter hoc convocatum veniens, invenit ipſum Concilium per triduum iam ſolutum, inducens Dominum Papam, quod omnes Prælatos qui Concilio interfuerant, & iam per tres dies receſſerant, revocaret. Concilio igitur iterum congregato, omnium Patrum fuit una ſententia, quod miſſale *Ambroſianum* & *Gregorianum* ſuper altare S. PETRI Apoſtoli ponerentur, quam plurimorum Episcoporum ſigil-

lis munita, & fores eccleſiæ clauderentur, & ipſi tota nocte orationi inſiſterent, ut Dominus per aliquod ſignum indicaret, quod horum magis ab eccleſia ſervari vellet, ſicque per omnia factum eſt. Mane igitur eccleſiam intrantes, utrumque miſſale ſuper altare apertum invenerunt: vel ut alii aſſerunt, miſſale *Gregorianum* penitus diſſolutum, & huc illucque diſperſum invenerunt. *Ambroſianum* vero ſolummodo apertum ſuper altare in eodem loco, ubi poſitum fuerat, invenerunt. Quo ſigno edocti ſunt divinitus *Gregorianum* officium per totum mundum diſpergi: *Ambroſianum* vero tantum in ſua eccleſia obſervari debere, & ſic uſque hodie ſervatur.“

nam etiam enarrat GUAGINUS apud DEMOCHAREM in vita CAROLI M. L. IV. c. 12. Cum vero, ait, de rebus divinis & vario canendi genere Sacerdotes discere audiret, propterea, quod Ambrosianum illo tempore atque Gregorianum morem promiscue clerus observabat, obtinuit, ut Gregoriano reliquis orbis, Ambrosiano Mediolanensis ecclesia uteretur. Ex ipsis vero relatis ibi a MABILLONIO epistolis PAULI Sacerdotis, & GEBEHARDI religiosorum virorum sanctæ ecclesiæ Ratisbonensis, missis ad Presbyterum MARTINUM thesauro-^{p. 95. &c.}rum Sancti AMBROSII custodem, & ANSELMUM, pro officio Ambrosiano, constat, succedentibus adhuc temporibus, CONRADI nimirum Salici, alias ecclesias studiosas fuisse copulandi utrumque, Ambrosianum nimirum cum Romano ritu ac cantu a). Neque vero hæc aliena existimes a præsentis argumento; in sequenti enim epistola ad quæstionem MARTINI, utrum antiphonarium cum notulis, vel sine notulis habere velint, nihil Ambrosianæ integritatis deesse sibi velle respondent: Quoniam, aiunt, ipsa species operum eius & ^{p. 97.}usum eorum nescientes oblectat. Mitte ergo antiphonarium cum notulis, & sacramentarium cum solis orationibus & præfationibus Ambrosianis. Solumque gesta Sanctorum excepta volunt. Nam, aiunt, gestis Sanctorum, quæ Missarum celebrationibus apud vos interponi solent, non indigemus, quoniam his abundamus. Sunt hæc molimina ad officium cantumque Ambrosianum etiam in Germania instaurandum, diviso iam Francico regno, postquam sub Carolingica stirpe, ecclesiæ Mediolanensi remisso officio & cantu suo, Gregorianum undique fuit receptum officium cum cantu. Apud PURICELLUM in monumentis Basilicæ Ambrosianæ perhibentur sæc. XII. canonici Mediolanenses melodias Francigenas cantui Ambrosiano miscuisse. In antiphonario Ambrosiano sæc. XIII. circ. occurrit Halleluia & lilium convallium, inscriptum Francigena, cum notis musicis a cantu Ambrosiano diversis. Francigenas Italiani cantando peragrassæ discimus ex decreto Bononiensi anni 1288. apud GHIRARDACCI in histor. Bonon. Cantores Francigenorum in plateis communibus ad cantandum omnino morari non possent.

VII.

a) „Quoniam (scribunt p. 96.) princeps in divinis laudationibus apud Latinos præfulsisse cognoscitur mellifluus Doctor AMBROSIVS, idcirco, ne ingrati simus tam sanctis primordiis, habere delectamur notitiam tantæ auctoritatis. Hoc dicimus, quoniam probitatem tuam admirari comperimus, cur nos, qui habemus ordinem Romanum, simul habere gestamus Ambrosianum. Fuit olim tanta Mediolanensis ecclesiæ gratia & excellentia, ut AURELIO & AUGUSTINO, cæte-

risque Africanis Præfulibus non sufficeret in dubiis rebus Romanum consulere Pontificem, nisi pariter consulerent & Mediolanensem. Define ergo admirari imitatrices sanctorum Patrum inquisitiones nostras, & adhibe oportunas opitulationes tuas: ut ordo AMBROSII, dulcissimi Sancti Spiritus organi, quem discipulus eius doctor eximius AUGUSTINUS traduxit in Africanam, nobis transferatur in Germaniam, ad excitandam & dilatandam boni odoris fragrantiam.“

Ritus Moza-
rabici in Hi-
spania muta-
tio.

VII. Simile aliquid, quod nunc de officii mutatione narravimus, accidisse in ecclesia *Hispanica* sub ALPHONSO V. & GREGORIO VII. memoriæ proditum est, de inducendo novo officio, quod *Ambrosianum* vocat CHEVREAU lib. V. c. 11. apud auctorem Gallum hist. musicæ T. I. p. 203. *Gallicanum* vero dicitur in narrat. RODERICI Tolet. quam legere est apud LABBEUM. Id vero quei accidere potuerit, non video, si de veteri *Gallicano* officio res sit, quod constat apud omnes non ultra obtinuisse, quam usque ad PIPINI & CAROLI M. tempora, ut post alios scribit LANGLET: donec nimirum cantus *Gallicanus* cum *Romano* est commutatus. Qua de re paulo post, nimirum de cantu *Gallicano*, qui plurimum conveniebat cum *Ambrosiano*. S. HILARIUS ante S. AMBROSIIUM hymnis componendis studuit, quales officio divino intulisse potissimum vidimus S. AMBROSIIUM, idque singulare & præcipuum fuit habitum in officio & cantu *Ambrosiano*, forte etiam in *Gallicano*, ut in *Hibernico*. Fuisse quidem in *Hispania*, qui hoc genus laudis divinæ studio humano compositum refugerent, ex Concilio *Toletano* IV. discimus, ubi illa tergiversatio fuit reiecta sub anathematis poena. „Sicut ergo orationes, ita & „ hymnos in laudem DEI compositos nullus nostrum ulterius improbet: sed „ pari modo in *Gallia*, *Hispania*que celebret, excommunicatione plectendi, „ qui hymnos reiicere fuerint ausi.“ Qui præfuisse huic Concilio dicitur S. ISIDORUS *Hispalensis*, cantus ecclesiastici ac musicæ, de qua quædam etiam scripsit, passim se studiosum declarat: an autem singulare aliquid in cantu ordinando præstiterit in officio *Hispania* peculiari, quod *Isidorianum* dicitur, postea discutietur. Id vero dubium esse nequit, cantum & melodiam suam esse debuisse peculiari illi ritui constitutum, ut in *universis Hispania ecclesiis preces privata, Missarum oblationes, & omnes publicæ psalmodia unico & eodem exemplo a Sacerdotibus celebrarentur*, ut loquitur ALV. GOMECIUS, ortum & fata illius profecutus a). Dum postea, *Mauris Arabibusque* rerum potentibus, christiani, iis permixti, eo officio uterentur, *Mozarabicum* a Christianis cum *Arabibus* mixtis fuit dictum. De quo conservando tam studiosa semper fuit ecclesia *Hispanica*; licet pervincere haud potuerit sub dicto ALPHONSO, ne *Gallicanum* officium tam in psalterio, quam in aliis, nunquam ante susceptum, induceretur, si narrationi illi fides, quam hic ex libro VI. cap. 26. RODERICI Tolet. inferimus, uti in Conciliorum

L. II. De re-
bus gestis
Franc. Xime-
nii.

a

a) „Cura (inquit) hunc ordinem instituendi ISIDORO Pontifici *Hispalensi*, summa tunc sanctimonia & doctrina claro, demandata fuit. Quamquam in hoc auctores variant: nonnulli enim LEANDRUM *Hispalensis* ecclesiæ antiquiorem antistitem, ei muneri præfectum, asserunt, cui ISIDORUS comes datus fuerit. Sed illud constat, ab ISIDORO cum ritum *Isidorianum* officium fuisse

nuncupatum. Perseveravit in *Hispaniis* ecclesiis hæc sacrorum religio quamdiu res *Gothorum* in ea floruerunt: hoc est centum viginti circiter annos usque ad miserandam illam calamitatem, cum per *Mauros Arabesque* universa pene regio cæde, incendiisque vastata, fufis, fugatisque *Hispanorum* copiis in *Barbarorum* ditionem venit.“

col-

collectione legitur a), agente maxime RICHARDO legato pontificio, ante revocationem ab URBANO factam. Equidem iam sub GREGORIO VII. RICHARDUS in *Hispania* fuit, hæcque gesta sunt, uti observat *Christ. LUPUS*. *T. VI schol. in synod. p. 27. Antiq. medii ævi T. IV. differt. LVII. p. 859.* Hic vero notatum velim teste MURATORIO, psalterium *Ambrosianum* in non paucis a *Romano* discrepare (quod est vetus *Gallicanum*, ut paulo post probabitur) tum verbis, tum sensibus, tum versiculorum ordine; neque tamen omnino concordare cum ea versione, quæ Sancto AMBROSIO in usu fuit. Forte hæc versio cum antiquitus in *Romana* ecclesia usitata convenit. Quo vero tempore medio inter D. AMBROSII & nostram ætatem peculiarem illam versionem adoptarit, non liquet. Cum vero sæculo XI. ut mox ostendemus, ecclesia *Romana* veteri sua versione adhuc usa sit, mirum sit, *Romanum* Pontificem, præsertim GREGORIUM VII. haud fuisse operam daturum, ut conforme ecclesiæ *Romanæ* psalterium, perinde ac officium reliquum susciperetur in *Hispania*. Certe GOMECIUS de rebus gestis *Fr. XIMENII* lib. II. de ritu *Gregoriano*, in locum *Toletani* substituendo, decretatum constanter asseverat. Etiam Io. MARIANA *Romanum* nominat. Ubi eam immutationem aliquoties iam antea tentatam, non tamen successisse, testatur. Ex sententia autem *Christ. LUPI*, *Romanum* officium, ut ipsi invidiam faciat, *Hispanus* Episcopus vocat *Gallicanum*. Hunc ipse adducit LABBEUS, ubi nominatim translationis psalterii præter officium Missæ meminit. Unde RODERICUM ex RODERICO interpretari licet, officium *Romanum* cum versione

psal-

a) „Verum ante revocationem (Tom. X. Conc. pag. 481. edit. Labb.) clerus & populus totius *Hispaniæ* turbatur, eoquod *Gallicanum* officium suscipere a Legato & Principe cogebantur, & statuto die, Rege, Primate, Legato, cleri populi que maxima multitudine congregatis, fuit diutius altercatum, clero, militia, & populo firmiter resistentibus, ne officium mutaretur, rege a regina suaso, contrarium minis & terroribus intonante. Ad hoc ultimo res pervenit, militari pertinacia decernente, ut hæc dissensio duelli certamine fedaretur. Cumque duo milites essent electi, unus a rege, qui pro officio *Gallicano*, alter a militia & populis, qui pro *Toletano* pariter decertarent, miles regis illico victus fuit, populis exultantibus, quod victor erat miles officii *Toletani*. Sed rex adeo fuit a regina CONSTANTIA stimulatus, quod a proposito non discessit, duellum indicans ius non esse. Miles autem, qui pugnauerat pro officio *Toletano*, fuit de domo *Mutantiæ* prope *Pisori-cum*, cuius hodie genus extat. Cumque ab hoc magna seditio in militia & populo oriretur, de-

mum placuit, ut liber officii *Toletani*, & liber officii *Gallicani* in magna ignis congerie ponerentur. Et indicto omnibus ieiunio a Primate, Legato & Clero, & oratione ab omnibus devote peracta, igne consumitur liber officii *Gallicani*, & profiliit super omnes flammam incendii, cunctis videntibus & Dominum laudantibus, liber officii *Toletani*, illafus omnino a combustionem incendii alienus. Sed cum rex magnanimus, & suæ voluntatis pertinax executor, nec miraculo territus, nec supplicatione suafus voluit inclinari, sed mortis supplicia & direptionem minitans resistentibus, præcepit, ut *Gallicanum* officium in omnibus regni sui finibus servaretur. Et tunc cunctis flentibus & dolentibus inolevit proverbium: *Quo volunt reges, vadunt leges*. Et tunc *Gallicanum* officium tam in psalterio, quam in aliis nunquam antea susceptum, fuit in *Hispaniis* observatum, licet in aliquibus monasteriis fuerit aliquanto tempore custoditum, & etiam translatio psalterii in plurimis ecclesiis cathedralibus & monasteriis adhuc hodie recitatur.“

psalterii *Gallicani* ab eo officium *Gallicanum* vocari, qua ratione nempe in *Galliis* tunc officium *Romanum* agebatur, idque Rex immutari permiserat ad instantiam uxoris CONSTANTIÆ, quæ erat de partibus *Galliarum*.

Cantus Gregoriani in Anglia propagatio.

L. II. c. 8.

VIII. Sed ad nos propius, cantumque *Romanum* redeamus, ut a S. GREGORIO ordinatus, brevique per Occidentem fertur sparsus: in *Angliam* quidem, si IOANNI *Diacono* fides, adhuc ipsius sancti illius Pontificis tempore, & iterum sub VITALIANO. „Huius GREGORII tempore (inquit in vita S. GREGORII) cum AUGUSTINO *Britannias* adeunte, per Occidentem quoque *Romanam* institutionis cantores dispersi, Barbaros insigniter docuerunt. Quibus defunctis, occidentales ecclesiæ ita susceptum modulationis organum vitiarunt, ut IOANNES quidem *Romanus* cantor cum THEODORO, æque civitate *Romano*, sed *Eburaci* Archiepiscopo, per *Gallias* in *Britannias* a VITALIANO sit Præfule destinatus: qui circumquaque positarum ecclesiarum filios ad pristinam cantilenæ dulcedinem revocans, tam per se, quam per suos discipulos multis annis *Romæ* doctrinæ regulam conservavit.“ Hæc iisdem verbis referuntur in vita B. NOTKERI *Balbuli* apud GOLDASTUM, & BOLLANDUM ad diem sextam *Aprilis*. V. BEDA vero, quæ hic VITALIANO adscribuntur, AGATHONI in acceptis refert, qui non ita multo post eandem

L. IV. de gestis Angl. c. 18.

infedit *Romanam* cathedram: accepisse nimirum *Benedictum* BISCOPUM, abbatem *S. Petri* in *Britannia* iuxta *Ostumbriam*, *Roma* in *Britanniam* remeantem, a Papa AGATHONE IOANNEM archicantorem *S. Petri*, & Abbatem *S. Martini*, in *Britanniam* perducendum, „quatenus in monasterio cursum cæcæ nendi annum, sicut ad *S. Petrum Romæ* agebant, edoceret.“ Egisseque studiose Abbatem IOANNEM, ut iussionem acceperat Pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi, ac legendi, viva voce præfati monasterii cantores edocendo, & ea, quæ totius anni circulis in celebratione dierum festorum poscebat, etiam litteris mandando, quæ eatenus in eodem monasterio servata, a multis iam tunc fuerint circumquaque scripta. Hæc BEDA. Qui subdit, non solum autem eundem IOANNEM ipsius monasterii fratres docuisse, verum de omnibus pene eiusdem provinciæ monasteriis ad audiendum eum, qui cantandi erant periti, confluxisse: sed & ipsum per loca,

L. V. c. 21.

in quibus doceret multos, invitare curasse. Idem postea BEDA de Acca, Episcopo *Haquilstadenſi*, labente sæc. VII. narrat in eadem *Anglorum* historia, cantorem quoque egregium, nomine MABAN, qui a successoribus discipulorum Beati Papæ GREGORII in *Cantia* fuerat cantandi sonos edoctus, ad se suosque instituendos accersisse, ut nec Episcopus quidem Acca refugerit officium cantoris: erat enim cantor peritissimus, eius etiam causa *Romanam* profectus. Sed iam ante IACOBUS Diaconus *Eboracensis*, & WILFRIDUS Episc.

Episc. *Eboracensis* id curarunt. Et quidem S. WILFRIDUS opera usus EDDII, vitæ suæ scriptoris, quæ apud MABILLONIUM legitur: ubi cap. 14. memoratur WILFRIDUS sub annum DCLXV. „Cum episcopalia officia per plura
 „spacia *Cantuariæ* egisset, cum cantatoribus ÆDDE & ÆONA & cœmentariis
 „omnisque pene artis ministerio in regionem suam reversum, cum regula BE-
 „NEDICTI instituta ecclesiæ bene meliorasse.“ ÆDDE esse ipsum eius vitæ
 scriptorem EDDIUM seu HEDDIUM MABILLONIUS adnotat. De quo ex PITSEO
 testimonium affert. „*Heddius* STEPHANUS cognominatus natione *Anglus*, Or-
 „dinis S. BENEDICTI, monachus *Cantuariensis*, congregationis *Giribennæ*, a
 „teneris annis ita in bonarum litterarum studiis enutritus, ut iam vir fa-
 „ctus, omnium scientiarum genere evaserit instructissimus. Multa quidem,
 „quantum invenire potui, non scripsit; sed illa tamen pauca puro terso &
 „elegante stilo exarata. Musicus insignis & primus, teste BEDA, præter unum
 „IACOBUM, cantandi magister in *Nordhamburorum* ecclesiis. Illuc enim
 „ex *Cantia* vocatus a WILFRIDO venit, & psalmodiam docuit.“ Is postea
 c. 44. S. WILFRIDUM ita loquentem inducit: „Nec non & ego primus post
 „obitum primorum procerum a Sancto GREGORIO directorum (curavi) quo-
 „modo iuxta ritum primitivæ ecclesiæ consono vocis modulamine binis ad-
 „stantibus choris persultare: responforiis, antiphonisque reciprocis instrue-
 „rem.“ V. BEDA, qui & ipse præter quotidianam curam in ecclesia can-
 tandi, semper aut scribere, aut discere, aut docere dulce habuit, hæc felicissima,
 ex quo *Britanniam* petierunt *Angli*, suæ gentis deprædicat tempora reipublicæ,
 & ecclesiæ *Anglicanæ*. „Cum inter alia & quicumque lectionibus sacris cu-
 „perent erudiri, haberent in promptu magistros, qui docerent. Et sonos can-
 „tandi in ecclesia, quos eatenus in *Cantia* tantum noverant, ab hoc tem-
 „pore per omnes *Anglorum* ecclesias discere cœperunt. Primusque excepto
 „IACOBO (de quo supra diximus) cantandi magister *Nordamburorum*
 „ecclesiis EDDI cognomento STEPHANUS fuit invitatus de *Cantia* a Reveren-
 „dissimo viro WILFRIDO.“ De IACOBO diacono S. PAULINI episcopi pri-
 mum *Eboracensis*, postea *Roffensis* circa medium sæc. VII. iam ad finem
 lib. II. eiusdem hist. gentis *Anglorum* perhibuerat BEDA, eum iuxta morem
Romanum seu *Cantuariorum* magistrum ecclesiasticæ cantionis multis extitisse a).
 Unde palam est, quanta cura in *Anglia* sit conservata propagataque disci-
 plina cantus *Romani*. Ecclesiasticis decretis firmatum id fuit an. 747. in
 Clo-

Sec. IV. P. I.
 Act. O. S. B.
 p. 676. Sc.

Miræus in
 Trith. de scri-
 ptor. eccles.
 p. 65.
 Hist. gent.
 Angl. lib. IV.
 c. 2.

a) „Reliquerat autem in ecclesia sua *Eboraci* IACOBUM Diaconum, virum utique ecclesiasticum & sanctum, qui multo ex hinc tempore in ecclesia manens, magnas antiquo hosti prædas docendo & baptizando eripuit. Cuius nomine vicus, in quo maxime solebat habitare iuxta ca-

taractam usque hodie cognominatur. Qui quoniam cantandi in ecclesia peritissimus, recuperata postmodum pace in provincia, crescente, numero fidelium, etiam magister ecclesiasticæ cantionis iuxta morem *Romanorum* seu *Cantuariorum* multis cœpit existere.“ K k 3

a) *Cloveshovienſi* apud *Anglos* Concilio a), quod iam antea in uſu fuerat, ſed cum aliqua forte diverſitate iuxta eundem MABILLONIUM in annalibus, ut in Miſſarum celebratione & cantilenarum modo ritus *Romani* fervarentur. Idem alibi memorat motus, ob cantus mutationem, a TURSTINO Monacho excitatus, quem Rex *Glaſtonienſi* monaſterio præpoſuerat. „Hic ut protervus erat (referente ORDERICO) ſuos *Glaſtonios* cantum, quem a Beati GREGORII Papæ diſcipulis acceperant, relinquere, ſibi que ignotum, nec auditum antea cantum a *Flandrenſibus* & *Nortmannis* ediſcere coegit. Hinc orta lis eſt acerrima, quam mox ſacri ordinis contumelia ſubſecuta eſt. Cum enim nova inſtituta recipere detrectarent monachi, & nihilominus contumacis pertinacia magiſtri perſiſteret; laici, abbati ſufragati, monachis vim intulere: quorum alii crudeliter percuſſi, alii lethaliter fauciati ſunt.“ *Henricus* de KNYGTHON canonicus *Leyceſtrenſis* libro ſecundo de eventibus *Angliæ*, WILHELMI cuiusdam ſeu WITTI *Fiſcanenſis* cantum fuiſſe dicit, quem TURSTINUS, inter cæteras ſtultitiæ ſuæ ineptias, *Gregorianum* cantum in officio aſpernatus, exercere, monachos ſuos compellere cœperit; ſed qualis iſte cantus fuerit, & in quo a *Gregoriano* abierit, non conſtat. Referuntur hæc ad annum 1049. SIMEON *Dunelmensis* monachus de *Reg. Angl.* p. 212. eiſdem innovationis cœptæ a B. GUILIELMO Abbate S. BENIGNI *Divionenſis*, meminit, atque ex eo auctores hiſt. litterar. *Franc.* „Il ſemble même qu'il introduiſit dans le chant une nouvelle methode, differente du chant *Gregorien*, laquelle ſe communica aux monaſteres de ſa dependance, & autres de *Normandie*. On en iuge ainſi, ſur ce que TURSTIN moine de S. ETIENNE de *Caen*, ou l'on ſuivoit la nouvelle methode, aiant voulu l'établir a *Glaſſemburi* en *Angleterre*, dont GUILLAUME le conquerant l'avoit fait abbé, il l'y eleva a cette occasion une eſpece de ſedition facheuſe.“ Patet ex vita S. GUILIELMI emendationem fuiſſe cantus *Romani* b).

Tom. VII.
p. 34.

IX.

a) „Ut uno eodemque modo dominicæ diſpenſationis in earne ſacroſanctæ feſtivities, in omnibus ad eas rite competentibus rebus, id eſt in baptiſmi officio, in Miſſarum celebratione, in cantilenæ modo celebrentur, iuxta exemplum videlicet quod ſcriptum de *Romana* habemus eccleſia. Itemque ut per *gyrum* totius anni natalitia ſanctorum uno eodem die, iuxta martyrologium eiſdem *Romane* eccleſiæ, cum ſua ſibi convenienti pſalmodia ſeu cantilena venerentur. (Et can. 15.) Ut ſeptem canonicæ orationum diei & noctis horæ diligenti cura cum pſalmodia & cantilena ſibi met convenienti obſerventur, & ut eandem monaſterialis pſalmodiæ paritatem ubique ſectentur, nihilque, quod

communis uſus non admittit, præſument can-
tare aut legere, ſed tantum quod ex ſacrarum
ſcripturarum auctoritate deſcendit, & quod *Romane* eccleſiæ conſuetudo permittit, cantent vel le-
gant, quatenus unanimes uno ore laudent Deum.“

b) „Cum ſupernæ dulcedinis neſtare artificialis etiam muſica perdoctus ac comptus dogmate, quidquid in pſallendo choris ſuorum pſallebatur die ac nocte tam in antiphonis, quam in reſponſoriis, vel hymnis corrigendo & emendando ad tantam direxerit rectitudinem, ut nullis decentius ac rectius pſallere contingat in tota eccleſia *Romana*. Pſalmodum nihilominus concentum dulciſſimo ultra omnes diſtinguens decoravit melodimate.“

IX. Habuit suum sub prima Regum stirpe *Gallia* cantum, quando non raro Reges ipsi musices studiosos fuisse legimus, veluti de CHILPERICO I. ex GREGORIO *Turon.* FAUCHET in suis antiquit. *Gallicanis* L. III. c. 21. narrat a), eum ad imitationem SEDULII poetæ christianæ versus composuisse, musicamque sub eo floruisse. Ad baptismum filii eius, levante GUNTRAMNO avunculo, ut frequentes concurrentes Episcopi cantores suos adducerent, curavit, qui solemnitatem ornarent, atque in conviviis etiam certatim cantum instituerent, compositisque choris psallerent; ut adeo tunc cantum contum fuisse oporteat, & delectabilem. Idem de DAGOBERTO testatur, cum vesperarum cantui assisteret apud sanctimoniales, suavitate vocis NANTILDIS abreptum, eam sibi sponsam expetiisse. Quodsi tamen exemplis standum est, quæ ex reliquiis antiqui cantus *Gallicani* LEBEUF in tractatu historico de Cantu eccles. affert, simplex magis fuit, quam cantus *Romanus*, ad instar cantus *Ambrosiani*, ut psalmorum aliqua exempla habet, quæ demon-
Cantus Gallicanus.
a
Cap. III.
Id. p. 37.
L. I. de miraculis S. Martini c. 33.

strant, facile tunc fuisse, sine lineis, notarum ac cantus discrimina observare. Exempli causa esse possunt Præfationes, & oratio dominica in Missa, in quibus similem cantum inde ab antiquissimis temporibus in libris liturgicis inveniri. Provocat vero LEBEUF ad *Sanctus* feriale, quale etiamnum passim canitur, paucorum quidem tonorum intercapedine, ac exigua vocis flexione, quin aliquid de suavitate cantus deperiret. „Erat (inquit) cantus *Romanus* „magis variegatus, quam antiquus cantus *Gallicanus*. Id quod illum cantum magis delectabilem & acceptum faciebat. Tam sedula huic rei datur opera, ut dici possit, eos, qui in *Francia* componendis cantibus incumbebant, locupletasse melodiis, quæ æquabant, ac etiam superabant cantus antiphonarii *Romani*: erantque tam magno numero, ut libri *Francici* in hoc genere successu temporis magis studiosorum consideratione digni haberentur, quam *Romani*.“ Idem singulariter modulationem psalmi *In exitu Israel* in Dominica notat, qui cantoribus *Romanis*, sæculo octavo & nono in *Franciam* venientibus, ita arriserit, ut *Romæ* in usum vocarent. Cantus illius psalmi hodieque apud nos singularis est, & egregius, quidquid contra postea exceptum sit ab ipso S. BERNARDO, si est auctor tractatus, eius nomine editi *de musica*, quod postea disquiremus. Offensus autem solum, quod singularis esset, quo non obstante, simplicitate & ingeniosa compositione delectat, ut quod in commendationem antiqui cantus *Gallicani* diximus, confirmet, in quo tantum operæ non frustra *Galli* olim posuerunt: qualem exempli causa clericum suum ARMENTARIUM GREGORIUS *Turonensis* laudat, cui tam facile erat sonorum modulationes appendere, ut eum non putares hoc meditari, sed scribere in servitio valde strenuum, & in commissio

a) Voyez l'hist. de la Musique T. I. p. 184.

De rebus ec-
cles. c. 25. *so fidelem.* Quodque diximus de *Romanis*, etiam a *Gallis* hic aliquid mutantibus, ex WALAFRIDO *Strabone* confirmatur: „Et quia (inquit) *Galliana* ecclesia viris non minus peritissimis instructa sacrorum officiorum instrumenta habebat non minima: ex eis aliqua *Romanorum* officiis immixta dicuntur, quæ plerique & verbis & sono se a cæteris cantibus discernere posse fateantur. Sed privilegio *Romanæ* Sedis observato, & congruentia rationabili dispositionum apud eam factarum persuadente, factum est, ut in omnibus pene *Latinorum* ecclesiis consuetudo & magisterium eiusdem Sedis prævaleret: quia non est alia traditio æque sequenda, vel in fidei regula, vel in observationum doctrina. Paulo ante mentionem fecimus cantorum *Francigenarum* sæc. XIII. *Italiam* obeuntium, atque ritu etiam *Ambrosiano* adoptatarum melodiarum *Francigenarum*. Si ex hodierno more iudicandum foret, dici posset, *Gallos* in cantionibus vernaculis sequiori etiam ævo ingenio indulgisse suo. Abbas le BEUFIUS eiusmodi cantiones (*chansons du Comte de Champagne, & chants & complaints de Danz de Gauthier &c.* qui proprie huius loci non sunt) quamvis summa cura indagavit, examinaritque inde a sæc. XI. XII. & XIII. nihil vero reperit „que des airs peu mélodieux, des airs dans les quels on laissoit bien des agrémens a suppler aux chantes des airs, qui n'étoient autre chose, que du chant *Gregorien*, & même du septième mode, c'est a dire du plus ingrat, du plus, & du moins mélodieux; mais les oreilles de ce temps la y étoient apparamment accoutumées, & ces airs leur paroissoient beaux.“ *Dissert. sur l'état des Sciences sous le Roi ROBERT &c.*

Cui deinceps
cum officio
Romanus
substitutus
paucis exce-
ptis.

X. Accidit hoc etiam in *Galliis*, ut cum aliis, ad ritum officiumque divinum pertinentibus, modus canendi *Romanus* successu temporis adoptaretur. Observat MABILLONIUS in libro primo de Liturgia *Gallicana*, & præfatione in Sacramentarium *Gallicanum*, parte secunda T. I. Musæi *Italici*, *Gallos* primum accepisse ab ecclesia *Romana* Canonem Missæ. Valde autem hæreo, an non secundum antiquissimum *Gallicanum* cantum composita sit modulatio *Præfationis* ad canonem, quam in antiquissimis Sacramentariis eodem, ut hodie fit, modo cantatam, notisque expressam deprehendimus in Sacramentariis *Gallicanis*, dabimusque ectypon eiusdem ex bibliothecæ nostræ Sacramentario sæculi IX. vel X. nec non orationis dominicæ post canonem cantari solitæ ex antiquissimo Sacramentario *S. Dionysii* prope *Parisios*. Quæ saltem avitam simplicitatem magis sapiunt, integritatemque religiosius unacum ipso canone custoditam. Quoad psalterium, quod præcipuum est in reliquis divini officii partibus, singularem eius versionem cantandam in *Galliæ* ac quibusdam *Germaniæ* ecclesiis fuisse traditam, testantur

WALA-

WALAFRIDUS *Strabo*, & BERNO *Augiensis*. Hic in epistola apud MABILLONIUM ad MEGINFRIDUM & BENNONEM (quam nos ex codice *Salemitano* inter scriptores de re musica integram damus) ubi de S. HIERONYMO agens, quædam habet a), quibus lux affunditur iis, quæ paulo ante dixi de mutatione officii *Toletani* in *Gallicanum*, ubi psalterii bis fit mentio, atque intelligi potest de hac peculiari versione, qua deinceps constanter usa est ecclesia *Gallicana*, licet cantum *Romanum* dudum antea sub PIPINO assumeret. Quod probe discernendum est in WALAFRIDO *Strabone*, qui idem de psalterio *Gallicano* ex versione HIERONYMI commemorat, sed GREGORII *Turonensis* opera, in *Gallicanam* ecclesiam inducendum, asserit. Quod nec ipsum citato MABILLONIO probatur, qui ex ipso GREGORIO *Turonensi*, & antiquissimis MSS. Psalteriis *San-Germanensibus*, & FORTUNATI hymno *De cruce* ostendit, psalterium, ab HIERONYMO emendatum, quod *Gallicanum* vocatur, nondum receptum tum in *Gallia* fuisse; itaque GREGORIUM inter & WALAFRIDUM intervallo admissum, fortasse opera S. BONIFACII, *Moguntini* Pontificis, qui illud *Gallicanis*, *Germanicisque* ecclesiis tradiderit. Ex illis vero, quæ de mutatione officii *Toletani* attulimus, firmatur altera MABILLONII observatio in BERNONIS verbis: nempe, *Romanos* eius tempore, id est, medio sæculo undecimo, suæ versioni adhæsisse, qua ex versione antiphonæ, quæ in cantu *Romano* adhibentur, excerptæ sint. Patet hinc *Romanos* Pontifices, ipsumque GREGORIUM VII. sedis suæ studiosissimum, non solum indulgisse *Gallis* peculiarem psalterii versionem, sed per legatum ultro id egisse, ut etiam in ecclesia *Hispanica* adoptaretur. Quin postrema demum ætate, PII V. iussu, ubique recepta est *Vulgata*, seu *Gallicana* hæc editio, præterquam in una *Romæ Vaticana* ecclesia, & extra urbem in *Mediolanensi*: quæ utræque antiquum psalterium retinent, uti etiam ecclesia S. MARCI apud *Venetias*. Ex veteri versione, quam *Italiam* vocant, excerptæ sunt antiphonæ multæ; Tractus insuper, & aliæ partes officii ecclesiastici, ut etiamnum in ecclesia canuntur, atque iam MONTEAUCONIUS observavit. Assertque exemplum ex cantico MOYSIS *Exodi XV. 26.* quod secundum veterem versionem sic habet: *Exhortatus*

De cursu Gallic.
§. II.

a

Paleogr. Gr.
lib. III. c. 7.

a) „Inter cætera (inquit) ex emendata LXX. interpretum translatione psalterium ex *Græco* in *latinum* vertit, illudque cantandum omnibus *Galliæ* ac quibusdam *Germaniæ* ecclesiis tradidit. Et ob hoc *Gallicanum* psalterium appellavit, *Romanis* adhuc ex corrupta *vulgata* editione psalterium canentibus: ex qua *Romani* cantum composuerunt, nobisque usum cantandi contraxerunt. Unde accidit, quod verba, quæ

in diurnis vel in nocturnis officiis canendi more modulantur, intermiscantur, & confuse nostris psalmis inferantur, ut a minus peritis haud facile possit discerni, quid nostræ, vel *Romanæ* conveniat editioni. Quod pius pater ac peritus magister intuens, tres editiones in uno volumine composuit; & *Gallicanum* psalterium, quod nos canimus, ordinavit in una columna, in altera *Romanum*, in tertia *Hebræum*. “

hortatus es in virtute tua, in requie sancta tua. Et feria V. in Coena Domini canitur pro antiphona adhuc Moysis canticum, mutato tamen illo *in requie*, nam ibi legitur *in refectioe*. Hæc porro antiphona ex ipso cantico pro more solito desumpta, secundum veterem *Italiam* versionem legitur; quia secundum eandem versionem, tunc in ecclesia usu receptam, totum canticum in officio legebatur. Post inventam autem S. HIERONYMI versionem canticum quidem, ut in eadem HIERONYMI versione erat, in officium inductum est; sed prisca antiphona secundum veterem *Italiam*, ibidem relicta, hætenus canitur feria quinta in Coena Domini.

Sub PIPINO.
NO.

*De rebus eccl.
esl. c. 25.*

L. I. c. 6.

a

XI. Sic ergo Ecclesia concessit in usum *Gallicanum* quoad psalterii versionem; cum contra assumeret iam sub PIPINO ecclesia *Gallicana* usum antiphonarum *Romanarum*, uti ex BERNONE discimus, atque ipsum cantum, quod inter cæteros, WALAFRIDUS docet. „Psalms autem (inquit) cum secundum LXX. interpretes *Romani* adhuc habeant, *Galli*, & *Germanorum*, aliqui, secundum emendationem, quam HIERONYMUS Pater de LXX. editione composuit, psalterium cantant. Quam GREGORIUS *Turonensis* episcopus a partibus *Romanis* mutuata, in *Galliarum*, dicitur, ecclesias transulisse. Cantilenæ vero perfectiorem scientiam, quam pene iam tota *Francia* diligit, STEPHANUS P. cum ad PIPINUM, patrem CAROLI M. (imprimis in *Francia*) pro iustitia S. PETRI, a *Longobardis* expetenda, venisset, per suos clericos, petente eodem PIPINO, invexit, indeque usus eius longe lateque convaluit.“ SIGEBERTUS ad postremum ZACHARIÆ P. annum, nimirum Christi 751. hoc revocat: „PIPINUS rex *Galliarum* ecclesias cantibus *Romanæ* auctoritatis suo studio, melioravit.“ Ubi vides, non Pontificis, quisquis tunc *Romanam* ecclesiam rexit (qua de re BARONII annales ad an. 752. consuli possunt) sed regis studio, rem tribui. Idem facit auctor operis *Carolini* contra synodum *Græcorum* de imaginibus, ecclesiam *Gallicanam* laudans, quod, suscepto ordine psallendi ac modulationis, ecclesiæ *Romanæ* accesserit a). Ordo psallendi, cum psalterium esset diversum, cantus ipse est, uti ex Capitularis CAROLI M. *Aquisgrani* editi, capitulo octogesimo constat, ubi præcipitur: „Ut monachi cantum *Romanum* per nocturnale ac graduale officium servant, uti ipsius CAROLI genitor PIPINUS præceperat, quando „*Galli-*

a) „Quæ cum a primis fidei temporibus cum ea persisteret in religionis sacræ unione, & ab ea paulo distaret, quod tamen contra fidem non est, in officiorum celebratione, venerandæ memoriæ genitoris nostri illustrissimi PIPINI regis cura & industria, sive adventu in *Gallias* reverentissimi & sanctissimi Viri STEPHANI *Romane* urbis Antistitis, est ei etiam in psallendi ordine copu-

lata, ut non esset dispar ordo psallendi, quibus erat compar ardor credendi, & quæ unitæ erant unius sanctæ legis sacra lectione, essent etiam unitæ unius modulationis veneranda traditione, nec seiungeret officiorum varia celebratio, quas coniunxerat unice fidei pia devotio.“

„*Gallicanum* cantum abstulit ob unanimitatem & concordiam apostolicæ fedis cum sancta DEI ecclesia.“ Seu ut habetur apud MABILLONIUM. „Ob humanitatem apostolicæ sedis, & sanctæ DEI ecclesiæ pacificam concordiam. Curavit (inquit GUAGUINUS de PIPINO) præterea religiosus princeps auctore REMIGIO *Rothomagorum* antistite emendatiora facere, quæ antea rudia & inculta in ecclesiasticis officiis cantabantur.“ Fuerat tunc ex urbe missus ad REMEDIUM seu REMIGIUM, episcopum *Rotomagensem*, PIPINI fratrem, SIMEON *secundicerius* cantorum, qui monachos eius diocesis *Romanum* cantum edoceret; mortuo vero GEORGIO *primicerio* cantorum, cum *Romam* esset revocatus a PAULO P. REMIGIUS quosdam e suis monachis *Roman* misit, ut a *Romanis* cantoribus cantum edocti, plenius apud suos *Romanam* modulationem traderent. Discimus hoc ex epistola PAULI P. ad PIPINUM, quæ est quadragesima tertia codicis *Carolini*, excusatoria, quod SIMEONEM revocare coactus sit, de quo in epistola monachis, qui *Roman* ob id missi sunt, tradita, ipse PIPINUS apud pontificem conquestus est a). Misit pontifex unacum epistola atque libris DIONISII *Areopagitæ*, dialectica ARISTOTELIS, aliisque libris græce scriptis, antiphonale & responsale, ut cantus *Romani* consuetudo in ecclesias *Gallicanas* induceretur. At vero nihil sibi *Gallos* proprium servasse, nullamque amplius ipsos in hoc studio operam posuisse, asseverari nequit. Amalarius FORTUNATUS *Metensis* diaconus in libro de ordine antiphonarii, de antiphonis, quæ sunt ex evangelis quotidianis, dubitat b):

T. II. *Annal.*
Bened. ad an.
758. n. 34.
p. 184.
L. III. *bist.*

a

b

an

a) „In eis siquidem (rescribit Pontifex) comperimus exaratum, quod præsentibus DEO amabilibus REMEDI germani vestri monachos SIMEONI scholæ cantorum priori contradere deberemus, ad instruendum eos in psalmodiæ modulatione, quam ab eo apprehendere tempore, quo illic in vestris regionibus extitit, nequivcrant. Pro quo valde ipsum vestrum asseritis germanum tristem effectum, in eo quod non eius perfecte instruxisset monachos. Et quidem benignissime rex satisfacimus christianitati tuæ, quod nisi GEORGIUS, qui eidem scholæ præfuit, de hac migrasset luce, nequaquam eundem SIMEONEM a vestri germani servitio abstrahere niteremur. Sed defuncto præfato GEORGIO, & in eius idem SIMEON, utpote sequens illius, accedens locum, ideo pro doctrina scholæ cum ad nos accessivimus. Nam absit a nobis, ut quippiam, quod vobis, vestrisque fidelibus onerosum existit, peragamus quoquo modo: potius autem, ut præfatum est, in vestre charitatis dilectione firmi permanentes, libentissime, in quantum virtus suppetit, voluntati vestre obtemperandum decertamus. Propter quod & prædictos vestri

germani monachos sæpe dicto contradidimus SIMEONI; eosque optime collocantes, solerti industria eandem psalmodiæ modulationem instrui præcepimus, & crebro in eadem, donec perfecte eruditi efficiantur, pro amplissima vestra excellentiæ atque nobilissimi germani vestri dilectione, ecclesiasticæ doctrinæ cantilena disposuimus efficaci cura permanere.“

b) „Post officium (inquit de ord. antiph. c. 68.) quo dedicatur ecclesia, scripsi antiphonas de evangelis, de quibus interrogavi magistros *Romanæ* ecclesiæ, si illas canerent. Responderunt, nequaquam: Nostri tamen magistri dicunt, se eas ab eis percepisse per primos magistros, quos melodiam cantus *Romani* docuerunt infra terminos *Francorum*: DEUS scit, si isti fallantur, aut si fecerissent, qui gloriati sunt, se eas percepisse a magistris *Romanæ* ecclesiæ, aut *Romani* propter incuriam & negligentiam eas amisissent, aut si unquam cantassent eas, tamen nos cantamus illas propter verba saluberrima, & auctoritatem nostrorum cantorum, qui gloriantur, magisterio se uti cantilenæ exercitationis.“

L 1 2

an vero hoc iam tempore in lingua vulgari cantus ecclesiastici peculiare in *Galliis* fuerint, me latet. LEBEUF certe eiusmodi notavit lingua rustica *Romana* noni circiter sæculi, a CAROLI Magni temporibus: suntque paraphrasæ actuum sanctorum, qui canebantur, ad explicandas populo historias SS. Martyrum, ut nihil dicam de cantilena *Gallica* in musica quadrata seu mensurata inter BEDÆ opera; sed ultra sæculum XII. certo non assurgit. Id ex verbis AMALARII eruitur, non sibi religioni duxisse *Gallos* in suo cantu, postquam etiam *Romanus* obtinuit, ea sibi servare, quæ sua se auctoritate commendabant, etsi forte ex usu *Romano* non essent; moxque palam fiet, non adeo expedite cantum etiam & melodiam *Romanam* sub PIPINO esse susceptam, quin successoribus eius adhuc fuerit in hac re elaborandum.

CAROLO M.

XII. CAROLUS M. patris sui exemplo ad hoc excitatus, in hac re sedulam posuit operam. *Accensi præterea*, sunt ipsius CAROLI verba apud BA-

T. I. Capitul.
col. 203.

Vet. analekt.

in f. p. 73.

Aventin.

L. IV. anna-
lium Boiorum.

Curio

L. II. chronic.

LUZIUM & MABILLONIUM, venerandæ memoriæ PIPINI genitoris nostri exemplis, qui totas Galliarum ecclesias suo studio *Romane traditionis* cantibus decoravit. Suo loco ex AURELIANO, & aliunde notabimus, quod etiam AVENTINUS & Iacobus CURIO perhibent, CAROLUM M. etiam ex *Græcorum* disciplina cantus modos auxisse: cumque ex GREGORII instituto quatuor dumtaxat tropi seu modi, *Phrygius*, *Dorius*, *Lydius*, *Mixolydius*, quos vulgus cantorum *tonos authentos* vocat, in usu fuissent; ne *Latini* ulla ex parte *Græcis* cederent, *ducem a comite* divisit, quatuor subdititios modos a quatuor primariis distinxit, octo tropos fecit: illos cantores *plagios*, id est, *obliquos* nuncupant. Nec alio consilio hoc fecit, quam ut ecclesia omnem scripturæ *δευότητα* ac maiestatem congruentibus sonis exprimere posset: & ut scripturæ concentuum suavitate conspectiores in coetu christianorum redderentur. Etiam cum *Græci* legati *Aquisgrani* patriis ceremoniis rem divinam facerent, & psallerent, CAROLUS Magnus, qui occulte subauscultabat, captus dulcedine cantus, iussit eos numeros excipi. Alias S. AMBROSIO quatuor authentorum constitutio, S. GREGORIO additio 4. *plagalium* tribuitur, quod hic etiam a *Græcis Cpoli Apocrisarius* discere potuit. Id vero, quod mox memoravimus, *San-Gallensis* monachus his verbis narrat. „Hic replicandum videtur, quam sapientissimos homines præclarissimus KAROLUS habuerit in omnibus. Cum igitur *Græci* post matutinas laudes, imperatori celebratas in octava die Theophaniæ secreto in sua lingua psallerent, & ille occultatus in proximo carminum dulcedine delectaretur, præcepit clericis suis, ut nihil ante gustarent, quam easdem antiphonas in latinum conversas ipsi præsentarent. Inde est, quod omnes eiusdem sunt toni, & quod in una ipsarum pro contrivit, conteruit positum invenitur.“

L. II. c. 10.
de gestis Ca-
roli M.

Quod

Quod subdit de omni genere organorum, ex Oriente allatorum, notabimus postea. Ad *Romani* vero cantus instaurationem, factam a CAROLO M. annos 774. & 790. SIGEBERTUS in chronico designat; cui consentit ÆMILIUS lib. II. Chronicon vero *Mosiacense* ad an. 802. refert a). Fertur usus opera *Pauli* VARNEFRIDI diaconi, qui ei a sacris erat. Utroque tempore adventus imperatoris in *Italiam* collocatur. Unde etiam a IOANNE *Diacono*, auctore vitæ S. GREGORII, & rerum gestarum CAROLI M. scriptoribus, res, CAROLO *Romæ* præsentē, accidisse narratur b). Remque iisdem verbis enarrat EKKEHARDUS: singulares vero quasdam circumstantias affert monachus *Engolismensis* in vita eiusdem CAROLI ad annum 787 c). ADEMARUS in

a) SIGEBERTUS ad annum 774. ita scribit. „CAROLUS rex offensus dissonantia ecclesiastici cantus inter *Romanos* & *Gallos*, & indicans, iustus esse de puro fonte, quam de turbato rivo bibere, duos clericos *Romanos* misit, ut authenticum cantum a *Romanis* discerent, & *Gallos* docerent. (Et ad annum 790.) CAROLUS rex, honestati ecclesiasticæ omnino intentus, legendi & psallendi disciplinam diligenter correxit. Perpendens enim, iterum *Gallos* a *Romanis* in cantando discrepare, *Metenses* vero sola naturæ levitate paululum quid dissonare, per cantores, rursus sibi ab ADRIANO Papa a *Roma* directos, dissonantiam cantus correxit.“

b) „Sed & CAROLUS noster Patricius (sunt verba IOANNIS *Diaconi* lib. II. c. 9. & 10.) rex antem *Francorum*, dissonantia *Romani* & *Gallici* cantus *Romæ* offensus, cum *Gallorum* procacitas cantum a nostratibus quibusdam ueniis argumentaretur esse corruptum, nostrique e diverso authenticum antiphonarium probabiliter ostentarent, interrogasse fertur, quis inter rivum & fontem limpidiorem aquam conservare soleret? Respondentibus fontem, prudenter adiecit: ergo & nos qui de rivo corruptam lympham usque hæcenus bibimus, ad perennis fontis necesse est fluenta principalia recurramus. Mox itaque duos suorum industrios clericos ADRIANO tunc episcopo dereliquit: quibus tandem satis eleganter instructis, *Metensem* metropolim ad suavitatem modulationis pristinæ revocavit, & per illam totam *Galliam* suam correxit. Sed cum multa post tempora defunctis his, qui *Romæ* fuerant educati, cantum *Gallie* ecclesiarum a *Metensi* discrepare prudentissimus regum vidisset, ac unumquemque ab alterutro vitium cantum iactantem adverteret: Iterum, inquit, redeamus ad fontem. Tunc regis precibus, sicut hodie quidam veridice ad-

sipluntur, ADRIANUS Papa permotus, duos in *Galliam* cantores misit: quorum iudicio rex omnes quidem corrupisse dulcedinem *Romani* cantus levitate quadam cognovit: *Metenses* vero sola naturali feritate paululum quid dissonare prævidit.“

c) „Et reversus est piissimus CAROLUS, & celebravit *Romæ* pascha cum Domino apostolico: ecce orta est contentio per dies festos paschæ inter cantores *Romanorum*, & *Gallorum*. Dicebant *Galli*, melius se cantare & pulchrius, quam *Romani*. Dicebant se *Romani* doctissime cantilenas ecclesiasticas proferre, sicut docti fuerant a Sancto GREGORIO Papa, *Gallos* corrupte cantare, & cantilenam sanam destruendo, dilacerare. Quæ contentio ante Dominum regem CAROLUM pervenit. *Galli* vero propter fecunditatem Domini regis CAROLI valde exprobrabant cantoribus *Romanis*. *Romani* vero propter auctoritatem magnæ doctrinæ, eos stultos, rusticos, & indoctos velut bruta animalia affirmabant, & doctrinam Sancti GREGORII præferebant rusticitati eorum. Et cum altercatio de neutra parte finiret, ait piissimus rex CAROLUS ad suos cantores: *Dicite palum quis purior, & quis melior, aut fons vivus, aut rivuli eius longe decurrentes?* Respondērunt omnes una voce, fontem velut caput & originem puriorem esse, rivulos autem eius, quanto longius a fonte recesserint, tanto turbulentos, & sordibus ac immunditiis corruptos. Et ait Dominus rex CAROLUS: *Revertimini vos ad fontem sancti GREGORII, quia manifeste corrupistis cantilenam ecclesiasticam.* Mox petiit Dominus rex CAROLUS ab ADRIANO Papa cantores, qui *Franciam* corrigerent de cantu. At ille dedit ei THEODORUM & BENEDICTUM, *Romanæ* ecclesiæ doctissimos cantores, qui a Sancto GREGORIO eruditi fuerant; tribuit antiphonarios Sancti GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*.“

e. 8. vita CAROLI M. ad eundem annum hoc idem repetit. EGINARDUS vero in vita CAROLI, eiusdem non solum in hac re studium & industriam generatim collaudat, sed etiam imperatoris peritiam. *Legendi atque psallendi disciplinam diligentissime emendavit. Erat enim utriusque admodum peritus, quamquam nec publice legeret, nec nisi submissum, & in commune cantaret.*

L. IV. capit. Ipse vero CAROLUS sancitum voluit de cantu, ut secundum ordinem & morem *Romanæ* ecclesiæ fiat cantus, & eius nomine auctor operis *Carolini*
c. 256.
Lib. I. contra synodum *Græcorum* de imaginibus, postquam deprædicasset PIPINI patris in hac re operam: „Quod quidem (pergit) & nos, collato nobis a „DEO *Italiæ* regno, fecimus, sanctæ *Romanæ* ecclesiæ fastigium sublimare „cupientes, reverentissimi Papæ ADRIANI salutaribus exhortationibus parere „nitentes; scilicet ut plures illius partis ecclesiæ, quæ quondam apostolicæ „sedis traditionem in psallendo suscipere recusabant, nunc eam cum omni „diligentia amplectantur, & cui adhæserant fidei munere, adhæreant quo- „que psallendi ordine. Quod non solum omnium *Galliæ* provincie & „*Germania*, sive *Italia*, sed etiam *Saxones* & quædam aquilonalis plagæ „gentes per nos, DEO annuente, ad veræ fidei rudimenta conversæ, facere „noscuntur.“ Ubi haud obscure respicit ad eam contentionem, quæ primum efferbuit *Romanos* inter & *Gallos*, recusantibus hisce, *Romano* sese accommodare cantui, & suum præferentibus modum a). Edidit MURATORIUS
a
T. IV. rer. LANDULPHI *senioris Mediolanensis* historiam, in qua habetur, sub HADRIANO I.
Ital. Pontifice in *Romano* Concilio constitutum fuisse, ut CAROLUS *per totam linguam proficisceretur latinam, & quidquid diversum in cantu & mysterio divino inveniret a Romano, totum deleret, & ad unitatem Romani mysterii uniret.*

In urbe Metensi & alibi in Gallia.
Lib. de episcopis Metensibus.

XIII. Prima & præcipua *Romani* cantus informatio in ecclesia, scholæque *Metensi* fuit facta. Id iam laudis tribuit PAULUS *Diaconus* CHRODEGANGO, qui sub PIPINO floruit. „Clerum adunavit, & ad instar coenobii intra claustrorum septa conversari fecit: normamque eis instituit, qualiter in ecclesia militare deberent: quibus annonas vitæque subsidia sufficienter largitus est, ut perituris vacare negotiis non indigentes, divinis solummodo officiis excubarent, ipsumque clerum abundanter lege divina, *Romanaque* imbutum cantilena, morem atque ordinem *Romanæ* ecclesiæ servare præcepit. Quod usque ad id tempus in *Metensi* ecclesia factum minime fuit.“ SIGEBERTUS ad an. 774. refert, CAROLUM duos clericos *Romam* misisse, ut authen-

a) Vide etiam quæ auctor *Gallicus* historię de musica & eius effectibus T. I. p. 187 &c. refert de contentione, quæ *Romæ* sub pontificatu LEO-

NIS III. inter cantores *Romanos* & *Gallicanos* fuerit.

authenticum cantum a *Romanis* discerent. Et per hos, inquit, primo *Metensis ecclesia*, & per illam omnis *Gallia* ad auctoritatem *Romani cantus* revocata est. Dum vero cito reliqua *Gallia*, non ita *Metensis ecclesia*, a cantus *Romani* integritate defecit, ut iterum opera regis *CAROLI* indiguerit, quod idem *SIGEBERTUS* ad an. 790. narrat: „Perpendens enim, iterum *Gallos* a „*Romanis* in cantando discrepare, *Metenses* vero sola naturæ levitate paululum quid dissonare, per cantores, rursus sibi ab *ADRIANO P.* a *Roma* directos, dissonantiam cantus correxit. Apud *IOANNEM Diaconum* in vita *S. GREGORII P.* L. II. c. 9.
 hæc omnia iisdem fere referuntur verbis, post citata primum de contentione *Romanos* inter & *Gallicanos* cantores verba: „*CAROLO* satius iudicante, ab ipso fonte & 10.
 „haurire cantus *Gregoriani* suavitatem, ad quam suavitatem modulationis
 „pristinæ primum *Metensem* metropolim revocavit, & per illam totam *Galliam* suam correxit. Sed cum multa post tempora defunctis his, qui *Rome* fuerant educati, cantum *Gallicanarum* ecclesiarum a *Metensi* discrepare
 „prudentissimus regum vidisset, ac unumquemque ab alterutro vitiatum
 „cantum iactantem adverteret. . . *Metenses* vero sola naturali feritate paululum quid dissonare prævidit (quæ sunt iam laudati *IOANNIS Diaconi* verba,
 „quibus addit:) Denique usque hodie quantum *Romano* cantui *Metensis*
 „cedit, tantum *Metensi* ecclesiæ cedere *Gallicanarum* ecclesiarum, *Germaniarumque* cantus, ab his, qui meram veritatem diligunt, comprobatur.“
 Et in annalibus apud *MARTENIUM*: „*CAROLUS* zelo zelatus domum *Dominici*, offensus dissonantia cantus ecclesiastici inter *Romanos* & *Gallicos*, *Romani* clericos misit, qui cantum *Romanum* addiscerent, qui redeuntes *Gallos* ad cantum *Romanum* concordaverunt. Iterumque videns *Gallos* a *Romanis* sola naturæ levitate adhuc aliquantulum dissonare, per cantores, ab *ADRIANO* sibi *Papa* missos, hanc dissonantiam emendavit. Honestati quoque ecclesiæ prævidens, disciplinam legendi & psallendi diligenter emendans, ecclesias omnimodis honorabat, & ornabat sacris vasis ac vestibus.“ Hæc nonnunquam confundunt auctores medii ævi, & in annorum designatione discrepant. Et quidem monachus *S. Galli*, vitæ *CAROLI M.* lib. I. c. 11. apud *MABILLONIUM*, usque ad *LEONIS III.* tempora reponit, quod *CAROLUS* animadvertens, cantus modos in diversis *Galliæ* ecclesiis discordare, T. IX. anecd. p. 494. 495.
 duos clericos *LEONI Papæ* direxerit, in schola *Romana* instruendos, quorum alterum apud se retinuerit, alterum filio suo *DROGONI* Episcopo *Metensi* assignarit: *DROGONIS* vero industria eiusmodi cantum per totam *Franciam* in tantum propagatum fuisse, ut *Metensis* subinde appellatus sit. Ex quodam *CAROLI M.* capitulari colligitur, fuisse illic plures cantores, aliunde L. XXIII. annal. n. 34.
 eo directos: ut cantus discatur, & secundum ordinem & morem *Romanæ ecclesiæ* fiat: & ut cantores de *Metis* revertantur. Monachus *Engolismensis*
 in

p. 53.

in vita eiusdem CAROLI ad an. 787. vult, ipsum CAROLUM ab HADRIANO acceptos *Romanos* cantores unacum antiphonariis sancti GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*, in *Galliam* deduxisse THEODORUM & BENEDICTUM, ita ut maius magisterium cantandi manserit in *Metensi* civitate. „ Domnus vero CAROLUS (inquit) revertens in *Franciam*, misit unum cantorem in *Metis* civitate, alterum in *Suessionis* civitate, præcipiens, de „ omnibus civitatibus *Franciæ* magistros scholæ antiphonarios eis ad corrigendum tradere, & ab eis discere cantare. Correcti sunt ergo antiphonarii *Francorum*, quos unusquisque pro arbitrio suo vitiaverat, addens, „ vel minuens, & omnes *Franciæ* cantores didicerunt notam *Romanam*, quam „ nunc vocant notam *Franciscam*: excepto, quod tremulas vel vinnulas, sive „ collisibiles, vel secabiles voces in cantu non poterant perfecte exprimere „ *Franci*, naturali voce barbarica frangentes in gutture voces potius, quam „ exprimentes. Maius autem magisterium cantandi in *Metis* civitate remansit: quantumque magisterium *Romanum* superat *Metense* in arte cantilenæ, „ tanto superat *Metensis* cantilena cæteras scholas *Gallorum*.“ Hinc ait equidem auctor chronici *Gottwicensis* pag. 55. „ A *Metensi* urbe officia divina, „ seu cantilenæ ecclesiasticæ germanice *Mette* dicebantur, sicut hodie vulgo „ adhuc germanica loquela *die Frühe-Mette*, quod idem ac matutinum denotat, vocitamus.“ Fundamentum aliquod hæc coniectura habet in anony-

L. I. c. 10.

§ II. apud

Henr. Canif.

lect. antiq.

T. II. P. III.

p. 60. ed. Basl.

nymo de gestis CAROLI *Magni*, unde iuvat, historiam huc transcribere, singularibus nonnullis circumstantiis enarratam. Ubi principio nota anachronismum vel confusionem historiæ PIPINI ac CAROLI, atque errorem circa nomen Pontificis STEPHANI, quem secundo loco successorem LEONIS III. dicit, quartum cum quinto confundens, qui mortuo iam an. 814. CAROLO in sedem *Romanam* successus est an. 816 a). Novas narratio ea tenebras of-

fun-

a) „Referendum (inquit) hoc loco videtur, quod tamen a nostri temporis hominibus difficile credatur; cum & ego ipse, qui scribo, propter nimiam dissimilitudinem nostræ & *Romanorum* cantilenæ non satis adhuc credam; nisi quia Patrum veritati plus credendum est, quam modernæ ignavæ falsitati. Igitur indefessus divinæ servitutis amator KAROLUS, voti sui compotem, quantum fieri potuit, in litterarum scientia effectum se gratulatus, sed adhuc omnes provincias imo regiones vel civitates in laudibus divinis, hoc est in cantilenæ modulationibus ab invicem dissonare perdolens, a beatæ memoriæ STEPHANO Papa, qui deposito & decalvato ignavissimo *Francorum* rege HILDERICO se ad regni gubernacula antiquorum Patrum more perunxit, aliquos minimum divinatorum peritissimos

clericos impetrare curavit: qui bonæ illius voluntati & studiis divinitus inspiratis assensum præbens, secundum numerum XII. Apostolorum de sede apostolica XII. clericos doctissimos cantilenæ ad eum direxit in *Franciam* (*Franciam* vero cum interdum nominavero omnes *Cisalpinas* provincias significo) quod, sicut scriptum est, in die illa apprehendent decem viri ex omnibus linguis gentium simbriam viri *Indei*. In illo tempore propter excellentiam gloriosissimi CAROLI, & *Galli* & *Aquitani*, *Hedui* & *Hispani*, *Alamanni* & *Boioarii* non parum se insignitos gloriabantur. Cum ergo supradicti clerici *Roma* digrederentur, ut supra semper omnes *Græci* & *Romani* invidia *Francorum* gloriæ carpebantur: consiliati sunt inter se, quomodo ita cantum variare potuissent, ut nunquam unitas

fundit de cantoribus ultro citroque ultra montes missos, aut acceptos iuxta superius relata. Id vero ad rem præsentem singulare est, cantores illos, licet a CAROLO magnis fuissent muneribus locupletati, & stipendiis, nihilominus perperam Gallos præ invidia quadam cantare docebant: ita ut *Metis* & apud *Treviros* aliter quam *Parisiis* & *Turonis* cantaretur, ut tum intellexerit, cum sequenti anno festa natalitia his in locis ageret. Quare conquestus apud STEPHANUM LEONIS III. successorem, cantoribus istis partim exilio, partim ergastulis mulctatis, ex consilio Pontificis *Romam* ex suis in cantu instruendos miserit, quos instructos brevi cum recepisset, reduces alterum apud se retinuerit, alterum ad *Metensem* ecclesiam ablegarit. Iam sub CAROLO M. fuerant scholæ illæ, de quibus paulo post, imprimis *Palatina*, unde etiam aliæ erudirentur ecclesiæ, ac scholas instruerent, quod de *Lugdunensi* LEIDARDUS in epistola ad CAROLUM: „In *Lugdunensi* ecclesia est ordo psalendi instauratus, ut iuxta vires nostras secundum sacri palatii ritum omni ex parte agi videatur quidquid ad divinum persolvendum officium ordo exposcit. Nam habeo scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut alios etiam erudire possint.“

XIV. Si Anonymo *Casimensi*, a MONTFAUCONIO sub nomine IOAN- Ac Germania.
NIS *Presbyteri* designato, scriptori, seu potius rhapsodo sæc. XI. litteris *Longobardicis* varia de musica compilanti, adhibenda est fides, iam a S. GREGORIO M.
in

& consonantia eius in regno & provincia non sua lætarentur. Venientes autem ad KAROLUM honorifice suscepti, & ad præminentissima loca dispersi, & singuli in locis singulis diversissime & quam corruptissime poterant excogitare, & ipsi canere, & sic alios docere laborabant. Cum vero ingeniosissimus KAROLUS quodam anno festivitates Nativitatis & Apparitionis Domini apud *Treverense* vel *Metense* oppidum celebrasset, & vigilantissime imo acutissime vim carminum deprehendisset, vel potius penetrasset, sequenti vero anno easdem solemnitates *Parisiis* vel *Turonis* ageret, & nihil illius soni audisset, quem priori anno in supradictis locis expertus fuerat; sed & illos, quos ad alia loca direxerat, cum & ipse procedente ab invicem discordare compèrisset sanctæ recordationis LEONIS Papæ successori STEPHANI rem detulit, qui vocatos *Romam* vel exilio vel perpetuis damnavit ergastulis. Et dixit illustri KAROLO: si a-

lios tibi præstitero, simili ut anteriores invidentia cæcati non prætermittent illudere tibi: sed hoc modo studiis tuis satisfacere curabo. Da mihi de latere tuo duos ingeniosissimos clericos, ut non advertant, qui mecum sunt, quod ad te pertineant; & perfectam scientiam, DEO volente, in hac re, quam postulas, assequantur. Factumque est ita. Et ecce, post modicum tempus optime instructos remisit ad KAROLUM, qui unum secum retinuit, alterum vero petente filio suo TRAGONI (TROGONE) *Metensi* episcopo ad ipsam direxit ecclesiam: cuius industria non solum in eodem loco pollere, sed & per totam *Franciam* in tantum cœpit propagari, ut nunc usque apud eos, qui in his regionibus latino sermone utuntur, ecclesiastica cantilena dicatur *Metensis*. Apud nos autem, qui *Theutonica* five *Teutisca* lingua loquimur, aut vernacule *Mett* aut *Mette*, vel secundum *græcam* derivationem usitato vocabulo *Metisca* dicatur.“

a

Ap. Bolland.
T. I. April.
c. 9. p. 582.

in *Tentoniam* cantus ecclesiastici peritia pervenit. Iuvat locum integrum, quasdam etiam historicas temporis notas continentem, ea quidem, qua conscriptus est, sermonis barbarie referre a). GREGORIUS II. missionariis apostolicis, quos in *Bavariam* misit, illud etiam in mandatis dedit, ut habet capitulum eiusdem Pontificis: *Ministris, quorum canonicam adprobaveritis promotionem, sacrificandi & ministrandi, sive etiam psallendi ex figura & traditione apostolica & Romana Sedis ordine tradetis potestatem &c.* At non ausim hoc de singulari aliqua canendi interpretari disciplina. EKKEHARDUS in vita B. NOTKERI *Balbuli* cantoribus secundo, & quidem ab HADRIANO missis agit, sed alios, quam paulo ante ex monacho *Engolismensi* commemoravimus, nominat. Res autem eo memorabilior est, quod originem pandat, quomodo in *Germaniam* etiam cantus *Romanus* fuerit introductus. In maximo desiderio fuisse dicit prælati *S. Galli*, aliisque magistris ibi degentibus, ut cantum secundum authenticum antiphonarium regerent, & melodiam *Romano* more canerent. Rem pandamus, quomodo EKKEHARDUS circa cantores *Roma* missos accidisse refert. „Vocabatur unus eorum PETRUS (sunt verba EKKEHARDI) & „alter ROMANUS, cantuum & septem liberalium artium paginis fatis addum imbuti, & *Metensem* ecclesiam, ut priores, adibant. Qui cum in septimo (sexturn *Insubriae* oppidum legendum putant *Bollandistæ*) lacuque „*Cumano* aere *Romanis* contrario quaterentur, ROMANUS febre correptus, „vix ad nos usque pervenire potuit; antiphonarium vero secum, PETRO „renitente, vellet nollet, cum duos haberent, unum S. GALLO attulit. In „brevis autem tempore, Domino se iuvante, convaleuit ROMANUS de febre. PETRUS quidem pergit ad imperatorem, qui comperto de ROMANO, mittit

a) „Hoc ritum composuit beatissimus GREGORIUS in ecclesia *Romana*, atque per totam *Italiam*, & tenuerunt eam usque dum studia literarum fruebatur apud *Romanos*. Venerunt *Theotonicis* & composuerunt in regionem suam cantum per musicam artem secundum hoc ritum. Et sicut illorum est barbarica *Theotonica*, & *Guandalia*, qui docti iam esse sperabant, fredebant vocibus barbarice, & pro dulcissima carmina ceperunt ululare sicut lupi. Postquam cognovit eos beatus GREGORIUS, misit ad eos duo ex discipulis suis qui librum ex genere vocum construxerunt, quamvis permagno labore. Recte & ordinate subtilissime iam docti doctrinam perfecte tenent in regionibus suis. Postea vero *Roma* in semetipsas emarcuit, perdiderunt regem & regnum, defecit divitias, & gloria, atque literarum studia; *Roma* & tota *Italia*, qui erat regina, facta est quasi vidua, qui erat domina

gentium & princeps provinciarum, qui huius mundi arcem tenebat imperio, modo ex parte sub imperio facta est. *Theotonicis* vero habent regem & regnum. Habent divitias & gloriam, redit illorum potestas & doctrina, atque literarum studia: illic crevit honor, & bona omnia. *Italici* minorati sunt per plurima, illi gaudent de doctrina perfecta & sana, & clerici sunt amabiles & honorati, gloriosi & ditati omni honore, & omni donis plurimis. In illis est regnum & potestas: imperium illorum obediunt omnes nationes & omnem genum flebitur tribus & linguis, sexus & ætates obediuntque illi omni creature atque subiectæ sunt ei, vice DEI venerantur ab omnibus tribus populorum sicut disposuit regnum sacerdotalem & ecclesiasticum vigor, quem de sanguine suo comparavit DEI filius. *Italici* & *Romani* nunc pauperes effecti sunt &c.“

„ mittit celerem nuncium, qui eum, si convalesceret, nobiscum stare nos-
 „ que instruere iuberet. Quod ille quidem Patrum hospitalitati regratiando
 „ libentissime fecit.“ Notanda sunt, quæ ibidem sequuntur: „ Deinde uter-
 „ que fama volante studium alter alterius cum audisset, æmulabantur pro
 „ laude & gloria, naturali gentis suæ more, uter alterum transcenderet. Me-
 „ moria dignum est, quantum hac æmulatione uterque locus profecerit, &
 „ non solum in cantu, sed & in cæteris doctrinis excreverit. Fecerat qui-
 „ dem PETRUS ibi iubilos ad sequentias, quas *Metenses* vocant: ROMANUS
 „ vero econtra *Romane* & amœne de suo nobis iubilos modulaverat.“ Ex qui-
 „ bus verbis colligitur religiosius in *San-Gallenſi* monasterio modulationem *Ro-*
manam fuisse servatam. Neque vero æmulatio illa tulerit, quod apud MA-
 BILLONIUM dicitur, ad normam *Metensis* antiphonarii *San-Gallenſe* fuisse con-
 formatum. Meminit AMALARIUS sæpius *Metensis* antiphonarii in normam
 aliorum adhibiti, & adhuc tempore S. BERNARDI, ut ex eius tractatu de
 Cantu & Correctione antiphonarii patet, priores Patres *Cistercienses*, cum in
 divinis laudibus id cantare cuperent, quod magis authenticum inveniretur,
 miserunt, qui *Metensis* ecclesiæ antiphonarium, quod *Gregorianum* esse di-
 cebatur, transcriberent; verum & cantu & littera depravatum invenerunt.
 Atque etiam tempore AMALARII sub LUDOVICO Pio constat, illud a *Romano* mul-
 tum discrepasse: quam diversitatem is in procæmio de Ordine antiphonarii
 inde repetit, quod *Metense* exemplar antiquius fuerit ADRIANO P. Et hinc
 quando *Romanum*, quando *Metense* sequendum duxit, annotare voluit:
 „ Ubi (inquit) ordinabilius visum est mihi scriptum haberi in antiphonario
 „ *Romano*, quam in nostro, ibi scripsi in margine R. propter nomen ur-
 „ bis *Romæ*: & ubi in nostro M. propter *Metensem* civitatem: ubi nostrum
 „ ingenium cogitavit aliquid posse rationabilius illis ordinare I. C. propter in-
 „ dulgentiam & charitatem.“ Hanc sibi indulgentiam neutiquam concesserunt
San-Gallenſes auctore ROMANO, qui (cantarium) ad aram apostolorum,
 teste ECKEHARDO, cum authentico quem ipse attulit, exemplato antiphonario
 locari fecit, in quo usque hodie, si quid dissentitur in cantu, quasi in spe-
 culo error eiusmodi universus pervidetur, atque corrigitur. Ex his omni-
 bus constat, neutiquam dici posse *San-Gallenſe* antiphonarium a *Metensi* ec-
 clesia esse repetitum, hicque multo religiosius esse constitutum, unde can-
 tum latissime propagatum, paulo post dicit: „ Abinde sumsit exordium to-
 „ ta fere *Europa*, & maxime *Germania* sive *Teutonia*, secundum modum &
 „ formam (sicut in monasterio *Sancti Galli* viri peritissimi ediderunt ROMA-
 „ NUS & NOTKERUS *Balbulus*, cæterique magistri iuxta exemplum authentici
 „ antiphonarii GREGORII correxerunt) elegit cantare, & hunc ritum modu-
 „ landi fervare, quem etiam omnes *usum* appellaverunt.„ Videbimus post-

Mon. Lib.
XXIII. an-
nal. Bened.
n. 34.
T. II. p. 693.
N. E.

T. XIV. Bibl.
PP. p. 1032.
et 1033. et
apud Hit-
torpium.

Apud Bolland.
T. I. April.
p. 582.

a
Cap. 29. ea, quid iste *usus* fuerit, dum constanti eiusdem cantus frequentatione ita canentium memoriæ inhæsit melodia, ut paucissimis signis, notisque musicis ad genuinum iuxta authenticum S. GREGORII antiphonarium addiscendum cantum opus fuerit, quantum quidem assequi potuerunt *Transalpini*, & tenere, suo etiam ingenio indulgentes, nec unquam perfecte *Italos* in hoc genere attingentes, ut etiam IOANNES *Diaconus*, & ex illo EKKEHARDUS notarunt a). Adiungenda his sunt, quæ ADAM, Canonicus *Bremensis*, in historia ecclesiarum septentrionalium de forti cantu ad morem gentium illarum a S. ADALBERTO accommodato dicit.

Et alibi, cura præsertim CAROLI M. in disciplina cantus undique instituta.
b
T. II. P. III. p. 78. c
XV. Quemadmodum vero cantus ecclesiasticus, inter artes liberales locum habens, occupatio plurium insignium virorum fuerit, maxime a tempore CAROLI M. in regno *Francorum*, discere licet ex binis dissertationibus D. le BEUF b), nosque postea præcipuos in hac arte auctores recensebimus, nunc pauca quædam prosequentes de cura CAROLI M. imprimis solliciti, ut tum in in scholis publicis, cum in monasteriis cantus ecclesiasticus cum aliis scientiis doceretur, discereturque. Nec id omittendum, quod anonymus laudatus apud CANISIUM de gestis CAROLI M. refert: *Nullus clericus, nisi legere doctus & canere, non solum cum eo manere, sed ne in conspectum eius venire præsumpsit* c). Adduxerat CAROLUS undequaque artium & scientiarum etiam cantus ecclesiastici doctores non solum ex *Italia*, sed etiam *Anglia*, ubi sub THEODORO præsertim *Cantuariensi* in publicis scholis cum aliis artibus cantus ecclesiasticus præcipue vigeat. Inter alios inde *Flac. ALCUI-*

NUM

- a) „Huius (inquit ille lib. II. Vit. S. GREGOR. c. 7.) modulationis dulcedinem inter alias *Europæ* gentes *Germani* seu *Galli* discere crebroque rediscere insigniter potuerunt, incorruptam vero tam levitate animi, quia nonnulla de proprio *Gregorianis* cantibus miscuerunt, quam feritate quoque naturali fervare minime potuerunt. *Alpina* siquidem corpora, vocum suarum tonitruis altifone perstreptentia, susceptæ modulationis dulcedine proprie non resultant: quia bibuli gutturis barbara feritas, dum inflexionibus & percussionibus mitem nititur edere cantilenam, naturali quodam fragore, quasi plaustra per gradus confuse sonantia rigidas voces iactat, sicque audientium animos, quos mulcere debuerat, exasperando magis, ac obstrependo conturbat.“
- b) Dissert. sur l'état des sciences en France sous CHARLE *Magne* &c. Et, depuis la mort de CHARLE *Magne* jusqu'à celle du Roi ROBERT.
- c) Lepidam historiam idem antea eam in rem narraverat c. 8. „Cum autem itinerando venisset CARO-

LUS ad quandam grandem basilicam, & quidam clericus de circumcellionibus ignarus disciplinæ CAROLI in chorum ultro intraret, & nihil unquam de talibus didicisset, in medio cantantium mutus & amens constitit, ad quem paraphonista, levato peniculo, ictum ei, nisi caneret, minabatur. Tum nesciens ille quid ageret, quoque se vertere posset, foras exire non ausus, cervicem in modum circuli contorquens, & dissolutis malis hians cantandi qualitatem iuxta possibilitatem imitari conabatur. Cæteris ergo risum continere non valentibus, fortissimus imperator, qui ne ad magnas quidem res a statu mentis suæ moveretur, quasi gestum coactionis (cantationis) illius non adverteret, ordinatissime finem præstolabatur missæ. Postea vero vocato ad se misero illo, miseratusque labores & angustias illius hoc modo consolatus est eum: Multas gratias habeas bone clerice pro cantu & laboribus tuis. Et ad sublevandam eius paupertatem iussit ei dari unam libram argenti.“

NUM acciverat, cuius opera in instaurandis litterarum studiis uteretur, schola cumprimis *Palatina*, qua de quo loco fuerit disputant DUCHESNIUS in annal. *Francorum* & BULÆUS in hist. universitatis *Parisiensis* T. I. Musica inter septem artes liberales censebatur, poniturque loco secundo ab ALCUINO inter disciplinas physicas in MS. *Vindob.* Et in dial. de Grammatica *septenos theoreticæ disciplinæ gradus* enumerat hoc ordine: *grammatica, rhetorica, dialectica, arithmetica, geometria, musica & astrologia.* Idem in poemate 221. ad CAROLUM de litterarum ludis ab eo institutis in palatio:

*Candida SULPICIUS post se trahit. agmina lector,
Hos regat & doceat certis ne accentibus errent
Instituit pueros IDITHUM modulamine sacro,
Utque sonos dulces decantent voce sonora,
Quos, pedibus, numeris, rithmo stat musica, discant.*

De scholis alibi institutis sic legitur lib. I. Capitul. CAROLUS siquidem constituit in singulis monasteriis & episcopis scholas esse, ubi ingeniorum & servorum filii grammaticam, musicam & arithmeticam docerentur. De iisdem scholis per singula episcopia & monasteria instituendis ad BAUGULFUM, *Fulda* abbatem scribens CAROLUS (cuiusmodi litteræ generales quibusdam mutatis ad diversos mittebantur metropolitanos episcopos, abbates & alios) paucis rem complexos ad duo hæc redigit: „Ut quicumque vos propter *Baluz. T. I. Capit. p. 204.*
„nomen Domini & sanctæ conversationis nobilitatem ad videndum expetierit, sicut de conspectu vestro ædificatur visus, ita quoque de sapientia vestra, quam in legendo seu cantando perceperit, instructus omnipotenti Domino gratias agendo gaudens redeat.“ In Concilio *Aquisgranensi* an. *Conc. Germ. T. I. p. 378.*
DCCCIII. postquam mandatum relatum esset „ut unusquisque episcopus in
„omni regno, vel imperio suo, ipsi cum presbyteris suis officium, sicut
„psallit ecclesia *Romana*, facerent“ mox additur: „Nam & scholas suas
„cantorum in loca congrua construi præcepit.“ Pueri a teneris præter alias in hac etiam scientia in scholis imbui sedulo curabantur: „Ut scholæ legentium puerorum fiant (iuxta primum *Aquisgranense* capitulare) psalmos, notas, cantus, compotum, grammaticam per singula monasteria vel episcopias discant.“ *Ib. p. 282. c. 72.*
Idem passim repetitur in libris septem capitularium ab abbate ANSEGISO, & BENEDICTO levita collectis. De cantu *Romano* a monachis discendo singulare capitulum habetur in eodem capitulari primo: „Ut *L. I. c. 68. L. VI. c. 377.*
„cantum *Romanum* pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragant.“ *p. 230. c. 78.*
In epitaphio quodam conventus *Argentovillæ* prope *Parisios* conservato est memoria peritissimi magistri in cantu ADDALALDI, diaconi

coni tempore CAROLI M. qui eo in monasterio, tunc sanctimonialibus proprio, disciplinam istam docebat. Missi dominici de hoc inquirere debebant non solum apud monachos, sed etiam sanctimoniales. „Quomodo (ut
T. I. Baluz. „habetur in capitulari *Noviomagensi* an. 806.) emendatum habeant, quod ius-
c. 4. p. 453. „simus de eorum lectione & cantu, cæterisque disciplinis, & ecclesiasticæ re-
 „gulæ pertinentibus.“ Nec tamen hic prætereunda est silentio præcipua,
Ib. Capitul. „Cuiuscunque venerabilis loci (qui) magis studet in sua conversa-
II. an. 811. „tione habere multos quam bonos, & non tantum probis quam multitudi-
p. 482. „ne hominum delectatur, plus studet, ut suus clericus vel monachus bene
 „cantet, & legat, quam iuste & beate vivat. Quamquam (pergit) non so-
 „lum minime in ecclesia contemnenda sit cantandi vel legendi disciplina, sed
 „etiam omnimodis exercenda. Sed si utrumque cuilibet venerabili loco ac-
 „cedere (non) potest, tolerabilius tamen nobis videtur ferendum imperfe-
 „ctionem cantandi, quam vivendi.“

Item LUDOVICI *Pii*, con-
 troversia
 tunc orta in-
 ter Lugdu-
 nensem &
 Metensem
 ecclesiam.

XVI. LUDOVICUS *Pius*, pietati CAROLI patris in ornando divino offi-
 cio haud cedendum ratus, eius rei causa AMALARIUM *Romanum* misit. Ipse
 id testatur AMALARIUS in prologo libri de Ordine antiphonarii. Prolixè ibi
 laudat ELISAGARUM, LUDOVICI cancellarium, qui *Et quoscunque de erudi-
 tis viris ad se potuit convocare, in presenti negotio desudarunt.* Unde di-
 scimus, non diu in eodem statu consonantiaque res divinas perstitisse, prout
 ordinatæ fuerant opera & industria Pontificum, aliorumque, non solum pe-
 nes quos res ecclesiasticæ sistebant, sed etiam principum PIPINI & CAROLI eius-
 que filii, cum authenticis antiphonariis cantu *Romano* seu *Gregoriano* undique
 in regno *Francico* propagato. Sequēbatur cantus ipsius antiphonarii nor-
 mam: ut, si illud mutationem ferebat, -etiam cantum mutari necesse esset,
 qui syllabatim in antiphonario notabatur. Atqui hoc est, quod AMALARIUS,
 qui erat *Metensis* tum diaconus, vel in una illa provincia deprehendebat a).

Quin

a) „Cum (ita librum de Ordine antiphonarii or-
 ditur F. XIV. Bibl. PP. p. 1032.) longo tem-
 pore tædio affectus essem propter antiphonarios
 discordantes inter se in nostra provincia; mo-
 derni enim alio ordine eurrebant, quam vetu-
 sti: & quid plus retinendum esset nesciebam,
 placuit ei qui omnibus tribuit affluenter, ab hoc
 scrupulo liberare me, inventa copia antiphona-
 riorum in monasterio *Corbien*. Id est, tria vo-
 lumina de nocturnali officio, & quartum, quod
 solummodo continebat diurnale, certavi a pelago
 curiositatis carbasa tendere ad portum tranquil-

litis: nam quando fui missus *Roman* a sancto
 & christianissimo imperatore HLUDOVICO ad
 sanctum & reverendissimum Papam GREGORIUM
 (nimirum IV.) de memoratis voluminibus, re-
 tulit mihi ita idem papa: antiphonarium non
 habeo, quem possum mittere filio meo Domino
 imperatori, quoniam hos quos habuimus, WALA,
 quando functus est huc legatione aliqua, abdu-
 xit eos hinc secum in *Franciam*. Quæ memo-
 rata volumina contuli eum nostris antiphonariis,
 invenique ea diferepare a nostris non solum in
 ordine, verum etiam in verbis & multitudine

Quin imo neceſſe eſt etiam *Romæ*, ubi tam religioſe authenticum S. GREGORII antiphonarium, teſte IOANNE *Diacono* cuſtodiebatur, ſucceſſu temporis innovationes fuiſſe factas, ut idem accidiffe aliis in eccleſiis mirum videri non debeat. Qua de re huic ipſi AMALARIO gravis interceſſit controverſia cum AGOBARDO *Lugdunenſi*, cuius eccleſiæ ritum *divinæ decantationis ſolemnia* peragendi, formamque antiphonarii *Lugdunenſis*, ac ſi a paterno more deviaſſet, AMALARIUS carpebat. Hic quidem plus indulgendum in hac re contendebat, ut etiam antiquorum Patrum inventa, qui in carmine ſoliti ſunt modulari,liceret adiungere; authenticaque alia multa cantica eſſe, quæ non habentur in ſcripturis, econtra vero nocturnas vigilias inceſſebat, prout agebantur in *Lugdunenſi* eccleſia. AGOBARDUS eius eccleſiæ deſenſionem ſuſcipiens, contendit, eam firmiter inhæſiſſe ſtatutis leviticæ & apoſtolicæ legis: diurnas & nocturnas vigilias in choro levitico a DAVIDE conſtitutas eſſe, ſcripturamque adeo perfectam, ut nil illi adiici, neque detrahi, ſed in eis quæcunque reperiuntur, cantari, reliquis omiſſis, oporteat. Hæc tuetur AGOBARDUS reſtituto atque in lucem protracto antiphonario & reſponſorio, uti teſtatur in libello *de divina pſalmodia*, quod pro-

De vita S.
Greg. I. II.
c. 7.

Bibl. PP.
T. XIV.
p. 321. B.

„Quia nuper (inquit) ſtultus & im-

„probus, ipſaque ſtultitia & improbitate ſua omnibus notus calumniator

„erupit, qui ſanctam eccleſiam noſtram, id eſt *Lugdunenſem*, non ſolum

„verbo, ſed etiam ſcriptis lacerare non ceſſat, quaſi non recte, nec more

„paterno ſive uſu, divinæ decantationis ſolemnia peragentem, neceſſe fuit

„omnem ſacrorum officiorum ſeriem, quæ ſolito cantorum miniſterio per

„totum anni circulum in eccleſiaſticis conventibus exhibetur, ſicut in ea-

„dem eccleſia favente DEI gratia cuſtoditur, diligentius & plenius in libel-

„lo, quem uſitato vocabulo antiphonarium nuncupant, colligere.“ Age-

batur potiſſimum de plebeis, ut vocant, in eccleſia decantandis pſalmis:

eccleſiamque veterem magnopere reſpiſſe modum canendi poeticum, tuetur.

Quam in rem decretum a Concilii Patribus factum aſſert, nihil poetice com-

poſitum in divinis laudibus uſurpandum. Ut ſicut in diebus ad Miſſas non-

niſi divina generaliter eloquia decantantur, ita & in noctibus ad ſacras DEO

vigilias exhibendas eadem procul dubio lex debeat obſervari. „Hæc nam-

„que fidei cautela, & ſinceriſſima obſervantiæ diſciplina, ut in templo DEI

„&

reſponſiorum & antiphonarum, quas nos non cantamus. Nam in multis rationabilius ſtatuta reperi noſtra volumina, quam eſſent illa. Mirabar quomodo factum ſit, quod mater & filia tantum a ſe diſcreparent. Inveni in uno vo-

lumine memoratorum antiphonariorum ex his quæ infra continebantur, eſſe illud ordinatum priſco tempore ab ADRIANO apoſtolicò. Cognovi noſtra volumina antiquiora eſſe aliquanto tempore volumine illo *Romane urbis*.“

„ & coram divino altari divinorum tantummodo eloquiorum melodia ce-
 „ lebreter, etiam veteris testamenti auctoritate & exemplis nobis firmissime
 „ commendatur: ubi in libro *Paralipomenon* legitur, quod beatus DA-
 „ VID rex & propheta DEI primus choros Levitarum laudantium Dominum
 „ in tabernaculo sive in templo constituerit, eisque psalmos & hymnos &
 „ cantica divinitus sibi & cæteris qui cum eo prophetabant inspirata tradide-
 „ rit, ac mane & vespere inter divina holocausta & sacrificia decantanda de-
 „ creverit.“ Pluribus exemplis & testimoniis adductis rem suam agit in lau-
 dato *de divina psalmodia* libello, cuius ipse titulus & inscriptio declarat,
 quo tendat. In libro vero *de correctione antiphonarii*, quem inscripsit *di-*
lectissimis in Christo fratribus, & *præcipue cantoribus ecclesiæ Lugdunensis*,
 in divinis laudibus exsolvendis fugiendam levitatem, gravitatemque sectan-
 dam prætendens, suum in correctione antiphonarii studium comprobat, am-
 putatis his, quæ vel superflua, vel levia, vel mendacia aut blasphemia vi-
 debantur, nonnullis ineptiarum, ut vocat, memoratis exemplis, quæ præ-
 fato continebantur libello, adversarium suum AMALARIVM tacite fugillans,
 cuius *de ordine antiphonarii* laudavimus librum, quem composuit cum ad-
 huc esset diaconus *Metensis*, postea presbyter & abbas, ut MABILLONIO vi-
 detur, *Gorzensis* fortasse. Fuerat idem scholæ *Palatine* ALCUINI post aliquod
 tempus successor: ubi cum aliis scientiis etiam musica tradebatur.

Præf. I. in
sec. IV. O.
S. Bened.
n. 182.

Status musi-
 ces deinceps
 per medium
 ævum sæc.
 IX. & X.

XVII. REMIGIVS *Altifiodorensis* non multo post AMALARIVM (quem LU-
 DOVICUS *Pius Romanus* misit, ut *Gallicanum* cantum & officium ad *Roma-*
num emendaret) eodem munere perfunctus est, regnante CAROLO *Calvo*,
 atque dialecticam & musicam apud *Parisijs* professus, has artes S. ODDO-
 NEM *Cluniacensem* docuit, teste IOANNE monacho eius vitæ scriptore. Ple-
 nius hæc discere licet ex dissertatione LEBEUFII *de statu scientiarum in Fran-*
cia post mortem CAROLI M. usque ad mortem ROBERTI regis. Unde palam
 est, REMIGIVM *Altif.* scientiam hausisse ab HERICO, hunc a RHABANO &
 HAYMONE *Halberstadiensi*, qui cum cantoribus *Romanis* conversati sint. Ea-
 dem prosequuntur auctores hist. litter. *Franciae* ex Congr. S. MAURI de sta-
 tu litterarum in *Francia* sæc. X. tum universim, cum imprimis etiam quod
 scholam *Metensem* (uti de *San-Gallensi*, quæ eadem occasione in musica arte
 florem acceperat, paulo ante observavimus) attinet, deinceps etiam per sæ-
 culum X. hoc genus studii egregie excolentem a). Sæc. V. Act. Ord. S. BEN.
 laudatur

T. VI. p. 22.

Ibid. p. 27.

a

a) On y enseignoit principalement la science du
 chant ecclesiastique, en quoi cette Ecole se di-
 stinguoit dès le regne de CHARLE *Magne*. ROT-
 LAND, qui étoit un homme de piété, & re-
 vêtu de la dignité de diacone présidoit aux ex-

ercices du chant les premières années de ce siècle.
 Comme l'Eglise de Metz fut gouvernée dans la
 suite par des évêques de mérite & de savoir,
 il est à croire qu'ils eurent soin d'y mainte-
 nir les bons études. On l'ont entr'autres Vi-

laudatur tum is ipse BERNACER, quem hi celebrant, cum ante eum alii, qui *Mettis* scholam cantorum tenuerunt sæc. X. „*Mettis* per id temporis „ duo continentis vitæ præconio fatis celebres habebantur: alter ROTLAN- „ DUS scholæ cantorum in domo S. STEPHANI præsidens, & in remotioribus „ oratorii Sancti MICHAELIS, quod erat in superiora eiusdem basilicæ Sancti „ STEPHANI, orationibus, psalmis, Missarum celebrationibus noctes diesque „ continuans: alter WARIMBERTUS &c.“ Et ad an. 973. „ Sociatus est ei „ (IOANNI abbati *Gorsienfi*) BERNACER quidam clericus multo ante tem- *Ibid. p. 71.* „ pore cum WARIMBERTO illo, de quo supra dictum est, *Mettis* apud ec- „ clesiam *Sancti Salvatoris* versatus manu libraria ceteris eius temporis non „ inferior, canendi disciplina admodum præstans, sed & artis calculatoriæ „ studiosissimus.“ Quo vero loco fuerit habita tunc musica inter artes libe- „ rales, atque etiam mathematicas scientias (quas inter GERBERTUS in *geo-* „ *metria prima* secundum locum musicæ tribuit) iidem auctores histor. litter. „ *Franc.* postea explicant, idque in votis habent, quod ego nunc pro virili „ ago in conscribenda historia musicæ sacre medio ævo tantopere exulta at- „ que æstimata a). In *Gallia* porro ROBERTUM *Carnotanum* episcopum do- a „ ctrina

GERIC pour la science en general, & THIERRI ou DIEDERIC, pour la grande connoissance qu'il avoit de la discipline ecclesiastique. On fit aussi quelque honneur aux lettres dans les autres eglises & monastères de la ville. Il y avoit une ecole a S. VINCENT, a la tête de laquelle étoit ADELBERT, homme sçavant, a qui TRITHÈME attribue une chronique adressée a l'evêque ADALBERON. L'auteur avoit eu soin d'y mettre une liste de tous les predecesseurs de ce prelat. On parle aussi avec eloge de BERNACER diacre de l'eglise de *S. Sauveur*. C'étoit un homme aussi habile dans la science du chant, que dans l'art de bien écrire, & qui avoit fait une étude particulière, de ce qu'on nommoit alors l'arithmétique.

- a) L'attention singulière que l'on donna a cultiver la Musique, fait croire qu'on la regardoit comme un des arts liberaux le plus nécessaire, & qu'elle étoit beaucoup au-dessus de l'idée, que nous en avons aujourdhui. L'on peut se rappeler le grand nombre d'écrits, qui furent faits au siècle précédent sur ce sujet. Le X. siècle n'en vit qu'un moins eclorre sur la meme matiere, & les Ecrivains des siècles postérieur ne donnent presque point d'eloge des hommes de lettres de ce temps la, qu'ils n'y fassent en-

trer, comme un titre d'honneur, la connoissance qu'ils avoient de la Musique. Il n'y avoit point d'Ecole ou l'on n'en donnât des leçons & les plus grands maîtres, tels que REMI d'Auxerre, HUBALD de *S. Amand*, GERBERT, & AB-BON l'enseignoient avec le meme soin que les plus hautes sciences. Il seroit a souhaiter que quelque habile connoisseur de l'antiquité nous fit connoître une bonne fois, ce que c'étoit que cette Musique si estimée, & si soigneusement cultivée chés les anciens. Pour nous sommes persuadés, que le but qu'on s'y propo-soit, ne se bornoit point a regler les tons de la voix, & qu'elle étoit fort différente, contre l'opinion d'un sçavant moderne (GOUJET de l'état des sciences en *France*, depuis la mort de CHAR-LE *Magne*, jusqu' a celle du Roi ROBERT p. 50.) de ce que nous appellons le plein-chant, ce-la est si vrai, que les anciens Auteurs qui ont en occasion de parler du chant ecclesiastique, & de la musique, ne le confondoient point ensemble. Ce qu'ils disent de l'un ne convient point identiquement a l'autre, & lorsqu'au temps de CHARLE *Magne* on changea le chant *Gallican* contre le *Romain* il ne fut point question du changement de musique, qui demeura la même qu'elle étoit auparavant.

trina & sanctitate vitæ insignem testatur PLATINA multa scripsisse, & canendi modum in sacris meliusculum reddidisse sub GREGORIO V. Pontifice, & ROBERTO *Gallorum* rege, magni HUGONIS filio: cuius nos postea egregium studium in pangendis sacris cantibus laudabimus. In vita *Rhabani MAURI* per *Ioannem TRITHEMIUM* scripta L. I. c. 3. laudatur RHABANI discipulus „IOANNES monachus *Fuldensis*, patria *Francus* orientalis, poeta & musicus insignis; qui & plura scripsit, & cantum ecclesiasticum primus apud „*Germanos* varia modulatione composuit.“ Circa id tempus an. 885. GRIMBALDUM cum IOANNE *Scoto*, ASSERO teste, ALFREDUS rex *Angliæ* e *Gallia* advocaverat, ut *Oxonienſes* in addiscendis artibus eorum opera iuvarentur; passimque GRIMBALDUS cantor optimus celebratur. „Quos inter (ASSERUS in „vita ALFREDI) legatos ultra mare (inquit) ad *Galliam* magistros acquirere „dixit; indeque advocavit GRIMBALDUM sacerdotem & monachum venerabilem videlicet virum cantorem optimum & omnimodo ecclesiasticis „disciplinis & in divina scriptura eruditissimum & omnibus bonis moribus ornatum. IOANNEM quoque æque presbyterum & monachum acerrimi ingenii virum, & in omnibus disciplinis litteratoriæ artis eruditissimum, & in multis aliis artibus artificiosum.“ Is sacram scripturam est interpretatus, IOANNES vero artem musicam tradidit, quæ cum aliis ex veteri chronico docet BULÆUS: „Igitur anno Incarnat. 886. anno secundo adventus S. GRIMBALDI in *Angliam* incepta est universitas *Oxoniæ* primitus in „ea regentibus, ac in sacra theologia legentibus S. NEOTO abbate, nec non „in theologia doctore egregio: & S. GRIMBALDO, sacre pagine suavissimæ „dulcedinis excellentissimo professore. In grammatica vero & rhetorica rege „gente ASSERO monacho, & in arte litteratoria viro eruditissimo. In dialectica vero, musica & arithmetica legente IOANNE monacho, & collega S. „GRIMBALDI, viro acutissimi ingenii & undecumque doctissimo, præſente „gloriosissimo & invictissimo rege ALFREDO.“ *Ant. a WOOD* in *hist. acad. Oxoniens.* agit de instauratis scholis *Oxonienſibus* ab ALFREDO rege in logica, musica & arithmetica constituto IOANNE. Ex SPELMANO discimus ALFREDUM musices studiosissimum (quippe qui, *Danis Angliam* invadentibus, *citharædum* agens eorum castra exploravit, ipsum in tentorio regem demulcens) non admisſisse apud se qui tantum usu vel memoriter cantare didicerant, verum ipsius artis peritos. Ex *Angl. Sac.* discimus circa an. 946. S. ETHELVOLDUM abbatem ex monasterio *Corbeienſi* advocasse viros peritos in litteris & cantu ecclesiastico, qui monachos docerent. Duos hic paulo antea laudatis de propagatione cantus *Romani* seu *Gregoriani* in *Anglia*, addimus OSBERNUM & GOTSELINUM, monachum *Bertinianum*, postea *Cantuariensem* vertente sæc. XI. auctorem vitæ S. AUGUSTINI, *Anglorum* apostoli, „Qui

Histor. acad. Paris. T. I. p. 224.

L. I. p. 24.

L. I. §. 56.

L. III. §. 64.

T. I. p. 165.

Sæc. XI. &

XII.

„Qui (teste WILHELMO *Malmesburienſi*) monachus de S. BERTINO cum HE-
 „REMANNO episcopo *Salesberie* quondam *Angliam* venerat, insignis littera-
 „rum & cantuum peritia. Is multo episcopatus & abbatias perlustrans tem-
 „pore, præclaræ scientiæ multis locis monumenta dedit, in laudibus San-
 „ctorum *Angliæ* nulli post BEDAM secundus, musicæ porro palmam post
 „OSBERNUM adeptus.“ Idem WILHELMUS *Malmesburienſis* THOMAM *Eboracensem*
 archiepiscopum laudat, quod masculam in ecclesia musicam induxe-
 rit, immunem ab omni effœminata mollicie. Sæc. XI. musica plurimum ex-
 culta est in *Benedictinis Germaniæ* monasteriis *S. Galli*, *Augienſi*, *Hirſaugienſi*,
S. Georgii, & aliis. Patebitque, quanta opera cantui ac musicæ eccle-
 siasticæ fuerit impensa, ex copia tot auctorum ac scriptorum, contentio-
 ne insuper, ac disciplina musices excolendæ ingenti, sæculo præsertim un-
 decimo per GUIDONEM *Aretinum*, qui, teste quidem CRANZIO, per varias
 regiones proficiscens corruptam musicam emendavit, & per flexuras articu-
 lorum in manibus cantum discere docuit; *scalam* vulgo vocant. Quod in-
 telligi potest de eius inventis ad faciliorem cantus disciplinam præstantissi-
 mis, brevi tempore per varias regiones susceptis. HERMANNUS, archiepi-
 scopus *Hamburgensis*, & ELVERICUS, *Oſnabrungenſis* episcopus eius opera
 usi sunt. Magis magisque succellu temporum, aucto numero festorum, ri-
 tus officii divini cantusque ecclesiastici est ampliatus, compositis occasione
 novorum festorum novis officiis, quæ sæculo nono adhuc erant parvo nu-
 mero, & pleraque notis musicis destituta; uti constat ex antiquioribus illo-
 rum temporum libris MSS. huius generis, ubi sæpe occurrit discrimen in-
 ter festa, ut præcipua tantum notis musicis instruerentur. Magna etiam dif-
 ferentia deprehenditur in ipso cantu eorum festorum, quæ serius introdu-
 cta notas musicas acceperunt. D. LEBEUF exorienti potissimum sæculo X.
 ordini *Cluniacensi* S. BENEDICTI hoc tribuit, qui sæc. XI. etiam *Germaniæ*
 lustrum fuit. Subinde etiam *Roma* iterum suppetiæ allatæ sunt, ut innuere
 videtur BERNO in epistola ad PILGRINUM, archiepiscopum *Coloniensem*,
 Tonarii prologo de *tonis & symphoniarum modis* præmissa, quo iubente
 id scriptum elucubratus fuerat BERNO, ac PILGRINUM laudat: „Qua-
 „liter (ait) sapiens, & te præfule felix *Colonia*, cum beatis ecclesiæ suæ
 „filiis apostolorum principe, linguarum omnium quodammodo plectrum
 „modificante in decachordo psalterio cum canticum in cithara psallat Do-
 „mino DEO.“ PILGRINUM in expeditione HENRICI II. contra *Gracos*
Romæ fuisse an. 1021. notatur in *Gallia christ.* T. III. p. 657. In *Germa-*
nia item eodem sæc. XI. labente BENNO Ep. *Misnensis* regularem canendi mo-
 dum restituit, fecitque, ut concinne & eleganter divina officia decantaren-
 tur, ut apud BOLLANDUM legitur. Et cum, ait EMSERUS in vita BENNO-

L. IV. de re-
gibus Angl.
cap. ult.

L. IV. c. 18.
Metropoleos.

Tr. hist. sur le
chant eccl. ch. 3.

Apud Pez.
T. IV. anec-
dot. P. II.
p. 69.

Bolland. T. 3.
Iun. ad d. 16.

NIS, antiquorum more irregulatus adhuc esset in ecclesia *Misnensi* cantus; BENNO episcopus, datâ opera, regularem ac legitimum canendi usum, iuxta *Hildesheimensis* ecclesiæ ritum ac consuetudinem ad *Misniam* primus traduxit, fecitque, ut concinne ac eleganter in hodiernum usque diem cantetur. Eodem sæculo XI. *Chronographus Mediani* in *Vosago* monasterii, sub celebri abbate LAMBERTO, testatur, coenobium illud magnis scientiæ, & maxime litterarum & cantus lampadibus enituisse. Atque deinceps tantum studium cantus, præcipue in monasteriis *Galliæ* deprehendit, ut abbates, nisi in cantu ecclesiastico instructos, recipere in ordinem detrectarent, cuiusmodi medio sæculo duodecimo fuit PETRUS abbas *Andernensis*. *Quantumcunque*, ut in *T. II. f. 809.* chron. apud DACHERIUM legitur, *quilibet ad conversionem veniens esset litteratus, non ei accessus patebat, nisi in legendi & cantandi scientia fuisset exercitatus.* Apud eundem legitur in chr. monast. S. TRUDONIS de RODULPHO erudiendis scholis eodem sæculo præfecto: „Instruxit etiam eos arte musica secundum GUIDONEM, & primus illam in claustrum nostrum introduxit: stupentibusque senioribus faciebat illos solo visu subito cantare, tacite arte magistra, quod nunquam audiri didicerant.“ Et quoniam continuatum est studium cantus publicis etiam in scholis, quæ passim, in monasteriis præsertim, erigebantur, mirari quis desinet de aucto cantu ecclesiastico, mutatoque successu temporum. Quod in meis itineribus per *Germaniam, Galliam, & Italiam* innumera propemodum versando monumenta liturgica, atque etiam laudatus LEBEUF comparando antiqua cum novis festis, prout notis musicis instructa sunt, animadvertit a). Qui historiam litterariam *Franciae, Benedictini* sodales ex congregatione S. MAURI, ediderunt, dum de celebri sub FULBERTO schola *Carnutensi* ineunte sæculo undecimo agunt, quæ prima nomen academici meruerit, inter alia studiis humanioribus, *musica, dialectica, & theologia*, quæ sub nomine *grammaticæ* tum venerint, operam datam referunt potissimum ex ADELMANNI scholastici rythmis alphabeticis de viris illustribus sui temporis, quos MABILLONIUS in *T. I. p. 420.* *Analectis* edidit, hocque initium habent:

*Armonica facultatis adspirante gratia
Refero viros illustres, litterarum lumina,
Quos recenti recordatur mens dolore saucia.*

Mox

a) „Comparando (inquit) maximam partem omnium horum cantuum cum antiquis officiis *Roma* allatis sæculo octavo & nono, in quibusdam deprehenditur antiquus gustus, at in plerisque aliis agnoscitur diversum compositionis genus. In officio S. Trinitatis, & STEPHANI *Leodiensis* magis quam uspiam apparet hæc gu-

stus mutatio; pauis magis sunt frequentes super chordam finalem, & super chordam dominantem psalmodiæ in certis modis veluti in primo modo: continent multo plures ductus seu neumas notarum, ductusque hi ordinem habent, quem auctores affectabant diversum ab antiquo *Romano*.“ *Tr. hist. sur le chant eccles.*

MOX is post FULBERTUM (sub cuius disciplina ANGELRAMNUS in *grammatica*, *musica*, & *dialectica* in scholâ *Carmutensi* egregios profectus fecisse in chr. *Centul.* memoratur. T. IV. spicil. *Dach.* p. 543.) laudat

HILDIERUM, quem pupillam nuncupare soliti
 Quod pusillus esset, imo perspicacis animi
 Caterorum princeps atque communiceps præsuli
 Is magistrum referebat vultu, voce, moribus:
 HIPOCRATIS artem iungens SOCRATIS sermonibus
 Nec minus Pythagoreis indulgebat fidibus.
 Karitate SIGO noster plenus atque gratia,
 Multa præbens ore, manu advenis solatia,
 Singulari organali regnabat in musica.

SIGO notatur MABILLONIO abbas monasterii Sancti FLORENTII *Salmurensis* *Ibid.* p. 423. ad *Ligerim*, vir suo tempore clarissimus: cum fuerit magister scholæ *Carmutensis* atque eiusdem ecclesiæ cantor. Confudit nimirum cum altero SIGONE in schola maioris monasterii prope *Turonas* formato, qui fuit in *grammatica*, *rhetorica*, *dialectica*, *arithmetica*, *musica*, insuper litteris græcis, hebraicisque eruditissimus legendi & scribendi, ut legere est apud MARTENIUM. T. III. *Thef. anecd.* p. 848. Utrumque distinguit idem MABILLONIUS T. II. annal. p. 551. 555. *Musica & coll. ampl.* T. IV. p. 1125. prout tum temporis erat disciplina theoretica, inter artes liberales computata, cum *arithmetica*, *geometria*, & *astronomia quadrivii* nomine veniebat, *trivium* vero *grammatica*, *rhetorica*, & *dialectica* dicebantur, prout effigiatæ exprimuntur in fronte incomparabilis codicis *San-Blasiani* sæc. XII. singularique laudi tum tribuebatur, inde nomen accipere. Sic GERLANDO *scientia Trivii Quadriviique onerato & honorato* HUGO Metellus epistolam *Epist.* 33. inscribit. Fuerat autem GERLANDUS canonicus regularis & scholasticus S. PAULI *Visontinus* sæc. XII. Cuius extat typis impressa *candela studii salutaris*; variis vero in bibliothecis *Galliae* ab auctoribus hist. litter. *Franc.* no-*t.* XII. tantur *tabulæ* MSS. seu *Computus*, *abacus* nimirum *arithmetica*, quæ facile cum *musica* theoretica coniungebatur. *Historia Andegavensis* monasterii S. HUBERTI apud MARTENIUM, ineunte sæc. XII. scripta, laudat HELBERTUM *T. IV. coll. Leodiensem in abaco & musica triumphantem.* Solemne erat medio ævo cum aliis scientiis artibusque liberalibus musicam sociare, publiceque in scholis profiteri. GERALDUM archiepiscopum *Bracarensem* alibi laudamus *grammaticum* haud minus celebrem (quo nomine humaniores litteras designabant)

Baluz. miscell. T. III. p. 179. 180. quam musicum, armarium & primicerium *Moyfiacensis* monasterii sæc. XI. ubi monachos minus eruditos tam in musica quam etiam literali disciplina diligentior edocebat. Eidem BERNARDUS archiepiscopus *Toletanus* chorum ecclesie *Toletane* regendum & clericos edocendos commendavit, ut in eius vita apud BALUZIUM legitur. In chronico S. BERTINI auctore Io. IPERIO c. 40.

Mart. T. III. anecd. p. 592. celebratur „LAMBERTUS huius loci abbas quadragesimus ab infantia hic „regulariter educatus (qui) per auditoria *Gallicana* ad litterarum studia destina- „tus est, indeque rediens, magister puerorum effectus, istis grammaticam, „illis philosophiam, aliis theologiam, quibus etiam docebat musicam, po- „pulumque frequenter sua prædicatione verbi potens illustrabat.“ Abbas factus est an. 1095. S. ABBO celebris sæc. XI. *Floriacensis* abbas de cyclo paschali scripturus, ad id argumenti sibi opus esse dicit non *arithmetica* solum, *geometria* & *astronomia*, sed etiam *musica*, ut in præfatione a MARTENIO edita T. I. Anec. p. 118. 119. testatur. Auctores hist. litter. *Franc.* ex congr. S. MAURI plures eiusdem ætatis laudant, simulque ingens per medium ævum musicæ impensum studium ab illis fere, qui litteris inclarescebant a). Idem testantur de sequenti sæculo duodecimo b). Etiam se-

Tom. VII. p. 142. 143. T. IX. p. 200. T. I. p. 155. quiori sexui quandam addiscendæ musicæ necessitatem imponebat monasticum ac religiosum institutum, ut ex ABALARDO palam fit: eratque commune studium iis omnibus, qui statum ecclesiasticum aut monasticum profitebantur. Post *Cluniacenses* de quibus paulo ante, *Cistercienses* a prima sua origine in cantu rite instituendo, corrigendoque egregiam navabant operam, ut alibi memoramus: iidemque in *Cluniacensibus* vitia cantus acriter incessebant (ut apud MARTENIUM legere est) eo ipso tempore, quo PETRUS

T. V. anecd. p. 1586.

Picta-

a) „Nous avons observé ailleurs, que dans les siècles demi barbares on faisoit tant de cas de la musique que tous ceux, qui se melloient de littérature, y donoient une application particulière. Il semble qu'il y eut autant de des honneur à l'ignorer parmi les gents de lettres, qu'il y en auroit aujourdhuy parmi les personnes de quelque naissance, à ne sçavoir ni lire ni écrire. On a même vu que le docte GERBERT la comptoit pour la seconde aile du Mathématicien. Sur ces principes on ne doit pas douter, qu'elle ne fut beaucoup cultivée en ce siècle ci. On l'enseignoit dans toutes nos Ecoles; & tous nos gentes de lettres l'étudioient, les uns plus, les autres moins, suivant leur gout. Plusieurs s'y rendirent tres-habiles, aux termes des Historiens du temps. On met de ce nombre le B. GUILLAUME de *Dyon* (artificialis etiam musicæ perdoctus;) ALBERT abbé de *Gemblou*, qui possédoit tant d'autres belles connoissances; BRU-

NON eveque de *Toul*, depuis Pape sous le nom de LEON IX; GERBERT abbé de *S. Vandrille*, mort en 1089; AINARD de *S. Pierre* sur Dive mort en 1077. DURAND abbé de *Troarn* mort en 1088. trois brillantes lumieres apres le milieu de ce siècle; WITMOND d'abord moine du *Mont-Saint Catharine* a *Rouen* puis de *S. Evroul*, S. GERAULD &c. “

b) „La musique que divers Auteurs competent pour la seconde aile du Mathématicien, mais dont nous avons attendu à parler pour la joindre au plain chant, fût assés généralement cultivée. Presque tous les gentes de lettres l'étudioient, les uns plus, les autres moins, suivant leur gout, ou la place qu'ils remplissoit. Les Religieuses en faisoient aussi une de leurs études à raison de leur état. Il ne paroît pas cependant qu'on y fit de nouveaux progres, au moins pour ce, qui regarde la théorie. “

Pictaviensis monachus *Cluniacensis* *trivii quadrivii*que atque adeo *musicæ* laude PETRUM venerabilem abbatem *Cluniacensem* celebrat:

Musicus, astrologus, arithmeticus & geometra
Grammaticus rhetor, & dialecticus est.

Bibl. Clun.
p. 612.

Quamvis essent, qui laudes has, hyperboles a spiritu adulationis dictatas, p. 615. 617. haberent. *Ant.* a WOOD in historia acad. *Oxonien.* doctoratus gradu, hodieque in facultate *musicæ* apud *Anglos* recepto, quoad HENRICUS II. rerum potitus est, neminem fuisse ornatum, liquere dicit, ad sæculum nempe usque duodecimum declinans. „Deinceps vero (ait) pariter manifestum est „tum a grammatices, tum *musicæ*, nec non philosophiæ, artiumque in „genere professoribus capeſſi ſolituſ. Hiſce nimirum poſt annos complu- „res in ſtudiis collocatoſ, tanquam ſcientiarum in quibus occupati fuerant, „egregie peritiſ alioſ tandem informandi munuſ, tituluſque ille doctoratuſ „(ad docenduſ habilem indicans) hauſ immerito deferebantur. Quibuſ ta- „men facultatibuſ, quod opes & honoreſ hauſ perinde ac per reliquos ob- „tinerentur, evileſcere demum apud vulguſ cœpit doctoratuſ præſatio, „adeoque uniuſ tandem *musicæ* profeſſoribuſ adhæſit, qui ad graduſ uti- „que illum aſpirare etiamnum ſuſtinebant.“ Illud vero permirum eſt, quod ex ROGERO *Hovedenſi* refert *Chriſtianuſ* LUPUS, *Hibernoſ* uſque ad S. MACHIE *Dunenſiſ* epiſcopi, aut HENRICI ſecundi *Anglorum* regis tempora tantuſ eccleſiaſticuſ ignoraffe. Quod de elegantiore diſciplina intelligi poteſt. Articuluſ HUMBERTI celebriſ ſæc. XIII. *Dominicani* Ordiniſ Generaliſ, inter alioſ ad conciliuſ *Lugdunenſe* perferenduſ: Quod in omnibuſ eccleſiis *ars cantuſ meliuſ doceretur & diſceretur*, ad labentem cum aliis ſcientiis *muſiceſ* & cantuſ peritiã referri debet. Utruſque enim ex eodem fonte oriri potuit neglectuſ artiſ, religioniſque deſidia potiſſimuſ, primigeniuſ cantuſ *Gregoriani* ſcaturiginẽ tenendi, quod CAROLUſ M. tantopere cordi habuiſſe vidimuſ. Sed diverſa ſtudia, maxime autem variuſ ordinuſ religioſoruſ in eccleſia exurgentuſ uſuſ mutationem hic maximã fecit. Notabilis eſt, quæ a DURANDO tradita eſt regula: „In eccleſia generaliter nil „canenduſ aut legenduſ eſt, quod a ſancta *Romana* eccleſia canonizatuſ „& approbatuſ expreſſe, aut per patientiam non ſit.“ Operoſuſ foret hic diſcutere, quod perhibet RADULPHUſ *Tungrenſiſ* de ipſo NICOLAO III. qui cœpit ſedere in cathedra PETRI an. 1277. feciſſe eum in eccleſiis urbiſ amoveri *antiphonariuſ*, *gradualia*, *miſſalia*, & alioſ libroſ officii antiquoſ quinquaginta, mandaffeque ut de cætero eccleſiæ urbiſ uterentur libroſ & breviariis *Minoruſ*, quoruſ regulã etiam confirmavit: forma etiam notularuſ antiqua in cantu, qua tam *Ambroſiani*, quam *Alemanniæ* nationeſ utun-

Schol. ad can.
75. *Conc.*
Trull. T. III.
p. 135.

L. I. Ration.
div. off. c. 2.

De canon. ob-
ſerv. prop. 22.

utuntur, cum pluribus aliis observationibus ecclesiasticis ab urbe relegata. Scimus non omnes religiosos ordines tantum *Romanum* adoptasse; at nunquam præsertim canonicis, qui eo tempore maximam partem regulares erant secundum institutum S. AUGUSTINI vel S. BENEDICTI, indultum est a cantu *Gregoriano* recedere. Ex quorum regula eum Sancti AUGUSTINI canonem idem ipse RADULPHUS citat: *Et nolite cantare, nisi quod legitis esse cantandum. Quod autem non ita scriptum est, ut cantetur, non cantetur.* Affert porro in eum canonem HUGONIS de S. Victore expositionem: „Venerabilis HUGO de S. Victore (ait) in expositione regulæ sic dicit: Non enim decet, ut cantus & usus ecclesiasticus fieri debeat secundum arbitrium diversorum, sed firmiter servandus est secundum scripta & instituta maiorum.“ Et ipse RADULPHUS postea in hanc ipsam regulam: „Sed prius (inquit) de ipsis canendis, hic vero de modo canendi præcipit: ut ea quæ cantanda sunt, non aliter, nec alio modo quam secundum quod scripta sunt, decantentur &c. Adeundus est ipse auctor. Hæc veluti per lancem saturam modo, quæ per capita deinceps explicabuntur; speciatim etiam primordia & progressus musicæ figuratæ, & polyphonæ medio hoc ævo suo loco pandentur. Coronidis loco adscribam hic in commendationem cantus *Romani*, qui per totam occidentalem ecclesiam medio hoc ævo invaluit, carmen quod in codice Vatic. Palat. n. 487. p. 32. inveni, exarato tempore OTTONIS M.

Prop. 7.

Ib. c. f.

*Tu quicumque cupis invenis hunc scire libellum,
 Quo calamos poteris vocis inflare sonoros,
 Disce tonos primum Romano forte magistro,
 Quos variare legis plagis cum vocibus octo.
 Postea sed numerum pedibus, & tempora nota.
 Sic tibi terna simul dulci modulamine currunt.
 Iungere quaque libent, facile & bene verba valebis,
 Perficies forsan tibimet tum nobile carmen.
 Tu studiose, precor, quapropter in ordine disce
 Hæc tria, concentu quam stant maxima rerum
 Omnia: certe vigent concordi sidera cursu,
 Et polus armonico currit per sæcia rotatu.
 Est decus humanæ naturæ musica summum,
 Quam qui scire negat, ipsum se scire negabit.*

XVIII. Apud *Græcos*, quos cantus & musica ecclesiastica medio hoc ^{Etiam apud} ævo progressus fecerit, libri eorum rituales, liturgiæ, euchologia &c. quæ ^{Græcos.} abundant *canonibus*, *tetraodiis*, *triodiis*, *contaciis*, *hirmis*, *tropariis*, *œcis*, *stichiris*, *prosomæis*, *bagiopoliticis*, *anatolicis*, *idiomelis*, *anastasimis*, *staurosimis*, *theototicis*, *apostolicis*, *martyricis*, *anapaustimis*, *catanycticis*, aliisque hymnorum ac odarum generibus tanta copia, ut vix canendi otium suppetiisse videatur, præsertim apud monachos longa imprimis existente psalmodia, uti de monachis S. BASILII testatur RADULPHUS *Tungrensis*: „*Græci* autem (inquit) ex institutione B. BASILII *magni*, in divinis officiis multum continuant psalmodiam, ut *Romæ* audiui.“ Præter psalmos autem ingens numerus apud eos excrevit huiusmodi proprio ingenio compositarum odarum ac hymnorum, de quibus postea agemus, nec non de hymnographis, qui varia & pene infinita apud *Græcos* composuerunt ad promovendum instaurandumque ecclesiasticum cantum. Quos inter, qui novam musicæ græcæ faciem induxisse fertur, hic saltem nominandus est IOANNES *Damascenus*, de quo plura postea, cum de aliis quoque tractabimus, in hoc genere claris, quales omnis apud eos tulit ætas: qui maiore quidem felicitate, & consonantia, remotis tantis difficultatibus, vicissitudinibusque (quales modo in Occidente vidimus, atque in longum protraxerunt nostrum sermonem) avitæ simplicitatis magis inhærentes, conventus sacros ornarunt, ac divinam quandam informarunt melodiam, qualem satis deprædicare nequit *Ioannes* CAMENIATES de excidio *Thessalonicensi*, a COMBESISIO editus, relatusque inter auctores historiæ *Byzantine* a). Et mox de recurrentium per anni circulum festorum solemnibus agens: „In horum siquidem (inquit) singuli sacerdotum ordines cleri matriculam implebant, quorum opera mysticus cultus resque sacra peragitur; lectorum item cœtus, qui concinendis canticis diligentiam habeant, & alternis versus tinniant, manuumque motibus modulationum sonos disponant, ac magnam quandam „digne-

a) „Harmonica vero musices (inquit p. 246.) cantiones, aut canentium suavissima mele, DEIque laudibus ac clero mancipatorum studia dicturus; haud equidem scio, quibus ea modis exprimam. Ad hanc enim usque narrationem, nescio quomodo orationis impetu raptus, ac velut propriæ inscitæ ac ruditis oblitus, conabar moderate, & ut non alius quispiam harum valde imprudens rerum, ignarusque omnium ac stupidus, quæ a tua virtute rogatus eram, scripto digrere ac explicare; exinde vero, ac præcipue quod suavium canticorum ac melodiarum mihi

incidit mentio, quo me vertam, nescio, aut quo sermonis ducam lineam; quodnam item dulcissimarum concinatarumque modularum cantionum illarum omittam, quibus mortales cum cœlestibus potestatibus psallebant, ac dies festos agebant. Etenim siquis eam modulationem, quam uno ore in unum congregati omnes, divinis canticis, in publicis conventibus, ad DEUM emittebant, angelorum sonis concelebrantium, ubi lætantium omnium habitatio est, assimilaverit, is a scopo veroque ne vel minimum aberraverit.“

„digneque spectabilem choream constituent; tum effulgente vestium forma
 „spectantium oculos demulcentes, tam artificiosa psalmorum lyra auditum
 „oblectantes. Quid enim erat, si hæc cantica consideres, fabulosus *Or-*
 „*pheus*, aut *Musa Homerica*, aut *Sirenium* deliramenta, fictionum menda-
 „ciis digesta, ut nulla laudum vera ratio sit, sed falsi rumores, mortalium
 „genus seducentes, atque errori mancipientes? Frustra igitur in his *Græci*
 „crepantibus buccis sese iactant, qui vera rerum scientia careant, vanisque
 „sermonibus ipsi sibimetipsis pugnent. Nobis vero tum Numen verum est,
 „tum ipsum quod canimus laudisque obsequio frequentamus.“ Dolet de-
 „inde vehementissime de urbe *Constantinopoli*, quod de toto fere Oriente *Tur-*
 „*carum* iugo pressa hætenus lugemus. „Hic mihi (inquit) & admiratio
 „subit, incessitque horror ac stupor, dum mente recolo, quomodo talis
 „& tanta modulatio, ipsa nulli non alii hostiarum, quæ DEO offerun-
 „tur, magnitudine præstans sic repente conticuit, & in nihilum abiit, vel-
 „utque somnium discessit.“

CAPUT II.

De cantoribus, & eorum functionibus.

De choro canentium, seu cantorum in ecclesia.

De offic. Missæ c. 3.

I.

aiori vero arte, studioque, ac selectu etiam personarum ad canendum destinatarum, cantus, hoc medio ævo solus fere in sacris adhibitus, fuit instructus. Hinc & *chori* nomen accepit locus in ecclesia, & conspiratio seu consensio cantantium iuxta SS. AUGUSTINUM & ISIDORUM, quos citat AMALARIVS. AUGUSTINUS in Pf. CXLIX. „Chorus (ait) quid significat, „multi norunt: chorum, quia in civitate lo-
 „quimur, prope omnes norunt. Chorus est
 „consensio cantantium. Si in choro cantamus,
 „cordi cantamus. In choro cantantium, quisquis voce discrepaverit, of-
 „fendit auditum, & perturbat chorum.“ ISIDORUS: „Chorus est multi-
 „tudo in sacris collectus. Et dictus chorus, quod initio in modum coronæ
 „circa aras starent, & ita psallerent.“ Optime congruunt, quæ laudatus
 ISIDORUS de Offic. div. agens, explicatius dicit: „Chorus ab imagine dictus
 „est

L.I. c. 3.

„ est coronæ, & ex eo ita vocatus. Unde & *Ecclesiasticus* liber scribit, *stantem*
 „ *sacerdotem ante aram*, & *in circuitu eius coronam fratrum*. Chorus enim
 „ proprie multitudo canentium est: quique apud *Iudæos* non minus quam
 „ decem constat canentibus; apud nos autem incerto numero a pauciori-
 „ bus plurimisve sine ullo discrimine constat.“ Ad chorum nimirum can-
 „ tantium pertinent, sive ad hoc munus electi quidam cantores, sive ipsa mul-
 „ tudo fidelium voces sonarent; quod tempore S. ISIDORI veteri more ad-
 „ huc usitatus erat, ut tamen etiam semper munus peculiare, veluti supra
 „ vidimus, fuerit cantorum in ecclesia inter clericos, qui propius assistentes
 „ altari locum occupabant, qui etiamnum chorus dicitur. „ Chorus est con-
 „ sensio cantantium (inquit HONORIUS *Augustodunensis*) dicitur chorus, quod *Sacrament.*
 „ initio in modum coronæ circum aras starent, & psallerent. Cantores sunt *c. 33.*
 „ DEI laudatores, & ad laudem excitantes.“ Bivariam chori, uti etiamnum,
 „ semper dividi solebant in orientali similiter & occidentali ecclesia. In libris
 „ liturgicis *Græcorum*, ad cantum ecclesiasticum compositis, frequentissime
 „ discernitur *δομέσιμ* τῆ δεξιᾶ χορῶ, & *δομέσιμ* τῆ ἀριστερῶ, *domesticus dex-*
 „ *tri & domesticus sinistri chori*: cantores nempe cantui ecclesiastico præpositi,
 „ & utriusque chori præsidēs, ut ex CITRIO declarat GOAR in Euchol. super p. 240.
 „ quos adhuc in medio chori stat *δομέσιμ* τῶν ψαλτῶν ὁ παρὰ τινῶν λεγόμε-
 „ *νος πρωτοψάλτης, cantorum domesticus protopsaltes. ab aliquibus vocatus.* In
 „ duobus catalogis officialium cum designatione muniōrum, singulis, qui ec-
 „ clesiæ addicti sunt, competentium, ita de cantoribus apud GOAR legitur: p. 225.
 „ Primus cantor inter duos choros dextrum & sinistrum stat medius. Ex-
 „ ordium vero psalmodiæ ipse incipit: post hæc vero cantores cuncti.“ Nimi-
 „ rum cantum dirigentibus duobus domesticis, in utroque choro stantibus.
 „ In alio eiusmodi officialium catalogo ex altero ALLATII vetustissimo manu-
 „ scripto: *Duo domestici in duobus choris stant, & cum primo cantore psal-*
 „ *lunt . . . Primicerii etiam supra diaconos locum habent, & cum primo*
 „ *cantore psallunt. Primus cantor in gremio ecclesiæ stat, & psalmodiam ex-*
 „ *orditur, & cum eo domestici, & primicerii. Proximus institutus est, ut iu-*
 „ *beat signum fieri in sancta DEI ecclesia.* Iisdem nempe, ut in priori catalo-
 „ go verbis. Chorus eiuscemodi tabulis marmoreis circumcinctus in ecclesiæ
 „ sinu passim ante sanctuarium sive presbyterium situs erat. Ibi in duas di-
 „ visi classes ad cantandum consistebant clerici & cantores, ut chorus choro
 „ loco etiam responderet in cantu antiphono. Triformis chorus occurrit apud
 „ WITICHINDUM de MATHILDA, OTTONIS M. matre, *quæ omni nocte, omni-* L.III. hist.
 „ *bus modis, & omni genere cellulam suam divinorum carminum melodia im-* Sax.
 „ *plebat. Erat enim ei cellula ecclesiæ proxima, in qua modice quiescebat, de qua*
 „ *omnibus noctibus consurgens intrat ecclesiam, nihilominus cantoribus & can-*
 „ *tatricibus*

De institut.
cler. L. I. c. 33.

tatricibus intra cellulam, & pro foribus, & in via triformiter constitutis, qui divinam clementiam laudarent, atque benedicerent. Chori hi extra etiam consisterant, cum MATHILDA intra ecclesiam orationi vacaret. Chorus enim est, ubicunque est canentium multitudo iuxta Rhabanum MAURUM, qui omnia accurate distinguit. „Chorus (inquit) est multitudo in sacris col-
„ lecta: & dictus chorus, quod initio in modum coronæ circum aras starent,
„ & ita psallerent. Unde & Ecclesiasticus liber scribit, stantem sacerdotem
„ ante aram, & in circuitu eius coronam fratrum. Alii chorum dixerunt a
„ concordia, quæ in charitate consistat, sive de concinentia soni: cum au-
„ tem unus canit, græce *μονωδία*, latine *scinium* dicitur: & cum duo ca-
„ nunt, *bicinium* dicitur, cum autem multi, *chorus* dicitur.“ Cantorum
chorus autem olim locus fuerat in sacris ædibus singularis. Cernitur adhuc
hodie in vetustis ecclesiis locus peculiaris cantoribus: qualem cum amboni-
bus in ecclesia S. CLEMENTIS prisco ritu instructum vidi Romæ, describitque
T. I. P. I. MABILLONIUS in itinere Italico, ubi chorus duplex distinguitur: *Unus sacerdo-*
p. 58. *tum sub absida musivo decorata, pone maius altare, ob id Presbyterium appella-*
tum: alter ubi schola cantorum, ante faciem altaris, qui marmoreis ad hominis
mensuram cancellis (peribolum veteres appellant) cinctus est. Tres sunt in in-
feriori choro ambones, unus ex parte evangelii, duo ex parte epistolæ: quo-
rum alter lectorium habet versus altare pro lectionibus ad chorum sacerdo-
tum; alter pro epistola Missæ versus populum. Ad illum ambonem, qui pro
evangelio erat, stat columna ad cereum infigendum. Duo hinc inde gradus
ad ambonem, unus pro ascensu, alter pro descensu. Vidi in celebri prope
Parisiis S. Dionysii monasterio ad eundem modum solemniter cani in ambo-
nibus epistolam & evangelium, & in vicinia nostra in insigni Friburgi Brisg.
basilica elatum in chori extremitate ante navem ecclesiæ pro cantoribus
haud dubie locum, quem recentiori structura instauratum nunc musici tenent,
qui successu temporis locum cantorum occuparunt: „ Crescente (inquit
Observat. in „ *Ant. BELLOTE) postmodum de die in diem ecclesiarum decore, quod &*
ritus Laudum. „ *ad finem usque sæculi augeri non desinet, factum est, ut in ecclesiarum*
p. 66. „ *conventibus schola canentium musicorum admitteretur. Quod plane con-*
„ *vincit liber ille ordinarius ecclesiæ Laudunensis non semel præcitatus, ex*
„ *cuius præscripto statim post inchoatum a celebrante hymnum angelicum*
„ *Gloria in excelsis DEO cantor seu præcentor illico subiungit Et in terra*
„ *pax hominibus, nulla penitus facta mentione musicorum, qui hodie eun-*
„ *dem hymnum absque præcentore ad finem usque musice prosequuntur;*
„ *non tamen citra apostolicæ sedis indultum; musicorum enim scholam com-*
„ *probarunt in ecclesia Laudunensi GREGORIUS & CLEMENS summi Pontifices,*
„ *qui musicæ partes subeuntibus, capellanas duodecim in eadem cathedrali*
„ *perpetuis*

„perpetuis temporibus addixerunt.“ D. de MOLEON in itinere liturg. ad
latus epistolæ ecclesiæ B. M. V. *Rothomagensis* locum notavit, ubi in festis p. 361.
simplicibus & feriis facellanus in cappa chorum moderetur durante Missa.

II. Putat is locum esse, ubi iuxta ordinem *Romanum* schola cantorum <sup>De schola
cantorum
Romæ.</sup> fuerit. Inde, quod festis simplicibus tantum & feriis hoc fieri dicit, colligitur, aliis solemnioribus diebus id a choro musicorum agi; qui & locum, & beneficium, uti recte observavit BELLOTE, cantorum, successu temporum occuparunt. Prædia quædam in beneficium dedisse, atque habitacula propria fabricasse S. GREGORIUM scholæ cantorum, in eius vita IOANNES *Dia-* ^{L. II. c. 6.} *conus* memorat. „Scholam quoque cantorum (inquit) quæ hætenus eisdem „institutionibus in sancta *Romana* ecclesia modulatur, constituit: eique cum „nonnullis prædiis duo habitacula, scilicet alterum sub gradibus beati PE- „TRI apostoli, alterum vero sub *Lateranensis* patriarchii domibus fabrica- „vit.“ Patet ex libro diurno *Romanorum* Pontificum per P. GARNERIUM „edito, a prima infantia pueros ad hoc assumptos, ac in orphanotrophio, „ut vocabatur, enutritos esse, Pontificesque curasse, ne quid proventibus illis „demeretur. „Ne ergo (ut ibi habetur) cantorum deficeret ordo, atque ^{p. 135.} „hinc DEI ecclesiæ contumelia irrogaretur, eadem curiose inquirentes loca, „a quibus ultra rationem detinebantur, præcipientes venerabili restituimus „loco: iustum fore cernentes, ut pro laude DEI pupillos nutrientibus mi- „nistrent, quæ usibus excolebantur exterorum.“ De SERGIO II. refert ANASTASIUS: „Idem vero almificus & beatissimus Papa scholam cantorum, „quæ pridem orphanotrophium vocabatur, & præ nimia vetustate in rui- „nam posita, atque confracta videretur, DEI annuente clementia a funda- „mentis in meliorem, quam olim fuerat, statum noviter restauravit.“ Et GUILIELMUS bibliothec. in vita STEPHANI VI. „Et in schola cantorum, quæ „pridem orphanotrophium vocabatur, heptateuchum unum obtulit.“ De scholis cantorum sæc. XI. DOMNIZO lib. I. de vita comitissæ MECHTILDIS c. 2. sic canit:

Post hæc excelsum studuit sibi fingere templum,

Divinasque scholas, canerent quæ dulciter horas

Murat. Rev.

Ital. script.

T. V. p. 350.

„Licet (ut bene notat PETRUS *Urbevetanus* episc. in vitam LEONIS IV. apud „CASSANDRUM in liturgicis p. 141.) a tempore SILVESTRI P. citra constructæ „fuerunt in urbe plures ecclesiæ & magnæ, non tamen habebant clericos „vel monachos ad officium iisdem. Presbyteri enim titulorum & dia- „coni diaconiarum ad suum tantum officium vacabant. Primi namque in Sa- „cramentis, secundi procurandis pauperibus insudabant, nec habebant sin-

O o ?

„ gula

„gulæ tunc ecclesiæ, unde possent collegium sustentare. Ideoque fuit or-
 „dinata schola cantorum, quæ fuit communis in urbe, quia sequebantur
 „ex schola stationes, processiones, & festa principalia ecclesiarum urbis:
 „vivebant enim in communi, & habebant Primicerium in prælatum. Et
 „erat tunc hæc magna dignitas in urbe, quoniam caput erat totius cleri,
 „& quasi rector: & in hac schola informabantur iuvenes in cantu & lectione
 „& in moribus. Hinc vero in ecclesiis cathedralibus processit per mundum
 „primicerii dignitas seu officium, de quo 25. distinct. & extra de offic. pri-
 „mic. sicque intelliges, quod hic dicitur de laudibus in S. PAULO per scho-
 „lam canendis.“ Hæc ille. Ex vitis Pontificum sub nomine ANASTASII
 SERGIUM I. & II. GREGORIUM II. STEPHANUM III. & PAULUM I. a tenera
 ætate scholæ cantorum traditos fuisse, ac enutritos legimus. De hac schola
 cantorum huiusmodi statutum se reperisse in libro pervetusto, testatur CAS-
 SANDER in liturgicis p. 141. „Primum in quacunque schola reperti pueri
 „bene psallentes, tollantur inde & nutriantur in schola cantorum, & postea
 „fiant cubicularii: si autem nobilium pueri fuerint, statim in cubiculo nu-
 „triantur, & hanc accipiant potestatem ab archidacono, ut liceat eis su-
 „per linteum villosum sedere, quod mos est ponere super fellam equi.
 „Deinde sicut Sacramentorum codex continet, quando & ubi fuerint usque
 „in subdiaconatus officium ordinentur: diaconi vero atque presbyteri nun-
 „quam nisi in publica ordinatione.“ Affert GEORGIUS ex MURATORIO fra-
 gmentum vetusti epitaphii, quod super ara maxima tituli S. CLEMENTIS
 an. 1727. detectum est, dum eadem exornaretur impensis & pietate *Anni-*
balis ALBANI eiusdem tituli Card. Initio nonnulla defunt, temporis vetu-
 state consumpta. Quæ supersunt, ita habent:

T. II. de li-
 turg. Pontif.

T. IV. The-
 saur. vet. in-
 script. Murat.
 n. 1. pag.
 1827.

Fallimur

Quam retinet sæva mors dicione sua.

Quæ rapuit famulos CLEMENTIS Martyris aptos

Membra simul quorum contegit hoc tumulum

Est quibus ANDREAS nomen CRESCENTIUS atque

Ambo sacerdotes istius ecclesiæ

Cardinalis erant ac archipresbyter almæ

Primatum caula quisque tenens propriæ

Cantu præfecti sapientes atque magistri

Flabra dabant fidis musica discipulis.

Iuxta

Iuxta institutionem scholæ cantorum a S. GREGORIO factam cum munere cantorum ordo sacerdotalis combinari non poterat, accedente præsertim dignitate archipresbyterali, ac cardinalitia. Sed iam observavit GARNERIUS in not. ad librum diurnum *Roman. Pont. n. XIX. p. 135.* GREGORII legem de cantoribus in ecclesia non viguisse, quum in libris ecclesiasticis passim legatur, non solos subdiaconos, & clericos minores illud muneris obiiisse, sed & diaconos atque presbyteros. Ea successu temporum præsertim circa primicerios immutatio fuit facta. Nonnulli primicerii episcopalibus infulis ornati, atque solii pontificii assistentes recensentur ab *Andrea ADAMI* in lib. de Ratione & ordine psallendi in pontificio facello. Sed hæc ad posteriorem disciplinam pertinent, ac ætatem. Cardinalis BONA notat ex *Cæsaris RASPONI* opere de basilica *Lateranensi* conventionem an. 1232. initam inter *L. II. c. 4. Lateranensem* ecclesiam & primicerium, ac scholam cantorum, qua assignatur quidam proventus ipsi primicerio cum decem cantoribus pro officio in die S. IOANNIS *Baptista*, & in stationibus eiusdem ecclesiæ. Unde colligitur sub primicerio scholam cantorum tunc temporis adhuc in communi convictu fuisse. Quin eodem non solum, sed etiam sequenti sæculo XIV. in apostolicis functionibus, & ritualibus S. R. E. libris *Primercii & scholæ cantorum*, & *scholensium*, quod idem est, fit mentio. Loca citat GEORGIUS T. II. de lit. *Rom. Pont.* Ubi observat, Primicerium electioni etiam SS. Pontificum assensum adhibuisse, ex litteris Cardinalium & cleri *Romani* an. D. 1119. datis de CALISTI II. electione in *Romanum* Pontificem approbanda, ubi, primo loco post diaconum Cardinalem postremum *Primicerius scholæ cantorum laudo & confirmo.* HONORIUS III. anno pontificatus tertio XII. Kal. *Maii* nempe an. 1219. die 20. *April.* litteras dedit *Primicerio & clericis scholæ cantorum de urbe.* Has litteras ex typo Vatic. edidit in præfat. ad observ. de ratione psallendi in facello pontificio, *Andreas ADAMI.* Ad calcem ord. *Rom. XII. p. 220.* exarata est pactio inita an. 1232. in qua undecim cantores unacum primicerio memorantur. Leguntur etiam aliis præterea addicti muniis: veluti BENEDICTUS basilicæ *Vaticanæ* canonicus, qui ordinem *Romanum XI.* scripsit, eumque GUIDONI de CASTELLO tit. S. MARCI presb. Card. nuncupavit, *Romanæque ecclesiæ cantor* erat.

III. Eiusmodi scholæ etiam per alias propagatæ fuerunt ecclesias. LEI- Et alibi. DARDUS archiepiscopus *Lugdunensis* ad CAROLUM M. imperatorem *Habeo*, scribit, *scholas cantorum, ex quibus plerique ita sunt eruditi, ut etiam alios erudire possint. Præter hæc habeo scholas lectorum.* Ex historia urbis *Parisiensis* insigne monumentum proferunt auctores hist. litter. *Franc. epitaphium T. IV. p. 249.*

ADA-

a

ADDALALDI diaconi & magistri musices a). Diaconus item erat ROTHLANDUS *scholæ cantorum in domo S. STEPHANI præsidens*, in celebri nimirum schola *Metensi* sæc. X. ut narratur in vita IOANNIS abb. *Gorzensis* apud MABILLONIUM sæc. V. art. ord. S. BEN. p. 372. Et p. 373. laudatur BERNACER *quidam clericus multo ante tempore cum WARIMBERTO illo, de quo supra dictum est, Mettis apud ecclesiam sancti Salvatoris versatus manu libraria ceteris eius temporis non inferior, cauendi disciplina admodum præstans, sed & artis calculatoriæ studiosissimus.* WARIMBERTUM paulo ante cum ROTLANDO laudaverat auctor vitæ IOANNIS. Ad calcem ordinis eccl. *Cameracensis* eiusdem fere ætatis de schola grammatices, cantusque ecclesiastici additamentum legitur apud PITHOEUM cod. can. p. 368. 369. Sæc. XI. præprimis in schola *Tulensi* complures in disciplina cantus ecclesiastici efflouerunt, atque in monasterio S. BENIGNI *Divionensi* sub disciplina præsertim S. GUILIELMI abbatis, ut in act. BENED. legitur. T. VIII. p. 331. ut de aliis innumeris taceam per monasteria ecclesiasque cathedrales institutis, unde hodieque cantoris dignitas manet. Disputat *Ant.* a WOOD in histor. Univerf. *Oxon.* contra TULLERUM, qui ex quodam BEDÆ loco probare contendebat, iam sub THEODORO archiep. *Cantuariensi* sæc. VII. in *geometria, arithmetica, & musica* publicas fuisse illic institutas scholas: ut nempe *Academiæ Oxoniensi* vindicet ab ALFREDO sæc. X. demum institutas, ut diximus capite superiore, ad exemplum *Franciarum* inde a CAROLI M. tempore. De cura ac studio CAROLI M. in constituendis per loca congrua, monasteria nimirum, & episcopia scholis iam diximus, ubi ingenuorum & servorum filii *gramaticam, musicam, & arithmeticam* docerentur, passimque in id invigilavit pastorum cura. Atque concilium *Valentinum* III. an. 855. neglectam illam restaurandam sancit disciplinam. „Ut de scholis, tam divinæ, quam

L. I. p. 35.

Can. 18.

b

„humanæ disciplinæ litterarum, nec non & ecclesiasticæ cantilenæ iuxta exemplum prædecessorum nostrorum, aliquid inter nos tractetur, & si potest fieri, statuatur, atque ordinetur: quia ex huius studii longa intermissione pleraque ecclesiarum DEI loca & ignorantia fidei, & totius scientiæ inopia invasit. Placet firmatum.“ Eodem tempore S. ATHANASIUS episc. *Neapolit.* memoratur in chr. IOANNIS *Diac.* apud MURATORIUM. „Ordinavit autem lectorum & cantorum scholas: nonnullos instituit grammatica instituendos; alios colligavit ad scribendi officium, ut sic pastor providus

„cau-

T. I. P. II.
script. rer.
Ital. p. 316.

a) „On nous a conserve en grandes lettres *Romaines* l'epitaphe d'un ADDALALDE, qualifié diacre & maitre de musique a *Argenteuil*. Le caractère de ce monument montre qu'il appartient au regne de CHARLE Magne ou de Louis le DEBONNAIRE; & l'on tire de ce qu'il contient,

que le monastere d'*Argenteuil*, qui avoit été fondé pour les filles, étoit double, & qu'il y avoit une école, ou l'on enseignoit le chant; peut-être le nouveau apporté de Rome au siècle précédent & sans doute les autres sciences convenables a des moines.“ b) Vid. IOLY ecol. T. I. c. 13.

„caulas sui gregis muniret, quatenus nullius indigens Domino suo præsenteret speculationem, atque verissime audiret: floret sancta ecclesia in diebus tuis redempta sanguine Christi.“ De schola *Palatina* a regibus *Francorum* instituta superiore capite mentionem feci, in qua viri celeberrimi cum cæteris etiam liberalibus artibus musicam docuerunt. Fueruntque etiam selecti cantores *Palatini*, quos commemorat AURELIANUS in sua *musica disciplina* c. 11. „Antiphonam *O Sapientia!* a *Palatinis* ob excelsiorem vocis modulationem primo imponi tono.“ Ad calcem HUCBALDI argumentatio cuiusdam habet, musicalem antiphonam *O Sapientia!* a *Palatinis* de primo tono imponi. Idem AURELIANUS c. 7. fuerat testatus, suo tempore nobilissimos fuisse cantores: quando nempe huic disciplinæ tanta in scholis fuit navata opera, tamque sancta in sacris christianis fuit institutio, ut ad ea ornanda peculiares scholæ seu chori cantorum pertinuerint, ad exemplum ecclesiæ *Romanæ*. Talis a DOMNIZONE in vita MATHILDIS Comit. memoratur in *Canossa* diocesis *Regienfis*, ab AZZONE instituta. Itaque accipi possunt scholæ eiusmodi aut ad theoriam ipsius disciplinæ musicæ, aut ad praxin in cultu divino, quæ ex prioribus illis perfectionem accipiebant, profectumque. Neque fere scholæ publicæ medio hoc ævo carebant magistris in musica disciplina (ut de scholis in regno *Francico*, atque etiam in *Anglia Oxoniæ* institutis diximus, ubi primus IOANNES Scotus monachus musicam docuit, ut videre est in *Hist. Univ. Oxon.*) eæ præsertim, quæ in ecclesiis cathedralibus & monasteriis informabantur. Apud auctorem gestorum *Andegavensium* in FULCONE Bono S. ODDO, *Chuniacensis* postea abbas, *magister scholæ & præcentor* ecclesiæ *Turonensis* notatur, ipse antea in schola *Parisiensi* ea disciplina imbutus a REMIGIO *Altisiodorensi*, ut iam memini. Prælectionibus inservire solebat MARCIANUS (qui inter cæteras artes liberales, etiam de musica tractat) ut ex IOANNE, scriptore vitæ S. ODDONIS discimus; huncque etiam in monasterio *Chuniacensi* scholæ magisterium assumpsisse, ac primæ quidem iuventutis, alter vitæ eius auctor NAGOLDUS perhibet, præter id, quod de MARCIANO, prælegi solito, diximus. Cum postea sensim sensimque huiusmodi scholæ deficerent, eas restaurari iusserunt concilium *Lateranense* IV. INNOCENTIUS III. HONORIUS III. Uti demum Concilium *Trident.* in forma erigendi seminarium clericorum, inter alia *grammaticas, cantus, computi ecclesiastici, aliarumque bonarum artium disciplinam* ediscendam præscripsit. A veteri vero instituto est, quod in plerisque canonicorum collegiatis & cathedralibus ecclesiis cantoris appellatio maneat a). Quæ frequens olim fuit in præcipuis ecclesiis, ut de *Florentina ecclesia*

T. II. p. 31.

Sec. I. Bened.

p. 159.

Ibid. p. 191.

Sess. XXIII.
c. 18. de re-
form.

a

a) Vid. IOLY Traité historique des écoles épiscopales Par. 2. c. 8. 9.

Della disc. del clesia pluribus monumentis ostendit *Dominicus* MANNI. Sic notatur sæc. X. *canto eccl.*

D. IOANNES cantor. Sæc. XI. ROZO cantor præpositus, de quo etiam *Lib. cui tit. PETRUS Damiani*: „ROZO, qui dicitur magister cantorum, *Florentina ec-*
Gratissimus. „clesiæ presbyter, vir apprime litteralibus studiis eruditus.“ Eodem sæc.

c. 18.

pluribus in chartis occurrit THEODALDUS cantor, BODINUS cantor. Sæc. XIII. CAMBIUS, IACOBUS item & CAVINUS cantores maioris ecclesiæ *Flo-*
rentina S. Reparata cum CLANO præposito. In diplomate OTTONIS III. an. 996. capituli eccl. *Aretina* post archidiaconum, primicerius, cûstos, & cantor ponuntur. Eodem teste in civitate *Gravina* sæc. XIV. post archidiaconum primus dignitate cantor erat. In charta MS. S. APOLLINARIS *Ravennæ* testata legitur electio facta de domino BENEDICTO, monacho eiusdem monasterii in presbyterum, & rectorem *S. Mariae de Casale* a domno episcopo, & capitulo dominorum cantorum cathédralis ecclesiæ an. 1309. Recensentur autem nomina quatuor cantorum. Quod vero singulare notat DUCANGIUS ex MOLANO, *Colonia* in omnibus collegiatis ecclesiis chorepiscopum esse primum cantorem, qui etiam in cathedrali ecclesia cum cantore officium faciens in solemnitatibus, baculo utitur episcopali. In *Coloniensi* Concilio an. 1260. cap. 9. & 10. chorepiscopi, veluti chori rectores, seu ἐπίσκοποι cantoribus iunguntur. Concilium *Colon.* an. 1536. P. III. c. 3. eodem nomine utitur. In pluribus chartis apud illust. HONTHAIM in hist.

a) *Trevirensi*, subscribunt chorepiscopi, passimque cantores a). *Henricus* BATEN, *Mechliniensis* doctor theologus, *Parisiensis* cancellarius, cantor & canonicus *Leodicensis* circa annum 1350. *decem divinatorum libris* de præcipuis agit quæstionibus philosophicis etiam musicis, ut VOSSIUS de Mathesi p. 181. notat. Varia scripta opera recensent auctores hist. litter. *Franc.* BALDRICI, cantoris ecclesiæ *Teruanensis* T. VIII. p. 400. & c. Apud MABILLONIUM T. III. Annal. pag. 343. hæc lego: „Hoc autem factum est anno „MCXXXIII. Ii sunt testes huius rei. HUGO decanus, ANSGERIUS cantor

T. I. p. 364. „... ANDRÆAS musicus.“ Apud LABBEUM Bibl. MSS. in diplom. an. 1051. nomina posita reperiuntur „WIDONIS archiepiscopi *Remensis*, ODALRICI „præpositi, RICHARDI decani, ODONIS cantoris, nec non totius congre-

T. II. p. 560. „gationis.“ Apud eundem inscriptio diplomatis an. 1177. ecclesiæ *S. Franc-*
baldi itidem ODONEM cantorem nominat: „Ego EBROINUS DEI volunta-
„te decanus, HILDUINUS thesaurarius, ODO cantor, & totus pariter cle-

rus

a) T. I. E. g. chart. 271. Signum HUNGERI chori-episcopi. Ch. 299. POPPO chori-episcopus. HUNGERUS chori-episcopus. POPPO præpositus. BRUNO chori-episcopus. WIRICUS chori-episcopus. Ch. 427. HARDILIUS cantor. 430. CUNO cantor. 439. FRIDERICUS cantor.

443. CUNO cantor. 450. CUNO maioris ecclesiæ cantor. 523. Sunt litteræ URBANI IV. ob PHILIPPUM Thesaurarium, & THEOBALDUM cantorem adversis factionibus in episcopum *Metensem* electos.

„rus *S. Francibaldi Silvanectensis*.“ Item p. 567. S. ISRAEL cantor eccl. colleg. *Doratenfis*, dioecesis *Lemovicensis* sæc. XI. Ibidemque p. 93. &c. celebrantur ab anonymo in histor. archiepiscop. *Bituricensium* Odo episcopus *Parisiensis* ex cantore *Bituricensi*. ELIAS item *Lemovicensis* cantor, post archiepiscopus *Burdigalensis*. *Gaufridus* MARTINI, de quo scripserat BERENGARIUS hæresiarcha sæc. XI. ad BRUNONEM archiepiscopum *Turonensem*. BULÆO videtur esse GAUFRIDUS, seu GOFFRIDUS, *Turonensis S. Martini* cantor, qualis etiam celebratur S. ODDO *Cluniacensis* postea abbas, de quo plura inferius. De PETRO cantore & doctore academiae *Parisiensis*, tot libris editis claro, idem BULÆUS (quem virum vocat in academia *Parisiensi* tam multarum palmarum) epistolam recenset STEPHANI *Tornacensis* ad WILHELMUM archiepiscopum *Remensem* „pro PETRO cantore *Parisiensi* in *Tornacensem* episcopum electo.“ Verum Io. BUZELINUS in suis annalibus *Gallo-Flandricis*, eodem referente, scribit PETRUM cantorem nulla unquam adduci ratione potuisse, ut episcopatum susceperet. Apud eundem chronic. *Altfiodor.* ad an. 700. „*Antifiodorensi* ecclesiæ post CLEMENTEM præfuit ADULPHUS ex cantore episcopus.“ Paulo post plura exempla afferemus ad summum etiam pontificatum, aliasque dignitates insignes elatos esse, qui a prima infantia in schola cantorum *Romæ*, & alibi fuerunt instituti. Celebris in *Anglia* fuit EADMERUS, cantor seu præcentor ecclesiæ *Cantuariensis*, ut in necrologio eius ecclesiæ annotatur, qui varia edidit scripta, S. ANSELMUS discipulus ac individuus comes. In chartis passim notantur cantores. Officium hoc, in *Angliæ* monasteriis perhonorificum, præprimis erat viris doctrina præstantibus concessum. E. g. in ecclesia *Dumelmensi* cantor seu præcentor erat SIMEON primariis *Angliæ* historicis connumerandus: in ecclesia *Cantuar.* IOANNES *Thannatensis* mathematicus insignis: in ecclesia *Wintonensi* WOLSTONUS non mediocris doctrinæ & eruditionis cœnobita: in monasterio *S. Albani* THOMAS WALSINGAMUS chronographus celebris: in monasterio *Malmesburienfi* WILHELMUS SOMMERSET, bibliothecarius & historiographus celebratissimus, ut apud BALEUM & PITSEUM de illustr. scriptor. *Angliæ* videre est. Adhuc commemorandus est EADREDUS apud *Anglos* cantor peritissimus, per sex ante mortem suam annos mutus extra solam ecclesiam. Piam artem ita fuisse a linguæ vitiis servatam affirmat SIMEON *Dumelmensis*. Id univèrsim annotarim, in cantoribus cathedralium ecclesiarum sequioris ævi nomen ac dignitatem potius, quam cantus peritiam spectabilem esse.

T. I. histor.
univ. Paris.
T. I. p. 440.

T. II. p. 486.

T. I. p. 89.

IV. Ex dictis vero patet non a trecentis primum annis ad insignium ecclesiarum dignitatem, ut MARTENIO est visum, redactum esse ordinem

Ordo Cantorum.
T. II. de an-

tiq. eccl. rit. L. VII. c. 8. art. 8. n. 4. Cod. liturg. eccl. univ. L. VIII. c. 2. cantorum, qui constantius in ecclesia Orientali obtinuit, saltem apud Syros Maronitas; apud quos primus inter minores ordines habetur, cuius est psalmos & hymnos in ecclesia cantare, ut videre est apud Aloys. ASEMANNI, et si Graci atque Syri Nestoriani, cantoratu prætermisso, ordines suos a lectoratu incipiant, teste MORINO, de sacr. ord. Exercit. XIV. c. 5. GOARO Euchol. p. 233. 305. & HABERTO, archierat. p. 37. qui exhibent ordinem, fieri solitum in ordinatione lectorum & cantorum post tonsuram, eique congruentem benedictionem: hoc discrimine, quod lectori liber apostolicus, ut aliquid ex eo legat, tradatur; si vero cantor ordinetur, recitat propositum τὸ προειρημένον ex psalterio. Synodus VII. c. 14. illegitimis cantoribus vetat, ne ante manus impositionem, lectoribus propriam, ambonem conscendere, & laudes divinas persolvere audeant. Unde in Euchol. coniicit GOAR p. 202. eiusdem synodi tempore lectoris potestatem cum canendi facultate coniunctam fuisse. Contrarium docet BALSAMON in can. 4. Trullan. Lectorum ordo, inquit, non, ut cantarent, institutus est, sed ut in ambone divinas scripturas legerent post finitum matutinum. Unde etiam lectores appellantur. Canon utrumque cum aliis ordinibus distinguit: si quis episcopus, vel presbyter, vel diaconus, vel subdiaconus, vel lector, vel cantor, vel ostiarius &c. In ecclesia Hispanica, quæ propius olim quidem cum Gracis ritibus conveniebat, S. ISIDORUS psalmistam & lectorem in ordinibus distinguere videtur; sed improprie, ut AMALARIUS, qui „septem (inquit) gradus sunt ordinatorum, octavus cantorum, nonus & decimus auditorum utriusque sexus.“ Nam idem ISIDORUS „solent autem (inquit) ad hoc officium etiam absque conscientia episcopi sola iussione presbyteri eligi quinque, quos probabiles in cantandi arte esse constiterit.“ His similis est canon XX. dist. XXIII. apud GRATIANUM. Ad quem locum respiciens DURANDUS „fane (inquit) „quod in plerisque sacris canonibus, & præcipue XCIII. a subdiacono. „LXXVII. dist. c. 1. & 2. & 3. facta de aliis ordinibus mentione, nihil „de hoc ordine tangitur, ex eo contingit, quoniam alii omnes cum solemnitate, & a solis episcopis dantur: iste vero etiam a sacerdote conferri „potest. Ideoque hunc non ordinem, sed officium fore plurimi asseverant: „quamquam in eo, ab episcopo collato, quis clericale privilegium assequatur. XXI. dist. cleros. in princ. Dictus est autem psalmista a psalmis dicendis, sive ab officio canendi: prout sub lectore dicitur.“ Etsi vero in libris liturgicis huius ævi, in quibus ritus conferendi ordines exhibentur, non raro etiam de psalmistis seu cantoribus agatur, non tamen aliis verbis, quam prout fere ex concilio IV. Carthagenensi in sacramentario Gelasiano expressa retulimus: „Psalmista, id est cantor, postquam ab archidiacono „instructus fuerit, potest absque conscientia episcopi sola iussione presbyteri „officium

„ officium fufcipere cantandi, dicente fibi presbytero: *Videte, quod ore can-*
tatis &c.“ MARTENIUS ex pontificali ecclefiae Moguntinae annorum cir. *T. II. antiq.*
 400. hæc inter alia habet: „Sabbato quo cantatur *Sitientes*, fi episcopus *eccl. rit. pag.*
 „ celebrare voluerit ordines, cantato Introitu & *Kyrie eleison*, dicatur leta- *480.*
 „ nia. Qua finita confirmentur pueri, & coma benedicitur & præciditur,
 „ & ordinentur cantores feu pfalmiftæ. Poftea ordinentur oftiaarii, lectores &c.“
 Sequitur poftea ordo ad faciendum clericum, five ad conferendam primam
 tonsuram, tum: „Episcopus facris veltibus indutus, vel fine facris veltibus,
 „ omni tempore & hora diei, prout maluerit, ordinandis coram eo consti-
 „ tutis indutis superpelliceis dicat: *Adiutorium nostrum* &c. *fit nomen Domini*
 „ *benedictum*. Deinde tradat eis antiphonarium dicens: *Videte ut quod*
 „ *ore canetis* &c.“ Refert locum BURCHARDI, in quo cantores feu pfaltas
 cum lectoribus confufiffe videtur. Qui tamen distinguuntur in statutis ca-
 nonicis de officio clericorum apud CANISIUM, quæ sunt ex BURCHARDI li- *T. I. P. I.*
 bris collecta, verbis S. ISIDORI ita expreffis: *Ad psalmistam pertinet officium* *p. 398.*
canendi: dicere benedictiones: laudes ad sacrificium, responsoria, & quidquid
pertinet ad canendi officium. Deinde post oftiaarios, lectores sequuntur.
 In ufibus *Tarnensibus* sæc. IX. ita lectoris & cantoris munus discernitur:
Lector dicitur, quia non cantat aut psalmum vel hymnum, sed legit: tantum
illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quaritur &c. INNOCENTIUS III. mox
 lib. I. c. 1. myfter. inter sex ordines clericorum cantores recenset, & etiam
 rem ex veteri testamento illustrat, uti etiam ea, quæ statim subdit capite se-
 quenti de primiceriis, & cantoribus. Lib. II. c. 10. *primicerii*: scholæ can-
 torum meminit, qui dextrum humerum pontificis altari appropinquantis oscu-
 latur, & c. 12. cantorum in processione præcedentium. Observavit MA-
 BILLONIUS commentario in ordinem *Romanum*, in duobus a se editis libellis
 ordinis *Romani*, eorum altero inter ordines minores folius acolythi ordi- *T. II. Mis.*
 nandi haberi ritus, nulla oftiaarii, lectoris, & exorcistæ facta mentione; *Ital. p. CV.*
 altero vero in schola cantorum antea nutritos dici pueros, tum Papæ cubi-
 cularios factos, antequam acolythi instituerentur. Accidit, ut sicut lecto-
 rum, ita etiam cantorum institutio a prima ætate fieret. *Romæ* etiam a S.
 GREGORIO M. cautum, ne ex ordine diaconatus aliquis cantoris munus
 fufciperet. Quam in rem refertur apud GRATIANUM cap. *In sancta Ro-*
mana dist. 92. decretum sub nomine Concilii *Romani*, quod ipsius GRE-
 GORII auctoritate in Append. epist. habetur a).

a) „In sancta Romana ecclesia, cui divina dispen-
 satio præesse me voluit, dudum consuetudo est
 valde reprehensibilis exorta, ut quidam ad facri

altaris ministerium cantores eligantur, & in dia-
 conatus ordine constituti, modulationi vocis in-
 ferviant, quos ad prædicationis officium eleemo-

NES a
T. II. pag.
 1238.

L.II. c. 1. „NES *Diaconus* in vita S. GREGORII. „Omnes consuetudines, quas contra
 „ 5. „ priscam traditionem apostolicam noviter pullulasse cognoverat, videlicet
 „ de ministris, de cantoribus, de laicis pontifici familiariter adhærentibus. .
 „ a totius sanctæ universalis ecclesiæ corpore segregavit, eaque sub inter-
 „ positione terribilis anathematis, tam generaliter quam perpetualiter con-
 „ demnavit.“ In *Gallia* diaconos etiam cantorum munus obisse ex S. GRE-
 L.VIII. hist. GORIO *Turonensi* discimus. *Inbet*, inquit, *rex ut diaconum nostrum, qui*
 Franc. c. 3. *ante diem ad Missam psalmum responsorium dixerat, canere iuberem.* Iuxta
 Apud Murat. BEROLDUM *Mediolani* sæc. XII. diaconi & presbyteri etiam munus canto-
 T. IV. ant. rum obibant a). De episcopis aliisque in dignitatibus constitutis dicemus
 Ital. deinceps. Scholam cantorum *Romæ* ex septem subdiaconis conflata fuisse,
 a colligitur ex notitia veteri apud BARONIUM ad an. 1057. ac IOANNE *Dia-*
cono seu potius anonymo in descriptione basilicæ *Lateran.* ubi septem sub-
 diaconi memorantur, qui *schola cantorum* dicuntur. Vetus documentum
 in regesto *Sublacenſi* an. 934. apud GEORGIUM, quo IOANNES *Subdiaconus*
 & *primicerius cantorum* locationi agelli, cuius subscribit, sic habet: IOAN-
 NES *Subdiaconus S. R. E. & primicerius scholæ cantorum, quæ appellatur*
orphanotrophium, consentiente sibi schola cantorum, iubente Domino IOAN-
NE X, Papa. Primus primicerius, vel prior scholæ; secundus, secundice-
 rius dicebatur; tum tertius & quartus scholæ, qui & archiparaphonista vo-
 cabatur: in modulationis officio paraphonistæ aliique pueri cantores adiun-
 gebantur. Qua de re præter alios agit BARONIUS ad an. 1057. Nosque in
 eo sumus, ut, quantum ad præsens de cantu & musica ecclesiastica argu-
 mentum sufficit, eadem de re quædam adhuc articulatus exponamus.

De munere
 & dignitate
 cantorum,
 concento-
 rum, succen-
 torum, præ-
 centorum,
 primicerii,
 canonarchæ
 &c.

V. S. ISIDORUS in celebri ad LUITFRIDUM epistola, quæ apud GRA-
 TIANUM refertur dist. XXV. c. 1. „Ad psalmistam (inquit) pertinet offi-
 „ cium canendi, dicere benedictiones, laudes, sacrificium, responsoria, &
 „ quidquid pertinet ad peritiam canendi.“ Quæ sic explicat DURANDUS
 lib. II. Ration. c. 3. „Dicere benedictiones, id est *Benedicamus Domino*, lau-
 „ des,

synarumque studium vacare congruebat. Unde fit
 plerumque, ut ad sacrum ministerium dum blanda
 vox queritur, quæi congrua vita negligatur,
 & cantor minister DEUM moribus stimulet, cum
 populum vocibus delectat. Qua in re præsent
 decreto constituo, ut in hac sede sacri altaris
 ministri cantare non debeant, solumque evan-
 gelicæ lectionis officium inter missarum solemnias
 exsolvant. Psalmos vero & reliquas lectiones cen-
 seo per subdiaconos, vel si necessitas fuerit, per
 minores ordines exhiberi. Si quis autem contra

hoc decretum meum venire tentaverit, anathe-
 ma sit.“

a) „Diaconus hebdomadarius (inquit col. 886.)
 canit responsorium in baptisterio (col. 887.)
 Tunc maior diaconus vadit ad cornu altaris, &
 cantat responsorium ad cornu altaris. . . Alter
 vero diaconus subsequitur ad aliud responsorium:
 tertius ad tertium simili modo (col. 889.) Se-
 cundum responsorium cantat presbyter inſſi
 archipresbyteri sui (col. 892.) Postea archidia-
 conus indutus pluviali responsorium.“

„des, id est, *Alleluia*, vel *Christus vincit* vel *Christus regnat* &c. Sacri-
 „ficiū, id est offertorium, responforium, id est officium Missæ: & quidquid
 „canendi peritiam spectat.“ Explicatiora vero suis passim locis apud nos
 hæc redduntur. Idem ISIDORUS ipsa cantorum genera distinguit etiam apud
 „GRATIANUM dist. XXI. c. i. clericos. „Cantor autem vocatur, quia vocem
 „modulatur in cantu. Huius duo genera dicuntur in arte musica; sicut ea docti
 „homines latine dicere potuerunt; præcentor & succentor: præcentor sci-
 „licet, qui vocem præmittit in cantu, succentor autem qui subsequenter
 „canendo respondet. Concenter autem dicitur, quia consonat: qui autem
 „non consonat, nec concinit, nec cantor nec concenter erit.“ Concen-
 toris nomen occurrit in ord. *Cluniac.* BERNARDI apud P. HERRGOTT in ve-
 teri disc. monast. p. 136. Et quidem de abbate responforium canente: „Si
 „quando responforia cantantur ad gradus, quod ipse cantat in sede sua
 „cum concenteribus suis accedentibus ad eum, & stantibus retro: sed &
 „cantor prius semper ad eum venit pronuntians quodcunque responforium
 „cantandum.“ AMALARIUS præcentoris & succentorum nomine apposite
 in cantu responforio utitur. Ubi aliquam diversitatem *Romanæ ecclesiæ a*
Metensi notat in libro de ordine antiphonarii cap. 18 a). Id quod agebat
 in choro sanctimonialium *Cantorissa* seu *Cantrix*, quas voces notat DUCAN-
 GIUS, illam ex *Nic. TRIVETTO* an. 1277. hanc ex *Petro ABÆLARDO*: *Can-*
trix toti choro providebit & disponet officia, & de doctrina cantandi vel
legendi magisterium habebit, & de eis quæ ad scribendum pertinent vel di-
ctandum &c. b) In decretis S. LANFRANCI pro ordine S. BENEDICTI, ac aliis
 similibus constitutionibus peculiare habetur caput 5. de cantore, ubi eius
 describuntur munia c). Veluti etiam quoad canonicas, & monasticas con-
 gregationes apud MARTENIUM in antiquis consuetudinibus can. reg. accom.
 ad

- a) „Non enim (inquit) sancta *Romana* & no-
 „stra regio uno ordine canunt responforia & ver-
 „sus. Apud eam præcentor in primo ordine finit
 responforium: succentores vero eodem modo re-
 spondent. Deinde præcentor canit versus: finito
 versu succentores secundo incipiunt responforium
 a capite, & usque ad finem perducunt. Deinde
 præcentor canit *Gloria Patri, & Filio, & Spi-*
ritui Sancto, quo finito succentores circa mediam
 partem intrant in responforium & perducunt usque
 ad finem. Postremo præcentor incipit responfo-
 rium a capite, & perducit illud ad finem.
 Quo finito succentores tertio repetunt responfo-
 rium a capite & perducunt illud usque ad finem.“
 b) Vide vitam B. MARGARETÆ *Hungariæ* c. 64.
 c) „Quicunque lecturus, aut cantaturus est ali-
 quid in monasterio, si necesse habet, ab eo,

priusquam incipiat, debet auscultare. Ipsi est
 omni hora sollicitè providere, ne eveniat ne-
 gligentia in quocunque obsequio, quod fit in
 monasterio. Si quis obliuioſus non inceperit, cum
 incipere debet responforium aut antiphonam, aut
 aliud huiusmodi, siue in eodem iam bene in-
 cepto, aliquo modo deviaverit, ipse debet esse
 proviſus, atque paratus, ut sine mora, quod
 incipiendum erat, incipiat, vel eum, qui fal-
 lendo deviaverat, in viam reducat: ad ipsius
 arbitrium cantus incipitur, elevatur, remittitur;
 nulli licet cantum levare, nisi ipse prius inci-
 piat: ipsius est omnes fratres in tabula ad omnia
 officia annotare, non considerato conversionis
 ordine, aut voluntate eorum, vel secundum
 quod eis visum fuerit, honestatem, aut ædifi-
 cationem in hoc vîgilanter consideranti.“

a ad usum monasterii *S. Euvratii* a). *De officio cantoris* operæ pretium est referre, quæ in constitutionibus *Lichfeldensibus* an. 1193. leguntur T. II. supplement. Conc. *Labbe*. p. 763. b). Ex parte quarta rituum ecclesiæ *Laudunensis* rediiviv. docemur mox cap. 1. quæ sint præcipue præcentoris partes c). Deinde sigillatim illius officia minima quæque ad vespervas, ad matutinum, ad laudes, ad lectionem martyrologii, ad asperisionem aquæ benedictæ, ad Missam, capite secundo & sequentibus prosequitur. Teste continuatore AIMONII lib. V. c. 54. in solemnī Missa nuptiarum secundarum LUDOVICI VII. *Galliarum* regis MATTHÆUS præcentor *Senonensis* & ALBERTUS cantor *Parisiensis* chorum tenuerunt, ac cantum in processione imposuerunt. Solo cantoris nomine haud raro officium venit ac munus perhonorificum, quippe quo perfungi ambiretur singulari contentione, dum maxime aliqua præcipua agebatur celebritas. Exemplum affert anonymus apud LABBEUM S. SULPITII monachus Ord. S. BENED. in suburbio *Bituricæ* civitatis, Histor. *Patriarch. archiep. Bituricensium* c. 67. composita lite sæc. XII. „inter cantorem *Bituricensis* ecclesiæ & cantorem abbatiæ Sancti SULPITII super consuetudinibus fungendi cantorie officii de consecrationis novi antistitis. Venerabilis pater HENRICUS (pergit) sua industria, sagacitate, & solertia pacem inter illos non reformavit solum, verum etiam in monimentum foederis utrisque partibus concessit, & donavit quidquid auri vel argenti in prima solemnī Missa pontificis eidem a fidelibus (ut adhuc erat iste „ MOS

Bibl. MISS.
T. II. p. 95.

a) „Cantor debet stare in dextro choro, & succentor in sinistro, & unusquisque in choro suo fratres ad vigilandum & cantandum excitare, negligentias de antiphonis, psalmis, responsoriis & hymnis, atque versiculis unusquisque in suo & in altero, si alter non emendaverit, corrigere; ut fratres ordinate stent vel sedeant providere, in festis duplicibus chorum custodire, & ad omnes horas hymnos incipere, & antiphonas imponere &c. Cantoris est enim libros sui officii in ecclesia prout potuerit distribuere, ad nutum sacrilæ uti cantare, lectiones abbreviare, *Alleluia* & antiphonas ad *Benedictus* & *Magnificat* imponere, & abbati quam incepturus est prænuntiare, & tunc canticum incipere; omnes qui in ecclesia falluntur in cantu & psalmodia per omnia emendare.“

b) „Cantoris officium est chorum in cantuum elevatione & depressione vel per se, vel per succentorem suum regere, & in omni duplici festo lectiones legendas canonicis præsentibus iniungere, chronica paschalia singulis annis mutare, cantores, lectores & ministros altaris in tabula ordinare. Ad illum pertinet instructio puero-

rum & disciplina, & eorundem admissio & ordinatio. Præterea in maioribus duplicibus festis tenetur interesse regimini chori ad missam cum cæteris rectoribus chori. Item in omnibus duplicibus festis rectores chori de cantibus iniungendis & incipiendis tenetur instruere. Præterea omnes cantus ab episcopo incipiendos ipsi episcopo in propria persona tenetur iniungere.“

c) „Missarum ac totius officii divini cantum apte scire, eundemque tam in choro quam extra chorum secundum præscriptum proprii missalis, breviarii ac ordinarii normam dirigere, invitatoria, antiphonas nec non psalmos, responsoriorum versus, hymnosque cantare, vel saltem incipere aut præintonare. Psalmodiam item vel nimis elevatam, vel nimis depressam ad ordinarium tonum reducere, ac discordantes ad concordiam revocare. Eiusdem psalmodiæ pausas convenientes iuxta qualitatem ac festorum solemnitatem ordinare: eos qui in choro aliquid vel extra chorum cantaturi sunt congruo tempore præmonere, ne vel ipse vel alius in aliquo erret, aut tempus præveniat, aut cunctetur.“

„mos retentus) oblatum fuisset. Quod ne cui dubium sit, mihi præclarum videtur hic de verbo ad verbum inferendum esse quoddam vetus instrumentum ex archivis supradictæ S. Sulpicii abbatiæ depromptum.“ Opera pretium est idem exscribere, continet enim ordinem in decantanda Missa cantoribus illis per vices præscriptum a). Mox idem memorat, eundem HENRICUM archiep. dedisse *capitulo Bituricensi quendam censum* de auguranda *nuncupatum*, quatenus *festum Assumptionis gloriosissimæ Virginis Mariæ Genitricis fieret cantoribus in eadem ecclesia*. Eundem HENRICUM prius notaverat habuisse *fratrem Dominum ODONEM Parisiensem episcopum & cantorem Bituricensis ecclesiæ, virum etiam plurimarum virtutum amplitudine insignem*. In hunc ODONEM narrat capite sequente omnium suffragia consensisse, ut post mortem HENRICI archiepiscopus *Bituricensis* designaretur. De ELIA priore capite egerat, cantore *Lemovicensi*, factò postea archiepiscopo *Burdigalensi*. Officium hoc præcise singulari cum dignitate haud fuerat coniunctum. THOMASIVS præfatione ad *Romanum* antiphonarium putat, præcentorem psalmi responsorii in ecclesia usitatus ex ordine lectorum fuisse, officiumque pluribus commune, quando plura responsoria in nocturnis vigiliis erant decantanda; ita ut ab antiquioribus ducto exordio, ad iuniores descendendo veniretur, prioraque prioribus, posteriora posterioribus præcinenda iniungerentur: quem ordinem didicisse se asserit THOMASIVS ex MS. antiphonario *Vaticanae* bibliothecæ. Aliud erat in cathedralibus ecclesiis, atque in *Angliæ* monasteriis officium præcentoris perhonorificum

a) „Ego HENRICUS DEI gratia *Bituricen.* archiepiscopus, Aquitanix primas notum facio universis præsentibus & futuris, litem & controversiam, quæ inter venerabiles in Christo filios nostros abbatem & fratres Sancti Sulpicii *Bituricensis*, & Dominum cantorem beati STEPHANI super oblatione & officio Missæ, quæ in ecclesia Sancti Sulpicii ab archiepiscopo, quum de novo instituitur, antequam in maiori ecclesia cantet, de antiqua & hætenus observata consuetudine celebratur usque ad nostra tempora, sicut plurimum proborum & antiquorum virorum testimonio accepimus, duraverat indecisa, in hunc modum fuisse in præsentia nostra de utriusque partis assensu, & bona voluntate sopitam. Sane cantor beati STEPHANI in choro S. Sulpicii officium Missæ de cætero primus incipiet, & psalmum & secundum officium seriatim incipiendo cantabit. Cantor autem Sancti Sulpicii *Gloria Patri* & ultimum officium incipiet. Quo

peracto cantor beati STEPHANI primum versum de *Kyrie eleison* incipiet, & cantor S. Sulpicii secundum. Quibus cantatis, cantor S. STEPHANI & cantor S. Sulpicii simul *Gloria in excelsis DEO* deferent archiepiscopo, & in reditu cantor B. STEPHANI incipiet *Et in terra pax*. Respondum vero cantabunt duo, quorum unus erit canonicus B. STEPHANI & alter monachus S. Sulpicii. Et simul a duobus canonicis & duobus monachis *Alleluia* cantabitur. Profa siquidem a cantore S. STEPHANI incipietur. Ad hæc monachus subdiaconus epistolam, & monachus diaconus evangelium in vestimentis solemnibus archiepiscopo assistentes decantabunt. Et cantor B. STEPHANI æqualiter dividetur, & de parte cantoris B. STEPHANI succentor medietatem habebit &c. Actum anno ab Incarnati Verbi 1186. Pontificatus vero nostri anno 4.“

ficum præstantibus viris conferri solitum, ut ex PITSÆO de illust. scriptor. *Hist. rei litt. Angl.* observat P. ZIEGLBAUR, muniaque describit: „Nam (inquit) præcentoris erat saltem diebus solemnioribus psalmos & antiphonas inchoare, & „intonare, & omni tempore quid cuique cantandum aliis præscribere, di- „vinum officium ordinare, & disponere, rubricarum sensum in dubiis ex- „plicare, hymnos, sequentias, lectiones ex historiis Sanctorum ad usum „chori & divinum obsequium componere, & similia præstare, quæ non „nisi per virum eruditum fieri poterant.“ Idem hoc erat ac archicantoris munus, non minus alibi insigne, uti ex inscriptione epistolæ AURELIANI monachi *Reomensis* ad BERNARDUM archicantorem, futurum archiepiscopum, *Collect. ampl. T. I. p. 121.* apud MARTENIUM patet, quem eundem abbatem suum designat: nec mihi videtur, quod in margine annotatur, archicantorem forte, quod in musica arte omnibus præpolleret, dici, sed puto indigitari præfectum cantorum; nec infrequens fuit, abbates munere archicantoris fungi. Qualis apud MABILLONIUM notatur IOANNES monasterii *ad S. Martinum Romæ* abbas prope basilicam *S. Petri*, ut potuerit munere suo illic fungi: quod idem esse cenfeo ac archiparaphonistæ, aut primicerii in ordinibus *Romanis* a MABILLONIO editis. Archiparaphonista in cærimonialibus antiquis etiam præcentor vocatur: ad quem pertinebat Missæ Introitum intonare ad signum egressionis papæ e sacrario. Alia officia cum paraphonistis ac primiceriis partita habebat iuxta præscriptum ordinum *Romanorum*. Teste ONUPHRIO *in schola cantorum post primicerium quatuor maiores sunt, primus, secundus, tertius & quartus scholæ. Quorum tres primi paraphonista, quartus vero archiparaphonista dicebatur.* Primicerius dicitur quasi primus in cera: olim enim moris erat in tabulis ceratis & pugillaribus scribere. Quæ consuetudo membranæ & chartæ usu non ita cessavit, ut non ad sequiora usque tempora ceratarum tabularum usus perduraret, atque ecclesia *Laudunensis*, teste BELLOTTE, ad hæc usque tempora eum retinet, & cereis huiusmodi diptychis omnia *Laudunensium* nomina quotannis inscribuntur. Primicerius aliquando etiam grammaticus dicitur. Inter munia ecclesiastica passim occurrit *de officio primicerii.* Post alios vicarios episcoporum peculiaris est titulus 25. lib. I. Decretal. atque illius officium in ecclesiis cathedralibus plenius describit ISIDORUS. In privilegio, quod LEO IX. altari S. ARNULPHI *Metensis* monasterii concessit, ad Missas in eodem altari celebrandas, inter sacerdotes cum primicerius primo loco notetur, ante decanum & chorepiscopum primum, patet perhonorificum fuisse id officium, eoque nomine primicerius cantorum MABILLONIO designari videtur: nec immerito, ea præsertim in ecclesia, *Metensi* nimirum, ubi tantus musices honor ac celebritas fuit. In litteris societatis initæ cum *Cluniacensibus* a WALTERIO episco-

po *Etuenſi* poſt epiſcopum & abbates in ſubſcriptionibus inter dignitates occurrit primo ANSUSUS præcentor, poſtea ANSERICUS archidiaconus. Exempla alia paulo antea recenſui, de cantoribus tractans. Poſtremo notandum, primicerium cantorum ſeu præcentorum etiam priorem ſeu caput ſcholæ, indeque capiſcolum ſeu magiſcorum, magiſcuolam ſeu magiſtrum ſcholæ fuiſſe dictum a), ut pluribus docet *Domin. MANNI*, inſigni etiam ſigillo ^a *Della diſci-* demonſtrans. Primicerii cantorum nomen paſſim in *Romanis* monumentis *plina del can-* occurrit, notatque P. URBANUS apud CASSANDRUM in Liturg. pag. 141. in *to eccl.* vitam SERGII priorem cantorum & eius cantores vocatos fuiſſe initio miniſteriales, quaſi miniſterium impendentes divinis officiis, in ſtationum maxime diebus. Poſtea priorem iſtum cantorum dictum eſſe primicerium ſcholæ cantorum, & iſtud officium olim magnum fuiſſe in urbe, quia totus clerus minor in hoc pendeſcit officio. Idem habetur in vita GELASII. Nonnulla de illis paulo ante notavimus. De primicerii muniis præſertim in nocturnis officiis, quibus intererat *Romanus* pontifex, paſſim agit BENEDICTUS canonicus in Ord. *Romano* XI. & CENCIVS camerarius in XII. b). *Hugo* VICTORINUS „Ad primicerium (inquit) pertinent acolythi, exorciftæ, ^b *T.II.de Sacr.* „lectores, atque pſalmiſtæ, id eſt cantores. Signum quoque dandum pro *c. 18.* „officio clericorum, pro vitæ honeſtate, & officium cantandi, peragen- „di ſollicite lectiones, benedictiones, pſalmos, laudes, offertorium, & re- „ſponſoria, quis clericus dicere debeat. Ordo quoque & modus pſallen- „di in choro pro ſolemnitate & tempore &c.“ Sic nempe hoc munus etiam per alias eccleſias manavit, ut ONUPHRIUS notat de Interp. voc. eccl. „Hæc ſchola habebat magnæ in urbe dignitatis & exiſtimationis præſectum, „qui primicerius, alias prior ſcholæ cantorum vocabatur: cuius opera o- „ptimi iuvenes ſelecti in cantu, lectione ſacrorum librorum, & optimis mo- „ribus inſtituebantur. Hinc primiceriorum per alias orbis terrarum eccle- „ſias cathedrales manavit officium.“ Nempe etiam in Orientem, ut apud GOARUM p. 268. videre eſt in *ordine ſanctæ magnæ eccleſiæ*, ſeu catalogo officialium iam laudato. *Duo primicerii ſtant cum domeſticis, ipſique etiam cantant. Proximus imperat, & ſignum dat pſalmodiæ tempore in catholica eccleſia.* De domeſtico diximus paulo ante, qui etiam protopſaltes ab aliquibus dicitur, ut in altero catalogo obſervatur. Et mox: *Domeſticus dicitur, ſive præcentor & cantuum cantorumque præſectus: ut in numerum & ordinem tam eos, quam cantum omnem componat. Ille, ut ibidem ſubditur, ſolemnioribus in vigiliis, quibus omnes conveniunt, dictis dat initium,* ponti-

a) Vid. BULÆUS Hiſt. Univ. *Parif.* T. I. p. 257. b) Vide S. ISIDORUM *Hiſpalenſem* in epiſtola ad LUITFRIDUM, ex eoſque GRAT. diſt. 25. c. 1.)

- a pontificem vel sacerdotem hac voce compellans εὐλόγησον Δέσποτα, Benedic Domine. Et exinde magnus illi accrescit honor &c. a) Lectorum munia dum recenset ΣΙΜΕΩΝ *Thessalonicensis* lib. de Templo, unum ex lectoribus canonarcham facit, qui τὰς θείας προλέγει τοῖς ψάλλουσιν ὕμνους, ἢ τοὶ κανοναρχεῖ, *divinos hymnos cantoribus primo recitat, & canonarcham agit.* Hoc est canones, hymnos, cantica ecclesiastica cantoribus suggerit. „Nam (inquit Go-
- Euch. p. 30.* „AR) cum raro e libris in pulpito recitent *Graci*, rariusque item musices notis exaratis cantum dirigant vel instruant; defectibus his consultum fatis putaverunt, si minister quivis voce, quæ commode a reliquis audiretur, membratim per cola, huic & alteri choro e libro suggereret, quidquid occurreret canendum: dum interim cantus notitia & usu magis insignes variis dextræ digitorumque motibus, contractione, inflexione, extensione &c. (χειρονομίαν vocavit CEDRENIUS in *Theophilo*) tanquam signis ad varias voces, modulosque exprimendos uterentur. Ille itaque, qui canonas, hymnosque per membra concisos suggerit, ὑποβολεύς ideo dictus apud SOCRATEM lib. V. c. 35. decantandaque cuncta edicit, & voce præit κανονάρχης, canonum dux & inceptor, non præfectus nuncupatur: & quia recti ordinis in ecclesia observandi curam demandatam habet, ἐνταξίς coniunctum munus gerit, & e lectoribus unus est: unde & hic ex officio psalmum in medio ecclesiæ recitandum suscipit.“ In ordine PHILOTHEI p. 2. *Euchologii Iac. GOAR* idem notatur b). Apud CODINUM occurrit protocanonarcha in pentade octava de officiis magnæ ecclesiæ, sed cum lectoribus: apud quem etiam legit canonarcha in officio nat. Domini. In priore pentade, nimirum VII. ponitur protopsaltes cum duobus domesticis primi & secundi chori. CITRIO cum quæstio fuisset proposita, cuius linguae sit domestici appellatio, & quibus ecclesiæ ministeriis nomen hoc impositum? Respondit: Domestici appellationem secundum latinos ducem, ἐξάρχοντα, inceptorem, præpositum & præfectum significare, sic & in ecclesiasticis ordinibus domestici vocem usurpari. *Domesticus igitur musicorum seu cantorum nihil aliud est, quam præfectus, qui omnes regit ac dirigit, ipsosque simul ac cantiones cunctas disponit, ac in ordinem redigit.*
- b

Item archi-
chori, arma-
rii &c.

VI. Fuerunt in monasteriis alia quoque nomina, quæ istis fere respondebant, eorum, quibus ordo totius officii divini dirigendus erat, & archichori, seu armarii sunt dicti. Archichori nomen generalius fuit, illis etiam com-

a) Vid. CITRII interrog. 8. & 10. Ubi etiam agit de inferioribus domesticis, qui πατριάρχικοι Patriarchales sunt vocati, & lectorum officio gaudent.

b) Vide eundem p. 29. P. VEZOSI T. IV. Opp. Card. THOMASII Præf. p. XVII.

commune, qui in minoribus festivitibus chorum regebant, uti patet ex ordine *Cluniacensi* BERNARDI sæculi XI. scriptoris apud P. HERRGOTT in veteri disciplina monastica: *Eodem modo*, ita ibi habetur, *facit, cum solus tenet chorum in festis maioribus, quod non licet ei, qui in dominicis & privatis solennitatibus archichorus extitit.* Loquitur de armario, qui aut solus, aut cum aliis regebat chorum, cuius solius erat, ut præscribitur, si sacerdos fallitur, & qui cantat horas in capitulo, seu in oratione, & ad Missam etiam, & ubicumque sive diaconus, aut subdiaconus, aut omnino quivis in choro, in cantu, aut in huiusmodi, quæ dicta sunt, emendare, atque in viam reducere. Unde etiam, qui in dominicis, atque huiusmodi festis tenet chorum, postquam, ut ibidem dicitur, *ad Missam incepit offerendam, accedere debet versus armarium, donec possit eum videre, & debet illi signum facere incipiendi versus officii, ipse enim nunquam incipiet, namque solius armarii est: armarius autem inclinabit ei, annuens eius petitioni, & archichorus illi, & ad unumquemque versum, quem incipiet, incepto eo facit ante & retro, & infantes inclinant.* Est autem armarii portare abbati omnes cantus, id est, ut P. HERRGOTT explicat, præcinere, modulationem cantus proferre, præmittere. *Habet etiam unum suffraganeum, qui & pueris cantet, & brevem faciat de lectionibus & responsoriis, & ceteris obsequiis: ceterum ipsa fratrum nomina, qui lecturi sunt, & cantaturi, vel aliud quid acturi, non alius quam ipse ponit &c.* Eiusmodi erant armarii munia, abbatis etiam, dum aberat, in vicem. „Armarii est (ita statim caput illud auspicatur) si domnus abbas defuerit, respon-
 „ forium eius cantare, atque eius lectionem per consuetudinem legere, vi-
 „ carius enim eius est. Quicumque leget in ecclesia, sive cantat, ab eo
 „ auscultare debet; eius enim est omni hora providere ne eveniat negli-
 „ gentia de opere DEI in aliquo & ad Missam & ad matutinas, & ad cæ-
 „ teras omnes horas, & ad omne officium, quod fit in domo DEI, si enim
 „ quilibet infcius, aut oblitus non inceperit responitorium suum, aut anti-
 „ phonam suam ad matutinas, seu quemlibet alium cantum ad omnes ho-
 „ ras, ipse debet esse provifus, atque paratus, ut continuo incipiat, sive eum,
 „ qui fallitur reducat in viam. Ipse est temperamentum quoddam totius
 „ cantus, qui in monasterio cantatur: ad ipsius namque nutum incipitur,
 „ elevatur, humiliatur: nullus enim præsumere umquam debet, quemlibet
 „ cantum altius incipere, aut inceptum elevare, seu quovis modo vitare,
 „ nisi armarius prius incipiat.“ Quæ habentur etiam in consuetudinibus
Cluniacensibus ULRICI apud DACHERIUM, iisdem fere verbis. Unde patet
 armarii munus inter præcipua fuisse in monasterio etiam eorum, qui litte-
 ris claruerunt, quos inter notatur ALULFUS, qui ex scriptis *Gregorianis* in

T. I. in f.
p. 690.

novum vetusque testamentum commentarium compilavit. Cuius prologum MABILLONIUS edidit in analectis f. 130. Is ante monachatum clericus, SINGERI præcentoris *Tornacensis* filius, diu reclamante patre, ODOMI monasterii *S. Martini* restauratori focius adiunctus, deinde armarii seu *cantoris* officium 47. annis tenuit. Nomen armarii venit a bibliotheca, quæ alio nomine armarium appellatur, ut habetur apud DACHERIUM. Sed munus potissimum in officio divino exercebat, ubi etiam varii libri sub ipsius directione erant: *Debent etiam armario adeo*, ut legitur apud P. HERRGOTT, *noti esse omnes libri ministerio ecclesiæ necessarii, collectanei videlicet, epistolarii, textus, ceterique huiusmodi.* Collectanei, ut recte explicat P. HERRGOTT, libri sunt, in quibus collectæ seu preces ad divinum officium pertinentes conscripti fuerunt: epistolarii, in quibus epistolæ, textus, contextus evangeliorum pro festis. Quorum omnium præcipua erat armarii cura, alias enim etiam suum habebat suffraganeum, *qui & pueris cantet, & brevem faciat de lectionibus &c.* Ut apud utrumque, DACHERIUM & HERRGOTTUM habetur. *Officionarius* autem frater, uti vocatur in constitutionibus *Farnensibus* apud HERRGOTTUM in eo ab armario fuisse distinctus videtur, quod ad oblationem sacrificii pertinuerit: *hebdomadarius* autem quotidianum impleverit officium, de quo consulendus Edmund. MARTENIUS de antiqua eccl. disc. c. 9. Idem in auctiori editione de ritibus ecclesiæ *Antwerpiensi* ex MSS. consuetudinibus *Germaniæ*, hebdomadarium cantus seu melodiarum sistit his verbis: *Hoc sit officium hebdomadarii melodiarum.* *Primum in primo nocturno, & secundum ad matutinum inchoet antiphonam & ad cantica.* Eo itaque officia hætenus recensita pertinebant, ut iis addicti cantum rite dirigerent, præirent, moderarentur, cunctisque canenda præscriberent. Huc etiam sunt revocanda signa ad divinum officium pertinentia, quæ notantur in constitutionibus S. WILHELMI *Hirsangiensibus*, quas ex *MS. Einsidlensi* edidit P. HERRGOTT in veteri Disciplina monastica. a)

VII.

a) „Pro signo lectionis, manui & pectori digitum indicem impinge, & paululum attractum, ita fac resilire, quasi qui folium codicis evertit. Pro signo responatorii, articulo indicis pollicem suppone, & ita fac eum profilire. Pro signo versus, articulo minimi digiti pollicem suppone, & hoc, quod præmissum est, de facili adde. Pro signo antiphonæ, summitatem pollicis ac minimi digiti coniunge, & sic parum pollicem deorsum trahit. Pro signo Introitus, pollicem & ei proximum profer summitatibus eorum iunctis, contra os manum applica, ac Missæ signum adinange. Pro signo *Gloria*, digitos omnes dextræ manus inflecte, eandem manum ori applica, quod cantum significat.

Pro signo *Alleluia*, leva manum & summitates digitorum inflexas, quasi ad volandum move propter angelos; quod ut creditur ab angelis in cælo cantatur. Pro signo profe, quam quidam sequentiam vocant, leva manum inclinatam, & pectore eam amovendo inverte, ita ut quod prius erat sursum, sit deorsum. Pro signo responatorii, trahit manum per ventrem deorsum, quod tractum fieri semper significetur & prædicto modo manum ad os applica. Pro signo offertorii, præmisso generali signo cantus, offerendi signum adde. Pro signo communionis, item generali signo præmisso cantus, signum communicandi adde. “ C. 20. p. 395.

VII. Spectabant hæc ad moderatorem chori, qui & cantum, & quid canendum esset indigitabat. Præterea, ut omnia ordinatissime procederent, ante distribuebantur, notabanturque munia, ut quisque, quid sibi agendum esset, cognosceret. Lepida in hanc rem legitur historia in anonymo *San-Gallensi* a). Habetur in laudatis *Hirsangienſibus* constitutionibus præter singulare caput 78. de hebdomadario cantore, caput 79. *de eo qui notatus est ad primam antiphonam.* 80. *de eo qui notatur ad aliquam lectionem.* 81. *de eo qui notatur ad aliquod responſorium.* Et postea 88. *de cantoribus gradualium, responſoriorum, Alleluia, Kyrie,* ubi omnes simul ritus explicantur, & ordo in iis servandus b). Quo etiam pertinet sequens caput 89. *Quando in clauſtro non ſit alte cantandum,* ubi iterum sua singulis iniunguntur munia c). Est penes nos manuscriptus ordo operis DEI. Cuiusmodi passim in aliis monasteriis reperi antiquos codices, atque inter monumenta liturgiæ *Alemannicæ* habeo ordinem seu breviarium chori *Turicensis* script. an. 1260. pro ecclesia collegiata primariæ huius in *Helvetia* urbis. In eiusmodi libris pro totius anni circulo omnia, quæ pertinent ad officium di-

Ad cantum
peculiariter
notati, & af-
sumti.

a
De gestis Cu-
ruli L.I. c. 5.
p. 445.
p. 447.

b
p. 460.

c

a) Quidam ad episcopatum nominatus aberat, cum in vigiliis S. MARTINI responſorium cantare debebat pro consuetudine, ut magister scholæ designarat pridie singulis, quod responſorium cantare deberent in nocte. Huic autem qui episcopatum iam quasi in manu retinebat, Responſorium: *Dominè si adhuc populo tuo sum necessarius,* erat iniunctum. Cumque ergo defuisset ille, & post lectionem diuturnum silentium transiret, & alterutrum se ad sublevandum responſorium cohortarentur, & alius atque alius suum responſorium se cantare debere diceret: tandem aliquando, dixit imperator, cantet aliquis. Tum abiectus ille (clericus quidam) Numine divino confortatus & tali auctoritate roboratus, responſorium intonuit. Mox clementissimus rex, non putans, quod totum canere nosset, iussit eum adiuvere; cumque alii cantarent, & miserabilis a nullo versum perdiscere potuisset, cantato responſorio cepit orationem dominicam modulantiſſime psallere: omnibus vero illum impeditis volentibus, probare volens sapientiſſimus KAROLUS, ad quem finem ille perveniret, prohibuit ne quis ei molestus esset. Quo versum in hæc verba concludente *Adveniat regnum tuum,* cæteri vellent nolent respondere coacti sunt, *Fiat voluntas tua.*“

b) „Sed & qui cantant responſoria, gradualia, responſiones, *Alleluia*; & *Kyrie eleison* ante & retro faciunt ad gradum, & priusquam im-

nant, reverenter inclinant, & hæc in privatis diebus non nisi communiter cantantur a conventu. Si quod festum amplius in septimana evenit, cantanda sunt iterum ab iis, a quibus & prius in dominica sunt cantata. Subsequenti vero hebdomada in prioribus Missis eadem ipsi sunt cantaturi. Si tamen eadem Missæ solemniter sunt agendæ, excepto si Missa pro defunctis cum maximo ritu est celebranda; tunc cantant responſoria, quibus armarius iniungit. Scilicet proveciores fratres, vel ipsi hebdomadarii si tales sunt, tenent. Hi etiam versus animarum canentes, cum inchoant, tunc tantum in ante inclinant: sed in fine eius, ante & retro faciunt. Nullus tamen eorum vel aliorum illic obsequentium ante finitam offerentiam se exiit. Quodsi omnes sunt in cappis vel albis, Armarius innuit, quibuscunque voluerit, pro eis cantandis.“ *Pag. 459.*

c) „Et hoc subnotandum est, quia nemo cantat in clauſtro in festis duodecim lectionum, quæ apostolis feriantur, nisi fratres illi, qui notati ad Graduale, vel *Alleluia.* Iſti quidem ante primam prædictum cantum ad invicem affirmare possunt, suppressa tamen voce. Quodsi prima in tantum acceleratur, ut brevis spatii illud non patiatur, tunc quidem in vestuario quando se albis inducunt, eundem cantum, audiente armario, prævidebunt.“

divinum, singillatim ordinantur, ut sciatur, quid agendum vel a tota communitate, vel a singulis ad cursum divini operis destinatis. Qui idem ordo canonicus, ubicunque copiosior clerus fuerit, ad absolvendum solemni cantu psalmodiæ pensum quotidianum, successu temporis sine peculiari cantorum ordine, passim etiam sine schola aliqua cantorum singulari est ordinatus. Servatus tamen est semper ordo quidam in legendo publice & canendo, constitutus a præcentoribus seu armario, aut cui id muneris erat a). Omnia ordinate distincta habentur in antiquo ordinario ecclesiæ *Landunensis* apud

De antiq. eccl. discipl. c. 9.

MARTENIUM: „Duo clerici legunt primam & quartam, tres canonici sub-
„diaconi legunt secundam, tertiam & quintam, duo canonici diaconi le-
„gunt sextam & septimam lectionem, duo canonici sacerdotes legunt octa-
„vam & nonam lectionem. Et debent esse eiusdem ordinis qui cantant re-
„sponsoria, cuius sunt qui legunt lectiones. Antiphonas autem in primo
„nocturno imponere debent sacerdotes, in secundo diaconi, in tertio sub-
„diaconi, omnes canonici.“ Hæc ubique etiam in congregationibus mo-
nasticis ita sunt distributa secundum gradus sacrorum ordinum, postquam
ad clericatum fuerunt destinati monachi, uti in manuscriptis ordinibus o-
peris DEI ordinatim præscribuntur.

Ad id mune-
ris apti, fa-
ctique.
Reg. c. 38.

VIII. Id porro studiose cautum erat, ut cum selectu canerent ad hoc constituti aptique: prout etiam S. BENEDICTUS in sua regula præscripserat: *Fratres autem non per ordinem legant aut cantent, sed qui adficient audientes.* Pertinet hoc ad eum finem cantus, quo etiam S. AUGUSTINUS dicit consuetudinem canendi probare ecclesiam, ut per oblectamenta aurium infirmior animus ad affectum pietatis affurgat. Auctores huius medii ævi, ut capite ultimo huius l.b. II. exponemus, passim ex S. ISIDORO veterum in curanda voce diligentiam in exemplum adducunt. „Antiqui
(inquit DURANDUS) pridie, quo cantandum erat, cibis aliis abstinebant,
„propter causam vocis, præterquam leguminibus, psallentibus apertis. Un-
„de & cantores vulgo fabarii dicti sunt. Cantores autem sunt, qui DEI
„laudatores, representant prædicatores: alios ad DEI laudes excitantes. Eo-
„rum namque symphonia plebem admonet in unitate cultus unius DEI per-
„severare.“ Neque hic commode venit *vox taurina*, ut vocat THEODULPHUS *Aurelianus* sæculo nono, quo ineunte in concilio *Aquisgranensi* in-
signes

L. II. Ration. c. 2.

An. 816.

a) „Non secundum ordinem aut voluntatem eorum (ut habetur in constitutionibus *Cluniacensibus* apud P. HERRGOTT p. 161. sed tantum, secundum quod videbitur, & libitum ei fuerit, ad ædificationem & honestatem audientium, excepto ad lectiones &c. matutinorum. Illud enim

tantum providet ibi, quod innior non cantet, aut legat ad matutinos super priorem suum, nisi pro aliqua necessitate, ut aliquis roget eum, aut aliquod pulchrum responsum velit honestius cantari; aut defuerit, qui scriptus in tabula fuerat &c.“

signes canones hanc in rem sunt constituti inter alios 133. qui est in regula CHRODEGANI caput LI. „Tales ad legendum, cantandum, & psallendum in ecclesia constituentur, qui non superbe sed humiliter debitas „Domino laudes persolvant, & suavitate lectionis ac melodiæ & doctos demulceant, & minus doctos erudiant; plusque velint in lectione vel cantu „populi ædificationem, quam popularem vanissimam adulationem. Qui „vero hæc docte peragere nequeunt, erudiantur prius a magistris: & instructi, hæc adimplere studeant, ut audientes ædificent.“ Eadem canone 137. inculcantur, & adhuc articulatus ordinantur, statuiturque inter alia: *His vero, qui huius artis minus capaces sunt, donec erudiantur, melius convenit, ut sileant, quam cantare volendo quod nesciunt, aliorum voces dissonare compellant.*“ Hoc ut caveretur deinceps, statuitur, quod in regula CHRODEGANI cap. L. inter alia in hanc rem habetur. „Constituantur interea seniores fratres, probabilioris scilicet vitæ, qui tempore statuto vicissim cum cantorum schola sint, ne hi qui discere debent, aut otio vacent, aut inanibus & supervacuis fabulis insistent: si vero cantores superbi extiterint, aliis insinuare renuerint, graviter ac severe iudicentur, ut emendati atque correcti, talentum sibi a DEO collatum aliis errogare procurent.“ De B. GERALDO Bracarensi archiep. dum adhuc monachus esset Moisiacensis, narrat BERNALDUS vitæ eius scriptor: *Musica quoque, nec non etiam artis grammaticæ scientia eruditus, in monasterio quorum, utpote bonus primicerius, doctissime regebat; & monachos minus eruditos tam in musica quam etiam litterali disciplina diligenter edocebat.* Oblatus autem puer parvulus in monasterium, illic procul dubio ita profecit. In gestis GUIDONIS, Cenomanensis post HILDEBERTUM episcopi, cum prius ibi magistri scholæ & præcentoris dignitate sublimatus esset, id singulariter notatur: „Infantes quoque cum iunioribus qui in choro deserviunt, docuerat binos & binos singulis hebdomadibus tam ad nocturnos quam ad Missam responsoria decantare canonice, sacerdotibus & altari ministrare; semper sub silentio demisso vultu, ordinatis vestibus horis astare canonicis. Eos nempe divinis canticis & cæteris ecclesiasticis officiis attentius erudit. Rebelles vero & negligentiores modo verbere modo clementia hortabatur, quatenus bonis artibus animum applicarent. Nam præcentores cum magistris scholarum ad hoc in ecclesia constituuntur, quo eorum dispositione canonicum ibidem competenter celebretur officium: pueros quoque & adolescentem firmam coerceant disciplinam, ne illorum incuria vel procacitate contemptus ibi possit pullulare vel scandalum.“ S. BERNARDUS in vita S. MALACHIÆ cap. 3. memorat, quod musicam edoctus ab infantia, clericos & alios fideles in cantu instruxerit. Larga præsertim in maioribus ecclesiis,

T. III. Miscellan. Baluz. p. 179.

T. III. anal. Mabill. p. 33.

in hunc finem cantoribus sunt constituta beneficia, atque semper permanfit cantorum in iisdem officium, quod in insignem etiam dignitatem elatum eo demum venit, ut inter primarias esset cantoris in capitulis cathedralis ecclesiæ functio, ad divinorum decantationem, vel recitationem officiorum, ut observavit THOMASINUS. *Romæ* ad hoc erant primicerii seu magistri cantorum, Cardinales etiam ac archipresbyteri, cantus præfecti, atque magistri, uti ex epitaphio, paulo ante relato, liquet, quod MURATORIUS *Romæ* in basilica S. CREMENTIS non longe ab amphitheatro VESPASIANI inventum iudicat ante annum Christi millesimum positum fuisse, ubi inter alia:

Est quibus ANDREAS nomen CRESCENTIUS atque

Ambo sacerdotes istius ecclesiæ

Cardinalis erant ac archipresbyter almæ

Primum caule quisque tenens propriæ.

Cantu præfecti sapientes atque magistri

Flabra dabant fdis musica discipulis.

Cantores a
prima infan-
tia

p. XXV.

L. IV. Ration.

c. 20. n. 7.

Can. 135.

c. 48.

T. I. anecd.

p. 17.

T. IV. spic.

p. 469.

T. I. spicil. in

f. p. 691.

IX. Duplex erat munus cantorum, & ad cantum rudes informandi, & in ecclesia cantum moderandi. *Ista cantantium alii sunt cantores*, inquit SYCHARDUS *Cremonensis* episcopus in suo *Mitrati* MS. apud Ios. CARI seu THOMASII præfatione in antiquos libros Missarum *Romanæ* ecclesiæ, *qui cantus in choro voce magna distribuunt: qui sunt rectores ecclesiæ, qui DEUM laudant; & alios verbo & exemplo ad laudandum invitant: alii sunt pueri qui graduale in gradibus cantant &c.* Eadem verba apud DURANDUM leguntur. In ordinibus *Romanis* passim infantum fit mentio, qui ad scholam cantorum pertinuerunt. In laudato concilio *Aquisgranensi* haud dubie de huiusmodi agitur pueris & adolescentibus, prout etiam in regula CHRODEGANI legitur: „Quapropter in huiusmodi custodiendis & spiritua-
„liter erudiendis talis a prælatis constituendus sit doctrinæ & vitæ proba-
„bilis magister, qui eorum curam summa gerat industria, eosque ita con-
„stringat, qualiter ecclesiasticis doctrinis imbuti, & armis spiritalibus induti,
„& ecclesiæ utilitatibus decenter parere, & ad gradus ecclesiasticos quan-
„doque digne possint promoveri.“ Erat hæc schola ac seminarium in canonicis & monasticis congregationibus, veluti de monasterio *S. Galli* constat sub NOTKERO & MARCELLO apud PEZIUM. Ex constitutionibus *Cluniacensis* apud DACHERIUM, iam vidimus, armarium habuisse suffraganeum, qui & pueris cantet. Et de ipso armario subditur: „Omni die diluculo postquam
„tres pueri psalmos, ut moris est, perlegerint, continuo venit ad eos, ut
„pueri

„ pueri, qui lecturus est in capitulo, audiat lectionem, vel etiam rite si ipsi
 „ aliquo modo pueri offenderint, maxime cantando, vel legendo negligenter,
 „ ter, vel si tantum minus diligenter addiscunt, dignam ab eo disciplinam
 „ experiuntur.“ Ita in disciplina canendi formati pueri aliquando ad coer-
 cendam aliorum licentiam idonei sunt habiti: veluti de PETRO abbate *Andrensi* in chron. eius monasterii legitur apud DACHERIUM: *Ut autem dis-* T. II. f. 809.
fuescerent psalmodiam more solito accelerare & illam discerent protelando can-
ere pueris & iuvenibus nondum installatis die & nocte psalteria dabantur,
& eis ad punctum pausatibus seniores corde tenus psallentes eos concorditer
sequebantur. De GUIDONE *Cenomanensi* modo retulimus, qua ratione ipse
 in monasterio a puerulo formatus postea præcentor *Cenomanensis* sedulo
 munus informandi pueros obierit. Tempore CAROLI M. ANGILBERTUS ab-
 bas in monasterio *Centulensi* ordinem divinæ psalmodiæ ita instituerat, ut cen-
 tum pueri in subsidium accederent, ut in chr. *Centul.* legitur: *Centum et-* L. II. c. VI.
iam pueros scholis erudiendos sub eodem habitu & victu statuimus, qui fra- spicil. Duch.
tribus per tres choros divisis in auxilium psallendi & canendi intersunt, ita T. II. p. 306.
ut chorus sancti Salvatoris centenos monachos cum IV. & XXX. pueris ha-
beat &c. In actis FULBERTI *Carnotensis* celebratur HERBERTUS ex *Iudeis* Act. O. S. B.
ortus sed a puero Christianus, qui in omni litterarum peritia tunc tem- Sec. III. P. I.
poris & cantandi arte vocisque excellentia inter ceteros maxime florebat. p. 371.
 De GUNTRAMNO, qui ADELARDO primo abbati monasterii *S. Trudonis*
 successit, in chronico eius monasterii initio lib. I. narratur, quam vo- Apud Dacher.
 cis ac cantus suavitate primo statim accessu monasterii adolescens omnes T. II. f. 661.
 in admirationem rapuerit, mox secundum ab abbate in choro adeptus lo-
 cum a).

a

X. D. LEBEUF *Traité hist. sur le chant*, p. 13. exempla affert virorum, qui Ad dignitates
 hac puerili educatione maximas postea ecclesiæ sunt consecuti dignitates. Plu- haud raro c-
 res ex schola cantorum insignes prodire pontifices. De SERGIO I. vulgatus vecti præci-
 puas.

ANA-

a) „Erat ille primæva pube vernans, forma ele-
 gantissima, statura ultra nostræ ætatis homines
 procera, grassitudine proceritati congrua: vo-
 calitas in eo instar tubæ altissima, prædulcis ta-
 men, & mole corporis non indigna... Ap-
 prime eruditus in ecclesiasticis officiis, dum fue-
 rat admissus in conventu. Nocte illa conversio
 S. PAULI annualis de more solemniter celebra-
 batur; qua ille ad invitatorium, hymnos, psal-
 mos, antiphonas, responsoria dulciter iugiter-
 que instar amplissimæ tubæ reboans, attonitas
 aures, fixosque in eum omnium fratrum animos

absque invidia delectabat. Cumque ad illud re-
 sponforium, quod cantandum abbati ab armario
 deferretur, significavit abbas armario, ut memorato
 iuveni pro se cantandum deferret, eo loco quo
 stabat in ultimo. GUNTRAMNUS suscepta cum
 humilitate cantandi responsorii obedientia, tam
 mirabili tubæ vocis suæ novitate atque organica
 fistulati gutturis dulcedine totum chorum, ipsum-
 que maxime abbatem permulit, ut finito versu
 & *Gloria Patri* eadem hora abbas significaret ei
 ad se venire, & de eo quo ultimo stabat loco
 eum ad se secundum stare.“

R r 2

ANASTASIUS : „Hic *Roman* veniens, sub sanctæ memoriæ ADEODATO pontifice, „ inter clericum *Romanæ* ecclesiæ connumeratus est. Et quia studiosus erat, & „ capax in officio cantilenæ, priori cantorum pro doctrina est traditus: & aco- „ lythus factus per ordinem ascendens a sanctæ memoriæ LEONE P. in tit. S. „ SUSANNÆ, qui ad duas domos vocatur, presbyter ordinatus est.“ Sic SER- „ GIUS II. a LEONE III. puer adhuc scholæ cantorum est traditus ad *erudiendum* „ *communibus litteris*, & ut *mellisuis instrueretur cantilenæ melodiis*. Et mox: „ *Insignis idem ac solertissimus puer celeriter omnis litteralis disciplina sumpsit in-* „ *genium, ut omnes ipsius scholæ præcelleret puerulos*. Haud ab simile narrat in GREGORIO II. STEPHANO III. PAULO I. Ex eadem schola, ut ordo habet *Romanis*, pueri nobiles cubicularii pontificis fieri consueverunt. URBANUS „ IV. pontifex vero ad finem sæculi XII. Trecis inter infantes cathedralis ecclesiæ fuit enutritus. In ecclesia *Lugdunensi* laudatus paulo ante LEBEUFIIUS tumu- lum notavit Cardinalis cuiusdam, qui ibidem auspicatus est sacrum munus inter chori infantes; STEPHANUM item chorepiscopum & abbatem *Laubien-* „ *sem* ex chronico abbatum apud DACHERIUM, qui infans in ecclesia *Me-* „ *tensi*, scientia cantus percelebri, meruerit.

Cantores epi-
scopi, & prin-
cipes cantu
delectati.

Marator
T. IV. ant.
Ital. col. 898.

a

Apud Bolland.
T. I. April.
p. 590.

T. I. p. 197.

Spicil. Da-
cher. T. III.
fol. 235.

XI. Idem LE BEUF notat p. 28. episcopos sibi honori duxisse, quædam pe- „ culiariter canere in officio divino. Solemne archiepiscopo *Mediolanensi* fuisse in Sabbato S. testatur BEROLDUS, ut postremum canat responforium. „ Quod, inquit, *archiepiscopus debet cantare excelsa voce ad cornu altaris*. „ Nec sunt hæc rara in aliis passim ecclesiis exempla, de quibus suis locis „ mentio fiet. Singulare est, quod narrat EKKEHARDUS in vita B. NOTKERI de „ quodam eius discipulo, cui in cantu *sequentie* episcopi quidam comites impe- „ ratoris se se iunxerunt a). De ipsis principibus idem legimus, veluti de CA- „ ROLO M. qui teste EGINARDO in eius vita, ecclesiam mane & vespere, item „ nocturnis horis & sacrificii tempore, quoad eum valetudo permiserat, im- „ pigre frequentabat: quodque imperiali cappa ornatus solemnibus festis non „ dubitaverit cum cantoribus coniungere vocem auctor historiæ musicæ asserit; „ certius vero id dicitur de FULCONE II. comite *Andegavensi* sub LUDOVICO „ IV. qui ut habetur in gestis Consulum *Andegav.* „ Cum in choro B. MARTI- „ NI esset ut canonicus, & caneret cum cæteris, regi *Franciae*, qui tunc „ for-

a) „ Agente imperatore CUNRADO pascha apud *Mo-* „ *guntinum* civitatem, S. GALLI monacho scholas „ inibi regente & procurante etiam cantoris offi- „ cium, ut solitum est in medio chori imponens „ crebro coronatus & insulatus, adornatusque pre- „ tiosissimis indumentis: cumque manum ille ad „ modulos sequentiæ pangendos rite levasset, tres

episcopi imperatori in throno suo proximi, ibi- „ mus, aiunt, Domine rex & magistrum in eo, „ quod ipse nos docuit, iuvabimus. Illo hoc gra- „ tum fore dicente, descendentes vestiti pontifica- „ libus sociantur S. GALLI monacho & inclinan- „ tes inclinato, opus DEI, quod docuit, reve- „ renter cum eo perficiunt.“

„ forte aderat, & eum cum suis commilitonibus deludebat, litteras huius-
 „ modi formam habentes misit: Regi *Francorum* comes *Andegavorum*: no-
 „ veritis, domine, quia rex illiteratus, est asinus coronatus.“ Sed hæc alio
 „ pertinent. CAROLUM M. EGINARDUS in legendi & psallendi disciplina
 „ admodum peritum asserit: *quamquam nec publice legeret, nec nisi submis-*
sum, & in commune cantaret. Sic de S. LUDOVICO auctor coævus refert,
 „ omnes eum horas canonicas, & de gloriosa Virgine semper cum nota, id
 „ est cantu, audiisse, -submisisse tamen easdem cum capellano dixisse. De RI-
 „ CHARDO *Angliæ* rege perhibet LE BEUF ex supplem. MS. ad chron. ROBERTI
 „ S. MARIANI *Antisiod.* ad an. 1199. ipsum in divinis cantibus sibi admodum
 „ complacuisse. RODERICUS de Rebus *Hisp.* scribit: FERDINANDUM ecclesiam *L. VI. c. 13.*
 „ vespere & mane, nocturnisque horis, & sacrificii tempore frequentasse, in-
 „ terdum cum clericis in DEI laudibus modulando, interdum etiam vices can-
 „ toris implendo. De imperatoribus & regibus, qui in Oriente & Occiden-
 „ te componendis cantibus operam dederunt, dicemus postea. In Oriente
 „ ut hymnorum compositioni animum applicuerunt imperatores quidam, ita
 „ & modulata sonoraque voce in ecclesia publice cantare, in laude posuerunt.
 „ Laudatus ideo CEDRENO LEO *Armenus.* Et de THEOPHILO, *Ferunt etiam,*
 „ ait, *illum cantus amore illectum in solemnibus ad magnam ecclesiam conven-*
tibus ac festis ne manus quidem ad cantus artificiosam normam agitare detre-
ctasse. In Compendio histor. p. 428. de S. HELWIGE *Poloniæ* ducissa, &
 „ S. ELISABETHA *Hungarorum* regis filia narrant, quod pietatis studium iu-
 „ giter in divino officio, horarum nimirum canonicarum, exercuerint.

XII. Habetur tamen interdictum ZACHARIÆ P. in epistola ad PIPINUM Mulieribus
cantus inter-
dictus in li-
turgia sacra,
 „ maiorem domus, quæ est quinta cod. CAROL. editi T. III. hist. *Franc.* DU-
 „ CHESINI: „ Quintum capitulum de monachis id est ancillis DEI: quibus fla-
 „ gitatum est, si liceat eas ad Missarum solemnias, aut sabbato sancto publi-
 „ ce lectiones legere, & ad Missas psallere aut *Alleluia* vel responsum. De
 „ his in libro decretorum beati GELASII P. c. 23. destinatum est: quod ne-
 „ fas sit foeminas sacris altaribus ministrare, vel aliquid de his, quæ virorum
 „ sunt officiis deputata præsumere.“ Accidit in hac re ingens abusus iam a
 „ concilio *Cabilonensi* an. 650. damnatus a). In homilia LEONIS IV. de cura pa-
 „ storali, eius epistolis subnexa in conciliorum collectionibus, indiscriminatum pro-
 „ hibe- a
Can. 19.

a) „ Valde enim omnibus noscitur esse indecorum,
 „ quod per dedicationes basilicarum, aut festivitates
 „ Martyrum, ad ipsa solemnias confluentes cho-
 „ rus foemineus turpia quidem & obscena cantica
 „ decantare videntur, dum aut orare debent, aut
 „ clericos psallentes audire. Unde convenit, ut

sacerdotes loci talia a septis basilicarum, vel
 „ porticibus ipsarum, ac etiam ab ipsis atriis ve-
 „ tare debeant & arcere. Et si voluntarie nolue-
 „ rint emendare, aut excommunicari debeant, aut
 „ discipline aculeum sustinere.“

hibetur mulieribus canere in ecclesia: *Cantus & choris mulierum in ecclesia vel in atrio ecclesiæ prohibete.* Præierunt statuta S. BONIFACII c. 21. *Non licet in ecclesia choris secularium vel puellarum cantica exercere.* In capitulari quodam CAROLI M. indulgetur, ut in funere „illi qui psalmos non tenent excelsa voce, *Kyrie eleison Christe eleison* viris inchoantibus mulieribusque respondentibus, alta voce canere studeant pro eius anima.“ Idque ad tollendas paganicæ superstitionis reliquias, quæ in funerum ritu adhuc apud Gallos supererant, ut ex ECKARTO P. CALES ad an. 742. ad indiculum superstitionum paganicarum adnotavit, cantica alternis puellarum choris pagano ritu fuisse decantata. Merito abrogatum fuit, quod GRANCOLAS in Commentar. hist. in breviar. Rom. perhibet, in Belgio *Beguinas*, genus quoddam religiosarum mulierum, alternatim cum ecclesiasticis singulos officii versiculos cecinisse, quod idem usu receptum quoque fuerit apud religiosas *Poissenses*, quæ cum *Dominicanis* canebant. Ad *Te Deum* organa versiculum modulabantur, *Dominicani* alterum canebant, tertium vero religiosæ. In MS. ordine officii divini secundum consuetudinem chori præposituræ *Turicensis* an. 1260. in festo S. FIDEI sic notatum legi: „Dum sacerdos incipit *Gloria in excelsis Deo* chorus dominarum subiunget *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Chorus canonicorum *Laudamus te &c.* & sic alternatim etiam sequentia: Item chorus dominarum incipit sequentia, *Exultent filie Sion*, primum versum cantabit, chorus canonicorum secundo, & ita dominæ & canonici sequentiam finient alternatim.“

Et vox sua-
vis in cantu
quomodo?

XIII. Fuerunt etiam medio hoc ævo reprobatae voces eviratae, arte & studio comparatae, a *Cisterciensibus* vitio datae *Cluniacensibus*. „Illæ tenui-
læ, & eviratae voces, quas vos graciles vocatis, & succo liquericii & sum-
tuosis electuariis acuire soletis, quid sunt, nisi oblectamenta aurium con-
tra regulæ interdictum?“ Et quærente *Cluniacensi*, ubi interdicat il-
las regula, respondet *Cisterciensis*: „Ubi præcipit legere & cantare cum
humilitate & gravitate, & S. AMBROSIIUS interdicat eas in libro de Officiis
his verbis: *Vox ipsa plena sit succi virilis, nihil fœmineum sonet.* Tali-
bus vocibus cum novis & lascivis melodiis in novis & usurpatis festis vestris
utimini contra veneranda canonum decreta.“ An hic forte voces intelli-
gantur, quæ *Italici* falsetti dicuntur? ut infra ex regula ordinis de *Sempring-
ham* referemus, præter organum & Decentum, & Pipeth etiam Fausetum
in divino officio prohiberi, dum viri fœmineas aut pueriles voces imitan-
tur. Nuspiam tamen, qui successu temporum etiam castrati admissi sunt,
præsertim in *Italia*, media hac in ecclesia observantur ætate, licet HERODIANO,
& DIONE testibus iam ineunte tertio sæculo sub SEVERO PLAUTINUS pueros

Romæ

Roma exquisitos ad officium cantandi in aula cæsarea castrandos curarit. Sed aliud olim, ut ad nos redeamus, spectarunt, qui usu sacro & religioso suavitatem in canendo attenderunt, dum vocem plenam gravitatis & fucci virilis requirunt in canendi disciplina, cantoribus ad hoc a primæva sua origine tam in veteri, quam novo testamento institutis: „ Ut inter reliqua ornamenta (sunt verba expositionis brevis antiquæ liturgiæ *Gallicanæ* apud MARTENIUM) quæ fulgebant in templo, etiam divina eloquia dulci proferrentur eloquio, ut toto (leg. tanto) plus delectaretur DEI verbum, quanto elegantiusolvebatur vocis ornatu. Propter carnales namque in ecclesia non propter spirituales consuetudo est constituta cantandi, ut qui verbis non compunguntur, suavitate modulaminis moveantur, pensantes quanta sit dulcedo cœlestis cantici, quando in incolatu huius sæculi tam eleganter resonat ecclesia laudes CHRISTI.“ AMALARIUS „ Ideo (ait) cantorum dulcis vox huic operi dedita est, ut sua dulcedine idonea sit hortatori populum ad confitendum Domino. Ita enim scriptum est in libro *Psalmorum*: *Igitur cunctis pariter & tubis & voce & organis & diversis musicorum concentibus, & vocem in sublime tollentibus, longe sonitus auditur &c.*“ Et postea: „ Ministerium cantorum laudem resonat, ut idem (AUGUSTINUS) in psalmo septuagesimo secundo: Qui enim cantat laudem, non solum laudat, sed etiam hilariter laudat. Qui cantat laudem, non solum laudat, sed & amat eum, quem cantat.“

T. V. Anecd.

p. 97.

L. I. de eccl.

off. c. 5.

XIV. Multa ibi in eam rem prosequitur mystice tum ex scripturis, cum etiam ex iis, quæ in ecclesiasticis canendi ritibus agebantur, veluti de pace cantoribus mox initio Introitus cum aliis dari solita: *Eandem, inquit, pacem offert cantoribus, qui retro stant, adimplens quæ dixit discipulis: Pacem meam do vobis &c. Hoc est quod solemus dicere, innuit episcopus cantori &c.* Frequenter hoc occurrit in ordinibus *Romanis*, atque generatim cavetur in ordine sexto a MABILLONIO edito Tomo II. *Musæi Italici, sine cuius (episcopi) insinuatione cantores nihil canere licebit.* Et in Missa ex codice RATOLDI abbatis *Corbeiensis* a MENARDO ad calcem sacramentarii S. GREGORII edita: *nihil incipitur a cantore nisi ab episcopo præcipiatur a).*

Cantores nonnisi iussi cantabant.

Pag. 72.

Alias

a) In ordine *Rom. I. Mus. It. p. 7. n. 7.* ita habetur: „ Subdiaconus regionarius. . . dicit (al. vocat scholam) schola respondet *Adsum.* Et ille: *Quis psallet?* respondet, *Ille & ille.* Et rediens ad pontificem subdiaconus porrigit ei mappulam, inclinans se ad genua illius, & dicens, *Servi Domini mei talis subdiaconus regionarius leget apostolum, & talis de schola cantabit.* Et postea non licet alterum mutare in loco lecto-

ris, vel cantoribus. Quodsi factum fuerit, archiparaphonista a pontifice excommunicabitur, id est quartus scholæ, qui semper pontifici nunciat de cantoribus. Quod cum nunciatum fuerit, statim sequitur subdiaconus adstans ante faciem pontificis, usque ei annuat pontifex ut psallat. Cui cum annuerit statim egreditur ante fores secretarii, & dicit: *Accendite.* Qui dum accenderint, statim subdiaconus sequens tenens

Alias etiam archidiaconus hoc agit: „Finito *Kyrie eleison* (ut habetur apud „eundem MABILLONIUM p. 37.) annuit archidiaconus primo scholæ: & „ille inclinans se illi, incipit *Alleluia* cum psalmo, *Dixit Dominus Domino „meo*. Post hunc annuit secundo, vel cui voluerit: sed & omnibus incipientibus hoc modo præcipit. Dicitur *Alleluia* cum psalmo CX. sequitur post hunc primus scholæ cum paraphonistis infantibus *Alleluia*, & „respondent paraphonistæ. Sequitur subdiaconus cum infantibus *Alleluia*, „*Dominus regnavit*, & reliqua: & semper respondent paraphonistæ & annunciant vers. II. infantibus. *¶ Parate sedes tua DEUS*. Item vers. III. „*Elevaverunt flumina Domine*. Post hos versus salutat primus scholæ archidiaconum, & illo annuente incipit *Alleluia* cum melodiis infantium. Qua „expleta respondent paraphonistæ semel.“ Ex his multa colligi possunt de disciplina canendi in *Romana* ecclesia, præsertim, quibus ex personis schola cantorum constiterit viris & infantibus, seu pueris & magnis, uti DURANDUS vocat. Huc etiam revocari possunt, quæ paulo ante de variis signis ex P. HERRGOTT retuli pro cantu, rebusque eo pertinentibus.

Locus, instrumenta cantorum in ecclesia.

a

XV. Totum ordinem chori ecclesiastici nobis describit anonymus compilator in cod. *Casimensi* sæc. XI. qui sub nomine IOANNIS presbyteri innotuit a). Barbare quidem & confuse, quod ad præsens argumentum spectat de cantu ecclesiastico, inter alia *χερονοπλαειν* describit, quam alibi, maxime apud *Græcos* cum certis in manu expressis signis frequentatam cantus modera-

thymiaterium aureum, pro foribus ponit incensum, ut pergat ante pontificem. Et ille quartus scholæ pervenit in presbyterio ad priorem scholæ, vel secundum sive tertium inclinato capite dicit, *Domine iubete*. Tunc illi elevantes se, per ordinem vadunt ante altare, & statuuntur per ordinem acies duæ tantum; paraphonistæ quidem hinc inde a foris: infantes ab utroque latere infra per ordinem. Et mox incipit prior scholæ antiphonam ad Introitum. „Similia habentur in ordine II. & III. Et in ordine V. „Episcopus annuat magistro scholæ, quando a cantoribus Graduale vel *Alleluia* repeti debeat.“

a) „Ex una parte chori tres clerici in ecclesia & tres de alia; & magister per medium, qui albas indutum atque pluvialem sinistra manu pastorem virgam propter disciplinam tenens, ut omnes obiciantur. Proinde dextra manu elevata metiri, atque componere offensionibus

omnibus demonstrat, ut, insimul aspiciantur ad manum, ut sicut metiendo prænotatur cantus omnes quasi una voce concorditer cantum componat, sicut de acies pugnantium diximus. Et isti ita directa mente, mundo corde, prona voluntate, voces æquales atque consimiles zelum odii contra diabolum: & zelum amoris DEI dirigat cantum. Omnes vestiti duplicibus stragulatam vestem atque talari tunicam ordinati atque compositi per doctrinam sicut presbyteri in primo gradu ordinati per longum & dorsum recumbati ad chorum. Levite in secundo gradu in subtus, iterum ante astando faciem contra illi qui inde vel contra magistrum, qui per medium ibat, directi per longum ordinati sicut sicut & presbyteri. Similiter in pavimento ante diacones ordinati per longum sicut exoreistæ, atque acolyti, lectores, & ostiarii, & de alia parte similiter episcopus vel abbas super choros stet recumbatum.“

derationem scimus, quamque idem anonymus postea explicatius edisserit a). Apud MABILLONIUM ordo habetur, quo procedebant cantores, stabantque ante altare: *statuuntur per ordinem acies duæ tantum, paraphonistæ hinc* Pag. 8. *inde a foris, infantes ab utroque latere infra per ordinem.* Idem in secundo ordine repetitur, congruitque cum eo, quomodo hodieque consistimus *duæ acies in choro per ordinem ab utroque latere*, ut ibi habetur. Erant tamen etiam elatiores loci tum in medio cum a latere, ut iam diximus, quos ambones vocabant, quod nomen iam in concilio *Laodicensi* notavimus, Can. 15. ubi de canonicis cantoribus agitur, qui ambonem ascendunt, & ex membrana psallunt, statuiturque, ne alii canant in ecclesia, de quo etiam apud GRATIANUM habetur canon: *Non liceat in pulpito psallere, aut legere,* P.I. dist. 92. c. 3. *nisi qui ab episcopo lectores sunt ordinati.* In concilio *Trullano* damnantur quarundam ecclesiarum abusus, in quibus laici suggestum ascendentes lectoris & cantoris officio fungebantur. Conveniunt hæc quoad locum tam in oriente quam occidente elatiorem, in quem per gradus ascendebatur, unde & *Graduale*, ut suo loco dicemus, appellatur tum cantus, post epistolam ibi singulariter decantari solitus, tum liber, qui etiam *cantatorium* dicitur, de quo AMALARIUS: „Notandum est volumen, quod nos vocamus *antiphonarium*, tria habere nomina apud *Romanos*. Quod dicimus *graduale*, illi vocant *cantatorium*, quia adhuc iuxta morem antiquum apud illos in aliquibus ecclesiis in uno volumine continentur.“ Uti nimirum habetur in ordine *Romano* I. apud MABILLONIUM: *Postquam legerit* (subdiaconus) *cantor, cum cantatorio ascendit & dicit responsum.* Et in ordine II. *Postquam legerit, cantor cum cantario sine aliqua necessitate ascendit, non superius, sed stat in eodem loco ubi lector.* Putat MABILLONIUS forte legendum Pref. in antiphon.

a) „Unus magister in medio stat sacris vestibus indutus, qui dicitur cheronomicus (*Χερωνομικός*) sinistra manu baculum episcopi vel abbati tenens, quasi potestate ab eo accepta dextra manu sursum tenens, ut omnes ibi aspiciant, & ille per studium artis neumarum casibus demonstrat,

ita ut diximus, serena voce ostendens per quinque neumas in quinque cordis ascendit, vel descendit per gradibus cordarum tonando: ita illa neuma, qui per quinque gradibus cordarum tonando ascendit vel descendit *ferenimpha* vocatur. Ita facta est quem cum manibus demonstrat.

Qui insuper & in subtus per septem organis, qui nominatur ita: *Tricanos, Cypnos, Bubos, Chamilon, Anaton, Scalpicon, Ionicon, Boarmus* fidem ostendunt, & voces fervorem sancti amoris, quasi omnes insimul unus spiritus, &

una fides, cor, & anima una, una voce quasi unum corpus ecclesie in totidem membris cum organicis vocibus modulatione laudem DEO reddunt Patri &c. “ Ita bardus iste.

- dum *sine aliqua cessatione*. Sed minime opus est mutare verba, commodus enim habetur sensus, toti contextui congruens, ut cantor in loco & gradu lectoris consistat: quidquid Ecloga innuat, cantorem indifferenter posse ascendere. Eadem leguntur verba in expositione Missæ, transcripta ex duobus venerandæ vetustatis codicibus *Misnensi* & *Eyslatensi*, qui per omnia concordant, editi cum aliis *Venetis* an. 1572. sub titulo *Speculum Missæ*. *Postquam legerit cantor in cantorio sine aliqua necessitate ascendit non superius, sed stat in eodem loco ubi est lector*. Quodsi virgulam in suo loco relinquas, sensus est cantorem ascendere quidem, sed non superius lectore. A loco hoc elatiori distinguitur *forma* seu solium canentium in choro, cuius exemplum vide apud P. HERRGOTT *de veteri disciplina monastica*, & plura apud DUCANGIUM. Quoad gradus *ambonis* notari adhuc merentur duo apud THOMASIIUM loci. Alter ex veteri MS. expositione Missæ: „Nec in eodem gradu „responsorium vel *Alleluia* cantari debet, quo recitatur evangelium:“ Alter RUPERTI abbatis: „Cantor ad gradum sæpius consistit, & inferior eo „stare consuevit, qui subsequens *Alleluia* concinit.“ Item apud Cardinalem BONA ex ordine *Romano*: „Subdiaconus qui lecturus est, mox ut viderit „post pontificem presbyteros residentes, ascendit in ambonem ut legat, non „tamen in superiorem gradum, quem solus solet ascendere, qui evangelium „lecturus est.“ Ad cantatorium autem, seu librum gradualem vel antiphonarium etiam pertinent tabulæ, de quibus AMALARIUS: *Eorum vice cantor sine aliqua necessitate legendi tenet tabulas in manibus*. Quid vero tabulæ fuerint, postea explicat: *Tabulæ, quas cantor in manu tenet, solent fieri de offe*. Hæc eadem verba in sacramentario HONORII *Augustodunensis* c. 81. habentur apud PEZIUM. Putat THOMASIIUS tegumentum libri gradalis fuisse. Hic ergo continens pro contento sumi deberet. Coniecturam confirmat, quod eas tenebat cantor, etiam sine necessitate canendi, id est, etiam si re ipsa non canebat, ut videtur esse sensus. Potest tamen etiam hic esse sensus: cantor nisi aliqua necessitate prohibeatur, tenet tabulas in manibus. Præterea veteri more tenebant baculum cantores in choro, uti ex HONORIO *Augustod.* & DURANDO discimus, vocaturque baculus aureus vel argenteus in consuetudinibus *Dionysianis* apud MARTENIUM *de ant. monach. ritibus* p. 293. quem portabant cantores, virga regia. Eosdem etiam baculos ad evangelium reliqui fideles iuxta sedem cantoralem deponebant, ut videre est apud BELLOTE.
- Oblatio vini
vel aquæ a
cantoribus
facta cum
mappula.
- XVI. Utrasque occupatas manus expeditas fuisse oportet, quando a cantoribus vinum aut aqua fuerunt offerenda, secundum libellum *Gemma animæ de antiquo ritu Missarum* inscriptum, editum cum aliis in laudato Speculo

culo Missæ: *Unus cantor vinum cum ampulla offert, alter aquam vino admi-* Cap. 32.
scendam. Quæ, ut ibidem legitur, non nudis manibus, sed fanonibus mul-
 to labore candidis offerebantur. Fanon forte hinc peculiariter ad cantores
 pertinebat. Apud MARTENIUM enim in ampliore editione de ritibus eccl. T. II. p. 591.
 ex MS. ord. 700. circiter annorum S. GREGORII in valle *Gregoriana* hæc ed. Antwerp.
 oratio ad *fanonem* præscribitur. *Da mihi, Domine, sensum & vocem, ut*
possim cantare laudem tuam. Quoad oblationem aquæ tantum a cantoribus
 fieri solitam in ord. *Rom.* I. antiquissimo n. 14. ille notatur ritus: *Deinde de-* p. 14.
scendit subdiaconus sequens in scholam, accipit fontem de manu archipara-
phonistæ, & defert archidiacono, & ille infundit faciens crucem in calice.
 Et in ord. V. n. 8. *Rediens itaque a populo pontifex, accipiat oblationem* p. 67.
scholæ sine vino. Et paulo post: *Cantor vero per iuniorem suum cannam*
cum aqua involutam mappula transmittat subdiacono, calicem in manu tenen-
ti. Per iuniorem suum cantorem ex pueris interpretor, qui sub primicerio
 seu archiparaphonista erant, qui in ordine primo notatur; illic vero sub-
 diaconus ab eo *fontem*, id est aquam accepisse dicitur, hic per iuniorem
 suum delatam, ne cantor suo in canendi officio impediretur. Qua ratione
 commode explicatur, quod legitur apud CASSANDRUM in liturgicis p. 60.
 ex *Romani* ordinis expositore, quem BEROLDUM, seu BERTHOLDUM *Con-*
stantiensensem putat. *Cantores propter instantem necessitatem cantandi non ha-*
bent licentiam huc illuc discurrendi: unde statutum est eis, ut non sint penitus
extorres a sacrificio, sed offerant aquam pro cæteris. AMALARIUS etiam a- Cap. 19.
 quam a cantoribus oblatam testatur a). IOANNES *Abrincensis* episcopus sic a
 de hac re loquitur: *Cantor aquam linteo coopertam in festis diacono deferat,* L. de Officiis
quam diaconus vino misceat: dulci enim cantorum modulatione populus pia p. 19.
devotione & divino amore accenditur &c. Linteum hoc fanonem esse exi-
 stimo, de quo supra, ceu cantoribus singulari, diximus.

XVII. De vestibus eorum nunc pauca sunt memoranda, iuxta id, quod Vestes canto-
 AMALARIUS, atque iisdem verbis HONORIUS *Augustodunensis* in Sacramenta- rum.
 tario c. 81. apud PEZIUM meminerunt de exspoliatione casularum. *Ministri* T. II. anecd.
casula se exiunt, sunt verba AMALARII, quando *lectoris sive cantoris offi-* p. 321.
cium assumunt. Et postea: *Albam sine casula portat lector seu cantor in sin-* L. II. c. 15.
gu-

a) „Omnis populus (inquit) intrans ecclesiam, debet sacrificium DEO offerre: at cantores, qui sunt de genere Levitarum, propter instantem necessitatem cantandi, non habeant licentiam huc illucque discurrendi, ut singuli offerant cum cæteris. Populus offert vinum, cantores aquam: sicut vinum & aqua unum sunt in cali-

ce, sic populus & cantores in corpore Christi. Cantores more Levitarum antiquorum, qui omnia necessaria tabernaculi providebant, quærant aquam ad fontem, & servant eam coopertam usque ad tempus sacrificii, & tunc mundam eam offerant.“

Cap. 4.

gulari officio. Idem antea de vestibus cantorum *Primi*, ait, *cantores vestiti erant byssinis*, ut verba dierum notant. *Ex natura byssi possumus intelligere*, quam proxima sint hæc duo, byssus & linum, quo nostri cantores utuntur. Et mox: *In significatione non discrepat nostrum linum*, quo nostri cantores vestiuntur, a bysso. Ipsi enim labores, quos supra diximus, non sunt candor, sed per eos pervenitur ad candorem: ac ideo ut prætulimus per casulam possumus intelligere ipsos labores: in camisia vero ipsam munditiam carnis, quæ splendet ante Dominum. Singulare vero est subdiaconis de scho-

Num. 51.

la, sc. cantorum, quod notatur in ordine Romano I. *Subdiaconus vero de schola statim ubi imposuerit antiphonam, ad Introitum levat planetam cum sinu.* Et in ordine II. *Incipit prior scholæ cantorum antiphonam ad Intro-*

Num. 3.

itum: *subdiaconi vero de schola levant planetas cum sinu.* Quæ verba apposite explicat THOMASIVS a). Auctor *Gemma animæ*, qui HONORIUS *Augustodunensis* creditur, cappam dicit propriam cantorum vestem b). Quod

a

b

L. I. c. 227.

T. II. de lit.

Rom. Pont.

c. 7.

vero ibi de pileis habet, novum prorsus & inauditum videtur GEORGIO de Schola Cantorum; cum sæc. XII sacri ministri divina mysteria nudis capitibus perfolverint. Quam in rem citat Io. Bapt. THIERSIUM in hist. fictæ comæ capillitiæ c. 3. & 4. In concilio *Gradenfi* an. 1297. cap. 6. sancitur:

„Nullus in ambone seu pulpito in lectorio, aut ante altare five sacerdos fuerit five cuiuscumque alterius ordinis clericus legere vel cantare capite velato præsumat, neque in choro dicendo orationes vel antiphonas, aut versum responforii in eo officio inchoando. Zupellos quoque, cum ante altare legit vel cantat, omnino deponat.“ Inter eos, qui in Cœna Domini *ordinati cum mitris* sedere ad mensam præfente pontifice dicuntur in

T. II. Mss.

Ital. p. 181.

Sacram. c. 33.

ord. Rom. XII. auctore CENCIO, sunt diaconi Cardinales cum primicerio. Sed nihil hoc commune habet cum zupellis aut pileo, de quo HONORIUS *Augustodunensis*, qui vestes cantorum describendo, alibi capparum etiam meminit.

a) „Paraphonistæ fortassis (inquit) & pueri cantores planetis non utebantur, sed tantummodo in albis tunicis lineis & succincti semper manebant. Porro elevare planetam cum sinu, ut arbitror, idem est ac retrahere planetam supra utrumque brachium extertis manibus, ita tamen, ut ante petus sinus eiusdem planetæ convolutus remaneat: est enim sermo de planeta vetere, indumento amplo rotundo, undique clauso, instar hodiernæ cappæ *Romanæ* amplæ & rotundæ, quam Cardinales & Canonici gestare solent.“ *Ant. Miss. Rom. præf. p. XV.*

b) „Cappa (inquit) propria vestis est cantorum, quæ pro tunica hyacinthina legis mutuata videtur, unde sicut illa tintinnabulis, ita ista insignitur fimbriis. Per hanc vestem sancta con-

versatio præmonstratur. Ideo a singulis ordinibus portatur. Hæc in supremo habet capitulum, quod designat supernum gaudium. . . . Hæc usque ad pedes pertingit, quia in sancta conversatione in finem usque perseverare convenit. Per fimbrias labor denotatur, per quem servitium DEI consummatur. Hæc vestis in ante aperta manet, quia Christi ministris sancte conversantibus æterna vita patet. Porro in tunica sonus tintinnabulorum est vox DEO canentium cantorum.“ L. II. c. 228. „Cantores caput pilcis ornant, quia se in atria Domini concupiscere clamant, ut DEUM, qui est caput omnium, in sæculum sæculi laudare valeant. Baculos manibus portant, ut, quo ipsi properant, alios secum invitare satagant.“

nit. „ Vestes cantorum (inquit) sunt lineæ, candidæ & longæ : lineæ, ut „ sint mundi & casti : longæ, ut sint perseverantes in bono usque in finem. „ Laxitas capparum & latitudo charitatis, fimbriæ bona opera.“ Cappæ, can-
 torum præsertim monasticorum indumentum in solemnitatibus, passim oc-
 currunt apud P. HERRGOTT, sæpius laudatum, & DACHERIUM in antiquiori-
 bus consuetudinibus *Cluniacensibus*. In ant. consuetud. *Can. Reg. monaste-* *T. I. Spicil.*
f. p. 691.
 rii *S. Victoris Paris.* accommodatis ad usum monasterii *S. Evrutii*, apud MAR-
 TENIUM quoad officium nocturnum id explicatur. „Calendis *Octobris* us-
 „ que ad vigiliam paschæ fratres, qui in ecclesia aliquid specialiter cantant
 „ vel legunt, cappas non deponunt exceptis his, qui in sabbatis quatuor
 „ temporum lectiones ad Missam legunt. A vigilia vero paschæ usque ad ca-
 „ lendas *Octobris* quotiescumque duo simul sive ad matutinum sive ad Mis-
 „ sam aliquid cantant, in superpelliceis id facere debent præter Missas de-
 „ functorum & vigiliis. Tunc enim cantant fratres, sicut sunt in choro.“
 In decretis vero LANFRANCI pro ordine S. BENEDICTI c. 5. quoad officium
 Missæ: „ In festivitatis quæ fiunt in cappis, secretarius debet eligere, quod
 „ opus fuerit de melioribus cappis, earum, quæ ipso die habentur in choro,
 „ & ante initium Missæ ponere eas supra dextram formam chori. Cantor ve-
 „ ro distribuat eas fratribus illis, quos secum in choro habere voluerit : ipsa
 „ enim capparum distributio, eorum est ad regendum chorum advocatio.
 „ Nullusque eorum ante finem Missæ de choro debet recedere sine eius licen-
 „ tia. Cantor vero cuiuscumque ordinis vel ætatis sit in medio eorum debet
 „ esse in choro &c. Eodem modo fit cum in festis in albis solus vel cum a-
 „ liis chorum tenet, quod non licet ei, qui in dominicis & huiusmodi fe-
 „ stis hebdomadarius cantor existit.“ In MS. ordine div. officii secundum
 consuetudinem chori præposituræ *Turicensis* an. 1260. sic præscribitur quoad
 cantorem chorum regentem: „ Item in summis festis vel duplicibus cantor
 „ ad priores vespas, & ad Missam publicam stans cappatus in medio sum-
 „ mitatis chori videlicet inter pulpita scholarium reget chorum gestu & vo-
 „ ce decenti.“ In Oriente vestis cantorum erat tunica brevis & stricta, et-
 iam domesticorum seu protopsaltum, *Qui*, ut habetur in sæpe laudato ca-
 talogo officialium p. 235. apud GOARUM, *dum cantant primi cantoris mo-*
re, deferunt tunicas breves & corpori adstrictas.

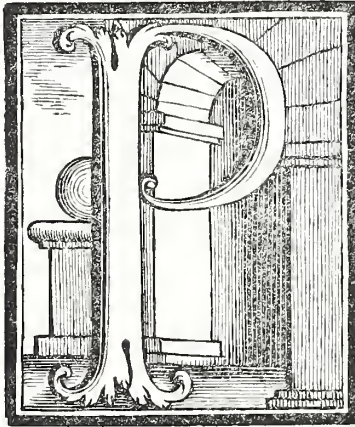
CAPUT III.

De ipso cantu, qualis in ecclesia fuerit medio ævo, ac cantionum generibus.

I.

Cantus notio
ac incremen-
ta medio
ævo.
De offic. Missæ
c. II.

Ibid.

Can. 19.

T. V. anecdotorum.

ostquam de cantoribus verba fecimus, nunc de cantoris officio quoad rationem cantus est dicendum. Cantor, inquit AMALARIUS, multa officia habet. Unum quodque officium ex illo quod efficit, nomen habet. Loquitur ibi de distincto lectoris & cantoris munere. Lectio dicitur, ait, quia non cantatur ut psalmus vel hymnus; sed legitur tantum. Illic enim modulatio, hic solum pronuntiatio queritur. Equidem media hac ætate nomen cantus, cantandique aliquando, ut initio capitis sequentis de liturgia Missæ pluribus ostendemus, pro simplici lectione etiam tacita sumitur, veluti in explicatione REMIGII *Altisiodorensis* super canonem Missæ. Idcirco, inquit, venit consuetudo in ecclesia, ut tacite ipsa obsecratio atque consecratio a sacerdote cantetur, ne verba tam sacra vilescerent. Et in concilio *Nannetensi* de privata horarum canonicarum recitatione statuitur: „Presbyter mane matutinali officio expleto, pensum servitutis suæ canendo *primam, tertiam, sextam, nonamque* persolvat: ita tamen, ut postea, horis competentibus, iuxta possibilitatem, aut a se, aut a scholaribus publice compleantur.“ Quamquam vero hic secreta etiam & privata oratio cantus nomine venit, falluntur tamen, qui secretam orationem cantui ita præcise opponi volunt, præsertim in celebratione Missæ, ut contra inolitam ecclesiæ consuetudinem contendant, secreta ipsumque canonem alta voce pronuntiandum esse. Cuius assertionis falsitatem allatus REMIGII locus demonstrat, atque antiquissimus ordo *Romanus*, ad usum monasteriorum ab annis haud minus mille accommodatus; quippe quem in antiquissimis MSS. *Italiae, Gallie, & Germaniæ* cum suis tamen mutationibus reperi, atque idcirco inter monumenta liturgiæ *Alemannicæ* editurus sum, non obstante editione MURATORII ex codice *Vaticano*, MARTENII ex codice *Murbacensi*, ubi expresse orationes post oblationem dicendæ *secrete nullo alio audiente* recitandæ præscribuntur. Omnia ergo rite sunt distinguenda in officio divino, fueruntque labentibus sæculis magis magisque distincta, atque etiam

etiam in cantu ipso ordinata, ut ea, quæ cantanda sunt, non aliter, nec alio modo, quam secundum quod scripta sunt, decantentur, ut RADULPHUS *Tungrensis* ex S. AUGUSTINI ore loquitur propositione VII. de canonum observantia. Et postea ad illud PAULI *Coloss.* III. alludens de *psalmis*, *Prop. XII. hymnis*, & *canticis spiritualibus*, in his quoad canendi modulationem, quod successu temporum factum est, notat discrimen. „Quamvis prius (inquit) „hæc tria, psalmi, hymni & cantica differenter intellecta sint: tamen hic „hymnos & cantica intelligamus ea, quæ voce sonora in laudibus fiunt „divinis. Et nunc specialiter de iis cantandis in ecclesia DEI fiet sermo. „Pro quo sciendum, quod ab initio divinum officium omnimode constitutum erat in ipsis psalmis, absque hoc, quod aliqua cantarentur, sed „cuiuslibet psalmorum *Alleluia* cum oratione adiungebatur. Et huiusmodi „orationes in antiquis psalteriis reperiuntur elegantes.“ Congruunt hæc antiquis monachorum *Ægypti* institutis iuxta CASSIANUM, atque vetustissimo *Gallicano* & *Hispanico* ritui, de quibus egimus lib. I. c. 3. Semper vero per varias orationum, lectionum, & cantus vicissitudinem ecclesia, apostoli præceptum secuta, officium divinum magis magisque excoluit, medio potissimum hoc ævo, ut ex libris liturgicis, ad cantum ecclesiasticum pertinentibus, undique notis musicis refertis, palam est, tantoque scriptorum numero, qui aut regulas artis exposuerunt, aut de divinis officiis tractantes, hymnorum & canticorum spiritualium genera, quæ in usu ecclesiæ habentur, explicarunt. „Omnis autem laus DEI (idem ait RADULPHUS) largo *Propos. 8.* „nomine hymnus dicitur. Antiphonæ autem, responforia, & metrici hymni „manifeste cantica sunt: quia altiori voce per notulas diversificantur. Si „igitur in dictis verbis apostoli per hymnos, lectiones & capitula, atque „orationes; per cantica, antiphonas, responforia, & laudes DEI metricas, quas vulgariter hymnos appellamus, intelligere volumus, omnia divinarum laudum officia habemus.“ AMALARIUS itidem apostolum de expositione S. HIERONYMI interpretatus, „Tres (inquit) mutationes notandi *De off. div. lib. IV. c. 3.* „stri cursus in istis tribus præceptis apostolicis intelligo compleri, videlicet, ut psalmi sint in nostra locutione, quando psalmos cantamus: & „hymni, quando ex lectione dictorum sanctorum patrum ad laudes DEI „compungimur: & cantica, quando per cantum responforii nostra mens „sublevatur aliqua lætitia ad concentum supernæ patriæ. Cantus enim sæpiissime in lætitia celebratur.“

II. Duplex primum occurrit ecclesiastici cantus genus, cuius quidem origo antiquior, propagatio vero & cultura singularis ad hanc ætatem refertur, cantus nimirum antiphoni, & responforii. „Inter responforia (inquit

De canon. ob- „quit RADULPHUS *Tungrensis* ex *Rhabano MAURO de Instit. cler. lib. I. c. 33.*)
serv. prop. „ & antiphonas hoc differt, quod in responforiis unus versum dicit, in an-
XII. „ tiphonis autem chori alternant versus. Antiphonæ enim generaliter di-

„ cuntur, five sint illi cantus, quos vulgariter antiphonas appellamus: five
 „ invitatoria, quæ BENEDICTUS appellat antiphonas; five secundum officium
 „ *Romanum* Introitus, Offertorium, & Postcommunio: five secundum offi-
 „ cium *Ambrosianum*, psallenda, ingressa, antiphonæ post evangelium, offe-
 „ renda, confractio, & transitorium.“ Nunc vero, quæ hoc medio ævo
 fuerit antiphonarum ratio, primum est videndum: quando earum notio &
 significatio cadere coepit in brevem sententiam, five e quopiam psalmi ver-
 siculo depromptam, five aliunde acceptam, quæ psalmo vel cantico, aut
 saltem uni vel pluribus psalmi versiculis præcinitur, & ad eius sympho-
 niam ipse componitur psalmus, repetita iterum in fine, aut etiam sæpius,
 vel post singulos psalmi versus antiphona. Ad primam institutionem re-
 spexit *Rhabanus MAURUS*. *Ἀντιφωνή*, inquit (de Instit. cler. L. I. c. 33.)
grace vox reciproca ex duobus scilicet choris alternatim psallentibus dicitur.

L. IV. de off. Posteriores vero etiam usum expressit AMALARIUS: *Antiphona*, inquit, di-
c. 7. *citur vox reciproca: antiphona inchoatur ab uno unius chori; & ad eius*
symphoniam psalmus cantatur per duos choros. Ipsa enim, id est antiphona,
coniunguntur simul duo chori. Disquirat *Teophilus RAYNALDUS* Prælod. II.

T. VIII. off. in *O parasceusticum septiduanis antiphonis maioribus natale Christi antecur-*
p. 459. *rentibus præfixum*, undenam factum sit, ut vox antiphona, quæ dunta-
 xat alternam vocem sonat, extensa sit ad significationem huiusmodi sententiæ,
 vel versiculi, decantari soliti ante psalmum concinendum. Loquitur is de
 usu nostrorum temporum, qui in hoc antiquissimus est, quod versus, qui
 antiphona dicitur, cantando psalmo præmittatur, eique melodiam quasi præ-
 libet; quod idem est ac antiphonam imponere, veluti apud S. GREGO-

L. IV. dial. RIUM M. legitur de IOANNE quodam morti proximo, qui „Vocatis fra-
c. 35. „ tribus coram se, psallere præcepit, quibus tamen antiphonam ipse per
 „ semetipsum imposuit, dicens: *Aperite mihi portas iustitiæ, & ingressus*
 „ *in eas confitebor Domino; hæc porta Domini, iusti intrabunt per eam.*
 „ Cumque coram eo assistentes fratres psallerent &c.“ Unde colligit THOMA-

sus, atque pluribus probare nititur in præfat. in respons. & antiphon. an-
 tiphonam integram semper ante psalmum cantatam fuisse, quod hodie so-
 lis in festis duplicibus fit. Quemadmodum ritu veteri *Hispanico*, quem
Mozarabicum appellant, antiphonæ omnes, quæ cum psalmo vel cantico
 dicuntur, integræ semper præscribuntur ante psalmum. Geminatam etiam
 antiphonam ante psalmum fuisse notat; aliam vero rationem posteriori-
 bus temporibus frequentatam, ut scilicet bifariam dispartito antiphonæ con-
 centu

centu eiusdem pars una ab uno, altera ab altero choro dicatur, sicque sibi invicem chori respondeant. Quo accipit illud AMALARII: *In antiphonis L. IV. c. 7. coniunguntur simul duo chori... duobus choris alternatur antiphona* &c. Exempla huius responsionis utriusque chori in una eademque antiphona, prout observabant clerici *Romani* in solemnioribus festis sæc. XII. profert ex antiphonario *Vaticano* a se edito. Nos vero suis locis alia exhibebimus. Ibi pag. 47. ex edit. VEZZOSII in epiphania habetur: *Hodie ad omnes antiphonas respondemus*. Et in festo S. PETRI p. 121. *Ad omnes antiphonas vigiliae respondemus*. Et clarius p. 37. *In nocte natalis Domini ad omnes antiphonas vigiliae chorus choro respondet; & sic omnes antiphonas cantamus ante psalmos, & infra psalmos, ubi inveniuntur; & in fine psalmorum, & postea Gloria Patri, & post Sicut erat*. Quid vero sit chorum choro respondere, censet explicandum ex alio loco p. 39. „Finitis lectionibus, quin-
„ que vel sex de canonicis induti pluvialibus in medio chori simul cantent
„ antiphonam *Ecce MARIA genuit*, usque ad mediam, & uterque chorus
„ respondet *Ecce agnus DEI*. Id quod ad cantum responsum accedit. Fuerunt nonnunquam peculiare versus ad respondendum, sive ad repetendum, frequentiores in officio Missæ ad *Introitum*, ubi de illis plura; ut tamen etiam alicubi in vigiliis nocturnis solemnioribus adhiberentur post psalmum, vel canticum modulatum. Repetita enim post *sicut erat* antiphona, dicebatur ab altero choro hic versus ad repetendum: quo decantato chorus alter, qui *✠. Sicut erat* dixerat, iterum antiphonam repetebat. Versus eiusmodi ad respondendum singulis psalmis adduntur apud THOMASIIUM T. IV. in festo S. LAURENTII ad vigiliis. *Ant.* Quo progredieris &c. *Pf.* *Beatus vir.* ✠. *Beatus LAURENTIUS* dixit: ubi adnotat THOMASIIUS ex Breviario edito *Venetis* in Natali Sancti LAURENTII: *Versi antiphonarum dicuntur immediate post psalmos ante receptionem antiphonarum, & non dicuntur nisi in hac nocte tantum*. Iuxta priscum antiphonarum ritum antiphona statim post versum *sicut erat* in fine psalmorum repetebatur: ut tunc dicto ✠. *ad respondendum* ab altero choro, iterum chorus alter antiphonam caneret. Antiphonæ vero dum ad plures, aut ad omnes psalmi versiculos fuerunt repetitæ, verum ac genuinum discrimen exhibent inter responsoria & antiphonas, quod in responsoriis unus dicit versum, in antiphonis alternant versibus chori a). Quod cum negligeretur, indigne

a
tu-

a) THOMASIIUS in præfatione ad *Romanum* antiphonarium p. XXIII. „Antiphona itaque est versus aliquis (inquit) sive sententia intercalaris, quæ unacum psalmi canticque versibus

sive aliquot, sive omnino omnibus decantatur intercalari concentu, eodem prorsus ordine, quo ecclesiastica responsoria cantantur. Cum ea ratione a responso antiphona differat, quod in

- tulit Anonymus apud CANISIUM *de Benedictione DEI*, in præfatione ad BATHE-
 a RIUM episcopum *Ratisbonensem*, qui sedem illam obtinuit anno DCCCXIV. a).
 Duplici autem modo ita cantus antiphonus antiphonarum continua repeti-
 tionem institui potuit, cum aut eadem antiphona seu versus interpositus sin-
 gulis versibus psalmi repeteretur; aut diversæ concinerentur antiphonæ, seu
 b breves periodi, quæ a *Gracis troparia* vocantur, apud quos uterque mo-
 dus obtinet, prout exemplis a THOMASIO illustratur b). GOARUS in eu-
 chologio pag. 123. aliud esse ait apud *Græcos ἀντίφωνον* aliud *ἀντιφωνήν*; ac
antiphonam dici sententiam vel modulum cuilibet psalmo decantato adiun-
 ctum, & quasi ex opposito respondentem: *antiphonum* vero psalmi ver-
 sus aliquot, ad quorum singulos una & eadem fit semper ab altero choro
 responsio. Cantus antiphoni, quo diversæ antiphonæ psalmis & canticis
 intercalantur, exemplum ex THOMASII antiphonario in sabbato S. *ad Ma-*
 c *gnif.* seu *in Evang.* apponimus c). Alia diversæ eiusmodi exempla passim oc-
 cur-

responforiis chorus uni cantori respondeat, in antiphonis vero unus chorus alteri choro succinat, & in responforio quidem unus cantor versus intercinat, intercalante semper choro responforium, in antiphonis vero chorus alter concinat versus, altero choro antiphonam recipiente.

- a) „Contigit enim (scribit) me multa peragrande loca, audisse divina officia inordinate sine auditu delectatione celebrari. Sunt namque nonnulli, qui tantum ob verecundiam hominum, ne forte ignavi ab ipsis indicentur intrantes ecclesiam sine antiphonis cursim & cum omni velocitate, ut citius ad curam carnis exeant peragendum, divinis negligenter adstant laudibus, cum in mundanis studiosi habeantur operibus. Qui nesciunt, quia sancti doctores & eruditiores ecclesiæ Sancto Spiritu & gratia DEI repleti instituerunt modulationem in antiphonarum vel responforiorum repetitione honestissimam: quatenus hac dulcedine animus audientium delectatus ad DEI laudes & amorem ecclesiæ patriæ ardentius accenderetur.“ Ex hoc loco colligit THOMASII præfat. in respons. & antiph. p. XXXIV. tunc temporis cepisse in ecclesiis *Germaniæ* antiphonarum repetitionem intermittere, imo ipsasmet etiam antiphonas omitti brevitate gratia. „Quæ quidem (subdit) omissio satis demonstrat, quod plurimum temporis postulare ex antiquo more antiphonarum concentus, quam quod flegit mos hodiernus, cum semel tantum vel bis antiphonam canimus. Malebant ideoque ecclesiastici illi ipsas an-

tiphonas omnino prætermittere, quam eas responsionibus truncatas præter authenticum ordinem utemque concinere.“

- b) Ex Typico S. SABÆ in Nativ. D.

✠. I. Confitebor tibi Domine in toto corde meo.

Intercessionibus Deiparæ Salvator salva nos.

✠. II. In consilio rectorum & congregatione magna opera Domini. Intercessionibus Deiparæ &c.

✠. III. Exquisita &c. &c.

Ex Triodio *Græcorum* in vigiliis

Dominicæ passionis.

Canimus antiphona iterantes omnes sententias.

Antiphonum primum. Tonus obliquus

Principes populorum convenerunt adversus Dominum & adversus Christum eius. [Principes].

Verbum iniquum constituerunt adversum me Domine Domine ne derelinquas. [verbum]

Sensus nostros puros præsentamus, & ut eius amici animas nostras per ipsum immolemus, &

ne huius vitæ sollicitudinibus suffocemur sicut

IUDAS, verum in cubiculis nostris clamemus:

Pater noster qui es in cælis. Libera nos a malo.

Gloria [Patri &c.] Et nunc [Et semper

De Deipara idem tonus.

Virgo inexpertis nuptiis peperisti, & virgo per-

manisti, mater cælebs, Deipara MARIA Christo

DEO nostro supplica, ut salvet nos.

- c) *Antiph.* Vespere autem sabbati &c. *Pf.* Magnificat &c. *Antiph.* Et ecce terræ motus &c. *Pf.* Et

exultavit &c. *Antiph.* Angelus autem Domini &c.

Pf. Quia respexit &c. *Antiph.* Erat enim aspectus

currunt in libro responsali T. III. opp. S. GREGORII P. editione a PP. *San-Maurensibus* curata, cum inscriptione *In evangelio*, nimirum in duo cantica evangelii *Magnificat* & *Benedictus*. Servatur hodie aliquid veteris huius cantus in altero cantico evang. *Nunc dimittis*, in festo *Purificationis*. Nec penitus obsolevit antiphonus cantus in aliis duobus iuxta ritum *triumphandi*, seu ter saltem repetendi antiphonam. Unde, inquit DURANDUS, *mos inolevit, quod in præcipuis festivitatis antiph. ad Mag. & Bened. ter dicitur, sive* *Ration. lib. V. c. 8.* *toties canendo protelatur.* Qua de re postea. Quoad cantus antiphoni in Missa usum memorabilis est locus expositoris ordinis *Romani* apud CASSANDRUM, quem is in liturgicis p. 84. BEROLDUM seu BERTHOLDUM *Constantiensem* esse putat, ita vero habet: „Introitus, responsoria, *Alleluia*, atque offertoria, & antiphonæ, quæ ad communionem dicuntur, omnia fere hæc officia de psal. composita esse probantur, & antiphonatim psalluntur, si rite & secundum ordinem celebrantur. Quodsi videtur aliquibus grave & laboriosum, hæc singula repetendo continuare, ipsi noverint præscripta officia non alio tempore, nisi in solemnitatibus atque statutis diebus celebranda esse, quando debet populus ad ecclesiam solemniter convenire, & sacrificare, & communicare, propter quod & ipsa officia sunt constituta.“ Laudatus RAYNALDUS in aliis antiphonis hæret, præsertim dum initio antiphona non cantatur integra, ut extra officium duplex, quando uni dumtaxat eius inchoandæ cura demandatur, & in fine antiphonam coniunctim ab omnibus concini ex usu sit. „Quare (inquit loco citato) cum nulla in eiusmodi sententia aut versiculi decantatione cernatur alternatio, non apparet cur dicta sit antiphona, quæ ut vox ipsa docet, reciprocum cantum, & alternam vocem designat. Non habeo (pergit) nodum secando potius quam solvendo, unde hanc difficultatem commodius extricem, quam dicendo certamen esse etiam præludia certaminis, & mysteria esse, etiam quæ præcedunt mysteria, ut ait CLEMENS *Alex. lib. I. Strom. pag. 330.* Itaque cum antiphonæ vulgatæ sint prælusiones & præludia psalmorum decantandorum, & tonus, quo decantantur, sive metrum toni quo psalmus alternatim decantandus est, haud incongrue nomen alterni cantus sive antiphonæ ad huius modi metrum extendi potuit.“ Ex quo autem, molito vocis rigore, & laxata eius notione, huiusmodi psalmorum præcemia

no-

&c. *Pf.* Quia fecit mihi magna &c. *Antiph.* Præ timore autem &c. *ψ.* Et misericordia eius &c. *Antiph.* Respondens autem angelus &c. *ψ.* Fecit potentiam &c. *Antiph.* Venite & videte &c. *ψ.* Deposuit potentes &c. *Antiph.* Cito euntes &c. *ψ.* Esurientes &c. *Antiph.* In Galilea IESUM videbitis &c. *ψ.* Suscepit ISRAEL &c.

Antiph. Nolite expavescere &c. *ψ.* Sicut locutus &c. *Antiph.* Et valde mane &c. *ψ.* Gloria Patri &c. *Antiph.* Et dicebant ad invicem &c. *ψ.* Sicut erat &c. Semper autem additur modus seu tonus oia. euonae, i. e. Gloria. sæculorum amen.

T t 2

nomine antiphonæ donata sunt, ulterius eiusdem vocis extensio facta est ad similes verficulos, etsi non canantur ante vel post psalmos. Non loquimur de antiphonis eiusmodi seu verficulis, quando plures sæpe magno numero coacervantur: quales e. g. in supplemento *Thomasiano* apud Iosephum *Blanchinium* habentur *antiphonæ ad processionem*, quæ videntur alternatim fuisse cantatæ. Alias antiphonis ex veteri more aliqui saltem versus fuerunt coniuncti: quales ritu *Mozarabico* frequentius occurrunt, ad quos singulos repetitiones antiphonæ notantur, passim in breviario *Mozarabico*, atque inde etiam exemplum videre est apud THOMASII præfat. in respons. & antiph. p. XXIV. ritu *Ambrosiano* autem non solum in iis antiphonis, quas *psallendas* appellant, sed expressius in iis, quæ quinquies vel septies aliquando dicuntur, interposito singulis repetitionibus *Kyrie eleison*, vel *Gloria Patri*. Repetendam autem esse antiphonam, ex parte saltem ad singulos ei oppositos versus, satis apparet ex ecclesiasticis libris præfatorum rituum, ut iam notavit laudatus THOMASII, atque etiam exempla attulit p. XXX. ex breviario *Romano*, & antiphonario *Gregoriano*, non solum in *Introitu* Missæ, sed etiam ad *offertorium*, & *communione*. Unde totum opus in antiquis codicibus, ut testatur PAMELIUS in præludiis ad 2. Tomum liturg. latin. & apud plerosque rituum ecclesiasticorum tractatores inscribitur *antiphonarium*. Solus *Micrologus* ex antiquioribus nominat *gradualem*, sive quod pleræque Missæ concinerentur in loco eminentiori, ad quem adibatur per gradus; sive ut antiphonæ Missarum secernerentur ab iis antiphonis, quæ sunt psalmis præcinnende. Et ita quidem hæc antiphonarium a graduale distinguitur, antiphonarii nomine reservato reliquis præter liturgiam Missæ officii divini partibus, ubi antiphoni cantus si non antiquus usus in antiphonis ipsis, in psalmis saltem obtinet: qui olim etiam, ut suo loco diximus, integri ante Missam canebantur. Deinceps vero versus saltem cum *Gloria* antiphonæ decantabantur. *Primo omnium*, inquit auctor de divinis officiis sub nomine ALBINI, dicitur antiphona ad introitum. Antiphona ex græco interpretatur vox reciproca in latinum: duobus alternatim psallentibus ordine commutato sive de uno ad unum. In Missa ex codice RATOLDI, edita a MENARDO in appendice ad sacramentarium S. GREGORII rubrica sic sonat: *Annunte episcopo incipiat psalmus a cantore cum Introitu reciprocante*. Apparet in antiphonario *Romano* a Ios. CARI seu THOMASIO edito, antiphonam ad Introitum fuisse repetitam post versum psalmi, & post *Gloria Patri*, versusque ad repetitionem, ut habet inscriptio. *Offertorium* habuit olim plures versus a choro cantatos alternatim, atque etiam *communio*. Ubi id expresse innuit ordo *Romanus*: *Mox ut pontifex ceperit in senatorio communicare, statim*

statim schola incipit antiphonam ad communionem per vices cum subdiaconibus: & psallunt usque dum communicato omni populo annuat pontifex ut dicant Gloria Patri: & tunc repetito versu requiescunt. Servatus diu fuit mos antiquus deinceps; cessante vero publica in solemni Missa communionem, id etiam cessavit, ita ut unus saltem relictus sit versiculus. Est mihi præ manibus codex MS. sæc. XIII. qui versus offertoriorum per festa integri circuli anni complectitur. Quoad canonicas horas non una eademque obtinuit cantus antiphoni ratio, ut infra peculiariter disquiremus, quantum nobis ex hac secunda ætate, seu medio ævo monumenta suppetunt, atque paulatim psallendi ordo alternus exemplo cætuum monasticorum ubique in ecclesia obtinuit. Apud MABILLONIUM S. WILFRIDUS episc. Eborac. de se testatur, primum se post obitum primorum procerum a S. GREGORIO directorem... iuxta ritum primitivæ ecclesiæ consono vocis modulamine binis adstantibus choris persultare responsoriis antiphonisque reciprocis instruxisse. Apud eundem de S. AGRICOLO ex *Lirinenſi* monasterio ad *Avenionensis* ecclesiæ cathedram assumpto an. 660. ut ex vitæ ipsius auctore refertur, sequens habetur locus: „Voluit etiam horas canonicas, & divina officia deinceps in eadem ecclesia eodem modo, quo solerent in monasteriis, alternis vide-
„ licet cantibus recitari; nondum enim in illis partibus invaluerat ille mos, quem aliquot ante annos DAMASUS pontifex maximus invexerat.“ In monasterio nostro S. Blasii videtur cantus alternus seu antiphonus demum receptus fuisse sub UTONE abbate, sæculo duodecimo iuxta sequentes versus, in Gallia etiam christiana relatos:

Psallere precepit normamque tenere canendi

UTTO, & ad alterutrum tendere voce sonum.

Notanda etiam sunt Io. BELETHI verba explic. div. off. c. 58. post relatam ex hiltoria tripartita de S. IGNATIO narrationem, audivisse angelos cantantes antiphonas in monte, *Qui exinde quasdam antiphonas in ecclesia cantari instituit, & psalmos iuxta antiphonas tonizari. Et cum antea confuse & quasi chorea cantarentur psalmi & antiphonæ, statutum est a maioribus, ut seorsum chorus sederet, & alternatim caneret, id est, ut una pars chori unum psalmi versum caneret, atque illa alium.* Atque huc iam fere hodie cantus antiphonus seu alternus rediit, antiphonarum antiqui moris intercalatione cessante, ne ex prolixitate tedium generetur, quæ ALBERTI M. verba citat D. DE VERT T. III. p. 14. Occurrit menti, quod in vita S. ODDONIS abb. Cluniac. legitur de officio vigiliarum festi S. MARTINI, in quo ita decurtatæ erant antiphonæ, ut officium integrum non æquaret hiemis

Act. ord. S.
Ben. sec. IV.
P. I. p. 705.

Prefat. in secundam partem sec. IV.
ord. S. Bene.
n. 210.

T. I. p. 800.

Sec. IV. ord.
S. B. p. 153.

noctes. Sperarunt medicari se posse huic malo, si antiphonas ad singulos psalmi versus iterarent. Verum hæc antiphonarum geminatio & laboris & tædii plurimum creabat. *Fiebat nempe eis labor improbus.* Rogarunt itaque S. ODDONEM, ac tandem, quantumvis renitentem, eo permoverunt, ut prolixiores ipsis concinnarit antiphonas, integrumque officium, quod longiores noctes æquabat. Neque enim ordinarium erat unquam, ut totis in officiis, vigiliis etiam nocturnis, singulis psalmorum versibus antiphonæ intercinerentur, sed suis locis ac temporibus tantum, præsertim in maioribus festis, in quibus etiam frequenter triumphari, id est, ter repeti solebant. Alias vero post ternos etiam aut duos psalmos solum repetebantur, suntque hodie eundem eiusmodi vicissitudines, intermissionesque antiphonarum. Quod carpit RADULPHUS *Tungrensis* prop. X. atque „In dictis horis (vigiliis, laudibus & vespers inquit) quoties laus sanctæ Trinitatis *Gloria Patri* cantatur, semper sequi debet antiphona. Antiphona enim pertinet ad psalmos decantandos. Et ita B. GREGORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in vespers, aliquando in laudibus decorem pervertunt.“

Responsorius
& Tractus.

III. Cantui *antiphono* seu *alterno* proxime, ut iam vidimus, accedit *responsorius* antiquissimus in ecclesia cantus, & iugiter servatus. Unde nomen libri *responsalis* est inter opera S. GREGORII, ratione etiam cantus responsorii constantius servata apud nos, in horis saltem canonicis. „Inter responsoria quoque (inquit *Rhabanus MAURUS*) & antiphonas hoc differt, quod in responsoriis unus dicat versum, in antiphonis autem alternent chori. Responsoria (inquit S. ISIDORUS) ab *Italis* longo ante tempore sunt reperta: & vocata hoc nomine, quod uno canente chorus consonando respondeat. Ante autem id solus quisque agebat, nunc unus, interdum duo vel tres communiter canunt, choro in pluribus respondente.“ Apud

L. II. de institutione clericorum c. 51.

Rhabanum MAURUM eadem plane occurrunt verba. Dum vero solus canebat, nullo succinente vel respondente, sed audientibus omnibus, *Tractus* vocabatur eiusmodi cantus, ut etiamnum nomen habet, quando graduale in Missa non canitur cum *Alleluia*. *Responsorium*, inquit DURANDUS, cui omnes respondent, *Tractus* cui nullus. Quoad responsoria AMALARIUS de ordine antiphonarii diversitatem hic aliquam *Romanæ* ecclesiæ notat ac *Gallicanæ*. „Non enim sancta *Romana*, & nostra uno ordine canunt responsorios & versus. Apud eam præcentor in primo ordine finit responso-
rium finito versu, succentores vero secundo incipiunt responso-
rium a capite, & usque ad finem perducunt. Deinde præcentor canit: *Gloria Patri*.“

De ordine antiphonarii
c. 18.

In

In ordine Romano I. apud MABILLONIUM ita præscribitur: *Cantor cum cantatorio ascendit & dicit responsum.* Et postea: *Item de responsorio gradualis: ab incipiente usque ad finem cantatur, & versus similiter.* Et ita usitatum fuit, ut unus solus præcineret, cæteri repeterent etiam secundo post versum responsum. Idem in ordine II. n. 7. notatur, atque AMALARIUS in eclogis in ord. *Romanum* apud MABILLONIUM p. 552. *Responsum*, inquit, *nunc ideo dicitur, eoquod uno cantante cæteri respondeant. Ipse idem solus versus cantat &c.* Eodem modo auctor veteris expositionis Missæ in *speculo Missæ* p. 91. loquitur. Et alia expositio Missæ simpliciter idem exponit: „Postquam legerit cantor in cantario sine aliqua necessitate ascendit, non superius, sed stat in eodem loco ubi & lector & solus inchoat responsum. Et cuncti in choro respondent. Et idem solus versus responsorii cantat. (Et HONORIUS *Augustodunensis*) responsum dicitur quod alio desinente id alter respondeat.“ Postea enim explicat, pro more tropologiam commiscens: „Lector legem Domini dat auditoribus, qui nunc per vocati sunt per officia cantorum ad nuptias in scholam DEI. Schola dicitur vacatio: in qua si quis adhuc surdis auribus torpescit, cantor cum excelsa tuba sonat in aurem eius dulcedinem melodiæ, ut mens eius excitetur. Cantores, qui respondent primo canenti: vox est auditorum quasi vigilantium & DEUM laudantium. Versus significat servum arantem in evangelio.“ Colligitur inde, quod versus altiori nota fuerit cantatus, dum nisi versu cantato, excelsa voce responsum canere non licuit: *Versus timore*, inquit AMALARIUS, *non est ausus alte levare responsum: nescit quomodo finiat versus.* Versus, quod a cantoribus peritis canerentur, erant modulatiores, excedentes etiam quandoque orbitam toni seu modi, quod innuit AURELIANUS c. 15. disciplinæ musicæ: „Interea (inquit) mos considerandus est veteranorum cantorum, præsertim *Gallias* degentium, qui non omnem toni sequentes auctoritatem versus responsiorum aliter ac aliter quam sonoritas tonorum sese habeat, præpediente multitudine syllabarum in diversam mutavere partem. P. CARPENTIER in supplem. ad Gloss. du CANGII ex statutis GAUFRIDI abb. *Rivipul.* an. 1157. hunc affert locum: *Cantor ebdomadarius in loco suo responsum beatæ Mariæ, non breve, sed modulatum solus decantabit.* Ex contextu colligere erit in cod. regio 5132. fol. 102. an modulatum responsum præcise responsorio brevi, quod sequi solet lectionem brevem, opponatur. RADULPHUS *Tungrensis* de responsiorum usu tam in officio Romano, quam Ambrosiano ita scribit: *Responsoria vero ad lectiones adiunguntur in utroque officio & in Ambrosiano ad vespervas & in utroque ad lectiones in Missa.* Responsoria post lectiones tam in Missa, quam etiam in nocturnis vigiliis usitata hæcenus fuerunt.

Re-

n. 7.

n. 26.

T. IV. Bibl.

PP. Parisien-

sis p. 766.

L. III. de

offic. eccles.

c. II.

Propos. XII.

de canon. observat.

n. 40.

Glossar. I.
Versarius.T. III. p.
790.

Responsorialia brevia vero post lectiones breves. Responsorialia frequenter ab uno vel etiam a duobus aut pluribus cantoribus canebantur, prout nuncque subinde pro ratione festorum fit distinctio. Etiam aliquando responsorialia Missæ in ecclesia Romana a duobus cantoribus fuerunt cantata, uti præscribitur in rituali BENEDICTI canonici: *Duo cantores incipiunt graduale: Christus factus est pro nobis obediens. Primicerius cum schola respondet, & illi duo cantores reiterant graduale.* Legitur etiam, a pluribus concentu seu symphonia plurium vocum fuisse cantatum. Cuiusmodi locum laudatus P. CARPENTIER ex *Necrolog. eccl. Paris. MS. III. Idus Jul.* affert. *Singulis vero clericis, qui in Missa Responsum vel Alleluia in organo triplo vel quadruplo decantabunt &c.* Ad responsorialia referri possunt etiam versus, cum canantur responsorio cantu, atque olim habebant suos singulares libros versarios, uti ex necrologio *Parisiensi* DUCANGIUS refert: *Dedit nobis psalterium cum hymnis, duos troperios, duos versarios.* Huc pertinent versoria in responsali S. GREGORII: *Ab octava paschæ per totam resurrectionem super psal. in evangelium & versoria & in sanctorum Alleluia dicenda sunt.* Atque hos versus declinatorios esse censeo, de quibus editores *San-Maurenses* in observationibus præviis ad collectionem *responsoriorum, antiphonarum, versuum &c.* „In dominica V. quadragesimæ (de „passione) iam tum nuncupata, versus isti: *Eripe me ab homine malo. Eripe me de inimicis meis. Erue a framea. De ore leonis*, appellantur „versi declinatorii. Multi alii alibi occurrunt, ut in sanctissimo paschæ die, „cum eodem titulo: cur vero ita dicantur, nondum assequi potuimus, nisi „ex mera coniectura, quam timide proferimus, donec certius aliquid nobis suppetat. Hi versus omnino discrepant ab illis, qui in responsoriis „inferuntur, idque habent singulare, quod psalmodiam seu psalmorum cantum claudant. Quando vero canuntur, facies ad altare convertitur, quem ritum observavit AMALARIUS. Itaque dici potuerunt hi versus declinatorii „cum propter inclinationem seu conversionem vultus & totius corporis ad „orientem, vel altare, tum propter psalmodiæ finem quem indicant: quæ „enim ad finem vergunt, ea declinare dicuntur.“

De Neumis.
L. I. Mus.
præf. c. 8.

IV. *Neuma*, ut definit GAFFURIUS, est *vocum seu notularum unica respiratione congrue pronunciandarum aggregatio.* *Neuma* grace, latine *musculus* solet interpretari. Describunt enim notatores in antiphonis, & nocturnis responsoriis, atque gradualibus ipsam certa linea, in modum pause, cantilenas terminantis, omnia linearum intervalla complectente: dividenter distinctiones: qua quidem innunt vocis ipsius respirationem. At spectata ipsa hac ratione, descriptioneque, videtur potius detracta prima littera a voce

pneu-

pneuma, veluti spiritus ac sonus sine vocibus, quando productior melodia plures sonos uni vocali aptat. Usitatum etiam hoc erat vocabulum generatim ad designandam vocis per varios sonos modulationem, ac speciatim eam, quæ in fine tonorum seu octo modorum ecclesiasticorum, psalmorumque terminatione ipsos distinguebat, unde vulgatum illud *Eyouae*, id est *seculorum amen*; atque etiam terminatio vocabatur, quæ quidem semper modulatione composita pluribus sonis ad ornandum terminandumque cantum fiebat. Priore illo significato generali persæpe apud scriptores medii ævi occurrit, quando de cantionum musicarum compositione agunt, quod *neumatizare* vocant. Sic etiam apud P. CARPENTIER in suppl. Gloss. DUCANGII V. *Pneuma*, *Pneumatibus musicae artis dictare* idem est, ac notas musicas verbis cantandis superponere: ex ANDR. Floriac. in vita MS. S. GAUZLINI archiep. Bitur. lib. I. Allatam tamen notationem nominis sunt, qui expressis verbis reiecerunt. *Neuma*, ut apud GOLDASTUM BALBUS habet, *vocum emissio vel modulatio*, & *neumaticus modulator dulcis*, & *consonans*. Et est vitium scriptorum, quum invenitur *pneuma*, ut scribatur per P. & est ibi barbarismus, quia vitiose additur littera ibi. Et BELETIUS de div. offic. c. 59. *Hic est notandum quod semel diximus neumam feminini generis absque P. accipi pro iubilo*. Unde etiam iubilatio seu frequentia vocabatur, mentem suaviter afficiens ad pietatem, ac veluti ineffabile gaudium loquens: quod etiam ex antiquis patribus SS. HILARIO, AUGUSTINO & aliis libro primo notavimus. „Quoniam (inquit DURANDUS) „laudes æternitatis verbis humanis plene non resonantur, ideo quædam ecclesiæ mystice pneumatizant sequentias sine verbis, aut saltem aliquos versus earum: nulla enim erit significatio verborum necessaria, ubi singulorum corda patebunt singulis intuentibus librum vitæ.“ Idem docuit capite antecedenti, sequentiam communi, non modo cantorum, voce iubilari solitam: *Sequentiam vero*, ait, *non illi soli decantant, sed chori communiter iubilant: quoniam iubilus æternus & ineffabilis angelis erit communis & hominibus*. Omnes fere, qui medio hoc ævo de rebus liturgicis scripserunt, in sensum anagogicum hic assurgunt a). AMALARIUS de ordine

T. I. Rev.
Alem. p. 113.

I. IV. Ration. c. 22.
circa fin.

num. ult.

a

a) „Hæc iubilatio (inquit AMALARIUS lib. III. de eccles. offic. c. 16.) quam cantores sequentiam vocant, statum illum ad mentem nostram ducit, quando non erit necessaria locutio verborum, sed sola cogitatione mens menti monstrabit quod retinet in se.“ Magis solide, & ad rem RUPERTUS abbas idem exprimit: lib. I. de div. offic. c. 34. „Canitur ergo *Alleluia* post graduale, canticum lætitiæ post Inctum peniten-

tiæ: & summo opere nitentes exprimere magnitudinem consolationis, quæ reposita est, iubilamus magis quam canimus: unamque brevem digni sermonis syllabam in plures neumas vel neumatum distinctiones protrahimus, ut iucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi sancti exultabunt in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.“

dine antiphonarii c. 18. agens de ultimo respontorio in festivitate Sancti IOANNIS, *Contra*, inquit, *consuetudinem caterorum responforiorum cantatur neuma triplex*, & *versus eius*, atque Gloria, extra morem neumate prote-lantur. . . . *Fit enim neuma memoratum inter cetera verba circa verbum intellectus*. In MS. ordine divini officii secundum consuetudinem chori praeposituræ *Turicensis* an. 1260. de nocturno officio in nat. D. hæc rubrica legitur: *Post ultimum responforium Verbum caro repetitur, & cum neuma finali decantatur*. Et sic passim in recentioribus etiam monumentis, ut suo loco notabimus, occurrit, etiam de antiphonis. *In quovis tono est neuma proprium, quæ fit in caudis antiphonarum*, ut habetur in *Enchirid.* Gregor.

T. IV. conc. psalmod. In Conc. Wormat. an. 1316. statuitur: *Quotiescunque matutinæ Germ. p. 257. dicuntur cum tribus vel novem lectionibus, finalis seu iubilus, qui dici consuevit in fine antiphonarum, obmittatur*. Discimus ex ECKEHARDO decano

T. I. April. *San-Gallensi*, auctore vitæ B. NOTKERI Balbuli c. 10. apud BOLLANDUM, p. 587. iubilos hos etiam solitos organis exprimi: „Sequentiæ (inquit) etiam can-
„ticum victoriæ designant, quo iustorum animæ in DEO pro sua libera-
„tione exultant: sicut filii ISRAEL pro sua ereptione canticum victoriæ ca-
„nebant, & quondam *Romani*. Iubilus autem, id est neuma, quem qui-
„dem in organis iubilant, plausum victorum lætantium commendat.“ Lo-
quitur ibi de sequentiis, de quibus paulo post dicemus, quæ in locum huiusmodi iubilationum sunt inductæ in Missa, ut nimirum loco sonorum, verbis humanis destitutorum, substituerentur. Unde etiam nomen sequentiarum servarunt, quod antea iubilationibus eiusmodi proprium fuit, haud dubie, quia soni illi ultimam verbi syllabam seu vocalem sequebantur. *Sequitur iubilatio*, ut habetur in ordine Romano II. *quam sequentiam vocant*. Idem in veteri expositione Missæ in speculo Missæ, & tomo IV. *Bibliotheca PP. Parisiensis* iisdem verbis legitur.

In ALLE-
LUIA, KY-
RIE ELEI-
SON, anti-
phonis &c.

V. In citatis his locis agitur de *Alleluia*, in cuius ultima syllaba huiusmodi neumæ haud raro satis longæ comparent in veteribus codicibus, notis musicis exaratis. Eiusmodi cantum *Alleluia Baba*, id est cum pneumate seu iubilo dictum P. CARPENTIER notat in supplemento Gloss. DUCANGII V. *Alleluia* ex ordinario veteri MS. *eccles. Camerac.* ad Missam Dominicæ I. in adventu: „*Alleluia* cantatur a duobus Dominis in pulpito, epistola & „evangelium similiter in pulpito. Post *Alleluia*, cantor incipit *Alleluia*, quod „dicitur *Baba*, & cantatur a choro alternatim ad modum sequentiæ. . . „*Alleluia*, veni Domine sine *Baba*.“ Ipsa illa repetitio aaa cum modulatione sequentia dicebatur. *Post Alleluia quædam melodia neumatum cantatur*, quod *sequentiam* quidam appellant, ait S. UDALRICUS lib. I. consuet. Cluniac.

Cluniac. c. 11. BELETHUS idem affirmat: „Moris enim fuit, ut post *Alleluia* De div. offic. c. 121.
 „cantaretur neuma. Nominatur autem neuma cantus, qui sequebatur *Alle-*
 „*luia*.“ Quod tamen ita intelligi debet, ut ipsi ultimæ vocali *A*. coniungeretur.
 „Est etiam (inquit DURANDUS) *Alleluia* modicum in sermone, & mul- L. IV. Ra-
 „tum in *pneuma*; quia gaudium illud maius est, quam possit explicari ser- tion. c. 20.
 „mone. *Pneuma* enim, seu iubilus, qui fit in fine, exprimit gaudium & n. 6.
 „amorem credentium: & quanta lætitia & laus secuta sit per prædicationem
 „& fidem auditam iuxta illud: *audivit & lætata est Sion &c.* Quid sit
 „*pneuma* dicitur in præmio V. partis. Quando autem dicitur sequentia,
 „non dicitur *pneuma* post *Alleluia*, prout sub tit. de seq. dicitur.“ Agit ea
 de re capite secundo libri seu partis quintæ: unde discimus etiam in *Kyrie*
eleison factas fuisse neumas; nimirum e. pariter ac a. in *Kyrie eleison* &
Alleluia sonantioribus aptioribusque ad cantus suavitatem ac gaudium expri-
 mendum. „Sane (inquit) neumæ, quæ in Missa fiunt, repræsentant gau- Durand. lib.
 „dium: quæ potius fieri solent in e, ut in *κύριε ἐλέησον*, vel in a, ut *Alle-* V. c. 2. n. 33.
 „*luia*, quam in aliis vocalibus, ad notandum gaudium spirituale, quod no-
 „bis restitutum est in partu Virginis, cui facta est mutatio huius nominis
 „EVA in ave &c.“ Ratio vero naturalis est, quam & hodie musica tenet,
 quod a. & e. vocales sonantiores sint. Quemadmodum vero in sequentiis
 verba significativa iubilis istis sunt substituta, ita etiam in *Kyrie eleison* va-
 riis interpolationibus idem factum esse paulo post videbimus. Idem de *San-*
ctus, & *Agnus DEI* est dicendum. In cantu *Ambrosiano*, & apud *Car-*
thusienses simplicior in his est cantus, nec unquam interpolationes illæ ad-
 missæ sunt. Notatque GRANCOLAS, ex illis additionibus hodie prolixa illa Ancien. lit.
 notarum pneumata relicta esse. Sed potius dici potest, interpolationes il- p. 462.
 las factas ob longiores illos notarum tractus, cum in antiquioribus libris
 cantus sacri reperiantur. Uno hic etiam verbo commemorandi sunt illi
 versiculi de *Alleluia* pro diebus dominicis, cum longo neumate, seu nota-
 rum firmate passim ad calcem plerumque antiquiorum librorum liturgico-
 rum, cuiusmodi a PAMELIO & THOMASIO editi prostant. Id demum et-
 iam de *Alleluia* est notandum, solitum fuisse ita iubilari notis antiphonarum.
 Sic in ordine *Romano* XI. auctore BENEDICTO apud MABILLONIUM de officio T. II. Mus.
 Dominicæ primæ post octavas Epiphaniæ habetur: „In tertio nocturno in II. p. 131.
 „loco antiphonarum cantatur *Alleluia*. Ad matutinas laudes cantatur *Alle-*
 „*luia*, in tono *lux orta est super nos*, & ceterarum antiphonarum, sicut
 „in antiphonario continetur.“ Vocatur hoc in ordine *Cluniacensi* apud
 P. HERRGOTT in *veteri disc. monast.* cantari de *melodia*, ac in paschate se- P. II. c. 19.
 pius notatur: „Cum ad omnes alias horas ant. dicantur, ad solos vesp- p. 320.
 „ros super psalmos non ant. sed solum *All.* cantatur de *melodia*. Ant.

„Scio quod Christum &c.“ Obscurius hic est, quid sit cani *de melodia*: explicatius paulo post habetur: *Ad solos Noct. Vesp. super psalmos, non nisi Allel. cantatur ad melodiam subscriptarum antiphonarum formata, & primo quod in secunda feria, Allel. ut postulavi &c.* Et ita deinceps per singulas ferias illius hebdomadæ usque ad sabbatum notatur, quarum antiphonarum melodia *Alleluia* cantetur, subditurque: „De tribus *Alleluia*, quæ per singulas ferias secundum melodiam trium primarum antiphonarum sunt prænotatæ, prima semper est ad primos sex psalmos nocturnorum; secunda ad alios sex, tertia ad vesp. super psalmos. De his agit AMALARIUS singulari capite 78. *De antiphonis conversis per convenientiam soni in Alleluia*, libro de ordine antiphonarii: „Antiphonæ (inquit) aliquæ sunt post responorios collectæ, quarum sonus redactus est in sola *Alleluia* sibi invicem coniuncta, ut per dominicas noctes super psalmos matutinales solum *Alleluia* audiatur ad memorandam lætitiæ futuræ resurrectionis, quæ restat in octava die. Excipitur hymnus trium puerorum &c.“ Videtur hoc idem esse ac canere, ut in libris ritualibus huius mediæ ævi occurrit, *alleluiatice*. Pertinent huc neumæ, quales etiamnum alicubi usitatas D. LE BEUF in tractatu suo de cantu ecclesiastico notavit, ubi pars antiphonarum solo notarum sono repetitur, vel ut mox diximus, proprio cuiusque toni neumate finalis seu iubilus antiphonæ subiungitur, sine verbis eiusmodi, de qua nunc egimus iubilationis seu sequentiæ modulatione. Vario ista significatu occurrit apud P. HERRGOTT in *antiqua monastica disciplina*, etiam aliquando ad arbitrium armarii protendenda pp. 181. 277. 284. 288. 289. 294. 319. 321. 345. 346. 396. 411. 447.

De tropis,
prosis, & sequentiis.

VI. *Tropus* in re liturgica est versiculus quidam, aut etiam plures ante, inter, vel post alios ecclesiasticos cantus appositus; ac *Prosa* etiam dicuntur omni soluti metro. *Prosa* nomen occurrit apud CYPRIANUM in vita S. CÆSARII Arelatensis his verbis: *Adiecit atque compulit, ut laicorum popularitas psalmos & hymnos pararet, atque & modulata voce instar clericorum alii græce alii latine prosas antiphonasque cantarent.* Sed huc non pertinere iam monuit Dominicus GEORGIUS dissertatione tertia T. II. de liturgia Romani pontificis. P. CARPENTIER in supplem. glossarii DU CANGII voc. *Pneumatica nota*, ex ordinario MS. eccl. Camerac. fol. 9. locum in medium affert, ex quo palam est, *Prosa* notas quandoque seu vocum tonos, non verba cantari solitos *Ad matutinas* (Natalis Domini). *Accedunt alii duo subdiaconi cantantes prosam, Verbum Patris, pracentoribus sedentibus ante pulpitem ligneum, ceteris vero in suis locis. Finita prosa a choro, dicitur Pneumatica nota* (in alio antiquiori neumatica nota) *prosa, su-*

super fabricæ mundi, *deinde accedunt duo diaconi cantantes prosam*, lumen de lumine. . . *dicitur tertia prosa* facturæ dominans, *a duobus capellanis.*

LE BEUF ex MS. antiquissimo bibliothecæ regiæ locum edidit, in quo ADRIA- Cod. 4660.

no II. varia tribuuntur, quæ circa officium divinum in ecclesia decantandum instituerit: ex quibus hic opportune aliqua sunt dilucidanda de *prosis* ac *tropis*: „Quod (ut ibi dicitur) interpretatur, figurata ornamenta in lau-

„dibus Domini. Hic constituit per monasteria ad Missam maiorem in sole- *Traité hist.*

„mnitibus præcipuis non solum in hymno angelico *Gloria in excelsis* *sur le chant*
„DEO canere hymnos interstinctos quos laudes appellant, verum etiam in *eccles. p. 104.*

„psalmis *Davidicis*, quos *Introitus* dicunt, interfecta cantica decantare, quæ
„*Romani festivas laudes*, *Franci Tropos* appellant: quod interpretatur, figu-

„rata ornamenta in laudibus Domini. Melodias quoque ante evangelium
„concinendas tradidit, quas dicunt *sequentias*; quia sequitur eas evange-

„lium. Et quia a Domino papa GREGORIO *primo* & postmodum ab A-

„DRIANO unacum ALCUINO abbate, delicioso magni imperatoris CAROLI,
„hæ cantilenæ festivales constitutæ accommodatæ fuerant multum in his de-

„lectato supradicto cæsare CAROLO, sed negligentia cantorum iam intermitti
„videbantur, ab ipso almifico præfule, de quo loquimur, ita corroboratæ

„sunt ad laudem & gloriam Domini nostri I. C. ut diligentia studiosorum
„cum antiphonario simul deinceps & Tropiarius in solemnibus diebus ad

„Missam maiorem cantilenis frequentetur honestis. Hic constituit ut cle-

„rici *Romani* instruerent pauperes Domini nostri J. C. fratres nostros, ut
„ante dominicum sacratissimum diei paschæ tribus diebus, hoc est, Do-

„mini Coena, Parasceve, & sancta sepultura Domini nostri IESU Christi,
„non aliter peterent eleemosynam per urbem hanc *Romanam*, nisi excelsa

„voce cantilenam dicendo per plateas & ante monasteria, & ecclesias huius-

„modi: *Kyrie eleison. Christe eleison. Domine miserere nobis. Christus Do-*
„*minus factus est obediens usque ad mortem.*“ Dicit LEBEUFUS hæc hodieque cani in *Galliis* ad finem officii Tenebrarum. Quod convenit cum

eo, quod suo tempore RUPERTUS *Tuitiensis* factum refert sub hoc titulo: *L. V. de di-*

„Quid tropi significant? (Ita ibi scribit): Plerisque moris est, ut extin- *vinis officiis*
„ctis luminaribus, in ipsis tenebris lugubres *tropi* præcinentibus cantori- *c. 27.*

„bus, & choro respondente, flebili modulatione decantentur incipientibus
„a *Kyrie eleison*. Significant autem lamenta sanctarum mulierum, quæ

„(ut in evangelio legimus) lamentabantur Dominum sedentes contra se-
„pulchrum.“ Quodsi nobis de ætate scriptoris laudati constaret, firmare

coniecturam liceret, an non, quod suspicamur, sua cum anterioribus tem-
pora miscens neumas illas seu *σύνεστα* notarum plurium in una syllaba, seu
vocali confuderit cum *tropis* posterioris ævi: de quibus nullum superest

monumentum, tempore ADRIANI II. iam viguisse: ne quid de GREGORIO M. ADRIANO I. & ALCUINO dicam, a quibus cantilenæ hæc festivales constitutæ dicuntur, *multum in his delectato cesare CAROLO*. Tropi enim proprie sunt moduli: nomenque retinuerunt, cum illis verba sunt substituta, ut postea de sequentiis dicemus. An *Troparia Græcorum* aliquid commune habeant cum tropis *Latinorum*, disquirunt Leo ALLATIUS in dissertatione de libris ecclesiasticis *Græcorum* p. 62 &c. & Iac. GOARUS in notis ad Eucholog. p. 32. 434. 435. Τροπῳδίων porro apud Græcos modulum proprie significat, ad eum modum, quo tropi octo tonorum designant modulationem cuique tono propriam: communiter vero pro certis hymnis & cantibus sumitur, ad suos ἑρμῆς seu tractus compositis, ut infra ostendemus, ac loco citato GOARUS legi potest, & Nicol. RAYÆUS dissertat. prælim. T. II. *Iunii* apud BOLLAND. p. 17. *Troparia Græcorum* pluribus constant versibus, cum hac etiam solempni voce *audite versum*: cuiusmodi auctores novæ diplomaticæ P. TOUSTAIN & TASSIN ex congregatione S. MAURI indignant. Confinile aliquid habent, quos versus seu tropos in festivitatis notat DURANDUS: *Hi autem*, inquit, *versus tropi vocantur, quasi laudes ad antiphonas convertibiles*: τρέπος enim græce conversio dicitur latine. Loquitur ibi de versibus in quibusdam festis antiphonis anteponi solitis. Contra in laudato LEBEUFII loco ex manuscripto regio apud Francos dicuntur Tropi, quas Romani festivas laudes vocant, non solum in hymno angelico *Gloria in excelsis DEO*, verum etiam in psalmis *Davidicis*, quos *Introitus* dicunt. *Introitus* antiphonæ sunt ex psalmis, quibus in quibusdam festis versiculi adponebantur. MS. regium singularem librum notat *Tropiarium*, quod *Trophonarium* seu *Trophonarium* vocat DURANDUS & Io. BELETHUS: „Est autem „*Trophonarius* (ait iste) in quo continentur ii cantus, qui cum Introitu „Missæ cantari solent, & maxime quidem a monachis, cuiusmodi sunt „tropi, sequentiæ, Kyrie eleison, & neumæ. Tropi dicuntur, quia prius „canitur versus, ac postea *eleison*: & iterum versus, & *eleison* deinde.“

L. IV. c. 5. DURANDUS, eorum institutionem S. GREGORIO tribuit: „In quibusdam (inquit) ecclesiis Tropi dicuntur pro psalmis, ex institutione GREGORII papæ, „ad maius gaudium de adventu Christi representandum. Est autem pro- „prie tropus versiculus, qui in præcipuis festivitatis cantatur immediate „ante *Introitum*, quasi quoddam præambulum, & continuatio ipsius *Introitus*. Ut verbi gratia, in festo Nativitatis, ante introitum illum: *Puer „natus est*, præcedit tropus iste: *Ecce adest de quo propheta cecinerunt di- „centes: Puer natus est* &c.“ BELETHUS omnia ea colligit, quæ in tro-
pario libro, ut mox videbimus, continebantur, etiam sequentias: quam
in rem apertiore adhuc locum DURANDI infra proferemus, acturi de variis
ad

T. III. p.
389.

L. VI. c. 113.

Explic. off.
div. c. 59.

ad cantum pertinentibus libris. Videnturque ibi ad hunc etiam censum referri *ipsæ sequentiæ*, quæ ab ipso, ut ait, *almifico præsulè* (ADRIANO) de quo loquimur, ita corroboratæ sunt ad laudem & gloriam Domini nostri I. C. ut diligentia studiosorum cum antiphonario simul deinceps & Tropiarius in solemnibus diebus ad Missam maiorem cantilenis frequentetur honestis. Vocantur *sequentie* etiam *prosa* a metri ratione resolutæ; quamvis vel inde latius pateat *prosa*: Et nota, inquit DURANDUS, secundum ISI- L. IV. c. 22. DORUM quod *prosa* est, producta ratio a lege metri resoluta, sic dicta, eoquod sit *profusa*: *sequentia* vero dicta est, quia *pneuma iubili* sequitur. Sed de sequentiis postea videbimus, nunc tantum de illis hæc fuerunt prælibanda, quatenus substitutæ sunt neumis, quæ ad ipsam canendi rationem pertinent, de qua nunc agimus. Unde etiam de *prosa* Card. HUGO, Idem, inquit, significat, quod *neuma*. Et in antiquis consuetudinibus Cluniacensibus de *prosa* S. PETRI ad vincula, ita habetur: Ad Missam *neuma* de laude iocunda. Troporum etiam & prosarum seu *sequentiarum* eadem fere fuit origo. De *tropis*, *prosis* & *sequentis*, aliisque huiusmodi ritibus Cardin. BONA lib. II. rer. liturg. c. 3. agens, nullum se eorum vestigium invenisse dicit apud scriptores, qui ante annum millesimum libros de divinis officiis ediderunt. Et Domin. GEORGIUS, „Nullum sane (inquit) de tropis ante Loc. cit. „ sæculum Christi XI. hætenus exemplum deprehendi. A monachis ad alias „ ecclesias ante ann. Domini 1031. hic mos derivatus erat. Nam Conci- „ lium Lemovicense anno Domini 1031. habitum de his tropis in ecclesia „ cantandis meminit.“ De illis copiose tractat tom. II. dissert. III. & IV. de liturg. Rom. pont. In laudato vero conc. de hymno angelico agitur: Angelico interea hymno cum tropis, id est festivis laudibus ornatissime expleto &c. Exempla varia apud laudatum GEORGIUM T. II. dissert. III. habes: Auctores vero troporum & sequentiarum dissert. IV. tum T. III. antiphonarium tropis & sequentiis refertum edidit. Potuisset vero doctissimus GEORGIUS vel Romæ videre codices maioris quam sæc. XI. antiquitatis, tropis prosisque refertos. Ut vero nihil dicam de DURANDI opinione, istos S. GREGORIO attribuentis, si monumento a LE BEUFIO prolata fides est habenda, ad sæc. IX. est assurgendum. In antiquissimo codice Bibliothecæ Angelicæ Romæ, quem Angelus Rocca ac THOMASIVS dilaudent, tropi varii intermixtis sequentiis cum notis musicis describuntur a). Codici huic Biblio- a thecæ

a) „ Tropo in nocte ad Scā MARIA. A solis orto cardine &c. In nocte ad S. MARIAM troph. Exultate iusti &c. In prima mane trophi. Iam lux oriens &c. Al. trophi Hora est iam nos. In die natalis dñi trophi Hodie Salvator mundi. Alio troph. Quod prisco &c. Ad Gloria troph.

Gloria tibi Christe. Gloria tibi sancte, Gloria tibi Domine, quia venisti omne genus liberare, & omnes gaudentes dicite eia ꝑ. Gloria Patri & filio. Ad Ref. trophi. Quem nasci mundo cecinere ex ordine vates. Puer natus est. Visceribus sacris quem gessit mater opima. Cuius

- thecae angelica maiorem antiquitatem quam sæc. XI. tribuunt iam periti, ad sæculum nonum usque referentes. Duo certe codices insignes *San-Eme-*
ranenses, sæculo X. inferiores censendi haud sunt, in quibus cum libro se-
- a) descriptis, quandoque etiam interpolatis a), sequuntur varia troporum ge-
 nera cum notis musicis. Primum ad *Kyrie eleison. Gloria in excelsis.*
- b) Deinde ad festa per annum *incipiunt tropi* b). Antiquissimus est codex *Ve-*

70-

imperium & diadema cluens capitis in vertice con-
 dedit. *Et vocabitur.* Archangeli letantur, pa-
 stores annuntiant in choro angelorum omnes
 clamant *Kyrie eleison.* Tibi Christe supplices &c.
Kyrie. Et sic tertio *Kyrie, ter* Christe, *ter* ite-
 rum *Kyrie cum tropis.* Sequitur rubrica. *Ad*
pontifex. Pastor bone veni ante sacrum & san-
 ctum altare ut in laude regis regum vocem tuam
 prior emittere digneris supplices te rogamus eia die
 domne *Gloria in excelsis DEO* Pax sempiterna &c.
 Sequitur integrum *Gloria in excelsis* cum inter-
 polationibus. " Patet autem hinc, rubr. *ad res.*
 non ad responsum graduale, sed ad respon-
 sionem versus in Introitu pertinere: eo certius,
 quod post *Gloria in excelsis* notetur *Responsum.*
Sequentia &c. In eadem Missa „*ad offertor. trop.*
 Tui sunt cœli & tua est terra rex fili DEI ma-
 gne omnis honor & potestas in æternum eia.
Of. Tui sunt cœli &c. Sequitur *Jcs Græco*

Agius &c. *Jcs* latino sanctus. In *frac.* Emit-
 te angelum tuum Domine & dignare. *Requie*
retro. Agnus DEI qui tollis peccata mundi
 miserere nobis. Qui sedes ad dexteram &c.

In die *scñ epiph* versus ante *epñ* Gratule-
 tur omnis coronato Christo &c. In die *scñ*
epiph. trop. Ad Introitum Hodie descendit Chri-
 stus in Iordane &c. *Kyrie* &c. *Gloria in ex-*
celsis &c. cum tropis. *Incipit trop.* in nat.
Confessor. In festo Purif. In natale virginum.
Ad offert. trop. in *Anauntiat.* In dom. *Quin-*

quag. vero notatur *Prosa* In VR (versu re-
 sponforio) *Prosa* Viam iniquitatis Domine usque
 cor meum. *Prosa.* Tu summus potens, tu fe-
 cisti omnia.

Incipiunt versus in nat. Sci PETRI Apli Passio
 pontificum PETRI & PAULI: rutila orbem &c.
Incipiunt versus de miracula beati LAURENTII:
LAURENTI merito flammis vitalibus usse &c. *In-*
cipiunt tropi in commemoratione omnium sancto-
rum. Hodie mundo festivus illuxit dies &c."

a) In natale Dñi. „Post paterni Verbi partum
 inviolata permansisti. DEI genetrix civibus su-
 peris dominatrix, cunctisque sæculis aderis in-
 teruentrix. Intercede pro nobis. (In Sabb. S.)
 Iam Dominus optatus reddit laudes pascha cum
 Christu adest favete, qui canentes. *Aleluia.*
 Confitemini &c. (In pascha.) Iam redeunt
 gaudia festa lucent clara iam nobis paschalia in-
 ferni rapit spolia agnus, tremunt quem omnia,
 qui regit dispersa semper imperia. *Aleluia.*
 Pascha nostrum immolatus est Christus. Christe
 tu vita vera, quam pavefcit ipsa mors nimis
 tartarca, te nostra vocant iubila ut emundes
 precordia, qui regis ætera laus tibi perpetua.
 ✕. Epulemur in azymis sine & verit."

b) „In natale Domini. Hodie cantandus est no-
 bis puer, quem gignebat ineffabiliter ante tem-
 pora pater & eundem sub tempore generavit
 inclita mater. *Int.* ✕. Quis est iste puer, quem
 tam magnis præconiis dignum vociferatis, dicite
 nobis, ut collaudatores esse possimus. *Resp.*
 ✕. Hic enim est quem presagus & electus sym-
 mista DEI ad terras venturum prævidens longe
 ante prænotavit sicque prædixit: puer natus est."
 Pertinet hoc ad solemne officium pastorum, de
 quo infra, ubi de Introitu Missæ, & singula-
 riter etiam de natali Domini sumus acturi.
 Sequuntur *Kyrie* & *Gloria in excelsis* cum tropis
 ad festum pertinentibus, uti deinceps etiam,
 ac quidem statim In nat. S. STEPHANI tropus
 ad Introitum, quem exempli loco appono. Do-
 mine IESU Christe summe princeps quia te præ-
 dicabam & colui, & in tuo nomine multa opera-
 tus sum miracula. Etenim. ✕. Qui se existi-
 mabant legis esse peritos suisque mendaciis me vin-
 cere cupientes. Et adversum ✕. Me seductorem
 legisque mosaice blasphematorem esse dicentes. Et
 iniqui. ✕. cum lapidibus interficientes communem-
 que cunctis sepulturam mihi denegantes. Adiuva
 me. ✕. In quo omnem spem meam fiduciamque
 positam habeo. Quia servus. Pf. Beati immu-
 culati. ✕. Quam iste adeo servavit, ut morti

ronensis sic inscriptus *Incipiunt profarum de... Imprimis de adventu Domini* SANCTISSIMUS &c. ut in fronte huius operis *profam* seu *tropum* de S. GREGORIO diversum ab eo, qui in codice *San-Emeranensi* conspicitur, typis æneis expressimus. Inter MSS. S. GALLI præsertim, non pauca in hanc rem reperimus. Quodam in codice sæc. XII. post graduale cum notis musicis, collecti sunt *tropi* auctorum S. GALLI. In fronte est imago S. GALLI, & LUTHERI, qui fuit eorum præcipuus excultor; postea titulus hic ponitur: *Incipiunt tropi carminum in diversis festivitibus Missarum canendi*. Præter istos vero *tropos* carminum est etiam *Kyrie eleison*, *Gloria in excelsis* cum interpolationibus, aut notulis alicubi post singulas pericopas per integram lineam relictis, ad substituendas eiusmodi interpolationes seu *tropos* vel *profus*. Alius codex, qui creditur TUTILONIS *tropes* continere, ita inscribitur: *Incipiunt tropi carminum in diversis festivitibus canendi per circulum anni*: in natali Domini, S. STEPHANI, S. Io. *Evangelista*, Innocentium, Epiphaniæ, & eius octava, Purificationis Dom. Paschæ & in octava, Ascensionis Dni, Dom. Pentecostes, Nativ. Io. *Bapt. Nat.* S. PETRI, S. LAURENTII, Assumpt. B. M. V. item eius Nativit. S. GALLI, SS. Omnium, S. OTHMARI, S. ANDRÆ, dedication. ecclesiæ, cum alias saltem in Natali Domini frequentarentur ante *introitum*, & per *introitum*; hic autem plerumque etiam in offertorio & communione comparent. Sequuntur varii etiam *tropi* eiusmodi in *Gloria in excelsis*, *Sanctus*, *Agnus DEI*, *Ite Missa est*, iterato post versus ante evangelium, & ad Eucharistiam sumendam, omnia cum notis musicis: ac postea liber sequentiarum subditur cum præfatione NOTKERI ad LUITFRIDUM. In alio vero codice ornatissimo, aureis characteribus interstincto, sæculi circiter decimi iterum ante sequentias mox initio sunt *tropi* ad introitum, offertorium, communionem, ad *Kyrie eleison*, *Gloria in excelsis* pro festorum ratione, uti in non paucis aliis: interpolatæ sunt epistolæ etiam in nonnullis festis. Versus ante evangelium,

de

pro ipsa succubuerit. Gloria &c. Pro qua venerandus STEPHANUS usque ad mortem viriliter disputando certavit. Etenim. Sequuntur tropi eiusmodi in nat. S. IOANNIS ad Gloria in excelsis: ad introitum in festo Innocentium. In octava nat. d. In epiphania Domini. In Purificatione. In die paschæ etiam ad Gloria in excelsis. In Ascensione Domini. De Pentecoste Δόξα en ipssis seu Gloria in excelsis totum græce cum notis. Tropi de S. IOANNE. S. PETRO, S. BENEDICTO, S. LAURENTIO, Assumptione

& Nativ. B. V. De S. EMERANO, S. MAURICIO, S. MICHAËLE, omnibus Sanctis, S. MARTINO, S. ANDREA, SS. Apostolis, Martyribus, Confessoribus, Virginibus. In dedicatione sequitur *Sanctus*, *Agnus DEI* variis modis cum tropis. Et post versus ad offertorium tropus GREGORIUS *Præsul* &c. de quo alias in adventu Domini dominica prima cantari solito. Tum alii tropi de adventu, Annunciatione, resurrectione & ascensione Domini.

de quibus mox diximus, HARTMANNO adscribuntur. In scheda quadam notatur, a quo cantari adhuc sæc. XIV. consueverint *tropi* his verbis: *Sciendum est, quod præbendarius sacri sepulchri tenetur cantare tropos in choro super introitum, offertorium & communionem cum adiuncta sibi persona. Versum autem super graduale in summis festiuitatibus plebani S. LAURENTII & S. MAGNI. Alleluia vero plebanus S. LEONARDI cum uno Dominorum in claustro.* Ex MS. *San-Blas.* ann. 400. specimina hic damus, ac subinde alia inferemus suis locis etiam cum biscantu. Nota ex MS. bibliothecæ capituli *Augustæ Viindel.* sæc. XIV. vel XV. In octaua S. CATHARINÆ per omnia ut in die ipsius præterquam quod *tropi* non habentur in matutinis & in vespers. *Tropi* inter *Kyrie eleison, Gloria in excelsis, Sanctus & Agnus DEI* misceri soliti in missali Romano iussu PII V. edito sublati sunt, quod prificam *Romanæ* ecclesiæ liturgiam minime saperent.

TROPUS SUPER TRITUM PER BISCANTUM.

Salua | Chrift - - e | te | queren - - - tes |

Salua | Chrift - - e | te | queren - - - tes |

te | laudan - - tes & | dicen - - - tes &c. |

te | laudan - - tes & | dicen - - - tes &c. |

PROSA

PROSA CUM BISCANTU.

Q uem ethe ra & terra acque mare non p̄ valēt

Q uem ethe ra & terra acque mare non p̄ valēt

torum ca pe re. A fi ni p̄ fe pe infas imple

torum ca pe re. A fi ni p̄ fe pe infas imple

celos regēs u be ra fu gens. &c.

ce los regēs u be ra fu gens. &c.

VII. Haud raro etiam lingua vulgari quandoque rhythmicè compositæ cantiones publice in ecclesia audiebantur, quarum potissimus usus erat profanus: quales *Gallicas* LEBEUFIVS a) notavit, sed ultra sæc. XI. non ascendit. Nos etiam inferius inter specimina contrapuncti dabimus ex codice monasterii S. GEORGII. FLORENTIVS *Wigornienſis* monachus, qui obiit an. 1118.

Lingua vulgari rhythmicæ cantilenæ.

a

XX 2

de

a) Tr. hist. & pratiq. sur le chant ecclef. Dissert. sur l'état des sciences sur le Roi ROBERT.

Apud Bulcum
T. I. hist. acad.
Parif. p. 212.

a

de liberis ALFREDI regis & *Oxonienſis* academiæ institutione verba faciens. *Inter cætera*, inquit, *præſentis vitæ ſtudia pſalmos & ſaxonica carmina ſtudioſe didicere*. METHODIUS archiepiſcopus *Panoniæſis* eccleſiæ *Sclavorum*, ſive *Moravorum* æque ac *Bulgarorum* ineunte ſæc. X. Apoſtolus, qui WORſIOVIUM, primum *Bohemiæ* ducem ad Chriſti ſacra perduxit circa annum DCCCXCIV. multas cantilenas in linguam *Sclavonicam* traduxit, chriſtianamque religionem propagavit a). Huc referendum celebre apud *Bohemos* canticum S. ADALBERTI ſæculo X. epiſcopi *Pragenſis* lingua *Sclavica* notis muſicis inſtructum, in litanie quendam modum, quod ab auctore eius vitæ fuit latine translatum, aſſerente, membranam *Sclavicus* litteris & notis muſicis exaratam BOLESLAO principi, clero, cæteris etiam ordinibus palam oſtendiſſe S. virum, hymnumque deſideratiſſimum alta voce præcinniſſe, ut refert P. ZIEGELBAUR in hiſtoria litteraria ord. S. BENEDICTI. Idem ego hic adſcribam canticum cum recentioribus modulis ex *Mathiæ Bened. BOLELUCZKY Roſa Bohemica ſive vita S. WOYTIECHI agnomine ADALBERTI Pragenſis epiſc.* P. II. poſt pag. 28. *Pragæ* 1668.

ſo ſpo diſ ne po mi lug ny Je zu Kry ſte
O Do mi ne mi fe re re Je fu Chri ſte

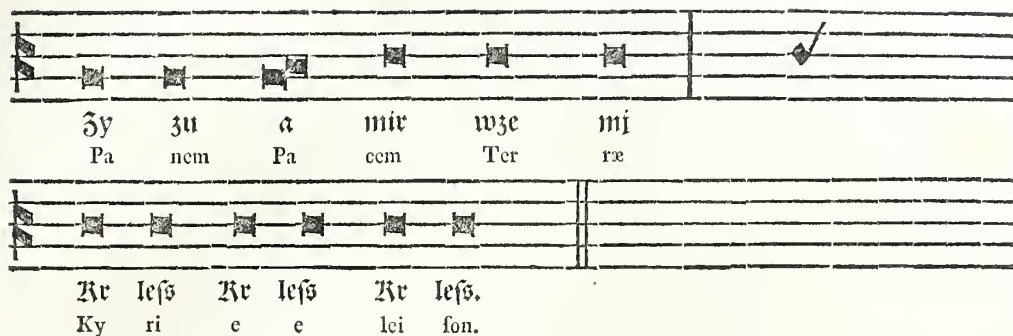
po mi lug ny Tyſ Spa ſe wiſſe ho mi ra
mi fe re re Salus es to ti us mun di

Spa ſyſ ny y v ſlyſ ſo ſpo diſ ne ſla ſy
Sal ua nos & per cipe O Do mi ne vo ces

na ſſe Dag nam wiſſem ſo ſpo diſ ne
no ſtras Da cun tis O Do mi ne

a) Vid. *Io. Georgius STREDOWSKY* in ſacra *Moravie* hiſt. lib. II. c. 2. p. 94. & *Io. Pet.*

KOHLII introduct. in hiſtoriam & rem litterariam *Sclavorum* p. 124.

In recensione bibliothecæ *Zaluskianæ*, quam *Io. Dan. IANOSKI* edidit *Dresdæ* an. 1747. p. 36. notatur *canticum manibus & oraculo Sancti ADALBERTI scriptum. Bogarodzica*, id est *Deipara* initium est, in *Polonia* celebratissimum, quod a maioribus acceptum ante conflictus bellicos concinere solebant. Apud *MABILLONIUM* in annalibus *Benedictinis Saxo* memoratur principatu *LUDOVICI Augusti*, qui apud suos non ignobilis vates habebatur, a quo vetus ac novum testamentum in *Germanicam* linguam translatum fuit, ut non solum litteratis, verum etiam illiteratis sacra divinorum præceptorum lectio panderetur: feruntque eundem vatem in somnis fuisse admonitum, ut sacre legis præcepta ad cantilenam propriæ linguæ congrua modulatione coaptaret. Quod cum pluribus aliis eius generis opusculis *TRITHEMIUS* tribuere videtur *OTFRIDO*, qui paulo post floruit in *Weissenburgensi Alsatia* monasterio sub *GRIMOLDO* abbate non minus pius, quam doctus, ut testatur volumen evangeliorum, quod rhythmis theoticis composuit quinque libris. Occasionem & causas operis idem auctor in sua præfatione explicat, aitque id factum studio & interpellatione quorundam probatissimorum virorum, & quorundam memoria dignorum fratrum, maximeque cuiusdam venerandæ matronæ, nomine *IUDITH*: qui, offensi laicorum canticis obscenis, flagitarunt, ut partem evangeliorum in vernacula lingua rhythmis ad cantandum illigaret, qua occupati cantus dulcedine, sæcularia illa cantica paulatim dediscerent. Dicemus de hoc *OTFRIDO* paulo post: cuius labor ad privatum potius fidelium usum, quam publicum in ecclesia cantum fuisse videtur. Ubi tamen non raro vulgari, ut diximus, lingua cantum fuisse adhibitum, de lectione etiam epistolæ in Missa, ac Sequentiis ostendimus. *Iod. MEZLERUS* de viris illustr. *San-Gall. RAPERTUM* monachum senioremem testatur composuisse *rhythmice lingua tamen germanica vitam S. GALLI*, & publice in ecclesia decantandam populo dedisse. Obiter hic etiam est mentio iniicienda spectaculorum sacrorum, seu repræsentationum tragi-

L. XXXVI.

n. 48.

L. I. c. 23.

carum Passionis dominicæ, & aliorum myfteriorum, cuiusmodi ex antiquis *Italiae* chronicis in diverſis *Italiae* partibus ſæc. XII. memorat MURATORIUS: quarum uſum innumerabilis multitudo *Europæ* populorum, ad magnum ſequentis ſæculi Iubilæum *Romam* confluentium, in ſuas tranſtulit terras.

De cantus
moderatione.

VIII. Maxima fuit medio ævo cura ac ſtudium, eccleſiæ *Romanæ* imprimis, cantum eccleſiaſticum recte informandi, præeunte S. GREGORIO M. unde & cantus *Gregorianus* nomen accepit, & ad præſens retinuit. De quo obſervat FRANCHINUS apud Card. BONAM de cantu eccleſiaſtico divinæ pſalmodiæ §. 5. capitis XVII. eum in nocturnis reſponſoriis vehementer, & diſſolute ſomnolentos ad vigilandum hortari: in antiphoniſ plane, atque ſuaviter ſonare: in introitibus quaſi voce præconis ad divinum officium evocare: in *Alleluia* & verſibus divino iubilo dulciter gaudere: in tractibus & gradualibus protenſe, atque humiliter procedere: in offertoriis, & communionibus quamdam ſervare mediocritatem. Attenta etiam temporis ac feſtivitatum eſt ratio: quemadmodum AMALARIUS auctorem antiphonarii laudat, de ſacræ paſſionis tempore: „In duabus hebdomadibus ante paſcha „Domini undecumque potuit colligere compoſitor antiphonarii ſermones „convenientes paſſioni Domini, ſuper eos fecit ſonum cantus habilem ad „id tempus, id eſt lugubrem.“ Id autem factum præfertim ipſo paſſionis tempore, in quo laudat *Romanæ* eccleſiæ magiſtros: *Ceteri* (reſponſorii) inquit, *compoſiti ſunt a magiſtris ſanctæ Romanæ eccleſiæ, in quibus compunctio traditionis eius frequentatur, & dolor crucifixionis eius ſtimulat* *Ap. Thomaf. corda fidelium.* In *inſtitutis Patrum de modo pſallendi ſive cantandi* ſubinde laudatis ex MS. *San-Gallenſi* multa in hanc rem habentur a). Omnem pſallendi

Ap. Thomaf.
in append. lib.
reſp. & antiph.
p. 441.

a

a) „Tres ordines melodiæ in tribus diſtinctionibus temporum habeamus v. g. in præcipuis ſolemnitatibus toto corde & ore omnique affectu devotionis; in dominicis diebus & maioribus feſtivitatibus ſive natalitiis Sanctorum, in quibus plebes laborant partim vel totaliter, multo remiſſius, privatis autem diebus ita pſalmodia moduletur nocturnis horis, & cantus de die, ut omnes poſſint devote pſallere & intente cantare ſine ſtrepitu vocis cum affectu absque defectu. Omni tempore æſtate vel hyeme, nocte ac die, ſolemni ſive privato, pſalmodia ſemper pari voce, æqua lance, non nimis velociter, ſed rotunda virili, viva & ſuccincta voce pſallatur. Syllabas, verba, metrum in medio & in fine verſus, id eſt (in marg. arſos, dyſis, theſis) iuſtitim, medium & finem ſimul incipiamus & pariter dimittamus. Punctum æqualiter teneant o-

mnes. (Et paulo poſt): Ergo cum quidquid agitur pro deſunctis, totum ſibili & remiſſiori debet fieri voce, ut nihil ibi reſonent verba, niſi devotum mærorem & humilitatem. In hymnis *Te DEUM laudamus*, *Gloria in excelsis*, & *Credo in unum*, ſic punctus & pauſa fiant, ut intellectus diſcernatur, & mediocri voce decantentur. Dum hymnus vel reſponſoria ſive antiphonas ſeu *Alleluia*, *Kyrie eleyſon*, *Sanctus ac Agnus DEI*, quæcunque pulchra, ſuavia ac dulcia & iocunde ſonant: in his punctum bene diſcernendo notulas decantemus, & in clauſulis pauſam faciendo aliquantulum exſpectemus, & hoc maxime feſtivis diebus. Caveamus etiam, ne neumas coniunctas nimia moroſitate... vel diſiunctas inepta velocitate coniungamus. Sed concorditer pauſam ad punctum habeamus. Vel ſequentias ſi cantamus ſive alternatim, ſive una ſimul

psallendi disciplinam breviter præscribunt *antiquæ consuetudines monasteriorum* Ord. S. BENED. quas ex cod. S. GALLI in analectis MABILLONIUS edit: „In oratorio summum silentium, summam psallendi reverentiam, temperamentum elevatius canendi, & ordinatissimum modum in choro standi; „in omnibus agendis temperatam modulationem, ablata in omnibus festi-
natione confusa, ac celerrimum ad omnia signa conventum.“ Facit huc caput L. regulæ canonicorum CHRODEGANI *de cantoribus*, ac ISIDORI *de psalmistis*, INNOCENTII III. myst. lib. I. c. 2. *de primiceriis & cantoribus*, aliorumque, quos passim citamus, auctoritas. Atque ad hoc non solum cantum ipsum, sed ipsos etiam cantores rite vocibus compositos vel maxime esse voluerunt a). Vidimus suo loco, quæ cantus ecclesiastici ratio arriserit S. AUGUSTINO, quæ nimirum modico vocis flexu iuxta S. ATHANASII institutionem pronuncianti potius accedebat. Ea quidem moderatio non est servata hoc ævo, suis tamen limitibus scrupulose, ut postea videbimus, restrictus cantus *contra male & inordinate compositum cantum*, ut vocat S. BERNARDUS, *qui ita, quatenus, prout decet, audiri nequeat; vel ita elevatur, ut cantari non valeat. Sic enim debet fieri, ut in inferioribus auditorem habeat*

in fol. p. 252.

L. II. de Off. c. 12.

De cantu seu correct. antiph. u. 7.

concentu parili voce consona finiatur. Iubilis vero dulci modulamine bene discretis neumis deponatur. Omnem igitur cantum sive psalmodiam si morose ac propere psallimus, semper cum facultate vocum & rotunde suavi modulamine peragamus. Responsoria vero & antiphonas, gradualia, tractus, *Alleluia*, offertoria & communionis omnemque gravem cantum remissiori ac velociori processu perfolvamus. Festivis namque diebus in omni cantu punctum & pausam non omittamus. Privatis autem diebus sic psallamus ac cantemus, ut nullus tepidus aut desidiosus aliquem astute cavillando, possit habere excusationem. Si duo simul cantent, syllabas & pausam ad punctum æqualiter incipiant & finiant, & descendat vox infirmiori fortior. Si autem impares sint voces, & dissonæ, vilior mutetur, & sic parificentur. Solus quidquid cantet vel legat, mediocriter inchoet, & tali voce, ut sine strepitu perficiat, & intellectui verba distribuatur, ac neumata dulci diaphonia symphonice terminet, ut ædificentur audientes. Quicumque imponit antiphonam vel responsum, aut graduale, tractum, sive *Alleluia*, seu quidquid incipit; duas vel tres syllabas an unam syllabam, & duas aut tres notulas imponat solus tractum, aliis tacentibus, & ab eo loco, quo intonans dimisit, cæteri inchoent, subsequentes, non repetendo, quod ille

præcinit. Similiter observetur cum cantor imponit aliquid vel reincipit, seu quemcumque cantum pronuntiat; chorus concordī melo subsequatur voce unanimi.“

a) „De quarum differentia (ut vocat *Walafridus STRABO* de rebus eccl. c. 12. statuitque) illam esse divinis laudibus aptam, quæ qualitercunque sonuerit, ex bono thesauro cordis perfecta, internæ intentioni concordat. Nam & in bono legitur vox alta, dum dicitur in dedicatione templi SALOMONIS, vox sacerdotum & levitarum in tubis, & hymnis exclamantium, longius sonuisse, & Sancti Martyres sub ara DEI, voce magna clamasse leguntur. Ubi quamvis intelligi possit, sicut & in aliis multis locis, illam esse magnam vocem, quæ quamvis sit sono humilis, ex bona devotione procedit, sicut ad MOYSEN dicit DEUS: *Quid clamas ad me*: cum non legatur ibi aliquid clamasse, tamen bonum est, & omni quieti præferendum, in laudem DEI decenter & simpliciter laborare. Cumque omne genus laudationis divinæ secundum rationem exhibitæ, sit laudandum: illud probabilius est dicendum, quod habuerit vanitatis & iactantiæ minimum. Lege libros confessionum Sancti AUGUSTINI & invenies, quantum ille iudicaverit esse periculi in cantilenarum cum melodia dulcedine.“

beat & in superioribus prolatorem. Hæc S. BERNARDUS, sub quo in monasterio *Clarevallensi* maxime laudat modestiam cantus ERNALDUS, dum publicam INNOCENTII papæ exceptionem describit sub psalmodiarum cantu. Sunt S. BERNARDI insignia eam in rem monita epistola ad abbatem *Ærremacensem* circa cantum, „ut plenus sit gravitate, nec lasciviam resonet, nec rusticitatem. Sic suavis ut non sit levis: sic mulceat aures, ut moveat corda. „ Tristitiam levet, iram mitiget, sensum litteræ non evacuet sed fecundet. „ Non est (pergit) levis iactura gratiæ spiritualis levitate cantus abduci a „ sensuum utilitate, & plus sinuandis intendere vocibus, quam rebus in „ sinuandis.“ Refert Card. BONA antiquissimum ordinis *Cisterciensis* statutum de optima canendi institutione, quam idem sanctissimus pater BERNARDUS suis discipulis reliquerit a). Factum hinc est, ut pro norma esset cantus seu psalmodiæ ratio, prout apud *Cistercienses* in primo suo obtinebat vigore: veluti exemplum nobis suppeditat chronicon *Andrensis* monasterii apud DACHERIUM in PETRO abbate sæc. XII. b) Apud eundem lib. VIII. chron. S. TRUDONIS de RADULPHO abb. sæc. XII. legitur: *Ipse autem nocte & die assiduus erat in omnibus horis in choro, & de psalmis tractim cantandis, & cantu dulce æque modulando indefessa illi sollicitudo.* Plura deinceps in hanc rem infra dicemus. Iuvat vero identidem hoc inculcare, quo principaliter scopus huius scriptionis collimat, ut, ortu & progressu cantus ac musices ecclesiasticæ ob oculos posito, pateat, quousque res abierit, dum

T. II. fol.

p. 809.

b

a) „Psalmody (inquit de div. psalm. c. 17. §. 5.) non nimium protrahamus, sed rotunde & viva voce cantemus. Metrum & finem versus simul intonemus, & simul dimittamus. Punctum nullus teneat, sed statim dimittat. Post metrum bonam pausam faciamus. Nullus ante alios incipere, & nimis currere præsumat, aut post alios *pneuma* trahere, vel punctum tenere, simul cantemus, simul pausemus semper auscultando. Quicumque incipit antiphonam, aut psalmum, hymnum, responsorium, *Aleluia*, unam aut duas partes solus dicat aliis tacentibus: & ab eo loco, quo ille dimittit, alii incipiant, non repetentes, quod ille iam dixit. Monemus vos diligentissimi, ut sicut reverenter, ita & alacriter Domino assistatis non pigri, non somnolenti, non oscitantes, non parcentes vocibus, non præcidentes verba dimidia, non integra transilientes, non fractis, & remissis vocibus muliebri quiddam de nare sonantes, sed virili sonitu & affectu voces Sancti Spiritus deponentes. Viros enim decet virili voce cantare, & non more femineo tinnulis vel fallis vocibus veluti histrionicam imitari lasciviam; & ideo constituimus

mediocritatem in cantu servari, ut gravitatem redoleat, & devotio conservetur.“

b) „Imprimis ergo circa opus divinum sollicitus & intentus, sicut in cœnobio *Allodiorum* quandoque audierat, & consueverat, psalmody more *Cisterciensium* protrahi, & morose cantari instituit; nec semetipsum, licet multipliciter implicatum die ac nocte, ab ipso labore excusari voluit: & hæc quidem consuetudo multo tempore subditis suis displicuit, & tanto amplius, quo in vicinis ecclesiis, excepto famoso Sancti BERTINI cœnobio, mos iste non inolevit: sed pio patre non pigritante, labor improbus omnia vicit. Ut autem dissciscerent psalmody more solito celebrare, & illam discerent protelando canere, pueris & iuvenibus nondum installatis die & nocte psalteria dabantur, & eis ad punctum pausantibus, seniores cordetenus psallentes, eos concorditer sequebantur. Verum ut fastidium de medio tolleretur, & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur, auctoritate Domini PETRI abbatis multiplex psalmody, synopata potius, quam eatenus in usu habita fuit, intermissa &c.“

dum parvis initiis infinitorum incrementorum accessione, veluti rivulis confluentibus, torrens quidam horrendum persæpe fridens ac spumans exortus est. Claudam igitur nunc sermonem, postquam unum adhuc, ne ecclesiam orientalem præteriisse videar, *Trullanum* adduxero canonem LXXV. „Eos, „qui in ecclesiis ad psallendum accedunt, volumus nec inordinatis vociferationibus uti, & naturam ad clamorem urgere; nec aliquid eorum, quæ ecclesiæ non conveniunt, & apta sunt, asciscere; sed cum magna attentione & compunctione psalmodias DEO, qui est occultorum inspector, „offerre.“

C A P U T IV.

De solempni Missæ decantatione.

I.

uctores medii huius ævi discrimen hic agnove- Qualis cantus
runt primæ ecclesiæ ætatis in liturgia celebran- in sacra litur-
da: *Sed enim*, inquit *Rhabanus MAURUS*, *ini-* gia.
tio mos iste cantandi non erat, qui nunc in *Instit. cler.*
ecclesia ante sacrificium celebratur, sed tamen lib. I. c. 32.
(tantum) epistola PAULI recitabantur, & san-
ctum evangelium. Concinit pseudepigraphus
ALCUINUS de divinis officiis. Apertius IN-
NOCENTIVS III. rem declarat: COELESTINUS *Myster. Missæ*
P. constituit, ut *psalmi DAVID CL. ante sa-* lib. II. c. 18.
crificium canerentur antiphonatim ex omnibus,

quod antea non fiebat, sed epistola tantum & evangelium legebantur. Ex-
cepti sunt ergo de psalmis Introitus, gradualia quoque ac offertoria, nec non
Communiones, quæ cum modulatione ceperunt ad Missam in ecclesia Romana
cantari. Hæc constanter hætenus servantur in liturgia Missæ iuxta Romanæ
ecclesiæ disciplinam, diversam, ut mox videbimus, ab aliis ritibus, ut ta-
men quoad rem ipsam omnes conveniant, atque semper aliquis modulandi
usus in celebratione mysteriorum fuerit, quemadmodum a prima ecclesiæ ætate
superiore libro exposuimus, ac deinceps per ecclesiæ ætates ostendemus, nunc
de medio ævo. FLORUS magister, qui vixit tempore CAROLI Calvi in exe-
gesi, sive expositione Missæ edita T. IV. Bibliothecæ PP. *Parisiensis*, au- p. 643. &c.
spicatur, in recensione eorum, quæ ad Missæ celebritatem spectant, a mo-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I.

Y y du-

a dulatione divinarum laudum a): INNOCENTIUS III. proœmio in libros sex myſteriorum evangelicæ legis, ac Sacramenti Eucharistiæ, & ex INNOCENTIO iisdem verbis, ut alia plurima, DURANDUS, distinguens res & verba in facris nostris uſitata, tribus verbis hæc complectitur, medium locum modulationibus tribuens. *Verborum etiam tres sunt diverſitates: ſcilicet orationes, modulationes, & lectiones.* Nec ſolum hæc vocum discrimina, ſed etiam in ipſo divino officio ſolemnitatum diſtinctionem hoc medio ævo deprehendimus. Ut quandoque in præcipuis feſtis ad ea in cantu ornanda concurrerent, veluti in chronico monaſterii S. TRUDONIS lib. VIII. apud DACHERIUM legitur: „Ut ſupra dictis ſolemnitatibus chorum „noſtrum annuatim ad maiorem Miſſam cum reverentia intrarent, induti „albis ſicut & fratres noſtri, & ſi qui forte eorum vocales eſſent, tropos „qui tunc temporis apud nos cantabantur, aut graduale, ſive *Alleluia* cantarent.“ Obſervatum etiam quoad cantum fuit diſcrimen pro dierum ac feſtorum ratione: quale e. c. RADULPHUS *Tungrenſis* inter Miſſas dominicales & feriales ponit in officio *Gregoriano*. „Excolamus igitur (inquit) „& veneremur ſanctas Miſſas *Gregoriani* officii, & ante omnia Miſſas dominicales cum earum glorificationibus omnino diebus dominicis, niſi maior „feſtivitas impediât, honoremus: nec eas ponamus ſub triſtitia feriali.“ Superiore capite inſignem locum attulimus expoſitoris ordinis *Romani* BERTOLDI *Conſtantiensis* apud CASSANDRUM in liturgicis p. 84. de cantu antiphono in ſolemnitatibus præcipuis. Mentio hic etiam iniicienda eſt Miſſæ, quam *auream* vocant. Quod nomen declarat Io. LEGATIUS in chron. S. GODEH. *Hildesheim.* apud LEIBNIZIUM T. II. ſcriptor. *Brunſw.* p. 408. his verbis: *Item Miſſam ſingulis annis inſtituit de beata ſemper Virgine, quam ob ſuam magnificentiam auream vocamus.* Et poſtea ex variis lection. ad BUSCHIUM, quas idem LEIBNIZIUS p. 811. ex MS. *Kilon.* publicavit, ubi res ad præſens inſtitutum magis declaratur: „Aurea cantatur Miſſa ab omnibus prælatiſ, canonicis, ſecularibus, & religioſis cuiuſcunque ordinis, Benedictiſ, Canoniciſ Regularibus, Prædicatoriſ, Minoribus totius civitatis, de B. V. MARIA in organis, quæ per tres ſeu quatuor horas vix pot-eſt terminari propter caudas magnas, quas cantando & organizando pertrahere tunc conſueverunt.“ Et p. 494. „Aurea Miſſa ab omnibus canonicis totius civitatis, & a cunctiſ prælatiſ & religioſis cuiuſcunque ordinis etiam mendicantiſ per tres aut quatuor horas decantari ſolet de

B.

a) „Primo igitur (inquit) convenientibus in unum & adſtantibus in domo DEI fidelibus, præcedente modulatione divinarum laudum, præcedente lectione apoſtolorum & evangeliorum, præcedente etiam nonnunquam ſermone & allo-

utione magiſtrorum, ſubiuncta quoque ſymboli confeſſione, & oblatione populorum, & initiata conſecratione Sacramentorum, in quibus omnibus mens aſtantium ad divina & cœleſtia cogitanda ac deſideranda præparatur &c.“

„B. MARIA Virgine in organis.“ Hæc de solemnī Missæ officio. Habemus econtra exempla antiqua, quod etiam in privatis Missis, quarum singulæ partes non canebantur, hymni, quos *Ambrosianos* vocant, fuerint adhibiti a). Vocari solet hæc *Missâ cantata*, prout a solemnī eam distinguit *Ioseph VICECOMES de Missâ ritibus* b) quam cum sacerdote sine ministris sacris celebrante cantores musico concentu alternant, convenitque iuxta P. MERATI cum *Missâ media*: Quæ, inquit, *participat de Missâ privata, & Missâ solemnī: nam cum solemnī habet cantum; cum privata vero convenit, quod celebratur sine ministris sacris.* Huc etiam revocari potest distinctio Missæ *altæ*, ac *bassæ*: altamque puto a cantu dictam seu voce, de qua fit mentio in charta an. 1377. apud RYMERUM T. VII. p. 139. *usque summum altare ad altam Missam celebrandam accesseram.* Bassâ vero, quam nos vocare solemus *die stille Messe*, eadem ac privata est sine cantu. Clare ad præsens institutum exprimitur in Concilio *Mogunt.* an. 1310. *unam, vel plures* (Missas) *submissâ voce, & sine nota.*

a

b

n. 53.

T. IV. Conc.
Germ. p. 203.

II. Dum vero privata Missâ cani dicitur apud auctores mediī huius ævi, non semper de cantu aliquo id intelligendum venit, ut observavit, pluraque testimonia collegit *Stephanus BALUZIUS* in notis ad libros capitularium, quæ tamen omnia id non tam aperte declarant, quam unicum apud P. HERRGOTT in *veteri disciplina monastica*, ubi caput 86. Constitutionum S. WILHELMI *Hirsaugiensium* inscribitur, *de privata Missâ, quomodo sit cantanda, id est, legenda.* Ibique explicatur res planius his verbis: *Inde Missam incipiens totum cantum, qui ad eum pertinet pro edicto patrum nostrorum magis legit indirectum, quam audeat cantare.* In ant. consuetud. Can. Reg. monasterii S. VICT. *Parisi.* accommod. ad usum monasterii S. EVRUTII apud MARTENIUM c. 38. eo sensu vox ea sæpe occurrit, etiam quando chorus, aut Missâ solemnī habebatur interim, ut fieri solet c). At-

Cantus Missæ
privatæ lectio
dicta.
T. II. p. 1168.

pag. 454.

c

qui

- a) Quos etiam aliqui (inquit *Walafridus STRABO* de rebus ecclæs. c. 25) in Missarum solemnīs, propter compunctionis gratiam, qua ex dulcedine concinna augetur, interdum assunere consueverunt. Traditur siquidem, *PAULINUM Foroiuliensem* patriarcham sæpius & maxime in privatis Missis, circa immolationem Sacramentorum, hymnos vel ab aliis, vel a se compositos, celebrasse. Ego vero crediderim tantum tanteque scientiæ virum hoc non sine auctoritate, nec sine rationis ponderatione fecisse.
- b) L. V. c. 7. apud P. MERATI T. I. P. I. in rubr. gener. observ. prælim. n. 36.
- c) „Omni tempore ante Missam maiorem interim dum fratres in claustris sedent, possunt privatæ

Missæ cantari. In illis vero diebus, in quibus totus conventus communicare debet, conceditur sacerdotibus, priusquam tabula mane pulsetur, de dormitorio descendere & usque ad primam Missam cantare. In eisdem quoque diebus conceditur eis cantare Missam interim, dum matutinalis Missâ cantatur, & etiam post evangelium maioris Missæ, si ante non potuerint. Eos, qui privatim cantant, interim dum conventus in choro est, debent invare hi, qui extra chorum sunt... Fratres qui privatim cantant, hoc diligenter cavere debent, ne tali hora incipiant cantare, ut necesse sit eos vel capitulo deesse, vel aliquam regularem horam perdere.“

Y y 2

qui vero sub choro aut maiori Missa nonnisi secreto legere Missam licuit. Idem luculentissime dicitur in synodo *Gradenſi* an. 1296. c. 4. *Statuimus, ut in ferialibus diebus, quando plures Missæ cantantur, simul tantum una Missa in ecclesia alta voce cantetur, aliæ vero sic dimissa voce cantentur, quod nullus sonus non sit, vel modice audiatur* &c. In Constitutionibus *Cluniacensibus* BERNARDI P. I. habetur c. 71. *Quibus horis liceat sacerdotibus cantare Missas.* Agitur vero de celebratione privata, sæpiusque nomen *cantare*, quemadmodum etiam alibi apud eundem, ac alios auctores, collectoresque librorum liturgicorum, occurrit, ut opus non sit in re clara testimonia accumulare a).

a
In Oriente,
& Occidente,
etiam græce
nonnulla
cantata.

III. Quoad cantandorum vero genera in solemni liturgia ac Missa, varia fuit ratio in orientali quam occidentali ecclesia. Iam recensuimus lib. I. varias apud *Græcos* cantionum species, quarum apud eos in sacris fuit usus, non tamen diversus adeo in liturgia, quam in acoluthia divini officii horarum canonicarum, ut videre est apud GOARUM, LEONEM ALLATIUM, T. IV. *Bibliotheca PP. Parisiensis*, BOLLANDUM T. II. *Junii*, QUIRINUM de veteri Officio quadragesimali *Græcorum* &c. locisque a nobis passim indicatis, & porro citandis. Et quoniam hoc medio ævo rubricæ libris liturgicis frequentius additæ fuerunt, solent etiam designari, quæ elatiori voce sunt proferenda, acclamationes sacerdotum, diaconorum, cantorum chori, ac populi succentus. In Occidente vero, sicut hodieque fit in monasterio S. DIONYSII prope *Parisi*os, olim haud infrequens in Missa fuit etiam cantus *græcus* b). Quem usum puto manasse ex monasterio *Casiniensi*, ubi vicinus ubique fuit ritus *græcus* per monachos *græcos* in *Italiam* allatus, passim etiam cum *latino* intermixtus aliquibus saltem partibus, cuiusmodi adhuc antiqua servantur sacramentaria, celebre *Gelonense* sæc. VIII. in monasterio S. GALLI sæc. IX. in nostro S. BLASII, & *San - Emeranensi* sæc. X. *Vindobonensi* Cod. theol. 685. scripto sub OTTONE Imp. *Zwifaltensi* sæc. XI. & alibi. Veluti de monasterio S. ALBANI testatur *Georgius Wicelius* apud SERARIUM lib. I. *Rer. Mogunt.* cap. 35. se ante exultam a schismaticis basilicam reperisse vetustissimos codices manu monachorum *Benedictinorum* olim scriptos, e quibus manifestissimum est, usum *Gracitatis* extitisse in Missa publica. „ Ibi legi (ait) doxologiam, nos dicimus, *Gloria* „ *in excelsis Deo*, in *græco* non solum scriptam, litteris tamen *latinis*, sed „ ad cantum etiam choralem adoptatam. Unde liqueat, *græce* apud nos „ cani solitam. Vidi ibidem in eodem codice symbolum apostolicum, & „ Trifagion, & hymnodiam, cæteraque *Græcanica* notis musicis interflincta, „ ne

a) Vid. DU - CANGIUS & P. CARPENTIER in b) Vid. Pet. RODOTA de ritu *Græco* in *Italia*.
Glossar. V. *Cantore*.

„ ne nobis clam esset *Credo*, *Sanctus*, *Agnus* &c. in *Romana* ecclesia ad cultum divinum, *græca* interdum dialecto decantata fuisse.“ Veteres ordines *Romani* documento sunt, *Romæ* etiam in aliis officii divini partibus idem factitatum. Hucque revocari potest Trisagion, quod semel saltem quotannis in die *Parasceve* per totum Occidentem canitur, atque quotidie in liturgia *Ambrosiana*, & *Mozarabica*. Hodieque, quando Papa solemniter celebrat, Epistolæ saltem & Evangelium *græce* etiam cantantur.

IV. Licet vero magno conatu Pontifices *Romani* egerint, ut *Romana* Varius ritus liturgia undique adoptaretur, nihilominus non solum in *Hispania*, *Gallia*, in Occidente. verum etiam in *Italia* *Romæ* viciniore *Mediolanensis* præsertim ecclesia proprium conservavit ritum & cantum unacum liturgia a S. AMBROSIO *Ambrosianus*. *brofiana* dicta: „ AMBROSIVS, *Mediolanensis* episcopus (inquit *Walafridus* „ STRABO) tam Missæ, quam cæterorum dispositionem officiorum suæ ec- *De rebus ec-* „ clesiæ & aliis liguribus ordinavit: quæ & usque hodie in *Mediolanensi* te- *clesi. c. 22.* „ nentur ecclesia.“ Ex iis, quæ initio huius libri statim retulimus ex LANDULPHO apud MABILLONIUM, quæ sub ADRIANO I. Pontifice actitata sint ad abolendum *Ambrosianum* ritum, discimus, saltem missale apud quemdam sacerdotem integrum fuisse servatum. Quidquid de historia illa sit, constat *T. I. P. II.* *Mediolanensem* ecclesiam constanter semper suum conservasse ritum, in aliis *Mus. Ital.* a *Romano* differentem, in aliis vero consonum, ut RADULPHUS notat a). *p. 107.* Edidit MURATORIUS, T. IV. Antiquit. *Italic.* medii ævi, BEROLDUM *Mediola-* *nensem* de ordine & cæremoniis ecclesiæ *Ambrosianæ Mediolanensis* sæc. XII.

V. De *Gallicana* ecclesia unicum prima ætate proferre potuimus opus *Gallicanus*, liturgicum S. GERMANI a MARTENIO T. V. anecdotorum editum, ubi et- & *Mozarab-* iam cantus inter Missarum solemnias celebratus designatur, qui diu adhuc *bicus.* per secundam hanc ætatem fuit conservatus, ut passim observamus. Notandum hic est, quod apud THOMASIVM, MABILLONIUM & MURATORIUM habetur

a) „In *Ambrosiano* autem officio (inquit prop. 23.) copiose habentur per totum annum epistolæ, & evangelia, sæpe cum *Romano* officio concordantes, & sæpe differentes. Item etiam officium in festivitibus & dominicis pulchrum servat ordinem: nam ad Missam post *Gloria in excelsis*, & *Kyrie eleison* ter. Deinde legitur prima lectio de veteri testamento cum responso, quod psalmetum vocant, & nos graduale. Secunda de novo testamento cum *Alleluia* & versu, ut *Romani*. Tertia de sancto evangelio, ante quod & post quod cantantur antiphonæ, quæ dicun-

tur ante evangelium & post evangelium, quibus carent *Romani*. Officium autem *Ambrosianum* longe præcessit *Romanum*, ut supra propositione XII. Et qui videt *Ambrosianum*, aperte cognoscit, quod cantus Missæ, epistolæ, evangelia, & plures orationes, responsoria, & antiphonæ, & cætera officia sunt ab illo. Et huius signum est, quia cantus concurrentes utrobique sunt eiusdem toni, ut introitus *Gaudeamus* utrobique est primi toni. Sed nota *Ambrosiana* est fortior, durior, & magis extensa.“

p. 277.

L. I. c. 3.

n. 14. liturg.
Gallic.T. I. liturgiae
eccl. lat.
p. 642.

habetur in missali *Gothico Immolatio* Missæ, quæ nunc præfatio dicitur in nat. S. LAURENTII M. *Cuius vocem per hymnidicum modulamini psalmi audivimus, canentis, atque dicentis: Probasti cor meum DEUS & visitasti nocte &c.* Quod etiamnum in festo S. LAURENTII in graduale canitur. Quod vero MABILLONIUS *modulum*, vel *modulati* reponit, ego potius *modulamen* corrigerem, eiusmodi erroribus scatentibus libris liturgicis antiquioribus. Multi vero ex eruditis sunt, qui antiquum *Gallicanum* officium idem esse putant, ac *Mozarabicum*, paucis immutatis & additis, forte a SS. LEANDRO & ISIDORO *Hispalensi*, cui & S. ILDEPHONSO præcipuæ in hac re attribuantur partes. Ab aliis cantus antiquus *Gallicanus Ambrosiano* comparatur. Etiam postquam vetus cantus *Gallicanus* exolevisse visus est, cantus quidam *Francigenus* alias etiam regiones pervasit, ut cap. primo huius libri memini ex antiphonario *Ambrosiano* sæc. XIII. circ. in quo habetur *Halleluia*, & *lilium convallium Francigena* inscriptum. Quoad tempora remotiora notandus est canon 2. *Toletani* IV. loco *Gallicia*, quæ ibi coniungitur *Hispania*, *Galliam* legendo, iuxta MSS. codices. Quam lectionem etiam MURATORIUS tuetur, ob in unum tunc coeuntes provincias istas, nec MABILLONIUS fert correctionem, quæ ad oram librorum editorum apponitur. „Hunc quippe locum (ait) ita legit BERNO abbas *Augienfis* cap. 2. „ubi *Gallos & Hispanos* in Missarum suarum celebritate a *Romano* usu simili, liter recessisse fatetur. Atqui non solum *Gallia Narbonensis*, sed etiam aliæ „*Galliarum* provinciæ in eodem ritu conveniebant.“ *Gothico* nimirum ac *Mozarabico*, quem eundem cum veteri *Gallicano* existimat, mutuaque collocatione ibidem probat. Sed iam canonem *Toletanum* audiamus. „Unus „ergo (statuunt Patres) ordo orandi atque psallendi a nobis per omnem „*Hispaniam* atque *Galliam* conservetur, unus modus in Missarum solemnitatibus, unus in vespertinis officiis: nec diversa sit ultra a nobis ecclesiastica „consuetudo, quia una fide continemur & regno. Hoc enim & antiqui „canones decreverunt, ut unaquæque provincia & psallendi & ministrandi „parem consuetudinem teneat.“ Christiani in *Hispania Arabibus* permixti *Mozarabes* dicebantur, quasi mixti *Arabibus*, & eorum officium divinum „*Mozarabe* inde appellationem retinuit (ut ait PAMELIUS.) Usitata fuit hæc „Missæ iam olim & maxime D. LEANDRO *Hispalensi*, & post D. GREGORIUM „partim adhuc D. ISIDORO. Immo hac usa est *Hispania* usque ad tempora AL- „PHONSI *sexti*, quo tempore auctoritate GREGORII Papæ septimi mutata est, licet & *Toleti* adhuc in sex parochiis fervetur, & in cathedrali ecclesia in sacello „fratris *Francisci XIMENEZ*, ac *Salmantica* statim etiam diebus in sacello doct. „*Tababricensis*, quod est in peristylio templi summi.“ Sex illas ecclesias nominat ORIZIUS in summi templi *Toletani* descriptione p. 96. iisdem quibus *Al-*

Go-

GOMECIUS verbis lib. II. *de rebus gestis Fr. XIMENII*, ubi eiusdem etiam fata prosequitur, de quibus supra a). Cuius officii modum & ordinem describit PAMELIUS, MARTENIUS, habeturque T. IV. Bibliothecæ *Parisiensis*, & XXVII. Bibliothecæ PP. *Lugdunensis*, unacum excerpto cap. 23. libri de Vita & Gestis *Franc. XIMENII* S. R. E. Cardin. ab *Eugenio ROBLESIO* scripta, de auctoritate huius sancti officii eiusque usu, & ex eo Card. AQUIR-^{p. 657. &c.} RE in Collect. Conc. *Hispan.* ubi illud singulariter notat *in officio Romano* ^{p. 660. F.} *sanctorum nomina submissa voce proferri; secus vero in Mozarabico: Et cum Missa canitur, omnia cantantur.* In multis convenit cum antiquissima apud laudatum MARTENIUM Missa S. GERMANI, in aliis tamen etiam cum Missa *Ambrosiana* ac *Romana*. Cantus potissimum est responsorius ad Introitum, seu *introito*, ut ad marginem ponitur in Biblioth. *Lugdunensi*, T. XXVII. sicuti post lectionem *psallendo* cum hac rubrica: *Tunc canetur psallendo*: ^{p. 666. D.} & post evangelium *Lauda*, quod frequens est in officio *Mozarabico*, & postea *sacrificium*, nempe antiphona vel responsorium cum duobus aut tribus versibus, & alia, quæ suis locis deinceps notabimus. Haud dubie in *Hispania* ritus canendi cum veteri *Africano* in plurimis convenit, de quo libro primo auctorem S. AUGUSTINUM laudavi, eiusque discipuli S. FULGENTII studium, quod in illius vita c. 19. FERRANDUS diaconus memorat.

VI. Dein-

a) „Igitur iis qui sic inter *Arabes Toleti* manserunt (inquit) sex ecelesiæ, in quibus rem divinam facerent, a *Mauris* permixtæ sunt, divorum MARCI, LUCÆ, SEBASTIANI, TORQUATI, EULALIÆ, IUSTÆ nominibus dedicatæ, in quibus ritum illum *Isidorianum*, qui in eolimi florentique civitate in templis omnibus canebatur, captiva etiam quadringentos ferme annos conservaverunt, quod *Toletanum* officium appellabatur. At vero urbe ipsa divina tandem benignitate, ALPHONSIQUE regis, FERDINANDI magni filii, felicibus auspiciis recuperata, cum de sacris in ea instaurandis restituendisque ageretur, rex, RICARDI *Massiliensis* abbatis suasu, & CONSTANTIÆ reginæ uxoris assidua instigatione, ritum sacrorum, a divo GREGORIO olim institutum, *Toletano* prætulit, quamvis populis clamantibus, usum suorum sacrorum tot sæculis inter medios *barbaros* conservatum, per summam iniuriam aboleri. Quæ vero de singulari militum certamine, altero pro *Gothicis* sacris, altero pro *Gregorianis* dimicantium, deque pyra in medio foro *Toleti* incensa dicuntur, in quam sacri utriusque officii codices coniecti sint, apud alios auctores, qui de ea re scripserunt, ex-

plicatius & uberius legi poterunt. Sed tamen ut rex animos turbarum leniret adhuc sacra sua auferri frementium, eum in urbe nuper recuperata inter varias basilicarum, sanctorum ædiumque sacrarum dedicationes, parciales imprimis (quas vulgo parrochiales vocant) ecelesiæ regionatim constituerentur, ad quas populus rei divinæ causa conveniret, suisque limites per viccos domosque singulis definirentur, solis illis sex ecelesiis, in quibus *Isidorianus* ritus, vel inter hostes per tot annos duraverat, fines nulli præscripti sunt, sed sui cuique *Mozarabes*, illorumque posteris, ubi illos intra extrave urbem in agro *Toletano* morari contingeret, immunitatibus, & privilegiis non vulgaribus concessis, pro parrochianis & tribulibus assignati fuerunt. Quamdiu ergo illi *Mozarabes* eorumque posteris floruerunt, suam quisque ecclesiam, sacraque gentilia frequentarunt. Sed paulatim familiis deficientibus, ritus etiam ille deficere & *Gregorianus* sensim in sex etiam illas ecclesias introduci cœpit. Tandem ergo factum est, ut nonnisi paucis quibusdam statis, festisque diebus eo ritu in illis sacrificaretur.“

Romanus.

L. III. c.3.
T. IV. spicil.
Ducher. in in-
dice libror.
an. 831.

a

VI. Deinceps per totum fere Occidentem, ut iam observavimus, cantus *Romanus* seu antiphonarium *Romanum* vel *Gregorianum* est propagatum, quo continentur, quaecumque in Missa chorus canit, a gradali seu graduale, quo nomine venit responsum, post lectionem canendum, *Gradale* seu *Graduale* etiam dictum: utrumque vero coniungens MICROLOGUS *antiphonarium Graduale* appellat, ut ex notis ad festum S. PAULI, & officium S. APOLLINARIS constat. Quodsi hoc antiphonarium ex integro in regno *Francico* sub *Carolingica* stirpe seu ipso CAROLO M. susceptum est, mox tamen post eius mortem immutationes tulit. Legitur in chronico *Centulensi*, *Missalis Gregorianus*, & *Gelasianus modernis temporibus ab ALBINO ordinatus*. Hugo MENARDUS in celebri codice S. ELIGII *Corbeienfi*, qui in *S. Germanensi* monasterio *Parisiis* asservatur, putavit se genuinum habere S. GREGORII partum, omnes vero fatentur hodie, nusquam haberi purum S. GREGORII sacramentarium vel antiphonarium, in multis subinde auctum immutatumque. GRIMOLDUS abbas, cuius sacramentarium edidit PAMELIUS, idem sub LUDOVICO Pio circa sacramentarium *Gregorianum* fecisse dicitur, quod ipse S. GREGORIUS circa *Gelasianum*, ordinando praesertim antiphonarium, in hoc a sacramentario distinctum, quod hic ea contineantur, quae a sacerdote ipso in Missa aut legerentur aut canerentur: orationes nempe, imprimis dominica, praefationes; in illo autem ea, quae a schola cantorum cantabantur, quandoque sola, quandoque sacerdote auspicante, e. g. *Gloria in excelsis*. Haec institutioni S. GREGORII, qui nimirum ea digessit, tribuit BENIZO apud MURATOR. T. III. antiq. It. p. 604. a). Quae omnia unde hauserit, divinare non possum. Pleraque quidem initio sacramentarii, ex authentico libro bibliothecae cubiculi describi soliti, notata praemittuntur, ut in variis MSS. antiquioribus inveni. E. g. nostrae bibliothecae MSS. saec. IX. circ. qui liber Missa *Romana* celebratur: „Hoc est im-
„ primis *Introitus*, qualis fuerit statutis diebus sive temporibus, seu cot-
„ tidianis. Dein *Kyrie eleyson*. Item dicitur *Gloria in excelsis DEO*: si
„ episcopus fuerit tantummodo die dominico sive diebus festis, a presbyteris
„ autem minime nisi in paschate. Quando litania agitur neque *Gloria in*
„ ex-

a) „Beatus vero GREGORIUS primus in *Romana* ecclesia instituit, ut antiphona, quae vocatur *Introitus*, ad mulcendum audientium animos decantaretur, & hoc a *Mediolanensi* habuit ecclesia. Deinde, *Kyrie eleyson* a clero novies decantari, & post apostolum *Gradale* & *Alleluia*, excepto a Septuagesima usque ad Pascha: in quo tempore *Tractus* cantari constituit. Lectione evangelio, dum oblationes offeruntur, *Offertorium* decantari instituit. Addidit praeter-

ea in canone: *Diesque nostros* &c. Addidit etiam: *Præceptis salutaribus moniti* &c. Et constituit, ut hoc eum dominica oratione super Eucharistiam alta voce a sacerdote decantaretur, ut sequens oratio, quae sic incipit: *Libera nos Domine ab omnibus malis*: quae ante eum alta voce decantabatur, secreta diceretur. Et post fractionem Eucharistiae postquam communicaverint, antiphonam, quam vocant *postcommunione*, decantari instituit. “

„*excelsis* neque *Alleluia* canitur, postmodum dicitur oratio, sequitur apostolus, item graduale seu *Alleluia*: postmodum legitur evangelium. Deinde offertorium, oratio super oblata. Deinde dicit alta voce *Per omnia sæcula sæculorum*.“ Sequitur præfatio cum antiquis notis musicis, postea canon usque ad *Agnus DEI*, ante quod, atque adeo ante communionem, olim benedictiones episcopales fieri solebant, quæ ad calcem secundum varias festivitates habentur: atque his fere continetur, quidquid tam in sacramentario, quam lectionario & antiphonario, seu graduali ad communem Missæ celebrationem separatim medio ævo diu habebatur. Vidi tamen in bibliothecis *Italiae*, *Gallie*, & *Germaniæ* in antiquissimis MSS. missalibus sæculi IX. X. & sequentium, intermixtum antiphonarium cum notis antiquis musicis, quandoque in margine, aut ad oram pagellarum recentiori manu notatis, ut MURATORIUS etiam observat in cod. *Othoboniano* antiquissimo, alias verò suo in ordine. Quod idem D. CALMET in itinere *Helvetico* p. 68 &c. observans in miss. 500. an. *San-Gallen*. argumento esse vult, sacerdotem ad altare tunc temporis hæc omnia simul cum choro cantare solitum. Eo quis forte accipiat, quod in *Gallia christ.* narratur de S. BERNARDO *Hildesheimensi* PILGRINUM *Coloniensem* episcopum futurum exorante, ut primam Missam, quam in *Colonia* celebraret, pro paupere BERNWARDO decantaret. PILGRINUS postmodum factus archiepiscopus iuxta sancti vaticinium regnante *Henrico* de BAVENBERG an. D. 1023. XII. Cal. Dec. ad altare Missam celebraturus accedens, cantoresque præveniens, Missam pro defunctis inchoavit. At id potius forte de minoribus ecclesiis dici queat ob paucitatem cleri & ministrorum; alias enim nec per se quidem privatim, quæ ab aliis canebantur, legebanturque, recitabant, vel auscultantes, vel interim peculiare orationes sub cantu dicentes, ut in Missa *Illyrici*, & similibus habentur. In Ordinibus autem *Romanis* a CASSANDRO, HITTORPIO, MABILLONIO &c. editis, distinctim & ordinatim ritus præscribuntur. Hic singulariter etiam notandus est ordo ad usum monasteriorum a MARTENIO & MURATORIO editus, passimque a nobis in antiquissimis MSS. *Aleman-niæ* repertus, ac duobus quidem nostræ bibliothecæ. Ubique vero propemodum, in monasteriis præsertim, peculiare ordines operis DEI adhucdum inter monumenta vetera reperiuntur, in quibus ea etiam, quæ ad cantum spectant, peculiariter præscribuntur maiore varietate, quam posteaquam postrema demum ætate omnia exactius ad ritum *Romanum*, agentibus summis pontificibus, opitulanteque arte typographica, sunt composita. Discimus ex RADULPHO *Tungrensi* etiam alios deinceps ordines religiosos hic aliquid super *Gregorianos* libros usurpasse, innovasseque. „Item (ait) beatus GREGORIUS in lib. gradualis & missali sanctis DEI proprias Missas habentibus

T. III. p.
656.

Prop. 22.

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I.

Z z

„suos

„suos cantus & epistolas cum evangeliiis in eorum diebus adscripsit, remissiones faciendo, quando iterato dicerentur, prout communiter habent libri sæculares: sed fratres in eorum libris de toto scripserunt unum commune Sanctorum, aggregando introitus per se, deinde cætera per se. Et præterea omiserunt epistolas & evangelia temporales & feriales, quæ in libris *Romanis* continentur.“ Quæ spectant divisionem proprii officii de tempore & Sanctis, ut hodieque in missalibus & breviariis habetur.

Introitus ad
Missam.

c. I.

L. IV. c. 5.

L. I. c. 33. de
instit. cleric.

a

VII. Tempus iam est, ut de singulis, in Missa cani solitis, partibus aliquid singillatim afferamus, ab antiphona ad Introitum exorssi, quæ sicut a genere modulationis, uti iam diximus, ab origine sua potius, quam hodierno usu sic dicitur, ita ab *Introitu sacerdotis ad altare nomen Introitus meruit habere*, ut inquit MICROLOGUS, seu Ivo Carnotensis. Passim auctores huius medii ævi pro more hic allegorizant, occasionem præsertim arripientes ab exordio antiphonarii, sicut a S. GREGORIO ordinatum est, & constanter in ecclesia servatum, ut ab adventu Domini initium sumat. *Chorus igitur psallentium clericorum*, ait DURANDUS, qui significat *chorum prophetarum, & multitudinem Sanctorum, Christi adventum expectantium, animam suam dilatat, & Introitum in iubilo cantat*. Postea tamen eandem, quam MICROLOGUS, affert rationem. *Dicitur autem Introitus, eoquod, dum ille canitur, sacerdos ministraturus ad altare intrat, seu quia per illam antiphonam ad officium intratur*. Hanc posteriorem rationem Rhabanus MAURUS accommodate ad præsens institutum illustrat a): Quæ etiam in ordine Romano MS. *Vallicellani* redditur apud Ios. THOMASII in disquisitione de antiquioribus ritibus cantuum Missæ. „Non ab apostolica (inquit REMIGIUS *Altisiodorensis* mox initio *Exposit. de celebratione Missæ*) vel evangelica lectione, quod maius esse constat, eadem Missa inchoatur: sed potius canendo, & psallendo; quatenus dulcedo suavitatis corda audientium prius demulceat, & sic post modulationem suavis cantilenæ in spiritualibus rebus populus per compunctionem mentis intus salutifera evangelii verba ardentiori affectu suscipiat.“ Quæ ipsissima verba apud auctorem de officiis sub nomine ALCUINI habentur cap. *de celebratione Missæ*. ALBERTUS M. *de officio Missæ*, „Missæ (inquit) in tres partes dividitur: in *Introitum*, in quo est istius boni per magnos clamores advocatio

a) „Primum autem (inquit) in celebratione Missæ ad *Introitum* sacerdotis ad altare antiphona cantatur a clero, ut audiatur sonitus, quando ingreditur sanctuarium in conspectu Domini, sicut in veteri testamento per tintinnabulorum sonitum ingressus innouit pontificis. Bene ergo in in-

gressu sacerdotis, concrepantibus choris, auditur modulatio divinæ laudis, ut dominicæ celebrationis mysteria ministrorum pie præcedat consonantia, & Corporis & Sanguinis Christi venerabile Sacramentum anteedat dignæ laudis sacrificium.“

„tio & invitatio. In *instructionem*, in qua de hoc bono perfecta ponitur illuminatio: & in *oblationem*, in qua est istius boni adeptio, & distributio, & communicatio.“ Excitatur atque ad superna erigitur mens per cantum mox in ipso sacerdotis, ac ministrorum Introitu ad altare, unde etiam, ut diximus, Introitus dicitur iste cantus, procedente nimirum tum ad altare sacerdote cum ministris. „Missarum vero officium (ut habet Aureliani musica c. 20.) constat in antiphonis, quæ Introitus dicuntur. Quæ ideo vocantur, quia introeunte populo in basilicam decantentur, & eo usque concio eius protendatur, quousque in perturbato ordine tam pontifex, quam ceteri ecclesiastici ordines secundum suam quisque dignitatem ingrediantur ecclesiam, & congruam suscipiant stationem a). Singularis est in Missa pontificali *Romana* hic Introitus, quando collectæ fiunt cum processione solemniter ad stationem, qualis in ordine *Romano* I. apud MABILLONIUM & MURATORIUM ad feriam III. initium quadragesimæ describitur b): Notanda est ex Missa *Illyrici* rubrica istæ: *Et dum pervenit ad altare, imponat per se antiphonam*: Introibo ad altare DEI &c. *cum psalmo*: Iudica me DEUS &c. Et apud BONAM: *Et cum pervenerint ante altare, incipiant psalmum cum antiphona*, Introibo ad altare DEI Ps. Iudica me

T. II. Mus.

It. p. 17.

T. II. liturg.

Rom. p. 988.

b

a) Passim in libris liturgicis notatur ea processio ad *Introitus* cantum. In veteri Missa RATOLDI T. III. opp. S. GREG. p. 243 &c. sic describitur: „Cum omni quoque diligentia episcopus veneretur a suis. Eo autem rationabiliter flamineato, accedat ordinatim omnis processio. . . . Interim sane præparet se schola, & cantor eorum medius annuente episcopo inchoat antiphonam. *Resurrexi*. Ps. *Domine probasti me*. Properante episcopo ad templi vestibulum, & ad ostium secretarii, oseuletur evangelium: & postea eum omni diligentia incedant. Finitoque Introitu ingrediat medius pontifex eum collegio processionalis. Eo autem adstante & orante dicat hanc orationem: *Suscipe confessionem meam* &c. annuente episcopo incipiatur psalmus a cantore, eum Introitu recipiente. Interim quoque oseuletur omnes sibi circumdatos, incipiens sinistre alternatimque veniens dextre. Hoc autem expleto, episcopus signo digiti sui, inchoet cantor, *Gloria Patri*. Et properet episcopus ad altare stipantibus ministris, dicat hanc orationem: *Indignum me* &c.“ Et in alio ritu antiquo celebrandæ Missæ apud eundem: „Ad *Gloria Patri*, choro Introitum a B. COELESTINO institutum canente, sacerdos in vestuario, ceterique ministri sanctis vestibus iuxta ordinem induan-

tur. . . . unus qui cantet graduale & deferat candelabrum, alter, qui *Alleluia*, & ferat thuribulum. Psalmo dicto, incipiente choro *Gloria Patri*, sacerdos ceterique ministri sic ad altare procedant &c.“ In appendice rerum liturg. Card. BONÆ fragmentum Missæ sæc. X. idem habet: „Deinde cum clerici inceperint *Gloria* post introitum procedat &c.“

b) „Colligunt se omnes ad ecclesiam Sanctæ ANASTASIÆ circa horam septimam. Ingreditur pontifex in secretarium, induit se vestibus. Schola vero canit antiphonam ad Introitum. Tunc adveniens pontifex ascendit ad altare. Ut autem finita fuerit antiphona, stans pontifex a dextris altaris directus ad populum dicit, *Dominus vobiscum*; deinde regyrat se ad orientem: dicit: *Oremus*, Diaconus, *Flectamus genua*, deinde *levate*. Sequitur oratio. Deinde incipitur antiphona, *Per viam*. Ut autem prope ecclesiam venerint, incipient letaniam. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secretarium. Schola pergit decantando usque ad altare. Ut autem finierint litaniam, post paululum incipiunt antiphonam ad Introitum.“ Inde haud dubie est, quod hodieque duplex veluti antiphona ad Introitum feria IV. eorum canatur.

me DEUS & discerne causam meam, cum Gloria Patri, & *repetitur antiphona*. Pertinet hoc ad eam iam ætatem medii ævi, quando antiphonæ nomen separatim ab ipso cantu antiphono accipi cœpit in privato etiam usu. Quod contra FLAC. *Illyricum* observo, nimiam Missæ, abs se editæ, antiquitatem iactantem. Quod vero quibusdam diebus, in sabbato Paschæ & Pentecostes, nullus dicatur Introitus, non tam a prima ecclesiæ ætate venit, quando a lectionibus, ut suo loco diximus, incipiebat liturgia; quam a litania terna, cuius finis initium dabat Missæ. De die Parasceves argumentum peti haud potest, utpote quo sacrificium non celebratur. Id vero singulare est, quod ex antiquo ordine *Romano* ad usum monasteriorum apud MARTENIUM discimus, de feria quinta. „Quinta vero feria ante pascha, „ id est, coena Domini ad Missas antephona ad Introitum non canuntur, apostolum & evangelium non legatur, nec responsum cantatur, nec salutat presbyter, id est *Domine vobiscum*, nec pacem faciant usque in Sabbato sancto.“ Quidquid autem sit, utrinque officium primævo more a lectionibus incipit. Et quando primum etiam psalmi, seu antiphona ad Introitum dici cœpit, id tantum a cantoribus, annuente pontifice iuxta ritum *Romanum* Missæ pontificalis, fuit factum, dum procedebat ad altare pontifex et secretarius, ubi sese ad Missam cum ministris parat, scholam cantorum subdiacono ad regiam secretarii invitante, uti apud MABILLONIUM Ord. I. præscribitur: „His ita compositis, invitante ad regiam secretarii præfato subdiacono scholam, quartus scholæ, qui semper nunciat pontifici de cantoribus, aditans ante faciem pontificis, & nutum eius ad psallendum, expectans, statim dum innuit ei, egreditur ante fores secretarii, & dicit *accendite*. . . . Et ille quartus scholæ ad priorem vel secundum vel tertium, inclinato capite dicit, *Domini iubete*. Tunc statuuntur duæ acies in choro, per ordinem ab utroque latere, & mox incipit prior scholæ antiphonam, ad Introitum“ Duæ ita compositæ ab utroque latere in choro acies ad cantum antiphonum seu alternum ita ordinatæ erant. Notandum vero in alio ordine *Romano* de Missa episcopali, extra sive intra sacrum, ubi se episcopus induebat, duos presbyteros unacum septem diaconis coram episcopo stantes ministrasse, cantantes cum illo septem psalmos cum letania. Sed hoc ad Introitum non pertinebat, & forte cantus hic improprie sumitur: ut hodieque fit in Missa episcopali, ministris cum celebrante psalmos preparatorios ad Missam recitantibus. Procedens vero episcopus ita ex choro stare iubetur, ut cantori manu innuere valeat. Cui etiam silentium est, usquequo episcopus cantare iusserit: Dehinc innuente episcopo cantatur Introitus. Innuebat ergo celebrans, ut cantaretur Introitus, non ipse cantabat. Quod expressius habetur in alio ordine, ubi episcopus ordinandus proster-

p. 42.

p. 70.

p. 71.

92.

nerę

nere se dicitur in orationem, schola canente Introitum *Elegit te Dominus*. Et apud MURATORIUM T. II. p. 394. *Inde prope accedat ad altare, & prostrato omni corpore in terra fundens orationem pro se vel pro peccatis populi, usquedum antiphona ad Introitum cum psalmo & Gloria cum versos ad repetendum dixerint*. Hæc ex codice Vaticano sæculi IX. descripsit MURATORIUS, continente mox laudatum breviarium Missarum, & officii divini monasticum S. BENEDICTI ad ritum *Romanum*, idem prorsus, quale MARTENIUS edidit, ac nos simile edemus in liturgia *Alemannica*. Ubi monachi agebant, quod in ecclesia *Romana* schola cantorum, qui Introitum cantabant, antequam celebrans cum ministris ad altare confisitebat, dum nimirum ad illud procedebat, uti in primo ordine de Missa episcopali præscribitur: *Presbyteri vero, dum a cantore incipitur Invitatorium, omnes stent in loco suo, id est hinc & inde ex utraque parte chori. Cumque a cantore versus ad Invitatorium elevatus fuerit, inchoatur processio*. Invitatorium idem est ac Introitus, eiusque nominis rationem AMALARIUS reddit: *Ideo, inquit, cantorum dulcis vox huic operi dedita est, ut sua dulcedine idonea sit hortari populum ad confitendum DEO*. Idem apud Græcos (ubi etiam in aliis officii partibus est ἐὺχὴ εἰσὸς oratio Introitus, qua finita canitur propositum diei *sticheron*) fit, cæpto trium antiphonarum concentu, quæ in exordio Missæ eorum ritu dicuntur, uti apud sæpe laudatum THOMASII ex vetustis codicibus translationis latinæ habetur in liturgia S. BASILII., „ Et cantent „ cantores tres vel quatuor versus psalmi: *Bonum est confiteri Domino*. Et rursus: „ Et cantant cantores in ambone tres vel quatuor versus psalmi, *Dominus regnavit decorem indutus est*, cum *Alleluia & Gloria*. Et infra: Et cantant „ cantores *Venite exultemus Domino*, cum antiphona, *Salvos fac nos Fili „ Dei, qui surrexisti a mortuis, cantantes tibi Alleluia*.“ In uno exemplari S. CHRYSOSTOMI apud GOAR p. 101. tria Missæ antiphona a populo; in aliis eadem p. 66. & 67. a choro, & p. 90. a cantoribus cantanda dicuntur. Annotante GOARO in *Eucholog.* p. 52. Primum antiphonum proprie respondet Introitui apud *Latinos*; ut tamen iuxta liturgiam S. CHRYSOSTOMI proxime se consequantur. „ *Post pacifica chorus psallit primum antiphonum vel typica, si est dominica; sin vero, quod diei proprium est*. Sequitur mox oratio antiphoni secundi secreto. Si adsit diaconus, iterum „ *pacifica*. Et *Post pacifica secunda cantat chorus secundum antiphonum vel „ typica secunda; si sit dominica; sin vero, quod diei est*. Sequitur continenter oratio tertii antiphoni, de quo postea ad evangelium. “ NICOLAUS CABASILAS in *Expositione lit.* c. 15. universim de his antiphonis agit,

a
T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 107. &c.
prop. 23.

præeuntibus semper precibus cani solitis a). In Missa *Mozarabica* post exomologesin, uti nunc fit in Missa *Romana*, in dextro latere ad librum antiphona in modum Introitus dici solita, notatur. Obscurius RADULPHUS *Tungrensis* discrimen hic declarat Missæ *Ambrosianæ* a *Romana*: „In Romano officio Introitus cantatur cum versu & psalmo *Gloria Patri*, & repetitione, quod non fit de ingressa *Ambrosiana*. In Graduali B. GREGORII ad Introitus annotantur semper duo versus de psalmo, sicut hodie observamus de *Requiem*. Aliqui scripserunt, quod ex statuto COELESTINI totus psalmus olim cantabatur. Sed quod B. GREGORIO adscribitur, quod Introitus modulando composuit, intelligendum est, quod multos Introitus ex psalmis addiderit: quia valde multi ab AMBROSIO sunt recepti.“ Qui veterem ritum concinendæ antiphonæ ad Introitum a binis cantorum classibus, sive choris hinc illincque se invicem respicientium atque respondentium scire ad oculum cupit, Ios. CARI sæpe laudatum adeat, qui id in exemplo proponit. Edidit in appendice rerum liturgicarum fragmentum Missæ Cardinalis BONA, ubi post orationes ad sacras vestes ita præscribitur: „Deinde cante cum circumstantibus clericis hos psalmos: *Quam amabilia. Benedixisti. Inclina &c.*“ Congruit Missa *Illyrici*: „Hos psalmos interim, dum paratur episcopus, circumstantes clerici cantent. *Quam dilecta tabernacula. Benedixisti Domine &c.*“ Loco precum sequuntur alii quatuor psalmi. Idem ex codice *Tiliano* apud MENARDUM est notandum, in Missa pontificali cantum etiam præscribi psalmorum, qui hodieque ad præparationem Missæ dicuntur: *Deinde cantet cum circumstantibus hos psalmos: Quam dilecta. Benedixisti. Inclina &c. Quemadmodum etiam in reditu ad sacramentum cum diaconibus & ceteris cantet hymnum trium puerorum &c.* Idem in Missa *Illyrica* habes, & apud MICROLOGUM. Huc pertinet quod modo ex ordine *Rom.* de Missa episcopali notavimus.

VIII.

a) „Propterea (inquit) eum perfecit orationem hanc causæ allationem, quia & est in extrema parte, & est glorificatio, legit omnibus audientibus, ut omnes hymni participes fiant, & DEUS ab omni ecclesia laudetur. Audientes ergo, sunt hymni cum illo participes. Postquam enim ille dixit, & glorificavit, fideles omnes *amen* dicunt, & cum hoc verbo acclamant, omnes illius voces, ut proprias sibi assumunt. Deinde sacras psalmodias incipit quidem sacerdos, implent autem universum ii qui circumstant, divinitus inspirata sacrorum prophetarum verba cantantes: *Bonum est confiteri &c.* Principio conveniens statim verbum, quia de ipso dicit hymno, quod est bonum, quod oportet

tet omnino scire ante omnem hymnum, appellans confiteri, gratias agere, hymnos canere. His autem & iis quæ sequuntur cantatis, Diaconus fideles ad orationem adhortatur. Interea autem dum peragebantur psalmodiæ & fideles orabant, sacerdos postquam intus oravit... causam adiicit in primis opportunam & convenientem *Quia tua est potentia &c.* Et cum hanc causæ redditionem, utpote quæ sit glorificatio, omnium fidelium auribus inclamavit, & nos hymni ad DEUM participes effecit, sicut & prius: rursus incipit psalmodias, & fideles eas complent. Idem tertio facit.“ De quibus tribus antiphonis deinceps agit singulatim.

VIII. Quod vero non semel iam observavi, psalmos fuisse dictos initio ad Introitum, id etiam quadantenus hoc adhuc tempore fuit continuatum. Antiphona nimirum ad cantum antiphonum spectat cum psalmo, ex quo hodie unus relinquitur versus, olim autem plures, aut integer psalmus canebatur, aut divisus ad ipsam etiam communionem. In Capitulari Ord. eccl. quod ex codice *San-Gall.* 900. annorum inter monumenta liturgica veteris *Alemaniae* edemus, ita præscribitur de B. M. V. „*In festivitate autem Sanctæ Mariæ vel in aliis solemnitatibus virginum antephona ad Introitum* Vultum tuum deprecabuntur omnes divites plebis, *cum psalmo* Eructavit cor meum, *ad communionem antephona* Quinque prudentes virgines *cum ipso psalmo* Eructavit cor meum *vel etiam* DEUS noster refugium adiungentes *Gloria Patri.* Iuxta ordinem *Romanum* VI. apud MABILLONIUM, *cum psalmus cantatur innuente episcopo præcedant acolythi &c.*“ Ita ergo prosequabatur schola cantorum, donec sacerdote cum toto ministerio ad chorum psallentium seu altare consistente post orationem & osculum pacis annueret, ut cantaretur *Gloria Patri.* Hoc autem expleto, ut habetur ordine *Rom.* V. *annuat cantori, ut Gloria dicat, ipse vero ductus a diaconibus pergat ante altare.* Videtur ergo nondum altare attigisse, secus ac in ordine II. *Romano* habetur: „Et pertransit pontifex in caput scholæ, & in gradu superiore, inclinato capite „ad altare primo adorat sancta, & stat semper inclinatus usque ad versum „prophetalem. Tunc surgens & faciens crucem in fronte sua, dat pacem „presbyteris duobus &c. & respiciens ad priorem scholæ, annuit ei, ut dicat *Gloria Patri &c.* Et prior scholæ inclinat se pontifici, & imponit &c.“ Auctor *de div. Offic.* sub nomine ALCUINI cap. *de Celebratione Missæ*, nullam psalmi aut versiculi facit mentionem, sed antiphonæ immediate subiungit *Gloria*: „Primo (inquit) omnium dicitur antiphona ad Introitum. . . Deinde „de imponitur *Gloria Patri & Filio & Spiritui sancto.* Quæ verba ad divisionem psalmorum, qui prius indifferenter canebantur, B. HIERONYMUS „DAMASO P. petente composuit. Sed cum nequaquam id sufficeret prædicto apostolico iterum suggerente addidit adhuc *Sicut erat in principio &c.* „& hoc ad nutum diaconi ait cantor, sicut & *Kyrie eleison.*“ Quæ verba explicant *Germaniæ* consuetudines apud MARTENIUM *de antiquis monachorum ritibus*, ubi dicitur, diaconi nutu incipere præcentorem *Gloria Patri, & Kyrie eleison.* „Forte (subdit MARTENIUS) quia toties Introitum repetet cantor, donec sibi diaconus innueret, aut *Gloria & Kyrie* ommitteret, si non significasset.“ Addebatur versus *ad repetendum*, seu *ad respondendum* vocatus, post *Gloria Patri*; nimirum eo etiam tempore, quo cessavit cantus ille antiphonus Introitus, dum antea, psalmo currente, antiphona ad Introitum alternatim interponebatur. Huiusmodi versus ad re-

De versu seu psalmo Introitus, eiusque cantu antiphono, & tropis.

p. 71.

p. 66.

43.

L. II. c. 5.
n. 10.

pe-

petendum in antiphonariis *Romanis* a Ios. THOMASIO editis semper occurrunt. Versiculum ad repetendum non indicant codices *Pameliiani*: rarissime etiam in MSS. *Italiae*, *Galliae* & *Germaniae* reperi. Indicatum illum deprehendit *Dionysius* SAMARTHANUS in celebri *Compendiensi* codice sub hac compendiarie nota A R. uti in aliis MSS. codd. observare licet: cuius significatum cum ex THOMASII libro non intellexit, varia comminiscitur, modo *aliter* interpretatus, modo *Graduale* in adnotat. ad antiphonarium col. 655. 656. Plura de hac re lege sis apud THOMASIIUM de cantu etiam antiphono Introitus veteri, quo singulis psalmi versibus, qui ab uno choro canebantur, ab altero similiter subiungebatur antiphona ad Introitum: quæ & post versum *Gloria Patri* repetita ex eodem plerumque psalmo versiculus unus canendo resumebatur, is ipse qui *ad repetendum* fuit dictus, quem demum excipiebat repetitio laudatæ antiphonæ ad Introitum. Sic Dom. III. Adv. in antiphon. THOMAS. ✠. Ad repetendum *ostende nobis. Gaudete*. Nimirum Introitus notatus ad repetendum. Alias vero licet antiphonaria ad unum redigantur versum, antiphona saltem post eundem, atque etiam post *Gloria Patri* repeti solebat. INNOCENTIUS III. præcise hodiernum morem designat: *Interea chorus concinit antiphonam ad Introitum, quam repetit interposita Gloria Trinitatis*. Quod similiter fit in officio *Hispanico*. Sic notat Io. VASÆUS in chronico *Hispania* ad an. 717. „Antiphonam in modum Introitus cum duobus versibus & *Gloria & honor Patri & Filio & Spiritui sancto in sæcula sæculorum amen*. Sicut etiam in Concilio *Toletano* quarto cautum est, ut „ad eum modum dicatur. Ad quemlibet versum repetunt partem antiphonæ more responforiorum nostrorum, ut vulgato more loquar.“ Omittebatur autem *Gloria*, ut hodieque fit a dominica Passionis usque ad Pascha, prout præscribitur in ordine *Romano* XI. Alias autem post psalmum ad nutum pontificis protractum dicebatur, ut hodie post versum, qui videri posset esse versus prophetalis, in ordine *Romano* V. indicatus; sed recte iudicat MABILLONIUS, esse ipsam antiphonam ad Introitum, quæ antiphona ex prophetæ psalmis &c. semper desumpta est. „Quin imo (iuxta DURANDUM) de psalmis excepti sunt omnes Introitus regulares, Gradualia, Offertoria & Communiones, quæ cum modulatione primo cœperunt ad Missam in ecclesia *Romana* cantari. GREGORIUS enim Introitum Missæ cum cantu ordinavit, & unum versum de illo psalmo qui cantabatur, retinuit.“ Non satis clarum est, an versum hic ipsam antiphonam indigitet, an versum, qui hodieque ex psalmis repetitur, etiamsi antiphona aliunde sit, quales multæ habentur e. g. *Puer natus est nobis* in Nativitate Domini: *Viri Galilaei* in die Ascensionis: *Spiritus Domini* in die Pentecostes &c.

S. BER-

De myst. Missæ lib. II.
c. 18.

p. 135.

L. IV. Ration. c. 5.
n. 5.

S. BERNARDUS apud *Iacobum HOMEY de ratione cantandi*, vel quisquis est *Suppl. PP.*
auctor illius tractatus, hoc singulariter in multis ecclesiis laudat: „Nota *p. 28.*
„quod multæ authenticæ ecclesiæ, inter quas esse arbitror *Ambianensium*,
„*Morinorumque* ecclesias, sicut in Introitibus ita & psalmos habent in Post-
„communioneibus.“ Quod hic commune in Introitibus, id singulare in
Postcommunioneibus statuere videtur. Istud tamen perinde usitatum in aliis
etiam esse Missæ cantibus ex DURANDO mox audivimus, attestaturque
STEPHANUS *Eduensis* ex COELESTINI PP. institutione psalmos cani solitos: *De Sacram.*
„Psalmos (inquit) cum antiphonis cantari instituit. Ex hac institutione mos *Alt. c. 20.*
„inolevit, ut omissis psalmis ex illis Introitus, Graduale, Offertorium, Com-
„munionibus exciperentur.“ Videtur hic antiphonæ notionem attribueri iam
ætati COELESTINI PP. quæ longe posterior est, ut peculiarem aliquem ver-
sum designet, quales ex psalmis desumpsisse S. GREGORIUM audivimus mo-
do, visum esse DURANDO. Et ex MS. basilicæ *Vaticanae* apud *Ios. CARI* sæ- *p. XVII.*
pe citatum patet, olim versum Introitus ex eodem psalmo, ex quo In-
troitus erat, immediate fuisse desumptum: „Est sciendum, quod semper,
„quando primus versus psalmi sumitur pro Introitu, versus Introitus est
„ille versus, qui immediate aut quasi immediate sequitur primum versum
„psalmi: ut verbi gratia Introitus sit *Deus in adiutorium*, versus erit *Avertantur*
„*retrosum*. Assignato igitur Introitu non oportet assignari versum Introitus.
„Item semper quando aliquis versus infra psalmum sumitur pro Introitu,
„versus Introitus erit primus versus psalmi: ex quo sequitur quod versus
„Introitus, dat intelligere unde sumitur Introitus.“ Pertinet hoc manuscrip-
tum ad eam ætatem, qua iam unus solus versus, ut fit hodieque, ex psal-
mo fuit sumtus, post quem mox iterum antiphona repetitur: uti patet
ex MS. *Vallicellano* apud eundem *Ios. THOMASII* Interr. *Versus quare can-*
tatur? *R. Eoquod per eum revertimur ad Introitum.* Et ita sæpius anti-
phona olim repetebatur in festis, etiam in binas partes divisa doxologia
Gloria Patri. „Item *Gloria* dividitur, ut habet ordo *Romanus* I. sed tantum *N. 26.*
„festis diebus. Taliter habetur Introitus in Ordinario *Turonensi* apud MAR-
„TENIUM: incipiat cantor *Puer natus.* Deinde *Cantate* bis. Deinde *Puer.* *De ant. Eccl.*
„Item *Gloria Patri.* Deinde *Puer.* Item *Sicut erat.* Deinde *Puer.* Item *disc. c. XII.*
„*Hec dies.* Deinde *Puer.*“ Ubi quinquies repetitum vides Introitum. Quod
HUGO Cardinalis ter tantum fieri in præcipuis festis dicit, alias bis in pro- *Explic. Miss.*
festis secundum DURANDUM, qui eundem morem ter repetendi in præci- *c. 4.*
pui festis memorat. *L. IV. c. 6.*

Tropi ad
Introitum.
Ibid.

Liturg. Rom.
c. 7. T. I.
p. 100.

a

b

IX. Postea agit de tropis, alicubi Introitibus præmittendis. „In quibusdam (inquit) ecclesiis Tropi dicuntur pro psalmis ex institutione GREGORII Papæ ad maius gaudium de Christi adventu repræsentandum.“ Est autem proprie Tropus hic quidam aut plures versiculi, qui in præcipuis festivitibus cantantur immediate ante Introitum, quasi quoddam præambulum ipsius Introitus, ut verbi gratia, in festo Nativitatis ante Introitum illum: *Puer natus est* &c. præcedit Tropus iste: „Ecce adest, de quo prophetæ cecinerunt dicentes: *Puer natus est* &c.“ Cuiusmodi distinctos tres pro singulis tribus Missis Natalis Domini notat MURATORIUS. In codice pulcherrimo S. Galli sæc. circiter X. de quo iam supra, alii Tropi in Natali Domini habentur, quibus interstinctus est Introitus interlocutione quadam pastorum, cum turba angelica Salvatorem denunciantium a). Alios diversos Tropos seu profas ad Introitum Missæ cantari solitos speciminis loco apponimus ex MS. codice *Vindobonensi* sæc. X. b). In celebri codice biblioth. *Angel. Romæ*

a) „Hodie cantandus est nobis Puer quem gignebat ineffabiliter ante tempora Pater, & eundem sub tempore generavit inclita mater. *Int.* Quis est iste puer, quem tam magnis præconiis dignum vociferatis, dicite nobis, ut eonlaudatores esse possimus. *Resp.* Hic enim est quem præfagus & electus symmista Dei ad terras venturum prævidens longe ante prænotavit, siquæ prædixit: *Puer natus est nobis.* Præter omnem puerorum consuetudinem de Virgine procreatus, *Et Filius datus est nobis.* Ex tempore quidem matri, sempiternitate vero consubstantialis Patri. *Cuius imperium super humerum eius.* Crucis videlicet lignum ad debellandos invisibiles inimicos. *Et vocabitur privilegio Patris Filius superni Nomen eius* Iudæis ac gentibus adnuntians se Deum *Magni consilii Angelus.* P. *Cantate Dño canticum novum, quia mirabilia fecit.* Miro modo eum de Virginis utero ut homo processerat, sed ut Deus imperitat. *Puer. nob. gla. Amen &c.* Sequitur alio modo. *Laudemus omnes Dominum.*“

b) „Incipiunt Tropi carminum de nativitate Dñi. Hodie cantandus est nobis Puer quem gignebat ineffabiliter ante tempora Pater & eundem sub tempore generavit inclita mater. *Interrogatio.* Quis est iste puer quem tam magnis preconiiis dignis vociferatis dicite nobis ut eonlaudatores esse possimus. *Responsio.* Hic enim est quem præfagus & electus symmista Dei ad terras venturum prævidens longe ante prænotavit siquæ prædixit Puer natus est.

In natali S. STEPHANI.

Domine IESU Christe summe princeps quia te predicabam & colui & in tuo nomine multa operatus sum miracula. Etenim pes. Qui se existimabant legis esse peritos suisque mendaciis me vineere cupiebant. Et adversum. Tur. me seductorem legisque moysæ blasphematorem esse dicentes. Et iniqui me. Cum lapidibus interficientes communemque cunctis sepulturam mihi denegantes Adiuva. In quo omnem spem meam fiduciamque positam habeo. Quia. Quam ille adeo servavit ut morti pro ipsa succubuerit. Psal. *Beati immacul.* Pro qua venerandus STEPHANUS usque ad mortem viriliter disputando certavit. Etenim. Hac quidem laude bonum est insistere & Trinitatem semper honorare. Etenim. -

In natali S. IOANNIS.

Quoniam Dominus IESUS Christus sanctum IOHANNEM plusquam ceteros diligebat apostolos. In medio. Ut sacramentum fidei & Verbum coeternum Patri scriptis pariter & dictis predicaret. Et implevit. Qui cum in tantum dilexit ut in cena sacratissima supra pectus suum cum recumbere permisisset. Spū Sap. Quo inspirante evangelizavit dicens *in principio erat Verbum & Verbum erat apud Deum & Deus erat Verbum.* Stola gloriæ. Inde nos moniti peccata nostra confitentes tibi Christe sanctoque IOHANNI psallimus dicentes Ps. *Bonum est. cum Gloria.* Quam Trinitatis gloriam dilectus Do-

mæ sæc. IX. In die Natalis Domini præter Tropos antiphonæ ad Introitum, notatur etiam Tropus ad *Gloria Patri*, *Ad rep.* Versum nimirum ad repetendum, cum Tropis ad *Kyrie eleison* &c. ut supra de Tropis. Pertinet huc etiam encomium, de quo iam memini, in laudem S. GREGORII ante Introitum dominicæ primæ Adventus cantari solitum, cuius institutio in veteri MS. Bibl. regię apud LE-BEUFIUM iam laudatum ADRIANO Papæ tribuitur: „Hic antiphonarium *Romanum* sicut anterior ADRIANUS diversa per loca cor-
 „ roboravit, & secundum prologum versibus hexametris ad Missam maio-
 „ rem in die primo Adventus Domini I. C. decantandum instituit, qui simi-
 „ liter incipit sicut anterioris ADRIANI proœmium: quod ille ad omnes Mis-
 „ sas in eadem dominica prima Adventus decantandum strictissimum conse-
 „ cerat; sed pluribus iste constat versibus.“ Quonam vero ritu cantari con-
 „ sueverit, videri potest apud MARTENIUM, & in *Præf. ad P. I. T. I. de Li-
 turg. & Psalm. Hispan.* THOMASII: notabimusque infra de Adventu Domi-
 ni.

*Tr. hist. sur
le chant. p.
103.*

mini IOHANNES profundissime & intellexit & excellenter pronuntiavit. In medio.

In natali Innocentum.

Hodie pro Domino peremta sunt infantum milia, quos occidit HERODIS sevitia. De quibus olim propheta predixerat. Ex ore. Veneranda presentis diei festivitas ante tempora multa prenotata est cum propheta videret hunc luctum atque dixisset. *Vox in Rama.*

In Epiphania Dñi.

Forma speciosissimus manuque potentissimus ex DAVIDIS origine natus MARIA Virgine. Ecce advenit.

In purificat. S. Mariæ.

Hodie quemadmodum patriarchis antiquis repromissum est & sicut revclante Spiritu sancto a prophetis predictum est. Suscepimus. Iam Dominus optatas reddit laudes pascha cum Christus adest favete. Cui canentes. *Alleluia. Confitemini.*

In resurrectione Domini.

Postquam factus homo tua iussa paterna peregi in cruce morte mea mortis herebum superando. Resurrexi. *Alleluia.* In regno superno tibi cœqualis iam ultra sine fine semper immortalis. Posuisti *Alla.* Laudibus cœlorum qui te laudant sine fine. Mirabilis tua. Cui canunt angeli. *Alleluia. Pf. Dne probasti.*

In pentecosten.

Consubstantialis Patri & sempiterno Filio cœternus omnipotens, summa vel ima continens. Spiritus Dñi.

In nat. S. IOHANNIS B.

Angelo prenunciante Magnus hodie puer ex vetula matre procedens gaudium multis nascendo donavit cum quo concinite. De ventre.

In nat. S. PETRI Apli.

Eductus quidem sanctus de carcere PETRUS quando discessit angelus dixit. Nunc scio. Divina beatus PETRUS ereptus clementia in se rediens dixit. Nunc scio.

In nat. S. LAURENTII.

Hodie cœlesti igne succensus beatissimus LAURENTIUS superavit flammam ignis temporalis intrepidus. In cuius festo pangite Christo lati dicentes pariter. Confessio.

In Assumpt. S. Mariæ.

Hodie sanctissima Virgo virginum cœlos ascendit hinc gaudent chori angelici gaudeamus & nos Salvatori nostro canentes. Vultum. Gaudeamus.

In nativ. S. Mariæ.

Nativitatem venerandam Sanctæ Genitricis Dei perpetuæ Virginis Mariæ laudibus devotis celebremus canentes & latis vocibus. Gaud.

In nat. omnium SS.

Hodie omnium Sanctorum festa colentes & te Deus inde laudantes vocibus in excelsis devotis iubilemus dicentes. Gaudeamus.

In dedicatione ecclesiæ.

Hodie revolvat annua ista plebs solemnia, quæ sunt Encenia huius ecclesiæ. Terribilis est.

A a a 2

ni. Eodem pertinet *Sanctissimus* namque GREGORIUS &c. ut in fronte huius operis posuimus ex antiquissimo *Veronensi* MS. cuius ista est inscriptio: *Incipiunt Profarum de . . . Imprimis de Adventu Domini. Sanctissimus &c.*

De cantu
KYRIE E-
LEISON seu
Litanæ.

X. Plerique, qui medio hoc ævo de officiis divinis scripserunt, sancto GREGORIO etiam tribuunt, quod *Kyrie eleison* &c. etiam *Rogus DEI* in antiquis regulis PP. apud HOLSTENIUM dictum, in Missa dici instituerit, quod tamen ex superioribus constat, iam prima ætate fuisse frequentatum. Ex ipso nihilominus S. GREGORIO probantur fuisse, qui ei inter alias innovationes, in ecclesiam *Romanam* secundum ritum ecclesiæ *Cypolitane* introductas, aliquid circa hanc supplicationem tribuerint, quod ipse diluit, alium ritum *Romanæ ac Gracæ* ecclesiæ hic declarando: „*Kyrie eleison* nos neque
L. VII. Reg. „diximus, neque dicimus sicut a *Gracis* dicitur: quia in *Gracis* simul o-
ep. 64. „mnes dicunt; apud nos autem a clericis dicitur, & a populo responde-
„tur, & totidem vicibus etiam *Christe eleison* dicitur, quod apud *Gracos*
„nullo modo dicitur.“ Hoc vero ipsum STEPHANUS *Eduensis*, & RUPERTUS abbas S. GREGORIO tribuere videntur. „GREGORIUS a *Gracis* (inquit
De Sac. Alt. „ille) *Kyrie eleison* assumpsit: & a solo clero sonora modulatione cantari
c. 20. „præcepit. Hic vero *Kyrie eleison* a clero ad Missas cantari præcepit, quod
L. II. de Off. „apud *Gracos* ab omni populo cantabatur.“ DURANDUS repetitionem præ-
c. 21. terea novenariam a S. GREGORIO institutam innuere videtur, primam autem
L. IV. ep. 13. institutionem S. SILVESTRO tribuit: „B. GREGORIUS instituit *Κυrie ελ. νο-*
„vies, & a clero tantum publice in Missa cantari: quod prius apud *Gracos*
„a clero & populo cantabatur. SILVESTER vero papa illud a *Gracis* as-
sumsit.“ Ex Concilio *Vasensi* sub FELICE IV. lib. I. docuimus, tam in se-
de apostolica, quam etiam per totas orientales atque *Italia* provincias dul-
cem & nimium salutarem consuetudinem esse intromissam, ut *Kyrie eleison*
cum grandi affectu & compunctione dicatur, numerum vero certum non
determinat, sed tempora solum officii divini ad matutinos, Missas, & vespe-
ras. Hoc S. GREGORIO singulare recte adscribitur, quod præter consuetas
officii quotidiani partes illud in illis supplicationibus seu litanis, quas *Romæ*
instituit ad pestem depellendam, *Kyrie eleison* per plateas urbis cantari
fecerit. Litaniam etiam subinde ad initium Missæ fuisse cantatam constat ex
ordine *Romano* I. apud MABILLONIUM, ubi ad feriam III. initium Quadra-
gesimæ præscribitur: „Ut autem prope ecclesiam venerint, incipient lita-
„niam. Ut autem ingressi fuerint ecclesiam, pontifex ingreditur in secre-
„tarium. Schola pergit decantando usque ad altare, ut autem finierint li-
„tanium, post paululum incipiunt antiphonam ad Introitum.“ Et postea:
p. 26. „Iussi faciunt litaniam ternam.“ Et iterum: „Deinde schola iussa facit li-
p. 36. „tanium

„taniam ante altare : primam septenam ; spacio facto faciunt alteram quina-
 „nam ; intervallo facto faciunt tertiam ternam.“ Præscribuntur hæc omnia
 in Quadragesimæ exordio , & fine, in Sabbato sancto. In antiphonario Ios.
 CARI seu THOMASII p. 92. &c. in officio Sabbati sancti primo occurrit se-
 ptena : *Septem vices ista litania dicatur.* Et postea quina : *Hæc litania quin-*
quies pronuncietur, & quinquies respondeatur. Et demum terna : *Ter pro-*
nuncietur ; terque ab omnibus respondeatur, quousque stella in cælo apparue-
rit : visa stella ingreditur ad Missam. Finis vero istius litanie sic finiatur, sic-
ut ad Missam in die dominico. Sic in antiphonario inter opera S. GREGORII
 ed. *San-Maur.* in fabb. Pentec. *Ad Introitum letania.* Id tamen nomen
 promiscuum fuit, quando *Kyrie eleison* ad Missam dicendum designabatur,
 atque ita a Rhabano MAURO vocatur : *Post Introitum sacerdotis ad altare*
litanie aguntur a choro. Et in ordine Rom. *Prior scholæ custodit ad pon-*
tificem, si vult mutare numerum litanie. Canebatur etiam in processione
 ab ecclesia, ubi collecta fiebat, ad illam usque, in qua statio futura erat.
 Hinc aperta ratio colligitur, cur *Kyrie eleison*, ubi litanie agebantur, non
 amplius diceretur, quandoquidem in fine litanie, ut mox audivimus, ca-
 nebatur, ut alias ad Missam fieri consueverat. Id quod expresse in ordi-
 ne I. Rom. apud MABILLONIUM statuitur : „Quando litania agitur, nec
 „*Gloria in excelsis DEO*, nec *Kyrie eleison* post Introitum, nec *Alleluia*
 „cantatur, excepta litania maiore.“ Idem in ord. Rom. XI. in festo Pu-
 „rificationis præscribitur : „Finita antiphona a schola subdiaconus regiona-
 „rius more solito portat crucem ad altare, & facit litaniam, respondente
 „schola cum acolythis. Et Dominus papa cantat Missam, sed non canta-
 „tur *Kyrie eleison* propter litaniam.“ Hinc argumentum sumitur, lita-
 „niam esse supplicationem cum aliqua processione, dum præeunte subdiacono
 schola cantorum respondebat, quod in publicis supplicationibus etiam po-
 pulus faciebat. Hoc clarius ponitur ibidem inferius, ratioque additur, cur
Kyrie eleison tunc dictum haud fuerit, etiam in Dominica pentecostes :
 „*Kyrie* non dicitur propter letaniam processionis, ubi dictum est *Kyrie* :
 „sed solummodo finito hymno trium puerorum, pontifex incipit Missam,
 „*Gloria in excelsis DEO*, & reliquum.“ Quando vero canebatur *Kyrie*
eleison, id ad nutum pontificis fiebat excelsiore voce. *Ipse vero pontifex,*
 ut habetur ordine V. *cantori annuat, quando excelsiori voce Kyrie eleison,*
sive Christe eleison dici debeat. Ex superius laudato S. GREGORII loco con-
 stat, toties fuisse dictum *Christe eleison*, quoties *Kyrie eleison*, sed nume-
 rus non designatur, qui nempe ad nutum pontificis fuit, ut colligi-
 tur ex ordine III. „Schola vero, finita antiphona, incipit *Kyrie elei-*
 „*son*, sed prior scholæ debet ad pontificem custodire, quando præ-

De instit. cler.
lib. I. c. 35.

p. 18.

p. 132.

p. 148.

p. 66.

p. 56.

„cipiat mutare numerum litaniae, & innuente inclinatur se. Quæ cum
 „finita fuerit, pontifex incipit, *Gloria in excelsis DEO*, si tempus fuerit.“
Kyrie eleison, interim dum fiebat incensatio, dictam fuisse ex RUPERTO
Tuitiensi discimus, quæ cum rata fuerit, certus numerus potuit successu tem-
 porum determinari, qualem designat DURANDUS unacum mysterio: *Con-*
grue, inquit, *chorus laudat & invocat Trinitatem triplicando* *κύριε ἐλέησον*.
 Ubi etiam dicit in quibusdam ecclesiis statim post ultimum *κύριε ἐλέησον* subiici
ἡμᾶς. De hac additione nihil refert STEPHANUS *Eduensis*, dum novenarii nume-
 ri mysterium declarat: „Interim de prophetis vel apostolicis scripturis cho-
 rus DEO laudem concinit, & pneumatizando *Kyrie eleison* supplicat sibi
 „misereri. Ter triplicatum signat Trinitatem angelorum, quæ triplicata
 „laudem incessanter summæ Trinitati decantat. Finito pneumate choro ta-
 „cente, sacerdos se convertens ad occidentem clerum salutat & populum &c.“
 Quod ibi dicit, chorum pneumatizando *Kyrie eleison* supplicare sibi mi-
 sereri, idem etiam tum ad populum, cum speciatim ad cantores refert
 AMALARIUS simplicius, sed clarius mysterium Trinitatis explicando a).
 Sed de aliis etiam ritibus aliquid dicamus, uti iam de *Gracis* diximus, quos
 in frequentando *Kyrie eleison* *Ambrosianos* æmulari testatur RADULPHUS
Tungrensis: „Sciendum est (inquit) quod *Graci* & *Ambrosiani* multum
 „ad hoc frequentant *Kyrie eleison*. Et in *Missa Ambrosiana* dicitur ter
 „*Kyrie eleison* in tribus locis post *Gloria in excelsis*, & post evangelium,
 „& in fine *Missæ*. In *Romano* vero dicitur novies in uno loco, cum
 „*Christe eleison*, quod *Graci* & *Ambrosiani* non dicunt. Item *Ambrosiani*
 „ad eorum *Kyrie eleison* ad *Gloria in excelsis* ad *Credo* ad *Sanctus*, uni-
 „cam servant notam.“ Id est neumas nullas adhibent. Notandum est di-
 scrimen, quod idem RADULPHUS *Tungrensis* observat ritum inter *Roma-*
num & *Ambrosianum*: „Post primam orationem dicit *Gloria in excelsis*,
 „dein *Kyrie eleison*: sed nos ordinem conversum servamus, post Introitum,
 „*Kyrie eleison*, & *Gloria* deinceps orationes dicentes.“ In officio *Mo-*
zarabico deprehendi quidem, quod officium vespertinum incipiat a *Kyrie*
eleison, ac etiam repetat, in *Missa* tamen S. IACOBI illius ritus, quæ habe-
 tur T. XXVII. Bibliothecæ Patrum *Lugdun.* nuspiam invenio. MABILLO-

NIUS

a) „Ac ideo (inquit) dicant cantores *Kyrie eleison*
 Domine Pater miserere. *Christe eleison miserere*,
 quia nos redemisti sanguine tuo. Et iterum:
Kyrie eleison Domine Spiritus sancte miserere.
 Potest & simpliciter intelligi de *Kyrie eleison*
 necessario constitutum esse a præceptoribus ec-
 clesiæ, ut cantores post finitam antiphonam de-
 precentur Domini misericordiam, quod depri-
 mat inanem iactantiam, quæ solet sequi can-

tores. Habent enim quandam exultationem
 propter egregiam compositionem melodiarum,
 & non humiliationem lectionis, qua illuminan-
 tur ad studium humilitatis.“ Hæc ad verbum
 repetuntur in usibus *Farsensibus*, additurque:
 „In omnibus igitur peractis officiis sequatur
Kyrie eleison ante orationem dominicam.“
 Quod etiamnum servatur.

NIUS in liturgia sua *Gallicana*, ad antiquissimum lectionarium *Luxoviense* p. 164. *legenda in depositione* &c. præter morem *Kyrie eleison* *Christe eleison* *Kyrie eleison* ad oblationem dici observat.

XI. Mentio etiam adhuc est iniicienda interpolationum inter *Kyrie* Tropi ad *eleison* adhiberi solitarum, quales in appendice sua ad antiphonarium *Romanum* exhibet *Ios. CARI* ad dominicas duas Quadragesimæ. Ad Dominicam I. Quadragesimæ sic incipit: *Kyrie eleison Domine DEUS Omnipotens patrum nostrorum Kyrie eleison*. Et Dominica secunda in Quadragesima: *Kyrie eleison DEUM Patrem, Filiumque eius Dominum IESUM Christum & Spiritum Sanctum devotis animis invocemus Kyrie eleison* &c. Quæ tamen potius genus aliquod antiquarum litaniarum esse videntur, atque a communibus illis *tropis* differunt, qui fuerunt multis sæculis usitati: cuiusmodi passim in antiquis MSS. antiphonariis cum notis musicis deprehendi: *Kyrie fons* &c. Item *Omnipotens* &c. & quos alios Cardinalis BONA habet. Ex *Rev. liturg. lib. II. c. 4.* dictis vero superiore capite de *tropis* eiusmodi patet, falsum fuisse doctissimum Cardinalem, dum sibi ante sæculum XIII. usitados non fuisse persuadet; ipse contra deceptum fuisse credit *Ioan. BROMTONUM* abbatem *Cisterciensem* inter scriptores rerum *Anglicarum* p. 879. editum, asserentem, B. DUNSTANUM semel soporatum angelos audisse cum suavi nota *Kyrie eleison* pfallentes, cuius modulos harmoniæ adhuc contineat *tropus* ille apud *Anglos* famosus, *Kyrie rex splendens*, qui in maioribus festis Sanctorum cantari soleat. De modulis harmoniæ loquitur, qui servati sunt subscriptis verbis seu *tropis*. De aliis mox dicemus, inter *Gloria in excelsis* dici solitis. Singularis vero est apud PAMELIUM ad finem T. I. liturgiar. qui utrumque continet, *Kyrie eleison* & *Gloria in excelsis*, non talis quidem, quales insulfos eiusmodi Tropos invenire est. Aliquando etiam græca verba sunt intermixta, veluti: *Kyrie O theos* &c. ut in cod. *San-Emeranensi*, ex quo paulo ante *tropos* ad Introitum descripsi, post quos *Incipiunt* versus super *Kyrie eleison*. In cod. *Vindobon.* theol. 685. scripto sub OTTONE *Imp.* cum notis musicis inter *Kyrie tropi* partim latini, partim græci notantur. In *Weingartenensi* ad natale Domini pariter reperi cum notis musicis. Specimen addo ex codice *S. Galli* pulcherrimo illo sæc. X. in quo cum notis itidem musicis ad festum Innocentium *tropi* sunt compositi:

Kyrie eleison.	Pater infantium.
Kyrie eleison.	Refectio lactantium.
Kyrie eleison.	Consolatio pupillorum.
Christe eleison.	Imago Genitoris.

Chri-

Christe eleison. Abolitio facinoris.

Christe eleison. Restauratio plasmatis.

Kyrie eleison. Fomes charitatis.

Kyrie eleison. Plenitudo probitatis.

Kyrie eleison.

Ex MS. *San-Blas*. 400. circ. ann. specimina damus singularia cum notis
musicis ac contrapuncto.

K y ri e magne De us po ten ci e li ber a tor

K y ri e magne De us po ten ci e li ber a tor

ho mi nis trans gress o ris man da ti e le y fon

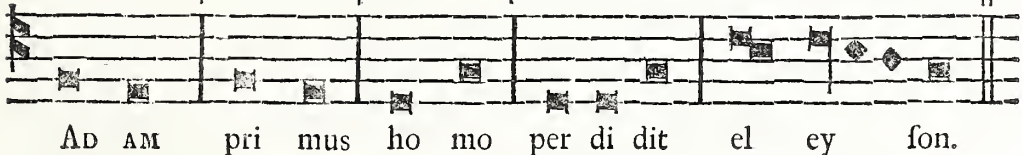
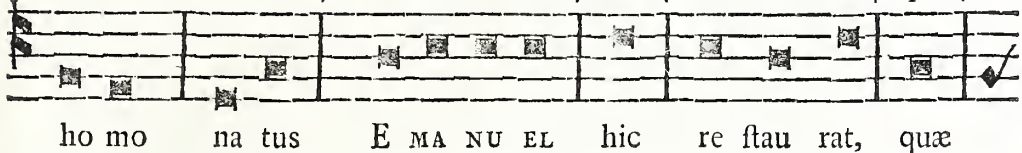
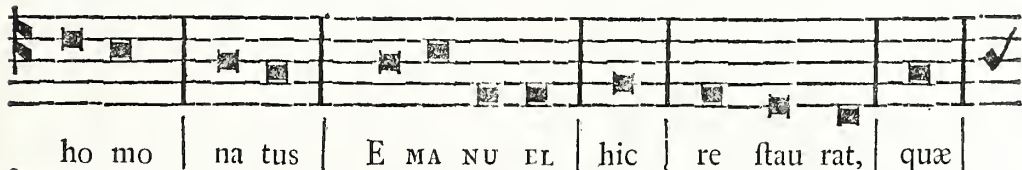
ho mi nis trans gress o ris man da ti e le y fon

Chri ste Summi Pa tris ho fti a no ftra

Chri ste Summi Pa tris ho fti a no ftra

XII. Mox expleto *Kyrie eleison* sacerdos iubetur imponere hymnum angelicum *Gloria in excelsis*, *Cumque*, ut habetur in vita CAROLI M. auctore monacho *San-Gallensi* c. 20. *præmissis melodiis iuxta ministerium suum imponere debuisse hymnum angelicum* &c. Quod iuxta ordinem *Romanum* factum fuit hoc medio ævo conversa ad populum facie: „Quando vero „finierint, dirigens se pontifex contra populum incipit *Gloria in excelsis* „*DEO* : & statim regyrat se ad orientem usque dum finiatur:“ Prosequente nimirum choro. „Litania finita (ut habetur in altero ordine) in-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. B b b „cipit

GLORIA IN
EXCELSIS
DEO.

Ord. I. n. 9.

Ord. II. n. 6. „cipit solus pontifex clara voce hymnum *Gloria in excelsis DEO*, si tem-
pus fuerit: Deinde vero totus respondet chorus. “

Angelicum prius hic sacrificex pater incipit hymnum

Inceptum complet vociferando chorus.

Ut canit MAURICIUS *Senonensis*, seu PETRUS *Venerabilis* ex sententia I. Alberti FABRICII, qui carmen illud de Missa edidit ad calcem bibliographiæ antiquariæ. Non ineptum huius rei DURANDUS pandit mysterium. „Sane
L. IV. c. 13. (inquit) sacerdos primus & solus illud inchoando pronuntiat, qui angelum
„ magni consilii præsentat. Nam ortum Salvatoris solus angelus, cuius per-
„ sonam ipse gerit, primo nuntiavit . . . Chorus vero concinendo re-
„ spondens gerit personam multitudinis, de qua in evangelio sequitur: *Subito*
facta est cum angelo multitudo cælestis militia laudantium Deum.“ Dicit ibidem
DURANDUS Sacerdotem se ad Orientem vertere dicendo *Gloria in excelsis*,
L. III. de cuius rei etiam rationem affert AMALARIUS, cum econtra iuxta laudatum or-
Ecl. Off. c. 8. dinem *Romanum* versus populum se dirigendo postea se regyrare dicatur ad
Orientem. Patet autem ex mox sequentibus verbis sensus: „Post hoc di-
„ rigens se iterum ad populum dicens *Pax vobis*, & regyrans se ad Orien-
p. 27. „ tem &c. “ IOANNES *Abrincensis* in libro de Officiis ecclesiasticis „ *Gloria*
„ *in excelsis* (inquit) in festis, excepto Adventu, & Quadragesimæ tempore,
„ semper post *Kyrie eleison* sacerdos ad Orientem versus incipiat . . . hy-
„ mnus vero præfatum chorus celebriter canendo expleat.“ Observat PA-
RIS de *Craffis* apud MABILLONIUM, vetustissimum esse capellæ papalis morem,
ut eodem tono invariato cantetur hymnus angelicus his notis *ut re fa fa*
fa mi fa sol mi, sol fa mi mi, quæ est melodia hodieque usitata in fe-
stis quibusvis duplicibus, & maioribus. Iam notavi solere in capite Sacra-
mentariorum, ex authentico bibliothecæ cubiculi hac media ætate describi
solitorum, rubricam poni, qua episcopis quidem diebus festis & dominicis,
presbyteris autem minime, nisi in paschate dicere conceditur *Gloria in*
excelsis. Idque in variis etiam ordinibus *Romanis* cavetur, etsi alia etiam
presbytero agenda permittantur, quando in statione Missas faciebat. „Si-
p. 17. „ militer (ut habet Ordo I.) etiam & a presbytero agitur, quando in statio-
„ ne facit Missas, præter *Gloria in excelsis*: quia a presbytero non dicitur
p. 18. „ nisi in pascha.“ Et mox iterum: Item de eo, quod *Gloria in excelsis Deo*
„ usque in caput Quadragesimæ in dominicis diebus cantatur. A presbyte-
„ ris vero *Gloria in excelsis Deo* minime cantatur, nisi solum in pascha.“
BERNO *Augiensis* impugnans hanc prærogativam episcoporum, sibi laudatam

præ-

prætitulationem, ut vocat, Missalis obiicit a). Ex eoque colligitur, tantum *Romanos* presbyteros sic fuisse arctatos b). Oportet sane, non admodum pervagatum fuisse hunc ritum, nec diu durasse: non enim ita multo post BERNONEM, qui undecimo vixit sæculo, MICROLOGUS, seu IVO *Carnotensis*, qui floruit sæculo duodecimo, & DURANDUS sæculo XIII. nullum presbyteros inter & episcopos discrimen ponunt. „In omni festo (inquit „ille) quod plenum habet officium, excepto intra Adventum Domini, & *Microlog. c. 2.*
„Septuagesimam, & natale Innocentium: tam presbyter quam episcopus „*Gloria in excelsis* dicunt. Quod etiam nunquam post meridiem legitur „dicendum, nisi in Cœna Domini, ubi chrisma conficitur, & in sabbatis „Paschæ & Pentecostes.“ Id diu videtur obtinuissè in ecclesia, ut soli episcopi in Cœna Domini dicerent *Gloria in excelsis* more etiam *Romanæ* ecclesiæ iuxta rescriptum NICOLAI P. ad RADULPHUM archiepiscopum *Bituricensensem* apud GRATIANUM; „Porro *Gloria in excelsis Deo* ab episcopis in *De consecr. d. I. c. 56.*
„Cœna Domini inter Missarum solemniam more nostro dicenda est.“ Testatur de eo more DURANDUS, sed ex quorundam tantum sententia: „Et hoc *L. VI. c. 71.*
„(inquit) in ecclesiis, in quibus chrisma conficitur, & non in aliis: pro- „ut quidam dicunt.“ Quod autem dicit MICROLOGUS non dici *Gloria in excelsis* post meridiem, de diebus ieiunii intelligendum est, quando hora nona aut vespertina Missa agebatur, alias hora tertia. Unde DURANDUS: „Quidam „(inquit) dicunt non esse cantandum in Missa, nisi in hora tertia, quia tunc *L. IV. c. 13.*
„Spiritus Sanctus super Apostolos descendit, & eos gloria & exultatione „replevit.“ Sed magis nativa est ratio, quæ in antiquo ordine *Romano* ad „usum monasteriorum apud MARTENIUM & MURATORIUM redditur: „Omni „vero tempore quando ieiunium faciunt, & hora nona Missas celebrant, *T. V. anecd. p. 103. &c.*
„nec *Gloria in excelsis Deo*, nec *Alleluia* canuntur.“ Adhuc aliquoties ibi *T. II. p.*

occur- 392. &c. lit.

a) „Nunc (inquit de quibusdam rebus ad Missam spectant. c. 2.) stylus ad movendam quæstionem se vertat, ad quam totus hæcenus sermo habitus intendebat, videlicet, cur non liceat die dominico vel natalitiis Sanctorum presbyteros illum hymnum canere, quem nato in carne Domino angeli cecinere dicentes: *Gloria in excelsis DEO*. Quodsi concessum est illum cantare in pascha secundum prætitulationem missalis, non multo minus licitum puto in nativitate Domini, quando primum cæpit audiri ab hominibus in terris, qualiter ab angelis canebatur in cælis. Proferant contradictores in medium, ubinam sit a sanctis Patribus, vel ab ipso sanctissimo Papa GREGORIO interdictum, & si ad hæc respondere non valemus, merito

manus damus. (Et postea): super hæc omnia cum in capite libri missalis, quando presbyteri *Romani Gloria in excelsis DEO* canere & non canere soleant, legimus solummodo prætitulationem, nusquam autem vel a beato papa GREGORIO, vel aliquo sanctorum Patrum nobis interdictum puto, quin omni die Dominica vel in Sanctorum natalitiis liceat nobis sæpe dictum hymnum canere ad augmentum laudis divinæ.“
b) „Nōm (ait) si ideo, ut sæpe dictum illum angelicum hymnum prohibemur in festivis diebus canere, eoquod *Romanorum* presbyteri non solent eum canere, possumus simili modo post evangelium symbolum reticere, quod *Romani* usque ad hæc tempora divinæ memoriæ HENRICI imperatoris nullo modo cecinerunt.“

occurrunt *Gloria in excelsis* & *Alleluia* pariter canenda, aut omittenda. Quod ea religione est servatum, ut pontificio indultu opus fuerit, si vel in præcipuis festis cani liceret: cuiusmodi Breve apostolicum a COELESTINO III. an. 1198. datum in archivio *San-Blasiano* servatur, quod hic exscribendum ducimus a). Iungitur *Sequentia*, cum vice *Alleluia* cantetur, quod pariter in Septuagesima omittitur. De quibus LEO IX. apud GRATIANUM: „Hi duo solummodo hymni ab angelis in novo Testamento inveniuntur decantati, *Alleluia*, atque *Gloria in excelsis Deo*. Quos pariter in Septuagesima intermittimus, quia peccato hominis veteris a conventu angelicæ iubilationis expulsi in huius miseræ vitæ Babylonem, super flumina eius sedemus, & flemus, dum recordaremur illius *Sion*, in qua Deum decet hymnus.“ HONORIUS *Augustodunensis* eandem rationem mysticam adhuc magis enucleans, „Nos (subiungit) istis diebus *Alleluia*, & *Gloria in excelsis*, quæ sunt cantica lætitiæ, non canimus.“ HUGO Card. eandem rationem de eodem tempore, atque etiam de Adventu Domini tangit, cum hoc discrimine, quod in Adventu *Alleluia* non omittatur. „Sed notandum (inquit) quod in Adventu Domini non cantant *Gloria in excelsis Deo*. Per quod repræsentatur mœstitia veterum patrum propter tædium expectationis Incarnationis Domini. Cantatur autem *Alleluia*: quia habebant spem liberationis.“ MICROLOGUS etiam *Te Deum laudamus* iungit, quod pariter solemne est lætitiæ canticum b). In ordine Romano XI. apud MABILLONIUM p. 132. de Septuagesima: „Deinceps tacetur *Te Deum*, & *Gloria in excelsis Deo*, nisi fuerit festivitas novem lectionum.“ Verum ante de officio & Missa pontificali, etiam in Adventu, agens, testatur p. 120. can-

a
De consecr.
dist. I. c. 55.

Explic. Missæ
c. 6.

c. 30.
b

a) COELESTINUS episcopus servus servorum DEI. Dilectis filiis abbati & conventui S. BLASII in *Constantiensi* diocesi constitutis salutem & apostolicam benedictionem. Licet singulis diebus Domino debeamus canticum iubilationis exsolvere, SS. Patrum tamen institutio deliberatione provida ordinavit, ut in diebus festivis cum maioribus debeamus modulationibus decantare & quæ in solemnitatibus essent a fidelibus depromenda atque aliquo tempore reticenda dispositione mirabili stabilivit. Verum in hoc devotionem vestram in Domino multipliciter commendamus, quod ab apostolica sede, penes quam disponente Domino plenitudo residet potestatis, concedere vobis humiliter postulastis, ut in Annuntiatione & Purificatione beatæ Virginis, festo S. BLASII vobis liceat, cum infra septuagesimam evenerint, *Gloria in excelsis Deo* & sequentiam ad Missam cantare. Nos igitur vestris petitionibus annuentes, auctoritate præ-

sentium indulgemus, ut liceat vobis in festivitibus ante dictis *Gloria in excelsis Deo* & sequentiam in Missarum solemniis decantare: devotionem vestram attentius commonescentes, ut sicut voce cupitis angelici cantici esse participes, sic vos tales exhibeatis in opere, quod in æterna patria angelorum possitis faciente Domino confortia adipisci. Datum *Laterani* VI. Id. April. Pontificatus nostri anno septimo. “

b) „Ab adventu Domini usque ad nativitatem eius *Te DEUM laudamus*, *Gloria in excelsis Deo*, *Ite Missa est*, dimittimus: quia maior gloria est novi Testamenti quam veteris, cuius typum infra Adventum Domini observamus.“ Et postea c. 46. „semper autem cum *Gloria in excelsis Deo* etiam *Te DEUM*, & *Ite Missa est*, recitamus: nisi de nativitate Domini in nocte, & in cœna Domini, & in vigilia Paschæ & Pentecostes. “

cantatum *Te Deum laudamus*, pontificemque cantare Missam cum *Gloria in excelsis Deo*, sicut in aliis dominicis, usque ad natalem Domini. RADULPHUS *Tungrensis* rationem reddit, cur hymnus *Te Deum laudamus* sequatur hymnum *Gloria in excelsis* a). De ritu *Ambrosiano* eorum temporum, ut alias solet, nihil addit. BEROLDUS vero *Mediolan.* de ordine & caeremoniis ecclesiæ *Ambrosianæ Mediolanensis* sic explicat post accessum ad altare, incensum, & confessionem. „Quo facto magister scholarum „incipit ingressam, qua finita archiepiscopus, aut presbyter ebdomadarius „dicit: *Dominus vobiscum*. Sequitur *Gloria in excelsis*, & magister scholarum canit totam gloriam, excepto in præcipuis solemnitatibus, quando „canit tantum usque ad *Suscipe deprecationem nostram*, a qua lectores canunt excelsa voce usque in finem. Tunc magister scholarum dicit ter „*Kyrie* cum pueris suis. Sequitur oratio super populum &c.“ Cum ritu *Romano* convenit *Mozarabicus*, antiquissimo more; cum iam ETHERIUS episcopus & BEATUS presbyter lib. I. adversus ELIPANDUM testimonium dent, hymnum hunc seu doxologiam in *Hispania* cantari consuevisse diebus dominicis, & quibusdam festivitatis. Id singulare habet ROBLESIIUS in vita Card. XIMENII: „Die Dominica Adventus S. IOANNIS BAPTISTÆ „non dici *Gloria* in Missa; verum eius locum subire canticum *Benedictus* „*Deus Israel* &c. Sed aliis diebus post dictum *Gloria* recitari orationem.“ In sacramentario *Gallicano* apud MABILLONIUM legitur cum hac rubrica: *Gloria ad Missam decantanda*. *Græci* canunt in matutinis laudibus, ut etiam in nonnullis antiquis regulis præscriptum olim fuisse superius memini. At nec apud illos quotidie cantatur. PHILOTHEUS patriarcha in ordine sacri ministerii, quomodo videlicet sacerdoti diaconus ministrat in celebribus vesperis, matutino, & Missa, mox initio tempora decernens, quibus diaconus sacro in ornatu seu vestitu ministret: *Nec non*, inquit, *in matutinis, in quibus magna glorificatio (δοξολογία) canitur*. Singulare est, quod DURANDUS dicit, quando omnia ea recapitulat, quæ hætenus secundum morem *Romanum* de canendo certis temporibus hymno angelico retulimus. „Episcopus tamen *Bethleemitanus* ex abusu omni die & omni Missa, &

a
Apud Muratorium T. IV. antiq. It. ævi p. 870.

c. 27.

T. I. Mus. Ital. P. II. p. 281.

L. IV. c. 13.

„pro

a) „Quoniam (inquit Propos. 13. de canon. observ.) hymnus *Te DEUM laudamus* pariter resonat laudem sanctæ Trinitatis, sicut hymnus *Gloria in excelsis*, ideo *Romana* observatione introducta est regula, ut hi duo hymni pariliter unus in laudibus, & alius in Missa debeant cantari, & pariter intermittere, ut ponit beatus INNOCENTIUS papa tertius, extra de celebratione Missæ capite Concilium, in fine: Ubi idem papa aliam dat nobis auctoritatem: ut sicut ad

festivitates dominicales & Sanctorum hi duo hymni suis temporibus decantantur, ita eisdem temporibus in diebus profestis, hoc est procul a festivitate scilicet in diebus privatis, quando tres fiunt lectiones, dicti duo hymni cantari non debent, ut inter commemorationem & solemnitatem differentia ostendatur. Et hoc debent observare, qui diligunt decorem domus DEI.“

„ pro eo , quod hymnus ille , LUCA testante , primo in *Bethleemitana* regione cantatus est.“

Græce & cum
Tropis.

XIII. In S. DIONYSII monasterio prope *Parifios* solet doxologia hæc cum integra liturgia græce decantari in præcipuis festivitibus, vidique in antiquissimo sacramentario cum notis antiquis musicis, litteris latinis, uti etiam in MSS. *San-Gallensi*, *San-Emerano*, *San-Blasiano*, & nonnullis aliis. Frequentes hac media ætate fuerunt eius interpolationes, quas Tropos vocarunt, cuiusmodi in multis manuscriptis reperi. Singularis autem est in celebri cod. bibl. *Angelica Romæ* sæc. IX. inscriptus *Ad pontifex*. „Pastor „ bone veni ante sacrum & sanctum altare ut in laude regis regum vocem „ tuam prior emittere digneris supplices te rogamus eia dic Domine: „ *Gloria in excelsis Deo*.“ Directo nempe ad pontificem, celebrantem sacra, cantu, cuius erat insonare *Gloria in excelsis*. Sequitur totus hymnus angelicus cum Tropis. Alia specimina addo ex cod. *Vindobon.* theol. 685.

a scripto sub ORTONE Imp. a). Conservati sunt eiusmodi Tropi prope ad præ-

Liturg. T. I. sens ævum, sed fere tantum de B. M. V. Singulares sunt apud PAMELIUM

p. 611. 614. Tropi: alter in nativitate Domini, *Gloria in excelsis &c. laus tua Deus resonet coram te rex &c.* alter item in dedicatione basilicæ, *Gloria in excelsis Deo. Quem cives cælestes sanctum clamantes laude frequentant.* Est penes me missale MS. decimi tertii circiter sæculi cum notis musicis variis modis, sed nullis alias interpolationibus, excepta unica ista parva additione post *fili unigenite* „salus nostra.“ PARIS *Crassus* refert in cærimon. sum. Pont. c. 67. NICOLAUM V. prohibuisse, ne in sua capella *Gloria in excelsis* cum illis interpolationibus diceretur. Huc referendum puto INNOCENTII IV. breve, quod hic, a Ios. GARAMPIO archiviorum apostolicorum præfecto mecum communicatum, ex T. III. litterarum, epist. 377. edo b).

So-

a) „ *Gloria in excelsis DEO & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* Odas pangimus tibi almus rex angelorum, *Laudamus te* qui formasti polum una solum fecisti. *Benedicimus te* O rex gloriose, qui cuncta creasti. *Adoramus te.* O mater dignissima MARIA, quæ DEUM protulisti. *Glorificamus te.* Ex utero virginali Xpi genuisti auctorem. *Gratias agimus tibi &c.*“ Ut nunc, cum notis musicis.

Item in angelicum carmen

„Dies nostros Domine dispone in pace. *Laudamus.* Laus tua DEUS resonet coram te rex. *Benedicimus te.* Qui venisti propter nos rex angelorum DEUS. *Adoramus* In sede maiestatis tuæ. *Glorificamus* veneranda Trinitas. *Rex cælestis* gloriosus es rex in throno Patris tui.

Dñe fili clamamus ad te Dñe, ne tardes subvenire. *Ilù Xpè* Deus fortis & immortalis. *Deprecationem.* Auxiliare nobis Dñe *Qui sedes* Dñe Ds redemptor ISRAHEL. *Miserere.* Cælestium terrestrium & infernorum rex. *Tu solus altissimus.* Regnum tuum solidum permanebit in æternum (cum notis musicis).

b) INNOCENTIUS episcopus servus servorum DEI venerabilibus fratribus episcopis, ac dilectis filiis abbatibus, prioribus, decanis, archidiaconis, & aliis ecclesiarum prelatiis, ac rectoribus, eorumque capitulis, & collegiis in terra dilecti filii viri marchionis *Misneris* constitutis salutem & apostolicam benedictionem.

Cum in summi regis palatio virgo se gloriosam pro nobis iugiter exhibeat advocatam,

Solebant vero, ut alias notavi, loco neumaturn fieri eiusmodi interpolatio-
nes, hinc etiam Tropi vocati, sicut & sequentiæ, ut postea videbimus, inde
ortum traxerunt. Iuxta RADULPHUM *Tungrensem* sicut *Ambrosiani* ad *Ky-*
rie eleison, ad *Gloria in excelsis*, ad *Credo*, ad *Sanctus* unicam servant no-
tam, id est cuique syllabæ unam tribuunt notam, ita & de *Gloria in*
excelsis, & *Sanctus in graduali beati GREGORII Romæ pauca sunt notæ. Et*
credendum, quod plures notæ secularium super illis sine auctoritate existant.
Ideo humilitati locorum vestrorum congruere videretur, ut super illis seque-
remini Carthusienses.

XIV. In Missa antiqua ex codice *Tiliano* apud *Hugonem MENARDUM*, De orationi-
appendice ad lib. Sacramentor. p. 249. S. GREGORII P. habetur oratio „ inte- bus, & salu-
rim dum *Gloria in excelsis* Deo cantatur. (Et:) Post Collectam usque tatione cum
„ ad evangelium prout sibi videtur, dicit has orationes &c.“ nimirum dum responsione
interim Graduale cantabatur, uti postea : „ Dum canuntur Offertoria, ascen- populi.
„ dat ad altare, & humillime dicat hanc orationem.“ Idem observatur in
Missa ab ILLIRICO edita : „ Donec cantentur versus ad Introitum, & *Kyrie*
„ *eleison*, & deinde *carmen angelorum*. (Postea) finita angelica laude, mis-
„ silem orationem dicat sacerdos. Deinde lectio recitetur, & inter lectio-
„ nem & evangelium, id est tempore Gradualis & *Alleluia* ac Sequentiæ, Epi-
„ scopus dicat has orationes &c. (Multis interiectis) quamdiu Offertorium
„ & versus canuntur, has dicat orationes &c. (Præfatione finita) quando alii
„ *Sanctus* decantant, hæc oratio cursim dicenda est a Sacerdote &c.“ Simi-
les orationes videntur esse apud MABILLONIUM in Sacramentario *Gall.* im- T. I. Mus. I.
mediate post hymnum *Gloria in excelsis* positæ eumque respicientes : *Deus,* ul. P. II. p.
cui merito & in excelsis & in terra, utriusque loci incolis Gloria decantatur 281.
&c. Item alia : *Deus, cui merito & angeli in cælis & homines in terra de-*
bito famolato conlaudant : cuius sanctum nomen super omne nomen exaltatum
fidele

feliei cum patrocinio nobis elementer flectens
ad veniam, quem humanus excessus interdum
graviter provocat ad vindictam, non debet ab
ipsius lingua earnis laudibus se aliquatenus con-
tinere, quin ei pro tam placido munere gra-
tiarum surgat ad debitum, ut dampnosæ ingra-
titudinis caute vitare valeat detrimentum. Sane
dilectus filius nobilis vir. . . marchio *Misuenfis*
finceritate, qua decuit, revolvens in animo, ut
quem ad ipsam habet devotionis affectum evi-
denter exprimeret, eamque pro suæ possibili-
tatis modulo congruis obsequiis honoraret, su-
per *Kyrie eleison*, & *Gloria in excelsis* Deo
cantum novum edidisse proponitur, ut cappellæ

suæ clerici eo in Missarum solemniis eiusdem
Virginis uterentur; & quia tamen ipsum ex
parte ipsius marchionis presentatum, quem co-
ram nobis cantari fecimus, Deo gratum, & ho-
minibus acceptum invenimus, ipsum ob inven-
toris devotionem, quæ, dum spiritu Dei di-
citur, musicæ regulis non artatur, duximus ap-
probandum, cantandi & faciendi eum cantari
vobis in præmissis solemniis libera facultate
concessa. Ad maiorem vero certitudinem præ-
missa *Kyrie eleison*, & *Gloria* sub ipso cantu
vobis sub bulla nostra mittimus interelusa.
Datum Laterani X. Calendas Februarii Pontifica-
tus nostri anno undecimo.

fidele exultatione concelebrant &c. Potius hæ orationes alludunt ad cantum *Gloria in excelsis*, quam possint haberi communes collectæ, ritu *Romano* subiungi solitæ immediate post hymnum angelicum, salutatione præmissa:

p. 72.

„ Igitur (ut habetur in *Ordine Romano* VI.) cum *Gloria in excelsis* percantabitur, & pontifex se ad populum *Pax vobiscum* dicturus convertit, diaconi similiter cum eo se conversuri sunt.“ Iuxta epistolam LEONIS VII. ad

T. IX. conc.

p. 596.

consultationem episcoporum *Gallia & Alemannia*, quando in Dominicis, & principalibus festis *Gloria in excelsis* canitur, episcopi salutant *Pax vobis*, in Quadragesima vero, Quatuor temporibus, vigiliis Sanctorum, & aliis ieiunii diebus *Dominus vobiscum*. Ad quam salutationem solemnis semper fuit populi responsio, de qua ingruentibus hoc medio ævo privatis Missis dubitatum fuit, an non plures esse deberent respondentes. In ANTHONIS episcopi

Spicil. T. I. in

fol. p. 584.

Basil. capitulari apud DACHERIUM statuitur, ut ad salutationes sacerdotales congruæ responsiones dicantur, ubi non solum Clerici, & Deo dicatæ sacerdoti responsionem offerant, sed omnis plebs devota consona voce respondere debet.

c. 2.

Ivo Carnotensis in suo Micrologo eadem verba ex Concilio Aurelianensi citat, ubi ex ipsis verbis *Dominus vobiscum* rationem colligit, plures debere esse, qui respondeant. „ Notandum (inquit) ex his verbis, plures esse

„ debere respondentes, & unum salutantem. Sicut enim inepte respondetur: *Et cum spiritu vestro*, cum unus esset saluator; sic incongrue salutatur per *Dominus vobiscum*, cum unus tantum adsit, vel nullus.“ Laudat

Prop. 23.

hunc locum Micrologi RADULPHUS Tungrensis. Ac deinceps diu multumque fuit disputatum etiam quoad privatam divini officii recitationem, quam vindicat PETRUS Damiani peculiari libello, qui appellatur *Dominus vobiscum*. De quo nihil opus est hic dicere, agentibus de solemni liturgiæ cantu, ad quem pertinent salutationes, responsionesque, plerumque ante preces a sacerdote dicendæ, ad quas olim, præsertim apud Græcos, solemni diaconorum acclamatione populus excitabatur: quæ etiamnum *προσφωνήσεις*, acclamationes vocantur, & apud Latinos in hoc distinguuntur a secretis collectis ante præfationem; quæ tamen teste RADULPHO

Propos. 23.

Tungrensi ritu *Ambrosiano* etiam alte dicebantur: „ *Ambrosiani* (inquit) „ hoc loco habent prolixas & plures orationes. Secretæ orationes dicuntur eo ordine, quo & primæ. In *Ambrosiano* dicuntur alte.“ Io. VASÆUS chron. Hispan. ad an. 717. de oratione, quæ ritu *Mozarabico*, *Romano* more, mox post hymnum *Gloria in excelsis* dicitur: „ Sacerdos cantando „ dicit *Per omnia semper sæcula sæculorum*. Neque ante orationem dicitur „ *Oremus*, neque in fine *Per Dominum*, sed tantum respondetur *Amen*.“ In oratione etiam secreta ritu *Romano* postrema saltem verba alte ac cum cantu pronunciantur, ut populus respondendo vota sua coniungat. Ta-

ceo

ceo eorum opinionem, qui secreta ideo tantum dici putant, quod a cantu distinguantur, quo reliquæ orationes in solemni liturgia quadam saltem modica inflexione cani solent a celebrante totius populi nomine, ad id invitati voce *Oremus*, & postea vota coniungentis solemni acclamatione *Amen*. Ubi discrimen notat DURANDUS inter *Amen*, quod sacerdos in silentio solet dicere post orationem dominicam; alias vero populus conclamat: „In „ aliis vero (inquit) orationibus, quæ in officio ecclesiastico dicuntur, *Amen* ^{I. IV. c. 48.} „ exprimit potius affectum optantis, ideoque in illis congrue profertur a ^{n. 21.} „ populo, a quo optatur, quod in illis a sacerdote orante postulatur. — Pro „ fert tamen hic sacerdos *Amen* sub silentio.“ Hoc ideo refero, ut pateat media hac ætate populum saltem voces suas coniunxisse adhuc (uti indiscriminatim factum fuisse primo ecclesiæ tempore superius vidimus) in solemnibus eiusmodi responsionibus, quando alias cantus ecclesiasticus modulator ad cantores rediit, musicæ artis peritos, longoque usu exercitatos, quod maxime tunc opus fuit, quando tanta difficultate, ut postea videbimus, cantus ecclesiasticus disci potuit.

XV. Hic referendum est, quod in ord. *Rom.* IX. apud MABILLON. ^{Laudes cum} *Mus. Ital. T. I. p. 92.* de ordinatione pontificis præscribitur: „Stans vero ^{litaniam Chri-} „ in gradibus ipsius sedis elevata voce dicit, *Gloria in excelsis Deo*. Post ^{stus vincit} „ hæc, data pace, schola cantorum canit ei laudem, & patroni regionum ^{Eccl. apud} „ similiter.“ Eo pertinent litanie, quas haud raro reperi in MSS. ^{Græcos hym-} *Vindobon. San - Emeran. Francoford. San - Gallensi*, & apud GOLDASTUM a). ^{nus ter San-} *gla.* In pontificali vocatur *Triumphus* apud MARTENIUM, præcipuis festis in in- ^a signioribus ecclesiis decantari solitus. In officio *Mozarabico* post *Gloria* ^{Marten. de} *in excelsis* in paschate *Sanctus Deus qui sedes super Cherubim* ^{antig. eccl.} *Eccl.* cum plu- ^{disc. c. 25.} ribus versiculis occurrit. Sapit hoc *Græcorum* ritum, qui ante lectionem hymnum ter sanctum *ἅγιος ὁ θεὸς κ.τ.λ. Sanctus Deus* *Eccl.* canunt, & in celebrioribus festis *ἐτέραν δόξαν* præmittunt, nimirum *δόξα πατρὶ κ.τ.λ. Gloria Patri* *Eccl.* Et postea legitur *Apostolus*.

XVI.

a) *Finita oratione post Gloria in excelsis Deo dicit Sacerdos: Christus vincit, Christus regnat, Christus imperat, tribus vicibus similiter* *Eccl.* *cle-* *rus.* Exaudi Christe R. NICOLAO summo pontifici & universali papæ vita. Salvator mundi. R. Tu illum adiuva. S. PETRE R. Tu illum adiuva &c. Exaudi Christe R. Omnibus indicibus vel cuncto exercitui *Francorum & Alemannorum* vita & victoria. S. HYLARI R. Tu illos adiuva &c. Christus vincit, Christus re-

gnat, Christus imperat &c &c. In cod. *San-* *Emeran.* sæc. X. inscrib. *laudes cum letania* *Xps vincit Xps regnat &c.* Ter N. serenissimo regi &c. &c. Ter N. iocundissimæ reginæ salus & vita. S. GABRIEL. Tu illum adiuva &c. &c. Domino N. abbati & universæ congregationi S. EMMERAMMI salus & vita. S. MARTINE. Tu illos adiuva &c. *T. II. antig. Aleman. p. 147.*

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I.

C c c

Lectiones, &
cum eis con-
iunctus can-
tus.

a

b

c. 27.

p. 108.

XVI. Lectionum ex utriusque scripturæ paginis sicuti primarius fuit a prima ecclesiæ ætate usus, antequam etiam fixus fuit psalmorum, aliorumque ecclesiasticorum canticorum ritus, ita deinceps per hæc media ecclesiæ tempora ubique est pulcherrima inter divinarum laudum cantica vicissitudine intermixtus, in Oriente pariter ac Occidente. De Oriente testis est nobis *Nicolaus CABASILAS* a). Triplicem lectionem in ecclesia *Græca* numerat *Georgii PACHIMERIS* Paraphrasis in illud *DIONYSII* de Hier. eccl. c. 3. *lectio tabularum sanctarum scripturarum*. „Deinde (inquit) per lectiones (illos enim vocat liturgos, id est ministros) divinarum scripturarum, prophetiarum, apostoli, & divini evangelii fit lectio.“ In Missa *Æthiopica* medii ævi una *PAULI* habetur, altera ex Actibus apostolorum præter evangelium. De ritu *Ambrosiano* testis nobis est *RADULPHUS Tungrensis* de canonum Observ. Proposit. XXIII. b). Ritum *Mozarabicum* nobis describit *Eug. ROBLESII* in vita Cardinalis *XIMENII* eodem modo, ac notatur in Missa *Mozarabica* edita Tom. IV. Biblioth. PP. *Parisi*. præmissa semper salutatione: „*Dominus sit semper vobiscum*, respondetur, „*Et cum*

a) „Est (inquit expof. lit. c. 16.) univerfa myfterii celebratio veluti unum quoddam corpus hiftoriæ ab initio ufque ad finem convenientiam & integritatem conservans, adeo, ut unumquodque eorum, quæ fiunt vel dicuntur feperatim aliquid ad univerfi confectionem conferat. Unde psalmi, ut qui in divini myfterii celebrationis exordio canuntur, primum tempus Christi Incarnationis significant. Quæ autem ea confequuntur, nempe facrarum scripturarum lectiones, & reliqua, id quod deinceps fequitur. Atqui alia effe caufa dicta eft fcripturarum & psalmodiarum, quod fint fcilicet præpurgationes & præparationes ad facra myfteria.“ Qua ratione autem hæc in facra liturgia procedant, poftea c. 22. exponit. „Poft ter sanctum hymnum (inquit) legitur liber apostolicus. Deinde evangelium hymno prius DEO ab ecclesia cantato. Cur autem ante lectiones facrarum fcripturarum DEUM laudamus? Quod in omnibus oportet hoc facere, quibus ille nos perpetuo donat, maxime autem propter affeccionem magni alicuius boni, quale eft divinoeum eloquiorum auditio. Sed in apostolo quidem hymnus cum fupplicatione, additur enim illud: *Miferere*. In evangelio autem puram a fupplicatione facimus hymnodiam.“

b) „In *Ambrosiano* autem (inquit) officio copiofe habentur per totum annum epiftolæ & evangelia fæpe cum *Romano* officio concordan-

tes & fæpe differentes. Item etiam officium in feftivitatibus & dominicis pulchrum fervat ordinem: nam ad Miffam poft *Gloria in excelsis* & *Kyrie eleison* ter. Deinde legitur prima lectio de veteri testamento cum refponforio quod *psalmelum* vocat, & nos *Graduale*. Secunda de novo testamento cum *Alleluia* & verfu ut *Romani*. Tertia de sancto evangelio ante quod & poft quod cantantur antiphonæ, quæ dicuntur ante evangelium & poft evangelium quibus carent *Romani* &c. (Et poftea T. XXVI. Bibl. PP. p. 316. E.) *Romani* ex ordine *Ambrosiano* folam lectionem admittunt: nunc de veteri, nunc de novo testamento cum refponforio & *Alleluia*. Et hodie, ut dicunt, ecclesiæ plures civitatis *Mediolanensis* ex more *Romano* fola lectione cum *Alleluia* contenti funt. In ecclesia tamen maiore femper fervatur ante dictus decor, quem in *Romano* officio in quatuor Miffis nativitatibus Domini dumtaxat receptum videmus. Unde aliquæ ecclesiæ *Italiane* in tribus Miffis ipfius diei graduale poft primam interponunt lectionem, morem B. *AMBROSII* imitantes. Et in vigilia graduale dividunt, primam partem poft primam lectionem, & verfum poft lectionem fecundam decantando. Fratres tamen noftri has primas lectiones a *Romano* officio amoverunt in fex feriis quartis ante fabbata Ordinationum. In *Romano* duæ funt lectiones cum duobus refponforiis.“

„ *cum spiritu tuo.* Lectio ISAÏÆ prophetæ. Respondetur: *Deo gratias,*
 „ mox legitur prophetia, qua lecta rursus Sacerdos *Dominus sit semper*
 „ *vobiscum,* Respondetur: *Et cum spiritu tuo.* Inde dicitur Tractus duorum
 „ vel trium versuum. Quo finito sacerdos inquit: *Silentium facite. Sequen-*
 „ *tia epistolæ Pauli apostoli &c.* Respond. *Deo gratias.* Mox canitur sive re-
 „ citatur epistola. Post quam, libro in alterum altaris cornu translato,
 „ continuo dicitur evangelium ad hunc modum: *Dominus sit semper vobis-*
 „ *cum.* Resp. *Et cum spiritu tuo. Gloria tibi Domine.* Finito evangelio
 „ Respond. *Amen.* Mox sacerdos: *Dominus sit semper vobiscum.* Respond.
 „ *Et cum spiritu tuo,* Postea dicitur *Alleluia cum versu,* sicut nunc ante
 „ evangelium cantatur.“ In Sacramentario *Gallicano* apud MABILLONIUM T. II. Mus.
Ital. p. 283.
 mox in prima Missa cum hoc titulo: *Incipiunt lectiones de adventu Domini*
 (a quo loco maxime incipere missale *Gallicanum* notat in margine MABIL-
 LONIUS, cum quæ præcedunt, fere ex ordine *Romano* desumpta sint) duæ, ut
 in ritu *Ambrosiano*, & *Mozarabico* servatur, occurrunt lectiones præter evan-
 gelium, *lectio Malachiæ prophetæ,* & *lectio epistolæ Iacobi apostoli ad gentes:*
 quemadmodum passim laudatur IACOBI epistola *ad gentes,* qui titulus PE-
 TRI epistolæ primæ tribuitur in lectionario *Gallicano,* ubi semper duæ sunt
 lectiones, una ex veteri, altera ex novo testamento: quod iuxta ordinem
Romanum antiquum in natali Domini fiebat. Ista de re RUPERTUS *Tui-* De div. Offc.
L. III. c. 15.
tiensis inquit in hunc modum: „ Illud quæsitum dignum est, cur in hac so-
 „ lemmitate dominicæ nativitatis tam die quam nocte duæ ad Missarum sole-
 „ mnia legantur epistolæ, quod alias per totum annum eo modo non fit.
 „ Quodque maxime prætereundum non est, prima semper de veteri, sequens
 „ de novo testamento sumpta est.“ DURANDUS eundem usum in vigilia nati- L. VI. c. 12.
 vitatis Domini in quibusdam tantum ecclesiis notat, & postea de ipso na-
 tali: „ Ante epistolam (inquit) legitur immediate prophetia, ut basis sit sub c. 13.
 „ columna, innitente basi. Non enim, quæ dicuntur in evangelio, crede-
 „ rentur impleta, nisi forent in veteri prædicta. Secundo ideo in vigilia &
 „ in hac Missa duæ lectiones sine intervallo dicuntur: una de prophetia, a-
 „ lia de apostolo, quia Christus pro duobus populis in pariete coniungen-
 „ dis nascitur &c. Quidam tamen nullam dicunt prophetiam, significantes,
 „ quod vetera transierunt &c.“ Deprehendi hoc in antiquis missalibus MSS.
 tam in *Galliis* quam *Germania* scriptis, postquam ordo *Romanus* ubique fuit
 receptus: unum etiam citatur apud MARTENIUM missale MS. Bibl. *Colbert.* De ant. eccl.
disc. c. 14.
 circiter 500. annorum, ubi etiam in festo *Epiphaniæ* prophetia, & epistola
 occurrit, quod & alicubi me deprehendisse memini. In codice *Vallicella-*
no sæc. X. B. VIII. *Rome* id etiam in festo S. IOANNIS *Evang.* & S. SILVE-
 STRI observavi. Et cum alibi in festo Nat. D. continenter positæ sint le-

a

ctiones, in *Vallicellano* Graduale interponitur a). Adhuc ritus commemorandus est, quo in *Narbonensi* ecclesia tam prophetia, quam epistola in natali Domini cantabatur, prout ex *Ordinario* MS. eius ecclesiæ MARTENIUS edidit his verbis: „Prophetia lectio ISAIÆ, & cantatur a duobus clericis, ita quod simul incipiant *lectio ISAIÆ propheta*. Deinde unusquisque cantet per se suum versum, ita quod alter eorum cantet textum prophetiæ, & alius ornaturam, sive farcituram: dicta prophetia immedie sequitur epistola PAULI ad TITUM *Charissime*, & cantetur a duobus eo modo, quo supra in prophetia est ordinatum.“ De *ornatura* seu *farcitura* dicemus mox: quæ nimirum erat vernacula expositio lectionis, quam ad singulos versus cum singulari melodia alter subdiaconorum seu clericorum populo pronunciavit iuxta MARTENIUM alibi etiam usitato ritu &c. Quoad modum vero ordinarium lectionum, „Dicitur (inquit DURANDUS) lectio, quia non cantatur, ut psalmus vel hymnus, sed legitur. Illic enim modulatio, hic sola pronuntiatio quæritur.“ ISIDORUS de ritu *Hispanico* seu *Mozarabico*:

De div. off. lib. I. c. 11. „Pronuntiantur autem lectiones in Christi ecclesiis de scripturis sanctis, constat autem eadem sancta scriptura ex veteri lege & nova.“ Eadem voce usus est antea, quando dicit lectiones pronuntiare antiquæ institutionis esse, ut videatur innuere sine cantu pronuntiantis solum voce lectiones tunc fuisse dictas, quæ ipsa vicissitudo iuxta

c. 10. „Eadem voce usus est antea, quando dicit lectiones pronuntiare antiquæ institutionis esse, ut videatur innuere sine cantu pronuntiantis solum voce lectiones tunc fuisse dictas, quæ ipsa vicissitudo iuxta

De Missa c. 5. BERNONEM quandam symphoniam facit: *Ut, inquit, aliquando omnis cantus videlicet antiphonarum (quæ dicuntur Introitus) gradualium, offertoriorum, communionum, cum lectionibus apostolicis, & evangelii ita conveniat, ut velut quoddam organum distantis inter se vocis concordem symphoniam reddat.* In

p. 115.

Missæ Æthiopica T. IV. Bibl. PP. *Parisi*. ad epistolam hæc habetur rubrica: *Postea magna voce dicit epistolam.* In antiquissimo lectionario *Luxoviensi*, quod meis oculis sollicitè perlustravi, nullum potui deprehendere cantus indicium, nisi forte color ruber mutationem quandam vocis indicaret, quem notavi in quibusdam evangelii, ubi singularis attentio exprimenda videtur præscripta, uti in festo Sancti IOANNIS *Baptistæ* in medio contex-

tus

a) „Post primam in prima Missa de nocte. Gr. *Tecum principium &c.* *✠. Dicit Dñs Dño meo &c.* *Kñe apparuit. Alleluia. Dñs dixit ad me filius meus es tu ego hodie genui te.* Sequentia mane prima &c. *Spiritus Dñi super me. Gr. Benedictus qui venit. ✠. A Dño factum est. Kñe apparuit benignitas. Allā. Dñs regnavit. In die lect. Propter hoc sciet. Gr. Viderunt omnes fines. Lec. Multifariam. All. Dies sanctificatus.* In festo S. IOAN. Evangel. in I. Missa lectio libri sap. *Qui timet. Gr. Beatus vir. Lectio cp. B. P. A. ad Eph.*

Fratres Benedictus Deus. Allā. Iustus ut palma. In natali ubi supra in II. Missa. Lectio libri sapient. Iustum deduxit. Lect. ep. B. P. A. ad Eph. Fratres iam non estis. Gr. Exiit sermo. ✠. Sed sic cum volo. Allā. Hic est discipulus ille. Nota hic graduale integrum post secundam lectionem, quod alibi divisum inter duas lectiones. Sic pridie Kal. Ian. nat. S. SILVESTRI P. lect. libri sap. *Beatus vir qui inventus. Gr. Ecce sacerdos. Lect. ep. B. P. A. ad Hebr. Fratres plures facti sunt sacerdotes. Allā. Memento Domine.*“

tus evangelii verba hæc: *Benedictus Dominus Deus Israel*. Et in alio evangelio verba hæc: *Medius autem Dominus ibat*. Cum alias in illo lectionario, quæ cantanda sunt, rubro designentur. In evangelii libro, quem *textum* vocabant, bibliothecæ nostræ sæculi circiter decimi notas paucas circa finem periodorum inveni, excepta passione Domini, ubi in illis verbis *Eli Eli &c.* plures habentur notæ, seu neumata. In alio recentiori sæculi circiter XIII. eodem fere modo notatas inveni tam lectiones, quam evangelia, ex novo nimirum testamento, quæ secundum HUGONEM *Cardinalem*, & DURANDUM eodem modo canebantur, terminatæ in accentum acutum, distinctum a lectione veteris testamenti, desinente in gravem, nisi hæc in Missa epistolæ locum teneat a). Quæ prona & nativa est ratio, communemque modum canendi in Missa epistolam designat, qui confirmis olim, secus ac passim nunc, in epistola, quam evangelio fuit, non idem tamen semper, ac unius modi ubique: *Romano* etiam pontifice aliquando graviter pro conformitate *Romanæ* ecclesiæ agente. Quam in rem narratur singularis historia ab annalista *Saxone* ad an. 1053. quæ eadem T. III. Conc. *Germ.* p. 119. ex TRITHEMII annal. *Hirsaug.* refertur b). Erat tum festum S. STEPHANI ubi in multis locis planctus S. STEPHANI singulari ratione lingua vulgari fuit decantatus. Testatur id se reperisse MARTENIUS in veteri rituali MS. ecclesiæ *Suessionensis*, & in antiquo missali S. GRATIANI *Turonensis* ab annis circiter sexcentis exarato, descriptam in folio

T. I. de ant.
eccl. rit. lib.
I. c. 3. art.
2. n. II.

a) „Lectiones (inquit HUGO Card. expof. Miss. c. 9.) terminantur in gravem accentum. In novo vero testamento promittuntur spiritualia & æterna. In cuius signum evangelium & epistola terminantur in accentum acutum.“ Et DURANDUS „Quæritur autem (inquit lib. IV. c. 16.) quare prophetias voce inferius deflexa, evangelium vero ac epistolam, vocem exaltando finimus: respondeo, per prophetiam, quæ est in veteri testamento, synagoga, quæ inclinata est, & cecidit, intelligitur: ideoque inclinando vocem, & quasi cadendo prophetia finitur. Hinc etiam est, quod synagoga depingitur, quasi fracta hasta vexilli: per evangelium vero & epistolam ecclesia militans repræsentatur, quæ exaltata est, & ideo illa cum exultatione vocis finiuntur. Præterea in vet. test. temporalia & caduca promittebantur: in cuius figura lectiones in gravem accentum terminantur, in novo testamento spiritualia & æterna, in cuius rei signum evangelium & epistola in accentum terminantur acutum. Quædam tamen lectiones de veteri testamento sumptæ, quæ in officio Missæ pro epistolis sæpe legun-

tur, in acutum terminantur accentum, & sub tono epistolari leguntur. Cum enim tunc in locum epistolæ succedant, merito, & quoad hoc, & quoad nomen illarum debent imitari formam.

b) „LEO apostolicus & HEINRICUS imperator *Wormaciæ* natale Domini celebrabant. Ubi papa Missarum sollemnia in sancta die, ut oportuit, celebrans, sequenti die LUIPPOLDUM *Moguntinum* archiepiscopum, utpote in sua diœcesi, huic subrogavit officio, qui peracta processione, & ubi ad hoc ventum est, dicta oratione, postquam se in sua sede locavit, quidam ex diaconibus suis, HUMBERTUS, sicut multi ob illius festi venerationem solent, lectionem decantavit, quod quidam ex *Romanis* papæ assistentibus vituperantes, & contra papam, quia *Romanorum* more non ageretur, obiurgantes persuaserunt, ut ad eum mitteret, decantationem interdiceret, quod cum ille iuvenum cum contemneret, item mittendo Papa interdixit, qui eadem vocis sonoritate qua prius cantavit, decenter lectionem usque ad finem perduxit.“

folio separato, prout sequitur. *Lectio actuum apostolorum. Por amor de vos pri saignos Barun. Se & vofuit escostet la lecun de saint Esteure le glorieux Barun &c.* In MS. *San-Gallenfi* sæc. XIII. vel XIV. reperitur in die S. STEPHANI & INNOCENTUM epistola interpolata. In Epiphania item, & octava. Item in die paschatis. De S. IOANNE. In cod. *Barbar.* n. 1853. lit. *Longobard.* scripto: *In nocte Nat. D. lec. munda sit, pura sit, hæc ergo canto. Audiat, sentiat, quid dicat lectio ISAIÆ prophetæ, in qua Christi lucida vaticinatur natiuitas.* Hæc dicit Dominus Pater, Filius, Spiritus Sanctus: Populus gentium qui ambulabat in tenebris &c. Et sic interpolata est tota epistola superpositis amplis notis musicis. Sequitur lectio sine notis, & deinceps in aliis duabus Missis duæ lectiones sine notis. Refert D. LEBEUF exempla varia epistolarum in die S. STEPHANI, S. IOANNIS evangelistæ, SS. INNOCENTUM, Circumcisionis, Epiphaniæ, S. BLASII partim ex scripturis, partim etiam ex ingenio compositarum, unde & *vita de innocentibus, Vie du jour de l'an, vita diei anni*, quo prima anni dies, circumcisionis nimirum, designatur. *Vita Epiphaniæ, vita S. BLASII* apud eundem loco epistolæ nominantur, secundum veterem nimirum consuetudinem legendi acta Sanctorum in Missa, aut etiam miracula: sicuti de S. STEPHANO passim meminit S. AUGUSTINUS: Dicitque DUCANGIUS, universalem fuisse usum olim in *Galliis*, cantandi eiusmodi planctus, ut vocabantur S. STEPHANI, lingua latina cum paraphrasi *Gallica*, quales sunt omnes laudatæ apud LEBEUFIIUM epistolæ, cantu plano cum multo modulamine. Referam, quæ auctores hist. liter. *Franc.* T. X. p. XVIII. recensent ex LE BOEUF a). Quæque vocari solebant epistolæ farcitæ, seu *cum farsia* magna solemnitate cantatæ, veluti testatur laudatus MARTENIUS in *ordinariis* MSS. *Narbonensi* & *Cabilonensi*: habeturque statutum episcopi *Parisiensis* an. 1198. apud LE-

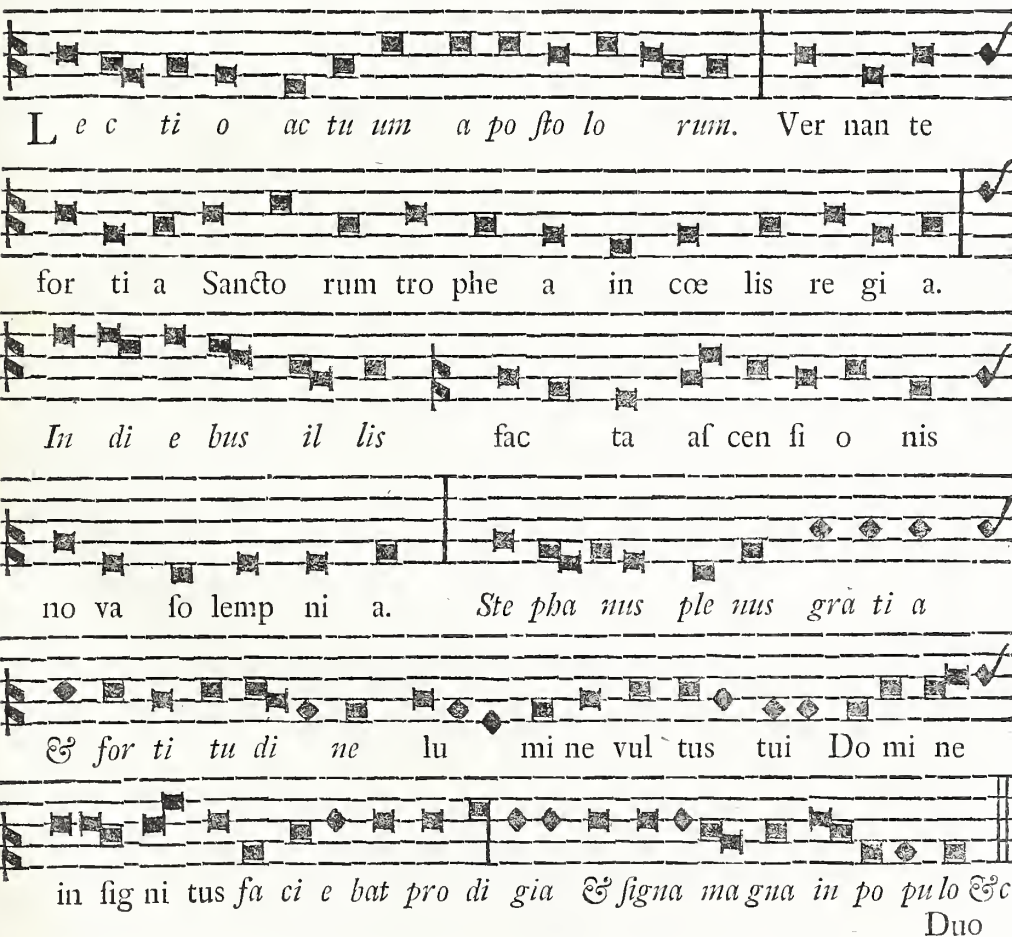
BEU-

a) Recherches sur les plus anciennes traductions en langue françoise: Memoires de l'acad. des inscript. T. XVII. p. 714-717. Que lorsqu'on reçoit dans l'Eglise *Gallicane* la liturgie *Romaine*, on commence à lire à l'office de nuit les actes des Saints, qui, dans l'observation du rit *Gallican*, se lisoient à la Messe. La nuit n'étant pas un temps propre à la predication, on ne songea plus à expliquer au peuple; comme on faisoit auparavant, les actions des Saints dont on solennisoit la fête. Ceux de saint ERIENNE, étant les seuls, qui fussent lus à la Messe selon la liturgie *Romaine*, parce qu'ils sont tirés des livres saints, furent aussi les seuls, qui perpétuerent l'ancien usage *Gallican*, de lire les actes des martyrs avant la celebration des saints mysteres. Et comme, selon

un autre article de la liturgie *Romaine*, l'éveque ou le pretre ne pouvoit monter en chaire, qu'après la lecture de l'évangile pour en donner l'explication, il est vrai semblable, que ce fut dans ces conionctures, qu'on statua, que la vie de saint ETIENNE, qui se trouvoit prononcée en latin à la Messe, seroit aussi expliquée en langage vulgaire au peuple, & chantée en cet état avant la celebration des saints mysteres. Voila pour quoi on trouve les actes de saint ETIENNE premier martyr en langage vulgaire, dans les livres de presque tous les siècles, depuis le neuvième. M. l'abbé LE BOEUF renvoie à son traité historique sur le chant ecclesiastique, pour apprendre de quelle maniere cela se pratiquoit.

BEUFIUM: *Missæ similiter cum cæteris horis ordinate celebrabitur ab aliquo* p. 119.
prædictorum, hoc addito, quod epistola cum Farsia dicetur a duobus in cap-
pis sericeis. Et Ordinarium Sueffionense eodem sæculo scriptum: Epistolam
debent cantare tres subdiaconi induti solemnibus indumentis: Entendez tuit
a cest sermon. Aliæ apud eundem citantur eiusmodi epistolæ duplici lin-
gua cum farsia (quæ etiam ornatura vocabatur, ut apud MARTENIUM vi-
dere est) latina, cum paraphrasi Gallica, aut etiam mere latina, qualem de
S. NICOLAO vidisse se dicit LEBEUF in urbe Brivatensi. Aut dimidiæ la-
tinæ & dimidiæ Gallicæ, qualis de S. BLASIO apud lingonas habetur, ubi
non solum in natalitiis Domini, sed aliis etiam solemnitatibus canebantur:
& non ita pridem adhuc Divione planctus S. STEPHANI. Iuvat hic spe-
cimen dare, prout in codice an. 500. latine cum modulatione musica ha-
betur in nostra bibliotheca San-Blasiana.

De ant. Eccl.
disc. c. XII.
num. 21.
De ant. rit.
L. I. c. 3. art.
2. n. 11.

L e c t i o a c t u u m a p o s t o l o r u m . V e r n a n t e
f o r t i a S a n c t o r u m t r o p h e a i n c œ l i s r e g i a .
I n d i e b u s i l l i s f a c t a a s c e n s i o n i s
n o v a s o l e m p n i a . S t e p h a n u s p l e n u s g r a t i a
& f o r t i t u d i n e l u m i n e v u l t u s t u i D o m i n e
i n f i g n i t u s f a c i e b a t p r o d i g i a & s i g n a m a g n a i n p o p u l o &c.
Duo

Duo alia specimina singularia damus ex MS. *San-Blas*. 400. ann. cantus lectionum etiam cum contrapuncto : de dedicatione , & B. M. V. *Vidi civitatem*. Et : *In omnibus requiem quaesivi*.

The image displays a musical score for two Latin liturgical texts. Each text is presented in two parts, likely representing different vocal parts or a single part with two systems of notation. The notation consists of square neumes on a four-line staff. The lyrics are written below the staves, with some words split across lines. The first text, 'Lectio libri Apokalypsis Iohannis apostoli', is followed by a double bar line. The second text, 'In diebus illis Vidi civitatem', also includes a double bar line. The score is arranged in a block with two systems of staves and lyrics for each text.

Lectio libri Apokalypsis Iohannis apostoli

Lec ti o li bri A-
 Lec ti o li bri A-
 po ka lip fis Io HAN NIS a po sto li.
 po ka lip fis Io HAN NIS a po sto li.
 In di e bus il - - -
 In di e bus il - - -
 - - - lis. Vi di ci vi ta tem
 - - - lis. Vi di ci vi ta tem

fanc tam Iehru falem no vam de fcen den tem

fanc tam Iehru falem no vam de fcen den tem

de ce lo tan quam spon fam

de ce lo tan quam spon fam

or na tam vi ro fu o.

or na tam vi ro fu o.

Lec ti o li bri fa pi en ci e

Lec ti o li bri fa pi en ci e

In om ni bus

In om ni bus

re qui em que fi vi &

re qui em que fi vi &

in he re di ta te Do mi ni mo ra bor

in he re di ta te Do mi ni mo ra bor

tunc pre ce pit & di xit mi chi cre a tor

tunc pre ce pit & di xit mi chi cre a tor

om ni um & qui cre a vit

om ni um & qui cre a vit

me re qui e vit in ta ber na cu lo me o.

me re qui e vit in ta ber na cu lo me o.

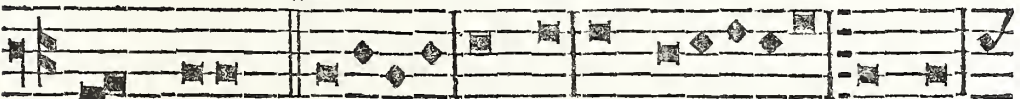
Et di xit mi ch i

Et di xit mi ch i

In Ia cob in ha bi ta

In Ia cob in ha bi ta

& in Is RA HEL he re di ta re

& in Is RA HEL he re di ta re

& in e le ctis me is mit te

& in e le ctis me is mit te

ra di ces.

ra di ces.

Graduale.

XVII. Solemne semper fuit lectioni, tum aliis divini officii partibus, cum etiam in Missa, responsum subiungere, de quo MAURICIUS *Senonensis*, seu PETRUS *Venerabilis* in carmine de Missa:

Illorum monitis dum responsoria cantat,

Edocet assensum se tribuisse chorus.

Præf. in ant. lib. missales Rom. eccl. p. XXI. „In antiquioribus ecclesiæ moribus (inquit Ios. CARI seu THOMASIVS) nuper merandus est psalmus responforius, sive responforiam psalmi; quod usitatus usurpatur in Missarum solemnibus post lectiones veteris Testamenti, ante lectionem Evangelii.“ Probat S. Io. CHRYSOSTOMI tempore perdurasse antiquum psalmi responforii morem, subsequenti autem ævo detruncatum

tum esse in Oriente integrum psalmum responsum, relictis tantummodo duobus versiculis ex aliquo ferme psalmo excerptis, quos *προκειμενον* liturgiæ græcæ appellare solent. Quod vocabulum vetus latinus interpret liturgiæ S. BASILII, ad sensum oculos convertens, & quidem rectissime, iudicio THOMASII, *responsum* transtulit. „Minime vero (pergit) negotium *Loc. cit.*
 „alicui faceßat, quod ante epistolas S. PAULI is cantus fiat apud Græcos :
 „nam id discriminis fuisse videtur Græcos inter & Latinos, quod illi respon-
 „sorium psalmum ante libros omnes novi Testamenti, ut aperte testantur
 „constitutiones vetustissimæ ecclesiæ, quæ apostolicæ vocantur *lib. II. c. 57.*
 „Hi vero ante solam evangelicam lectionem psalmum responderint, ut ex
 „Latinis Patribus constat.“ Fallitur hic THOMASIVS, quod indiscrimina-
 „tim Latinos putet ante solam evangelicam lectionem psalmum respondiße.
 „Post prophetiam psalmum responsum, qui Tractui seu Graduali hodierno
 „respondet, MABILLONIUS in veteri liturgia Gallicana decantatum fuisse
 „ostendit GREGORII Turon. Hist. Franc. his relatis verbis : „Interea iam
 „medio prandii peracto, iubet rex, ut diaconum nostrum, qui ante diem
 „ad Missas psalmum responsum dixerat, canere iuberem. Hoc finito dia-
 „conus silentium indicebat ad lectionem Epistolæ.“ Et hætenus constanter
 „in liturgia Mozarabica Tractus canitur post lectionem veteris Testamen-
 „ti, ante apostolum & evangelicam mox subiunctam, nullo medio cantu,
 „contrarium morem in quibusdam ecclesiis Hispaniæ damnante Concilio
 „Toletano IV. „In quibusdam quoque (ait) Hispaniarum ecclesiis laudes *c. II.*
 „post apostolum decantantur, priusquam evangelium prædicetur, dum ca-
 „nones præcipiant post apostolum non laudes, sed evangelium annuntia-
 „ri. Præsumptio est enim, ut anteponanatur ea, quæ sequi debeant. Nam
 „laudes evangelium sequuntur propter gloriam Christi, quæ per idem evan-
 „gelium prædicatur. Circa omnes igitur sacerdotes hic ordo deinceps re-
 „tineatur, excommunicationis poenam suscepturis, qui hunc ordinem per-
 „turbaverint.“ De hoc WALAFRIDUS STRABO „Responso (ait) & Alle-
 „luia, quæ ante evangelium cantantur, deinde adiuncta videntur, postquam
 „antiphonæ ad ingressum dici exspirarunt, quæ & videntur prohibita ca-
 „nonibus Hispanorum, qui longo post tempore sunt constituti. In illis
 „enim iubetur, ne aliquis hymnus inter lectionem apostolicam & evange-
 „lium in ordine Missæ ponatur.“ Ex quo intelligitur, id aliquos tenta-
 „sse tunc temporis, sed propter novitatem rei, studium eorum nondum
 „fuisse a quibusdam receptum: quod tamen postea, usu Romano commen-
 „datum, ad omnes Latinorum pervenit ecclesias. BERNO Augiensis : „Postea
 „(inquit) quum gradalia & Alleluia inter apostolicam & evangelicam le-
 „ctionem cœperunt frequentari, Hispani quasi novitate rei percussi, multum
 „re-

*L. I. de liturg.
 Gallic. c. 5.
 L. VIII. c. 3.*

„restituerunt, dicentes:“ In quibusdam *Hispaniarum* ecclesiis &c. „Verum-
 „tamen ex auctoritate *Romanæ* ecclesiæ postea est constitutum, ut respon-
 „soria & *Alleluia* canantur ante sanctum evangelium.“ Ordinem liturgiæ
Mozarabica sic explicat Io. VASÆUS in chron. *Hispania* ad an. 717. „Do-
 „minus sit semper vobiscum. Respondetur *Et cum spiritu tuo. Lectio*
 „*libri Isaia propheta.* Respondetur *Deo gratias.* Mox legitur prophetia.
 „Qua lecta rursus sacerdos *Dominus sit semper vobiscum.* Respondetur
 „*Et cum spiritu tuo.* Inde dicitur Tractus duorum vel trium versuum.
 „Quo finito sacerdos inquit: *Silentium facite. Sequentia epistolæ Pauli*
 „*apostoli &c.* Respondetur *Deo gratias.* Mox cantetur seu recitatur epi-
 „stola. Postquam libro in alterum altaris cornu translato, continuo dicitur
 „evangelium.“ An ritus *Ambrosianus* ex *Romano* fuerit expressus, incertum
 est. *Ambrosiani* hic dicunt suum *psalmelum* respondentem gradualem nostro cum
Alleluia e. g. in nativ. Domini *Gloria in excelsis Deo, & in terra pax,*
alleluia, alleluia. Ritum cantandi *psalmelum* seu *psallendam* describit BE-
 ROLDUS apud MURATORIUM a). Cum vero apud *Ambrosianos* duæ sint lectio-
 nes, post secundam seu epistolam, ut apud nos ritu *Romano*, cantus ha-
 betur, qui respondet Graduali, ut apud MURATORIUM p. 906. in Missa
 defunctorum: „*Ingressa*: requiem sempiternam. Te decet. *Item lectio libri*
Machabæorum. In diebus illis vir fortis: *Psallenda.* De profundis. *Epi-*
stola. Sicut portavimus. *Cantus*: Domine exaudi. *Evangelium*: Nemo
 potest venire.“ De cantu *Alleluia* paulo post dicemus. RADULPHUS *Tun-*
grensis de S. AMBROSIO refert: „Gradualia & *Alleluia* AMBROSIVS in suo
 „officio multa ordinavit. Et GREGORIUS ad Missam tam illa quam alia
 „in *Romano* officio composuit.“ Nota, inquit DURANDUS lib. IV. c. 19.
 quod GREGORIUS, AMBROSIVS & GELASIVS composuerunt gradualia, tractus
 & *Alleluia*, & ad Missas cantare statuerunt. In antiquissimo antiphona-
 rio, quod inter monumenta liturgiæ *Alemannica* edemus, notatur graduale
 cum versu. THOMASIVS observavit in antiphonariis missalibus S. GREGORII
 gradales responsores notari, & in MS. codice: *Deinde sequitur Apostolus.*
Item Gradalis sive Alleluia. Passim hoc inveni in fronte sacramentariorum
 ex bibliotheca cubiculi descriptorum, ut paulo ante ex cod. Bibl. nostræ
 retuli; habeturque in sacramentario *Gregoriano*, quod MURATORIVS edi-
 dit: *lecta autem lectione sicut (leg. sequitur) responsoarium, deinde Alleluia.*
 Apud

De canon.
 observant.
 Prop. 23.

Lit. Rom.
 T. II. p. 395.

a) T. IV. antiq. It. medii ævi p. 871. „Finita
 lectione (inquit) puer magistri scholarum ac-
 ceptis tabulis eburneis de altari vel ambone,
 positus per clavicularium ebdomadarium vestitus
 camisiolo ascendit pulpitem, ut canat psallendam.
 Et hoc semper, excepto in Quinquagesima,

& in dominicis diebus Quadragesimæ,
 in quibus lectores canunt, & in annunciatione
 Sanctæ Mariæ, quando duo subdiaconi & tot-
 idem notarii cantant, si archiepiscopus adfue-
 rit, si vero defuerit, duo notarii, & duo le-
 ctores cantant.“

Apud eundem, & MABILLONIUM in ord. I. *Romano*: „Postquam legerit, *Mus. Ital. T. II. p. 9.*
„cantor cum cantatorio ascendit, & dicit responsum. Si fuerit tempus,
„ut dicatur *Alleluia* bene, sin autem, tractum: sin minus, tantummodo
„responsum.“ In II. ord. p. 45. explicatius cantus responsorius describitur.
„Postquam legerit cantor, cum cantatorio sine aliqua necessitate ascen-
„dit non superius, sed stat in eodem loco, ubi & lector, & solus inchoat
„responsorium, & cuncti in choro respondent, & idem solus versum re-
„sponsorii cantat. Si fuerit tempus ut dicatur *Alleluia* bene: sin autem,
„Tractus: sin minus, tantummodo responsum. Cantor, qui inchoat
„*Alleluia*, ipse solus cantat versum de *Alleluia*. Ipse iterum *Alleluia* di-
„cit, stans in eodem gradu, id est inferiore.“ Innuit gradus ambonis,
in quo canebatur graduale, uti alias in medio choro præscribitur in con-
suetudinibus can. Reg. S. VICTORIS: *Graduale & Alleluia cantent bini &*
bini in medio choro. Ubi forte gradus ambonis non fuerunt, unde gra-
duale nomen accepit, quod in gradibus, non ipsa ambonis summitate, can-
tatum fuerit, uti præscribitur ordine *Rom. VI.* apud MABILLONIUM: *Fi-*
nita vero lectione, illis, qui graduale & Alleluia cantaturi sunt, iuxta
pulpitum in inferiori gradu standum est. Confer, quæ superius p. 321,
& seq. de cantoribus diximus, ne sine necessitate ascendant; quæ hinc lu-
cem accipiunt. *Ioannes BELETHUS* hæc satis explicate edidit, insuper pro
more etiam mystice. Notat c. 59. librum *Graduarium* ita a gradibus ap-
pellatum, *eoquod diebus festis in gradibus ascendi debeat, atque istinc can-*
tari in ambone. . . . Diebus autem profestis canitur in medio chori ante gra-
duis altaris a). Quod finita lectione cantari consueverit, singularem re-
sponsorii denominationem desumit *ALMARICUS* apud *THOMAM Waldensem*: *De Missur.*
Est autem responsum, quia recitando aliquem psalmum auditores sic le-
ctioni respondeant. Sed genuina est *AMALARI*i explicatio, dictisque hæc-
nus respondens: „Lectionem, quæ legitur post sessionem, sequitur can-
tus, qui vocatur responsorius. Responsum, ut idem, qui supra (ni-
mirum *ISIDORUS*) *Itali* tradiderunt. Quos inde responsorios cantus vo-
cant, quod alio desinente id alter respondeat.“ Atqui ista fuit constans
decantandi gradualis ratio, repetito post unum aut singulos versus gradu-
ali seu responsorio: *Hoc facit*, inquit idem eodem loco *AMALARIUS*, *ille,*
qui versum cantat. In repetitione responsorii exaltat vocem fiducialiter iam

Ibid. p. 72.
De Missur.
Sacramental.
c. 4.
De eccl. off.
L. III. c. II.

11011

a) De div. offic. c. 38. „Post epistolam vero cantatur responsum cum suo versu, sive graduale ut vocant. Appellatum autem est Graduale, quod a minoribus in gradibus ante altare, vel a maioribus etiam diebus profestis cani soleat: in solemnitatibus vero in altiori-

bus, hoc est, in pulpito etiam a pueris. Vel quia gradatim cantatur, vel quia de gradu ad gradum procedere debemus, hoc est de virtute in virtutem ascendere. Dicitur est idem *responsorium*, quod versui respondeat, qui item a vertendo nominatus est &c.“

De ord. anti-
tiph. c. 18.

T. IV. oper.
p. XIII.

L. IV. c. 19.
n. 7.
num. 8.

num. 4.

non timens versum. Et alibi: *Finito versu succentores vero secundo incipiunt responsum a capite & usque ad finem perducunt.* Vetustus ordo Rom. MS. S. GALLI *De responso Graduali* asserit: *ab incipiente usque ad finem cantatur, & versus similiter. Similiter in cottidianis diebus. Alleluia simili modo: in cottidianis vero diebus (si voluerit) tantum prima dicitur.* Hoc est, ut THOMASIVS annotat, quotidianis diebus *Alleluia* prima tantum vice potest a cantore dici, statimque a choro repeti, prætermittit secunda repetitione post versum. Plura etiam hanc in rem laudatus affert THOMASIVS exempla Gradualium cum pluribus, aut uno versu. Atque hinc etiam versum responso dictum asserit DURANDUS: *Versus responso sic vocatur, quoniam de eo fit reversio ad ipsum responsum.* Et mox id explanatius dicit, quod modo ex AMALARIO retulimus: *Graduale plane incipitur, ne nimis versus ascendant... Versus vero alte.... Finito tamen versu vox fiducialiter exaltatur.* Antea vero, qua modulatione potius deceat graduale cani, declarat; „Rectius ergo (inquit) faciunt, qui graduale non festi-
„vis, & modulatis vocibus efferunt: sed quasi cantum gravem, asperum
„simpliciter potius & lamentabiliter canunt: tamen rectius responsum,
„per quod etiam prædicatio novi testamenti figuratur, altius lectione &
„epistola, quæ significat prædicationem veteris testamenti, canitur.“ Tem-
pore paschali tamen etiamnum omisso responso versus tantum cum *Alleluia* canitur, alias vero cum responso, vel cum tractu, ut DURANDUS notavit. *Ceterum quandoque solum Alleluia: quandoque responsum cum Alleluia: quandoque cum tractu.* In duobus codicillis oblongis San-Emeran. sæc. X. separatim responsum *Graduale*, & versus cum *Alleluia* cani consuevisse leguntur, pro ratione nimirum cantus responso, cum seorsim cantor staret in gradibus ambonis, aut in medio chori, ubi suas tabulas, membranas, seu rotulos habebant. De *Alleluia* cum suis versibus paulo post peculiariter dicemus. Superfunt hodieque reliquæ quædam gradualis responso secundum usum antiquum e. g. in feriis II. IV. & VI. quadragesimæ *Domine non secundum peccata nostra &c.* Et singularis feria quarta maioris hebdomadæ: *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Quem versum cum cantor præcinnisset, totus chorus repetebat. Prosequatur cantor versum: *Ne avertas faciem tuam a me, in quacunque die tribulor, inclina ad me aurem tuam, & ita versus sequentes, choro post quemlibet versum idem responsum repetente Domine exaudi.*

Hymnus
trium pue-
rorum.

XVIII. „Hymnum quoque trium puerorum (aiunt Patres Conc. To-
„let. IV. can. 13.) in quo universa cœli terræque creatura DEUM collaudat, &
quem

„quem ecclesia catholica per totum orbem diffusa celebrat, quidam facer-
 „dotes in Missa dominicorum dierum, & in solemnitatibus martyrum ca-
 „nere negligunt. Proinde sanctum Concilium instituit, ut per omnes
 „*Hispaniæ* ecclesias, vel *Galliæ* in omnium Missarum solemnitate idem in
 „publico decantetur: communionem amissuri, qui & antiquam huius hymni
 „consuetudinem, nostramque definitionem exceßerunt.“ Et quidem *in*
pulpito, ut legunt *Walafridus STRABO*, & *BERNO Augiensis*, qui observant
 id, quod etiamnum obtinet, hoc canticum non esse in usu, nisi quater
 in anno, nempe in sabbatis quatuor temporum a). Ex ordine *Romano XI.* a
BENEDICTI canonici constat, qua ratione officium tunc fuerit celebra-
 tum: *Dum vero cantatur officium celeberrime a schola, & hymnus trium*
puerorum. Etiam in missali *Mozarabico* rarius hoc canticum præscribitur.
Et primo quidem in dominica prima Quadragesimæ post prophetiam hoc
 „modo: „Dicit prebyter *Dominus sit semper vobiscum. R. Et cum spi-*
 „*ritu tuo*. Deinde tractus, *DANIEL* propheta. *Tunc illi tres quasi ex*
 „*uno ore hymnum canebant, & benedicebant Dominum de fornace dicen-*
 „*tes*. Postea incipit sacerdos: *Benedictus es Domine DEUS patrum no-*
 „*strorum, & admirabilis & superexaltus in sacula amen &c.*“ Differt
 hoc in aliquibus ab eo, quod *Romanus* ordo præscribit in sabbatis quatuor
 temporum. In officio paschatis ad libitum sacerdotis permittitur in eodem
 ordine: „Si placuerit, dicat presbyter hymnum trium puerorum: *Bene-*
 „*dictus es Domine.*“ In lectionario *Gallicano* post prophetiam in natali
 Domini notatur *DANIEL cum benedictione*: & in Sabbato sancto post le-
 ctionem duodecimam, quæ est de statua *NABUCHODONOSORIS*, canticum
 trium puerorum *Benedicite*, quemadmodum post septimam canticum *Mosis*,
 post undecimam *IONÆ*, cuius loco in *Mozarabico* canticum *HABACUC* post
 lectionem ex eodem propheta assignatur, ut *MABILLONIUS* notavit. *AMALARIUS*
 cum officium Sabbati S. exponens, dixisset, hymnum trium puerorum *Benedi-*
 „*cite* passionem Domini, ac triumphum ad memoriam nobis reducere, id-
 „que latius explicasset, tandem subiungit: „Propter hoc Sacramentum, ut
 „opinor, audiui cantari in vigiliis paschæ in ecclesia *Turonensi* post lectio-
 „nes, *Benedicite.*“ In sacramentario *Gallicano* apud laudatum *MABILLONIUM*: *T. II. Mus.*
 post Missam *Romensem* cottidianam, ut prænotatur, habetur oratio *post be-* *Ital. p. 283.*
nedictionem. DEUS qui tribus pueris: quæ hodieque solet post hymnum
 trium puerorum cani, qui *benedictio* dici consuevit, uti habetur apud V.

THO-

2) „In eiusdem loci (inquit ille de rebus ec-
 clef. c. 22.) Concilio statutum est, ut etiam
 hymnus trium puerorum ad Missam omni do-
 minica in pulpito cantaretur. Quod *Romani*

propter multiplicatam officiorum non faciunt,
 nisi quatuor per annum diebus, quibus lectio-
 num XII. numerus adimpletur.“

p. 10.

THOMASIVM in antiquis libris Missarum *Romanæ* ecclesiæ sabbato in XII. lection. adventus: *Sequitur benedictio* post V. lectionem DANIELIS prophetæ: *Benedicite omnia opera Domini &c.* Et in aliis codd. apud eundem: *Incipiunt has benedictiones hoc modo*: Benedictus es in firmamento cœli, & laudabilis & gloriosus in sæcula. „Quæ verba (inquit THOMASIVS) ad „finem potius præcedentis lectionis pertinent, ut ex antiquis lectionariis con- „stat, nisi fortassis indicetur ab his verbis mutandam esse lectoris vocem „in cantici tonum.“ Ex aliis adhuc codicibus notat, eiusdem hymni cantum responsum, prout hodieque canitur in sabbatis quatuor temporum, ac olim *Gradualia* decantari consueverunt, quod fere in defuetudinem abiit, in hoc autem hymno a tribus, pro numero trium puerorum fieri solet. Reperi etiam per vices eum in officio Missæ in antiquis MSS. Qui frequentior hodie est hymnus trium puerorum diversus ab eo, qui in sabbatis quatuor temporum canitur, in officio canonico laudum diei dominicæ ac festivitatum, ad eum fere ritum, quo in Concilio *Toletano* IV. præscribitur. Quod vero de eius iugi usu RADULPHUS *Tungrensis* dicit, ad privatam potius spectat devotionem: „Et semper (inquit) siue prosperitatis siue adversitatis tempore hymnum trium puerorum psalle: nullus mortalium huius „hymni virtutem explicare potest, in quo omnis creatura ad laudandum „creatorem invitatur.“ Adhuc vero notandæ sunt rubricæ antiqui lectionarii Missæ apud THOMASIVM p. 50. quoad lectionem XII. in Sabbato S. cui hymnus hic intermiscebatur post hæc verba: „*Aperientesque os suum „in medio ignis dixerunt.* HIC MUTATUR SONUS IN CANTU. Et post hæc „verba: *Gloriosus super omnem terram.* HIC INCIPIT LEGERE IN SONO „PRIORE. Post verba: *Nec quidquam molestiæ intulit*: HIC CANERE INCIPIT CLERUS CUM ORGANIS. *Benedictus es &c.* ET RESPONDENT OMNES „IN CHORO *Amen. Benedicite Spiritus &c.* POST ISTAM BENEDICTIONEM „INCIPIT LEGERE IN PRIORE SONO.“

De can. ob-
serv. prop. 9.

Tractus.

a

De ant. mon.
rit. L. III.
c. 12.

b

XIX. Quandoque ad graduale responsum canitur *Tractus*, cantu continuo cantoris, non interrupto responsonibus aliorum intercentium a). Aliquando tamen tractus cum cantu responso confunditur, uti apud MARTENIVM b). Sic tractus vocatur in rituali *Corbeienfi* ad feriam sextam Parasceve

a) „Hoc differt (inquit AMALARIUS de Off. L. III. c. 12.) inter responsum, cui chorus respondet, & Tractum, cui nemo, quod est inter duo sacrificia, scilicet columbarum & turturum. Tractus verba congruentia sui officii habent. Illa, quæ sunt in Septuagesima, tribulationem sonant, ut est illud *De profundis clamavi ad te Domine*: quæ in Sexagesima, oppor-

tunitatem fugæ quærent, ut est illud: *Ut fugiant a facie arcus*, & sic cætera deinceps conicere possumus. *Laudate Dominum omnes &c.* lætitiæ neophytorum & nuper ordinatorum significat.“

b) „Feria quarta sequenti cantabunt duo monachi Tractum ad magnam Missam: *Domine exaudi*, mox ut cantaverint primum versum

sceve consuetum *Domine audivi*, licet responso modo decantaretur. „Tres
 „presbyteri dicent tractum *Domine audivi*: quem versum repetet conventus
 „in principio & in fine: & in aliis versibus repetet in uno medietatem, in
 „alio totum versum.“ Et consuetudines *Cluniacenses*: „Tractus *Domine* L. I. c. 13.
 „*audivi* a cantoribus inchoatus, ita cantatur, ut post singulos versus a pri-
 „mo versu repetatur nunc integro, nunc dimidio.“ Potest hic locum habe-
 „re notio, quam de tractu DURANDUS innuit: „Dicitur autem (inquit) tra- L. IV. c. 21.
 „ctus a *trahendo*, quia tractum & cum asperitate vocum & prolixitate ver-
 „borum canitur.“ Convenit hoc tempori, quo cani solet in ecclesia Ro-
 „mana, secus ac in Missa *Mozarabica*, ubi communiter post prophetiam
 præscribitur *tractus duorum vel trium versuum*. In missali *Romano* ple-
 rumque constant tractus ex pluribus versibus, atque integris etiam quando-
 que psalmis, ut semper cantus variet; quod discrimen ponit DURANDUS in-
 ter versus *sequentiarum*, versusque *tractuum* a). Ex ord. *Rom.* III. n. 9. discimus a
 ab alio cantore responso ab alio *alleluia*, vel tractum fuisse cantatum: „Can- L. III. c. 6.
 „tor cum cantario ascendit, & responso dicit: ac deinde per alium
 „cantorem *alleluia*, si tempus fuerit, sive tractus concinitur.“ In hoc enim
 maxime distinguuntur, quod *alleluia* & *tractus* sese excludant, illud læto,
 hic tristi assignatus tempori, semel tantum cum *alleluia* iunctus in sabbato
 sancto. „Quod autem (inquit DURANDUS) tractus maiorem insinuet luctum
 „quam graduale: per hoc innuitur, quod nunquam cum *alleluia* cantatur,
 „nisi ob specialem causam in sabbato paschæ.“ Tractus cantum gravem
 ac lugubrem tempori accommodatum omnium optime RUPERTUS *Tuitien-* b
sis describit b).

XX. „Epistolam, responso (inquit IOANNES *Abricensis*) opportunis ALLELUIA.
 „temporibus tractus vel *alleluia* sequuntur. Hoc est (iuxta AMALARIIUM) Lib. de officiis
 „in- ecclesiast. p. 16.
 „De offic. div.
 lib. III. c. 14.

conventus repetet eundem versum & cantabunt:
 & post prædicti duo monachi cantabunt alium
 versum; & conventus repetet Tractum in
 medio scilicet, *Et clamor meus*. Et sic usque
 in finem dictus Tractus cantabitur. Et post
 prædicti duo monachi iterum incipient princi-
 pium primi versus de dicto Tractu, & conven-
 tus cantabit eundem versum.“

a) „Quod (inquit ib. n. 7.) versus sequentia-
 rum bini & bini sub eodem cantu dicuntur:
 quod contingit, quia ut plurimum bini & bini
 per rithmos sub paribus syllabis componuntur:
 quod in versibus Tractuum non reperitur: quia
 ex sacra scriptura ut plurimum sumuntur, ideo-
 que in tantum nequeunt combinari.“

b) „Hoc autem (inquit lib. III. c. 6.) in Tra-
 ctibus notandum est, quod omnes fere gravio-
 ribus compositi sunt vocibus, nec unquam iis,
 qui authentici dicuntur modis, exaltari meren-
 tur: sed cuncti plagalium inferioribus terminis
 contenti, fletum & tristitiam in humilitate so-
 norum denuntiant. Quod congrue satis obser-
 vatum est. Tristitiæ namque tempus exigit,
 ut *Alleluia*, quod letantium carmen est, inter-
 mitteretur. Bene ergo Tractus, qui interim
 pro *Alleluia* cantatur, altitudinem atque excel-
 lentiam gaudii gravi concentu, & modestis de-
 clinat incessibus.“

„inter *alleluia* & tractum, quod *alleluia* lætitiā sive laudem Domino, tra-
De off. lib. I. „ctus vero aliquando tribulationem, aliquando lætitiā sonat.“ S. ISIDORO
c. 13. idem est *laudes*, hoc est *alleluia* canere. Atque hoc intelligitur in Conc.
c. 12. *Tolet. IV.* dum prohibet *laudes* post apostolum decantari, priusquam evan-
gelium prædicetur, dum canones præcipiunt, post apostolum non *laudes*,
sed evangelium annuntiari. Iam ante in eodem Concilio de tempore, quo
c. 10. omittendum esset *alleluia*, fuit cautum: „Item cognovimus quosdam *Hi-*
„*spania* sacerdotes, qui in quadragesimæ diebus *alleluia* decantant, præter-
„quam in ultima hebdomada paschæ, quod deinceps fieri interdicimus,
„statuentes, ut in omnibus prædictis quadragesimæ diebus (quia tempus
„non est gaudii, sed mæroris) *alleluia* non decantetur.“ Laudatus AMA-
L. IV. c. 33. LARIUS retractat aliquid de *alleluia*, quod cantatur in Missa. „Nondum,
de off. „inquit, legeram, quod postea inveni in epistola S. GREGORII, quo tem-
„pore *Alleluia* in Missa primum cantatum esset in ecclesia *Romana*.“ Re-
fert deinde epistolam S. GREGORII ad IOANNEM episcopum *Syracusanum*,
ubi inter alia primum obiectum ipse memorat: *Quia Alleluia dici ad Missas*
extra pentecostes tempore fecistis. Quod ille de *Hierosolymorum* ecclesia ex
beati HIERONYMI traditione, tempore beatæ memoriæ DAMASI papæ tractum
dicit tradi. AMALARIUS vero rem hoc modo postea explicat, quam usque
in hodiernum diem iuxta Graduale *Gregorianum* servamus in canendo *alle-*
a *luia*, etiam extra tempus paschale a). Tribuit hoc idem RUPERTUS *Tui-*
De div. off. *tiensis* S. GREGORIO M. quod *alleluia* extra pentecosten ad Missas dici fe-
lib. II. c. 21. cerit, quod antea tempore tantum paschali fiebat, imo, si SOZOMENO cre-
L. VIII. c. dimus, *Romæ* semel tantum primo die paschalis festivitatis. Id adhuc au-
15. hist. sus est sæculo XI. MICHAEL CÆRULARIUS obicere, quod *alleluia* in Qua-
dragesima *Latini* non psallerent, sed semel in pascha tantummodo. Du-
dum antea sæculo nono ineunte in Concilio *Aquisgranensi* statutum fuit, ut
alleluia in septuagesima dimittatur. HONORIUS *Augustodunensis*, agens de
Sacramentar. septuagesima, diem designat, quo septuagesima initium sumpserit, quove
c. 19. T. II. *alleluia* fuerit depositum: *Primus mensis*, inquit, *id est, Ianuarius* in quo
anecd. Bezii.

alle-

a) „Docemur, quod aliquo tempore cantabatur
Missā in *Romana* ecclesia absque *Alleluia*. Si
eo tempore cantabantur Tractus per omnes do-
minicos dies, & post *alleluia* assumtum in so-
lis dominicis diebus de Septuagesima reserva-
rentur, nescio. Habeo notum ex eo, quod *Alle-*
luia divulgatum sit, cantatum esse apud S. AU-
GUSTINUM, & apud *Romanam* ecclesiam, at-
que *Capolitanam* præcis temporibus per dies pen-
tecostes debere *alleluia* decantari ad recordandum
de lætitiā resurrectionis Sanctorum. Restat ad-

huc quod pulsat intentionem ad requirendum,
hoc est, ut sicut per dominicos dies & fe-
stos cantatur *alleluia* ad Missam, ita debeat
cantari per communes dies. Nisi forte imbui
possimus ex præsentī scriptura S. GREGORII.
Nam ex eo, ubi S. GREGORIUS dicit, alia, quæ
dici solent in quotidianis Missis tacemus, tan-
tummodo *Kyrie eleison* & *Christe eleison* dicimus,
possimus intelligere, quod non *Alleluia* can-
tabatur apud illum per quotidianos dies in offi-
cio Missæ.“

alleluia canitur . . . in secundo mense decima luna alleluia deponitur. Incertum est, quando tempus omittendi *alleluia* repeti cœperit a septuagesima, non a quadragesima, quomodo a S. GREGORIO fuit institutum, cum antea solum tempore paschali diceretur, quod integros quinquaginta dies complectebatur, non unum paschæ diem, ut SOZOMENUS obiecit, crassiori vero errore CÆRULARIUS, postquam iam ubique erat in occidente solemne, ut *alleluia* etiam extra tempus paschale in Missa diceretur: quo tamen tempore magis frequentatur tum in reliquis divini officii partibus, cum etiam in aliis partibus Missæ præter responsum Graduale, & quidem iam hoc medio ævo usque ad sabbatum post pentecosten, de quo in ordine Romano XI. apud MABILLONIUM: „Sabbato quatuor temporum ad le-
 „ ctiones non flectuntur genua propter pascha, sed in loco Gradualium ca-
 „ nitur *Alleluia* cum suis versibus.“ *Alleluia* nempe in plerisque ecclesiis cum duplici versiculo dicebatur, uti reperit MARTENIUS in vetusto Missa-
 li ecclesiæ *Turonensis* ante 600. annos exarato, in *Tolosano*, & quibus-
 dam aliis. Schema eiusmodi cantus responsorii *alleluia* ex Missa paschatis ob oculos ponit præfatione in *ant. libr. Missarum Rom. eccl.* observatque
 universim, ne quis, cum in antiquis codd. MSS. unicum *Alleluia* cum suo versu animadverterit, putet, semel dumtaxat olim cantatum, eamque ob causam unicum tantum haberi *Alleluia*; cum idipsum iisdem musicis notis & semel, & iterum, & tertio etiam caneretur, nec plane versiculum adiunctum haberet, nisi repetendum esset: versiculis eiusmodi nimirum ob hanc solam causam responsorii, antiphonisque adiunctis, quo, intercalatione cantus facta, melius aptiusque fieri possent responsiones alternæ. Hinc generatim dici posse iuxta ritum veterem, arbitratur, ut, quotiescunque versum habeat *alleluia*, repeti illud debere, etiam in litania maiore, vel sabbato sancto: de quo producit vetus Ordinarium canonicorum Reg. S. LAUDI *Rotomagensis* episcopi, ubi hæc expresse præscribuntur: „*Alleluia* præcentor & qui
 „ cum eo chorum regunt, in pulpito solemniter imponant: & cantato versu
 „ *Confitemini* iterum *alleluia* repetant.“ Ord. Rom. I. n. 26. „*Alleluia*
 „ simili modo (id est ab incipiente usque in finem) cantatur, itemque suus
 „ versus, in quotidianis vero diebus si voluerint tantum prima (vice)
 „ dicitur: id est semel a cantore dicitur, repetiturque a choro *alleluia* ite-
 „ rum atque iterum.“ Id quod similis locutio ostendit de responso gradu-
 ali, *Hæc dies quam fecit Dominus*: qua utuntur ordd. Rom. cum præci-
 piunt, ut illud tantum dicatur in horis canonicis paschalis hebdomadæ, in quibus etiam nunc dicimus R. *Hæc dies* &c. quod quia prima solum vice sine repetitione dicimus, ideo versiculum adiunctum omittimus, eoquod repetitione cessante etiam id cesset, quod solius repetitionis causa adhibe-
 tur,

tur, versiculus scilicet. Sic autem cantabatur psalmus gradualis modo respontorio, cantore præcinente *alleluia*, chorus repetebat. Et dum cantor versum psalmi solus caneret, iterum chorus repetebat *alleluia* e. g. in Missa pentecostes, postquam cantor imposuisset *Alleluia*; chorusque repetiisset, canebat cantor versum: *Emitte Spiritum tuum & creabuntur & renovabis faciem terræ*, chorus repetebat *alleluia*. Subdebat cantor alterum versum: *Sit gloria Domini in sæculum sæculi, latabitur Dominus in operibus suis*. Iterum chorus *alleluia*. Alias per annum responitorium *Alleluia* præcedebat, quod proprie Graduale dicitur. His illustrandis infervit,

L. III. de ec-
cles. off. c. 13.

quod AMALARIUS de *alleluia* scribit: „*Alleluia*, quod cantatur per festos dies in recordatione æternæ lætitiæ, tam lætitiā electorum, quam laudem Domini ad memoriam reducit. In quo non oportet aliquid finistrum sonare, sed totum dextrum, quale est in futura vita. Illi sunt recte versus, per quos revertimur ad *alleluia*, quæ lætitiā ecclesiæ & Domini laudem sine tristitia retinent.“

a

Alleluia a solo sonora voce cantatum discimus ex monacho *San-Gallensi* lib. I. de gēstis CAROLI M. c. 21. a). Atque hoc ad cantum responitorium cum suis versibus accommodatum est. „Cantatur responitorium (inquit REMIGIUS *Altijsiodorensis* de celebrat. Missæ) quod a capite repetatur, dictum est, quia uno inchoante respondent alii. Cantatur & versus dictus a vertendo: quia illo terminato a capite responitorium repetitur. Deinde cantatur *Alleluia*... Et hoc ante evangelicam lectionem a cantore imponitur, ut laudetur ab omnibus &c.“

Vit. Card.
Ximenii c. 27.

ita etiam in officio *Mozarabico alleluia cum versu* præscribitur, cum laude seu *Alleluia*, quod iteratur, ut explicat ROBLESIVS, post evangelium; iuxta Concilium *Toletanum* IV. nimirum, ubi iubetur post lectionem apostoli immediate evangelica necti, & postea demum *alleluia* sequi, ut etiam S. IS-

L. I. de eccles.
offic. c. 13.

DORUS innuit: „Quod vero post consummatam psalmorum, sive lectionum prædicationem *alleluia* in fine cantatur, hoc in spem futuri facit ecclesia, significans post annuntiationem regni cœlorum, quæ in hac vita per utrumque testamentum mundo prædicatur actionem nostram non esse futuram, nisi in laude DEI.“ Ritu *Ambrosiano* psalmelus quidem, quem vocant, post lectionem veteris testamenti, versus vero cum *alleluia* post epistolam

b

ponitur b). In officio *Maronitarum alleluia* toties ac in nostro gradualī,

eo-

a) Apud CANIS. ed. BASN. T. II. P. III. p. 64. „Cum quidam invenis cognatus regis optime in quadam festivitate caneret *alleluia*, dixit imperator ad eundem episcopum: *Bene modo cantavit ille clericus noster*. Qui iuxta stultitiam suam ioculariter illa verba suscipiens & illum imperatoris cognatum nesciens, respondit: *Sic*

sic perriparii (DUCANGIUS legit Pelliparii) possunt bubus agricolantibus vetrenere.“

b) „Qua finita (ut habet BEROLDUS apud MURATORIUM antiq. Ital. mediæ ævi T. IV. p. 871.) notarius iussu primicerii sui tollit tabulas de altari vel de ambone, indutus camisio canit *Alleluia* in pulpito bis ante versum. Et

eodemque modo repetitur post epistolam; assignaturque etiam in Missa *Æthiopica* inter alia cantica inter epistolam & evangelium. Communem vero cum ecclesiæ *græcæ* fuisse morem medio hoc ævo ex S. GERMANI *Copolitani* rerum ecclesiasticarum theoria patet, ubi variis modis ad rem præsentem explicat *alleluia*. Et in occidente passim eius lætum & protractum cantum declarat. STEPHANUS *Eduens*: „Unde (inquit) *alleluia*-*De Sacram.*
„*tici* cantus modulatio subsequitur: quæ laudes fidelium DEO dicatas ex-*alt. c. 12.*
„primit, & gratiarum actiones DEO devotas, quibus suspirant ad æterna
„gaudia. Verbum est breve: sed longo protrahitur pneumate. Nec mi-
„rum si vox humana deficit ad loquendum, ubi mens non sufficit ad co-
„gitandum.“ Succinit RUPERTUS *Tuitiensis*: „Canitur ergo *alleluia* post *L. I. de offic.*
„graduale, canticum lætitiæ post luctum poenitentiae: & summopere nitent-*c. 35.*
„tes exprimere magnitudinem consolationis, quæ reposita est illis, qui nunc
„lugent, iubilamus magis quam canimus, unamque brevem digni fermo-
„nis syllabam in plures neumas, vel neumarum distinctiones protrahimus,
„ut iucundo auditu mens attonita repleatur, & rapiatur illuc, ubi sancti
„exultabunt in gloria, lætabuntur in cubilibus suis.“ Ipsum cantum gra-
„dualis ab *alleluia* distinguit, hunc iucundum, istum gravem. „Graduale
„(iam antea dixerat) ad poenitentiae respicit lamentum, cantus asper & *Ib. c. 34.*
„gravis adeo, ut illud excellentibus efferre vocibus nec usus nec decus sit.“
Hæreo an hic excellentes voces potius pueriles, quam viriles indigitet, de
quibus DURANDUS: „In nonnullis ecclesiis *alleluia* cantatur a pueris: Gra-*L. IV. c. 21.*
„duale a magnis. (Dicit tamen paulo post): Alii sunt perfecti viri, qui
„in aliis ecclesiis *Alleluia* vel tractus in pulpitis concinunt.“ De modo
vero, quo *Alleluia* cantari consueverat post Graduale, non solum senten-
tiam, sed laudata etiam verba RUPERTI fere exprimit: „Canimus igitur *Ib. n. 5. § 6.*
„*alleluia* post Graduale, canticum videlicet lætitiæ post luctum poeniten-
„tiæ. Summopere nitentes exprimere magnitudinem consolationis: quæ
„reposita est lugentibus, iuxta illud: *Beati qui lugent, quoniam ipsi con-*
„*solabuntur*: iubilantes potius, quam canentes, unamque brevem digni fer-
„monis syllabam in plures neumas protrahimus: ut iocundo auditu mens
„attonita repleatur, & rapiatur illuc ubi semper erit vita sine morte: &
„dies sine nocte. Est etiam *alleluia* modicum in sermone, & multum in
„pneuma: quia gaudium illud maius est, quam possit explicari sermone.

„Pneu-

magister scholarum incipit, & lectores deinde canunt *alleluia*, & versum & *alleluia* similiter. Post versum vero idem notarius dicit *alleluia*. Tunc magister scholarum canit melodias cum pueris suis tacentibus lectoribus. Et notandum, quia notarius semper canit *alleluia* in dominicis diebus, excepto in natale Domini,

& in epiphania, & in resurrectione, & in pentecosten, & in dedicatione maioris ecclesiæ, in quibus diaconi cantant, præcedentibus eos notariis, trahendo eos super pulpitem, & tenendo sursum aram camisii, ne iter diaconi impediat, excepto die carnelevalis, in qua pueri cantant.“

„Pneuma enim, seu iubilus, qui fit in fine, exprimit gaudium & amorem
 „credentium.“ Et Io. BELETHUS in *Explicat. div. Off.* c. 38. „Postea sequitur
 „*alleluia*... In huius fine neumatizamus, hoc est iubilamus, dum finem
 „protrahimus, & ei velut caudam accinimus.“ Quod in fine, nimirum
 super litteram A, pneuma exprimi solebat, etiam S. BONAVENTURA me-
De expofit. morat: „Solemus (ait) longani notam post *alleluia* super hanc litteram A
Missæ. c. 2. „prolixius decantare, quia gaudium Sanctorum in coelis interminabile &
 „ineffabile est.“ Non sunt inanes eiusmodi mysticæ rationes, quæ mentem,
 ne in cantu eiusmodi stupidus hæreat, erigunt eo, quo fertur nostra ora-
 tio. Nativa tamen ratio fuerit, ut cærimonix ante solemnem in ambone
 evangelii cantum expleri possent. Ad quod pertinet, quod in ord. V. *Rom.*
 p. 66. legitur: „Episcopus vero annuat magistro scholæ, quando a canto-
 „ribus gradale vel *alleluia* repetere debeat.“ *Græci* adhuc magis abundant,
 atque integras implent paginas uno *alleluia*, quod etiam canunt, ac solum
 quidem in hac liturgiæ parte variis diverforum auctorum modulis. Vocant
ἀλληλῳδῶν, uti etiam *Latini* librum, in quo *alleluia* continetur, atque et-
 a iam pulpitem, ubi *alleluia* cantari solet, *alleluia* nominant. a)

Sequentiæ.

XXI. Ex dictis patet ratio, cur eiusmodi neumæ seu iubilationes, in
 ultima syllaba τῆ *alleluia* longius protractæ, sequentiæ sint vocatæ. „Iu-
 „bilatio (ut ait AMALARIUS) quod cantores sequentiam vocant.“ Et ordo
Romanus: „Sequitur iubilatio, quam sequentiam vocant.“ Clare hoc indi-
Expof. Missæ. c. 11. cat HUGO Cardinalis: „*Alleluia* repetitur cum neuma, & significat laudem
 „patriæ. Significatur autem per sequentias idem ac per neuma. Unde in
 „antiquis sequentiis sunt verba incognita, quia ignotus est nobis modus
 „laudandi Deum in patria.“ De his etiam intelligendus est EKEHARDUS in
Bolland. T. I. vita NOTKERI: „Iubilus autem, id est neuma, quem quidam in organis
April. p. 587. „iubilant, plausum victorum lætantium commendat. Dicebatur hoc etiam
 „*neumatizare alleluia*.“ Sunt quidem his sequentiis aliæ substitutæ, can-
 tiones nimirum rhythmis in Dei & Sanctorum laudes compositæ, & appellan-
 tur *sequentia* iuxta Ioannem ADELPHUM, qui eas commentariis suis illustra-
Lib. de off. ep. c. 23. tas dedit *Argentinae* an. 1513. quoniam sequuntur melodiam, quæ est in
Durand. L. IV. c. 20. *Alleluia*. Atque hinc GUIBERTUS *Tornacensis* dicit: *additur sequentia &*
n. 6. *non protrahitur secundum alleluia, quia sequentia eius loco dicitur*. Idem
T. IV. p. 98. habet HUGO *Victorinus*. Et DURANDUS, *Quando autem, inquit, dicitur*
sequentia, non dicitur pneuma post alleluia. Quia nimirum sequentia il-
 lius vice canitur. Singulare est, quod D. DEVERT refert de ecclesia S.
 STEPHANI *Metis* alternantibus in festo S. STEPHANI canonicis, & religiosis

ma-

a) Vid. P. CARPENTIER in supplemento Glossarii Cangiani h. v.

matronis S. GLOSSINÆ: „Dominæ debent cantare litteram sequentiæ, *Con-*
 „*gaudet angelorum*: Domini vero debent cantare notam iuxta litteram.“
 Notat ibid. p. 97. modulationem sequentiæ syllabatim expressæ, uti omnes
 sunt notatæ in missali nostro sæc. XII. Recte etiam observat post exposito-
 rem Missæ, sæc. XVI. olim melodiam sequentiarum conformem fuisse me-
 lodix ipsius *Alleluia*. Colligitur hoc ex variis MSS. *San-Gallensibus*, *Ein-*
siedlensibus, & *San-Blasianis*, in quibus ex latere sequentiarum in margine
 notæ musicæ cum *alleluia* expressæ ponuntur. Neque ideo pneumata seu
 neumæ cessarunt, postquam sequentiæ introductæ sunt, cum potuerint mu-
 tuo sibi substitui, una eademque melodia in sequentiis, vel neuma seu iu-
 bilo, ut exposuimus. Quæ notio videtur adhuc ad finem sæculi decimi
 quinti locum habuisse, ut ex vita B. COLUMBÆ *Reatina* apud BOLLANDUM *T. V. ad diem*
 colligitur. „Die autem sancto ascensionis Domini (ut ibi narrat SEBASTIA- *20. Maii p.*
 „NUS *Perusinus* ord. Præd. vitæ auctor) audierat in Missa festi sequentiam, *352.*
 „quam dictis vesperis rogabat serio sibi exponi, quam me exponentem in-
 „tuebatur intenta valde: sed post paulum prorupit in iubilum, atque fe-
 „stiva quadam instantia mirabiliter rapta congaudebat.“ Iubilus hic fuisse
 videtur, quem veteres sequentiam vocarunt, vocis nimirum sine verbis
 modulationem. Neumas intelligo in ultima vocali A. *alleluia*, modulatio-
 nem *quam sine mente gero*, iuxta AUSONIUM ep. II. Qua ratione iuxta
 laudatum DE VERT finis Gradualis polongari consuevit, ubi etiam non ha-
 beretur *alleluia*, ut diacono tempus suppetere, se præparandi ad evange-
 lium, ambonemque conscendendi, unde etiam locus sequentiis esse potuit.
 Certe in Missa defunctorum hodieque habetur sequentia *Dies iræ*, licet in
 occidente *alleluia* nunquam in ea Missa, medio saltem ævo fuerit canta-
 tum. *Petrus* tamen CERVELLUS in expositione Missæ, & Card. BONA fe- *L. II. c. 115.*
 quentiam in Missa *de requiem* locum asseverant non habere debere, quod *L. II. c. 6.*
 nec *alleluia* canatur. Atque laudatus D. DE VERT hunc usum admodum *rer. liturg.*
 recentem facit, præ aliis sequentiis. Auctor illius sequentiæ creditur THO-
 MAS *Celanus* ord. Min. ineunte sæc. XIII. Paulo ante agentes de *Gloria in*
excelsis breve apostolicum COELESTINI III. laudavimus, quo indultum est
 monasterio *S. Blasii*, ut in festis Annunciationis, Purificationis B. M. V.
 & S. BLASII sequentia caneretur post septuagesimam: quod alias sequentia
 cum *alleluia* pariter intermitteretur, cuius nempe vicem & melodiam ha-
 bebat, etfi forte nomen aliunde sit. *Mich.* PRETORIUS in suo *syntagmate*
musico dicit, sequentias esse cantus, dictos a præfatione subsequentiis lectionis *T. I. p. 46.*
Sequentia S. evangelii secundum MATHÆUM &c. Cuiusmodi sequen-
 tiis ad auscultationem subsequentiis lectionis ex evangelio, quod præceden-

ti contextui, unde abruptum est, adhæret, populum præparare & ex-fuscitare voluerint.

Sequentia-
rum primus
auctor.

XXII. Retulimus ex MS. regio locum superius, in quó ADRIANUS II. perhibetur, melodias ante evangelium concinendas tradidisse, quas dicunt sequentias, *quia sequitur eas evangelium*. Rememoranda est notio, quam superiore capite de tropis, & modo de *sequentia* explicavimus pro *ὁρίματε* seu tractu plurium notarum in una syllaba seu vocali, cui deinceps verba sunt adaptata. Lucem inde accipit locus ECKEHARDI in vita NOTKERI *Balbuli* c. 2. n. 13. de cantoribus, *Roma in Franciam* missis, petente CAROLO M. Quorum alter *Metas* pervenerit, alter febre correptus in monasterio *S. Galli* substitit: convalescensque cantum *Romanum* instaurarit, retinueritque; alter *Metis* immutarit æmulatione quadam. „Memoria dignum est (sunt „verba ECKEHARDI) quantum hac æmulatione uterque locus profecerit, „& non solum in cantu, sed & in cæteris doctrinis excreverit. Fecerat „quidem PETRUS ibi (*Metis*) iubilos ad sequentias, quas *Metenses* vocant; „ROMANUS vero econtra *Romane* & amœne de suo nobis iubilos modu- „laverat: quos utique post sanctus vir NOTKERUS quibus videmus verbis „ligabat, frigidoræ videlicet & occidentanæ, quas sic nominabat cantibus (al- „quibus) animatus etiam ipse de suo cogitavit.“ Iubilos, quos cantor ille, RO- MANUS nomine *Romane* & *amœne modulaverat*, postea NOTKERUS *verbis li- gabat*. Hæ nempe sunt, de quibus agimus, sequentiæ, quarumve is auctor passim creditur. Nec iuxta primam sequentiæ mox explicatam notionem refragatur citatum MS. regium. Dum vero NICOLAUM I. eas in re di- vina recipi posse, assensisse dicit laudatus IOANNES ADELPHUS (qui sedit post medium sæculi noni, cum NOTKERUS obierit an. 1012. ut *Bollandistæ* ad diem 6. *Aprilis* probant) iidem forte suspicantur, NICOLAUM II. ibi repo- nendum, qui post annos circiter ducentos a primi obitu S. Sedem tenuit. Ipse tamen NOTKERUS, in *præfatione ad collectionem sequentiarum*, LUITWAR- DO episcopo *Vercellensi* inscriptam, alium sequentiarum auctorem memo- rat: „Contigit (inquit) ut presbyter quidam de gimedia, nuper a *Nord-* „*mannis* vastata, veniret ad nos, antiphonarium suum deferens secum, in „quo aliqui versus ad sequentias erant modulati.“ Ut nihil dicam de Missa ab ILLYRICO edita, de cuius ætate non constat, ubi Gradualis, *Alleluia*, & sequentiæ fit mentio. Nihil etiam de antiquissimo ordine *Romano*, ut est a CASSANDRO & HITTORPIO editus, referam, ubi iam hæc occurrunt verba: *Sequitur iubilatio, quam sequentiam vocant*: quæ verba in editione MABILLONII non extant: nec de sequentia aliquid ecloga habet, ab AMALARIO in eum ordinem edita. Sed quod spectat ipsum ordinem Ro-

T. II. Mus.
It. p. 45.
not. b.

ma-

manum ab HITTORPIO editum, recte ibi intelligi potest sequentia, iubilatio, non cantiones rythmicæ, quæ sunt *prose* etiam dictæ, eoquod metricis legibus sint solutæ. „*Prose* (ut habetur in Ordinis *Cluniacensis* P. II. „ apud P. HERRGOTT) vel quod alii sequentias vocant, non cantantur, nisi *De vet. disc. monast. p. 330.* „ in hac festivitate (Ascensionis) & in Epiphania, & in translatione S. BENEDICTI, & in natali S. MAURITII, & dedicatione ecclesiæ, quando in „ paschali tempore celebratur, & in quinque præcipuis festivitatibus. *Prosa* „ *Rex omnipotens.*“ Et in constitutionibus *Hirsaugiensibus* S. WILHELMI apud eundem habetur: *Pro signo prose, quam quidam sequentiam vocant,* p. 396. *leva manum inclinatam* &c. Attendenda sunt tempora, ex quibus certus habetur sequentiarum rythmicarum usus, a sæculo nimirum decimo, quæ in ipsis libris missalibus *prose* potissimum vocantur, ubi aut ipsis festis solent annecti, aut ad calcem simul omnes non solum de festis, sed etiam quandoque *de communi* reponi. A cantoribus cantari solitæ sunt *Romæ* iuxta ordinem *Romanum* XI. auct. BENEDICTO canonico Beati PETRI sæculo duodecimo, apud MABILLONIUM: „Tunc pontifex mandat acoly- *Mus. It. T. II. p. 129.* „ thum, ut surgant cantores, & cantent sequentiam modulatis vocibus, qui „ surgentes faciunt imperata.“ Ex cæremoniali URBANI VI. collegit MABILLONIUS esse hanc, quæ in hoc ordine *Rom.* indigitatur, sequentiam, quæ incipit a voce *Latabundus*; ne putes sequentiam hic *modulatis vocibus* esse veterem iubilationem seu neumam. Idem observa in DURANDO: „Se- *L. IV. c. 20.* „ quentiam vero non illi soli (id est cantores) decantant, sed chori com- „ muniter iubilant: quoniam iubilus æternus & ineffabilis angelis erit com- „ munis & hominibus.“ Iam antea determinavit, quid per sequentiam velit: *Quando autem, inquit, dicitur sequentia, non dicitur pneuma post alleluia.* Et RADULPHUS *Tungrensis* prop. 23. „Abbas (inquit) NOTKERUS „ sequentias aliquas pro neumis de *alleluia* composuisse dicitur, quas NI- „ COLAUS ad Missam cantari concessit. In antiquis libris *Romanis* aliquas „ vidi sequentias, multi autem multas introduxerunt. Quilibet gaudet de „ suis novitatibus. Securius videtur in illis sequi *Carthusienses* & *Cister-* „ *cienses.* Iubili autem seu neumata Gradualium & de *alleluia* refecandi „ non sunt, nisi cum illorum loco sequentiæ decantantur.“ S. ODILO abbas *Cluniacensis* sæc. XI. vix una, *Sancti Spiritus adsit nobis gratia*, ut recipe- retur, apud suos obtinuit. Patet adhuc ævo DURANDI & RADULPHI, id est sæculis XIII. & XIV. non constantem & perpetuum fuisse sequentiarum usum, unde etiam non in omnibus missalibus MSS. eorum temporum reperiuntur. Quoad ipsum verò cantum pauciores notas habent, quam Introitus e. g. Gradualia, & Offertoria, præsertim autem *Kyrie eleison. Sanctus. Agnus DEI.* Ubi frequentes neumæ occurrunt, quas tamen *iubilare* dice-
bant,

bant, ut in mox laudato ordine *Romano* BENEDICTI canonici facere cantores iubentur, *Romæ* nimirum, ubi peculiaris semper fuit cantorum schola, quod præstabant passim alibi, ut iam ex DURANDO notavimus, alternatim chori, atque universa congregatio, non soli cantores, qui in cantu exercitati erant, & ex reliquis selecti facilius etiam in difficillioribus cantibus consonabant: *Sequentiam chori alternatim iubilant*, ut habetur in lib.

De antiquo ritu Missarum
c. 10.

T. I. de ant. eccl. ritibus
c. III. art. 2.
n. 11.

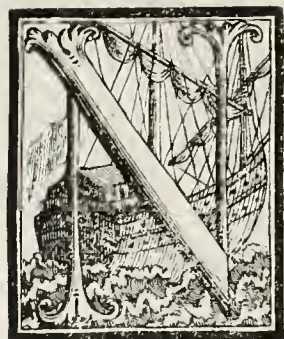
Bibl. eccles.
T. I. P. II.
c. 6. & 7.

Sæc. V. p. 18.
T. I. anecd.
p. 27.
a

Gemma animæ. Forte etiam ab universo populo sunt nonnunquam decantatæ: quales fuerint, quæ lingua *Gallica* in antiquis missalibus habentur profæ de S. STEPHANO, in quibusdam parochiis, usque ad archiepiscopatum D. TELLIER, superiori sæculo cantatæ in ecclesia *Remensi* teste MARTENIO, qui se vidisse perhibet antiquos missales MSS. in quibus profa, vitam S. STEPHANI *Gallice* conscriptam continens, reperiebatur. Nota autem, sequentias præcipuas pro illa ætate etiam cantari nonnunquam solitas, ac cum voluptate auditas extra sacra, veluti in conventu episcoporum & abbatum ad coenobium *S. Galli*, uti refertur *T. II. Conc. German.* p. 646. „Interea sequentia summis conatibus, quam EKKEHARDUS *Palatinus* dictaverat, ipso coram illis stante inchoatur, & iocunde cantatur.“ Quod antiquatæ sint pleræque sequentiæ in Missa, haud dubie in causa fuit inconcinnitas earum, præterquam quod parum in usum *Romanum* sese infinuaverint, licet SCHULTINGIUS multas GELASIO & GREGORIO perperam tribuat. Qui etiam in eo cum aliis aberrat, quod quinque haud distinguens NOTKEROS, abbatem NOTKERUM præcipuum sequentiarum auctorem faciat. Quæ deinceps varie a variis auctoribus sine selectu auctæ admodum sunt, ac multiplicatæ. Singularis vero est ratio, quam de earum compositione obscura, & parum latina affert SCHULTINGIUS: „Hæ autem sequentiæ certis in locis obscuræ & parum latinæ factæ sunt, ut concensus & tonus, atque adeo sonus esset iucundior. Nam musici & cantores in omnibus linguis id præcipue observant. Quod de *Rabbinorum* suorum hymnis quoque annotat ELIAS lib. IV.“ Eius rei non postrema causa etiam ea fuerit, quod notis seu neumis τ& alleluia scrupulose fuerint commensuratæ, ut iam innuimus, atque ex præfatione seu epistola dedicatoria ipsius NOTKERI ad LUITWARDUM discimus, quam MABILLONIUS ex cod. *Cluniacensi* in *actis Benedict.* & PEZIUS unacum ipso libro sequentiarum edidit ex cod. *S. Emerani*, nos autem cum nonnullis additamentis ex codicibus variis *S. Galli*, *Einsidlensibus* & *S. Blasii* hic adscribimus a) cum

a) In cod. *S. Galli* sæc. X. isti præmittuntur versus:
Optans misceri NOTKERUS in æthere plebi,
Cuius dulcisonis vox nunquam cessat ab ymnis.
Gaudia dum licuit crucis hoc in carmine lusi
Quod Domino laudi, Gallosque studebat honori.

Tum immediate sequitur: *Summæ sanctitatis merito summi sacerdotii decore sublimato Domino dilectissimo LUITWARDO, incomparabilis viri EUSEBII Vercellensis episcopi dignissimo successori abbatiq[ue] canobii sanctissimi COLUM-*

NATUS

ANTE

SECVLA

DEI FILIUS INVI

SIBILIS INTERMINVS

Per quem fit machina celi ac terre

Maris & in his degentium

Per quem dies & hore labant

Et se iterum reciprocant

Quem angeli in arce poli uoce

Consona semper canunt

Hic corpus assumpserat fragile

Sine labe originalis eriminis de carne

Marie uirginis quo primi parentis

INGALlicantv

E

IA RECOLAMYS

laudibus pus digna

Bunus diei carmina in qua

nobis lux orit gratissima

DESCO BLASIO BEATVS VIR

BLASI DILECTE

regi regum summo

Et cunctis angelorum

choris laudabilis

Te celi terra mare

laudent & sidera

Sol luna & cuncta creata

Aquarum cursus & pisces

Teser dei filius confortauit

& ornauit

Cum carnifices undiq

lacerarent menbratua

cum notis musicis. Sequuntur ipsæ sequentiæ, ut in aliis *San - Gallensibus*, *Einsidlenfibus*, *San - Blasianis* codicibus. Notæ secundum *alleluia* in margine tantum sunt positæ in antiquioribus codicibus; deinceps simul etiam super verba; ac tandem omiſſis notis in margine super verba tantum syllabati, ut iam notavimus. In cod. *Weingartensi* sæc. XI. circ. in margine *alleluia* absque notis scribitur, super verba vero litteræ loco notarum. E. g.

G a G F a c a c a e c c e d

Iohannes Ihu Xpo multum dilecte virgo &c.

Eorum nos initia ex pulcherrimo codice *S. Gall.* auro ornatissimo cum schemate TAB. II. typis æneis damus, adiectis aliis ex codd. *S. Emeran.* sæc. X. & *S. Blas.* sæc. XI. vel XII. Præfigitur in laudato codice *San - Gallensi* imago Deiparæ fedentis cum puero IESU in gremio ad natalem Domini designandum, inde sine alio titulo subduntur ipsæ sequentiæ a). a PEZIUS coniecerat ex carmine ip-

ſus

BANI, ac defensori cellulæ discipuli eius meritiſſimi GALLI, nec non & archicapellano glorioſiſſimi imperatoris CAROLI NOTKERUS cancellariorum sancti GALLI novissimus. Quum adhuc iuvenculus essem, & melodiæ longissimæ sæpius memoriæ commendatæ instabile corculum aufugerent, cepi tacitus mecum volvere, quonam modo eas potuerim colligere. Interim vero contigit, ut presbyter quidam de Gimedia nuper a Nordmannis vastata veniret ad nos, antiphonarium suum deferens, in quo aliqui versus ad sequentias erant modulati, sed iam tunc nimium vitati. Quorum ut visu delectatus, ita sum gustu amaricatus. Ad imitationem tamen eorundem cepi scribere. Laudes Deo concinat orbis universus. Qui gratis est redemptus. Et infra: Coluber ADÆ deceptor. Quos cum magistro meo YSONI obtuliſſem, ille studio meo congratulatus, imperitiæque compassus, quæ placuerunt, laudavit, quæ autem minus, emendare curavit, dicens: Singulæ motus cantilenæ singulas syllabas debent habere. Quod ego audiens, ea quidem quæ in ia veniebant ad liquidum correxi, quæ vero in le, vel lu, quasi impossibilia vel attemptare (al. attemperare) neglexi, cum & illud postea usu facillimum deprehenderim. Ut testes sunt: Dominus in Syna. Et Mater. Hocque modo instructus, secunda mox vice distavi: Pfallat ecclesia mater illibata, ille gaudio repletus rotulus eos congestit, & pueris cantandos aliis infinuavit. Cumque mihi dixisset, ut in libellum compactos alicui primorum illos pro munere offerrem, ego pudore retractus, nunquam ad hoc cogi poteram. Nuper

antem a fratre meo OTHARIO rogatus, ut aliquid in laude vestra conscribere curarem, & ego me ad hoc opus imparem non immerito iudicarem, vix tandem aliquando ægreque ad hoc animatus sum, ut hunc minimum vilissimumque codicellum vestræ Celsitudini consecrare præsumerem. Quem si in eo placitum vestræ pietati comperero, uti ipsi fratri meo apud Dominum imperatorem sitis adminiculo, metrum, quod de vita S. GALLI elaborare pertinaciter insisto, quamvis illud fratri meo SALOMONI prius pollicitus fuerim, vobis examinandum, habendum, ipsique per vos explanandum dirigere festinabo. Sequitur: Laus tibi Christe &c.

a) „Natus ante sæcula Dei Filius &c. unde supra Eia turba. De S. STEPH. Concordia. Hanc concordie famulatu. Unde supra *υποδιακονια*. Unde supra. Iustus ut palma. Festa Stephani &c. Item *υποδιακονια*. Proptomar. Domini.

De S. IOHAN. apost. Iustus ut palma maior. Laus tibi Christe. Unde supra. Te martyrum. Laus tibi Christe Patris tui &c. Unde supra. Mirabilis laus tibi Christe Patris &c. Item unde supra. Virguncula clara. Laus tibi Christe Patris optime nate. Qui hodie dant foscule &c. Item amena. Blandis vocibus.

In octava Domini. Cignea. Gaude MARIA Virgo Dei Genitrix &c.

In Theophania. Trinitas. Festa Christi omnis Christianitatis &c. unde supra symphonia. Hunc diem celebret &c. De una virgine filia martyris. Virginis venerandæ de numero &c.

F f f 3

T.V. p. 758. *fius NOTKERI*, in duas partes fuisse distinctum opus sequentiarum, quod nos in codice altero *S. Galli* eiusdem sæc. X. deprehendimus, ubi secundæ parti, quæ a paschate incipit, hi præmittuntur versus:

Pars

Item ipsa. In oct. S. IOH. apost. *Cantemus Christo, Christo regi terræ, maris &c.*

De S. BLASIO: Beatus vir qui suffert. *O Blasii dilecte regi summo.*

Sabbato ante LXX. *man* *Nost*ra turba regatur &c. In cod. sæc. XII. subiicitur: Puella turbata. *Cantemus cuncti melodum nunc alleluia, & sic post singulos versus alleluia subditur.* Dom. S. Paschæ. *Laudes Salvatoris voce modulamus supplici &c.* Unde supra. Mat. *Pangamus creatoris, atque redemptoris gloriam. Qui bene &c.* Item ipsa (supra rec. m.) laudes redempti Christo corde iubilemus devoto &c. Fer. II. Dominus regnavit. *Is qui prius habitum &c.* Fer. III. Obtulerunt. *Christe Domine letifica &c.* Fer. IV. Græca. *Agni paschalis esu &c.* Fer. V. Duo tres. *Grates salvatori ac regi Christo Deo solvant &c.* Fer. VI. Organa. *Laudes Deo concinat orbis ubique totus &c.* Sabbato paschæ. *Amena. Carmen suo dilecto &c.* In oct. paschæ. *Virgo plorans. Hæc est sancta solemnitas &c.* Dom. post oct. paschæ. *Deus iudex iustus. Iudicem nos insipientem &c.*

Dom. II. In te Domine speravi. *Laus tibi sit o fidelis Deus &c.*

Dom. III. Qui timent. *En regnator cælestium, & terrenorum.*

De S. Crucis Invent. *Hæc est sancta solemnitas solemnitas.*

De Ascensione Domini. *Captiva. Summi triumphum regis prosequamur laude: unde supra. Dominus in Sina. Christus hunc diem iocundum &c.*

Dom. post Ascens. D. *O quam mira sunt Deus tua portenta &c.*

Dom. Pentec. Occidentana. *Sancti Spiritus adsit nobis gratia &c.*

In octava Pentec. *Planctus sterilis. Benedictio gratias Deo &c.*

De S. Io. Baptista. *Iustus ut palma maior. Sancti Baptiste Christi præconis solemnitas celebrantes &c.*

De SS. Apost. PETRO & PAULO. *Concordia. Petre summe Christi pastor &c.*

De S. MARGARETHA. *Amena. Gaude semper serena.*

De S. BENEICTO. *Iustus germinavit. Qui benedici cupitis huc festini currite &c.*

De S. EUSEBIO Conf. *Iustus ut palma minor. Rex regum Deus noster colende &c.*

De S. AFRA. *Fidicula. Laudes Deo perenni auctori redemptionis &c.*

De S. LAURENTIO. *Romana. Laurenti David magni martyr, milesque fortis &c.*

In Assumpt. S. MARIE. *Mater. Congaudent angelorum chori gloriose Virgini &c.*

In Decollat. S. IOHANNIS. *Captiva. Summum preconem Christi collaudemus leti &c.*

In nativ. S. MARIE. *Puella turbata. Ecce sollemnis dici canamus festa.*

De S. MAURICIO. *Metensis. Sancti belli celebremus triumphum. Unde supra. ὑποδιακονία. Ibant pariter animis & ducibus &c.*

De S. MICHAELE. *Græca. Magnum te Michael habentes pignus.*

De S. GALLO. *Iustus ut palma minor. Dilecte Deo Galle perenne, unde supra. Dies sanctificatus. Christe sanctis unica spes, salus &c.*

In Dedicatione ecclesiæ. *Lætatus sum. Psallat ecclesia mater illibata &c.* Unde supra. *Amena.*

De omnibus Sanctis. *Vox exultationis. Omnes sancti Seraphim, Cherubim &c.*

De S. MARTINO Conf. *Beatus vir qui timet. Sacerdotem Christi Martinum, cuncta per orbem canat ecclesia &c.*

De S. OTHMARO abb. *Metensis minor. Laude dignum sanctum canat OTHMARUM Suevia mater. Unde supra. Eia fratres cari festivitatem &c. sancti Patris OTHMARI agamus &c.*

De S. COLUMBANO. *Beatus vir qui suffert. A solis occasu usque ad exortum &c.*

De S. ANDREA apost. *Nimis honorati sunt. Deus in tua virtute sanctus &c.*

De omnibus apostolis. *Aurea. Clare sanctorum senatus apostolorum.*

De martyribus. *Vox exultationis. Agone triumphali militum regis summi. Unde supra. Duo tres. Tubam bellicosum, quam Dei non verentes servi &c.*

*Pars LUITUUARDE prior finitur calle sub arto
 Lætitiaque melos, sanctique decens habitaculum.
 Atque oculos regi meditari intendere cæli.
 Hierusalem donec merearis scandere celsum,
 Qua deridebis quondam cadentia flagra,
 Et cum rege tuo gaudebis hic crucifixo.
 Posterior pratis renitet, cum floribus aptis,*

In *Einsidlensi* hi tantum habentur versus:

*Pars LUITUUARDE prior finitur calle sub arto
 Posterior pratis renitet cum floribus amplis a).*

Specimen

De uno mart. Virgo plorans. *Quid tu
 Virgo mater ploras.*

De SS. Virginibus. *Scalam ad cælos subre-
 ptam tormentis unitam &c. Eadem dominicis
 diebus. Cantemus cuncti melodum &c.*

De uno confessore. Iustus ut palma minor.
Rex regum Ds noster colende &c.

De S. REMACLO Conf. Mater. *Laude celebri
 dignum mater ecclesiæ Sanctorum hodie beatum
 concinat lecta REMACLVN.*

In die S. Paschæ ad vespèram. Romana.
*Laudantes triumphantem Christum pangamus hy-
 mnium &c. Fer. III. Ecce vocibus carmina
 comparibus &c. Fer. IV. Eia armoniis socii
 laudum resonis &c. Fer. V. Laudum quis car-
 mine unquam prævalet regum summe &c. Sab-
 bato. Deus qui perenni residens potestatis folio
 &c.*

a) „Mox: Dominica Paschæ. Frigidora. *Laudes
 Salvatori voce &c. Fer. II. Dnus regnavit
 dec. Is qui prius. Fer. III. Obtulerunt. Chri-
 ste Dne letifica. Fer. IV. Græca. Agni pa-
 schalis esu. Fer. V. Duo tres. Grates salva-
 tori ac regi &c. Fer. VI. Organa. Laudes
 Deo concinat &c. Sabbato. Pascha. Carmen
 suo dilecto &c. In octava Paschæ. Virgo plo-
 rans. Hæc est sancta solemnitas &c. Dom. I.
 post oct. Paschæ. Deus index iustus. Indicem
 nos insipientem &c.*

Dom. II. In te Dne speravi. *Laus tibi sit
 o fidelis &c.*

Dom. III. Qui timent. *En regnator cale-
 stium &c. Dom. IV. Exultate DEO. Læta
 mente canamus &c. De S. Crucis invent. Vir-
 go plorans.*

Hæc est sancta solemnitas solem.

De ascensu Dñi. Captiva. *Summi triumphum
 regis &c.*

Die dom. post ascens. Confitemini. *O quam
 mira &c.*

De die S. Pentec. Planctus sterilis. *Bene-
 dictio gratias Deo &c.*

De S. Io. BAPTISTA. Iustus ut palma maior,
S. BAPTISTÆ Christi præconis &c.

De SS. PETRO & PAULO apost. Concordia.
PETRE summe Christi pastor &c.

De S. EUSEBIO. Iustus ut palma minor.
Rex regum Deus noster &c.

De S. LAURENTIO. Romana. *LAURENTI
 DAVID magni &c.*

In Assumpt. S. Mariæ. Mater. *Congaudent
 angelorum chori.*

De nativ. S. Mariæ. Adducentur. *Stirpe
 MARIA regia.*

De S. MICHAËLE. Græca. *Magnum te MI-
 CHAELEM &c. unde supra. Laudate Dominum.
 Angelorum ordo sacer.*

De S. GALLO. Iustus ut palma minor. *Di-
 lecte Deo GALLE &c.*

In dedic. eccl. Lætatus sum. *Psallat ecclesiæ
 mater. Unde supra. Adorabo. Tu civium Deus
 conditor &c.*

De omnibus SS. Vox exultationis. *Omnes
 SS. Seraphim.*

In natali S. MARTINI. Beatus vir. *Sa-
 cerdotem Christi MARTINUM.*

De S. OTHMARO. Metensis. *Laude di-
 gnus &c. De S. COLUMBANO. Beatus vir.
 A solis occasu.*

Specimen frequentiae ex MS. *San-Blas*. 400. ann. cum notis, ut vocabantur, *quadripartis* hic adiungendum duximus.

Sequentia bona de beata Virgine.

Ti bi cordis in alta ri decet pre ces immo la ri

Vir go fa cra tiffi ma. Nam cum in fe fit in ep ta

tu o na to fit accep ta per te precum vi ctima.

Pro pec cat is im mo la to pec ca to rum

De S. ANDREA. Nimis honor. *Ds in tua virtute.*

In nat. apost. Aurea. *Clare SS. senatus apostolorum.*

In nat. mart. Vox exultationis. *Agone triumphali &c. unde supra. Duo tres. Tubam bellicosam &c.*

De uno martyre. Virgo plorans. *Quid tu virgo &c. unde supra. Iustus ut palma. Rex regum. Reliqua quære in nat. S. EUSEBII.*

In nat. SS. Feminarum. Puella turbata. *Scalam ad caelos subreptam &c.*

In fest. S. BENED. abb. Iustus germinabit. *Qui benedicti cupitis huc festini currite &c.*

In nat. S. MAURITII. Mater. *Omnis sexus & aetas &c.*

De S. Trinitate. *Benedicta semper sancta &c. unde supra. Promta mente Trinitati.*

In nat. S. STEPHANI. *υποδιακονια Xpi Dni militis &c.*

In nat. Innocentum. Iustus ut palma minor. *Salvete agni unde supra. Laus tibi Christe. Item unde supra. Te martyr. Laus tibi Christe &c. Item unde &c.*

In oct. Theoph. *Symphoniae hunc diem celebret &c.*

In Purif. S. MARIE. Roman. *Exultet omnis aetas.*

In Sabb. ante septuag. *Cantemus cuncti &c.*

De resurrect. Dni. Mater. *Laudes Christo redempti &c. unde supra. Mater. Pangamus creatoris &c.*

De S. GORDIANO & EPIMACHO, *Metensis. Nos GORDIANI &c.*

In Ascens. Dni. *Dñs in Sina. Christus hunc diem &c.*

In nativ. S. MARIE. Puella turbata. *Ecce sollemnis dici &c.*

De S. MAURITIO. *Sancti belli celebremus triumphum.*

De S. MICHAELE. *Summi regis Archangeli. De S. GALLO. Christe sanctis &c.*

De S. OTHMARO. *Eia turma. Eia fratres chari &c.*

De S. LEUDEGARIO. *Metensis maior. Sollemnitatem fratres charissimi. Item. Et sicut liliorum candor. In dedie. Basil. arch. MICHAELIS. Ad celebres rex &c. "*

præ fen ta to pre cum fa cri fi ci a.

Per te Deum ad i it re us ad quem per te

ve nit De us am borum tu me di a.

Nec ab hor re pec ca to res fi ne

qui bus nunquam fores tan to dig na fi li o.

Si non ef sent re di mendi nul la ti bi

pa rien di redempto rem ra ti o. Sed nec Pa tris

ad con fes sum ha bu ifses huc ac cess um

fi non ex te genitum esset i bi po si tum. Vir go

Vir go sic pro mo ta causa nostri nostra

vo ta promovenda susci pe coram summo Prin ci pe.

A m en.

Evangelii
festiva depor-
tatio, & can-
tus.

XXIII. Nota demum, præter eiusmodi sequentias aliquando ante evangelium singulares versus fuisse cantatos, quales apud CANISIUM habes HARTMANNI monachi S. GALLI T. II. P. III. p. 190,

*Sacrata libri dogmata
Portantur evangelici &c.*

a Solemnis imprimis semper fuit in liturgia evangelii lectio, præsertim autem medio hoc ævo apud *Græcos*, teste *Nicolao CABASILÀ* a). *Εισοδικὸν* officium apud eos dicitur, quando evangelia, vel dona sacra solemniter procedendi ritu a facer-

a) „Quam (inquit Liturg. expof. c. 15.) utpote ultimam postquam omnibus audientibus dixit, incipit tertiam psalmodiam. Quæ dum canitur evangelium introducitur stipatum lampadibus, omnibus iis deducantibus, qui sunt ministri altaris, diacono ipsum afferente, vel si non adsit, sacerdote.“ Et postea de tertia antiphona agens: c. 19. „Quæ autem (inquit) sequitur, videtur esse quidam occurfus tanquam Domino iam accedente, & ideo in ingressu evangelii & ostensione ponitur, & canitur, per quam Christus significatur. Expleta autem antiphona ac psalmodia, stans sacerdos super altare in altum tollit evangelium & ostendit Do-

mini ostensionem (ulterius exponit, pergitque): quia autem eo, qui prædicatur, ostenso, & per se ipsum apparente verbis prophetarum nemo vult attendere, propterea ostenso evangelio, cessant prophetica. Canimus autem, siquid est novi testamenti. Vel enim sanctissimam DEI matrem, vel alios Sanctos laudamus, vel ipsum Christum canticis celebramus... deinde etiam ipsum ut Trinitatem Deum decantamus. (Et mox c. 20. de hymno): Postquam est ostensum evangelium, hunc hymnum canimus propemodum clamantes, quod is nobiscum versatus, nos statuit cum angelis, & in illo choro posuit.“

a sacerdote ad altare deferuntur. Unde notante GOARO *Euchol.* duplex eis *p. 124.* est εἰσοδος. Μικρὰ seu πρώτη libri nempe evangeliorum. Εἰσοδος μεγάλη seu ingressus maior, quando sacra dona pompa magis solemni & Augusto apparatu altari inferuntur. Ad evangelii ingressum canitur hymnus τρισάγιος *ter sanctus*. Ad solemnem evangelii ad altare deportationem omnes reverentiam exhibent: ad quam, ut notat GOAR. *p. 108.* excitandam λαμπρῶ φωνῇ secundum mystagogum δεῦτε προσκυνήσωμεν decantant; tertio prius antiphono cantato, de quo in liturgia S. CHRYSOSTOMI *T. XII. Opp. p. 783.* „Hic chorus cantat tertium antiphonum, vel tertium & sextum canticum „matutinorum. Si vero sit dominica, cantat beatitudines; & quod „prius est sancti illius diei. Cum autem pervenit chorus ad *Gloria Pa-* „*tri*, sacerdos & diaconus ante mensam ter adorant. Deinde accipiens „sacerdos sanctum evangelium dat diacono: atque ita egressi per portam „aquilonaris partis, veniunt ad consuetum locum, & ingressum minorem „peragunt &c. Et ultimo modulo τῷ τροπαρίῳ completo, ingreditur diaco- „nus in medium: & stans ante sacerdotem, tollit modice manus, & osten- „dens sanctum evangelium, dicit alta voce: *Sapientia recta*. Tum reveren- „tia exhibita, ipse & sacerdos pone ipsum, in sanctum tribunal ingrediun- „tur. Et diaconus quidem sanctum evangelium in sacra mensa deponit. „Cantores vero dicunt consuetos modulos τροπάρια, & eos qui sunt sancti „illius diei, & cum pervenerint ad ultimum, diaconus versus sacerdotem „caput inclinans, & stolam manu tenens dicit: *Benedic Domine tempus* „*hymni ter sancti* &c. Choro autem ter sanctum hymnum canente, sacerdos „precatur secreto. *Orat. hymni ter sancti* &c. His completis & choro psal- „lente *Gloria*, & *Nunc*, cantant & ipsi, sacerdos nempe & diaconus ter „sanctum hymnum.“ Quo de hymno plura vide infra, præter pauca, quæ iam diximus supra *p. 110.* Omnia hæc lectionem tam apostoli, quam evangelii præcedebant; apostolum inter & evangelium oratione sola intercedente. *In evangelio autem puram supplicatione facimus hymnodiam*, ut idem loquitur. In Missa *Æthiopica*: „Diaconus circuit ecclesiam clamando *c. 22.* „*Surgite audite evangelium sanctum* &c. & facta incensatione sacerdos an- *T. IV- Bibl.* „nuntiat evangelium sic cantando: *Sanctum evangelium quod annuntiavit MAT-* *PP. Paris.* „*THEUS* &c. ministri accendunt lumina, & præparant alia necessaria, & di- *p. 117.* „cunt *Gloria Christo* &c. Sacerdos alta voce legit evangelium diei.“ *Petrus* ROBERTA lib. I. de ritu *Græco in Italia*, non paucas recenset ecclesias, in quibus subinde tam epistola, quam evangelium græca & latina lingua solemmniter fuerunt decantata, cum aliis etiam officii divini partibus: diu vero, in *Sicilia* & *Neapoli* imprimis, ritum *Græcum*, aut eius saltem vestigia quædam conservarunt complures ecclesiæ. Antiquissimum *Hispanicum* ritum

Apud Bolland. ETHERIUS ac BEATUS haud abfimilem *Græcæ* disciplinæ describunt. „Cum
T. VI. Iun. „ evangelium a levita super altare levatur, a levita primum dicitur: *Laus*
p. 94. 95. „ *tibi*, & ab omnibus respondetur: *Laus tibi Domine IESU Chrifte, rex*
 „ *æternæ gloriæ*. Præcedente evangelium cereorum lumine, in signo gaudii
 „ & lætitiæ, eoquod tale nuncium diaconus, id est evangelium Domini no-
 „ stri IESU Christi, & clara voce habet populo intonare. Tunc silentium
 „ omnibus imperat & dicit: *Lectio sancti evangelii secundum MATTHÆUM*:
 „ aut quemlibet ex tribus. Respondetur ab omni populo: *Gloria tibi Do-*
 „ *mine*.“ Convenit hætenus in Occidente ritus in solemni evangelii de-
 cantatione. Factum id semper, ubi potuit fieri in ambone, etiam adhuc
 hoc ævo in Occidente, aliquando saltem in festivitatis, uti fieri hodieque
 vidi in monasterio S. DIONYSII prope *Parisi*, testaturque STEPHANUS E-
De Sacr. Alt. duensis sæc. XII. scriptor. *Aliquando (sicut in festivis diebus) pronuntiatur,*
c. 12. *quia iubetur ascendere, qui evangelizat Sion... Ideoque in alto & in pub-*
 „ *lico exclamanda est eorum victoria*.“ Fuit hoc ævo solemnis imprimis in
 Nativitate Christi, & Epiphania genealogiæ secundum MATTHÆUM & LUCAM
 decantatio ad proximum usque sæculum: imprimis genealogiæ secundum
 MATTHÆUM magna modulatione plerumque ante primam Missam ad finem
c. 34. L. III. matutini, quo loco assignant MICROLOGUS, RUPERTUS, & DURANDUS.
c. 18. L. VI. In antiquissimo autem missali MS. *San-Germanensi* sæc. X. post communio-
c. 12. nem primæ Missæ *Initium S. evangelii secundum MATTHÆUM* reperi anno-
N. 168. tatum, & postea: *laus: Te Deum laudamus*, cum antiquis notis musicis:
 & deinceps Missa in summo mane. In alio recentiori MS. eiusdem bib-
 liothecæ ante Missam habetur cum hac rubrica: *Tunc præcedat diaconus &*
solempni apparatu ad thurificandum altare procedat ad benedictionem & can-
tandum evangelium secundum MATTHÆUM. In sacramentario *Gallicano* MA-
 BILLONII idem habetur post duas consuetas missales lectiones prophetica,
 & apostolica; sed abbreviatum, uti in aliis nonnullis antiquis missalibus,
T. I. P. II. addita evangelica lectione, *Cum esset desponsata &c.* & sequente alia, *Cum*
Mus. Ital. *natus esset Dominus IESUS in Bethlehem &c.* De discrimine communi in-
p. 290. ter cantum scripturarum novi & veteris testamenti iam dixi superius. Id
 tamen adhuc hic notandum, ad vocis suavitatem nonnunquam attentum
 esse, prout in vita S. UDALRICI legitur, id in monasterio *S. Galli* iuveni fra-
In actis SS. tri tunc conscripto obtigisse præter morem. „Id ipsum etiam sibi pro re-
Ord. S. Bened. „ verentia sui, ut nobis canonicus evangelium legeret, concessum. Nam fra-
sæc. V. p. 417. „ ter conscriptus tum vocis pulcherrimæ gratiam habebat.“ Obtinuerat et-
 iam discrimen hic, ut in epistola, minorem inter & maiorem modulatio-
 nem, cuius specimina damus ex MS. *San-Blas.* ann. 400. *Intravit IE-*
SUS

SUS in quoddam castellum de Assunt. B. M. V. Et : Postquam consummati sunt dies &c. de circumcissione Domini.

Do mi nus vo bis cum. Et

cum spi ri tu tu o. Se quen ci a

fanc ti ewan ge li i fe cun dum.

Luc AM. G^{lo} ri a ti bi Do mi ne.

In il lo tem po re. Intra vit

IE SUS in quod dam ca stellum. Et mu li er

que dam MARTHA no mi ne. Ex ce pit

il lum in do mum fu am.

Et huic erat foror nomine

MARIA. Que etiam fe dens fe-

cus pe des Do mi ni. Au di ebat ver-

bum il li us. MAR THA

au tem fa ta ge bat Cir ca fre quens

mi ni fte ri um: Que fte tit,

& a it: Domine non est ti-

bi cu re Quod fo ror mea re-

li quit me fo lam mi ni ftra re? **D**ic

er go il li ut me ad iu vet.

Et re spon dens di xit illi Dominus :

MAR THA, MAR THA, fol li ci ta es, & tur ba ris

er ga plu ri ma. **P**or ro unum est

ne ces fa ri um. **M**A RI A op ti mam

par tem e le git. **Q**ue non auf fer-

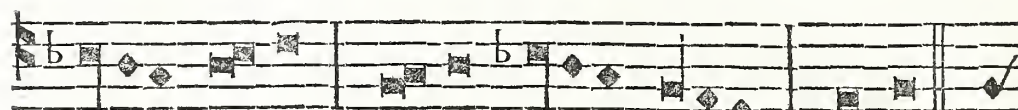
e tur ab e a.

Do mi nus vo bis cum. Et cum spiri tu

tu o. Se quenti a fan cti e wange-

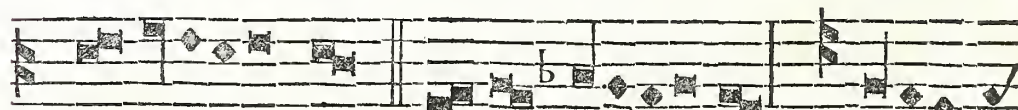
- - li j fe cun dum LUCAM.

Glo ri a ti bi Do mi ne. In il lo tem-

po re. Postquam consumma ti sunt di-

- - - es Oc - - to. Ut

cir cum ci dere tur pu - - er.

V ocatum est

no - - -

men e jus JHE

sus. Quod vo-

ca tum est. Ab

an ge lo. Pri us quam in

ut er o con ci pe

re tur.

Observavi nonnunquam in MSS. cantum evangelii in præcipuis festis modulationem superpositis notis musicis. In Concilio *Gradenſi* cavetur. „Ne melo-

„diæ seu cantilenæ in epistolis, evangeliis, & præfationibus, dum cantantur,

„intellectum audientium impediunt, vel perturbent, & propter hoc in menti-

„bus fidelium devotio minuat, auctoritate Concilii duximus statuendum, ut

„epistolæ, & evangelia, & præfationes in Missis, exceptis *liber generationis*

„& *Factum est autem*, & primis evangeliis diaconorum cum melodiis præter

„episcopi licentiam nullatenus decantentur, transgressores autem per septima-

MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. H h h nam

An. 1297.
can. 7.

„nam ab officio, & beneficio sint suspensi.“ Accini etiam solitum diacono ad cantandum evangelium, pueris ad graduale interim canendum, sacerdoti ad intonandum symbolum post evangelium, ut in sæpe laudato codice *San-Blasiano* videre est.

Ante Evangelium.

Post Evangelium.

Symbolum.

Can. II.

XXIV. De origine cantandi in sacra liturgia symboli diximus libro primo, ostendimusque, ex oriente primum cœpisse usum illum; unde symbolum *Nicanum* seu *Cpolitanum* in occidente est *secundum formam orientalium ecclesiarum*, ut Patres Concilii *Toletani* III. attestantur, usu recitandi symboli *Cpolitani* in sacris præscripto: ut, dicto canone, sacerdos hostiam consecratam super calicem tenens symbolum præcinat, subsequente cleri popu-

populique concentu, de quo more recepto non ita multo post ISIDORUS iam mentionem facit his verbis: *Symbolum autem, quod tempore sacrificii populo prædicatur, trecentorum decem & octo sanctorum Patrum collatione apud synodum Nicanam est editum.* Et in Missa *Mozarab.* præscribitur: *Mox cantatur symbolum fidei, ita ut est in Concilio Nicano.* At loco alio (ut modo ex Con. *Toletano* III. notavi) quam ritu *Romano*, post consecrationem, & fractionem nimirum hostiæ a). In officio *Ambrosiano* absolutis omnibus circa oblationem, peracta etiam incensatione, „Post hæc (ut habet BEROL-^a T. IV. ant. iq. Ital. medii ævi. p. 873. *ius* apud MURATORIUM) archiepiscopus vel presbyter dicit: *Credo in unum*, & chorus dicit usque *Et homo factus est*, & statim magister scholarum incipit cum pueris suis, & dicit usque in finem inclinatis semper subdiaconibus &c. Deinde Missa peragatur ordine suo, magistro scholarum officium canente cum pueris suis usque in finem.“ Commodam rationem reddit MAURICIUS *Senonensis* seu PETRUS *Venerabilis*, cur ritu *Romano* mox post evangelium canatur:

Succinit ecce chorus fidei compendia nostræ

Affensum verbo se tribuisse docens.

Walafridus STRABO dicit, usum decantandi symboli *Capolitani* ex urbe *Cpoli* ad *Romanos* credi, pervenisse. *BERNO Augiensis*, præfens *Romæ* cum *HENRICO I.* imperatore, affirmat, ante ea tempora symbolum *Romæ* non fuisse recitatum, impetrante imperatore a *BENEDICTO P.* ut deinceps ad publicam Missam decantaretur. Factum hoc est ineunte sæculo undecimo, quando dudum ante in aliis occidentis ecclesiis symboli usus viguit. At iam ineunte sæculo nono sub *LEONE III.* in Concilio *Aquisgranensi* cum legatis *CAROLI M.* *Romæ* collatio habita est de symbolo fidei in secretario *S. PETRI* apostoli, vel potius de additione *Filioque*, ubique iam fere recepto in Missa symbolo. Provocant ad licentiam ab ipso pontifice acceptam: „Numquid (aiunt legati ad pontificem) non a te id ipsum symbolum est data in ecclesia cantandi licentia? Nunquid a nobis hic usus ille cantandi processit? &c. (Et papa respondit): Ego licentiam dedi cantandi, non autem cantando aliquid addendi &c.“ *Gallorum* sententiam probavit *LEO III.* non factum, ut habet *MABILLONIUS* Præfat. PI. sæc. IV. *Benedictini*, ratus nefas, quidquam citra ecclesiæ universæ definitionem in fidei symbolum admittere. „Li-
„ cet

a) „In festis duplicibus (inquit *ROBLESII* in vita *Card. XIMENII* c. 27.) annique dominicis sacerdos loco antiphonæ ad confectionem panis, ait *Dominus sit semper vobiscum*: statimque subdit, *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus*: Tunc Sacramentum præ mani-

bus habens supra calicem sacerdos, quem chorus hac in parte comitatur, recitat symbolum apostolorum *Credimus in unum Deum &c.* & quia multi simul symbolum recitant, ideo dicunt *credimus*, non *credo*, sicut in officio *Romano* observatur.“
H h h 2

Apud Lan-
noium de
schol. c. 4.

Comment. in
ord. Rom
p. XIII. T.
II. Mus. It.

p. 46. n. e.

p. 66.

„cet (inquit) docendo cantare, & cantando docere: sed illicite in pro-
 „hibitis, nec scribendo nec cantando licet inferere.“ Quæ verba ipse ex-
 „plicat LEO III. „Quod vero adseritis, ideo vos ita cantare quoniam alios
 „in istis partibus vobis priores audistis cantasse, quid ad nos? nos enim
 „idipsum non cantamus, sed legimus, & legendo docere, nec tamen le-
 „gendo aut docendo addere quippiam eidem symbolo inferendo præsumi-
 „mus.“ Sic porro *missi* ibidem cum papa colloquuntur: „Quia vero, ut
 „dicitis, & verum dicitis, bonum est cantare idipsum symbolum: numquid
 „enim, si sermo plenus recta fide e medio tollatur, idem sermo ab omni-
 „bus, ac si contra fidem sit, condemnabitur? Quale ergo datis consilium,
 „ne idipsum ad aliquod transeat exitium? *Papa.* Si priusquam ita can-
 „taretur, interrogatus essem, ne infereretur (*Filioque*) utique respondissem.
 „At nunc, quod tamen non affirmando, sed vobiscum pariter tractando
 „dico, quantum menti occurrit, ita mihi videtur, utrumque posse fieri,
 „ut paulatim in palatio, quia in nostra sancta ecclesia non cantatur, can-
 „tandi consuetudo eiusdem symboli intermittatur, sicque fiat, ut quod id-
 „ipsum non cantaretur, non quælibet imperantis auctoritas, sed potius au-
 „diendi id fecisset novitas, si dimittatur a vobis, dimittetur ab omnibus &c.“
 Favent ea quadantenus BERNONI, symbolum *Cpolitumum* non fuisse in usu
 apud *Romanam* ecclesiam, ineunte saltem sæculo nono. At idem dici non
 potest de integra intercapedine ab an. 809. quo habita fuit collatio laudata,
 ad an. 1014. quo HENRICUM a BENEDICTO contra morem impetrasse refert
 symboli usum. „Verum (inquit MABILLONIUS) longe ante id tempus sym-
 „bolum in Missa pontificali decantari mos erat, ut fidem facit libellus se-
 „cundus de ordine *Romano*. Et ne quis interpolationem hoc in loco cau-
 „setur, AMALARIUS in Ecloga super hoc libello, eundem locum commen-
 „tatur. Quin etiam in libellis V. & VI. de Missa episcopali secundum
 „*Romanos*, qualis in usu erat ante sæculum nonum, symbolum post evan-
 „gelium assignatur. Itaque per illud intervallum, quod a sæculo nono
 „ad undecimum effluxit, symboli recitationem in Missa intermissam a *Ro-*
 „*manis* fuisse, dicendum est.“ Fatetur tamen idem MABILLONIUS in nota
 in laudatum ordinem II. MICROLOGUM, qui hunc ordinem secutus est, ni-
 hil habere de symbolo, unde ista intermissio facta fuisse deberet medio in-
 ter AMALARIUM, & IVONEM *Carnotensem* MICROLOGI auctorem, tempore.
 Sic vero illic habetur: „Post lectum evangelium candelæ in loco suo ex-
 „tinguuntur, & ab episcopo *Credo in unum Deum* cantatur.“ Quod est
 initium symboli *Cpolitani*. Et in ord. V. „Perlecto autem evangelio, di-
 „cat episcopus *Pax tibi*: & elevat, *Credo in unum Deum*.“ Et paulo post:
 „*Credo in unum DEUM* itaque decantato, dicatur ab episcopo *Dominus*
vobiscum.

„*vobiscum. Oremus.*“ Ad propositam vero ex BERNONE difficultatem expediendam, forte rationem sexti ordinis verba præbeant, ut cum antea symbolum solum diceretur in *Romana* ecclesia, quando sermo non fieret ab episcopo, deinceps, sermone non obstante, caneretur. „Sini autem episcopus (legitur ibi) prædicare noluerit, alta voce incipiat canere, *Credo in unum DEUM*; & ita omnis chorus incipiens, *Patrem omnipotentem* ad finem usque perducatur.“ Certe in ordine XI. BENEDICTO canonico auctore sæculi duodecimi sub INNOCENTIO II. non obstante prædicatione pontificis, symbolum dicendum præscribitur: „Descendentes portant evangelia obviam pontifici; & pontifex osculatur ea, ascendit in pulpitem, & prædicat evangelium. Ad finem vero facit confessionem, benedicit, & redit ad sedem, & dicit, *Credo in unum DEUM*. Basilicarii respondent & cantant. Prius micarius cum schola cantant offerenda.“ Distinguuntur *basilicarii* a schola cantorum, qui offertorium cantabant. *Basilicarii* autem erant, qui in sacra æde celebranti assistebant, atque pro integro choro accipi possunt, a) a quo omni in priore ordine cani symbolum iubetur. INNOC. III. de *myster.* *Missæ* singulare c. 52. lib. II. habet: *A quibus & ubi symbolum sit cantandum*, dicitque, *Romano* pontifice solemniter celebrante, symbolum fidei non cantores in choro, sed subdiaconos ad altare decantare. Antea tamen mos fuit cani ab omni populo, ut AMALARIUS in Ecloga n. 17. innuit, rationemque congruam reddit titulo, de *Credo in unum DEUM*: „Postquam Christus locutus est populo suo, fas est, ut dulcius & intentius profiteatur credulitatem suam. Sicque convenit populo post evangelium, quia Christi verba audivit intentionem credulitatis suæ præclaro ore proferre.“ Sub nomine *Credulitatis* etiam HERARDUS in capit. *ad Parochos* c. 16. symbolum ab omnibus decantandum indigitat: „De oratione & simbolo ut memoriter omnes teneant, & *Gloria Patri* ac *Sanctus*, atque credulitas, & *Kyrie eleison* a cunctis reverenter canatur. „STEPHANUS *Eduensis* idem a choro usque ad finem prosequendum dicit, quod in nonnullis Conciliis statutum est, optandumque, ut hodieque fervaretur ubique: „Dehinc sacerdos incipit symbolum fidei, adhibens testimonium verbis evangelii. Illud chorus usque ad finem succinit, ostendens se permanere in unitate eiusdem fidei.“ Est ergo hæc publica fidei professio consonis efferenda vocibus ad finem usque, non interrupta singulorum articulorum serie, ut tam qui cantant, quam qui audiunt, fidem suam declarent b): Quod pro more

a) Vid. du CANG. lex. h. v.

b) „Evangelio lecto (inquit DURANDUS lib. IV. c. 25.) mox cantatur alta voce symbolum illud, scilicet *Credo in unum DEUM*, quia enim

corde creditur ad iustitiam, ore autem confessio fit ad salutem. Rom. X. ideo ecclesia, ut ostendat, quod evangelii verbum seu prædicationem fide & corde recipit, mox fidei symbolum ore

more suo declarat DURANDUS, additque idcirco symbolum patenter dici, ad notandum, quod hodie fides catholica libere prædicatur & docetur. Tangimus hæc, quod quædam ad rem præsentem misceantur, uti quæ postea affert de eo, quod, sacerdote seu episcopo præcinente, chorus succinat ad designandum, quod omne bonum a Christo procedit. „Ne autem (inquit) musicus ille cœlestis dicat: *Cantavimus vobis, & non saltastis*, chorus angelicæ doctrinæ consona voce respondet, & solenni tripudio fidem catholicam profert dicens: *Patrem omnipotentem &c.*“ Et RUPERTUS Tuitiensis de eodem symbolo die dominica vel aliqua condigna festivitate condecorata (in quo etiam ecclesia congruas sequitur rationes, quas non inepte designat Io. BELETHUS cap. XI. div. offic. explic.) decantando, „Hoc igitur (inquit) concentu bene & consone chorus catholicus doctrinæ respondet evangelicæ, & ne dicat ei puer electus, cœlestis cantilenæ doctor, iucundus musicus: *Cantavimus vobis & non saltastis*, cantando & alacri mente saltando ostendit, quam bene suavem eius modum retinuerit.“ Indigitat suavem hilaremque decantandi symboli modum, qualis imprimis est in cantu *Gregoriano*; excessum vero carpit RADULPHUS Tun-
bb. n. 3. *grensis*: „In hoc (inquit) symbolo decantando religioni vestræ non congruit modus sæcularium per notas fractas. Sequimini ergo monachos *Carthusienses*, a quorum consortio non estis seiuncti, ut supra allegabatur.“ Nota demum, quando symbolum a catechumenis dicendum præscribitur nonnunquam, ut in antiquissimo ordine inter monumenta *Liturg. Alem.* rubricam haberi: *Decantat symbolum excelsa voce*. Habeturque id tam græce quam latine: prout etiam in ecclesia *Neapolitana* decantari mos erat in die resurrectionis Domini: sex nempe primicerii seu sex ecclesiarum *Græcarum*, & cantare seu legere sex lectiones græcas in Sabbato S. solebant, & *Cimeliarchæ* assistere ad cantandum in illa Credo in unum DEUM in idiomate Græco, ut ex chronico sæc. XIII. refert Pet. RODOTA de ritu Græco in Italia, subditque ex constitut. archiep. ORSINI an. 1337. „In die paschatis dicto evangelio Dominus archiepiscopus incipit Credo in græco fermone, si placet; & supradictus archipresbyter S. GEORGII ad MERCATUM cum fociis suis, & archipresbyter S. MARIE Rotundæ decantant in græco fermone in conspectu Domini archiepiscopi: & alii cantores de choro repetunt alternatim in latino, cantando etiam in alta voce.“ In monasteriorum O. S. BENED. antiquioribus liturgiis symbolum apostolorum, uti etiam doxologiam *Gloria in excelsis* lingua græca cum notis musicis reperi, ut iam memini.

XXV.

decantat. Symbolum ergo post evangelium fidem post prædicationem ostendit... Dicitur autem alta voce, ut omnes illud dicant & ad-

discant. Omnis enim Christianus tenetur publice fidem catholicam confiteri, propter quod in fronte signatur.“

XXV. Progredimur paulatim ad sacrationem liturgiæ partem, quæ olim Offertorium.
 fidelium Missa erat, ipsamque auspicatur sacrificii oblationem. Mox lecto
 evangelio in officio *Mozarabico*, cantatur *Alleluia cum versu* iuxta *Io. VAS-*
SÆUM in chr. *Hisp.* ad an. 717. „Quod dum cantatur, sacerdos offert
 „ hostiam cum calice.. Quibus peractis sacerdos ante medium altaris di-
 „ cit alta voce, *Adiuvate me fratres in orationibus vestris & orate pro me*
 „ *ad DEUM*. Respondet chorus *Adiuvet te Pater, & Filius, & Spiri-*
 „ *tus Sanctus*. Deinde cantatur sacrificium, nempe antiphona cum duobus
 „ vel tribus versibus.“ Unde recte *sacrificium* PISA dicit esse offertorium
Romanum. Et ISIDORUS, „Offertoria (inquit) quæ in sacrificiorum ho- L. I. de off.
 „ nore canuntur, ecclesiasticus liber indicium est, veteres cantare solitos, c. 15.
 „ quando victimæ mactabantur.“ Quod *Græci* solemniter imprimis, ac reli-
 „ giosa pretiosorum donorum ad altare delatione faciunt cum sacris canticis
 „ studiose compositis, ut mentes ad id, quod instat, erigantur, colligantur-
 „ que, quæ, ut iam notavi, vocatur *μεγάλη εἰσόδος, magnus introitus*, quod
 „ præclare *Nicolaus CABASILAS* edisserit a): Fit hoc post solemnem glorifica- a
 „ tionem a sacerdote inlata, atque sub gravi cantu chori fidelium, che-
 „ rubicum hymnum modulantis (*οἱ τὰ χεῖρας μυστικῶς ἐκονίζοντες*) sacerdote
 „ interim benedicente. „Sacerdos autem (asserit laudatus author) postquam Id. c. 24.
 „ cum clamore DEUM glorificavit, venit ad dona, & cum ea in caput
 „ valde honeste & reverenter sustulit, egreditur, & sic ea ferens ducit ad
 „ altare de industria circumducens in templo propter populum, quiete &
 „ pedetentim. Ipsi autem canunt, & genua cum omni reverentia, & re-
 „ ligione inflectunt rogantes, ut eorum sit memor in donorum oblatione.“
 „ Non admodum antiquus apud *Græcos* est hic usus, sicut & antiphona ad
 „ offertorium apud *Latinos* WALAFRIDO incertæ est originis: „Offerto-
 „ rium (inquit) quod inter offerendum cantatur, quamvis a prioris po- De reb. eccl.
 „ puli consuetudine in usum Christianorum venisse dicatur: tamen quis spe- c. 23.
 „ cialiter addiderit officiis nostris, aperte non legimus, sicut & de antiphona,
 „ quæ ad communionem dicitur, possumus fateri: cum vere credamus, pri-
 „ scis temporibus Patres sanctos silentio obtulisse, vel communicasse, quod
 „ etiam hætenus in sabbato sancto paschæ observamus. Sed sicut supra di-
 „ ctum

a) „Quia autem (inquit lit. expof. c. 21.) cum
 convenientibus cogitationibus necesse est stare,
 & mysterii esse participes, & sacrarum eius au-
 ditionum, & contemplationum, nisi eis frustra
 sumus interfuturi, & tempus consumpturi, hoc
 autem non est facile: propterea opus est qui-

dem ipsos a nobis ipsis excitari, & esse so-
 brios: opus est autem admonitione, ut nostram
 mentem ab oblivione assidue surreptam, & ad
 vanas curas attractam possumus recipere. Hoc
 etiam sibi vult canticum, quod canitur, dum
 pretiosa dona ad altare afferuntur.“

„Etum est, diversis modis, & partibus per tempora decus processit ecclesiæ,
 „& usque in finem augeri non desinet.“ Eadem iisdem verbis expressit
 RADULPHUS *Tungrensis*, præterquam quod singulare aliquid, ut solet de
 liturgia *Ambrosiana*, addat: de qua circa hæc mediæ ævi tempora BEROL-
 T. IV. antiq. DUS apud MURATORIUM hæc tantum habet ad rem præsentem: *Tum ma-*
 medii ævi. *gister scholarum canit offerendam cum pueris suis.* Distincta est autem ritu
 p. 872. *Ambrosiano* antiphona post evangelium ab offerenda, seu antiphona ad of-
 ferendam. Laudatus RAD. *Tungrensis* versus offertoriorum S. GREGORIO ad-
 a scribit, quibus refecatis offertorium eo morosius percantetur a). De eo,
 quod singulariter dixit RADULPHUS, quam primum agemus. Quod WAL-
 LAFRIDUS, & ex eo RADULPHUS commemorant de prioris populi consue-
 tudine, ne quis existimet christianos designari, unde uterque rem hauserit,
 De off. eccl. ut non abs re suspicamur, declarabimus ex S. ISIDORO *Hispalensi*. „Of-
 L. I. c. 14. fertoria (inquit iste) quæ in sacrificiorum honore canuntur ecclesiasticus
 „liber indicium est, veteres cantare solitos, quando victimæ immolaban-
 Eccl. 50. tur.... *Tunc exclamaverunt filii AARON in tubis ductilibus, & sonue-*
 „*runt, & auditam fecerunt vocem magnam in memoriam coram Domino.*
 „Non aliter & nunc in sono tubæ, id est, vocis, prædicatione cantus
 „accendimur, simulque corde, & opere laudes Domini declamantes, iubi-
 „lamus in altum, in illo scilicet vero sacrificio, cuius sanguine salvatus est
 „mundus.“ Ubi exponit ritum ac officium *Mozarabicum*, quo ad ob-
 lationem novo etiam oblato libro, qui vocatur *omnium offerentium*, dicto-
 que *alleluia* offert sacerdos hostiam, & post nonnullas orationes *protinus*
 Vit. Card. Xi- immediate, ut ait ENG. ROBLESII, *dicit sacerdos verba sacrificii, quæ et-*
 men. c. 27. *iam canuntur in choro, idque conferri potest cum oblatione officii latini.*
 Ritus *Romanus* pedetentim procedit, „Symboloque finito, sacerdos (ut ver-
 De Sacr. alt. bis utar STEPHANI *Eduensis*) salutatione præmissa monet ad orandum: ut
 c. 12. „stabiles sint in fide, quam professi sunt in sermone. Statim chorus de-
 „cantat offertorium, ac si dicat, quod confessus sum ore, teneo corde, &
 „adimplebo opere &c.“ RUPERTUS *Tuitiensis* propius adhuc rem tangit
 quoad ritum usitatum a prima ecclesiæ ætate, continuatumque hoc medio

ævo:

a) „Offertorium autem (inquit RADULPHUS *Tungrensis* De canon. observant. proposit. XXIII.) quod inter offerendum cantatur, quamvis a prioris populi consuetudine in usum Christianorum venisse dicatur, cum, quis specialiter addiderit officiis nostris, ut quædam chronica dicunt, aperte non legimus, sicut & de antiphona, quæ ad complendum dicitur, possumus scire, cum vere credamus, præcis temporibus Patres sanctos obtulisse in silentio, vel communicasse. Quod etiam hætenus in sabbato sancto paschæ

observavimus, sed diversis modis & partibus per tempora decus ecclesiæ processit, & usque in finem augeri non desinet. Alii vero offertoria B. GREGORIO adscribunt. Verum est autem, quod multa recepta sunt ab officio *Ambrosiano*, & B. GREGORIO, qui plura alia ordinavit, & omnibus versus quam plures annotavit, qui tam *Roma*, quam in libris antiquis continentur. Quibus hodie refecatis offertorium eo morosius percantatur.“

ævo: „Offerenda (inquit) cantus est ecclesiæ, nomen hoc habens ab of- L. II. c. 2.
 „ferendo tractum, eoquod tunc canitur, quando omnipotenti creatori no-
 „stro incorruptum laudis offerimus, vel præparamus sacrificium.“ Con-
 venit hoc cum praxi ecclesiæ huius etiamnum ætatis, & ex ordine *Romano*
 antiquissimo apud MABILLONIUM patet: „Deinde salutat episcopus popu- T. II. Mus.
 „lum dicens, *Dominus vobiscum*: postea dicit: *Oremus*. Tunc canitur of- Ital. p. 46.
 „fertorium cum versibus.... Deinde transit sacerdos ad suscipiendas ob-
 „lationes. Interim cantores cantant Offertorium cum versibus, & popu-
 „lus dat oblationes suas &c.“ *Rhabanus MAURUS*, „Per hoc (inquit) L. I. de Instit.
 „oblationes offeruntur a populo, & Offertorium cantatur a clero, quod Cler. c. 33.
 „ex hac ipsa causa vocabulum sumpsit, quasi offerentium canticum. Of-
 „fertorium quippe, quæ in sacrificiorum honore canuntur, ecclesiasticus
 „liber indicium est, dum dicit, veteres cantare solitos, quando victimæ
 „immolabantur.“ Eousque autem cantus procedebat, donec expleta ob-
 latione, omnibusque perfectis annueret celebrans. *Et pontifex*, ut habe-
 tur in eodem ordine: *mox inclinans se paululum ad altare, respicit scholam*, p. 47.
 & *annuit, ut flectant*. Ex ordine VI. constat etiam annuente pontifice can- n. 9.
 tatum fuisse Offertorium a choro, etsi quandoque in monasticis congrega-
 tionibus a nonnullis ad id selectis factum fuerit, ut ex P. HERRGOTT pa- De ant. eccl.
 lam est. In breviario tamen ecclesiastici ordinis antiquissimi oblationes of- disc. p. 64.
 ferri præscribuntur *canentibus interim fratribus offertoria*. Dixi iam de 67.
 more, ut cantor aquam offerat, de quo in ritu antiquo Missæ apud ME-
 NARDUM: *Cantor aquam linteo coopertam in festis diacono defert, quam dia-*
conus vino misceat. Dulci enim cantoris modulatione populus pia devotione,
 & *divino amore accenditur* &c. Versus, qui in ord. *Rom.* cit. memoran-
 tur, sunt ad cantum antiphonum, quale a MARTENIO notatur Offertorium
 paschale tribus constans versibus. Et D. de MOLEON eundem usum in iti- De vet. eccl.
 nere suo liturgico notavit ab ætate annorum quadringentorum, qualis in disc. c. 25.
 ecclesia *Lugdunensi* habetur. Congruunt, quæ in decretis S. LANFRANCI c. 5. p. 202.
 habentur: „In dominicis diebus, & huiusmodi festis, incepta offerenda ac-
 „cedat, qui chorum tenet, ad cantorem, faciatque illi signum incipiendi
 „versus offerendæ. Ad ipsum enim pertinet tunc incipere eos, etiam si succentor
 „chorum teneat: cantor viso signo inclinet ei, & hebdomadarius cantor
 „similiter ipsi. Incepto unoquoque versu, cantor ante, & retro faciat,
 „& omnes infantes inclinent.“ *Ios. CARI*, seu THOMASIVS specimen eius-
 modi affert in præfatione in antiquos libros missales ecclesiæ *Romanæ*, ha- p. XXXV.
 benturque passim in antiphonariis antiquissimis ab eo editis, præterquam in
Casimensi, ubi semper desiderantur versus, uti etiam in antiquissimo nostro
 Liturgiæ *alemannicæ* scripto a 1000. annis. Versus isti canebantur ad nu-

tum pontificis, ut mox, & superius de Introitu notavimus, eo magis hic in Offertorio, quia ad multitudinem offerentium erat attendendum. *Dum*

L. III. de off. enim, ut inquit AMALARIUS, *sacerdos suscipit oblationes, cantores cantant. eccl. c. 19.* In antiquissimo capit. ord. eccl. inter monumenta nostra liturgica ita præscribitur oblationis ritus. „Egrediuntur de sacerdotibus, qui circumstant
 „ altare unus, aut duo, vel quanti necesse fuerint, cum diaconibus ingre-
 „ diuntur sacrum. . . . Antequam ingrediuntur in ecclesiam, dicunt anti-
 „ phonam alta voce prolixè, hoc est *Laudate Dominum de cælis*, & respon-
 „ det ipse clerus in ecclesia, & dum ipsi respondent, ipsi ingrediuntur sa-
 „ cerdotes cum ipsis turribus, vel patena, seu & calice, & vadunt ante al-
 „ tare, subsistunt modicum, & iterum cantant antiphonam, & item clerus
 „ respondet ipsa antiphona. . . . & iterum cantant tertio ipsam antiphonam,
 „ & respondent ea clerici, & ipsi tertia vice.“ In duobus codicillis *San-*
Emeranensibus sæculi X. ut supra de versu & *alleluia* Gradualis notavi, seorsim
 etiam versus pro Offertorio sunt scripti cum notis musicis duo semper, in-
 cipiendi a dominica prima Adventus per totum annum, etiam pro diebus
 IV. temp. feriis Quadragesimæ, festis Sanctorum, & dominicis. In MS.
 quingentorum circiter annorum inscripto: *Incipiunt versus Offertiorum*,
 estque mihi præ manibus, pro dominicis & festis per annum similiter duo
 ponuntur versus. Ipsius Offertorii initium tantum designatur. Omnia cum
 notis musicis. SIGEBERTUS in chronico ad an. 772. notat, ADRIANUM P.
 in Offertoriis, & Offertiorum versibus, quod geminatum est, geminasse:
 quod explicatiore dissertatione eget, si, quæ S. GREGORIUS M. in ordinando
 antiphonario præstitit, considerentur. Constat quidem tempore DURANDI
 istam, plures versus in Offertorio concinendi, fere cessasse consuetudinem, non
 tamen abolito penitus oblationum, a fidelibus factarum, usu, quin ea ipsa etiam
L. IV. c. 27. ex ratione, ut liberius offerret populus. „Et attende (inquit) quod Of-
 „ fertorii versus cum multa diligentia ab antiquis Patribus inventi, hodie
 „ plerisque locis omittuntur, tum brevitatis causa, ut tam ministri, quam
 „ populus oblationibus, orationi, & sacramento altaris liberius vacent &c.“
 Inde autem graviolem cantum invaluisse ex iis colligitur, quæ sequuntur
 apud DURANDUM, & ex citato paulo ante RADULPHO. „Clamorem ergo
Ibid. n. 6. „ (inquit ille) eius parturientis, vel salubrem Domini cruciatum imitatur offe-
 „ renda per suum gravem, & grandisonum cantum, quæ pneumis distenta,
 „ & versibus foecundata quantumvis longa iubilatione, quod significat, non
 „ fatis exprimere valet.“ In Offertorio Dom. XXIII. post pentecosten re-
 petitio *De profundis clamavi ad te Domine* (veluti etiam in Offertorio Missæ
 pro defunctis) adhuc vestigium quoddam est veteris cantus antiphoni, quo
 unus quidam versiculus alternis choris solebat post singulos versus psalmi,
 donec

donec absolveretur oblatio, repeti a). Demum hic speciminis loco damus ex MS. bibliothecæ *San-Blasiana super Offertorium versus cum biscantu*. Sequitur paulo in eodem codice *Post Offert. prosa cum biscantu*. Quod prorsus singulare est, nullibi a me animadversum.

Versus super Offertorium cum Biscantu.

Sa lu te mus

Sa lu te mus

Do mi num Cre a to rem

Do mi num Cre a to rem

om ni um. A dor e

om ni um. A dor e

a) „E. g. Primus chorus, imponente cantore antiphonam, canebat: *Tollite portas principes vestras, & elevamini portæ aternales*. Quem repetebat secundus chorus. Postea chorus secundum tonum antiphonæ psalmum canebat: *Domini est terra & plenitudo eius orbis terrarum & universi qui habitant in eo*. Secundus chorus repetebat antiphonam. *Tollite portas &c.* Prosequebatur psalmum primus chorus. *Ipsæ super*

maria fundavit eum & super flumina præparavit eum. Et iterum alter chorus: *Tollite portas &c.* Quandoque tamen pars antiphonæ repetebatur, *Et introibit rex gloriæ* ab altero choro, dum alius priorem partem antiphonæ canebat: *Tollite portas principes vestras & elevamini portæ aternales*, divisa in duas partes antiphona. “

mus u ni cum

mus u ni cum

fu um Pa tris Fi li um.

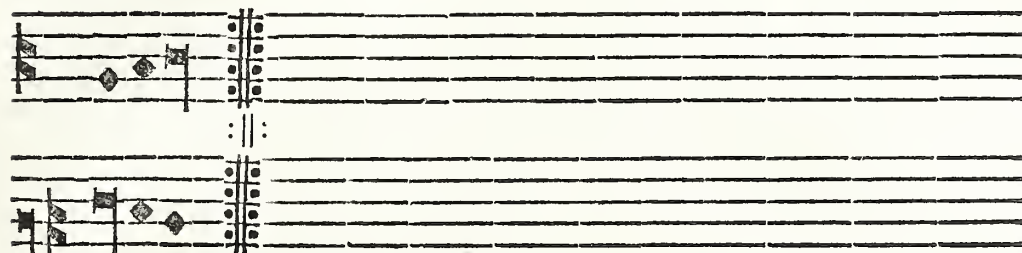
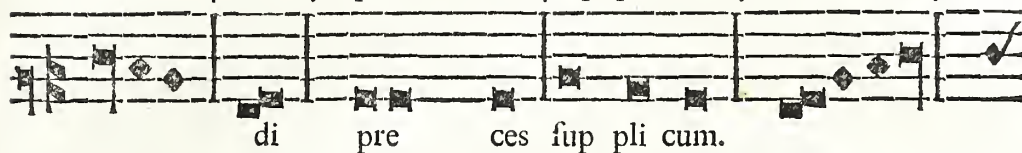
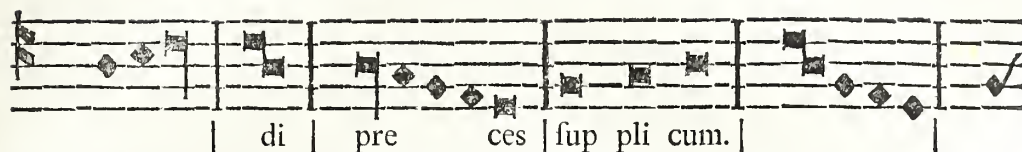
fu um Pa tris Fi li um.

O

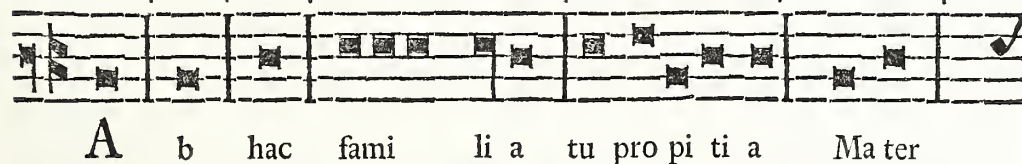
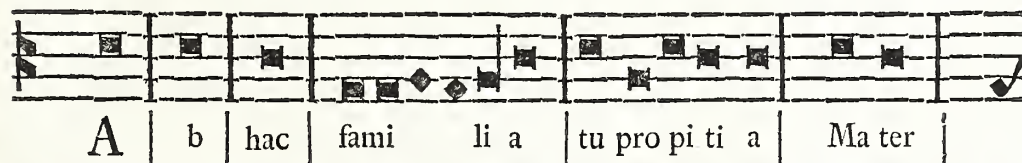
O

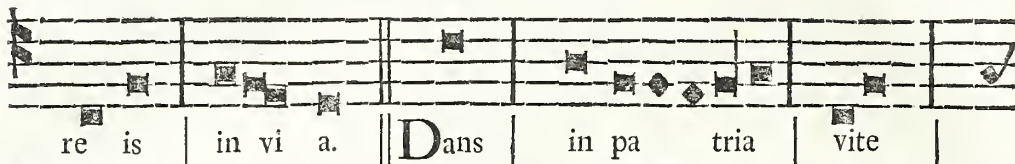
Sal va tor ho mi num au-

Sal va tor ho mi num au-

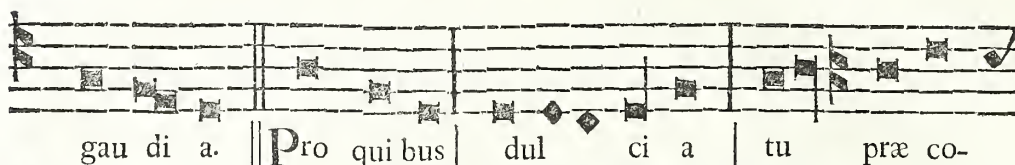

Prosa post Offertorium cum Biscantu.

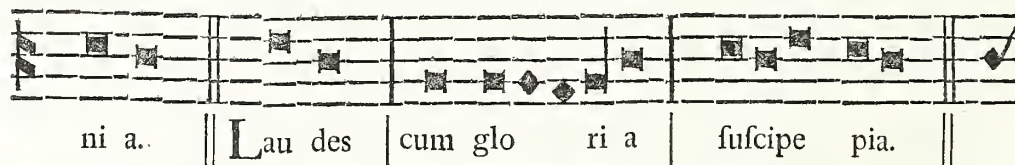

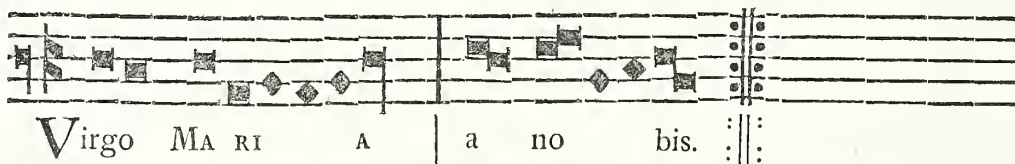
re is in vi a. Dans in pa tria vite

gau di a. Pro qui bus dul ci a tu præ co-

ni a. Laudes cum glo ri a fufcipe pia.

Virgo MA RI A a no bis.

XXVI. Singulare est, quod apud MARTENIUM habetur de antiquis ecclesiæ ritibus ex MS. ordine ann. circ. 700. monasterii S. GREGORII in valle *Gregoriana* diœcesis *Basileensis*. Absolutis omnibus quæ ad Offertorium spectant, quando iam sacerdos rogavit pro se orare: „Postea clerici
 „cantent ipsos psalmos, cum presbyter dicit: *Per omnia sæcula sæculorum.*
 „*Exaudiat te Dominus &c. Ad te Domine levavi &c. Miserere mei DEUS &c.*
 „cum istis precibus. *Salvum fac servum tuum DEUS meus sperantem in*
 „*te. Vitam petiit a te &c. Tribuisti &c. Oculi Domini super iustos &*
 „*aures eius &c.*“ Verba autem illa, cum presbyter dicit, interpretor,
 „usque dum presbyter dicit. Illustratur hoc ex eo, quod legitur apud
 AMALARIUM, Offertorio absoluto, „Revertitur ad populum sacerdos, & pre-
 „catur, ut orent pro illo, quatenus dignus sit universæ plebis oblationem
 „offerre Domino.“ Subditque: „audivi dicere, quod plebs eadem hora tres
 „versiculos cantet pro sacerdote: *Mittat tibi Dominus auxilium de sancto,*
 „& duos sequentes. Sequitur Secreta. *Secreta* ideo nominatur, quia secreto
 „dicitur.“ STEPHANUS *Eduensis*: *His autem compositis*, inquit, *silente choro,*
sacerdos incipit orare in silentio. Auctor *Gallicus* apologiæ D. DEVERT con-
 tendit secreto opponi cantui; quod tamen revellitur verbis ordinis antiquissimi
Romani ad usum monasteriorum accommodati apud MARTENIUM: „Et incli-
 „nans vultum ad terram dicat orationem & secreta nullo alio audiente,
 „nisi tantum ut venerit ad hoc verbum: *Per omnia sæcula sæculorum,* &
 „dicant omnes *Amen.* statim dicat: *Dominus vobiscum.* Deinde dicit: *Sur-*
 „*sum corda,* deinde *Gratias agamus Domino DEO nostro:* & ingrediatur in
 „Præfationem, ita ut ab omnibus pene audiatur.“ Eadem iisdem verbis
 apud MURATORIUM habentur, & STEPHANUS *Eduensis* de Sacramento altaris
 c. 22. „Sacerdos (inquit) rumpit silentium exclamans: *Per omnia sæcula*
 „*sæculorum,* & rogat Dominum cum illis; & chorus orat eius Spiritui Do-
 „minum uniri &c.“

His actis populum sublimi voce salutat

Presbyter, & sursum corda levare monet.

Inde Patri grates per Christum semper agendas

Afferit, & prius hic dona sacrandæ sacrat.

Ut canit MAURICIUS *Senonensis* seu PETRUS *Venerabilis* in carmine de Missa. Notanda sunt etiam laudati AMALARII verba circa eandem rem, quæ nimirum idem discrimen indicant, & illius causam: „In sequenti namque oratione clamat ad populum, ut quod ipse iam habet, habeat & ille, hoc
 „est, *sursum corda:* ac deinde, ut gratias agat DEO pro serenitate men-
 „tis. Igitur hoc necessario extollitur voce. Quod omnibus licet simul

„age-

Præfatio.
In ampliori
edit. Antver-
piensi in f.
T. I. p. 599.

L. III. de off.
c. 19, & 20.

De Sacr. al.
c. 11,

T. V. Anecd.
p. 105.

T. II. lit.
p. 396.

„agere, id est gratias referre DEO, hoc acclamatur: Quod ad solum sacerdotem pertinet, id est, immolatio panis & vini secreto agitur.“ Dum ergo etiam cantus modulatio non fit, ipsa mutua communicatio gratiarum actionis vocis elevationem hic flagitat, quam *Græci προσφώνησιν* vocant. HONORIUS *Augustodunensis* Sacrament. c. 86. „*Per omnia sæcula*, alte sacerdos dicit, ut per *Amen* confirmetur oratio... hymnus autem dicitur, quia refertus est gratiarum actione, & laudibus angelorum: Præfatio, quia præparat fratrum mentes ad sanctorum angelorum concentum, qui assistunt consecrationi corporis Christi, & ad ipsam reverentiam tantæ consecrationis; ideo excelsa voce cantatur.“ RUPERTUS *Tuitiensis*: „Levat iterum vocem suam sacerdos dicendo: *Per omnia sæcula sæculorum*.“ Et AMALARIUS citato lib. III. c. 19. ait: „Excelsa voce (dicit) *Per omnia sæcula sæculorum*. Ideo excelsæ novissimum profertur, ut audiat a populo, & populi responsione confirmetur oratio.“ In solemni tamen officio cantus etiam modulatus fuit adhibitus: quale discrimen in antiquo sacramentario nostro nongentorum circiter annorum observare licet, ubi in præcipuis tantum festivitatis cum notis musicis habetur præfatio e. g. in natalis Domini prima & tertia Missa: in secunda enim duæ quidem habentur præfationes una de nativitate Domini, altera de S. ANASTASIA, sed sine notis; sicuti etiam in sequentibus festis usque ad *Theophaniam*, ubi iterum cum notis occurrit; nulla autem deinceps, licet plures propriæ habeantur, usque ad diem resurrectionis Domini & pentecostes, non vero ascensionis Domini aut aliis festis. De assumptione B. M. V. præfatio non quidem in ipso contextu, sed in fronte libri, antiqua tamen manu, cum notis musicis posita est. Ex quo colligitur discrimen factum inter cantum, & vocis elevationem, quæ semper adhibita est, cantus autem pro festivitatum ratione, aut officii solemnitate: quod non una ratione in antiquis monumentis notatur, aliquando *pro summis festis: solemniter* aut *festivaliter: mediocriter: plenialiter: ferialiter*, distinctis modulationibus. Supra de evangelio agentes in Concilio *Gradensi* an. 1297. cautum legimus: „Ne melodiæ, seu cantilenæ in epistolis, evangeliis, & præfationibus, dum cantantur, intellectum audientium impendant, vel perturbent.“ Cantus hodiernus præfationis idem est, qui in antiquissimis monumentis reperitur, quo ipsa etiam provocant verba. Ad quod pertinet id, quod DURANDUS dicit: „In præfationibus enim omnibus conveniunt homines & angeli ad concinendum præconia regi: unde & alta, & delectabili voce cantatur, quia in eis angelorum præconia repræsentantur. Et cantantur coram altari, & a solo sacerdote iuxta illud *apoc.* 14. *Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, & nemo poterat dicere canticum &c.*“ Dicit ergo præfationem

L. III. de off.
c. 4.

L. IV. c. 33.

fationem solus sacerdos, sed non solum populi vota, verum etiam angelicos invitat choros, quorum sequitur hymnus. Totus ordo ita in veteri ritu antiquo celebrandæ Missæ apud MENARDUM describitur: „Versus ad „populum orare moneat, conversusque ad altare secretam orationem dicat: qua completa, *Vere dignum &c.* devota mente, dulcique voce proferat, in cuius fine hymnum, *Sanctus, Sanctus, Sanctus* a B. SIXTO institutum chorus respondeat.“ In ritu *Ambrosiano* etiam oratio, quam nos secretam vocamus, alte dicitur, ut observat RADULPHUS *Tungrensis*, quem- Prop. 23. admodum ritu *Romano* aliæ orationes communia populi continentes vota: quam rationem in oratione secreta sic attendi laudatus RADULPHUS asserit, ut saltem postrema verba: *Per omnia secula seculorum*, alte dicantur a). a Præfationum varios auctores recenset idem RADULPHUS, quæ a PELAGIO I. ad novem, hodie dum usu receptas, revocatæ sint b). b Refertur decretum illud apud GRATIANUM c). De consecr. dist. I. c. 71. Quod si etiam PELAGIO II. tribuatur, veluti est apud GRATIANUM, longe postea usque ad sæculum XII. diversas, & veluti cuilibet festo aptatas præfationes etiam in ritu *Romano* ad imitationem *Ambrosiani* deprehendere licet. GRIMOLDUS apud PAMELIUM in *Præfat. Sacr.* T. II. Liturg. p. 389. ad finem eas ideo rejecit: „Ut ab his, quibus placent, cum charitate suscipiantur, & canantur. Ab his vero, qui eas intelligunt, nec tamen delectantur, nec non & ab his, qui eas volunt, nec tamen intelligunt, poscimus, ut nec assumantur, nec canantur.“ Earum etiam magnum numerum ipse PAMELIUS pro singulis officiis de tempore, & Sanctis, quas pleras-

a) „Quando (inquit ib.) oratio dicitur, omnes assistentes secundum antiquam SS. Patrum traditionem in signum confirmationis *Amen* subiungere debent, ut communem orationem, quam sacerdos pro omnibus Domino obtulit, confirmet. Unde & in ipsa secreta *Per omnia secula seculorum* altius dicit, ut præmissa oratio per *Amen* confirmari possit.“ Et postea de præfatione: (T. XXVI. B. PP. p. 317. H.) „Post secretam orditur sacerdos præfationem in canonem, in qua superni cives merito commemorantur, quia ibi adeste creduntur: unde & angelicus hymnus subsequitur. *Sursum corda*, de IEREMIA: *Gratius egamus* de apostolo est sumtum &c.“

b) „Præfationes, ut dicit *Gemma*, DIONYSIUS *Arcopagita* putatur composuisse. AMBROSIIUS librum Præfationum ordinavit, ex quo in *Lombardica* multæ præfationes allegantur. In quolibet autem Missa *Ambrosiani* officii propria decantatur præfatio. B. autem GELASII I. de

quo supra propositione II. tractatus, & hymnos in morem B. AMBROSII composuit, & inter cætera præfationes, & orationes cauto, & limato sermone fecit. In antiquissimis etiam nostris missalibus multæ continentur. PELAGIUS autem primus, natione *Romanus*, qui cæpit an. DLVIII. novem præfationes in sacro catalogo decrevit tantummodo recipiendas.“

c) „Invenimus has novem præfationes in sacro catalogo tantummodo recipiendas, quas longa retro vetustas in *Romana* ecclesia hætenus servavit: id est, unam in Albis paschalibus, aliam in Ascensione Domini, tertiam de Pentecoste, quartam de Natali Domini, quintam in Apparitione Domini, sextam de Apostolis, septimam de sancta Trinitate, octavam de Cruce, nonam de ieiunio in Quadragesima tantummodo dicendam. Has præfationes tenet, & custodit sancta *Romana* ecclesia, has tenendas vobis mandamus.“

p. 318.

plerasque S. GREGORIO antiquiores existimat, ad finem *Tomi II.* reiecit. Morem, qui hodieque obtinet, HUGO Card. in *Expositione Missæ* commemorat, & RADULPHUS *Tungrensis*, qui etiam URBANO II. circa finem sæculi undecimi *Romanam* sedem tenenti, tribuit, antiquis novem præfationibus decimam de B. Virgine addidisse in concilio *Placentiæ* celebrato an. 1095. Idem tempora designat, quibus quæque præfatio dicenda sit, qualiter hodieque sit, etiam fere iuxta novissimum CLEMENTIS XIII. cum primum *Romanam* sedem occupare cœpit, decretum de præfatione *de SS. Trinitate* singulis Dominicis, ubi propria non habetur, dicenda. „De sancta Tri-
 „nitate (inquit RADULPHUS) quoties de ea cantatur, & per suas Octavas. Et
 „dominicus diebus intra Trinitatem & Adventum, tam in Missa dominicali,
 „quam in festo novem lectionum cantatur. Et hoc servant *Anglici*, *Ale-*
 „*manni*, & multæ nationes. Et MICROLOGUS c. 60. dicit, hanc præfatio-
 „nem ex auctoritate *Romana* in diebus dominicis frequentandam, sed fra-
 „tres sequuntur breviter capellarem.“ In missali *Gothico* præfatio distin-
 „guitur ab *immolatione* Missæ: cum in eo officio præfationes quandoque et-
 „iam plures in una Missa soleant *collectionibus*, seu orationibus præmitti:
immolatio Missæ autem respondet nostræ præfationi. Quas inter una ha-
 „betur apud MABILLONIUM in Lit. Gall. In diem passionis S. IOANNIS Bapti-
 „stæ martyris, ubi inter alia hæc leguntur: „Sit ergo nobis, Domine, io-
 „cunda laudatio, sit in honorem martyris recordatio cantici triumphalis.
 „Et cum his cœlestibus supernisque virtutibus fidelis populi symphonia
 „miscetur: quæ a dextris tuis consona voce sub trina repetitione cantant
 „dicentes *Sanctus Sanctus Sanctus*.“ Habentur hic explicatius, quæ in om-
 „nibus præfationibus eodem dicuntur sensu, ritu *Romano*. Præfatio hæc olim
 etiam vocabatur *contestatio* Missæ, seu *contestata* in missali *Gallicano* apud eun-
 dem MABILLONIUM, & alibi passim apud antiquos, vel *illatio* in Missa *Mo-*
sarabica. *Graci* ἐυχαιρίαν, vel δοξολογίαν, *gratiarum actionem*, seu *glorifi-*
cationem dicunt, quam unam eandemque semper habent, eodem modo
 auspicantur, finiuntque hymno *Sanctus &c.* præmissa etiam oratione, quæ

p. 275.

a

a) „Postquam autem (inquit Nicol. CABASILAS c. 26. 27.) eos eiusmodi oratione dignatus est, & sic animos erexit, cogitationes eorum a terra extollit, & dicit: *Sursum corda habeamus*. Quæ supra sunt cogitemus, non quæ in terra. Illi autem consentiunt, & dicunt se illuc corda habere, ubi est thesaurus noster, ubi est Christus in dextra Patris sedens. *Habemus ad Dominum*. Qui autem pulcherrime, & sanctissime sic affectus est, quid restat, nisi ut ad gratias

agendas convertatur Deo, qui bona omnia sup-
 peditat? Maxime primum sacerdotem imitans,
 Deo & Patri gratias agentem, antequam daret
 Sacramentum Communionis. Ipse etiam ante
 orationem mysterii, per quam Sancta confe-
 rat, hanc gratiarum actionem fundit ad Deum
 & Patrem Domini nostri IESU Christi. *Gratias*
agamus Domino, & cum omnes confenserint, &
Dignum & iustum est dixerint, ipse Deo offert
 gratiarum actionem: & postquam ipsum glorifi-

LONIUM

LONIUM p. 92. de Consecratione episcopi: *Pontifex vero ponet manum super caput eius, & dicit unam orationem in modum Collectæ: alteram eo modulamine, quo solet Contestata cantari.* Quod etiam alibi, e. g. in consecratione aquæ baptismalis annotatur.

XXVII. Nulla celebrior & frequentior apud *Græcos* est, quam decantatio hymnorum, quos vocant, angelicorum, ut iam observavi ad illationem evangelii, sacrorumque symbolorum. Primum *τρίσάγιον*, *ter sanctum* nominant, quove, ut supra vidimus, atque ex MSS. variis palam est, ordiuntur sacræ liturgiæ cantum. De quo CABASILAS a), atque etiam S. GERMANUS in *rerum eccl. Theoria* b). *τρίσάγιον*, *Sanctus Deus*, apud nos semel in Parasceve, apud *Græcos* non solum in publicis sacris, sed etiam privatis est frequentissimus. Notatur in S. CHRYSOSTOMI liturgia: *Choro autem ter sanctum hymnum canente.* Exprimitur in prioribus editionibus *Sanctus Deus, sanctus fortis &c.* Ab hoc vero hymno distinguendus est, qui postea notatur p. 787. in Missa fidelium: *Post exclamationem dicit apud se orationem, & cantores quidem cantant cherubicum hymnum &c.* *οἱ τὰ χερυβιμ μυσικῶς* c). Et tertio loco p. 790. *τὸν ἐπινίκιον ὕμνον ἄδοντα, βοῶντα, κεκραγόντα, & λέγοντα ὁ χορὸς ἅγιος κ.τ.λ.* „Cum Cherubim nempe & Seraphim: qui victoriæ hymnum canunt, clamant, vociferantur & dicunt *Sanctus*“ ut apud nos græce etiam haud raro in codd. *Vindob. San-Dionysianis, San-Gallens. San-Emeran. San-Blasianis* inveni. Constanter autem latine canitur ritu etiam *Ambrosiano* & *Mozarabico* post præfationem. S. ISIDORUS *hymnationem* vocat, quam in ordine Missæ quintam recenset: & post eum

SANCTUS
&c.

a
T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 675.

b
T. XII. Opp.
p. 783.

c

ÆTHE-

cavit, & cum angelis laudavit, & gratias pro bonis omnibus egit, quæ ab æterno in nos contulit, & postremo arcanis eius, & quæ omnem sermonem & rationem excedit, Incarnationis meminit, deinde pretiosa dona consecrat, & totum sacrificium peragitur.“

- a) „Hic autem (inquit c. 20. *Expos. Missæ*) hymnus ab angelis quidem dictus est, acceptus est autem ex libro. psalmorum, & sanctorum prophetarum. Collectus est autem a Christi ecclesia, & Trinitati dedicatus, hoc enim *Sanctus*, quod ter canitur, est angelorum: illud vero *Deus, & fortis, & immortalis*, est beati DAVID, ubi dicit, *Sitivit anima mea ad Deum fortem vivum.* Hæc autem suscepisse & illis coniunxisse, & supplicationem adiecisse, dico autem illud *Miserere nostri*, est ecclesiæ eorum, qui Trinitatem unum Deum & sciunt, & prædicant: partim ut ostendatur veteris te-

stamenti cum novo convenientia: partim autem, ut angeli & homines fiant una ecclesia & chorus unus per Christi adventum, qui est supercælestis & terrenus. Propterea postquam est ostensum, & allatum evangelium, hunc hymnum canimus propemodum clamantes, quod is nobiscum versatus, nos statuit cum angelis, & in illo choro posuit.“ Vid. du CANGIUS v. *τρίσάγιον*, & v. *ὕμνον*.

- b) „Ter ille sanctus hymnus ita quidem est (inquit) quemadmodum illic quidem angeli dixerunt, *Quam magnificata sunt opera tua Domine, & Gloria in excelsis Deo*, hic vero ut Magi dona Christo offerentes, fidem, spem, & charitatem, quasi aurum, thus & myrrham, incorporeorum canticum vociferantes fideliter & dicentes *Sanctus Deus, Deus inquam Pater &c.*“
c) Vid. GOAR. not. 108. 110. 125. in lit. S. CHRYSOST.

Kkk 2

T. XXVII. ÆTHERIUS & BEATUS. „Quinta deinde infertur inlatio in sanctificatione
 Bibl. PP. „ oblationis: in qua etiam ad DEI laudes terrestrium creaturarum, virtu-
 p. 661. & „ tumque coelestium angelorum universitas provocatur, & *Hosanna in ex-*
 668. „ *celsis* cantatur.“ Dum vero alibi in liturgia *Mozarabica* canitur, absol-
 vitur his verbis *Agios Agios Kyrie ô θεός*, quod est in veteri *Gallicana* litur-
 gia apud MARTENIUM & MABILLONIUM *Ajos*, sæpius etiam notatum in
 Missa S. GERMANI. *Gracis* est peculiaris, quem modo notavimus, vocantque
 cherubicum *οἱ χερουβιμ μυστικῶς ἐκονίζοντες*, qui *cherubim mystice repræsentamus* &c. Quem S. GERMANUS designat: „Post divinorum evangeliorum
 p. 678. „ lectionem preces & petitiones habitæ ad cherubicum usque hymnum Christi,
 „ & DEI nostri doctrinam tribus annis indicant. (Et) Cherubicus hym-
 „ nus dum canitur, hinc usque ad finem sacrificii omnes maiori studio ad compa-
 „ randam animi attentionem adhortatur, cura huius vitæ deorsum abiecta; utpote
 „ qui magnum regem per communionis mysterium sint recepturi.“ Hymnum
 hunc cherubicum confundi nonnunquam cum triumphali ex usu primæ ec-
 clesiæ ætatis videri potest apud *Richard. SIMONIUM* ad *Gabrielem PHILAD.*
 p. 76. & *Simplicium VERINUM* contra librum posthumum *Hug. GROTII*
 p. 140. Triumphalis nempe est, qui hoc loco dicitur hymnus *Sanctus, San-*
 „ *ctus* &c. atque etiam angelicus vocatur: „Post cantatum autem angelicum
 „ hymnum subdiaconi post altare ante episcopum vultu stant inclinato, do-
 „ nec Corpus, & Sanguis Domini confecretur, & audiant, *Nobis quoque*
 „ *peccatoribus*.“ Similem locum paulo post ex ord. III. R. afferemus. Fuit
 hic ritus huius mediæ ævi, de quo AMALARIUS a). In sacramentario *Grego-*
 a) „ *riano* ad ritum monasticum accommodato apud MARTENIUM & MURATO-
 L. III. c. 22. „ *RIUM* idem præscribitur b). Cantor cum suis excipitur in decretis S. LAN-
 b) „ *FRANCI* c. 5. „ Omnes qui in choro sunt, inclinati quidem cantent *Sanctus,*
 T. V. Anecd. „ *Sanctus, Sanctus*, nisi versus interponantur; erecti vero *Dominus DEUS*
 p. 105. „ *sabaoth* & cætera. Cantor, & illi, qui cum eo sunt, totum erecti ca-
 T. II. Lit. „ *nant*.“ In ordine *Cluniacensi* apud P. HERRGOTT similiter excipitur ar-
 p. 396. „ *marius* cum cantoribus: „Cum omnes alii, donec ex toto *Sanctus* finia-
 Vet. discipl. „ *tur,*
 mon. p. 162.

a) „Post hymnum inchoatum *Sanctus Sanctus San-*
ctus inclinant se, & qui retro stant, & qui in
 facie, venerando scilicet Maiestatem divinam &
 Incarnationem Domini, quæ introductæ sunt per
 cantum angelorum, & turbarum. Angelorum
 concentus dicendo *Sanctus Sanctus Sanctus Do-*
minus Deus sabaoth Maiestatem divinam intro-
 ducit: turbarum vero Domini Incarnationem
 dicendo: *Benedictus qui venit in nomine Domini*
Osanna in excelsis.“

b) „Deinde quum venerit ut dicat: *Adorant do-*

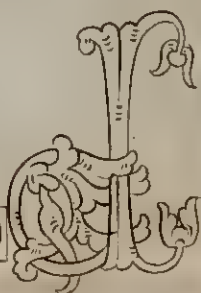
minationes, omnes sacerdotes vel levitæ incli-
 nant vultum ad terram. Quum autem perve-
 nerit ut dicat: *Supplici confessione dicentes,*
Sanctus, inclinent se iterum diaconi & clerus
 cum omni populo. Proclamantibus vero cum
 magna reverentia & tremore *Sanctus*, incipit
 sacerdos canonem dissimili voce leniter. Ipsi
 vero presbyteri, diaconi vel subdiaconi semper
 permanent inclinati usque in eo loco, ubi di-
 cat: *Nobis quoque peccatoribus*.“

„tur, sicut semper mos est, ad omnes Missas inclinantur, ipse atque illi, „qui cum eo in transverso sunt chori, erecti cantant, ad collectas vero „& *Pater noster* inclinantur.“ Agitur hic de selectis cantoribus, qui hodieque in *Galliis* solent in medio choro consistere, moderatores cantus, ut tamen chorus etiam concinat. Idque est, quod in ordine *Romano* auctore BENEDICTO canonico habetur: „Perfecta præfatione basilicarii cantant, *San-* *T. II. Mus.*
ctus Sanctus Sanctus &c.“ In multo antiquiore ord. *R. III.* p. 58. id mu- *Ital. p. 128.*
neris subdiaconis regionariis datur: „Subdiaconi regionarii finito offertorio „vadunt retro altare, aspicientes ad pontificem stantes erecti, usque dum „incipiant dicere hymnum angelicum, id est *Sanctus.*“ *Rhabanus MAU-*
RUS De ord. sacrament. c. 19. „Post hymnum angelicum, quem concordi „voce totus clerus simul cantat, sequitur oratio &c.“ Et DURANDUS: *L. IV. c. 34.*
Cum ergo sacerdos finit laudem seu præfationem, totus chorus, qui repræsen-
tat ecclesiam, simul canit dictum evangelicum hymnum, ut una & aequalis gloria &
laus & honor decantetur Patri, Filio, & Spiritui Sancto. Quod ex RHA-
BANO colligitur, expleto hymno demum canonem inceptum, apertius in mox
laudato ord. *R. III.* dicitur de eodem hymno *Sanctus: Quem dum exple-*
verint, surgit pontifex solus, & intrat in canonem. Interim autem in mis-
sali Gothico apud MURATORIUM præscribitur collectio post *Sanctus*, pariter *T. II. Lit.*
ac apud eundem in missali *Gallicano* veteri. Notantur quandoque in an- *p. 518.*
tiquis monumentis liturgiæ *Romanæ* orationes dicendæ interim, dum cani- *p. 699.*
tur *Sanctus.* Neque tamen de eiusmodi oratione intelligendus est HUGO CAR- *Expos. Miss.*
dinalis: „In fine autem præfationis orat sacerdos, ut laus sua societur an- *c. 17.*
gelorum laudibus, chorus autem cantat *Sanctus &c.*“ Alias vero passim
iubetur sacerdos cum choro suas coniungere voces. Sic in capitul. regum
Francorum: „Ipse sacerdos cum sanctis angelis & populus DEI communi *L. I. c. 66.*
„voce *Sanctus Sanctus Sanctus* decantet.“ Quod alibi in iisdem capitula- *L. VI. c. 170.*
ribus inculcatur, eodem pertinet: „*Te igitur* non inchoent sacerdotes, nisi
„post hymnum angelicum finitum,“ id postea declaratur: „Ipse sacerdos
„cum sanctis angelis, & populo DEI communi voce *Sanctus &c.* decan-
„tet.“ In capitulis HERARDI archiep. *Turon.* editis an. 858. ad parochos, *c. 16.*
res haud minus plane explicatur: „Secreta presbyteri non inchoent ante-
„quam *Sanctus* finiatur: sed cum populo *Sanctus* cantent. Postea sacer-
dos illud saltem privatim dicere cœpit, quod videtur innuere RADULPHUS *Prop. 23.*
Tungrensis: „Hunc hymnum (ait) & ipse sacerdos dicere debet, ne sua *p. 318.*
„prece se privet, qui & suas & aliorum voces angelicis laudibus admitti
„in præfatione deprecabatur.“ Verba hæc ex MICROLOGO mutuavit RADUL-
PHUS. Iam notavi, *Sanctus* etiam cum tropis fuisse decantatum, quod in an-
tiquo codice *San-Gallensi* præscribitur cum hac rubrica: *In summis festi-*

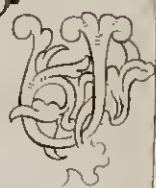
4 - - - - - E R Dom in um nostrum Iesu xpi in phumum.

Quædam de cunctis factis in

De fignaculo beati. De fignaculo beati. De fignaculo beati.

(Musical notation)

præscribitur post verba Christi, forte aliquis tunc cantus adhibebatur sub consecratione: veluti alicubi quidam hymni etiam in ritu *Romano* e. g. *O salutaris hostia*, ut hodieque passim, adhiberi sub consecratione, ac S. Hostiæ elevatione solebant. Ritu *Mozarabico* post consecrationem symbolum cantatur. Nempe iuxta *Io. VASÆUM* in chr. *Hispan.* ad annum 717. „Sa-
 „cerdos dicit alta voce *Dominus sit semper vobiscum*. Resp. *Et cum spi-*
 „*ritu tuo*. Sacerdos: *Fidem quam corde credimus, ore autem dicamus: &*
 „elevat secundo Corpus Christi, ut videatur a populo. Mox cantatur sym-
 „bolum fidei, ita ut est in Concilio *Nicano*.“ Notat postea, *Fr. LAZIAR-*
DUM in epitome universalis historiæ addere, „Quod, quando levatur Eu-
 „charistia, diaconus cantat alta voce: *Videte in quem creditis*. Sed hoc in
 „*Hispania* non fervatur.“ Nota confractionem ante orationem dominicam
 fieri tam ritu *Mozarabico*, quam *Ambrosiano*, quo habetur singularis anti-
 phona, *quæ ex eo*, ait *RADULPHUS Tungrensis* prop. 23. *Confractio* dicitur.

XXIX. De cantu diptychorum nihil me unquam apud auctores legisse
 memineram, dum ecce in bibliotheca *Barberina* rotulus in manus venit,
 aliis simillimus, quos in bibliotheca *Vaticana*, *Casanatensi*, *Barberina* item
 vidi, ac etiam in nostra bibliotheca fervatur fragmentum rotuli, ex quo
 diaconus in sabbato S. benedictionem cerei paschalis canere solebat, iun-
 ctis invicem pluribus oblongis membranis, textu cum notis musicis super-
 positis variis picturis interstincto; ita ut figuræ obversæ canenti sint: ut,
 dum ex eius manu rotulus defluit, rectæ oculis spectatorum obveniant: ve-
 luti etiam in eo, de quo agimus, *Barberino* rotulo supra conspicitur Papa, epi-
 scopus, cætusque fidelium oblationem facientium, cuius rei signum indicium-
 que est fanon, quem ex collo seu humeris pendentem cernis personæ pri-
 mæ conspicuæ, quæ forte cantorem repræsentat. Superius enim capite se-
 cundo inter ornamenta cantorum fanonem indicavimus oblationis faciendæ
 causa. In altera eiusdem rotuli figura ad dextram imperator, ad sinistram
 cōmes cum falcone in manibus, stante utrinque comitatu, sedentes adum-
 brantur, quorum nempe fit mentio his verbis notis musicis impositis scri-
 ptura *Longobardica*: *Memento etiam Domine famuli tui imperatoris nostri.*
Nec non & famuli tui comitis nostri cum omni exercitu eorum. Et cæle-
stem eis concede victoriam. Et his qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis
premia aterna largiaris. Per Dominum &c. Hunc canonis locum pro-
 prium diptychis vivorum fuisse usu *Romano* manifestum est ex *MICROLOGI*
c. 13. „Sciendum est autem, quod *Romana* auctoritas nomina vivorum fide-
 „lium internumerare permittit, ubi dicitur: *Memento Domine famulorum*
& famularumque.“ *LEO Ostiensis* eundem indigitat: *Cumque ad eum locum*
 cano-

Cantus di-
ptychorum.

TAB. III.

canonis pervenisset, quo vivorum solent nomina recenseri. Forte quis hæreat, quod de diptychis mortuorum quidem apud *FULCIVM* de gestis abbatum *Lobienſium* c. 7. legitur de consuetudine, „Ut inter Missarum solemnia in ea speciali commemoratione defunctorum, quæ supra diptycha dicitur, & in consecratione dominici Corporis solemniter agitur, cotti- die in aurem presbyteri, recitante silenter subdiacono omnium ipsius se- dis nomina scripto viritim recitentur episcoporum.“ Constat tamen ex *P. V. Conc. Conc. Cpolitano* sub *MENNA* in Oriente, unde usus hic in Occidentem ma- *Labb. p. 184.* nasse videtur, publice diptycha ex ambone fuisse perfecta. „Hoc synodus dixit, diptycha amboni. Qui non loquitur, *Manichæus* est. Diptycha amboni. Modo DEUM tibi: IUSTINE Auguste, tu vincas. Curatorem non habes, diptycha modo porta. IUSTINUS regnat. Diptycha modo por- ta &c.“

Oratio domi- XXX. Oratio dominica semper solemniter ritu ubique in liturgia fuit
nica. celebrata, ac quidem sacratiori illius parte. „Dehinc iam (inquit *Rhaba-*
L. I. de Instit. Cler. c. 33. „*mus MAURUS*) consecratio Corporis & Sanguinis Domini fit, & deprecatio valida ad DEUM, inter quæ & dominica oratio decantatur. Fuerunt, qui in S. GREGORIO hic reprehenderint, quod orationem dominicam mox post canonem super hostiam instituerit recitari: causam autem eius rei ipse S. GREGORIUS tradit: „Orationem dominicam (inquit) idcirco mox post precem dicimus, quia mos apostolorum fuit, ut ad ipsam solummodo orationem, oblationis hostiam consecrarent. Et valde mihi inconueniens visum est, ut precem, quam scholasticus composuerat, super oblationem diceremus, & ipsam traditionem, quam redemptor noster composuit, super eius Corpus & Sanguinem non diceremus.“ Non est hic disquirendi locus, quidnam circa orationem dominicam instituerit S. GREGORIUS, quando de solemniter tantum ritu eam in sacra liturgia palam proferendi, aut decantandi agimus, cuius varia variarum ecclesiarum est consuetudo. Et quidem apud *Græcos* totus, ut iam notavi, populus eam solet proferre, secus ac in Occidente: antiquissimum ritum *Gallicanum* si excipias, de quo *GREGORIUS Turon.* historiam narrat foeminae mutæ in basilica cum reliquo populo stantis. „Factum est autem (inquit) cum dominica oratio diceretur, hæc aperto ore coepit sanctam orationem cum reliquis decantare.“ Postea in toto Occidente contrarius mos inolevit, quamvis adhuc sæculo XI. Ivo *Carnotensis* innuat sacerdotem per verba: *Præceptis salutaribus moniti & divina institutione formati audemus dicere*, populum ad secum dicendam orationem dominicam hortari. Attamen iam S. GREGORIUS discrimen hoc *græcam* inter & *latinam* ecclesiam notat, quod hic solus sacerdos orationem

nem dominicam dicat: idemque iam tempore S. AUGUSTINI in *Africa* ob-
tinuisse ex sermone quodam illius discimus. „Sacerdos (inquit DURAN-
„DUS) & non totus populus, prout *Græci* faciunt, elevata facie pronun-
„tiat: *Oremus præceptis* &c. Non enim dicitur sub silentio, sed palam:
„quia est de evangelio ad notandum, quod rex cœlorum in nova lege pa-
„lam loquebatur, & sine velamine prædicavit. Ob hoc ideo hæc dominica
„oratio, & etiam *Credo in unum Deum* alta voce dicuntur: ut omnes
„illam dicant, & addiscant.“ AMALARIUS eandem eiusdem rei profert ex
S. CYPRIANO rationem a). Quod DURANDUS attigit de symbolo simul &
oratione dominica, in ritu *Mozarabico* singularem rationem habet. Ubi
post symbolum & fractionem hostiæ in plures partes, præcipua christiana
mysteria designantes, ac *Memento* pro vivis, sequitur oratio dominica ad
hunc modum: ut Io. VASÆUS notat in chr. *Hisp.* ad an. 717. habeturque
in edita lit. *Moz.* „Verbum Patris, quod caro factum est, ut habitares
„in nobis, præsta nobis, ut qui te venisse credimus, ab omni peccatorum
„contagione, quum præceptionis tuæ oraculis proclamaverimus, liberemur
„in terris. *Pater noster qui es in cœlis. R. Amen.*“ Et sic ad singulas petitio-
nes respondetur *amen*, præterquam ad illam: *Panem nostrum quotidianum da*
nobis hodie. Quia DEUS es respondetur. Et post orationem dominicam
dicit sacerdos: *Liberati a malo* &c. in quo reliquæ etiam liturgiæ veteres
conveniunt, licet verbis discrepent: veluti missale *Gothicum* apud MURATO-
RIUM cum hac rubrica: „Ante orationem dominicam: *His precibus te Deus*
„*Pater omnipotens deprecamur, quibus nos Dominus noster IESUS Chri-*
„*stus filius tuus orare præcepit dicens: Pater noster.* Post orationem domi-
„nicam: *Libera nos a malo omnipotens DEUS, & custodi in bono* &c.“
Ritu *Ambrosiano* eodem tenore, postquam chorus ad orationem dominicam
respondit *sed libera nos a malo*, sacerdos prosequitur cantum *libera nos qua-*
sumus. In Tr. de crucibus in *Te igitur* apud HITTORPIUM, MABILLO-
NIUM &c. præscribitur *Oratio libera nos &c. interveniente nullo sono.* In
sacramentario tamen *Vaticano* sæc. IX. vel X. orationem *libera* cum su-
perpositis sparsim notis musicis reperi, quæ non ultra nomen ANDREA com-
parent, inflexione modica. In celebri codice *Vindobonensi*, sacramenta-
rio *Augiensi* sæc. IX. de quo plura in liturgia *Alemannica*, tantillæ notæ

L. IV. Ra-
tion. c. 47.

a

T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 108.

T. II. Lit.
p. 518.

mu-

a) „Dicendum, quare dominica oratio dicatur ex-
cellsa voce, cum ceteræ secreta dicantur. - Di-
cit S. CYPRIANUS in sermone de oratione do-
minica: ante omnia pacis doctor, atque uni-
tatis magister singulatim noluit & privatim pre-
cem fieri. Non ut quis, cum precatur, pro

se tantum precetur. Non dicimus: Pater meus,
qui es in cœlis, nec panem meum da mihi ho-
die, nec dimitti sibi unusquisque debitum po-
stulat, aut ut in tentationem non inducatur,
atque a malo liberetur, pro se solo rogat.
Publica est nobis & communis oratio &c.“

musica in *Libera nos* &c. apparent. Codex *Barberinus* sæc. XIV. n. 1863. in ordine Missæ post præfationem communem, & *Pater noster* cum notis mus. uti infra habes a), eandem exhibet orationem: ubi immediate sequuntur

a)

Li be ra nos quæ fu mus Do mi ne ab om ni bus ma lis præ ter-

i tis præ sen ti bus & fu tu ris & in ter ce den te be a-

ta & glo ri o fa fem per Vir gi ne DE I Ge-

ni tri ce MA RI A & be a tis a po sto lis tu is

PE TRO & PAU LO at que AN DRE A cum om ni bus San ctis da pro-

pi ti us pa cem in di e bus no stris ut o pe

mi fe ri cor di æ tu æ ad iu ti & a

ppe ca to fi mus sem per li be ri & ab om-

tur præfationes in Nat. Domini, in Apparitione, in die Paschæ &c. In veteri exposit. Missæ apud CASSANDRUM in liturgicis p. 138. quæritur: „Post „secretam, quare tria cantantur, id est, *Præceptis salutaribus*; & oratio „dominica; & *Libera nos quæsumus Domine* &c.“ In Sacramentario *Gallicano* apud MABILLONIUM variæ occurrunt præfationes ante orationem dominicam; e. g. post canonem *Romanum* usque ad hæc verba: *Per omnia sæcula sæculorum*. „Divino magisterio edocti, & divina institutione aumus dicere: *Pater* &c.“ Et quidem antiquo ritu *Romano* rumpitur silentium, uti in conclusione *secretæ* ante præfationem a). In antiquissimo missali

T. II. Mus.
Ital. p. 281.

a

ni per tur ba ci o ne fe cu ri Per e un-

dem Do mi num no strum JHE SUM Chri stum Fi li um

tu um qui te cum vi vit & re gnat in u ni ta-

te Spi ri tus San cti DE US Per om ni a sæ cu la sæ cu-

lo rum A men. Pax Do mi ni sit sem per vo bis cum.

a) „Levat (inquit RUPERTUS Tuitiensis lib. II. c. 15.) sacerdos vocem, dicendo: *Per omnia sæcula sæculorum*, & dominicam orationem. Similiter chorus respondendo.“ Neque vero videatur HUGO Card. velle *Oremus* dici cæptum alta voce: (Expos. Missæ c. 30.) „Quod autem *Oremus* dicit alta voce, significat &c.“ In ord. Rom. IV. & in vetusto cod. *Tiliano* apud MENARDUM not. 88. in librum sacramen. ita

præscribitur: „Tunc dicit in altum, *per omnia sæcula sæculorum*. Tunc reponit in altari (oblatus) & dicit in altum, *Oremus*. Deinde dicit, *præceptis salutaribus moniti*, & usque, *sed libera nos*. Tunc dicit Dominus papa, interveniente nullo sono, hanc orationem, *Libera nos* &c.“ In altero antiquo ritu celebrandæ Missæ ita præscribitur: „Post quæ sacerdos orationem dominicam alta voce proferat.“

fali S. DIONYSII sæculi IX. habetur oratio dominica notis antiquis superpositis, initio facto ab his verbis: *Per omnia sæcula sæculorum*: pariterque in cod. *Petersb.* nongentorum circiter annorum, non autem in nostro, qui eidem *Petersbushano* alias est simillimus. Rarius in antiquioribus missalibus orationem dominicam notis instructam reperi, quam præfationes. In recentioribus tamen quibusdam circa sæc. XIV. sicut supra de præfatione meminimus, inveni orationem dominicam cum triplici modulatione *festivaliter*, *plenaliter*, *ferialiter*.

Benedictio
solemnis ad
Pax Domini
§c.

De div. off.
lib. II. c. 10.

Vita Ximenii
Card. c. 27.

L. IV. a. 51.

T. II. Miss.
It. p. 69.

XXXI. In laudato codice MS. missali S. DIONYSII prope *Parisiis* similes notæ sunt adiectæ ad *Per omnia sæcula sæculorum* R. Amen. *Pax Domini sit semper vobiscum*: ut palam sit tam benedictionem hanc, quam orationem dominicam eodem modo fuisse cantatam. In veteri ritu celebrandæ Missæ ita habetur: „Sacerdos, ut supra diximus, partito corpore „Domini *Pax Domini* alta voce proferat. Tunc rursus (inquit RUPERTUS *Tuitiensis*) elevatio vocis bonum significat nuncium dominicæ resurrectionis, dicente sacerdote: *Pax Domini sit semper vobiscum*.“ Qua vero auctoritate nitatur, quod refert de S. GREGORIO DURANDUS, me quidem latet: „Quia (inquit) cum hac die (paschæ) ibi (apud S. MARIAM maiorem) celebraret: & *Pax Domini* pronuntiaret: Angelus Domini alta voce „respondit, & cum spiritu tuo: & propter hoc cum papa ibi hac die celebrans dicit, *Pax Domini*, in testimonium huius miraculi, nil sibi respondetur.“ Ritus *Mozarabicus* proxime accedit ad *Romanum*: „Sacerdos, aut diaconus (inquit Eug. ROBLESIVS) populum hortatur, ut humilitatem exhibeat in benedictione suscipienda, his verbis: *Humiliate vos benedictioni*. Sacerdos vero eam impertit cum tribus ordinariis petitionibus, quarum cuilibet respondetur *Amen*. Benedictio autem, quæ tunc datur, provenit ex decreto præfati Concilii *Toletani* IV. c. 17.“ Benedictio hæc convenit cum benedictionibus episcopalibus olim hic dari solitis, ut habentur in antiquis libris liturgicis secundum sacramentarium *Gregorianum*, ad calcem inferi solitæ, per festa præcipua propriæ, maximeque solemnes habebantur. Et quidem hoc loco, inquit DURANDUS, scilicet ante pacem solemnis episcopalis benedictio datur. Ex ordine tamen Romano V. apud MABILLONIUM constat, peracta Missa pontificem benedictionem dedisse: „Diebus vero solemnibus, id est præcipuam festivitatem habentibus, peracta „Missarum solemnitate, procedente pontifice, occurrat ei cantor cum schola, „& dicat: *Iube Domine benedicere*, respondeaturque a pontifice: *Benedicat nos Deus*: & tota schola alta dicat voce, *amen*. Simili etiam ratione „fiat, dum ingredi in secretarium debet.“ RADULPHUS *Tungrensis* illud adhuc

huc sua ætate, id est, sæculo XIV. singulare Apostolico esse dicit; hoc vero loco benedictionem S. AMBROSIO tribuit haud dubie, quod ritu *Ambrosiano* tunc fervaretur. „Benedictionem (inquit) episcopalem MARTIALIS episcopus p. 23.
 „apostolorum discipulus ex magisterio apostolorum tradidit, quas proba-
 „bile studium fervientium auxit, AMBROSIVS dicere cœpit. Isque mos ex
 „eo usque invaluit; Apostolicus autem hanc tantum, quæ finita Missâ di-
 „citur, dicit.“ In pontificali monasterii *Murens.* recentioris quidem ætatis an.
 1508. antiquo tamen usu ac simplicitate, in festo S. IOHANNIS ita habetur cum notis musicis:

Quod i pfe præ sta re di gne tur cu ius re gnum

& im pe ri um fi ne fi ne per ma net in

fæ cu la fæ cu lo rum. A men.

Ritus vero quoad has benedictiones festivales ad officium peragendas ita describitur: „Primo diaconus conversus ad populum extollens vocem exhortatur sic imponendo: *Humiliate vos ad benedictionem. Deo gratias.* In ordine pontificali abbatis *Casiniensis* sæc. XIV. quem Romæ in bibl. *Barberina* vidi cod. 1866. cum notis musicis, ritus huius solemnibus benedictionis sic præscribitur: „Oratione dominica sc. *Pater noster & Per omnia sæc. sæculorum*, ac responsione facta *amen* dictis, cantores chori debent incipere alta voce sine intervallo. *Princeps ecclesiæ pastor ovilis tu nos benedicere digneris.* Et diaconus cum crocâ debet se erigere ad populum dicendo: *Cum mansuetudine & caritate humiliate vos ad benedictionem.* Et cantores chori sive totus chorus debent respondere: *Humili voce laudantes atque benedicentes Gloria in Altissimis. Deo gratias.* Dñs abbas debet se erigere versus populum & ordinare sic, & dare benedictionem dicendo benedictiones, quæ sequuntur. Incipiunt benedictiones pontificales. In natale Dñi *Benignitas &c.* Item alia. *Benedicat vobis &c. Quod ipse præstare &c. Et benedictio† DEI omnipotentis Patris & Filii† & Spiritus† Sancti descendat super vos & maneat semper. Amen. Et pax eius sit semper vobiscum.* R. chorus. *Et cum spiritu tuo.* Postea *Agnus.*“

Sequuntur autem benedictiones episcopales per annum, de quibus plura in liturgia *Alemannica*.

AGNUS DEI. XXXII. Institutionem cantus *Agnus DEI* SERGIO I. qui labente sæculo VII. *Romanam* ecclesiam rexit, tribuunt magno consensu non solum, qui medio hoc ævo de rebus liturgicis scripserunt AMALARIUS, *Walafri-
dus* STRABO, BERNO *Augiensis*, quod sub nomine ALCUINI habetur de officiis divinis opus, HONORIUS *Augustodunensis*, MICROLOGUS, RUPERTUS *Tu-
tius*, DURANDUS, RADULPHUS *Tingrensis*; verum etiam chronographi SIGEBERTUS & alii, secuti auctoritatem libri pontificalis, ubi sic legitur: „Hic statuit, ut tempore confractionis dominici corporis, *Agnus DEI qui
tollis peccata mundi miserere nobis* a clero & populo decantetur.“ *Rba-*
banus MAURUS cum osculo pacis ante communionem cantari solitum in-
nuit: „Postquam enim ad communicandum, & ad percipiendum corpus
perventum fuerit, pacis osculum sibi invicem tradunt, cantantes: *Agnus
DEI qui tollis peccata mundi, miserere nobis*, ut pacifici Sacramentum
percipientes in filiorum DEI numero (remissis delictis omnibus) merean-
tur copulari.“ REMIGIUS *Altisiodorensis* de celebratione Missæ ad hunc
locum, *Inter hæc omnia*, inquit, *cantatur ab omnibus, & cantando ora-
tur dicentibus* Agnus DEI &c. In tr. mox laudato *de crucibus in* Te igitur &c. habes: Agnus Dei *modulando dicitur a clero*. In expof. canonis inter monumenta nostra liturgica *cantatur ab omnibus* Agnus DEI &c. Notat MABILLONIUS commentario in ordinem *Romanum* in rubricis sacramentarii *Gregoriani* ad Missas consuetas assignari *Agnus DEI*. „Sed for-
tasse (inquit) a solis cantoribus, uti in libellis nostris antiquioribus tum
cani mos erat, quod a clero & populo decantari SERGIUS præceperit,
ut dum præparatur ad dispensandum corpus dominicum, rogent accepturi,
quatenus ille, qui pro eis oblatas est innocens, faciat eos salubriter pi-
gnora salutis æternæ percipere, ut WALAFRIDUS scribit.“ In veteri ritu celebrandæ Missæ apud MENARDUM ita præscribitur: „Chorus vero psallat,
Agnus DEI, quod SERGIUS papa tempore confractionis Corporis Domini
cantare præcepit.“ AMALARIUS dum hoc decretum citat, iisdem omnino
verbis rationem reddit, cur a populo hoc tempore decantetur: „Depre-
catio (ait) est pro populo, qui sumturus est corpus Domini, ut mi-
sericordia innocentis agni peccata subitanea & irruentia auferantur &c.“
Eandem rationem alii etiam reddunt, quæ SERGIUM forte permovere po-
tuit, ut, quod prius a cantoribus tantum fiebat, a populo etiam caneretur.
In antiquissimis Sacramentariis duobus 1000. circiter annorum *San-
Gallensi*, & *Rhenaugiensi* (quod cum altero *San-Gallensi* collatum edemus

inter monumenta liturg. *Alem.*) ac *Gelasiano*, quocum priora conveniunt propius, desideratur *Agnus DEI*, quod tamen promiscue in *Gregorianis*, atque ordinibus *Romanis* antiquissimis notatur, & quidem constanter, ubi scholæ cantorum fit mentio, ab eadem cantandum a). Idem affirmat codex RATOLDI apud MENARDUM: „Et annuente episcopo dicat cantor: *Agnus DEI, qui tollit peccata mundi.*“ Quod vero hætenus servatur in fabbato S. in ord. *Rom.* I. antiquissimo præscribitur: *Non cantant Offertoria, nec Agnus DEI, nec communionem.* Apud laudatum tamen MURATORIUM & MARTENIUM, ac in antiquissimo bibliothecæ nostræ *Breviario ecclesiæ ordinis Rominse* congregationibus monasticis accommodato, cum in Missa ordinaria præscribitur „Diaconi vero iuxta altare, tenente subdiacono ante ipsos patenam, confrangant ipsas oblationes, canentibus interim fratribus „*Agnus DEI.* Deinde communicent sacerdotes, & levitæ in ordine suo,“ postea assignatur: *Agnus DEI* ad communionem cantandum in vigilia paschæ, quemadmodum in ordine *Einsidlenfi* Sabbati S. sæc. IX. his verbis: „Et *Agnus DEI* cantat schola cantorum, & respondent IIII. accoliti stantes ad rugas, tenentes sciphos & gimellares, quæ postea tenent ad confirmandum populum.“ In breviario illo ord. eccl. dicitur: „Ad communionem cantetur *Agnus DEI*, & complebuntur omnia Missarum solemniam ordine, sicut reliquis diebus dominicis.“ HONORIUS *Augustodunensis* hoc communiter faciendum a SERGIO institutum refert: „SERGIUS papa instituit, ut interim, quam communicetur, *Agnus DEI* cantetur: ut qui tulit mundi offensa, tollat nunc nostra.“ Nisi forte legendum *antequam* pro *interim quam*. DURANDUS tamen, qui ad consuetum locum refert *Agnus DEI*, etiam dum Corpus & Sanguis Domini fumitur, illud cantari dicit, SERGIQUE decretum sic refert: „Constituit *Agnus DEI* inter communionem ter a clero & populo decantari.“ Ex quo id notandum, quod *Agnus DEI Romæ* adhuc suo tempore a schola cantorum cantari consueverit: „Porro (inquit) secundum antiquam consuetudinem scholæ cantorum in ecclesia *Romana*, quam adhuc ipsa schola observat, nullatenus variatur: sed tribus vicibus uniformiter dicitur *Christe miserere nobis.*“ Quæ, uti plurima alia ex INNOCENTIO III. *de myster. Missæ lib. V. c. 4.*

de-

a) Sic in ordine I. (qui extat in veterrimis codicibus *Casinenfi*, *San-Gallenfi*, *Einsidlenfi*, & *Colbertino*, in lucem primo editus *Coloniæ* per *Georgium CASSANDRUM* an. 1507. ibidemque post annos septem recusus per *Melchiorum HITTORPIUM*, apud quos tamen amplius quam media pars, huius libelli deest, quam supplevit ex codice insignis abbatiæ Sancti GALLI MABILLONIUS & MURATORIUS, a num. 21.

nempe) ita habetur n. 19. apud MABILL. & MURATORIUM (T. II. Mus. It. p. 14. lit. R. p. 885.) „Respicit in scholam, & annuit eis, ut dicant: *Agnus DEI*, & vadit ad populum cum cæteris.“ Idem in ordine II. III. & V. habetur, cuius ultimi verba hæc sunt: „Et sic populum communicent, cantante schola *Agnus DEI*, & communionem.“

a
T. II. Mus.
Lib. p. 50. 59.

T. V. anecd.
p. 105.

Ibid. p. 107.

Sacram. c. 88.

L. IV. c. 52.

L. c.

descripfit, omisit tamen, quod INNOCENTIUS dicit, in pluribus idem observari ecclesiis. Agit ibi de eo, quod tertio loco dicitur, *dona nobis pacem*: aut in Missis pro defunctis *dona eius requiem* &c. Et paulo post subdit: *Ecclesia etiam Lateranensis nunquam dicit: dona nobis pacem, sicut nec schola cantorum.* Nec dubium est, verba hæc addita esse propter pacem, quæ interim dabatur. Quod innuunt antiquiores consuetudines *Chuniacenses* apud DACHERIUM, ubi etiam a solo armario, & suffraganeis *Agnus DEI* cantatum videtur: „Non accedit ad pacem, neque sui suffraganei, „sed interim dum pax datur, cantat *Agnus DEI* cum versibus ad hoc congruentibus.“ Et apud BERNARDUM *Chuniac.* „*Agnus DEI* cum versibus „canitur propter moram fratrum accipientium pacem.“ In laudatis mox consuetudinibus *Chuniac.* c. 15. ad *Agnus DEI* tropi adiiciuntur. Et apud *RUPERTUM Tuitiensem* habetur hoc additamentum: *Agnus DEI, qui tollis peccata mundi, miserere nobis. Qui sedes ad dextram DEI Patris, miserere nobis.* Ita in codice *Weingartenensi* etiam inveni. In MS. bibliothecæ nostræ *San-Blasianæ* ann. 400. sæpe laudato sunt etiam *super Agnus DEI versus cum biscantu.* Ex illis specimen damus.

T. I. in fol.
p. 691.

De transl.
S. P. N. Ben.
P. II. c. 29.

De div. off.
c. 17.

Versus super AGNUS DEI cum Biscantu.

Sum me Deus Rex celorum

Sum me Deus Rex celorum

vera falsi delium.

vera falsi delium.

ue pa-

A

ue pa-

nis angelo rum ve ra fa lus pec-

nis angelo rum ve ra fa lus pec-

canti um.

canti um.

In *San-Gallensibus* autem variis modulis secundum festorum varietatem conspicitur, cum hac tamen rubrica : „ In summis festivitibus versus super „ *Agnus Dei*.“ Haud raro pro festorum ratione melodia in monumentis liturgicis assignatur, e. g. in MS. Ord. operis DEI *Rbenaug.* sæc. XII. „ *Agnus Dei* in minori, vel maiori melodia.“ In alio eiusdem ætatis : „ De me- „ lodia *Agnus Dei* in mediis festivitibus : *Agnus Dei* in tertia vice maiori „ melodia cantatur.“ Nuspiam ex allatis monumentis conici potest, ipsum etiam sacerdotem, ne dicam decantasse, sed nec privatim saltem recitasse *Agnus Dei*. In Ord. *Rom.* IV. Missæ Pontif. quem ex vetustissimo licet codice descriptum posteriorem duobus prioribus censet MABILLONIUS, hoc est singulare : „ Dum confringit, *Agnus Dei* dicit, & expleta confractione,

„quando communicat &c.“ Usus hic ex privata Missa in solemne officium videtur pervenisse, sicut præscribitur in constitutionibus S. WILHELMI: „*Agnus Dei* per semetipsum tunc percantat: “ nimirum in privata Missa.

Communio.

a

T. II. Mus.
Ital. p. 15.
Murat. T. II.
Lit. p. 986.

XXXIII. Idem dicendum quoad antiphonam, quæ *Communio* dicitur, expleta confectione interea, dum communio fiebat, cantatam post *Agnus Dei*. Utrumque in MS. *Argentinenſi* sæc. X. vel XI. notatura). Canebatur olim, ut iam notavimus, cantu antiphono cum psalmo plerumque, unde antiphona ad Introitum desumpta erat. Hinc & in antiphonario S. GREGORII in festo S. LUCIÆ ad Comm. „*Diffusa est gratia in labiis tuis*: „notatur psalm. ut supra. Nimirum: „*Eructavit cor meum*.“ Qua de re videri potest MICROLOGUS, & ordines *Romani*. „Nam mox (ut habetur in ordine I. apud MABILLONIUM & MURATORIUM) ut pontifex cœperit in secretario communicare, statim schola incipit antiphonam ad communionem per vicem cum subdiaconibus, & psallunt, usque dum communicato omni populo annuat pontifex, ut dicant *Gloria*, & tunc repetito versu quiescunt.“ Notat MABILLONIUS patere hinc, antiphonam, quæ hodie communio dicitur, olim psalmo decantando præmissam fuisse. Quod MICROLOGUS differte habet cap. 18. in Graduali *Vindobon.* sæc. X. quod olim ecclesiæ *Spirensis* fuit, de communionem in Cœna Domini: „Et schola dicat *Agnus Dei* absque osculo: & communionem *Dominus IHESUS* cum psalmo & *Gloria*.“ Psalmum *Latatus sum* NICOLAUS III. cum aliquot versiculis, & Collecta de pace cantari ante communionem præcepit ad impetrandam pacem inter principes christianos, quod etiam IOANNES XXII. suo tempore constituit. Idem ritus perseverabat tempore URBANI VI. ut ex cærimoniali *Petri AMELII*, & MABILLONII commentario in ordinem *Romanum* n. 13. constat. Ob communionem populi eo die diutius mos antiquus servari potuit. Passim apud D. de MOLEON in *itinere liturgico*, & MARTENIUM de *veteri ecclesiæ disciplina*, invitoriarum, aut commonitoriarum ad communionem populi notantur antiphonæ: e. g. p. 94. in ecclesia *Lugdunensi*: *Venite populi* &c. uti etiam cum notis musicis in cod. *San-Galensi*, *San-Emeranensi* &c. reperi, item „versus ad Eucharistiam *Laudes omnipotens* &c. In ecclesia *Rothomagensi* canebatur: *Hoc Corpus, quod pro vobis*

a) „Communicantibus etiam primum canitur canticum *Agnus DEI, qui tollis peccata mundi, miserere nobis: & dona nobis pacem*. Ut fideles quique corporis & sanguinis Domini communicantes, quem percipiunt ore, hauriant modulatione, ut scilicet, quem gustant quodammodo versum in corporalem cibum, recolant esse cruci-

fixum, mortuum ac sepultum, & eum exorant tollere sua peccata, quem ad hoc venisse omnis confitetur ecclesia. Canitur etiam illi adiunctum aliud carmen, quod communio vocatur, ut quamdiu populus fidelis suscipit cœlestem benedictionem, dulcissima modulatione mens eius trahatur in sublimem contemplationem.“

vobis tradetur &c. Apud Ios. CARI, seu THOMASIVM p. 100. in paschate
Venite populi &c. antiphona ad communicandum inscribitur. Apud MARTE-^{De ant. eccl.}
 NIUM consuetudo eccl. Rothomag. ex antiquo missali describitur: „Ut ante^{discipl. cap.}
 „ communionem cum suavi vocis modulatione sacerdos tenens Corpus Domini
 „ cantet: *Hoc est Corpus, quod pro vobis tradetur*, chorus hoc idem repe-
 „ tat, & interim sacerdos Corpus Domini sumat: quo sumto cantet elevan-
 „ do modicum calicem, illud quod sequitur: *Hic calix novi testamenti est*
 „ *in meo sanguine dicit Dominus*, chorus idem illud repetat producendo
 „ ad finem, & sacerdos interim sumat sanguinem.“ In antiquissimo anti-
 phonario *Benchorensi*, a MURATORIO tom. IV. Anecd. habes hymnum
 quando communicarent sacerdotes: *Sancti venite, Christi Corpus sumite.*
 Et apud CANISIUM in Thef. monument. versus habentur RATPERTI ad Eu-^{T. II. P. III.}
 charistiam sumendam: ^{ed. Basnag.}

Laudes omnipotens ferimus tibi, dona colentes

Corporis immensi, Sanguinis atque tui.

Tangimus ecce tuam, rector sanctissime, mensam

Tu licet indignis propitiare tuis.

Laudes omnipotens &c.

Occurrunt hæ repetitiones satis frequentes post singula disticha. Dein-
 ceptus vero cessante frequenti communione populi sub solemni liturgia
 Missæ antiphona sola relicta est, omisso psalmo olim, donec communio
 esset absoluta, protracto, ut ex laudato ordine *Romano* deinceps patet: ^{n. 21.}

„Adstat autem subdiaconus regionarius ante faciem pontificis, ut annuat
 „ ei: Ille vero contemplans populum, si iam communicati sint, & an-
 „ nuit ei. Et ille vadit ad humerum, aspicit ad primum scholæ, fa-
 „ ciens crucem in fronte sua annuit ei dicere *Gloria*: & ille refalutato di-
 „ cit *Gloria, sicut erat*, & versum. Finita autem antiphona surgit pontifex
 „ cum archidiacono, & veniens ante altare dat orationem ad *Complendum*
 „ directus ad Orientem. (Et): Post hæc canentibus interim antiphonam
 „ ad communionem communicantibus iis omnibus dat orationem sacerdos:“

ut habetur apud MARTENIUM, & in cod. *Tiliano* apud MENARDUM not. 88. ^{T. V. Anecd.}
 in lib. Sacram. & alibi a): Oratio hæc etiamnum Postcommunio dicitur, quo ^{p. 105.}
 a

nomine

a) „Quando vero Dominus apostolicus descendit
 de altari, incipit communicare populus, & di-
 citur antiphona ad communionem. Expleta com-
 munionem & antiphona, tunc surgit Dominus pa-
 pa, & veniens ad altare salutat altius dicens,
Dominus vobiscum: Et cum spiritu tuo. Dein-
 de orationem dicit &c.“ In cod. RATOLDI
 apud eundem sic habetur: „Interim cantor in-

ciat annuente episcopo comm. *Pascha nostrum.*
 Psalm. *Domine probasti me*, cum *Gloria* &c.“
 In ordine *Romano* III. n. 18. „Cum cæperit
 pontifex clerum sive populum communicare,
 schola incipit antiphonam ad communionem psal-
 lere: ac deinde nutu pontificis, *Gloria Patri.*
sicut erat in principio Et nunc Et semper, sub-
 diacono faciente crucem in fronte; ut ex hoc

- nomine, teste DURANDO, a pluribus ipsa antiphona vocabatur. Ita in ord. cod. *Tiliani* apud MARTENIUM: „De mane orantes cantant Postcommunionem
- L. IV. c. 66.** „ cantores &c. Antiphona (inquit DURANDUS) quæ Postcommunio a pluri-
 „ bus nuncupatur, ideo sic appellata est: quoniam post communicationem,
 „ sive in signum, quod communicatio expleta est, concinitur.“ In veteri
 expositione Missæ per dialogum apud CASSANDRUM in liturgicis p. 138. Int.
Cantus post communionem quare celebratur? R. *Ut ostendatur vere gratias a-*
gere populus, & laudes Deo, corpore Christi & sanguine suscepto. Cantu
 nimirum *Agnus Dei* ter repetito protractoque, ut communionem sacerdotis,
 cessante communionem populi, includeret, atque antiphona communionem
 ipsam subsequeretur. Atque hinc etiam psalmus, seu ipse modus canendi
 antiphonus posthabitus fuit: qui tempore DURANDI in quibusdam ecclesiis
 solum perdurasse videtur, saltem adhuc tempore INNOCENTII III. ex quo
 hæc DURANDUS, uti alia sæt multa, iisdem describit verbis: „ Quod vero (in-
 „ quit) reciprocando in quibusdam ecclesiis cantatur, insinuat, quod disci-
 „ puli resurrectionis gaudium sibi mutuo nuntiabant. . . canitur etiam ab o-
 „ mnibus, ut notetur communitas gaudii &c.“ Passim pro more ex no-
 tione antiphonæ seu cantus reciproci auctores medii ævi ad sensum anago-
 gicum assurgunt: „ Antiphona sequens (ut ait AMALARIUS) id est, vox reci-
 „ proca iura fraternitatis custodit: ut unusquisque alterius utilitati studeat,
 „ & curet provocare ad gaudia resurrectionis.“ Et HONORIUS *Augustodu-*
nenfis diu postea sæc. XIII. *Antiphona* (inquit) *sequens est Communio, est vox*
reciproca &c. Veteris moris vestigium in Communionem pro defunctis fer-
 vatur. Iuxta antiquiores Constitut. *Cluniac.* apud DACHERIUM, Communio
 post versum iteratur, e.g. imponente antiphonam *In splendoribus Sanctorum*,
 primus chorus prosequabatur, *ex utero ante luciferum genui te*, quam re-
 petebat alter chorus. Postea primus chorus iuxta tonum antiphonæ con-
 gruenter, psalmum, *Dixit Dominus Domino meo sede a dextris meis* into-
 nabat, prosequabaturque, singulis versibus ab altero choro interposita an-
 tiphona, donec pontifex signo crucis cantorem moneret ad incipiendum
Gloria Patri, post quod primus chorus versum repetitionis canebat, & se-
 cundus chorus ultimo antiphonam *In splendoribus Sanctorum* repetebat. Mo-
 dum hunc canendi videsis apud THOMASIUM in præfatione ad antiquos li-
 bros missales *Romanos*, per versus, eundem ac ad Introitum, ex eodem
 etiam psalmo unacum *Gloria Patri*, ut ex ordinibus *Romanis* vidimus, &
 adhuc sæculo XI. MICROLOGUS notat, ex eoque RADULPHUS *Tungrensis*,
 qui

signo intelligat prior scholæ, quando post com-
 munionem debeat gloriam sanctæ Trinitati di-
 cere paratus etiam versum repetitionis subiun-

gere. Finita antiphona, quæ repetitur ad re-
 petitionis versum, pontifex ad altare dat ora-
 tionem ad complendum. “

qui hætenus dicta colligens, etiam ritum *Ambrosianum* commemorat. „Omnes (inquit) debent communicare, & interim cantatur antiph. quæ de communione nomen mutuavit, cui & psalmus subiungendus secundum MICROL. c. 18. cum *Gloria Patri*, si necesse fuerit. Et hæc antiphona semper habet eundem psalmum cum Introitu, sed non habet proprium, ex quo sumta videatur. *Romæ* in antiquis libris huiusmodi versus annotantur.“ In *Ambrosiano* appellatur *transitorium* antiphona post communionem cantanda a). Ritu *Mozarabico* plures etiam occurrunt versus cum *Gloria Patri* &c. *alleluia* post singulos versus ter repetito. Teste Io. VASÆO in chron. *Hispan.* ad an. 717. „Cantatur a choro: *Gustate & videte, quam suavis est Dominus* &c. absoluta communione cantatur antiphona: *Refecti Christi corpore* &c.“ ROBLESIVS priorem cantum responsum, alterum antiphonam vocat b). Psalmus ac antiphona *Gustate & videte* eadem est, quam supra inter communionem antiquissimis temporibus suavi melodia decantari ex S. CYRILLO notavimus in ecclesia *Græca* (ubi canticum inter sacram Communionem cantari solitum *κωνωνικὸν* vocatur, ut apud nos Communio) & adhuc apud *Nicolaum* CABASILAM c) notatur, qui vergente medio ævo scripsit. Demum hic commemorandum, quod in chronico *Alexandrino* notatur, expleta Communionem cantari solitum troparium ab in-eunte fere sæc. VII. „Sub SERGIO patriarcha *Cpolitano* institutum est psalle-re, postquam a cunctis sancta mysteria percepta sunt, cum per clericos

„ in

a) Vid. T. XXV. Bibl. PP. p. 669.

b) „Absoluta benedictione (inquit in Vit. XIMENII c. 27.) sacerdos ait, *Dominus sit semper vobiscum*: subitoque canitur in choro responsum, quod vocatur *ad accedentes*: in eo vero monentur fideles, qui sunt communicaturi, ut accuratissime perpendant, quem cibum suscepturi sint. Id autem fit his verbis, *Gustate & videte, quam suavis est Dominus alleluia, alleluia, alleluia*: quæ quidem verba decerpta sunt ex psalmo *Benedicam Dominum in omni tempore*. Notandum vero est, quod loco responsi vocati *ad accedentes*, quod quidem nihil aliud est, quam exhortatio ad communionem, in facris, quæ pro defunctis & quadragesimæ tempore celebrantur, dicitur illud, cuius initium est, *Qui venit ad me, non esuriat* &c. Responso prolato sacerdos inquit, *Panem caelestem de mensa Domini accipiam* &c. Postea canitur aut recitatur antiph. *Refecti Christi corpore & sanguine te laudamus Domine, alleluia, alleluia*: in cuius locum quadragesimæ tempore & in Missis, quæ pro defunctis celebrantur,

substituuntur ista: *Repletum est gaudio os nostrum & lingua nostra exultatione*: quæ quidem verba præferunt quandam gratiarum actionem ob susceptum dominicum corpus.“

c) „Et cum hæc sæpe clamaverint (nimirum: *Sit nomen Domini benedictum*, & quæ sequuntur) psalmum postea legunt plenum glorificatione & gratiarum actione. Quis est autem psalmus? *Benedicam Dominum in omni tempore*. Pane autem distributo, & psalmo peracto precatur sacerdos populo ultimam precationem.“ Et antea: c. 39. „*Benedictus qui venit in nomine Domini* cum aliis. (Et postea: c. 41.) Propterea in DEI gratiarum actionem & glorificationem & ipse sacerdos desinit, & qui eum circumstant fideles. Et ille quidem *Benedictus DEUS*, inquit, *nunc & semper & in sæcula sæculorum*. Populus autem canit proœmium cantici acceptum ex dictis propheticis: *Impleatur os nostrum laude Domine, ut celebremus gloriam tuam*. Non sumus (inquit) sufficientes Domine, ne hymnum quidem & laudem tibi offerre &c.“

„ in sacrarium referenda sunt veneranda flabella , disci , calices , aliaque sa-
 „ cra vasa, postquam e mensulis & distributionis reliquiæ, & omnia in sacram
 „ mentum sunt reposita, atque ultimus Communione versus cantatus fuit.“
 Dicitur autem hoc troparium , seu modulus: *Impleatur os nostrum laude,
 Domine , ut celebremus gloriam tuam , quia nos participes facere sanctorum
 tuorum mysteriorum dignatus es. Serva nos in tua sanctificatione toto die
 meditantes iustitiam tuam. Alleluia.* In Missa etiam præsanctificationum qua-
 dragesimali, canitur apud Græcos γέυσασθε, & ἴδετε, ὅτι χοίς ὁ κύριος.
 ἀλλήλεια. *Gustate &c.* Alias vero frequentatur Communio in liturgia sancti
 CHRYSOSTOMI: Αἰνεῖτε τὸν κύριον ἐκ τῶν ὑρανῶν ἀλλήλεια. *Laudate Dominum
 de cælis. Alleluia ;* prolaxis modulis.

Populi di-
 missio sole-
 mnis.
 c. 53.

XXXIV. Sequitur dimissio populi , seu apolyxis apud Græcos. *Hic au-
 tem*, inquit Nic. CABASILAS, *universum completur sacrificium, & divina
 Eucharistiæ mysterium finem accipit* post ultimam saltem orationem , seu
 gratiarum actionem (pariter ac apud nos ante *processionem*) dicente diacono :
In pace procedamus: respondet chorus: *In nomine Domini.* Talis etiam
 T. II. p. 306. ritu *Ambrosiano* habetur populi dimissio apud PAMELIUM. Apud Græcos sa-
 cerdos benedicit populum , & distributis eulogiis facit apolyxin, cuius va-
 rias formulas pro varietate festivitatum exhibet euchologium p. 922. Com-
 munitis est hæc: *Gloria tibi Christe Deus noster, spes nostra, gloria tibi.* Se-
 cundum ordinem *Romanum* vetustissimum apud MURATORIUM & MABIL-
 LONIUM sic habetur: „ Finita vero oratione, cui præceperit archidiaconus de
 „ diaconibus, aspicit ad pontificem, ut ei annuat, & dicit ad populum :
 „ *Ite missa est.* Respondent *Deo gratias.* Tunc septem cereostata præce-
 „ dunt pontificem, & subdiaconus regionarius cum thuribulo ad secreta-
 „ rium. Descendente autem illo in presbyterium, episcopi primum dicant
 „ *Iube Domine benedicere.* Resp. *Benedicat nos Dominus.* Resp. *Amen.* Post
 „ episcopos presbyteri &c.“ Idem habetur in ordine III. apud MABILLONIUM.
 Unde patet, benedictionem datam fuisse primum in regressu ad secretarium,
 seu ad palatium iuxta ordinem *Rom.* BENEDICTI canonici longe recentiorum :
 „ Finita Missa acolythus debet tollere papyrus, & intingere in oleo candelæ,
 „ & diligenter extergere, & portare ad palatium ante pontificem dicens,
 „ *Iube Domine benedicere.* Pontifex benedicit. Ille vero dicit: *Hodie fuit
 „ statio ad sanctam SABINAM, quæ salutat te.*“ In antiquissimo ordine *Ro-
 mano* monasticis congregationibus accommodato, nulla benedictionis fit men-
 tio: „ Dicat diaconus *Ite missa est.* Respondentibus omnibus: *Deo gratias:*
 „ & completum est. Post hæc revertitur sacerdos ad sacrarium &c.“ In an-
 tiquioribus consuetudinibus *Chuniacensibus* apud DACHERIUM armario præ-
 ci-

T. V. Anecd.
 Martenii
 p. 105. &c.
 T. I. in fol.
 p. 691.

cipitur: „Sacerdoti quoque intimat, quo tono incipiat *Gloria in excelsis* „*Deo*, & si opus fuerit diacono *Ite missa est*.“ Forte hic ad discrimen attendit officii, quando *Ite missa est*, vel *Benedicamus Domino* cantandum sit; quod hoc saltem vergente tempore pro solemnitatis ratione fuit factum a). Triplicem, ut hodieque fit, finiendæ Missæ modum DURANDUS^a designat: „Primo per *Ite missa est*; & hoc in solemnitatibus, quoties can- L. IV. c. 56.
„tatur *Te Deum laudamus*, & *Gloria in excelsis Deo* &c. secundo modo „terminatur per *Benedicamus Domino*; videlicet in profestis diebus, & generaliter, quando præmissa cantica lætitiæ non dicuntur &c. Tertio finitur Missa per *Requiescant in pace*, & tunc respondetur *amen*, id est, „fiat. Optatur enim requies.“ In Missa *Mozarabica* alia solemnitatum habetur ratio loco horum verborum *Ite missa est*, quæ proferuntur in officio *Romano*, dicitur enim, quando duplicia festa solemniora contingunt: *Solemnia completa sunt in nomine Domini nostri IESU Christi votum nostrum sit acceptum cum pace*. In festis autem minus solemnibus dicitur: *Missæ acta est in nomine Domini nostri IESU Christi, proficiamus cum pace*, respondeaturque *Deo gratias*. Usitati etiam fuerunt medio ævo varii tropi profestorum varietate, prout singulariter in cod. *San-Gallensi* reperi: „In dedicatione & in aliis summis festis super *Ite missa est*. In nativ. Dñi, & in „Pascha. In Pentecoste. In maioribus festis. In minoribus solemnitatibus, item aliter: *Ite pax vobis vitæ missa est*. *Deo*, qui est Alpha & Omega, *gratias*.“ In MS. *San - Emeran*. sæc. X.

Ite

Sit rex cœlestis vestris propitius armis. Amen.

✠. *Omnibus atque horis vos muniat ex inimicis. Amen.*

✠. *Salvos vosque regat sua quousque potentia regnat. Amen.*

Ite Deo

Nunc illi dignas simul omnes pangite laudes. missa est.

Deo salus semper laus & gloria cuncta per sæcula. Amen.

CA-

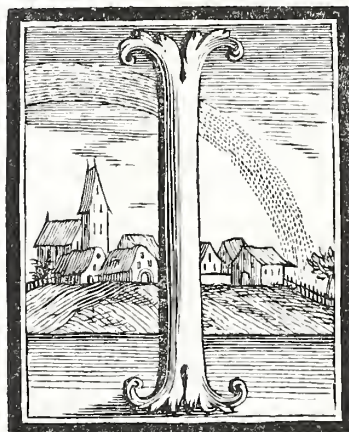
a) „Ultimam (inquit RUPERTUS Tuitiensis De div. offic. lib. II.) particulam diaconus adicit, id est, *Benedicamus Domino*, & hoc dicto populum excitat ad agendas DEO gratias pro acceptis beneficiis. . . Si autem solemnitas aliqua sit, in illud tempus respiciens, quo nostræ salutis missio celebrata est, & diaconus dalmatica

indutus perfectionem designat futuræ beatitudinis, tunc dicit: *Ite missa est*. Hæc enim populi solemnitas dimissio est reverenda modulationis enuntiatione nitens rei dignitatem exprimere, & quasi extrema manu abeuntis populi cordibus memoriam eius stabilire.“

CAPUT V.

*Cantus & Musica sacra medio ævo in administratione
Sacramentorum, ritusque varius, præsertim in
horis canonicis decantandis.*

Cantus in ad-
ministrati-
one Sacramen-
torum in Oc-
cidente.

I.

is absolutis, quæ ad sacrationem liturgiæ partem spectant, quatenus cantus modulationem admittit, nunc ad alia pergimus eiuscemodi cultus divini officia. Exordium de solemni administratione Sacramentorum facimus, imprimis quæ in ipsa solemni liturgia missæ fiunt sacre ordinationes. De his Ordo *Rom.* IX. de gradibus ecclesiæ *Romanæ* apud MABILLONIUM sic incipit: „Primum in qualicunque schola reperti fuerint „ pueri bene psallentes, tolluntur inde, & nuntiantur in schola cantorum, & postea fiunt „ cubicularii. Inde vero assumpti, quando & ubi libitum fuerit usque ad „ subdiaconatus officium ordinantur. Diaconi vero, atque presbyteri nunquam nisi in publica ordinatione, Sabbato nempe IV. Temp. quando „ egreditur pontifex ad *S. Petrum*, & universæ regiones cum eo letaniam „ canendo &c.“ Sequitur ritus consecrationis episc. „ Schola cantorum incipit Introitum; postea dicit pontifex *Gloria in excelsis Deo*. Sequitur oratio, „ & exeuntes ab altare unus presbyter & alter diaconus induunt eum vestimenta pontificalia. . . clero interim canente responsum *Immola Deo*. Tractum „ *Qui seminat*, evangelium *Misit illos binos* &c. Post lectum brevem electionis „ respondetur ab schola *Christe audi nos*: & canunt letaniam. Et tunc accedit propius ad altare subnixo capite. Pontifex vero ponet manum super „ caput eius, & dicit unam orationem in modum Collectæ, alteram eo modulamine, quo solet Confestata cantari.“ Sequitur consecratio pontificis *Rom.* quæ orditur „ schola canente Introitum: *Elegit te Dominus*. Post *Gloria in excelsis*.“ Data pace „ schola cantorum canit ei laudem, & patroni „ regionum similiter.“ Nimirum ut postea ter in hunc modum cani præscribitur: „ Dominus *Leo* papa, quem sanctus *Petrus* elegit, in sua sede „ multis annis sedere.“ Quem vero locum forsan intelligendum adnotat

MABIL-

MABILLONIUS de LEONE III. cuius tempore scriptus est ille liber. De sacris ordinationibus alia vide apud MORINUM, & MARTENIUM, sicut & de aliorum Sacramentorum solemnibus ritibus cum frequenti cantu. Ne quidem cantus desiderabatur in ipsa reconciliatione poenitentium, ac extrema etiam unctione hoc medio ævo solemniter imprimis a septem, ubi fieri potuit, sacerdotibus administrari solita cum antiphona & orationibus, ut legitur in sacramentario S. ELIGII, aliisque ordinibus a MENARDO, & MARTENIO editis, antiphonis cum psalmis frequenter notatis, quod in sua institutione cantum indicat. Patet hoc ex antiquis MSS. huiuscemodi liturgicis, appositis haud raro notis musicis. Apud MORINUM in appendice de poenitentia videre est tum solennes Missas, cum officium canonicum in reconciliatione poenitentium cum variis etiam antiphonis, præsertim ex cod. *Tolosano* p. 60. e. g. „ Antiph. *Domine si iratus fueris* &c. Hac finita totidem „ cantores retro altare cantant quasi voce redemptoris illis respondentes hanc „ antiphonam. Antiph. *Sicut pastor portat ovem perditam* &c. Et post hæc clamat diaconus: *Redite reconciliandi ad sinum matris vestræ* &c. Et post hæc „ ingrediuntur ecclesiam, & prostrati in terram orant diutius, cantantibus „ choris excelsæ offerendam: *Laudate Dominum, quia benignus est*, cum „ versibus suis. Quibus expletis incipit chorus pro ipsis hoc officium: *Deus „ in adiutorium meum intende*, cum *Gloria*, & *Laus tibi Domine*. Antiphona in Invitatorio, *Adoremus Dominum* &c. “ Quoad consecrationem fontis baptismalis, eo pertinent solennes litanie septenæ, quinæ &c. de quibus paulo post. Passim in sacramentario *Gregoriano* legitur hæc rubrica: „ Consecratio fontis canitur sicut præfatio usque *Et Spiritus S.* Et non „ incipit a *Vere dignum*. Deinde dicitur decantando: *Deus qui invisibilis.* “ Reperi etiam cum notis musicis exorcismos ante baptismum, ac symbolum, quod passim decantandum præscribitur. Illud etiam græce & latine cum notis musicis inveni. Benedictionem illam nuptiarum ante Communionem in Missa fieri solitam *Qui potestate virtutis tuæ* &c. cum notis musicis eo modulamine, quo solet præfatio cantari, adhuc invenire est in *Sacerdotali Romano Venetiis* 1585. impresso.

II. *Græcos* quod spectat, cantum illi non solum in liturgia sacra sacri- Et Oriente in
ficii Missæ, verum etiam in aliis officii publici, cultusque divini partibus variis sacris
hoc medio ævo frequentarunt amplius etiam, quam ipsi *Latini*, e. g. in administratione Sacramentorum, ac quidem sacrarum Ordinationum inter Mis- publice &
farum solennia: factaque est Ordinatio episcopi „ Post *Trisagion* cum psal- private.
„ tæ de ambone descenderint. (Presbyteri) Postquam allata sunt sancta do-
„ na, & in sacra mensa reposita, & completus est S. hymnus mysticus che-
MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. N n n „ ru-

T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 74. &c.

„ rubicus. (Diaconi) Postquam facta est sancta oblatio, & portæ apertæ
„ sunt, antequam dicat diaconus: *Omnium Sanctorum &c.*“ ut apud MORI-
NUM videre est in variis ordinibus, atque SIMEONIS archiepiscopi *Thessalon.*
lib. de Sacramento Ordinis apud eundem P. II. de Sacr. Ordin. In Bibl.
PP. extat solemnissimus ordo baptismi cum frequenti cantu, sub nomine SEVE-
RI patriarchæ, ipsius etiam extremæ unctionis, sive in ecclesia, sive domi
administeretur: ut habet titulus Euchologii: *Officium de sancto oleo, quod
canitur a sacerdotibus septem in ecclesia vel domo quod eucbalaum dicitur.
Officium de sancto oleo, quod pro dormientibus sive defunctis canitur a septem
sacerdotibus: Item in sacris Ordinationibus.* Perpetuo etiam psalmorum,
tropariorum, odarumque, seu sacrorum hymnorum cantu eorum divini of-
ficii acoluthia multo magis est variegata, quam apud nos, ut ex eorum
Typico, Hirmologio, & aliis eiusmodi libris ad hunc censum pertinenti-
bus, de quibus postea dicemus, elucescit; etsi ex Typici historia, quam
SIMEON *Thessalonicensis* dialogo contra hæreses persecutus est, constat, quan-
doque in monasteriis sine cantu absolvi. Cuius verba apponimus, ex qui-
bus huius rei causa simul colligi potest a). Licet enim omnia in *Græcorum*
officio ad cantum disposita sint secundum $\eta\chi\sigma\varsigma$, seu tonos & troparia, qui-
bus eorum divini officii acoluthia componitur; sed in tanta melodorum co-
pia, qui plura semper addiderunt, officium mirum in modum auctum est,
ut cantui tempus non suppetat: ut de typico colligitur ex laudato SIMEO-
NE *Thessalonicensi*, & de Triodio, quod eodem spectat, laudatus imprimis
asserit ALLATIUS b). Et quemadmodum iam olim, ut superius diximus, a
prima

Dis. II. p.
113.

b

a) „ Illi (inquit apud ALLATIUM Diff. I. de lib. eccles. *Græcorum* p. 8.) & canones subiunximus, ne quis circa bona murmurator, & ordinis ignarus, quinimo piger ac segnis nonnullis adinventis pretextibus illius destructionem machinetur, non solitos inquit, & qui ab omnibus canuntur canones audiri. Nunc enim & hi additi sunt. At his, qui attentius animum applicant, alacrioresque sunt, ordinator & suavior eo, qui in monasteriis & aliis fere omnibus ecclesiis fit, qui ex *Hierosolymitano* typico monasterii sancti SABÆ ordo præscribitur, accedit quod scilicet ab uno eoque solo perfici potest. Quando & a monachis dispositum est, & absque cantu sapissime in monasteriis absolvatur. “

b) „ Illud (inquit) animadvertendum est, libri huius plures & varios fuisse auctores, qui pro tempore alia atque alia addendo, librum neque parvum per se, neque exiguum, maiorem etiam usque ad fastidium fecere adeo, ut,

si modus non adhibeatur, & temeritas addentium non tantum in isto libro, sed in aliis etiam comprimatur, erit cum nox & dies pro illis solum recitandis, tantum abest ut cani possint, quæ vix modo sufficiunt, satis non erunt. Quare sacerdotes, qui nostro hoc ævo lectione tam proluxa defatigati, sæpe sapius ab officiis recitandis abstinere, vel pro libito omittentes, quasi per saltus, quæ sibi videntur, tantum recitant, plausibiliore nomine impotentiam causati penitus omittent omnia. Eoque præcipue, quod apud eos ad hunc diem non convenit, quæ quisque quolibet die recitare teneatur. Auctores libri quo præprie aberrant a Christo, & divina progenie, melius, quæ erant veritatis, eernentes, optime & sine ulla offensione divinas sanctorum laudes & fidei dogmata decantant: sequiores affectibus propriis distracti, sæpe etiam odio in *Romanam* ecclesiam, multa, quæ a veritate aberrant, intruserunt. “

prima ecclesiæ ætate usuenit, ut sacris cantilenis, tum publice in ecclesia, cum privatim decantandis, errores, perverso etiam propagandi conatu, infererentur, id hoc & sequentibus temporibus apud *Græcos* maxime accidit, apud quos magnum canendi, canticaque componendi fuit studium tum ad publicum ecclesiæ, cum etiam privatum ac domesticum usum, uti vel probare possent *Constantini* MOSCHIANI & GIRASINI monachi poemata diversa ecclesiastica cum notis musicis: stichologia, & cantica, & psalmodiæ variæ ecclesiasticæ variorum cum tropariis, hymnis exapostilariis &c. AGATHONIS, ANTHEMII monachi, & ARGYROPULI poemata ecclesiastica cum notis musicis recentioribus *Græcorum*: cuiusmodi volumen est in bibliotheca *Iesuitarum Lovanii* caractere recentiori, quod citat FABRICIUS. Alia, quæ *T. III. Bibl. Græc. p. 269.* ad rem maxime sunt, suppeditabunt argumenta, quæ postea de *Græcorum* melodis perstringemus.

III. In Occidentem redeuntibus ordiendum est ab officio *Ambrosiano*, Ritus Ambrosianus ecclesiæ Mediolanensis pro horis canonicis. S. Aug. L. IX. Confess. c. 7. origine sua ad orientalem expresso, quando, teste S. AUGUSTINO, hymni & psalmi, ut canerentur secundum morem orientalium partium, ne populus mœroris tædio contabesceret, institutum, & ex illo in hodiernum diem est retentum, semperque obtinuit deinceps peculiaris ordo non solum Missæ, sed etiam reliquorum officiorum, postquam magis ab ipsa liturgia Missæ dividi, & per singulas horas canonicas ordinari cœpit, ad quas hymni & psalmi potissimum pertinuerunt, prout a S. AMBROSIO secundum morem Orientalium partim alternus cantus est institutus, hymnique imprimis, compositi in officio diurno nocturnoque, deinceps in omni ecclesia occidentali sunt consecrati, ut tamen peculiaris etiam ordo *Ambrosianus Mediolani* manserit. „AMBROSIVS *Mediolanensis* episcopus (inquit *Walafridus STRABO*) De rebus eccl. c. 22. „tam Missæ, quam cæterorum dispositionem officiorum suæ ecclesiæ, & „aliis Liguribus ordinavit, quæ & usque hodie in *Mediolanensi* tenentur ecclesia.“ Atque hoc omne PAULUS & GEBEHARDUS, religiosi viri, sanctæ ecclesiæ *Ratisbonensis*, missis ad presbyterum MARTINUM thesaurorum sancti AMBROSII custodem epistolis, flagitarunt, quas edidit MABILLONIUS: T. I. Ital. P. II. p. 95. & seqq. „Ut ordo AMBROSII dulcissimi, Sancti Spiritus organi, quem discipulus eius doctor eximius AUGUSTINUS traduxit in *Africam*, nobis transferatur in „*Germaniam*, ad excitandam & dilatandam boni odoris fragrantiam“ ut epistola secunda scribunt. Et cum tertia epistola postulassent sacramentarium, seu librum missalium orationum, ac fines saltem & principia lectionum evangelicarum apostolicarum, & propheticarum, antiphonariorum item cum notulis, epistola quarta petunt „duplicem (ut aiunt) *Ambrosianæ* au- pag. 96. p. 97. p. 98. „ctoritatis antiphonariorum, diurnum videlicet ac nocturnum . . . exceptis „ora-

„ orationibus, quasiam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, „ quam tibi.“ Notum est, quanta sub nomine S. AMBROSII usque hodie pervaserint copia hymnorum, maximam partem tanto doctore indignorum: quod tamen minus studiosæ suppositioni, quam communi nomini, a S. BENEDICTO iam usurpato, adscribendum videtur: ut adeo promiscue hymni *Ambrosiani* dicerentur, qui in omnibus officii divini partibus magis, quam in ipsa ecclesia *Mediolanensi* adhibebantur; saltem non minorem copiam *Ratisbonenses* se fatentur habuisse, sæculo nimirum undecimo incunte, sub CONRADO *Salico*, quo refert MABILLONIUS illas epistolas. De psalmis nihil occurrit in istis epistolis, seu psalterio, cuius etiam singularem distributionem S. AMBROSIO tribuit RADULPHUS *Tungrensis* a). In ea persuasione, uti plerique tunc temporis, erat RADULPHUS *Tungrensis*, S. HIERONYMUM ordinem psalmodiæ *Romanæ* nocturnis diurnisque horis ordinasse, quod æque incertum, quam quod S. AMBROSIVS digurias illas digesserit pro nocturno officio, qui hymnos & psalmos quidem, ut canerentur nocturnis vigiliis, ne populus mœroris tædio contabesceret, instituit. Quoniam vero illi dies, quibus deinceps *Mediolanensis* ecclesia loco psalmorum quibusdam canticis est usa, Sabbato nimirum & Dominica, olim in ea ecclesia pariter ac in *græca* fuerunt festivi, crediderim, si vigiliæ nocturnæ cum populi concursu fuerunt celebratæ, easdem non per Sabbata & Dominicas, sed itatis diebus solemnioribus fuisse transactas, forte solummodo tribus illis aut quatuor festis Domini, quibus ordinariæ illæ diguriæ psalmorum, teste RADULPHO non decurrerunt, sicut in aliis festis quibuscunque: quæ etiam maiores duæ priores diguriæ unacum hymnis vix durarunt vigiliis, more etiam canendi antiphono veteribus usitato, ut post singulos versiculos antiphona repeteretur, qui medio ævo obtinuit, habuitque officium tam nocturnum, quam diurnum antiphonarium (quamvis RADULPHUS ad horas diurnas dicat non habere antiphonas officium *Ambrosianum*) ut ex laudata epistola IV. *Ratisbonensium* constat, cum notulis, quas rariores esse oportuit in psalmis, qui
ut

a) „ Sciendum (inquit De canon. observ. prop. 10.) quod psalterium duas habet partes, primam usque: *Dixit Dominus*, pro officio nocturnali: secundam ab inde pro officio diei. Primam partem AMBROSIVS divisit in decem nocturnos, nullo psalmo prætermisso, quos vulgus sui loci digurias appellat. In prima diguria sunt sedecim psalmi, in secunda quatuordecim, in septem sequentibus decem & decem: in ultima octo psalmi consistunt. Istæ decem diguriæ in officio *Ambrosiano* frequentantur per totum annum de quindena ad quindenam: scilicet una hebdomada, feria secunda, tertia, quarta, quin-

ta & sexta quinque primæ: & altera hebdomada eisdem feriis aliæ quinque. Sabbato autem & dominica *Ambrosianum* habet certa cantica. Et dictæ diguriæ dicuntur etiam in festis quibuscunque, exceptis tribus vel quatuor festis Domini, & excepta hebdomada ante natiuitatem Domini, & ante pascha, & post pascha. Secundam vero partem psalterii pro horis diurnis prima, tertia, sexta, nona, vespers, & completorio *Ambrosianum* habet divisam, sicut habetur in officio *Romano*. Unde credendum est, quod HIERONYMUS in illa parte AMBROSIVM sit fecutus.“

ut iam superius ostendi, in medio versiculorum in omni tono *plane* psal-
lebantur, in fine tantum per tonos variegati modico flexu.

IV. *Mozarabicus* ritus in reliquis etiam divini officii canonici partibus, Mozarabicus in Hispania.
ut in Missa, singularis est, breviarium ad horas canonicas, sicuti missale pro-
prium habens. Decretum fuit in Conc. *Tolet.* X. „Ut nullus cuiuscun-
„que dignitatis ecclesiasticæ deinceps percipiat gradum, qui non totum psal-
„terium, vel canticorum usualium & hymnorum, seu baptizandi perfecte
„noverit supplementum.“ Diximus aliqua c. 1. huius libri de mutatione
facta sub ALPHONSO VI. rege. Totius vero divini officii ordo, quæcum-
que tunc tulerit fata, si ROBLESIO fides, firmatus fuit ab ipso GREGO- Vitz Xime-
nii Card.
c. 27.
RIO VII. sicut prius a IOANNE VIII. circa an. 872. & postea ab ALEXAN-
DRO II. an. 1097. quandoquidem missus ab eo fuit ad *Hispanos* eadem de
causa Cardinalis HUGO Candidus, ut refert *Ambrosius* MORALES, qui id
hausisse dicitur, & transtulisse e libro quodam Conciliorum regii mona-
sterii D. LAURENTII *Escurialis*; ut laudatus narrat ROBLESIIUS, notatque in- c. 24.
ter alia, quibus ab officio *latino* discrepat *Mozarabicum*, seu *Isidorianum*,
vel *Gothicum*, ut vocat, quorum usus generalis est in omnibus tum maio-
ribus, tum minoribus horis, sicuti sunt initia, in quibus semper habetur,
Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie eleison. Pater noster, & Ave Maria
secreto. Et protinus: *In nomine Domini nostri IESU Christi lumen cum*
pace: respondetur autem *Deo gratias*: quod quidem convenit cum eo, quod
dicitur, *Deus in adiutorium meum intende* in *latino* vel *Gregoriano* officio.
In fine vero precum semper apponitur: *In nomine Domini nostri IESU*
Christi perficiamus in pace. Responsum autem est: *Deo gratias*: quod con-
gruit cum his *latini* officii verbis *Benedicamus Domino.* Illic etiam dici-
tur: *Per omnia secula seculorum*: Et *Dominus sit semper vobiscum*: Et
Gloria & honor Patri & Filio: ubicunque in *Romano* officio sese fert oc- c. 15. & 16.
casio dicendi *Gloria Patri & Filio &c.* Hac de re duo sunt Concilii *To-*
letani IV. canones, prior: „In fine psalmorum non sicut a quibusdam huc-
„usque *Gloria Patri*, sed *Gloria & honor Patri* dicatur, DAVID propheta
„dicente: *Afferte Domino gloriam & honorem*: & IOANNES Evangelista:
„*audivi vocem cælestis exercitus dicentem: Honor & gloria DEO nostro se-*
„*denti in throno*: ac per hoc hæc duo sic oportet in terris dici, sicut
„in cœlis resonant. Universis igitur ecclesiasticis hanc observantiam da-
„mus, quam quisquis præterierit, communionis iacturam habebit. (Et
„alter) Sunt quidam, qui in fine responsoriorum *Gloria* non dicunt:
„propter quod interdum inconvenienter consonat. Sed hæc est discretio,
„ut in lætis sequatur *Gloria*, in tristioribus repetatur principium.“ Ser-

vatur idem hoc in responforiis ordinis *Romani* post lectiones. Miscentur etiam præter hymnos, laudes, soni, & antiphonæ in hoc officio. Laudes vero cum orationibus reperiuntur tantum in precibus vespertinis, matutinis, & laudibus. Horis absolutis adiicitur *Pater noster* alta voce, singulisque postulatis additur *amen*, nisi cum profertur hæc petitio: *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*: respondetur enim huic: *Quia DEUS es*: & ultimæ, qua dicitur, *sed libera nos a malo*, mox eodem tenore sequitur: *liberati a malo*, in vespertinis precibus, & laudibus ac in Missa: in cæteris autem precibus eius loco dicitur: *A malo nos libera*, & in tuo timore, & opere bono nos confirma. His peractis, qui sacrum peragit, vel diaconus, iubet iis, qui adsunt, ut humilitatem exhibeant, his verbis: *Humiliate vos benedictioni. Dominus sit semper vobiscum*; confestim vero sacerdos benedictionem impertit, atque pronuntiat tres petitiones continenter, quarum cuilibet respondetur *Amen*. Eo modo etiam preces omnes absolvuntur exceptis matutinis, quæ uno spiritu cum laudibus dicuntur, imo commiscuntur, & pro una eademque re censentur. Discernitur vero *aurora* precum species, qua superatur officium *Romanum Mozarabico*: illæ autem preces dicuntur ante primam iuxta laudatum ROBLESII, & in aliis etiam feriis: adeoque paucæ sunt, cum singuli dies sanctis quibusdam addicantur, ut, excepta vigilia nativitatis dominicæ, & regum, dieque cinerum, raro per annum iis *Mozarabes* utantur. Hæ vero preces habent cum antiphona quatuor psalmos, laudem unam, hymnum unum, versumque unum, finiuntur autem cum oratione dominica absque capitulo, & cum precibus quibusdam. Distribuantur officia in dominicas, & in ferias, & festa: horum autem postremorum quædam nomen suscipiunt solemnitatis sex trabearum vel pluvialium: eaque sunt quasi duplicia: alia vocantur quatuor pluvialium, suntque velut semiduplicia: alia duorum pluvialium novem lectionum, suntque quasi simplicia. Hæc fere laudatus ROBLESII in vita XIMENII Cardinalis, qui antiquatum hoc officium revocavit in ecclesia *Toletana*. Quare etsi non pauca recentioris videantur ætatis, hic tamen recensenda esse duxi, utpote cum antiquiore ritu commixta.

Curfus Galli-
canus.

V. Libro I. variorum Conciliorum retulimus canones, quibus una eademque ratio divini officii decernitur servanda, prout in *Metropolitana* ecclesia celebratur. Quam in rem nunc rememoranda est *Toletani* IV. constitutio Concilii, in quo & reliqua recapitulantur mox canone secundo post expositam fidem catholicam: „Placuit, ut omnes sacerdotes, qui catholicæ fidei unitate complectimur, nihil ultra diversum, aut dissonum
„ in

„ in ecclesiasticis Sacramentis agamus.... Unus ergo ordo orandi atque
 „ psallendi a nobis per omnem *Hispaniam & Galliam* conservetur: unus
 „ modus in Missarum solemnitatibus, unus in vespertinis, matutinisque offi- a
 „ ciis: nec diversa sit ultra in nobis ecclesiastica consuetudo, quia una fide
 „ continemur & regno. Hoc enim & antiqui canones decreverunt, ut una-
 „ quæque provincia & psallendi & ministrandi parem consuetudinem ha-
 „ beat.“ Decretum hoc conditum est non solum pro *Hispaniis*, sed et-
 iam pro *Gallia Narbonensi*, quæ tunc *Visigothorum* regno continebatur,
 ut iam observatum est a MABILLONIO disquisitione de cursu *Gallicano* §. V.
 non solum in unaquaque provincia, sed etiam in tota *Gallia* communem
 quemdam ritum viguisse, si non in omnibus, saltem in plerisque unifor-
 mem, qui communi appellatione cursus *Gallicanus* est dictus, ut in actis
 S. WALARICI abbatis: „Cursum vero tam monasterialem, quam & *Galli-*
 „ *canum* magno studio indefinenter observabat.“ Idem de S. SERENICO *Sec. I. act.*
 apud eundem legitur, nempe „quod absque peculiari supplicatione *Roma-* *O. S. B.*
 „ *num* seu *Gallicanum*, nec non & sanctorum BENEDICTI & COLUMBANI
 „ cursum horis singulis Domino decantabat.“ Qua ratione commutatus
 sit cum ordine, cantuque *Romano* sub PIPINO primum, cui PAULUS P.
antiphonale & responsale ex urbe direxit; ac eius filio CAROLO M. qui
 cantum *Romanum per nocturnale ac gradale officium* observandum præscri-
 psit, ut tamen deinceps psalterium *Gallicanum* omnes fere ecclesias occi-
 dentis usque ad hodiernum diem occuparit in psallendo, iam capite primo
 huius libri exposuimus, quædam paulo post memoraturi, quas etiam, su-
 scepto iam ordine *Romano*, tulerit mutationes. Aliqua subinde ex cursu
Gallicano saltem monasteriali notabimus suis locis: de altero enim ipse di-
 ligentissimus MABILLONIUS fatetur, pauca se a fine sæc. V. usque ad sæcu-
 lum nonum invenisse, nempe a tempore GUNDOBALDI, *Burgundia*
 regis.

VI. Officia divina in ecclesia *Romana* quotidiana fuisse a prima usque *Romanus di-*
 ætate, colligimus ex regula S. BENEDICTI, qui in privatis seu feriatis die- *vini officii*
 bus ad matutinos, id est, ad laudes, assignat canticum unumquodque die *ordo.*
 suo ex prophetis, *sicut psallit ecclesia Romana*. At, ut suo loco vidimus,
 pauca nobis de ea ætate constant, nihilque asseri potest cum aliquo fun-
 damento, quod de S. HIERONYMO iam notavimus, dicitque post alios
 Polydorus VIRGILIUS, eum rogatu DAMASI digessisse psalterium, quod vo- *L. VI. de in-*
 cant, id est, *psalmorum librum in septem partes, ut quilibet dies certum vent. rerum.*
psalmorum numerum haberet, qui caneretur: quod ita distinctum nunc ex *c. 2.*
ipsius DAMASI decreto in omnibus templis legitur. Hæc ille, quo ex fonte
 erroris,

De reb. eccl.
c. 25.

Comment. in
ord. Rom.
§. IV.

Antiphonar.
p. XXX.

a

erroris, indicavimus suo loco; at non ita omni caret probabilitate, quod prius dixerat: „Postea, quod satis constat, PELAGIUS secundus decrevit, ut ipsæ septem canonicæ horæ quotidie a sacerdotibus recitarentur.“ Forte usus est PELAGIUS opera S. GREGORII, qui PELAGII successor librum responsalem æque, ac sacramentarium digessisse fertur: quod inter alios aperte dicit *Walafridus* STRABO. „Ordinem autem (inquit) cantilenæ diurnis & nocturnis horis dicendæ B. GREGORIUS plenaria creditur ordinatione distribuisse, sicut & supra de Sacramentorum diximus libro: cum multi ante, sive post eum orationes, antiphonas, vel responsoria composuerint.“ Citatque ibi pontifices præter HORMISDAM, LEONEM II. BENEDICTUM, & SERGIUM. „Qui (ait) psalmodia & cantilenæ scientia floruisse dicuntur. De GREGORIO autem III. velut inauditum quiddam & novum refertur, quod omnes psalmos memoriter tenuerit: ubi intelligi datur, paucos priorum ita psalterium didicisse. Solebant enim psalmos æque ut cæteras scripturas partim etiam lætando suis officiis inferere.“ Pertinet hoc ad peculiarem disciplinam psalmodiæ, quæ forte *Romæ* apud plerosque clericos titulares obtinuit, dum adhuc, teste MABILLONIO primis novem ecclesiæ sæculis rara in urbe, & forte nulla præterquam in basilica *Vaticana* clericorum collegia erant. In titulis, ut superius ostendit, unus aut duo tresve presbyteri cum pari fere numero sacrorum ministrorum rem divinam agebant. In patriarchalibus adhibebantur mansionarii, seu custodes ecclesiarum, ad eas ornandas, emundandas, atque præstanda necessaria: cætera, quæ divini cultus erant, aliarum basilicarum titulares, a pontifice designati, obire solebant. Basilicæ PETRI sæculo nono ministri, id est clerici, iam addicti erant: quos AMALARIUS se interrogasse, dicit in præfatione altera ad libros de ecclesiasticis officiis, quot orationes soliti essent celebrare ante epistolam Missæ per dies festos? Hæc MABILLONIUS, qui nos ad eundem remittit AMALARII antiphonarium, ut intelligatur, quodnam fuerit ante sæculum nonum *Romane* ecclesiæ officium, nocturnum & diurnum. De eo vero, quod prius dixerat, etiam *Gallicanarum* ecclesiarum exempla in medium profert, ut statim temporibus ad matricem, cathedralemque ecclesiam convenirent titulares, & forenses presbyteri ad celebranda divina officia, uti *Romæ* ad indicatas stationes a). Multa MABILLONIUS in citato commentar. in *ord. Rom.* congerit de

a) „Præterea certis diebus festis clerus *Romanus* conveniebat cum pontifice in illas basilicas, ubi stationes indicæ erant, ibique sacra faciebant, imo aliquando vigilias nocturnas pro festorum celebritate agebant. Quin etiam in pervigilio paschæ ecclesiæ suburbanæ in illis conventibus

se sistebant: Cuius rei argumento est appendix nostra ad primum libellum de ordine *Romano* pag. 34. & 35. In cæteris festis & dominicis diebus vespers in suis titulis celebrabant presbyteri titulares cum acolytis regionum, ut in eadem appendice legitur de hebdo-

de officio divino, *Romæ* per monachos perfolvi hoc medio ævo solito e. g. de GREGORIO II. „Hic monasteria, quæ secus basilicam sancti PAULI erant „ad solitudinem deducta, innovavit, atque ordinatis servis DEI monachis „congregationem post longum tempus constituit, ut ibidem die noctuque „DEO redderent laudes.“ Et GREGORIUM III. ANASTASIUS ait, in ecclesia S. CHRYSOGONI constituisse abbatem & monachorum congregationem, ad perfolvendas DEO laudes in eodem titulo diurnis atque nocturnis temporibus, ordinatam secundum instar officiorum ecclesiæ beati PETRI apostoli: additque prædictum abbatem cum sua congregatione fuisse segregatum, seu exemptum a iure potestatis presbyteri prædicti tituli. Prævisse *Lateranensi* basilicæ exemplum ecclesiæ *Vaticanae*, colligitur ex eiusdem auctoris verbis subsequens: ubi idem pontifex renovasse memoratur monasterium Sanctorum IOANNIS *Evangelistæ*, IOANNIS *Baptistæ*, & PANCRAII secus ecclesiam *Salvatoris* antiquitus institutum, quod ab omni ordine monachico exstiterat nimia incuria destitutum: in quo congregationem monachorum & abbatem constituit ad perfolvenda quotidie sacra officia laudis divinæ in basilica *Salvatoris*, quæ *Constantiniana* nuncupatur, iuxta *Lateranum* diurnis, nocturnisque temporibus ordinata iuxta instar ecclesiæ PETRI apostoli. Probe notanda sunt ANASTASII verba: *Instar officiorum ecclesiæ beati PETRI apostoli*. Quo forte pertinet *breviarium ecclesiastici ordinis*, a MARTENIO *T. V. Anecd.* ex MS. *Murbac.* 1000. circ. ann. ac deinceps ex *Vaticano*, parum recentiore, p. 103. a MURATORIO quoque editum. Nos idem ex perinde antiquis *San-Gallensi*, & *San-Blasiano*, ad alia iam monasteria traductum, inter monumenta liturg. *Aleman.* vita comite edemus a). Nec prætereunda est hic *breviarii* nomenclatura, cuius aliam recentiorem originem RADULPHUS *Tungrensis* facit, a bre-

viato

mada paschali p. 38. (Et paulo post) Quod diximus de more urbis, ut episcopi cardinales & presbyteri titulorum cunctis hebdomadis ad parochiales ecclesias venirent ad sacra celebranda, non caruit exemplo in ecclesiis *Gallicanis*. Id enim in *Virdunensi* usuenit sæculo septimo, uti ex PAULI episcopi actis discimus, qui ordinavit, ut forenses presbyteri per certas vias ad cathedralem ecclesiam accederent, officia divina perfoluturi. Sed præclarum est imprimis exemplum ecclesiæ *Antisiodorensis*, in qua ex institutione TETRICI antistitis, qui ineunte sæculo octavo devixit, abbates, archipresbyteri, imo & rectores ecclesiarum ruralium per suas quique vias divinum perfolvebant officium, ea lege, ut ex dominico cellario ab ecclesiæ æconomo stipendium sufficiens acciperent. Hæc

ipsa verba refert ex actis eiusdem ecclesiæ episcoporum, in quibus, qua quique singulorum mensium hebdomada deservire debeant, diserte explicatur. Quæ pro mense *Septembri* desunt apud LABBEUM, supplenda sunt ex sæculi quarti *Benedictini* parte II. p. 573.

a) „Qualiter in cœnobiis fideliter Domino fervientes tam iuxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ *Romanæ* ecclesiæ, quam & iuxta dispositionem regulæ Sancti BENEDICTI, Missarum solemniis vel natali Sanctorum, sive officiis divinis anni circuli die noctuque, auxiliante Domino, debeant celebrare, sicut in sancta, ac *Romana* ecclesia a sapientibus, ac venerabilibus Patribus traditum fuit. (In fine p. 110.) Explicit breviarium ecclesiæ ordinis *Rominæ*.“

a
Variis muta-
tionibus &
additionibus
expositus.

viato nempe officio canonico in *Lateranensi* capella pontificia, quod fratres minores Ord. S. FRANCISCI ceu *Romanum* adoptarint a).

VII. Extat LEIDARDI ad CAROLUM M. epistola, quam adducit LAU-NOYUS de schol. *Parisi.* p. 38. c. 7. de ordine psallendi in ecclesia *Lugdunensi*, a se restaurato, ut secundum ritum sacri Palatini omni ex parte agi videatur, quidquid ad divinum persolvendum officium ordo exposcit. AGO-BARDUS eius successor de correctione antiphonarii, a se suscepta, ita loquitur: „Antiphonarium correximus, amputatis, quæ vel superflua, vel levia, vel mendacia, aut blasphema videbantur. Idem egit eius adversarius AMALARIUS *Metensis* diaconus de ordine antiphonarii, testaturque utriusque opus, ac WALAFRIDUS STRABO, ut iam notavit Laz. BOCQUILOT in tract. histor. de liturgia sacra lib. I. c. 10. Argumentum hoc est insignis libri de canonum observantia, a RADULPHO conscripti, ut discipulos ab antiquo ordine psalmodiæ, ad tramitem revocet, ut *canonicam vitam professi in canonicis officiis canones servant* &c. ut mox primam propositionem inscribit, auspiciaturque opus dedicatum: *Religiosis Patribus Dominis Priori de Windesheim & suis comprioribus, fratribusque ordinis S. AUGUSTINI diocesis Traiectensis.* Præter alios etiam S. NORBERTI affeclas incescit, institutum regularium eiusmodi canonicorum sequentes b). Agit potissimum

de

a) „Quoad divinum (inquit De canon. observ. prop. XXII.) officium, hodie omnium credulitas & opinio divulgatur, quod nullæ ecclesiæ fervent in illo ordinem sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, nisi fratres minores, nec in aliquorum, nisi in ipsorum breviariis & libris contineatur, ex eo, quia beatus FRANCISCUS in regula præcipit, ut clerici faciant divinum officium secundum dictum ordinem, ubi breviaria habere possunt. Huius autem rei *Romæ* contrariam didici veritatem. Nam olim, quando *Romani* pontifices apud *Lateranum* residebant, in eorum capella servabatur *Romanum* officium non ita complete, sicut in aliis urbibus ecclesiis collegiatis. Imo clerici capellares sive de mandato papæ, sive ex se, officium *Romanum* semper breviabant, & sæpe alterabant, prout Domino papæ & cardinalibus congruebat observandum. Et huius officii ordinem vidi *Romæ* a tempore INNOCENTII III. relictum. Et istud officium brevium secuti sunt fratres minores. Inde est, quod breviaria eorum, & libros officii intulunt secundum consuetudinem *Romanæ* curiæ, non autem curaverunt mores aliarum ecclesiarum urbis *Romæ* recipere & observare. Et sic dictum officium capellare debet dici ordo sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, fecerunt, quod regula

iubet: fin autem. Aliæ autem nationes orbis *Romani* libros & officia sua habent e directo ab ipsis ecclesiis *Romanis*, & non a capella papæ, sicut ex libris & tractatibus AMALARI, WALAFRIDI, MICROLOGI, & cæterorum de officio divino scribentium colligitur evidenter.“

b) „GELASIUS (inquit prop. VII.) papa II. in quadam epistola ad fratres regulares canonicos præcipit, ut officiorum celebrationes apud eos iuxta omnem catholicæ ecclesiæ consuetudinem celebrentur. Cum NORBERTUS novam quandam religionem canonicorum sub regula B. AUGUSTINI instituisse, GALTERUS *Magalonensis* ecclesiæ, quæ ordinis vestri existit, episcopus in quadam epistola ad fratres regulares *Calmosiacenses* scripta sic dicit: sit Dominus NORBERTUS religiosus & sanctus &c. Porro canonici officii mutationem, quam nescio per quas antiphonarum & psalmodiarum varietates trifaria temporum permutatione prædicat esse sequendam, sacris canonibus, & ipsi B. AUGUSTINO obviare testamur. Si enim canonici vocamur, & canonicam vitam professi sumus, canones a *Romana* ecclesiâ matre nostra amplecti præ omnibus, & præcipue in ecclesiæ officio imitari debemus.“

de psalmis, eorumque per singulos dies & festivitates distributione, & numero, qui pervertebatur, præsertim ne integrum curreret psalterium, provocatque ad institutionem S. BENEDICTI per hebdomadæ cursum psalterium præscribentis: ad monasteria canonicorum in *Italia*, & in partibus superioribus Occidentis: sæculares ecclesias per *Alemanniam*: religiosos plures, ut Dominos de domo *Teutonicorum*, variosque ordines sub regula præsertim S. BENEDICTI. Unde colligitur, tempore RADULPHI, hoc est sæc. XIV. aliter ac deinceps acceptum esse, quod in regula c. 18. S. BENEDICTUS *hoc præcipue* commonet, „Ut si cui forte hæc distributio psalmorum displicuerit, ordinet, si melius aliter iudicaverit, dum omnimodis id attendatur, ut omni hebdomada psalterium ex integro numero centum quinquaginta psalmorum psallatur, & dominico die semper a capite repetatur ad vigiliis.“ Mutationi occasionem dabat multiplicatio festorum, seu potius festivitatum Sanctorum, in quibus psalmos, antiphonas, & lectiones ad diem pertinentes dici vult S. BENEDICTUS. Sed occurrebant facile antiqui, paucis maioribus festivitibus fervatis, alia sub ritu simplici seu *humilitate feriali*, ut RADULPHUS approbat, agebant festa Sanctorum. Contra apud alios acritatem ægre fert RADULPHUS. „*Carmelita* quoque (pergit) satis probe servant. Et præterea secundum distributionem beati BENEDICTI idem servant *Carthusienses, Cistercienses*, & cæteræ religiones monachales. Imo obediendo dicto sacro canoni, & servando beati BENEDICTI regulam, in psalterio hebdomadatim perfolvendo, inter canonicos & monachos differentia aliqua non existit. Nam ubi monachus dicit nocturnum secundum suam divisionem, canonicus in simili die nocturnum dicere tenetur secundum *Romanam* divisionem. Et cum monachi a sua regula adhuc non declinaverint, tamen canonici quamplures in diversis nationibus a dicto canone diversimode declinarunt. Ob festorum scilicet concursum, quibus aut debitus non servabatur psalmorum numerus, aut proprii de festis psalmi cursum psalterii sistebant. Invaluerat tunc trifaria temporum permutatio, *proprium* nimirum *de tempore, Sanctis, & commune de Sanctis*, qua partitione accidit, ut promiscue in festis, de communi psallendo, psalterii cursus interrumpetur. Vult autem, ut canonici regulares monachos potius sequantur, quam canonicos sæculares, qui eum ritum habebant, ab illisque, ut antea vidimus, fratres minores: in quos passim invehitur, iisque hanc mutationem tribuit. „Etsi (inquit paulo post) canonici sæculares, quibus durus est hic sermo, abierunt retro, & cum dicto canone amplius nolunt ambulare, nunquid & vos vultis abire? Certissime vos, qui inter religiosos & ecclesiasticos viros in canonica degitis vita, debetis cum monachis, qui non declinaverunt, remanere. Nam dicit

a „NICOLAUS P. quod religiosi canonici a sanctorum monachorum consortio „non sunt seiuncti.“ Ordinem hic in S. BENEDICTI regula præscriptum designat, quem in psalterii saltem cursu canonicis commendat. Eundem ad antiquum *Romanum* ordinem propius accedentem, adeoque constanter retentum, & ab ecclesia probatum quod aliqui immutare conarentur, *Walafridus STRABO* indignatur a): Videtur quidem dudum ante, concilium *Toletanum* XI. in *Hispania* aliquid contrarium ordinasse, ut refertur apud *GRATIANUM*: „Abbatibus sane indultis officiis, quæ iuxta voluntatem sui „episcopi regulariter illis implenda sunt, cætera officia publica, id est vespers, matutinum, sive Missam aliter, quam in principali ecclesia celebrare non liceat.“ Non constat, quousque hæc pertinuerint, an ultra, quam *AMALARIUS* iam tempore S. GREGORII immutationem hic factam esse tradit, cuius iussu factum sit, ut monachi varietates officiorum per annum communiter cum *Romana* ecclesia observarent: nempe ut *alleluia* in septuagesima cum clericis dimitterent: in passione, 15. dies ante pascha in responsoriis *Gloria Patri* non dicerent, & triduo ante pascha novem tantum psalmos, & novem lectiones sicut clerici recitarent. Fuisse tamen & alia monasteria, ubi ordo divinorum officiorum secundum Sancti BENEDICTI regulam conservaretur, tradit idem auctor. Refert hæc P. HERRGOTT, studiose in mutationem officii divini secundum regulam S. BENEDICTI inquirens, in præfatione operis *de antiqua monastica disciplina*. Sed quoniam de prima illa mutatione, iussu GREGORII facta, nihil certi comperit, fatius esse duxit, illam *Cassinensis* cœnobii vastationi tribuere, colligitque ex epistola PAULI diaconi b). Ut primum hæc psalmorum immutatio facta fuit, dum singulis festis proprii sunt addicti, saltem in quadragesima alicubi repetitum fuit alterum officium cum Missa, ut idem observavit P. HERRGOTT: „Præ-
„terea

P. I. dist. XII. c. 13.

Supplem. in lib. IV. de div. off. apud P. Herrgott.

§. 2. b

§. 4. p. XLVIII.

a) „Est enim ille ordo (inquit de reb. ecclæs. c. 25.) officiorum laudabilis, quem beatus Pater BENEDICTUS monachis constituit observandum, scilicet, ut qui proposito a cæteris discernuntur, etiam continuæ servitutis penso, aliquid amplius cæteris persolvere studeant. Quam dispositionem ideo a pastoribus ecclesiarum non interdicti putamus, quia & vicina est auctoritati *Romane*: Et quia beatus GREGORIUS vitam egregie Patris BENEDICTI describens, regulam ab eo conscriptam, in qua idem officiorum ordo habetur collaudans sua auctoritate, statutis eius favere videtur. Sunt tamen, qui nescio qua præsumptione, non ea velint constitutione uti, volentes pigritiam vel protervitatem suam illo excusare permissu, quo sanctissimus vir per humilitatis suæ magnitudinem videtur concedere,

ut si cui displicuerit distributio eius, quam fecit, psalmorum, ordinet, si aliter melius iudicaverit: quasi quiddam melius possint suoque ordini congruentius invenire, quam ille, qui spiritum omnium Sanctorum dicitur plenus fuisse.“

b) „De psalmorum (sunt PAULI diaconi verba) canendorum per singulos septimanæ dies divisione, si cui melius visum fuerit, quam ipse beatus Pater instituit, ab ipso habet licentiam, ut melius æstimaverit, canere. Nec debent cogi monachi (*Galliæ & Germaniæ*, de quibus sermo fuit . . .) qui nunc *Romano* more psallunt iuxta institutionem sacræ huius regulæ psalmos dividere: sed possunt, si vobis ita videtur, solito more canentes arctioris vitæ normam suscipere.“

„ terea (inquit) festis diebus in quadragesima occurrentibus post Missam matutinalem, quæ de feria erat, omnem psalmodiam propter officium festi ex integro repetebant.“ Agit ibi de mutationibus & additamentis, in divino officio factis a decimo Christi sæculo. IOANNES in vita S. ODDONIS *Cluniacensis* ingentem sane numerum extra ordinem quotidiani cursus designat a). Cum disciplina *Cluniacensi* passim in monasteriis eiusmodi additiones cursui ordinario accessere. De quibus etiam in dialogo inter *Cluniacensem* & *Cisterciensem* monachum apud MARTENIUM mentio fit, hæcque designat *Cluniacensis preces, suffragia, psalmos, & illam longam nostram letaniam, & cursum S. MARIE, operando manibus extra oratorium decantare.* Carpit vero *Cisterciensis*: „ Quidquid (inquit) contra rationem & SS. Patrum statuta præsumitur, religiosa devotio vel devota religio nequaquam recte dicitur. Itaque longa totius corporis prostratio contra decretum SS. Patrum præsumta, & matutinales laudes vestræ cum celebritate Primæ in horis incompetentibus contra ordinationem regulæ celebratæ, erunt minus fructuosæ ipsis hymnis earundem horarum.“ Videtur per hymnos ipsam designare hymnodiam seu cantum, cuius solemnitas, ut ante de *Gracis* diximus, prolixitate officii facile impeditur, aut saltem labor manuum sistitur, ut ibidem sæpe *Cisterciensis* monachus repetit. Vel quod ANSELMUS *Havelbergensis* apud PEZIUM de ordine Can. Regul. etiam in canonicis regulis notat, operis, lectionis, & orationis privata posthabentur exercitia; æquumque de hac re iudicium fert b). PETRUS *Blesensis* ep. 86. aliud ex ea re vitium notavit in *Cluniacensibus* c): Accidit, ut varia

a

T. V. anecd.
p. 1601.T. II. P. II.
anecd. c. 20.

b

c

ob

a) „ Etenim (inquit) in cotidianis diebus inter diei noctisque cursus centum triginta octo canebant psalmos, ex quibus quatuordecim nos dimisimus propter pusillorum animos, exceptas peculiare orationes, quas nostri hæcenus frequentant fratres: qui videlicet modum psalterii videntur excedere. Similiter duabus missis identidem letaniis. Per singulas vero horas canonicas bis flectebant genua. In octavis quas diximus septuaginta quinque tantum canebant psalmos inter prædictos cursus & semel flectebant genua & bis resiciebantur.“

b) „ Multiplicitatem quoque (inquit) familiarium psalmorum sicut non requiro, ita nec linguis loqui in huiusmodi prohibeo, maxime hoc approbans, ut id studii psallentes & orantes habeant, quatenus, quod ore profertur, mente versetur, & ne operis ac lectionis exercitium, vel secretæ orationis turtureum sacrificium per orationis & psalmodiæ in communi protelationem excludatur, cum hæc oporteat fieri, & ista non omitti.“

c) „ Quid quæso dulcedinis aut devotionis invenies apud eos, quibus versa est in nauseam numerosa atque confusa iteratio & farsura psalmorum. PAULUS dicit, *psallam spiritu, psallam & mente.* Si psallentibus non adsit devotio, licet eundem psalmum millies repetant, non est hic psalmus iucunda decoraque laudatio. Doctrina SALOMONIS est: *Fili, ne iteres verbum in ore tuo.* Cumque alibi dicat, *Omnis labor hominis in ore ipsius,* vereor, ne hoc eis nimis periculose aptetur, *labor labiorum ipsorum operiet eos.*“ Piißimus auctor retractat ep. 97. quæ acrius illic scripserat: „ Propter hoc (inquit) adversus magistrum ALEXANDRUM in epistola quadam nuper excandui, & verba, quæ ipsum specialiter contingebant, passus sum in quorundam offensam licentius, quam oportuit, evagari. Fateor, quod psalmodiæ prolixitas, si ex devotione procedit, saluberrima est: si acediam habet sociam, occupatio tamen

T. II. fol.

809.

a

ob fastidium longioris psalmodiæ truncarentur, ut narratur in chron. *Andrensis* monast. apud DACHERIUM, qua ratione obviam ire malo studuerit PETRUS abbas a). de huiusmodi truncationibus intelligo, quod mox dicit *sui temporis*, id est sæc. XIII. *Abbatēs & monachos negligenter mutasse opus DEI, & pro sua desidia abbreviasse.* Nihilominus eodem sæc. XIII. HUMBERTUS ord. Prædic. Magister generalis in præfat. tr. de erudit. religiof. protensam, & totum fere diem occupantem, psalmodiam exagitat.

Laus perpetua.

L. XV. hist.
eccl. c. 23.

n. 204.

L. III. hist.
c. 5.

VIII. Peculiariter hic memorandum est *Acæmetarum* genus singulare monachorum *non dormientium* in Oriente, hoc vero medio ævo longe lateque propagatum etiam in Occidente: sodalitate monachorum eam ob rem in tres cœtus divisa, ut de Orientalibus NICEPHORUS testis est, idemque passim de Occidente produnt ecclesiastica monumenta, ac plurimum monasteriorum instituta, ut apud MABILLONIUM præfatione II. in sæculum quartum *Benedictinum* videre licet, qui contra *Carolus* COINTIUM in *Agaunensi* monasterio, aliisque ad eam normam institutis (veluti *Cabillonensi* S. MARCELLI, *Dionysiano* prope *Parisi*) id obtinuisse institutum probat. Contendebat COINTIUS, quando ab ACHIVO III. *Agaunensium* abbate in veteri historia eius monasterii *Agaunenses* dicuntur, diu noctuque angelico more divinis laudibus instituisse, non significari *perennem laudem*, uti vocari solebat apud *Latinos* hoc institutum: quodque S. GREGORIUS *Turonensis*, de psalmodia huius monasterii agens, vocat *psallentium assiduum*, non ideo dici, quod iuge fuerit, sed quod statutis temporibus celebratum sit, eum ad modum, quo CASSIANUS orationum assiduitatem vocat quotidianam celebrationem Tertiæ, Sextæ, & Nonæ. At luculenter ex usu aliorum monasteriorum ad instar *Agaunensium* institutorum, contrarium patet: veluti de *Laudunensi* monasterio in codice *Compendiensi* legit MENARDUS, S. SALABERGAM in eo trecentas adunasse famulas Christi, chorisque dispositis per turnas ad instar *Agaunensium* monachorum canendi normam disposuisse, refertque MABILLONIUS, ac edidit ipsa acta, quorum epitomen in codice *Compendiensi* legit MENARDUS, quæ sic habent: „Infra exigui temporis spatium coacer-
vata in eodem loco sunt, vel monasterio adunata plus minusve trecentæ
„ fa-

honestæ est: & si vagos excursus mentis omnino non reprimat, per eam saltem homo studiis honestioribus assuecit.“

a) „ Ut fastidium de medio tolleretur, & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur, auctoritate Domni PETRI abbatis multiplex psalmodia syncopata potius quam eatenus

in usu habita fuit intermissa: solam quoque litaniam cantari fecit, & illam, quæ maiorem Missam præcessit, extra Quadragesimam intermitteri præcepit. In Sanctorum suffragiis antiphonas, quas breviores sciebat, iussit decantari, audiens longiores a dicentibus eas turpiter syncopari.“

„famulæ Christi, illisque dispositis per turmas ad instar *Agaunensium* monachorum, *Habendique* normam disposuit: die ac nocte præcepit psallendo canonem omnipotenti DEO personare.“ COINTIUS loco *Agaunensium* contra fidem omnium manuscriptorum, a MABILLONIO visorum, immerito reponendum putaverat *Luxoviensium* monasterium, ubi id instituti viguisse iam tempore S. COLUMBANI COINTIUS affirmat, MABILLONIUS vero longe postea susceptum probat: non obstante testimonio S. BERNARDI in vita S. MALACHIÆ S. COLUMBANUM apud *Luxovium* factum esse in gentem magnam, & quidem tam magnam, ut succedentibus sibi vicissim choris continuarentur solemnia divinatorum; ita ut ne momentum quidem diei ac noctis vacaret a laudibus. Idem institutum in monasterio *Habendensi* & *Laudunensi* S. SALABERGÆ obtinuisse concedit COINTIUS, negat vero de *Agaunensi*, *Cabillonensi* S. MARCELLI, & *Dionysiano* prope *Parisiis*. Quando vero die nocteque laudes divinæ cani dicuntur, an per distinctos choros, ac turmas id factum, dignoscendum est, anque laus perennis fuerit? De monasterio S. DIONYSII ex pluribus chartis apud *Dubletum* MABILLONIUS probat, ac inter alios testem profert Anonymum quemdam, DAGOBERTUM in eodem cœnobio monachos instituisse, qui turmatim ad instar monasterii *Agaunensium*, sive S. MARTINI *Turonis* psallerent, consuetudine hac iussu CLODOVEI, & PIPINI a posteris etiam continuata. Eundem ritum GONTRANUM in monasterio S. MARCELLI *Cabilonensis* in prima sua fundatione instituisse MARTENIUS in Itinere suo litterario attestatur. *P. I. p. 225.* Quod in aliis non paucis monasteriis institutum fuerit in *Galliis Divionensi* S. BENIGNI, *Parisiensi* S. GERMANI, S. MEDARDI, & beatæ Mariæ puellarum apud *Suessionas*, atque *Corbeiensi* S. PETRI, porro commemorat MABILLONIUS. Quod alii de *Germaniæ* nostræ *Augiensi*, *S. Galli*, *S. Blasii* monasteriis asserunt, non adeo compertum est. De *Centulensi* monasterio imprimis ad nostrum institutum est in actis *Benedictinis* relata ANGILBERTI *Centulensis* abbatis constitutio: qui ad iugem psalmodiam trecentos monachos instituit cum centenis pueris, qui fratribus in tres turmas divisus, sibi que alternatim succedentibus in auxilium canendi & psallendi interessent a). Et ita

a) Ita ut chorus S. Salvatoris iuxta chron. *Centulense* lib. II. c. 9. apud DACHERIUM, centenos monachos cum quatuor & triginta pueris haberet; chorus S. RICHARDI centenos monachos ac triginta tres pueros iugiter haberet: chorus psallens ante sanctam passionem centenos monachos, triginta tribus adiunctis pueris, similiter haberet. Ea autem ratione ipsi chori tres in divinis laudibus, ut sequitur, personabunt, ut omnes horas canonicas in commune simul omnes de-

cantent, quibus decenter expletis, uniuscuiusque chori pars tertia ecclesiam exeat, & corporeis necessitatibus vel aliis utilitatibus ad tempus interserviat. Certo temporis spacio interveniente ad divinæ laudis munia celebranda denuo redeunt. In unoquoque etiam choro id iugiter observetur, ut sacerdotum ac levitarum, reliquorumque sacrarum ordinum æqualis numerus teneatur: cantorum nihilominus & lectorum æquali mensura divisione ordinetur, qualiter chorus invicem non gravetur.

ita iuxta Orientalium morem plerumque fiebat. Notandum tamen, quod in regula S. COLUMBANI c. 7. habetur de vigiliis nocturnis: *ut totius psalterii inter duas supra dictas noctes numerum cantent XII. choris &c.* In quæ verba MENARDUS in concordia regularum c. 23. quædam pro præsentī argumento annotat: „In monasterio S. COLUMBANI erat laus perpetua, id „est perpetuo die & nocte in oratorio Dei laudes canebantur a diversis monachorum choris sibi succedentibus. Notandum tamen est hos duodecim choros in diversis oratoriis officium divinum celebrare solitos. Nam tam prolixum officium non potuisset persolveri integro die a duodecim choris sibi in eodem oratorio succedentibus: puto igitur plura olim fuisse oratoria in monasterio S. Columbani, in quibus tres vel quatuor ex his duodecim choris sibi in Dei laudibus celebrandis succederent. Quod si ergo duo supponantur oratoria, adhuc numerus ternarum turmarum in duas noctes facta distributione manet.“ Sed observavit MABILLONIUS, duodecim choros, seu choras pro antiphonis promiscue apud S. Columbanum fumi, quas pariter choras vocat DONATUS episcopus *Vesontinensis* in Reg. c. 75. atque etiam viginti quinque designat, quemadmodum S. COLUMBANUS alibi. Ut adeo pro argumento laudis perennis *Luxovii* a S. COLUMBANO institutæ fumi non possit a). Singulare est, quod de S. AMATO refertur in eius actis de Parthenone *Habendenfi*, cuius condendi ROMARICO auctor fuit: „ibique opitulante Domino multis virginibus psallentium per septem turmas, in unaquaque turma duodenis psallentibus diu noctuque iugiter instituit.“ Singulariter etiam est, quod de *Pragensi* ecclesia metropolitana *Bohemiæ* narrat RADULPHUS *Tungrensis*: „Agitur iugis (inquit) & continua laus Dei diu noctuque per psalmodiam, horis videlicet & temporibus, quibus alia divina non celebrantur. Et felicitis memoriæ CAROLUS IV. ecclesiasticus imperator, ad huiusmodi continuam laudem agendam, aliud quam psalterium congruentius non invenit.“ Cœptum hoc ergo fuit in illa ecclesia metropolitana, quo tempore fere in monasteriis cessavit, alio paululum ritu, ut videtur extra tempora ordinaria horarum canonicarum publicique divini officii per iugem psalmodiarum cantilationem. Hugo MENARDUS ex *Hieron.* EMSERO in vita S. BENNONIS *Misnensis* episcopi refert, in illa etiam cathedrali ecclesia laudem perennem obtinuisse. Atque ecclesia hæc non solum *Germaniæ*, sed etiam urbis *Romæ* basilicis præfertur, sola ex omnibus cœlestem illum angelorum concentum æmulata, ubi sine intermissione divina resonant carmina. SUR. XVI. *Iunii*.

L. VIII. Ant.
nal. n. 13.

Prop. 8.

c. 23. concordia
regularum

a) Vid. MABILL. n. 16.

IX. Mo-

IX. Monere nihil est opus, medio hoc ævo horas statas officii divini, seu canonicas publice semper in ecclesiis, seu oratoriis celebratas fuisse: cum apud monachos in Oriente, ut ex CASSIANO intelleximus, olim, præter nocturnas & vespertinas synaxes, privatim fuerint transactæ in cellis. Singulari vero cura hoc ævo in regulis passim editis distributa est psalmodia, & sollicitè servata, ut etiam minima titubatio multa non careat in regula S. COLUMBANI apud HOLSTENIUM a). Monachi ad ecclesiarum regimen undique ex monasteriis acciti, ibidem quoque istum divini officii ordinem instituerunt. Apud vetustum auctorem in chronologia *Lirinensi* legit MABILLONIUS de AGRICOLO, ex eodem cœnobio raptò ad *Avenionensis* ecclesiæ cathedram: „Voluit etiam horas canonicas & divina officia deinceps in eadem ecclesia, eodem modo, quo solerent in monasteriis, alternis videlicet cantibus recitari. Nondum enim in illis partibus invaluerat ille mos, quem aliquot ante annos DAMASUS pontifex maximus invexerat.“ Paulo ante dixi, quæ fuerit in *Romana* præsertim ecclesia divini officii ratio: quam etiam vicissim monachi, præsertim quoad canendi peritiam, inde haurire festinabant, veluti de *Anglia* docet BEDA, misso illic sub AGATHONE archicantore IOANNE: „Quatenus in monasterio suo cursum canendi annuum, sicut ad *Sanctum Petrum Romæ* agebatur, edoceret. Egitque Abba-IOHANNES, ut iussionem acceperat pontificis, & ordinem videlicet, ritumque canendi ac legendi viva voce præfati monasterii cantores edocendo, & ea, quæ totius anni circulus in celebratione dierum festorum poscebat.“ Additque, venisse e monasteriis cæteris *Angliæ* omnibus, ut *Romanum archicantorem audirent*. Poterat hoc in monasticis congregationibus semper commode transigi, quod in aliis ecclesiis non æque, deficiente clericorum copia, licebat, etsi id canones faciendum dudum præcepissent: cuiusmodi exemplum affert MABILLONIUS paulo ante laudatus, & MARTENIUS ecclesiæ *Virdunensis* sæc. VII. ex vita S. PAULI, illius ecclesiæ episcopi, qui ex monasterio clericos convocarat in eum finem, ut statutis horis divinum concelebraretur officium, quod antea minus digne fiebat: „Erat autem ita temporibus illis ipsa ecclesia rebus destituta, ut nemo clericorum effect,

Horarum canonicarum publica & privata decantatio.

a P. II. p. 175.

L. IV. biff. c. 18.

De ant. eccl. disc. c. 2.

a) Si decantans psalmum titubaverit: si superfluo sit durus: si contumacius responderit, suppositione: quæ est extraordinarii ieiunii indictio. In psallendi autem officio, præscribitur in regula S. ISIDORI p. 208. ista erit discretio: dato enim legitimis temporibus signo ad horas canonicas festinabunt fratres, cum properatione omnes ad chorum concurrant: nullique ante expletum officium licebit egredi, præter eum, quem necessitas natu-

ra compulerit. Et regula Magistri p. 388. „In exercendo maxime divino officio præ omnibus sanctæ debet militiæ ordo constitui; vel quibus vicibus trames rectæ observationis occurrat, ut vetustatis mos est, & Patrum instituta sanxerunt, id est Matutinis, Prima, Tertia, Sexta, Nona, Vespera, & Completorio, ut compleatur prophetica ordinatio dicens Domino: Septies in die laudem dixi tibi.“

- „ esset, qui assidue, ut sic præcipit ecclesiasticus ordo, Missarum solemnia,
 „ vel psalmorum inibi compleret cursum; sed præ inopia vix, & cum ma-
 „ gno labore per singulos dies adveniebat aliquis forensis presbyter; &
 „ citissime, fatisque indecenter horarum simul & Missæ complens officia,
 „ mercede accepta, revertebatur ad propria. Similiter secundus, & tertius,
 „ cæterique, donec idem ordo confusus a novissimo rediret ad proprium.“
 Videtur MARTENIO, eadem extitisse conditio ecclesiæ *Antisiodorensis* ad usque
 sæculum VIII. quo S. TETRICUS primo anno ordinationis suæ habito concilio
 constituit, qualiter abbates, vel archipresbyteri in ecclesia S. STEPHANI di-
 vinum persolverent officium, uti refert ex historia episcoporum *Antisiodo-*
rensim, integram subnectens institutionem, distributionemque. WALA
 postea sequenti sæculo nono eiusdem ecclesiæ episcopus sedulo hoc curæ
 habuit, uti eadem habet historia: *Nocturno non modo ipse minime defuit of-*
ficio, sed & absentes nominatim requirebat fratres, puerosque. Est apud V.
 L. I. b. 1. c. 27. BEDAM responsum S. GREGORII P. S. AUGUSTINO eam in rem datum: „De cle-
 „ ricorum stipendio cogitandum est, & sub ecclesiastica regula sunt tenendi;
 „ ut bonis moribus vivant, & canendis psalmis invigilent.“ Idem studium
 L. III. c. 5. laudat postea in AIDANO sanctissimo episcopo. GOZELINUS auctor sæc. XI.
 Sec. I. Act. O. in Vita S. AUGUSTINI Angliæ apostoli de ecclesia S. MARTINI agens, quæ,
 S. B. p. 512. inquit, *hactenus manet assiduus ministris officiosa.* Et mox: *In hoc itaque*
oratorio AUGUSTINUS in suo choro quotidiana Domini ministeria celebrabat,
& in psalmis, hymnis, precibus, atque in voce tubæ, quibus castra diaboli
interirent, noctes & dies laudes Domini attollebat. LUITPRANDUS, teste PAULO
 Diac. primus omnium regum, sacerdotes & clericos ordinavit, ut sibi quo-
 tidie divina officia decantarent. Sunt in eam rem conciliorum decreta, ac
 episcoporum pro ecclesiis etiam parochialibus statuta a). *Anglo-Saxones a*
cantu

L. VI. de ge-
 stis Longo-
 bardorum.
 c. 17.

a

a) Sic Concilium *Emeritense* post medium sæculum septimum presbyteris indixit: *Ut de ecclesie sue familia clericos sibi faciant, quos per bonam voluntatem ita nutrant, ut officium sanctum digne peragant, & ad servitium suum aptos eos habeant.* Concilium *Cechitense* in Anglia an. 787. c. 7. vult: *ut omnes ecclesiæ publicæ canonicis horis cursum suum cum reverentia habeant.* Et EADGERUS ibidem c. 45. sæc. X. constituit: *ut quis statis temporibus campanas pulset, & ut omnis tunc sacerdos cantum suum horarium in ecclesia psallat.* In capitulis AHITONIS *Basilensis* episcopi c. 24. presbyteris præcipitur, *ut horas canonicas tam nocturnas quam diurnas nullatenus prætermittant.* In *Reginone* iisque capitibus (lib. I. c. 208.) in quæ inquirere debebant episcopi, eo-

rumque ministri in parochiis visitandis, inter alia erat: *Si clericum habeat presbyter, qui cum eo psalmos cantet. Si nocturnis horis ad matutinas laudes persolvendus omni nocte surgat. Si Primam, Tertiam, Sextam, Nonam certo tempore signo ecclesiæ demittet, & cursum debitum cantet.* In hom. quarta LEONIS IV. ad presbyteros præcipitur: *Omni nocte ad nocturnas horas surgite: cursum vestrum horis certis decantate.* In capitulis GUILLEBERTI episc. apud BALUZIAM T. II. capitul. p. 1377. statuitur: *Ut dominicus, & festivitates præcipuas excolere per gradalem suam & nocturnalem canticum non ignoret.* In sermone synodali, qui S. UDALRICO *Augustano* tribuitur, id requiritur: *Cantum nocturnalem atque diurnum novcrit.*

cantu nomen horis canonicis indidisse, docent canones AELFRICI ad WLF-
 NUM episcopum in libro de priscis *Anglorum* legibus, sermone *Anglo-Sa-*
xonico antiquo conscriptis, & a *Guilielmo* LOMBARDO latine redditus: „Ad
 „presbyteros spectat, & ministros Dei omnes, ut ecclesiam suam sancto co-
 „lant obsequio, septem in ea horarios cantus psallant, ut a synodo consti-
 „tutum est, videlicet **Uthsang**, id est, *cantus antelucanus*. **Primsang**,
 „id est, *cantus matutinus*. **Undersang**, id est, *cantus tertianus*, vel
 „ad horam diei tertiam. **Middagsang**, id est, *cantus meridianus*.
 „**Nonfang**, id est, *cantus nonalis*, vel ad horam diei nonam. **Efsen-**
 „**sang**, id est, *cantus vespertinus*. **Niht** (sang), id est, *cantus noctur-*
 „**nus**, qui est septimus.“ Scripturam istam mendosam integram exhibet
Franc. JUNIUS in *Glossar. Goth.* his verbis: „Septem . . . erant cantus ho-
 „rarii (*seofon tidsangas*) quos ecclesia vetus, iuxta synodi constitu-
 „tionem, quotidie tenebatur observare; videlicet **Uthsang**, *cantus ante-*
 „*lucanus*. **Primsang**, *cantus matutinus*. **Undersang**, *cantus tertia-*
 „*nus*. **Middagsang**, *cantus meridianus*. **Nonfang**, *cantus nonalis*.
 „**Efsensang**, *cantus vespertinus*. **Nihtsang**, *cantus nocturnus*.“ De
 S. VILLIBRORDO, & comitibus *Angliæ* apostolis S. BEDA memorat: *Qui* L. V. c. II.
cum cogniti essent a barbaris, quod alterius essent religionis: nam hymnis
& psalmis semper & orationibus vacabant &c. Possunt hæc etiam de psal-
 modia extra ecclesiam intelligi. Quale idem de *Benedicto* BISCOPO, licet
 ægrotante, habet exemplum: *Non facile ad explendum solitum psalmodiæ*
cursum linguam vocemque poterat levare: per singulas diurnæ sive nocturnæ
orationis horas aliquos ad se fratrum vocabat, quibus psalmos consuetos duo-
bus in choris resonantibus, & ipse cum eis, quatenus poterat, psallebat.
 Quod idem de GERVINO etiam *Centulensi* abbate memoriæ proditum memorat
 MABILLONIUS. Non videtur defuisse hic vocis contentio ac cantus; qua-
 lem etiam GREGORIUS *Lingonensis* S. GERMANUM commemorat, licet so-
 lum, impendisse, *qui tanquam multarum vocum per trium horarum & fere*
amplius spacium audiebatur. Apud P. HERRGOTT in ordine *Cluniacensi* BER-
 NARDI occurrit circa privatam etiam recitationem non solum *cantandi*, sed
 etiam *exultandi* vox: sed voces eiusmodi non adeo semper præcisum ha-
 bebant significatum a). Auctor sæc. IX. cuius librum de benedictione Dei
 STEVARTIUS edidit, habeturque apud CANISIUM, carpit nonnullos sacerdo-
 tes & episcopos, qui *surgentes, dum se vestibus induunt, diurna peragunt*
officia: putantes sibi sufficere posse, si saltem quoquo modo illa decantent:
 igna-

Pag. 131. edit.
 Cantabrig.
 1644. in f.

Edit. Amstel.
 p. 366. v. Un-
 dorninat.

De cursu
 Gall. n. 72.
 De vitis PP.
 c. 3.
 p. 274.

a) „Nullus in maiori ecclesia cantare debet ali-
 quam horam, vel etiam commemorationem San-
 ctorum, nisi forte solus secum præter D. ab-
 batem, nisi cum conventu (exceptis illis, qui

propter Missam suam ad regularem horam non
 occurrere possunt) hac sola causa, finita Missa,
 ibidem ante altare quiete exultabunt horam.“

ignari, quia horæ sunt in sancta ecclesia constitutæ; quibus per diem & noctem divinæ servitutis officia persolvantur. . . Quas si negligimus, sanctorum Patrum institutis contrainimus: quibus contraire periculosum est. Neque enim possunt communionem sanctam ecclesiæ habere, qui eius instituta, etsi non verbis, opere vero impugnare nituntur: dum, quod permaximum est in sancta ecclesia, si cum caritate & pietatis studio peragatur, id est, laudis divinæ psalmodia modulata, & Missarum solemnia, nec temporibus congruis, nec religiosis celebrant affectibus. In vita B. NOTKERI Balbuli sic legitur:

Ad. O. S. B.
sec. V. p. 15.

„Habet illa Sancti GALLI basilica capellas, in quarum una angulari foribus, proximo NOTKERUS psallere erat solitus. Accidit autem, ut quadam die, ad Nonæ synaxim non veniret, nec eam per se caneret.“ Ita EKKEHARDUS, qui idem S. UDALRICUM tum iuvenem tale monitum a S. WIBORADA accepisse narrat: „Si, ut facillime fit, aliquo carnis igne incensus fueris, loco, in quo fueris, mutato, *DEUS in adiutorium meum intende, Domine, ad adiuvandam me festina*, mox cantabis.“ Eundem sensum accipit, quod PETRUS DAMIANI ad ALEXANDRUM II. scribit: *tria superarum millia unum pœnitentiæ annum explere cum modulatione psalmorum*. Nota demum locum apud auctorem vitæ ALCUINI: *Iuvenis psalmorum modulationem secretam non tantum, quantum aliam lectionem amaverat*.

Nocturnæ vigiliæ.

X. Nocturnarum vigiliarum celebritas ad normam & imitationem primævarum *vigiliarum* semper in monasteriis perennavit, plerumque noctium longitudini commensurata. Regula S. COLUMBANI multis hic involvitur tricis ob codicum depravationem. Qua de re MENARDUS in observationibus, COINTIUS in annal. eccl. *Francorum* ad an. 590. n. 43. & sequentibus, ad eundemque annum MABILLONIUS in annal. BENED. n. 13. videri possunt. Ad nostrum quod pertinet institutum, id palam est, pro noctium vel brevitate, vel longitudine antiphonas cum psalmis vel diminutas fuisse, vel auctas, perinde ac in regulis aliis huius ævi a). Refert S. COLUMBANUS c. 7. apud HOL-

STE-

a) „Non enim (ut habetur in S. COLUMBANI regula c. 7. apud HOLSTENIUM) uniformis esse debet pro reciproca temporum alternatione: longior enim per longas noctes, breviorque per breves esse convenit. Inde & apud seniores nostros ab octavo Kalendas *Iulii* eum noctis augmento sensim incipit crescere cursus a duodecim ehoris (apud MENARDUM vox *duodecim* abest) brevissimi modi, in nocte sabbati sive dominicæ, usque ad initium hyemis, id est, Kalendas *Novembris*, in quibus viginti quinque canunt antiphonas psalmorum eiusdem numeri: qui semper tres loco duobus succedunt

psaltis: ita ut totius psalterii inter duas supradictas noctes numerum cantent duodecim ehoris, cæteras temperantes tota hieme noctes; quæ finita per ver sensim per singulas hebdomadas terni semper decedunt psalmi, ut duodecim in singulis noctibus tantum antiphonæ remaneant, id est, quotidiani hiemalis triginta sex psalmi cursus: viginti quatuor autem per totum ver, & æstatem, & usque ad autumnale æquinoctium, id est, octavo Kalendas *Octobris*, in quo similitudo synaxeos est, sicut in vernali æquinoctio, id est, octavo Kalendas *Aprilis*, dum per reciprocas vices paulatim crescit, & decrescit &c.“

STENIUM alium aliorum usum, postquam varietatem in numero psal-
 -orum & antiphonarum pro ratione temporum paucis vindicasset a). In re-
 -gula quadam apud HOLSTENIUM huius medii ævi duodenarius cantandi psal-
 -mos figitur numerus, quemadmodum hætenus in ordine S. BENEDICTI ser-
 -vatur: in hoc etiam a regula S. BENEDICTI recessit regula Magistri, quod
 -potius in psalmodum impositionibus aut antiphonis discrimen posuerit in
 -hyeme & æstate nocturni officii, quam in lectionibus, quas congruentius
 -BENEDICTUS voluit ob noctium brevitatem abbreviari b). Occurrit, ut passim
 -in his regulis, *Rogus DEI*, estque litania *Kyrie eleison*: impositiones au-
 -tem sunt antiphonarum, vel responforiorum, aut psalmodum veluti into-
 -nationes. In regula S. DONATI c. 75. *Choræ* ad consimilem ordinem vigi-
 -liarum notantur c). Ita ut numerus psalmodum in æstate & hyeme per
 -diversas choras distributus fuerit secundum plures aut pauciores imposi-
 -tiones antiphonarum, & responforiorum, quasi divisiones nocturnorum, ut
 -nunc dicimus. Combinationes vero psalmodum non fert regula *Magistri*,
 -nisi

P. II. p. 291.

Ibid. p. 387.

c

a) „Et ideo (inquit) licet longitudo standi aut
 cantandi sit varia, unius tamen perfectionis
 erit æqualitas orandi in corde, ac mentis cum
 DEO iugis intentio. Sunt autem quidam ca-
 tholici, quibus idem est canonicus duodenarius
 psalmodum numerus sive per breves sive per
 longas noctes; sed per quaternas in nocte vi-
 ces hunc canonem reddunt ad initium noctis,
 ad mediumque eius, pullorum quoque cantus,
 ac matutinum.“

b) „Ergo psalmi nocturni tempore hiemis, hoc
 est, ab æquinoctio hyemali usque ad æquino-
 ctium vernale: id est ab VIII. Kal. *Octobris*,
 usque ad VIII. Kal. *Aprilis*, sed melius us-
 que ubi fuerit pascha, quia noctes maiores sunt,
 dici debent antiphonæ XIII. Currente semper
 psalterio, & responforia tria: ut fiant XVI.
 impositiones, secundum numerum prophetarum
 extra lectiones versum & *Rogus DEI*; ut iam
 istæ sedecim impositiones in nocturnis quam
 octo matutinarum impositiones similiter XXIV.
 viginti quatuor vicibus secundum XXIV. senio-
 rum imitationem genua nostra in nocte DEO
 flectantur cum laudibus. Nam in noctibus maio-
 ribus ideo plus psalli debet, ut sicut vobis DEUS
 ad repausationem prolixum spacium iunxit in
 nocte, & nos ei peragendas gratias inungamus
 in laudem. Tempore vero æstatis hoc est a
 pascha usque VIII. Kal. *Octobris* octo dicantur
 antiphonæ, currente, ut supra diximus, sem-

per psalterio, & tria responforia extra lectio-
 nes & versum & *Rogus DEI*: ut tam istæ duo-
 decim impositiones viginti vices cogat parvæ
 noctis ratio DEO genua incurvare.“

c) „Ab octavo Kal. *Octobris* crescit cursus usque
 ad summum eius viginti quinque choris: quas
 tota hieme, quæ a Calendis *Novembris* inci-
 pit, & finit in Kalendis *Februarii*, cantandas
 in nocturnis vigiliis per noctem sabbati & do-
 minicæ patres nostri sanxerunt. Duodecim ve-
 ro choræ in hieme omni nocte cantandæ sunt,
 usque ad octavo Kalendas *Aprilis*: & post hie-
 mem quindecim choræ in sacris martyrum vi-
 giliis. Et sicut crescit, ita etiam decrescit
 quinque choris: quæ in primo sabbato quinque
 choræ agendæ sunt, ut sint viginti: per alium
 autem sabbatum una hora augenda est usque ad
 Kalendas *Novembris*, usque totus cursus com-
 pleatur: id est viginti quinque choræ psalmo-
 rum: qui per tres menses hiemis numerus com-
 plendus est duabus supradictis noctibus, & post
 hos decrescit in sabbatum. Primo sabbato quin-
 que choræ & singula per alterna sabbata...
 Duodecim namque choræ tempore æstatis in
 sanctarum noctium cursu, id est sabbati & do-
 minicæ, cantandæ sunt. Octo vero semper reli-
 quis noctibus de æquinoctio in æquinoctium can-
 tandæ sunt, id est per sex menses. De æqui-
 noctio veris in æquinoctium autumnii viginti
 quatuor psalmi canendi sunt.“

a
p. 386.

C. III. tit. 7.
p. 67.

nisi cogente necessitate: quam an ordinariam statuerit in æstate, non satis declarat, Impositionum quidem numerum, non æque psalmorum determinando: *nisi ut non minoretur*, quando tot semper impositiones nominantur, quot antiphonæ ac responsoria: alia ratione ac psalmos imponi dicimus a cantoribus, ac paraphonistis, qui *Gloria Patri*, ac etiam oratione iuxta eandem regulam interstinguebantur, nisi quandoque combinari, seu potius conternari necesse esset a). Quamnam vero intelligat necessitatem *conternandi*, seu tres psalmos sub una *Gloria* (addita etiam oratione more veterum *Ægyptiorum*) connectendi, non satis designat. Causa certe non solum noctium brevitatem est, cum subdat: „Nam si aliqua gravior necessitas quavis hora psallentes perurgeat, dicendorum omnium psalmorum singula capita cum una *Gloria* compleant, & sic exeant oratorio: ut quavis necessitate tamen opus DEI non videatur prætermitti.“ Videtur hinc colligi posse, eundem semper psalmorum numerum fuisse, eundemque psalterii cursum, quicquid reliqua variarint, non tam in aliis divini officii horis, quæ ordinarie constanter eundem servarunt ordinem, quam in nocturnis vigiliis eo, quod iam notavi, discrimine secundum regulam S. BENEDICTI, & Magistri, quod hic antiphonarum numerum, c. 44. in hieme præcise duodenarium, in æstate senarium designet; cum S. BENEDICTUS, servato reliquo ordine, lectiones tantum abbreviandas in æstate statuerit. Id quod etiam alibi, quam apud monasticas congregationes, in ecclesiis cathedralibus usuvenisse patet: quemadmodum in vetustissimo ordine *Cambracensis* & *Atrebatensis* ecclesiæ a *Petro ΡΙΤΗÆΟ* vulgato in appendice ad codicem canonum ecclesiæ *Romanæ*, præscribitur de nocturnis vigiliis: „Cum omni vero honestate tractim lectiones legantur, & responsoria decantentur. Nona autem lectio sit evangelica ex homiliis Patrum. Homilia ipsius evangelii a diacono vel presbytero, aut episcopo tota legatur, nisi forte aurora interveniens hoc distulerit.“ In lib. diurno *Rom. pont.* ista legitur sponsonis formula ab episcopo facienda summo pontifici, dum episcopatum suscipit: „Omni tempore per singulos dies, a primo gallo usque

a) „Ergo æstatis tempore, sicut supra designavimus, quia maiores sunt noctes, novem dicantur antiphonæ, & tria responsoria, ut fiant duodecim impositiones secundum nomina XII. apostolorum. Qui nocturni, ut supra diximus, in ipso æstatis tempore a pullorum cantu inchoati & finiti, mox eis matutini subiungantur propter brevitatem noctium. Sed hoc semper tam in hieme quam in æstate, tam in die quam nocte, seu in vigiliis, cum psallitur, caveatur, ne psalmi aliquando combinentur,

quod non licet; sed singulos debere desiniri cum *Gloria*: ut nec orationes inter ipsos agendæ perdantur, nec glorias eorum laudi DEI videamur subducere, um compendiosa negligentia cogimur in se psalmos inferere; quia omni psalmo, cui initium propheta imposuit, constituit & finem. Quod si aliqua necessitas omnes psallentes perurgeat, non combinent, sed conternent: tamen cum gloriis suis subsequantur: & ut citius compleant, & psalmorum numerus non minoretur.“

„que mane cum omni ordine clericorum meorum, vigilias in ecclesia celebrare; ita ut minoris quidem noctis, id est, a pascha usque ad æquinoctium, vigesima quarta die mensis *Septembris*, tres lectiones, & tres antiphonæ, atque tres responsores dicantur: ab hoc vero æquinoctio usque ad illud vernale æquinoctium, & usque ad pascha quatuor lectiones cum responsores & antiphonis suis dicantur; dominico autem in omni tempore novem lectiones cum antiphonis & responsores suis persolvere DEO profiteamur a). Circa psalmodiarum numerum, qui in singulis nocturnis senarius a S. BENEDICTO est ordinatus, eundem antiquum fuisse *Romanæ* ecclesiæ morem, inde usque a S. HIERONYMO repetit RADULPHUS *Tungrensis*. *Propos. 10.*

Et quidem ut in dominica octodecim, in festivitibus novem, reliquis vero diebus duodecim canantur psalmi, exceptis hebdomadis paschæ, & pentecostes, „Sed in dicto (inquit) psalmodiarum numero, & in psalmis ad vigilias noctis decantandis in communibus sacris quotidianis hodie multi, maxime sæculares, regulam sanctæ *Romanæ* ecclesiæ, & sanctorum Patrum constitutiones servare contemnunt. Legitur vero apud GRATIAN. de consecrat. dist. 5. „Provocat ad GREGORII VII. canonem in sacra synodo generali editum b). HONORIUS *Augustodunensis* præcise duodecim psalmos designat post invitorium. *Postea, inquit, tuba cantoris dat signum per sacrament. antiphonam invitatorii, ut excitentur christiani circumquaque, & concurrant c. 47. ad scholam doctorum & pastorem ecclesiæ. Deinde canuntur duodecim psalmi &c. Invitorium autem semper habet modulationem, inquit AMALARIIUS, additque: Nec te moveat, quod invitorium æstivis diebus hebdomadalibus sine modulatione antiphonæ solet dici. Modulationem antiphonæ indirecto opponit paulo ante: Tertius autem psalmus sine modulatione antiphonæ indirecto dicitur. BERNARDUS Cassin. comment. in regul. S. BENED. c. 9. in illud, aut certe decantandus: Supple, inquit, indirectum, & sine antiphona, sicut tertius psalmus, quod in æstate faciunt in partibus Gallicanis.*

In-

a) Vid. T. II. oper. V. THOMAS. p. LXII. Notitia distributionis psalmodiarum, & canticorum ad opus DEI in canonico horarum noctis, & diei cursu iuxta antiquiorem psallendi morem ecclesiæ *Romanæ* ex antiquis monumentis excerpta.

b) „Est autem (inquit) talis tenor: In die resurrectionis usque ad sabbatum *in albis*, & in die pentecostes usque ad sabbatum eiusdem hebdomadæ tres psalmi tantum ad noctem, tresque lectiones. Omnibus aliis diebus per totum annum, si festivitas est, novem psalmos, & novem lectiones dicimus. Aliis autem diebus duodecim psalmos, & tres lectiones recitamus.

In diebus dominicis octodecim psalmos, excepto die paschæ & pentecostes, & novem lectiones celebramus. Illi autem, qui quotidianis diebus tres psalmos, & tres lectiones tantum videntur legere, non ex regula sanctorum Patrum, sed ex fastidio & negligentia comprobantur facere. *Romani* autem diverso modo agere cœperunt, maxime a tempore, quo *Teutonicis* concessum est regnum *Romanæ* ecclesiæ. Nos autem & ordinem *Romanum* investigantes, & antiquum morem nostræ ecclesiæ, statuiamus fieri, sicut supra notavimus, antiquos Patres imitantes.“

In append.
L. IV. de off.
div. apud Ma-
bill. annal.
p. 95.

Invitatorium autem potius responforio modo canitur. Vocatur invitatorium ideo etiam alicubi *responforium exhortationis*, *versus* vero *apertionis* in regula Magistri ab abbate dici præscriptus est versus *Domine labia mea aperies, & os meum annuntiabit laudem tuam*. Invitatorium autem præscribitur passim in antiquis ritualibus apud MARTENIUM magna solemnitate decantandum in præcipuis saltem festivitibus, veluti in *Narbonensi* ordinario. *Ut sex cantent tres primos versus submissa voce, & alios tres alii sex alta voce*. Ita etiam DURANDUS quadam vicissitudine, & elatione vocis finem hymni *Te DEUM laudamus* cani dicit sub campanarum sono : „Nocturnis (inquit) finitis, campanæ pulsantur, & *Te DEUM laudamus* alta voce cantatur, ad notandum, quod manifeste & mirifice ecclesia tempore gratiæ laudat DEUM &c. Quod vero finis eiusdem cantici ibi *Per singulos dies &c.* & alii versus sequentes altius canuntur &c.“ Ex *Hirsangien-sibus* constitutionibus constat, *Te DEUM laudamus* quotidie *alternatione modulantium*, ut hodieque passim fit, fuisse cantatum. RADULPHUS *Tungrensis* distinguit etiam *tonum feriale* Invitatorii. Quoad officium vero nocturnum *Ambrosianum* sui ævi pauca dicit, nisi quæ iam de distributione nocturnorum, seu *diguriarum* antea retulimus. In officio *Mozarabico* breves etiam sunt vigiliæ nocturnæ; constant enim paucis antiphonis psalmo, & responso uno, ut in dominicis, excepta pentecoste, hoc est quinquaginta diebus inter pascha & pentecosten, loco primæ antiphonæ sit hymnus *æterne rerum conditor*. Post orationem dicuntur tres psalmi, singuli cum suis antiphonis, hisque tres antiphonæ succedunt, cum responso & oratione, ut dictum est. *Græci* statis festis mesonyctium celebrant. Adeundus est PHILOTHEI patriarchæ ordo *instituendi diaconum* : videlicet, quomodo ministrat diaconus cum sacerdote in magno vespertino & diluculo. Ubi post officium vespertinum ordo etiam explicatur mesonyctii, seu vigiliarum T. IV. Bibl. PP. *Parif.* p. 530 a). Alia vide infra de vespere cum vigiliis apud *Græcos* coniunctis.

XI. *Græ-*

a) Et apud GOARIUM p. 2. „Sacerdos autem toto templo suffumigato ad vestibulum etiam progreditur. . . & rursus speciosas portas ingressus suavi & modula voce exclamat *Benedic Domine*. Iterataque sacrarum imaginum suffumigatione penetrat sanctas fores, & sanctam mensam incensans voce sonora dicit : *Gloria sanctæ, & consubstantiali &c.* Et dicto *Amen* superior vel præscriptus monachus procemicum psalmum decantat. Sacerdos autem clausis sanctis foribus in sancto tribunali stat. Cum vero cœperint cantare : *Aperiente te manum tuam &c.* egreditur cum canonum præcentore, & simul

reverentiam exhibent in medio, atque ita in suum locum abscedit sacerdos. Canonum vero præcentor in medio templi stans versiculos recitat. Cantato vero : *Omnia in sapientia fecisti*, discedit sacerdos, & nudo capite stans ante sacras fores lucernarii orationes legit. Quo peracto etiam magnam collectam dicit. Diaconus autem circa tertium psalterii antiphonum induitur. Si vero non est versiculorum recitatio, induitur, dum procemicus psalmus perfolvitur, & magnam collectam pronunciat. Hæc quidem isto pacto fiunt, si vigilia peragitur; eadem vero deficiente nihil huiusmodi observa-

XI. *Græci* ordinarium habent officium, quem ὀρθρον, seu *matutinum* Matutinæ laudes. vocant. Ubi post *Praxapostoli* lectionem, bene precante sacerdote, auspicantur *Hexapsalmum*, seu continuationem sex psalmorum: & post duodecim orationes magnamque collectam, exclamationemque *Deus Dominus*, sequuntur *καθίσματα*, seu cantica, quæ sedendo perfolvuntur, ut cantoribus aliquid levaminis concedatur, teste *RAYÆO*, continuatore *BOLLANDI*. T. II. Iunii p. XLII. Sequuntur alii psalmi etiam graduales cum antiphonis, canones tres item cum hirmis, seu canendi modulis, quales assignantur singulis odibus, cum suis etiam tonis authenticis & plagalibus, ut adeo in cantuum varietate multo hic vincantur occidentales ab orientalibus. In laudato ordine sacri ministerii idem officium diluculi, seu matutinum etiam explicatur, quod nos matutinas laudes vocamus. Apud *Græcos* αἶνοι laudes memorantur in eodem officio τῶ ὀρθρῳ, *matutini*. Ita nempe, explicante *GOARIO* p. 54. dicuntur psalmi *Davidici* 148. 149. 150. propter repetitam in iis vocem αὐτῶτε: & in ecclesiasticis eorum libris passim occurrunt. Ad Laudes, ut habet typicum ἐῖς τῆς αὐγῆς, omni spiritu recitamus versus quatuor, & psallimus versus similes tono secundo: ubi vox ἐνΦημιῶν, concentum notat. Eodem tono sequitur doxologia minor, ac maior, nimirum *Gloria in excelsis* cum appendicibus, & fit dimissio. Celebratur autem minori solemnitate, quod cum matutino coniungatur, quemadmodum in *Ambrosiano*, aut *Mozarabico* officio matutinæ laudes cum vigiliis nocturnis: ubi etiam commiscantur, ac pro una eademque re habentur, incipiuntque a cantico veteris aut novi testamenti, *Magnificat* in festis B. V. *Benedictus* autem in solo festo S. IOANNIS *Baptistæ*. Absoluto cantico, recitataque antiphona, & dicto *Dominus sit semper vobiscum*, dicitur alia antiphona ante psalmum, *Benedictus es Domine Deus patrum nostrorum*: ad hæc dicitur *sonus*, & alia antiphona ante psalmum *Laudate Dominum de cælis*: quo decantato, sequitur prophetia quædam, quam excipiunt hymnus, supplicatio, capitulum, *Pater noster*, *laus*, & *benedictio*, sicque finis Laudibus imponitur. Succedit his *laus* quædam, & oratio loco suffragiorum, ut in vespertinis precibus, & Completorio; idque tantum fieri solet in festis duorum pluvialium, aut novem lectionum, quæ simplicium appellationem fortiuntur. Hæc *ROBLESII* in vita *XIMENII* Card. c. 25. Ritus *Romanus* in Laudibus magis conspirat cum antiqua etiam monastica disciplina in Oriente, ut libro primo ex *CASSIANO* intel-

tur... Verum stans ille (sacerdos) detecto capite e sacrarum forium regione stola ornatus exclamat: *Benedictus Deus noster &c.* Et supe-

rior vel ita iussus monachus psalmum proœmiacum recitat currenti voce, & sine cantu: & sacerdos lucernarii orationes perfolvit. “

c. 35.

intelleximus, & in Occidente in S. BENEDICTI, & aliis regulis sub matutini nomine præscribitur, veluti in regula Magistri: „Psalmi namque

c. 39.

„matutini dici debent omni tempore sex, responsum unum, versum, „lectionem apostoli, & evangelii, quæ semper abbas dicit, & *rogus Dei*. Canticum *Benedictus*, sicut in vesperis *Magnificat*, a S. BENEDICTO præscriptum est, cum antiphona dicendum, veluti etiam quinque psalmi, ut habeatur idem numerus antiphonarum senarius, qualis in regula Magistri præscribitur: „Matutini psalmi cum antiphonis semper psallantur: id est quatuor „dici debent sine *alleluia*, post hos quatuor, duo cum *alleluia*; in dominica vero cum *alleluia* usque in Epiphaniam: ut fiant extra versum & lectiones „octo impositiones cum evangelio: sed matutini extra quinquagesimum psalmum & Laudes de canticis fiant. Dominica vero, vel aliis festis diebus, „vel si aliquis fuerit natalis Sanctorum, benedictiones dici oportet: a quibus dictis per dominicas genua non flectantur usque ad nocturnos, & omnes antiphonæ vel responsoria in ipso die a benedictionibus dictis cum „*alleluia* dicantur, usque ad secundæ feriæ futuros nocturnos. “ Qui ex superioribus recollegerit, *laudes* dici psalmos tres ultimos, *Laudate Dominum de cælis* &c. Benedictiones autem hymnum trium puerorum *Benedicite*, intelliget, hæc satis cum ritu moderno convenire. Quod si per *impositionem*, cantus, qui per cantorem fit, a choro modulandi ingressum, intelligas, octonas habebis in sex antiphonis, responso, & evangelio, impositiones, per evangelium intellecto evangelico cantico, quod semper singulari aliqua solemnitate sicuti in vesperis, ita etiam in Laudibus fuit decantatum: Laudes etiam, quod vel ipsa vox sonat, præ nocturno officio celebriores fuerunt habitæ in cantu. In vetustissimo ordine *Cameracensis* & *Atrebatensis* ecclesiæ, quem *Petrus PITHOEUS* edidit, id habetur, præscribiturque iuxta ritum *Romanæ* ecclesiæ: „Matutinale officium tractim decantandum est: alius tamen ipsi psalmi, quam nocturnales. Sic enim fit in *Romanæ* ecclesiæ, „fia.“ RADULPHUS *Tungrensis* Vesperas, Laudes, ac Vigiliis noctis ceu tres principales horas, pro more inolito, celebrat a).

Prop. X.
a

Horæ minores.
Ibid.

XII. Idem RADULPHUS mox horas, quas vocant minores, attingens: „Quinque (inquit) horæ minores servari debent sub una psalmorum antiphona „na.

a) „Sciendum (inquit) quod tres horæ principales scilicet vigiliæ noctis, & Laudes, & Vesperæ magis solemniter sunt decantandæ: quinque vero parvæ horæ humiliter sunt faciendæ. Inde est, quod secundum ordinem *Romanum* in psalmis in dictis horis, quoties laus sanctæ Trinitatis *Gloria Patri* cantatur, semper sequi

debet antiphona. Antiphonæ enim pertinent ad psalmos decantandos. Et ita beatus GREGORIUS ad singulos psalmos dictarum horarum antiphonas ordinavit. Sed aliqui aliquando in Laudibus, aliquando in Vesperis hunc decorem pervertunt, de quo posterius dicemus. “

„na. Imo in *Ambrosiano* officio non habent antiphonas. Et BENEDICTUS
 „in minoribus congregationibus concedit, in illis psalmos dici directanee
 „sine antiphona. Et debent antiphonæ imponi ante inchoationem psalmo-
 „rum. Et hoc observetur, etiamsi quis privatim dicat horas, ut servant
 „*Romani*, & *Ambrosiani*.“ Notat hoc, quod cum impositio antiphonæ sit
 norma toni in psalmo imponendo, videri posset supervacaneum in privato
 officio psalmis præponere initium antiphonæ, nisi id conformitas suaderet,
 ut officium divinum privatim iuxta publicam formam institueretur. Alie-
 num hoc est ab usu *Gallicano* avito, quod tamen ad nos nihil attinet, qui
 de publice decantandis horis canonicis nunc agimus: quo maxime perti-
 nent quoad horas minores, quæ idem postea dicit RADULPHUS *Tungrensis* a): *Prop. XIII.*
 Et propositione sequenti postquam egisset de respontorio brevi, quod *Am-* *§ XIV.*
brosonianum officium habet ad singulas horas (secus ac ordo *Benedictinus*) de *a*
 eadem iterum re quoad singulas minores horas, „Dictæ quoque (inquit)
 „quinque parvæ horæ deberent observari sub humilitate, & Vigiliæ, Lau-
 „des, Missa, & Vesperæ magis eleganter. Unde magis solemne est, ut hy-
 „mni parvarum horarum in eorum nota facili non mutantur. Et in *Am-*
 „*brofiano* officio quasi omnes hymni faciliem habent notam.“ Quoad psal-
 mos vero *Ambrosianum* cum *Romano* convenire dicit, etiam quoad numerum,
 qui ternus ubique sicut in antiquis regulis monasticis præscribitur huius æ-
 vi medii (uti etiam primæ ætatis, ut vidimus) veluti in regula S. COLUMBA-
 NI, & S. ISIDORI b). Nihil illic de Prima, forte iuxta primævam institutionem *b*
 Orientis, a qua quoad horas minores in hoc abitum est, quod non reci-
 tentur privatim, sed publice conventus fiat. In alia eius temporis cuiusdam
 regula apud HOLSTENIUM diurni pariter ac nocturni præstituuntur tres con- *P. II. cod.*
 ventus *Reg. p. 291.*

a) „Ad Primam autem (inquit) Tertiam, Sex-
 tam, & Nonam hymni consueti more *Romano*
 non mutantur, & in minori congregatione sub
 facili tono fervari debent. Nam hoc genera-
 liter constituendum est, ut quinque parvæ ho-
 ræ sub humilitate ferventur, & tres maiores fe-
 stivius celebrentur. Ad quod accedit auctoritas
 beati BENEDICTI, qui in minore congrega-
 tione psalmos in parvis horis directance dici
 permittit. Aliquorum autem congregatio pau-
 cis temporibus illos horarum hymnos cantat
 sub tono festivitatis, ultimo versu variato. Et
 aliquorum usus ad Primam, Tertiam, Sextam,
 & Nonam tempore natalis Domini habet hy-
 mnium *Agnoscat*, qui in hymnariis *Romanis*
 reperitur. Sed qui quotidie in festivitatis hy-
 mnos consuetos omittunt, & ad easdem horas

dividunt hymnum festivitatis, nec auctoritatem
 habent, nec exemplum, sed nimium abutun-
 tur. Ideo illos sequi non debetis; sed in hu-
 mili congregatione vestra, humillima decan-
 tate.“

b) „Sed (docet regula S. COLUMBANI c. 7.) quia o-
 rationum canonicarum noscendus est modus, in
 quo omnes simul orantes horis conveniant sta-
 tutis, quibusque absolutis unusquisque in cu-
 biculo suo orare debet, per diurnas terni psal-
 mi horas pro operum interpositione statuti sunt
 a senioribus nostris cum versiculorum augmen-
 to intervenientium.“ Et regula S. ISIDORI c. 7.
 „In Tertia, Sexta, Nona tres psalmi dicendi
 sunt, responitorium unum, lectiones ex veteri no-
 voque testamento duæ: deinde Landes, hymnus,
 atque oratio.“

a
 35.
 b
 p. 391.

ventus præter Primam a). Regula Magistri pleniter rem declarat de modo psalmorum, eorumque numero in die b). Notandum est sequens in eodem argumento apud HOLSTENIUM cap. 40. „Prima, Tertia, Sexta, Nonam cum psallitur, sed tertius psalmus, absque ab Epiphania cum *alleluia* semper imponatur, currente semper psalterio.“ Nisi textus sub mendo cubet, sensus esse videtur, cum horæ istæ minores psalluntur, neque directæ tantum dicuntur, tertium psalmum cum *alleluia* semper imponi, nisi post Epiphaniam, quando nimirum a Septuagesima *alleluia* deponitur, alias etiamnum in horis minoribus saltem in dominicis & tempore paschali *alleluia* pro antiphona habetur. De qua re RADULPHUS differentiam quandam notat sæculo decimo quarto, quam hodie nuspiam reperio. „De responsoriis (inquit) & versibus ad Tertiam, Sextam & Nonam omnes usus concordant. Sed in antiphonis dominicalibus ad Primam, Tertiam, Sextam & Nonam, ubi in *Romano* laus Dei agitur per tria *alleluia*, aliæ nationes illam agunt per antiphonam sanctæ Trinitatis.“ *Græci* in horis minoribus, quas easdem ac nos habent, frequentant *alleluia* etiam in Quadragesima, & quidem ter post psalmos, & *Gloria* inter *μεσώδια*, seu *medias* quasdam *horas*, quas partim in ecclesia concinunt, partim privatim. Nonæ vero subiungunt *typica*, quæ recitantur tantum sine cantu. Primam vero Laudibus iungunt cum Matutinis computantes. *Mozarabes* econtra inter Laudes & Primam peculiarem horam habent *auroram*, ut iam dixi. Primam vero antiphona auspicantur, & salutatione: *Dominus sit semper vobis-bum*: statimque dicuntur septem psalmi, ac iteratur antiphona, quam sequitur responsum unum cum prophetia, unaque epistola & laude, quam comitatur hymnus cum suo versu, moxque dicitur *Te Deum laudamus*, *Gloria*, & *Credo*. Id autem observatur, quod diebus dominicis Adventus, & Quadragesimæ, quotiesque in Sacro *Gloria* non dicitur, non recitatur in Prima *Te Deum laudamus*, aut *Gloria*. Tertia ac reliquæ horæ pariter ab antiphona incipientes quatuor habent psalmos, solumque differunt, quod alii psalmi, hymni &c. in singulis horis habeantur. Hæc fere ROBLESIVS in Vita XIMENII Card. c. 25.

Vesperæ &
 Completorium.

XIII. Quoad officium vespertinum antiquus habetur canon Concilii *Emenitensis* an. 666. in *Hispania*, ubi deinceps officium *Mozarab.* viguit. „Sicut

a) „Tribus conventibus diei, totidemque noctis tempore in ecclesia conveniendum: tres psalmi in unoquoque conventu diei canendi sunt; duodecim vero in nocturnis conventibus cantabuntur, præter illam Missam, quæ celebratur ortu solis.“

b) „Psalmi namque per horas supra scriptas diei,

id est, Primam, Tertiam, Sextam, Nonam terni diei debent, currente semper psalterio, singula responsoria, lectionem apostoli, lectionem evangelii, quam semper abbas dicat, aut si absens fuerit, præpositi vicibus dicent, post ipsam *rogus Dei*.“

„in

„ in fide sancta (aiunt Patres) nostra est unanimitas, ita pro sancto DEI c. 2
 „ officio debet esse intentio summa. Oportet ergo, ut sicut in aliis ec-
 „ clesiis vespertino tempore post lumen oblatum prius dicitur vespertinum,
 „ quam sonum in diebus festis, ita & a nobis custodiatur.“ In hoc canone
 adumbratur officium lucernarium cum vespertino & *sono* in diebus festis, inter
 se distinguendum sicut totum a suis partibus (secus ac nonnullis est visum)
 uti produnt ipsa breviarii *Mozarabici* verba a). Forte dictus est *sonus*, quia a
 sonora voce decantatus, subiungit *Garfias Loisa* not. in can. *Emerit.* Idem T. VI. Conc.
 putat *laudes* idem esse in regula S. ISIDORI, quod hic *sonus*: quando agit Labb. p. 519.
 de officio vespertino: „ In vespertinis officiis (inquit) primo lucernarium, Cap. 6. Reg.
 „ deinde psalmi duo responforius unus & laudes, hymnus atque oratio di-
 „ cenda est. Post vespertinum autem congregatis fratribus oportet vel ali-
 „ quid meditari, vel de aliquibus divinæ lectionis quæstionibus disputare,
 „ conferendo pie & salubriter, tantumque meditando disputandoque immo-
 „ rari, quoadusque Completorii tempus possit occurrere.“ De Completorio
 nihil amplius addit: ubi in officio *Mozarabico* iterato sæpius *alleluia*, in-
 fertisque hymnis occurrunt plures psalmi, quam in aliis officii divini par-
 tibus. Unde etiam colligit MABILLONIUS officium *Mozarabicum* S. ISIDORO
 non adeo asserere tribui, cum nec in horarum numero conveniat, ut ex
 dictis constare potest, neque etiam in psalmorum usu, qui exiguus usus
 est in officio *Mozarabico*, antiphonis magnam partem constante, ac *laude*,
sono; atque in officio vespertino cantici *Magnificat* solum in festis B. V.
 dici soliti locum obtinet *laus*. At nec FRUCTUOSI regula in plerisque con-
 venit cum officio *Mozarabico*, vel etiam regula S. ISIDORI: *Primam*, &
duodecimam assignat ille, quas hic prætermittit, & *duodecimam* quidem a
 vespera distinguit, dum hoc modo ab eo recensentur horæ canonicæ: *Ter-*
tia, *Sexta*, *Nona*, *duodecima videlicet*, atque *vespera*. Regula *Magistri*,
 eundem, qui nunc habetur, horarum canonicarum ordinem præscribens,
 etiam *duodecimam* nominat. „ Prima (inquit) sic dici debet, quomodo duo- c. 34.
 „ *decima*, quæ dicitur vespera. Nam Prima sic dici debet pungentibus iam

„ ra-

a) „ Dies five sit festalis, five privata, semper
 horæ incipiunt a vespertinis ante diem: & prin-
 cipium fit per invocationem IESU Christi ora-
 tione dominica præcedente submissa voce di-
 cendo: *Kyrie eleison, Christe eleison, Kyrie e-*
leison, Pater noster. Et alta voce: *In nomine*
Domini nostri IESU Christi lumen cum pace, hoc
 est lumen oblatum. Respondetur a circum-
 stantibus: *Deo gratias*. Et presbyter dicit:
Dominus sit semper vobiscum. Resp. *Et cum*
spiritu tuo. Et ordo Vesperorum five sit fe-

stum, five non, sequitur per hunc modum.
 Primo dicitur psalmus, five Vespertinum, quod
 idem est: quo finito presbyter dicit, *Dominus*
sit semper vobiscum. Respondetur, *Et cum*
spiritu tuo. Statim dicitur sonus, si sit festum:
 eoquod dies ferialis caret sono; nisi tempore
 resurrectionis propter solemnitatem dicitur. Hæc
 regula sonus est: *Venite exultemus Domino, iu-*
bilemus Deo salutari nostro. Vers. *Præoccupemus*
faciem Dei in confessione, Et in psalmis iubile-
mus Deo.”

„radiis solis, & vespera adhuc radiis declinantibus eius. Quia quomodo
 „inchoatur dies in initio in opere DEI, in tali debet expleri & fine: ut
 „completeatur scriptura dicens: *A solis ortu* &c. In æstivo vero tempore
 „adhuc altius stante sole lucernaria inchoentur propter breves noctes.“ Lu-
 „cernaria nihil aliud est quam vespera, ut prius in recensione septem hora-
 „rum canonicarum nominarat immediate completorium iungens, uti mox
 „de psalmodia utriusque modum præscribit c. 36. „Psalmi lucernariæ in hieme
 „dici debent sex, currente semper psalterio, responsum unum, versum,
 „lectionem apostoli & evangelii, quæ semper abbas dicat, post hæc &
 „*Rogus DEI*, ut tam istæ cum responso & evangelico novem impositio-
 „nes psallentium sine versu & lectione, quam illæ quaternæ horarum ipsius
 „diei impositiones, id est per ipsas horas; hoc est Primam, Tertiam, Sex-
 „tam, Nonam, ternarum antiphonarum & responsoriis singulis, quæ omnes
 „veniunt sedecim absque versu & lectiones explendo, toties psallere viginti
 „quatuor vicibus &c.“ Hinc firmatur id, quod iam non semel notavi,
impositiones pertinere ad modulationem cantus, ut ex sequenti capite pa-
 tet regulæ Magistri: „Psalmi lucernariæ cum antiphonis psalli debent; in
 „quibus duo ultimi cum *alleluia* currente semper psalterio, singula respon-
 „soria, versus, lectio apostoli, & evangelii, quod semper abbas dicat sine
 „*alleluia*. Nam omnes antiphonæ ipso die benedictionibus dictis cum *alle-*
 „*luia* psallantur.“ Colligitur hic solemnior lucernariæ seu vesperarum ce-
 „lebratio, quam reliquarum minorum horarum, quod semper fuit factum:
 „uti etiam BENEDICTI *Anianensis* iussu in monasteriis vesperæ cum antipho-
 „nis, & vigiliæ cum antiphonis & responsoriis *plenissime atque suavissime* ca-
 „nebantur. Sic tradunt capitula monachorum ad *Augiam* directa apud P.
 HERRGOTT, congruitque regulæ S. BENEDICTI, a qua nonnihil hic abit
 „regula *Magistri* in omnibus horis æqualem modulationem præscribens et-
 „iam in Completorio, quod S. BENEDICTUS semper directaneæ dici voluit sine
 „antiphonis. Regula vero Magistri: „Psalmi Completorii omni tempore cum
 „antiphonis psallantur: quia totæ septem vices in die, in quibus laudes DEO
 „dicit, nos debere cum propheta dicere, æquali modulatione canuntur,
 „propter septiformem Spiritum, qui non est in aliqua parte discretus.“ Apud
Græcos τὴν ἀπὸ δείπνων ἀκολουθίαν ex usu dixeris Completorium, officium, quod
 post sumptam coenam decantatur: ac duplex est primum *μέγα* dictum, quod
 per totam Quadragesimam psallitur; & præsertim XII. psalmi canuntur.
 Alterum *μικρόν* dicitur, & per reliquum anni tempus celebratur. Utrumque
 extat in *Græcorum* horologio. Maxima vero apud eosdem solemnitate ve-
 speræ maiores celebrari solent post minores, quæ ante solis occasum circa
 horam

horam decimam iuxta typicum dicuntur a). Et post Collectam, precesque lucernarias quæ propriæ apud *Græcos* λυχνικόν, seu lucernarium vocantur, pars prima τῆ ἐσπερίνης totius vespertini officii folis precibus (cum tempus instat lucernæ accendendæ) constans, sequitur cathisma, seu pars vigesima psalterii cum antiphonis, quibus singulis collecta subiicitur, respondente choro ante ingressum sacerdotis, ad quem oratio Introitus dicitur. „No-
tum sit, diaconum indui debere (ut habet GOAR p. 3.) sub tertium psal-
terii antiphonum (dummodo sit psalmorum *Davidicorum* per versus re-
citatio) sin vero, dum cantatur proœmiacus.“ Et postea p. 4. „Cantato
lumen iucundum dicit diaconus. *Attendamus*, & sacerdos, *Pax omnibus*.
Et iterum diaconus, *sapientia, attendamus* b), & canitur propositum diei
distichum: & postlectiones diaconus prolixam facit orationem frequenti po-
puli responsione. Et sacerdos elatiore voce succinit *Quia bonus* &c. Et
post exclamationem (ut habet GOAR.) processioneis versus canuntur: καὶ μετὰ τὴν ἐκφώνησιν ψάλλονται τὰ σιχηρὰ τῆς λιτῆς. (Et): Fratres autem ca-
nentes diaconus incensat de more: & versibus terminatis: *Salva Domine* &c.
Et cantatur *Domine miserere* quadragesies.“ Post secretam orationem,
Tunc psallimus, ut habet typicum, *Idiomela illius sancti, qui eo die colitur*,
facientes processionem λιτανεύοντες in *Narthex*. Quod fit ad frequen-
tes variosque tonos ecclesiasticos. „Hisce absolutis (prosequitur typicum c)
incipimus stichera versiculi, & psallentes templum ingredimur. Accinen-
tes etiam versiculos tali die occurrentes.“ Quæ sunt *Idiomela* cum variis
itidem tonis, seu ἡχοις, veluti etiam dimissorium post *Nunc dimittis*,
Trisagion &c. quæ canuntur finitis versibus e versiculis *Davidicis* compo-
sit. Et post *Pater noster*, ut habetur apud PHILOTHEUM patriarcham in *T. IV. Bibl.*
ordine instituendi diaconum, videlicet quomodo ministrat diaconus cum sa-
cerdote in magno vespertino &c. exclamat sacerdos d): *Quoniam tuum est* *regnum*

a) „Inchoante presbytero *Benedictus Deus*, & præfide ecclesiæ post *Venite adoremus* psalmum proœmiacum *Benedic animi mea* &c. tranquilla & submissa voce. Et eodem modo dicitur psalmus: *Domine clamavi* &c. tono dominicali. Recitantur versiculi tres. Et psalluntur proſomii seu similes, inter quos psalmus, *Dominus regnavit*, postea Mariale, *Nunc dimittis*, *Trisagium*, *Dimissorium*, & fit ἀπόλησις, seu *dimissio*. Post solis occasum, dato iterum signo, accensis lucernis, factaque solemnī incensatione, incipit præfles *Venite adoremus* &c. bis elata voce cum cantu dicendo. Et postea voce adhuc clariore & tono obliquo 4. psal. *Benedic anima mea*.“

b) Μετὰ τὸ τέλος τῆ φῶς ἱλαρόν λέγει

ὁ διάκονος· πρόσχωμεν, καὶ ὁ ἱερεὺς. εὐερίνη πᾶσι. Καὶ πάλιν ὁ διάκονος· Σοφία, πρόσχωμεν καὶ ψάλλεται τὸ προκείμενον τῆς ἡμέρας.

c) ψαλλομένων τῶν ἀπὸ σίχης σιχηρῶν. GOAR. p. 4.

d) Καὶ, ψάλλεται τὸ ἀπολύτικον τῆς ἡμέρας. Εἰ μὲν ἐστὶ κυριακή, τὸ Θεοτόκε παρθένε ἐκ τρίτης, εἰ δὲ ἀγία μνήμη μεγάλῃς τὸ τροπάριον τῆς ἀγίας ἐκ δευτέρας, καὶ τὸ Θεοτόκε παρθένε ἀπαξ. ψαλλομένων ἐν τῇ τελευταίῃς μεγαλοφώνως, καὶ ἀργῶς κ.τ.λ. GOAR. pag. 4.

regnum. Et cantatur dimissorium diei. Quodsi est dominicus dies, cantatur illud *Deipara Virgo*. Si vero magni alicuius sancti recordatio, troparium sancti secundo iteratur, & *Deipara virgo* semel. Quodsi festum dominicale est, aut DEI matris, ter dicitur. At postquam ultimum dimissorium cantatum est elata voce, & tamen lente, diaconus benedictione a sacerdote super incenso petita in gyrum ac in modum crucis panem incendit &c. Et postquam absolutum est troparium cum horario, quinque panes ostendens dicit: *Dominum oremus* &c. & postquam cantatum est & dictum a fratribus *Benedicam Dominum*: ingreditur sacerdos unacum diacono sanctum suggestum. At fratres psalmum dicunt usque ad: *non minuentur omni bono*. Verum sacerdos intra sanctum suggestum exclamat *Benedictio Domini super vos* &c. Quodsi non sunt vigiliæ, post absolutionem ex serie versuum secreto ingreditur sanctum suggestum. Et post *trifagion* exclamat: *Quoniam tuum est regnum, & potestas, & gloria*, & cantatur dimissorium. Verum diaconus extra stans post troparium exclamat, *Benedic*, & sacerdos intus: *Qui est benedictus Dominus DEUS noster nunc & semper & in sæcula sæculorum*, & cantant illud: *Confirma Domine reges*, & sacerdotes dicit voce lenta, *Sanctissima Deipara salva nos*, & fratres cantant venerationem: & rursus sacerdos lente: *Gloria tibi Deus spes nostra tibi gloria*: & dicunt fratres *Gloria & nunc, Domine benedic*: Et sacerdos aperiens sanctas portas... hanc dimissionem dicit: *Christe vere DEUS noster* &c. Ex his patet, celeberrimam hanc esse in officio *græco* horam, quæ apud nos pariter solemni ritu celebratur, præsertim dum a vigiliis frequentia fidelium abesse cœpit: atque ideo forte imprimis priores vespere celebrantur præcipua cantus ac ritus solemnitate, quod suo tempore AMALARIUS haud probavit a). Imprimis notabile est, quod dicit de antiphonis & psalmis propriis secundum festa, vel communibus ferialibus. Qua de re iterum audiendus est RADULPHUS prop. X. id *Alemannis* laudi tribuens, quod *ubi possunt, se tenent*

De ord. Antiph. c. 16.

a

ad

a) Quando (inquit) iuvenis fui, vidi cantores præcedentem vespertinalem synaxim ante diem alicuius solemnitatis celebriore cantu & gloriosiore celebrare, quam sequentem vesperam diei festivitatis: in tantum, ut aliquoties in præcedente vespera celebraretur cantus de festivitibus Sanctorum, & in sequente de feriis communibus. Habuimus tamen scriptum in antiphonariis de die nativitatis Domini, & natalitiis apostolorum PETRI & PAULI, atque ANDREÆ antiphonas aptas & congruas memoratis diebus in vespere sequente ea dic, quando Missa de natalitiis eorum celebratur, & ibi cecinimus eas,

sicut adhuc facimus. Ego imbutus prisca consuetudine cœpi cogitare, quare non essent memoratæ antiphonæ de natalitiis Sanctorum in præcedentibus Vesperis constitutæ, in quibus audiebam per cæteras festivitates Sanctorum gloriosorem sonum, & videbam maiorem conventum populorum, atque celebrius officium luminum, quam in sequentibus. Inveni, Deo miserante, rationabilius inventum esse cultum solemnitatum vespertinalium apud scriptores antiquos, qui antiphonas scripserunt, quam apud cantores modernos."

ad feriales psalmos a). At secus hoc nunc fieri apud nos comperimus. Vetus vero observantia integra est in ritu ecclesiastico, quo vespere laudibus assimilantur, quemadmodum alia aliis minoribus horis, exceptis vigiliis, ut observat RADULPHUS: „Vigiliae autem sunt canonicae horae per se, non habentes cum aliis parilitatem: sed laudes & vespere inter se, item Prima & Completorium inter se: & Tertia, Sexta, & Nona inter se habent parilitatem, & similem officianti ordinem atque modum. De parilitate Tertiae, Sextae, & Nonae satis evidens est: de aliarum parilitate videamus. Quod autem laudes & vespere simili modo debeant officari, habemus duo iura posita in decretis 12. dist. c. ult. Et de consecratione, dist. 5. cap. *Convenit*.“ Primam postea Completorio æquiparat, ubi præterea carpit, ordinem in multis perverti, varia in variis horis præter avitum ordinem *Romanum* addendo, subtrahendo, & transponendo b).

Prop. XLV.

XIV. Pauca hæc ex monumentis medii huius ævi de singulis horis canonicis ad meum collegi institutum de cantu ac musica ecclesiastica: multa tamen adhuc alia occurrunt, suis plerumque titulis digesta, apud auctores illius temporis, qui de officiis divinis articulatim scripserunt. „Quatenus (inquit ex illis AMALARIUS in præmio libri quarti de ecclesiasticis officiis) considerato ordine compositionis, & numero psalmorum, & lectionum ac responforiorum convenienti quibusque temporibus dulcius atque compunctius DEO assistatur in ecclesia, & rogetur atque recordetur tam pro se, qui rogat, quam pro illis, quibus necessaria est deprecatio:

Iugis usus in horis canonicis psalmorum & cantorum S. scripturæ.

a) „Psalmi quoque vespertini quotidie ad psalterii complementum continuari debent: salvo quod de nativitate Domini, de apostolis, de sancto STEPHANO in antiphonario psalmi cum antiphonis propriis habentur. Et quando dominicales in hebdomada paschæ & pentecostes, & in die ascensionis persolvuntur. In festivitatibus quoque ad secundas vespere Fratrum minorum usus ponit psalmos dominicales, ultimo secundum festivitatem mutato; Galli vero in maioribus festivitatibus per psalmos *Laudate* solemnizant; sed *Alemanni* ubi possunt se tenent ad feriales.“

b) „Addendo, ut qui laudibus versiculum sacerdotalem præponunt, & ad vespere in certis cantibus responforium cantant, quorum utrumque *Romani* nunquam faciunt. Sed utriusque generalis consuetudo contraria prevaluit, cuius rationem ponunt Rationalia divinatorum. Sub-

trahendo, ut qui in laudibus aliquando nullum habent hymnum, seu aliquando decurtatum. Et isti manifeste offendent dictum Concilium. *Romanum*, *Benedictinum*, & *Ambrosianum* officium, quodlibet semper habet hymnum. Transponendo, ut qui alio ordine dicunt hymnum in uno, quam in altero. Additio tolerari potest, subtractio autem & transpositio videntur vitiosæ. Completorium vero & Prima fere similem habent officiationem &c. Et quia sicut ceteræ horæ parvæ solam debent habere antiphonam: ideo excellentiori usu psalmi Completorii directanei sunt cum *Alleluia*, & ad canticum antiphona collocatur &c. Et sciendum, quod *Ambrosiano*, *Benedictino*, & *Romano* more Completorium per totum annum est uniforme, nec aliqua mutantur, nisi propter tempus aliqua subtrahantur &c.“

L. X. reg. ep.
ultimu.

c. 12.

T. IV. Bibl.
PP. Paris.
p. 673.

a

„tio: & recordetur illorum, quorum nobis est utilis recordatio.“ Pertinet huc interpretatio psalterii artis cantilenæ, vel specierum singularium, vel nominum, quæ commemorantur in psalmis. De qua Tom. II. oper. Ven. THOMAS. p. XLIV. Psalmodiæ nomen inde ab antiquissimis temporibus mansit. Psalmodiæ, monet S. GREGOR. & lacrimis horas vitæ frequentius impende. Frequens ea est in omnibus monumentis ecclesiasticis a potiori denominatione. Maximam partem sacræ modulationis psalmi complent, primusque, medius, & novissimus est DAVID, ut hætenus ubique gentium servatur (quam diversi cæterum sint ritus) *Mozarabicum* si quadantenus excipias: quod mirum videatur, quandoquidem a Concilio *Bracarenfi* I. dudum est cautum: „Ut ultra psalmos vel canonicarum scripturarum novi & veteris testamenti nihil poetice compositum in ecclesia psallatur, sicut & sancti præcipiunt canones.“ Postea quidem PP. Conc. IV. *Toletani* hoc decretum moderantes alios etiam admittendos hymnos existimarunt. Priorem rigorem hoc medio ævo *Lugdunensis* ecclesia tenere contendit: „Sicut in diebus ad Missas nonnisi divina generaliter eloquia decantantur: ita & in noctibus ad sacras vigiliæ exhibendas ea procul dubio lex debeat observari,“ ut AGOBARDUS de psalmodia divina loquitur, totusque in eo est libro de correctione antiphonarii, demum ita concludens: „Quatinus in sacris officiis peragendis... una a nobis atque eadem custodiatur forma orationum, forma lectionum, & forma ecclesiasticarum modulationum.“ Extendit hæc etiam ad ipsa responsoria, aut antiphonas, quæ solent aliqui composito sono pro libitu, non ex canonica scriptura assumpta canere, quæ sunt eius verba ex regula SS. PAULI & STEPHANI. Aliud tunc censuit *Metensis* ecclesia, aliæque tum Occidentis, cum Orientis maxime ecclesiæ, quæ humano ingenio nimium etiam indulserunt, servando nihilominus in psalmis cum canticis canonicis veteris & novi testamenti ordinem, qualem S. GERMANUS in theoria rerum ecclesiasticarum designat: „Sciendum autem est (inquit) initio omnis officii matutini & vespertini primum veteris testamenti cantari psalmos, deinde novæ gratiæ cantica, veteri nimium præcedente, cuius legislator hic natus extremis diebus oracula fudit, ut omnes intelligant, unum & eundem DEUM ac Dominum esse, qui has & illas leges fancivit Christus.“ Psalmis *Davidicis* ecclesia etiam ubique gentium iunxit semper alia veteris & novi testamenti cantica. Tomo ultimo *Polyglottorum Anglicorum* exhibetur divisio psalmorum DAVIDIS in diurnos & nocturnos, unacum canticis quatuordecim, ultimum ὕμνος ἐσθλὸς, in quo multa occurrunt, quæ ad verbum in hymno *Tē Deum laudamus* continentur a). Præcipuus tamen semper fuit psalmorum usus. Saluber-

a) Vid. LAMBECC. lib. III. Bibl. *Vindobon.* p. 379. ubi agit de canticis psalterio *Vindob.* subnexis.

luberrimus hanc in rem est Conc. *Nicæni* II. canon iunctis tum occidentalis cum orientalis ecclesiæ votis : „ Quoniam psallentes Deo spondemus *in iustificationibus tuis meditabor, non obliviscar sermones tuos* : omnes quidem christianos salutare est hoc fervare, eos autem præcipue, qui sacerdotalem dignitatem obtinent. Quamobrem decernimus quemlibet, qui ad episcopalem gradum est provehendus, psalterium omnino nosse, ut ex eo omnem quoque suum clericum ita institui moneat. “ Ita dudum antea S. GREGORIUS M. „ Sed nec IOANNEM presbyterum psalmorum nescium præ-L.IV. ep. 45. summis ordinare, quia hæc eum res minus sui profectus habere studium demonstrabat. “ Concilium *Toletanum* VIII. non solum in episcopis, sed Can. 8. in omni dignitate ecclesiastica requirit id, quod adhuc clarius ad propositum est: „ Nullus cuiuscunque dignitatis ecclesiasticæ deinceps percipiat gradum, qui non totum psalterium vel canticorum usualium & hymnorum perfecte noverit supplementum. “ Concilium *Aquisgranense* in visitandis c. 70. dioecesibus inter alia indagari vult: „ Ut episcopi diligenter discutiant per suas parochias presbyterorum fidem, baptisma catholicum, & Missarum celebrationes, ut fidem rectam teneant, & baptisma catholicum observent, & Missarum preces bene intelligant, & ut psalms digne secundum divisiones versuum modulentur. “ Qui canon in capitulari I. CAROLI M. totidem verbis habetur c. XXVIII. apud BALUZIUM, & in Conc. *Germ.* T. I. p. 416. In serm. synodali, qui S. UDALRICO *Augustano* tribuitur, præscribitur: *Psalmorum verba, & distinctiones regulariter ex corde cum canticis consuetudinariis pronunciare sciat.* In capitulis QUILLEBERTI episc. apud BALUZ. T. II. Capitul. p. 1377. primum est: *Ut unusquisque recte suos psalmos decantare possit.* Hoc studium præcipuum RICULPHUS *Suessionensis* sæculo nono parochis suis inculcavit: „ Habete quæso studium in psalmos cantando, in divinos libros legendo, in canonicas horas custodiendo, id est Primam, Tertiam, Sextam, Missarum quoque celebratione, Nonam, Vesperas, & Completorium, atque matutinale officium decantando: & invitate parochianos vestros, ut si ad alios cursus venire non sufficiunt, saltem Missas audire frequentius studeant, & dominicis, atque aliis diebus festis vespas, matutinas, & Missas frequentare non prætermittant. (Et) Monemus, ut unusquisque vestrum psalmos, & sermonem fidei catholicæ cuius initium: „ *Quicumque vult salvus esse, & canonem Missæ, ac cantum, vel computum memoriter & veraciter ac recte tenere studeat.* “ PP. Conc. *Coyacensis* in diocesi *Ovetensi* an. 1050. decernunt, „ Ut archidiaconi tales clericos constitutis quatuor temporibus ad ordines ducant, qui perfecte totum psalterium, hymnos, & cantica, epistolas, evangelia, &

Prop. 17.

„orationes sciant.“ Pfalterium autem, præcipua divini officii pars, primum supponitur in statutis regularibus synodi *Franciae* an. 803. *Ut scholastici, postquam psalmi, cantica & hymni memoria commendata fuerint &c.* Nostri etiam temporibus non raro apud monachos obligatio est memoriter tenendi pfalterium, *In quo*, ut ait RADULPHUS *Tungrensis*, *principaliter officium consistit.* Agens is de continuando pfalterio, hoc præsertim inculcat: *quod sicut sunt pauci dies dominici & multæ feriæ, ita paucae debeant esse festivitates, & multæ feriæ, seu dies sanctorum trium lectionum.* HILDEMARUS in comment. in reg. S. BEN. c. 18. sic habet: *Totum psalterium in officio Romano non canitur, & tamen præcipit regula per unamquamque septimanam totum omnino esse canendum cum canticis suis.* Inter labores ALCUINI in secessu suo *Turonis* etiam ponitur, eum pfalterium *Davidicum* per hebdomadæ dies disposuisse. Per sæpe vero apud monasticas congregationes aut integri pfalterii, aut partis alicuius etiam extra statas horas canonicas psalmos decantandi est usus, licet non ita solemnis: de quo GERARDUS in vita S. UDALRICI *Augustani* narrat c. 4. „Prima vero expleta, fratribus solito more crucem portantibus ipse remanens in ecclesia, codiculum brevium ex psalmis cum aliis orationibus interim decantavit, usque dum fratres cum cruce redirent, & Missam sacificationis celebrare cœpissent.“ In cod. *Vatic.* n. 1981. habetur index libr. Bibl. S. VINCENTII circa XI. sæc. scriptus, in quo *flores psalmorum, & alius orationalis* enumerantur: uti refertur in præf. ad P. I. T. I. de liturg. & psalm. *Hisp.* THOMASII, qui *flores psalmorum* PRUDENTII episc. *Tricassini* edidit. Hæc autem ad nos non pertinent, cum de publico psalmorum cantu agamus in horis præsertim canonicis; alias enim etsi iugis fuerit psalmorum usus, plerumque sine cantu fuit.

Psalmodia ad
laborem, &
refectionem.

XV. In PETRI diaconi disciplina *Casinenſi* apud P. HERRGOTT p. 3. præceptum extat: „Quando ecclesiam intraverint, vel de ecclesia exierint, sive ad comedendum, vel bibendum venerint, psalmos decantent. . . Cum decanus percutit cymbalum ad vescendum, psalmos decantent.“ Singulari religione medio ævo panis eucharisticus parabatur. *Diaconi cum subdiaconis*, teste HUMBERTO in libro contra *Græcorum* calumnias, seu ipsi *sacerdotes sacris amicti vestibus cum melodia psalmorum azyma conspersum & in ferro paratum ex secretario proferebant.* Omnia articulatim prosequitur BERNARDUS in ord. *Cluniac. de hostiis faciendis.* Patet vero ex capite 75. de opere manuum, quando communem panem in pilstrino faciebant fratres, id cum cantu psalmorum fieri solitum: *Apparent se, qui habent*

P. I. c. 53.

bent manus idoneas vel brachia ad panem faciendum, alii cantent psalmos. Et mox laudatus PETRUS *Casimensis* apud P. HERRGOTT p. 3. *Quando farinam conspergunt aqua, vel panem faciunt, psalmos decantent.* Antiquissimum morem libro primo indicamus, inter psalmorum cantum manibus laborandi. De quo in S. STURMII *Fuldensibus* consuetudinibus apud P. HERRGOTT. „Post lectionem autem capituli exeundum est ad opus, quod præcipitur a priore, cum summa cautela in psalmorum modulatione, vel „spiritualium rerum conlocutionibus.“ Psalmodiam articulatim describit BERNARDUS loc. cit. de opere manuum apud P. HERRGOTT. Hæreo iterum, an, quod de fratribus ad refectorium in S. STURMII *Fuldensis* abb. consuetudinibus legitur nonnunquam, ad peculiarem statim tantum diebus pertineat ritum, veluti dominica Palm. *Completa Missa vadunt cum psallentio in refectorio.* Et paulo post de sabbato S. *Post Missam, peracta vespera vadunt cum psallentio in refectorio.* Et mox Domin. Resurr. *Finita omnia & completa, procedunt in refectorium cum psallentio.* Et peculiariter iterum fer. III. hebd. pasch. *Peracta autem Missarum solennia, incipientes antiphonam eunt in refectorio.* Ad rem est distinctio in regula Magistri, qualiter psalli debeat in refectorio: „Psalmi refectoriorum tam posita, quam levata mensa non sunt de septem canonicarum vice horarum, sed „peculiariter DEO de benedicenda, aut comedenda esca per gratiarum actionem præbentur; sine antiphona directanei dicantur; sed in diebus festis cum antiphona vel *alleluia*.“ Ne hic præterierim, quod in chronico abbatiæ S. TRUDONIS lib. VIII. apud DACHERIUM legitur in præcipuis festis eius monasterii SS. TRUDONIS & EUCHARII convenisse ingenti numero sacerdotes & clericos, unde strepitus in mensa: „Ut vix audiri posset vox licet altifona legentis in eminentiori loco... Indeque surgentes cantando altis vocibus, quod ad festum pertineret, fratres *Miserere mei DEUS* cantantes ad ecclesiam procederent.“ Apud *Gracos* etiam habetur officium singulare *ἀπόδιπνον*.

De vet. disc. monast. p. 7.

Ibid. p. 5.

p. 6.

c. 43.

T. II. spicil. in fol. 689.

XVI. Psalmorum cantui iunguntur antiphonæ & responforia, quod est usus antiphonarum in horis canonicis. cum antiphonis vel responforiis plenissime atque suavissime canere, ut habetur in capitulis monachorum *ad Angiam* directis apud BALUZIIUM in append. capitular. Antiphonæ usu antiquissimo ex ipsis psalmis, cum quibus canebantur, solebant excerpti. Unde videntur vocari psalmorum capitula apud GENADIUM, ubi MUSEUM, seu MASEUM laudat, qui hortatu VENERII episcopi excerptis ex sanctis scripturis lectiones totius anni, festivis diebus aptas,

T. II. capitul. p. 1382.

De vir. ill. c. 79.

responforia etiam & psalmorum capitula temporibus & lectionibus congruentia. In historia episcoporum *Antifiodorensium* c. 59. apud MARTENIUM de antiqua ecclesiæ disciplina c. 4. GUILIELMUS episcopus ad psalmos antiphonas addidisse dicitur, quod est ad normam S. BENEDICTI, monachis *Ægypti* nullas ad psalmos adhibentibus antiphonas. Idem T. I. Anecd. præfationem musicæ disciplinæ AURELIANI monachi inseruit, ubi religiosus presbyter *Antifiodorensis* laudatur p. 124. „ qui inter cætera religionis augmenta „ hoc sibi adsciverat, ut basilicæ signo pulsante, illico adurgeret, extemploque ecclesiam præpararet. Dum his & huiusmodi floreret artibus, quadam nocte cum a propria egrederetur domo, quæ parieti hærebat basilicæ in honorem S. ALBANI martyris, angelorum auditit chorum consona voce *alleluia* cum psalmo CXLVIII. usque ad finem psalterii, qui attonitis auribus ad ostium ipsius oratorii auscultans didicit eum. Erat autem *alleluia*, quod mos est cum superiore canere psalmo diebus tantum dominicis, quæ in primo versu semel, in secundo bis, in tertio tribus reciprocatur vicibus, & in quarto iterum a capite repetitur, ut autem arbitror in honorem sanctæ & individuæ competenter canitur Trinitatis.“ Idem repertum ad calcem *discipline musicæ* AURELIANI in MS. bibl. *Laurent. Florent.* & in MS. *Vaticano* Anonymi de musica. Notat ibi MARTENIUS hunc ritum postea proprium fuisse dominicæ Septuagesimæ: congruitque cum antiphonarum primævo usu, qui hac ætate frequentabatur *psalter cum pluribus antiphonis*, ut in Regula S. COLUMBANI vocatur, *in nocturnali officio quotidianarum noctium*: veluti caput tertium de ordine antiphonarii inscribit AMALARIUS, ubi sic loquitur: „Nos fratres cantemus in nocturnali officio „ totidem psalmos, quot horæ sunt in nocte æquinoctionali: & ex statu „ temporis discamus debitores nos esse pro peccatis eorum intercedere, quorum oblationibus sustentamur. Et ex senis antiphonis, quas vicissim chori „ per singulos versus repetunt, admonemur &c.“ Quæ verba clare produnt, antiphonas tunc post singulos cuiusque psalmi versus repetitas fuisse, quod THOMASIVS in præfatione ad antiphonale, a se editum, miratur, ante se neminem observasse. Exemplum adducit ex MS. antiphonario Missæ ad usum cantorum misso, servatoque in bibliotheca angelica apud S. AUGUSTINUM in urbe, in officio Sabbati sancti, ubi versibus cantici *Magnificat* singulæ interferuntur antiphonæ hoc modo: Antiphona *Vespere autem Sabbati &c.* Psalm. *Magnificat &c.* antiphona: *Et ecce terra motus &c.* Psalm. *Et exultavit &c.* Et sic post singulos versus aliæ iterum occurrunt antiphonæ, ut iam retulimus. Hic vero aliud autographum exemplum ob oculos

culos ponimus ex Responsali *Vaticano* sæc. X. circ. Num. 7017. in Nativitate Domini in evangelio, id est canticum evangelii, cum diversis antiphonis ad singulos versus, ac tonis etiam diversis. Idem habetur in Epiphaniæ ad *Magnificat*. In Paschate item ad *Benedictus*.

Gloria in excelsis deo et in terra pax hominibus. *I*esu
bonæ voluntatis alleluia alleluia. *S*icut erat. *A* Virgo uer-
bo concepit uirgo permansit uirgo peperit regem omni-
um regum. *S*icut erat. *A* Nescient mater uirgo uirum peperit
sine dolore saluatorem seculorum ipsum regem ange-
lorum sola uirgo lactabat ubere de celo pleno. *S*icut erat. *A* Na-
to domino angelorum chorus canebat dicent salus deo nostro
sedenti super thronum et agno. *S*icut erat. *A* Natus est nobis
hodie saluator quæstus christus dominus in ciuitate dauid. *S*icut erat.

Videre licet apud MARTENIUM alterius generis exemplum ex IOANNE De ant. eccl. monacho in vita S. Odonis, Turonenses in festiuitate S. MARTINI, disc. c. 4. l. I. n. 10. nocturnum volentes officium ad lucem usque protendere, unamquamque antiphonam per singulos psalmorum versus repetere. „ Quia eiusdem offi-
cii antiphonæ, ut omnibus patet, breues sunt, & eius temporis longio-
res noctes, volentes officium ad lucem usque protendere, unamquamque
antiphonam per singulos psalmorum versus repetendo canebant.“ Hinc
THOMASIVS Præfat. in Respons. & Antiphon. pag. XXXIV. ger-
manam elicit rationem, quamobrem contractiores sint antiphonæ, quæ cum
psalmis vel canticis canuntur in ecclesiasticis cursibus, quam quæ in Missa
canuntur ad Introitum, Offertorium, & Communionem: nimirum, quia
illæ quam frequentissimæ repetebantur post singulos psalmorum omnium ver-
sus; hæ vero post singulos quidem, sed paucos tantum vel proprios, vel
psalmi versus alternabant. Aliud genus est, de quo MARTENIUS: „ Qui an-
tiquos (ait) nostros ritus monasticos percurrerit, is facile deprehendet, non
„ raro

„ raro in præcipuarum festivitatum matutinis laudibus , & vesperis antiphonas ter repetitas fuisse , in fine cantici *Benedictus* in Laudibus , & cantici „ *Magnificat* in Vesperis ; semel ante *Gloria Patri* , secundo ante *Sicut erat* , „ tertio , integro versiculo absoluto.“ Qui ritus in *Turonensi* olim ecclesia ex vulgari usu obtinuit ; idque vocabant antiphonas *triumphare* , id est , ter fari. Exempla eiusmodi diversa referemus sequenti libro III. ex ordine MS. operis DEI , qui in hoc nostro monasterio *D. Blasii* sæculis XIV. XV. & XVI. fuit in usu. Nescio , an huc pertineant Constitutionum *Cluniac.* verba apud DACHERIUM : „ Canticum evangelii post antiphonam , quamvis ter „ recantetur , tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantatur cum *alle-* „ *luia*.“ Apud P. HERRGOTT , de antiq. monast. discipl. in festo S. *Petri* GUIDONIS disciplina *Farfensis* ad vespervas ita habet : „ Tres vel quatuor frā- „ tres ante altare resonent hymnum : *Felix per omnes* , & tantummodo in „ hac synaxi cantent. Duo sacerdotes induantur cappis ad deferendum in- „ censum. Antiphona , *Tu es Petrus* , & postmodum hæc triumphaliter ex- „ splicabitur.“ Nemo non videt , agi de antiphona ad *Magnificat*. Simili-

p. 66. ter postea de festo Assumptionis B. M. V. antiphona : *Sancta Maria exora sem-*

p. 82. *per* , & triumphaliter canatur. At de primis vesperis S. ANDRÆ id expresse excipitur : *antiphona non triumphaliter*. Vox tamen *triumphare* , etiam dum pluries , aut ad singulos versus fit repetitio , passim apud D. de MOLEON notatur in Itinere liturgico , ut suo loco videbimus , nondum penitus antiquatum esse hunc usum , quamvis rarissimus sit. Et iam sæculo XIV. a RADULPHO *Tungrensi* ceu singulare in antiquis antiphonariis *Romanis* notantur antiphonæ in dominicis super *Benedicite* multiplicatæ , si huc interpretanda sunt illius verba Prop. XXII. illis , quæ Prop. XV. habet , similia. „ Ad Laudes dominicales super *Benedicite* in antiphonario *Romano* „ multæ habentur antiphonæ , quæ in hieme secundum ordinem dicuntur , „ in æstate autem sola , scilicet : *Tres pueri* &c.“ Econtra vero in ordine *Rom.* BENEDICTI canonici , GUIDONI *de Castello* , qui postea fuit COELESTINUS II. P. inscripto , sub titulo *Liber politicus* , passim occurrit , ut sub una antiphona psalmi in vesperis dicantur : „ Sabbato in vigilia Adventus Domi-

p. 449. ni ad vespervas incipit antiphona : *In illa die stillabunt montes*. Sub ista an-

T. IV. Bibl. „ tiphona omnes psalmi huius vesperi cantantur.“ Et postea : „ Sabbato

PP. Paris. „ Septuagesimæ ad vesperum tacetur *alleluia* , & dicitur *Laus tibi Domine*.

p. 673. „ Sub una antiphona , *Voca operarios* , omnes psalmi cantantur.“ Idem dum ad vespervas feriales primæ hebdomadæ Adventus est præscriptum , addi-

L. IV. c. 2. tur , post psalmos alias easque plures antiphonas esse cantatas : „ Ad vespe-

rum omnes psalmi feriales cantentur sub una antiphona : *In illa die stilla-* „ *bunt montes* , & ad finem cantentur istæ antiphonæ , ut videtur ad *Magni-*

ficat :

„*ficat: Missus est Gabriel angelus, Ave Maria gratia plena, Dominus tecum*, cum oratione: *Deus, qui de beatæ Mariæ Virginis utero, & antiphona: Ecce Dominus veniet &c.*“ Ad Laudes vero ad singulos psalmos expresse præscribuntur antiphonæ in dominica Septuagesimæ: *Ad matutinas Laudes omnes antiphonæ per ordinem cantentur.* Demum observandus est hic modus *denunciandi antiphonas*, quem hodieque in Gallia & Italia animadverti, estque in Petri AMELII libro de Cæremoniis S. R. E. apud MABILLONIUM Tit. VI. ordo antiphonarum annuntiandarum a). In antiquissimo codice *Veronensi* orationum ritus *Gothico-Hispani* cum operibus V. THOMASII, a Ios. BLANCHINIO edito, passim etiam antiphonæ notantur, orationibus congruentes, uti de Adventu D. dicitur: *Incipiunt orationes de Adventu Domini, quæ per singulos Matutinos iuxta antiphonas congruentes usque ad Nativitatem Domini sunt dicendæ.* Rem optime declaravit Ven. Cardinalis præfatione in psalterium cum canticis &c. ex Conc. *Agathens.* c. 30. ubi præscribitur: *ut post antiphonas, collectiones per ordinem ab episcopis vel presbyteris dicantur.* „Id quod (inquit) nunquam intelliges, nisi ritum psallendi *Galliarum* antiquum pernoveris, quem in præsentī (aliquibus tamen immutatis) repræsentat breviarium *Mozarabum, Hispaniarum*, scilicet ritus antiqui, consimilis omnino prisco illi *Gallicano* veteri. Eo in breviario antiphonæ habentur cum accessione plurium versuum, post quos repetantur: quæ ut plurimum ex psalmis, aut ex prophetis sunt desumptæ. Hisce antiphonis singulis orationes subiunguntur ex eodem ipso psalmo decerptæ, unde antiphona proxime cantata excerpta fuerat.“ Usus etiam est antiphonarum in ecclesia *Græca* ante psalmos, seu potius ante versiculos psalmorum festo aptos, ut notat GOARUS b). Antiphonarum hirmus, seu

a) „Subdiaconus papæ stans capite inclinato submissa voce incipit *Rex pacificus*: & postea flexit genua ante eum, & iterum papa reincipit antiphonam: qua dicta sedet, statim chorus reincipit &c. (Et paulo post): Nota quod subdiaconus cum uno acolythorum denunciat antiphonam papæ & cardinalibus. Capitulum dicit subdiaconus: hymnum incipit aliquis de senioribus adiutoribus vel acolythis: & statim papa eundem hymnum reincipit. Deponitur semper mitra quando cantat. Subdiaconus vero incipit antiphonam ad *Magnificat*: & statim papa eam reincipit. Postquam cantores incipiunt *Magnificat* &c.“

b) „*Ἀντίφωνα* (inquit p. 123.) strictiore significato sumitur pro officio ecclesiastico, ex va-

riis verbis diversorum psalmorum, qui magis solemnitatem exprimunt, collecto. Et hæc antiphona pro magna anni parte in diebus dominicis recitantur. Dividuntur in primum & secundum antiphonum. In primo post singulos versus recitatur: *Precibus Deiparæ salva nos.* In secundo pro solemnitate diversitate versui adnectitur formula solemnitatem exprimens. Postmodum tertia statio excipit, quæ & tertium antiphonum vocatur versiculi psalmorum cum tropario proprio solemnitatis: cuius vicem, cum typica dicuntur, *Beatitudines* occupant, in quarum postremis Tertiæ, Sextæque odæ, troparia sive Paracletices recitantur.“ Ad ipsum auctorem l. c.

seu melodia tonum psalmodiæ determinat, unde S. GERMANUS in Theoria rerum ecclesiasticarum allegorizat: „Antiphonæ sunt prophetarum prædicationes, prænuntiantes adventum Filii Dei.“ Miram vero hinc DURANDUS antiphonæ etymologiam exsculpit: „Recte igitur (inquit) secundum eius tonum melodia psalmi informatur, quia dilectio opera nostra informat: & secundum hoc dicitur ab ἀντί, quod est *contra*, & φῶν, quod est *sonus*: quia psalmus secundum melodiam eius intonatur.“ Ut vero in antiphonis concinendis, suisque psalmis vel versibus chorus choro respondebat alternis, ita in earum impositione antiphonarum ordo servabatur alternus, ut una quidem antiphona ab uno cantore unius chori inchoaretur, alia ab alio alterius chori, sicque deinceps semper alterne iuxta AMALARIIUM: *Hanc vicissitudinem charitatis significant cantores, qui alternatim ex utraque parte antiphonas levant. Id est, incipiunt, ut recte THOMASIVS explicat. Ordinem vero imponendarum, prosequendarumque deinceps explicat eundem, qui modo servatur, ut inchoetur ab uno unius chori, & finiatur a pluribus utriusque chori, ab utroque nimirum choro, quomodo paulo post antiphonam post psalmos communiter ab omnibus cantari dicit. Nec id omnino esse hodie obsoletum, quod postea de neumis in fine antiphonarum dicit, suo loco videbimus:* „Rursus (inquit) in quibusdam ecclesiis, in fine antiphonæ fit neuma, seu iubilus, quia *beatus populus, qui scit iubilationem*. Est autem neuma, seu iubilus ineffabile gaudium, seu mentis exultatio. Ideoque in diebus ieiuniorum & afflictionum non debent fieri, sicut nec in luctu citharizari, & fit neuma in unica & finali littera antiphonæ.“ Producto nimirum cantu sine voce, seu ut DURANDUS dicit *verbis omissis iublando cum neuma*. Addit tamen: *In magnis festivitatis non tam maiores, quam etiam minores exultent: inde est, quod in quibusdam ecclesiis, in quibus neuma non dicitur, vox non significativa in vocem significantivam convertitur: quia loco iubili & neumæ tropi & sequentiæ decantantur, ad quas laudes minores & maiores passim admittuntur, & ideo communiter ab omnibus decantantur*. Obscurum est, an hæc ad antiphonas officii canonici pertineant, in quibus tamen, ac etiam responsois, præsertim tempore paschali frequenter fieri neumas alibi idem testatur, locosque citat ipse varios sui Rationalis, ubi de illis agit: „In quibus antiphonis dicatur neuma seu iubilus, & quare hoc potius fit in tempore paschali, dicitur sub tit. *de Laudibus matutinis*. Iubilus autem diversa significat: & in diversis locis in eodem responsois sæpe fit, dicitur in VI. parte sub natali. Item de neuma, quæ fit per *alleluia*, in IV. parte sub *alleluia* dictum est.“

XVII. „Dicuntur autem antiphonæ (idem ait DURANDUS) respectu ad Responsorio-
 „psalmodiam, cui respondent: Sicut & responsoria respectu ad historiam.“ rum item.
 Idem est, ac si dixisset *ad lectiones*, partem pro toto ponens, quas solent *Ibid. n. 26.*
 sequi responsoria in omni officio: cuius rei hanc non inutilem reddit mysti-
 cam rationem AMALARIUS: „Sæpe inculcatum est, responsorios sequi lectio- *De ord. anti-*
 „nes propter disciplinam ecclesiasticam, quæ non vult auditores legis tan- *phon. c. 4.*
 „tum habere in sua schola, sed factores.“ Et HONORIUS *Augustod. c. 47.*
Sacram. Cantor, inquit, surgit ad responsum, ut excitet mentes, quæ au-
dierunt doctrinam in lectione, surgant ad actiones bonas in operatione. Can-
torem stantem responsum præcuisse, etiam AMALARIUS testatur de Ord.
antiph. c. 1. Surgit cantor a sede, & exaltat vocem in responso. Agit
 idem de diversis generibus responsoriorum: *de responsoriis, quæ prætitu-* c. 53.
lantur de auctoritate ex persona synagogæ credentis, quod pertinet ad ma-
teriam: Et postea de responsoriis psalmorum cum alleluia, ex persona filia, c. 54.
quæ solebant cani tempore paschali, in festis Domini, & Sanctorum. De
responsoriis enim psalmorum generatim; sicuti etiam quæ prætutulantur re-
gum, de SALOMONE &c. postea agit ordine, quæ ita vocabantur iuxta con-
textum officiorum, ut ipse vocat ordinem canonicum, quo eiusmodi sacræ
scripturæ legebantur, eisque aptabantur responsoria. Distribui autem sem-
per solebat scriptura per annum de tempore & Sanctis cum passionibus Mar-
tyrum, ac vitis Sanctorum, aliisque lectionibus. Antiquissimos ordines ede-
mus inter monumenta Liturgiæ Alemannicæ. Illustre huius rei documentum
in novo tractatu diplomatico habetur ex Cod. Reg. 3836. Cantatur autem T. III. p.
omnis scriptura sancti canonis ab initio anni usque in finem. Et sic ordo est 358.
canonis decantandi in ecclesia sancti PETRI &c. Similiter tractatus, prout or-
do poscit, passionis Martyrum, & vitæ Patrum catholicorum leguntur. Di-
 ximus iam, diversum responsoriorum decantandorum ordinem tunc fuisse,
 quæ nimirum integra a cantore primum cantabantur usque ad versum: de-
 inde a choro repetita, alia ratione in *Romana*, quam *Gallicana* ecclesia,
 ut iam AMALARIUS superius adduximus locum. „Hinc (ait in prologo de ordine
 antiphon.) notandum est, necessarium nobis esse, ut alteros versus habeat
 „noster antiphonarius, quam *Romanus*, quoniam altero ordine cantamus
 „responsorios nostros, quam *Romani*. Illi a capite incipiunt responsum
 „finito versu: nos versum finitum informamus in responsum per latera
 „eius, ac sic facimus de duobus unum corpus. Ideo necesse est, ut hos
 „versus quæramus, quorum sensus cum mediis responsoriorum conveniat,
 „ut fiat unus sensus ex verbis responsorii, & verbis versus.“ *Romani* er-
 go tunc post versum integrum repetebant responsum; *Galli* vero in re-
 petitione illius versum parti coniungebant, cui sensus magis congruebat,

p. 120.

uti nunc in officio *Romano*: ita, ut quando plures sunt versus, in plures etiam partes dividatur responforium: veluti in primo responforio Dominicæ primæ Adventus cum pluribus versiculis, & repetitionibus cani solito. De hoc & sequentibus responforiis præscribitur in ordine *Rom.* BENEDICTI Canonici: *Hæc tria responforia ita debent cantari in congregationibus. Prior & secundus cantant responforium primum ante altare cum omnibus versibus & repetendis usque in finem. Tertius & quartus secundum responforium sicut prius: quintus & sextus tertium responforium.* Singularis locus ante altare designatur cantando responforio, cui in Missa erant ambonis gradus destinati. Quod dum etiam in solemni responforio natalis Domini *Metis* fieret, AGOBARDUS redarguit: *Considerentur etiam verba*, inquit in libro de Correctione antiphonarii, *quod quasi de mysterio nativitatis Christi compositum contra morem nocturni officii ab eminentiori loco pompaticè concrepabat.* Singulare hoc erat responforium, uti mox memoratum ex ordine *Romano*, cum pluribus versiculis & *Gloria Patri*, quod etiamnum in natali & resurrectione dominica solemne est. Ordinarie autem *Gloria* adiungitur post ultimum responforium iuxta S. BENEDICTUM. Id AMALARIUS a) *Romanæ* ecclesiæ adscribit institutum, cum priscis temporibus non cantaretur *Gloria* post versum, sed repeteretur responforium, ut ait cap. 1. additque a modernis apostolicis additum fuisse hymnum *Gloria Patri &c.* post versum. Quam in rem iam superius attuli canonem concilii *Toletani* IV. ubi redarguuntur, qui *Gloria Patri* in fine responforiorum non adiungunt. Quod ostendit antiquum illius usum, qui hucusque etiam in responforiis brevibus perseverat b). Ex constitutionibus *Hirsangiensibus* S. WILHELMI constat, utrumque tam longum, quam breve responforium modo ab uno hebdomadario cantore, modo a duobus aut pluribus fuisse cantatum: *Similiter quoque primum quodque responforium tam breve quam longum, quod ad matutinum sive ad vespervas est cantandum, ipse cantat, nec tunc ipse subtrahit se, cum duo id vel plures cantabunt.* Qua de re ISIDORUS de eccl. Off. c. 8. *Ante autem*, inquit, *id solus quisque agebat, nunc unus interdum, interdum duo vel tres communiter canunt, choro in plurimis respondente.* Id etiamnum observatur, ut pro ratione solemnitatis unus aut plures usque

Apud P. Herr-
gott p. 446.

a) „Ab initio (inquit) tertio cantabantur responforia a cantoribus, quem ordinem monstrant responforia de passione: non enim ab initio eum responforiis cantabatur *Gloria*.“

b) „Post *Gloria Patri* (inquit RADULPHUS Tun-
grensis prop. 12.) repetitio debet esse brevior, quam post versum, ut etiam servant *Romani* & *Carthusienses*. Sunt etiam in officio divino brevia responforia, quæ in officio *Romano* ad

parvas horas, ut ad Primam, Tertiam, Sextam, Nonam, & Completorium dicuntur, & de psalmis sumuntur, excepta prima. Versiculi vero parvi, qui in *Ambrosiano* & in antiquis libris capitula nominantur, similiter de psalterio sumi debent, *Benedictinum* vero officium in parvis horis versiculos habet, & ad laudes, & vespervas, & unicam lectionem astivalem, responforium breve.“

que quatuor responsum canant. In variis exemplis modulationis respon-
soriorum brevium, quæ ex antiquis libris affert LE BEUF, plerumque cleri-
cus nominatur, qui choro præeat responsum; at variæ simul perieileles
occurrunt in fine, ubi vox in tertiam prope finalem ad speciem quandam
veteris diaphoniæ descendit, unde palam est, duos saltem fuisse, qui cane-
rent, nimirum pro ratione festorum, ad quorum etiam solemnitate[m] erant
perieileles. Eodem pertinebant neumata, ut supra capite III. §. 4. pecu-
liariter notavimus.

Tr. sur le
chant. p. 139.
Sc.

p. 96. Sc.

XVIII. Hymnorum in omnibus divini officii partibus frequens est usus Hymni.
tam in occidentali, quam orientali ecclesia. *Græcorum* hymni ex odis com-
ponuntur seu novem, seu quatuor, seu tribus, seu quandoque etiam duo-
bus tantum, & ex ea numeri varietate diversum quoque nomen sortiun-
tur: canon enim dicitur hymnus, qui novem, tetraodium qui quatuor,
triodium qui tribus, diodium qui duabus odibus constat. Singulis hirmus
præfigitur, veluti regula cantus, & præterea in hymni fronte certus tonus
notatur. Odæ ex pluribus coalescunt tropariis, quorum postrema plerum-
que Trinitatis & Deiparæ laudes continent, indeque *Triadica*, & theo-
tocia nuncupantur. Primæ *tropariorum* litteræ in unum coniunctæ Acro-
stichiden haud raro effingunt. Quæ omnia explicata videre potes in dia-
triba II. Card. QUIRINI de hymnis quadragesimalibus *Græcorum* & eorum
auctoribus, quorum ingens est apud *Græcos* numerus, universimque copia
maior quam apud occidentales, ubi aliquando in *Hispania* reici sunt visi.
In Conc. nimirum *Bracar.* I. c. 22. statutum fuerat, ut extra psalmos vel
canonicas scripturas *nihil poetice compositum psallatur in ecclesia*. A Con-
cilio *Toletano* IV. a) iterum sunt auctorati præscriptique, atque ubique in
horis canonicis decantari hoc medio ævo soliti, S. AMBROSII præsertim no-
mine & exemplo, unde etiam *Ambrosiani*, ut iam dixi, vocantur sive ei-
dem ex vero aut falso adscribantur, quales iam suo tempore explosit *Wa-*
lafridus STRABO, de eorum in officiis divinis usu agens, iuxta præscriptum
præsertim

De rebus eccl.
c. 25.

a) In Conc. *Tolet.* IV. c. 13. sic circa an. 633.
statuitur: „Quia nonnulli hymni humano stu-
dio in laudem DEI atque apostolorum & mar-
tyrum triumphos compositi esse noscuntur sicut
hi, quos beatissimi Doctores HILARIUS atque
AMBROSII ediderunt, quos tamen quidam spe-
cialiter reprobant, pro eo, quod de scripturis
sanctorum canonum vel apostolica traditione non
exsunt. . . . Sicut igitur orationes, ita hym-
nos in laudem DEI compositos nullus vestrum
ulterius improbet, sed pari modo *Gallia Hispa-*

niaque celebret, excommunicatione plectendi,
qui hymnos reicere fuerint ausi.“ S. ISIDO-
RUS, qui huic Concilio præfederat (lib. I. c. 6.
de offic. eccles.) de hymnis S. HILARII &
AMBROSII agens „Inde (inquit) hymni ex
eius nomine *Ambrosiani* vocantur, quia eius
tempore primum in ecclesia *Mediolanensi* cele-
brari cœperunt, cuius celebritatis devotio post-
hac per totius Occidentis ecclesias observatur.
Carmina autem quæcunque in laudem DEI di-
cuntur, hymni vocantur.“

- a præsertim regulæ S. BENEDICTI a). HINC MARUS in libro de trina Deitate peculiarem selectum hymnorum *Benedictinis* ex regula præscriptum existimavit b). Hymnorum in horis canonicis suo tempore consuetorum copiosam recensitionem init RADULPHUS *Tungrensis*, quales & adhuc plures alii reperiantur *Romæ* in hymnariis antiquis, & in officio *Ambrosiano*: necessarios autem hymnos & authenticos admitti vult, & securius de communi cantari, quam ut locales & apocryphi admittantur. Tum vero de vario eorum usu in horis canonicis loquitur, ad *Romanum* usum servandum passim cohortans c): recenset deinde eosdem, qui nunc in usu sunt in officio dominicali & feriali per hebdomadam hymnos, subditque: „Omnes isti „hymni feriales *Romano* usu unicam & facilem habent notam. De nostris autem *Alemannis* aliqui omittunt nocturnales, ut *Colonienses*: aliqui „omissis laudum hymnis nocturnales ponunt ad laudes, ut *Leodienses*: alii „omnes feriales omittunt, & dominicales æstivales in feriis repetunt, ut „*Prædicatores*. Securius est sequi morem *Romanum*.“ Id quod nunc fit in

a) „In officiis quoque (ait) quæ sanctus BENEDICTUS abbas omni sanctitate præcipuus ordinavit, hymni dicuntur per horas canonicas, quos *Ambrosianos* ipse nominans, vel illos vult intelligi, quos confecit AMBROSIVS, vel alios ad imitationem *Ambrosianorum* compositos. Sciendum tamen multos putari ab AMBROSIO factos, qui nequaquam ab illo sunt editi. Incredibile enim videtur, illum tales aliquos fecisse, quales multi inveniuntur, id est, qui nullam sensus consequentiam habentes, insolitam AMBROSIO in ipsis dictionibus rusticitatem demonstrant.“

b) „Si (inquit) ita, ut scriptum habetur in beati BENEDICTI regula, quam iureiurando se observaturos professi sunt, obediunt, dependentes eidem sanctissimo Patri imo Sancto Spiritui, qui per eum locutus est, relictis non necessariis superfluitioforum compositionibus, Sancti AMBROSII, sicut ipse Sanctus BENEDICTUS præcepit, vel nominatissimorum atque orthodoxorum hymnis, de quibus sufficienter habent in diurnis ac nocturnis laudibus, usi fuerint, in quibus & catholica fides redolet, & piæ sunt preces, & mirabilis est compositio, ne pro talibus, sicut ex hymni, cuius initium est *Sanctorum meritis inchoata gaudia*, cuiusque compositorem hæcenus invenire nequivimus, finalitate, ubi cantatur vel potius blasphematur *Te trina Deitas*, aut scienter aut nescienter scandalum in ecclesia moveant.“

c) „De hymnis autem metricis valde curandum est, ne contentur aliqui, nisi approbati & editi, ut supradictum est. Reprobi autem ut plurimum nosci possunt, vel quia non sunt generales, vel quia metrum habent corruptum. Ad Primam autem, Tertiam, Sextam, & Nonam hymni consueti more *Romano* non mutantur, & in minori congregatione sub facili tono servari debent. . . . Aliquorum autem congregatio paucis temporibus illos horarum hymnos cantat sub tono festivitatis ultimo versu variato. . . . Qui in Completorio hymnum post capitulum dicunt, agunt contra auctoritatem *Romanam*, & ordinem beati BENEDICTI, in quorum officiis statim post psalmos locatur, sicut in aliis quatuor parvis horis hymnus dicitur ante psalmos. Et in *Ambrosiano* officio ad matutinas semper dicuntur duo hymni, in principio, & in fine. Et similiter in *Romano* & *Benedictino* officio, ad nocturnos dicitur unus hymnus, & ad laudes alter: & hoc servant omnes religiosi & *Italici*, *Gallici* & *Anglici*; *Alemanni* autem in hoc degenerant, ad nocturnos nullum dicunt, & ad laudes raro. Ex quibus videtis, quos sequi debeatis.“ Ubi de hymno *DEUS Creator* sermo incidit: „Qui est (inquit) *Ambrosianus* vespertinus quotidianus, cuius meminit AUGUSTINUS lib. VII. confessionum, quando per somnum a luctu anxio, in dolore mortis matris recepto, fuit curatus. Et hunc hymnum fratres minores & alios plures male omittunt, quia authenticus est, & multum pulcher.“

in plerisque, quos recenset magno numero, hymnis de festivitatis Domini & Sanctorum, ac de communi; sed cantus successu temporis multum a primæva simplicitate degeneravit pro ratione imprimis festivitatum. Quæ de re insigne habetur documentum de hymnorum apud *Cluniacenses* cantu, apud ULRICUM de antiquis *Cluniacensium* consuetudinibus: „Quamquam L. II. c. 25.
 „(inquit) illorum hymnorum melodia, qui cantantur in pascha, ita sit
 „plana, & indirectum, & in ipso sacrosanctæ dominicæ resurrectionis non
 „magis solemnis, quam si iidem hymni ad aliquem, ut ita dicam, priva-
 „tum diem pertinerent: quod nobis relictum a simplicitate seniorum no-
 „strorum adhuc ita tenetur.“ Quod ipsi haud probatur, unde subdit:
 „Et si qua persona esset idonea, quæ id Domino abbati suggereret, &
 „suaderet, fortassis emendari iuberet.“ Cernimus in antiqua hymnorum
 melodia nobis relicta, & iam suo tempore in officio feriali notavit RA-
 DULPHUS, hymnos feriales *Romano* usu unicam & facilem habere notam.
 Quod intelligendum est, ut singulis notis sua respondeat syllaba, sine neu-
 marum interfectione, plurium scilicet notarum in unicæ syllabæ tractu,
 ut in aliis hymnis fit; atque discrimen hoc adhuc hodie observatur, & gra-
 datim procedit in officio feriali dominicalique, in Adventu etiam & Qua-
 dragesima, festivitatis exceptis tam Domini, quam Sanctorum, secun-
 dum eorum non gradus solum, verum etiam hymnorum argumenta stu-
 diose ac pulchra compositione ad sensum etiam exprimendum movendum-
 que affectum festo aptum. Quod ex ingenti studio mediæ huius ætatis in
 cantu *Gregoriano* nobis relictum est.

XIX. Sunt & alii hymni nullo metro aut rythmo compositi non mi-
 nus crebri aut celebres in divino officio: „Est autem (inquit sæpe lau-
 „datus RADULPHUS *Tungrensis*) hymnus laus DEI cum cantico: ut est TE DEUM LAUDAMUS. GLORIA PATRI.
 „hymnus *Gloria Patri*, qui in fine psalmorum dicitur: & hymnus *Gloria* Prop. XIII.
 „*in excelsis*, quem angeli Christo nato cecinerunt: & hymnus *Te Deum*
 „*laudamus*, ab AMBROSIO & AUGUSTINO compositus.“ *Græci* *δοξολογίαν*
μεγάλην & μικράν glorificationem magnam & parvam vocant hymn. *Gloria*
in excelsis, & *Gloria Patri* utrumque in officio canonico frequentatum.
 Quædam etiam partes hymni *Te Deum laudamus* in cantico matutino ex
 cod. *Alexandrino* ultimo tomo *Polyglottorum anglic.* habentur. De quo
 nunc non disputamus, quis auctor sit; de eius vero usu postea iterum re-
 curret mentio, ac paulo ante de vigiliis nocturnis, & superius occasione
 hymni *Gloria in excelsis* diximus, quem sequi solet, ita ut etiam ritu *Ro-*
mano in dominicis Adventus & Quadragesimæ, quando non dicitur *Gloria*
in excelsis, nec hymnus *Te Deum laudamus* dici consueverit. Quæ de re
 monachis

monachis S. BENEDICTI in quodam *Galliae* Concilio litem motam ex *Rod.*
L. III. c. 3. GLABRO intelligimus, quod contra usum *Romanum* dominicis Adventus &
 Quadragesimæ hymnum *Te Deum laudamus* cantarent. Qui dum præscri-
 ptum regulæ S. BENEDICTI a S. GREGORIO approbatæ prætenderent, in ea
 consuetudine sunt relictæ. Quam etiam observare licet in antiquissimo or-
 dine *Romano*, monasticis congregationibus accommodato, apud MARTENIUM
 & MURATORIUM, ubi ita habetur: „Omni tempore diebus dominicis le-
 gitur lectio sancti evangelii secundum tempus, quod fuerit. Sequitur hy-
 mnus *Te Deum laudamus*, & versum cum *Kyrie eleison*. Et finiuntur
 „vigiliæ.“ Pertinet hoc ad celebritatem diei dominicæ, de qua singularem
 propositionem habet RADULPHUS: „Dominici dies festivæ, feriales vero
 „humiliter debent inofficiari. Et hoc excellentius observatur in officio
 „*Ambrosiano*: in quo die dominico nullius sancti etiam Virginis gloriosæ
 „festivitas agitur, sed occurrens in illo transfertur. *Romanus* autem usus
 „cæteris usibus post *Ambrosianum* melius se habet, in quo omnia festa no-
 „vem lectionum cedunt dominicis, nisi sint B. Mariæ, S. Crucis, IOANNIS
 „*Baptistæ*, apostolorum, & proprium cantum habentium. Quando autem
 „propria historia in alia dominica locum habere non potest, omnis festi-
 „vitas differtur.“ Loquitur de dominicis, ubi pro temporum ratione sin-
 gulares biblicæ lectiones habentur, aut mysteriorum commemoratio. Quam
 in rem singulare aliquid deinceps commemorat, quod dicit observatum fuisse
 generali consuetudine sæcularium & monachorum, quando nova historia
 est inchoanda ad vespertas sabbatinas ex iucunditate responsum fuisse can-
 tatam. Quod nostro usu haud fit; sicut nec quod postea dicit, ipse vero
 addit, usum *Romanum* tantum ita ferre: „*Romani* in ultimis responso-
 „rimis modum servant, ut quoties *Te Deum* dicitur, ultimum omitta-
 „tur, & *Gloria Patri* ad penultimum observetur. Sed dictum modum non
 „sequuntur aliæ nationes.“ Idem antea circa hoc singularem antiquum
 usum *Romanum* notarat: „Item *Gloria Patri* responso-
 „riorum *Romæ* in li-
 „bris antiquis reperitur integre cantatum ad notam toni, sicut facimus post
 „introitum. Et quia posteris non placuit totum decantari, ideo decise
 „cantatur in quolibet octo tonorum usque *Sicut erat*. Et ita cantant *Car-*
 „*thusienses*, *Colonienses*, *Leodienses* & plures solemnes ecclesiæ. Post *Glo-*
 „*ria Patri* repetitio debet esse brevior quam post versum, ut etiam ser-
 „vant *Romani* & *Carthusienses*.“ In psalmis vero *Gloria Patri* sequitur to-
 num psalmi, cui, exceptis horis minoribus, *Romano* ordine semper antiphona
 subiuncta erat. Quod non convenit cum eo, quod supra retulimus, sæpe in
 vespertis etiam *Romæ* omnes sub una antiphona psalmos fuisse dic-
 tos, nisi forte tunc post singulos psalmos *Gloria Patri* omissum fuerit:
 „Ro-

„Romano enim ordine (inquit RADULPHUS) qui mente tenendus est in vigiliis noctis, in laudibus, & in vespers, quælibet laus sanctæ Trinitatis post psalmos decantatos suam antiphonam habere debet subsequenter. Et hic decor officii divini, ut in dictis horis fiat, & in aliis parvis unica antiphona decantatur.“ Aliunde constat, olim Romanos doxologiam *Gloria Patri* post psalmos aut eorum incisiones non ita frequentasse: „Hunc itaque hymnum (inquit WALAFRIDUS STRABO) nonnulli omnibus pene psalmis & interdum incisionibus psalmorum coaptant: responsoriis vero paucioribus, ut illi qui statuta Patris BENEDICTI in horis sequuntur canonicis. Romani eum in psalmis rarius, in responsoriis crebrius iterant.“ Nota demum ex regula S. FRUCTUOSI: „Sane in omnibus horarum singularum orationibus nocturno ac diurno tempore ad omnem psalmorum finem *Gloriam* cantantes DEO prosternentur in terram.“ Eadem genuflexio ad orationem post singulos psalmos a S. COLUMBANO & S. ISIDORO regulæ c. 7. præscribitur.

Prop. XV.

De reb. eccles.
c. 25.

XX. Sic vero ad versus revocari potest hæc doxologia tam in cantu responsorio, quam antiphono psalmorum, alternantibus choris per versus, quæ *gracis* *σιχολογία* dicitur. Quo etiam nomine veniunt singulares aliqui versus in *Horologio*, & aliis libris liturgicis *Græcorum* annotari soliti, qui apud GOAR. in euchol. p. 52. ἡ συνήθης *σιχολογία* vocantur. Alibi is discrimen notat *σίχης* inter & *σιχηρά*. *σίχης* inquit p. 26. n. 41. & p. 174. n. 16. & *σίχης* ommissis aliis significationibus versus sunt e psalmis Davidicis vel sacra scriptura excerpti; *σιχηρά* vero versus paulo longiores ab hymnographo ecclesiastico conscripti. *σιχηρά* nunc ἀπὸ *σίχης* sunt conglobati aliquot versiculi unius totius formam referentes, & ut a Davidicis verbis, quæ *σιχολογῆσθαι* dicuntur, eruti ἀπὸ *σίχης* quoque nomen acceperunt. Huius discriminis annotandi gratia *σίχων* versiculum *σιχηρόν* versum ubique interpretatur. Occurrunt in officiis *Græcis* *σιχηρά* ἰδιόμελα, *σιχηρά* προσόμοια, quæ vel peculiarem habent melodiam, vel aliis similem. Huc etiam pertinet προκείμενον διςίχων prævium distichum, seu versiculi duo e psalmis Davidicis excerpti, vel scripturæ confestim post ipsos legendæ, vel rei alterius specialis decantandæ materiam & summam complectentes. Qui proprii sunt illius diei, προκείμενα τῆς ἡμέρας dicuntur, ut notat GOARUS. Apud Latinos varia sunt versuum genera in officio ecclesiastico. Præire solet in officio canonico: *Deus in adiutorium meum intende* &c. Maxime frequentandum S. COLUMBANUS præscribit hunc versum in nocturno officio locum orationis tenentem post singulos psalmos tacite decantando, ut habet in poenitentiali c. 20. „In communi autem omnes fratres omnibus noctibus

p. 25. n. 37.

„ tempore orationum in fine omnium psalmorum genua in oratione, si non
 „ infirmitas corporis obfuerit, flectere æquo animo debent sub silentio di-
 „ centes *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me fe-*
 „ *stina.* Quem versiculum postquam ter in oratione tacite decantaverint, æ-
 „ qualiter a flexione orationis surgant.“ Usum constanter apud nos serva-
 tum declarat laudatus WALAFRIDUS a). Regula Magistri haud abfimilem no-
 tat *versum apertionis* in nocturnis ab abbate dicendum, & in Completo-
 riis *versum clusorem* b). Alius in eadem regula occurrit *versus taciturni-*
tatis, ob id, quod pensum diurnum ante cubitum claudat, sic haud
 dubie didus. Usum hic varium versiculorum eiusmodi notat HONOR-
 RIUS *Augustodunensis*: „De hinc (inquit) sequitur versus, per quem ver-
 titur intentio ad alias: scilicet de psalmodia ad lectionem, vel ad hymnum
 „ evangelium id est *Magnificat*, vel *Benedictus*; sive ad orationem domi-
 „ nicam, cuius prologus est *Kyrie eleison, Christe eleison*: seu ad oratio-
 „ nem, quam solus sacerdos dicit.“ Eadem prosequitur AMALARIUS c).
 Addit aliquid de versu *Benedicamus Domino*, quem *benedictionem* vocat, ad-
 iunctamque responsionem *Gratiarum actionem*. „Hoc enim (inquit) sonant
 „ verba *Benedicamus Domino*. Et: *Deo gratias.*“ Regula Magistri notat
 sic *versum clusorem* in Completorio; in clausula nimirum officii canonici.
 Posset hoc nomine venire idem ✠, *Benedicamus Domino* in fine omnium ho-
 rarum consuetus, & quidem cum longioribus neumis pro festivitatum ra-
 tione. Cuiusmodi hic specimina damus etiam cum biscantu ex MS. bib-
 lioth. nostræ ann. 400. Subnectimus cantum orationis dominicæ ex eodem
 codice, quam S. BENED. in matutinis laudibus & vespers *omnibus audien-*
tibus instituit dicendum. Et quia in eodem codice mox cum melodia fa-
 luta-

a) „ Qui (inquit) in capite omnium (præter
 Missas) officiorum, quæ horis canonicis adhi-
 bentur, dici solet, id est *Deus in adiutorium*
meum intende, & reliqua, Patres antiqui suis
 collationibus inveniuntur statuisse omnibus non
 tantum officiis, sed etiam operibus præmitten-
 dum, ut invocatio divinx opitulationis initio
 cuiuslibet actionis assumpta faciliorem faciat, &
 postulandi constantiam & obtinendi virtutem.
 In agendis autem mortuorum & circa passio-
 nis dominicæ solemnitatem inchoationes & ex-
 plicationes officiorum non ut in cæteris sunt:
 tristitiæ videlicet significandæ causa, nisi aliquo
 graviore decreto. “

b) De versibus *ad repetendum*, *declinatoriis*, *ver-*

soilis egimus c. 4. ubi de cantu antiphono, &
 responso veteri, quo pertinebant.

c) „ Versus (inquit) hoc habet singulare, ut ex-
 citet corda cantantium ad requirendum faciem
 Domini in oratione. Idcirco sæpissime ante o-
 rationem præcedit. Versus, qui dicitur in no-
 cturnali officio ante orationem, qui præcedit le-
 ctionem intenta vult facere corda præsentium
 ad lectionem. . . Ante hymnos *Magnificat*,
 & *Benedictus Dominus Deus Israel*, præcedit
 versus, quoniam sic debemus esse vigilantes &
 intenti ad verba hymnorum memoratorum, ut
 in oratione. In cæteris cursibus ante novissi-
 mam orationem præcedit. Oratio & benedictio
 semper in fine sunt, antequam disiungantur fra-
 tres singuli ad propria. “

lutatio angelica annectitur, eam hic ponimus, licet recentioris sit usus, in horis canonicis initio & quidem submissa voce dici solitam.

Per Biscantum.

The musical score consists of ten staves of square notation. The first two staves are marked with a large 'B' and a small 'e' below them. The third staff has the lyrics 'be ne di ca mus Do' written below it. The fourth staff also has the lyrics 'be ne di ca mus Do' written below it. The fifth staff has a small 'o' below it. The sixth staff has a small 'o' below it. The seventh staff has a small 'o' below it. The eighth staff has a small 'o' below it. The ninth staff has a small 'o' below it. The tenth staff has a small 'o' below it.

Do mi no

o

Do mi no

o

o

o

o

o

o

o

o

P ater noster qui es in cæ lis fan cti fi ce tur no men tuum

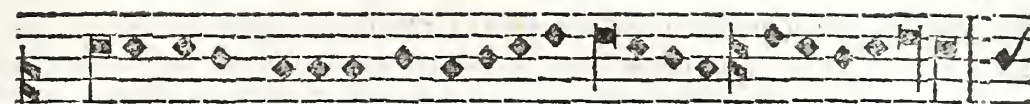

ad veni at regnum tuum fiat volun

tas tu a

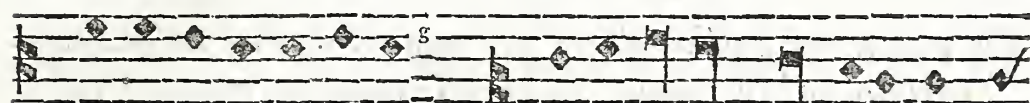
sicut in cæ lo & in ter ra panem nostrum cottidianum

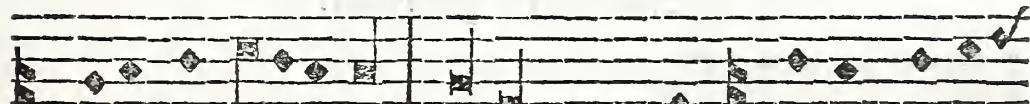
dona nobis ho di e & di mit te no bis de bi ta nostra

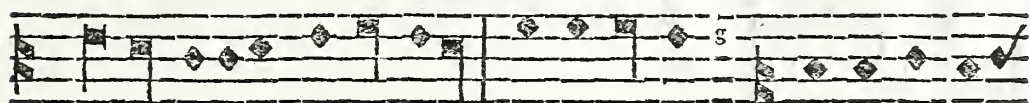
sicut & nos dimittimus de bi to ri bus no ftris. Et

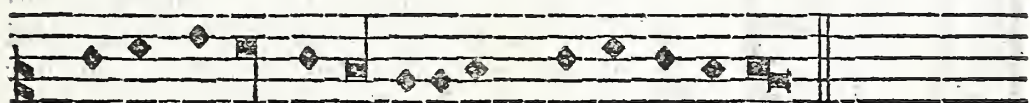
ne nos in du cas in ten ta ti o nem fed li be ra

nos a ma lo. A men a men a men a men

a men a men a men a men amen a men a men

a men a men amen a men a men.

A ve MA RI A gra ti a ple na Do mi nus te cum be ne

di cta tu in mu li e ri bus & be ne di ctus fru ctus

ventris tu i amen.

His vero singulis (quibus concinna constat officii quotidiani nocturni diurnique varietas) sua propria ac conveniens est nota seu cantus modulatio præstituta, unde mirus decor divini officii exurgit, hocque potissimum medio ævo omnia rite composita & ordinata ad nos usque perseverarunt.

CAPUT VI.

De cantu & musica statis per annum diebus ac solemnitatibus, aliisque tum ordinariis cum extraordinariis divini officii partibus.

De solemn
officio in Ad-
ventu & Na-
tivitate Do-
mini.

a
De ant. eccl.
discipl. c. X.
n. 14.

adventu Domini solemniproprioque cantu abundant a). Singulare est quod ex ordinario *Turonensi* MARTENIUS affert, ex cuius præscripto *Cantor ad formam sine baculo federe iubetur in Adventu. Dum iuxta AMALARIUM lib. IV. de off. c. 30. officia cantorum & presbyterorum, quæ celebrantur in sacramentario, habent initium in quarta hebdomada ante nativitatem Domini. Ad Missam ante Introitum, ut alibi observavimus, canebatur tropus GREGORIUS præsul &c.* Quod quo ritu perfolveretur passim præscribitur

a) „Decet enim (ut ait DURANDUS lib. VI. c. II.) ante nativitatem Domini cantus & omnes antiphonas & fere omnia responsoria revocari, quia sicut per plures & frequentiores sunt magis ac magis movetur animus subditi ad sollicitudinem suscipiendi prælatum, sic & renovatione caritatis magis & magis move-

mur ad curam nostræ præparationis in susceptione Domini, & ut per quotidianam renovationem cantus excitemur frequentius ad turpes & terrenas cogitationes purgandas, ut sic dignum habitaculum, & omnium venturo regi regum piis cogitationibus præparemus.“

tur a). Huc etiam pertinet alter ille tropus, quem ex antiquissimo *Veronensi* codice cum antiquis notis musicis fronti huius operis imposuimus *Sanctissimus namque &c.* Alium AMALARIUS, quando de ordine antiphonarii agit, huius temporis officium disponens, *prologum* memorat in fronte libri antiphonarii, quem variis etiam antiphonis Adventus præponi solitum asserit. „Idem (inquit) prologus, qui stat in capite tertii voluminis, quod vocatur apud Romanos antiphonarius præponitur primis antiphonis, id est: „In illa die stillabunt montes dulcedinem. Et: Iocundare atque cæteris sequentibus in nostro antiphonario.“ Quod nostrum antiphonarium nominat, *Metense* vel *Corbeienſe* est intelligendum: quod *Corbeia* repertum quoad officium Adventus partim cum *Romano*, partim cum *Metensi* conveniſſe testatur. „Currit (inquit) idem ordo antiphonarum in nostro antiphonario, qui continetur in *Romano* usque ad antiphonam *Angelus Domini nunciat vit Mariæ*. Dein ordo, quem accepimus de *Metensi* antiphonario. „In isto officio antiphonas mutavi de urbis *Metensis* antiphonario in nostrum antiphonarium de quarta feria. Invenimus in memorato antiphonario in quarta feria antiphonam *Veniet fortior me &c.* (Et postea): „Antiphonæ vadunt per ordinem iuxta *Romanum* antiphonarium usquequo: „*Benedicta tu inter mulieres*. Dein sequitur ordo *Metensis* antiphonarii. „Ubicumque potui, inserui antiphonas, quæ præconium habent declaratione & consolatione *Hierusalem*, id est, primatu, qui desiderat Adventum Domini.“ Idque agit eo in opere, ut discrimina observet, notetque, quem sit secutus ordinem: quem modum ac decorem in selectu responsoriorum observavit per singulas hebdomadas b): Nota etiam ex IOANNE *Abrinc.* „Prima dominica Adventus Domini sabbato in vespers responsorium *Ecce dies veniunt* dicetur, quod altero præcedente sabbato in pronuntiatione „Ad-

a) Ordinarium ecclesiæ *Trecensis*: „De præcepto succentoris, aut illorum, qui pro tunc habent regere chorum, duo vicarii ascendunt pulpitem, alias *Iube*, ut cantent antiphonam GREGORIUS præsul; qua finita, dum chorarii incipiunt Introitum Missæ &c.“ Ordinarium ecclesiæ *Turonensis*: „Accensis cereis, duo canonici in cappis nigris incipiunt ante altare alta voce antiphonam, GREGORIUS præsul; qua finita, statim cantor incipit: *Ad te levavi &c.*“ Et antiquum rituale S. MARTINI *Turonensis*: „post processionem presbyteri, qui cantaverunt primum & matutinarum, cantant ad ianuas ante formam subdecani GREGORIUS, in cappis fericis, & ostendunt graduale vertentes se ad præcentorem quando dicunt, *composuit hunc librum.*“

b) „Priores responsorii ex persona familiarum DEI cantati sunt, hoc est, ex persona ecclesiasticorum, (ait de responsoriis primæ hebdomadæ.) At (pergit de resp. *Hierusalem cito veniet*) in præſenti hebdomada loquitur aut ecclesiasticus chorus aut propheticus aliquis sermo internuncius ad *Hierusalem*.“ Agit capite sequenti de responsoriis *Gaudete Domino &c.* ut hodieque obtinet ordo, quem dicit se ex *Romano* tranſtulisse, & postea de responsoriis *Canite tubæ in Sion*, uti etiamnum habetur dominica quarta Adventus. „In hac hebdomada (pergit c. II.) continentur mixtim in *Romanis* voluminibus responsorii, quos solemus cantare in dominica, quæ habet primum responsorium, *Canite tubæ*, & illi, quos per sequentes noctes infra hebdomadam distincte canimus &c.“

„Adventus Domini a duobus clericis cappis indutis primitus celeberrime cantabitur.“ Mutationem hanc inde esse puto, quod olim quinque passim dominicæ Adventus fuerint numeratæ, ut in liturgia *Alemannica* dicemus. Celebris semper fuit proxima hebdomada ante nativitatem Domini, cum festo *Conceptionis*, alio, quam agitur nunc octavo *Decembris*: illud adhuc est solemne in *Hispania*, & alibi festum *expectationis partus* nominatur. In ecclesia *Mediolanensi* peculiare aliquot ante nativitatem diebus fit officium *de exceptato*. Ubi per tres dies aguntur litanie post Tertiam, quibus prima die præmittitur oratio cum antiphonis decem, eaque finita, subiicitur oratio cum antiphonis undecim, & aliquoties *Agnus Dei*. Secunda die litanie præmittitur oratio cum antiphonis novem, eique subiicitur oratio cum antiphonis octo &c. Huc pertinent solemnes antiphonæ O. per hebdomadam continuatæ. Quo etiam referri potest, quod in antiquissimo breviario *Romano* monasticis congregationibus accommodato habetur: *Una autem hebdomada ante natale Domini & ex conceptione beatæ Mariæ incipiunt celebrare*. Certe antiphonæ illæ huc quadrant, hincque ab AMALARIO recte potius ad *Magnificat*, quam ad *Benedictus* dici asseruntur, secus ac *Romæ* aliquando factum fuit. Sed audiendus est AMALARIUS: *O interiectio est admirantis, Per illud O voluit cantor intimare verba sequentia pertinere ad aliquam mirabilem visionem, quæ plus pertinent ad mentis ruminationem, quam ad concionatoris narrationem. Et quoniam per conceptionem & partum Sanctæ Mariæ, facta est hæc admiratio, amplius congruunt memoratæ antiphonæ hymno Sanctæ Mariæ, quam ZACHARIÆ. Et si quis voluerit octavam addere propter summam perfectionis &c.* In antiphon. seu responsali, quo usi sunt PP. *San-Maurenses* in editione S. GREGORII octo ponuntur cum nona *Orietur &c.* sub eodem tit. antiphonarum maiorum in evangelio, cantici nimirum evangelici, quod hic designari *Benedictus Dominus Deus Israel &c.* contextus vult. In quodam MS. *Augustanæ* cathedr. eccl. bibl. sæc. XIV. vel XV. ita de his antiphonis notatum reperi: „Nam quidam decepti canunt duodecim antiphonas, alii novem; cum solummodo septem sint a beato GREGORIO institutæ, quæ per septem dies ante vigiliam debent solemniter cantari.“ In responsoriali & antiphonali ecclesiæ *Romanæ* a THOMASIO edito septem tantum notantur antiphonæ ad *Benedictus* dicendæ a festo quidem S. NICOLAI incipiendæ, sed in festo S. LUCIÆ finiendæ. Aliter vero in ordine *Romano* seu libro *Politico* BENEDICTI canonici apud MABILLONIUM: „A festivitæte S. NICOLAI usque ad festum riam ante natalem Domini cantantur hæ antiphonæ ad matutinum *O sapientia*, ad *Benedictus*, & cæteræ omnes in quatuor temporibus.“ Colligitur hinc alias antiphonas in quatuor temporibus fuisse cantatas. Unde

tamen

De ord. Antiph. c. 13.

T. III.
p. 740.

T. II. Mes.
Ital. p. 124.

tamen numerus dierum neutiquam completur, etiamſi *Roma* duodecim eiusmodi antiphonæ fuiſſent in uſu, ut alicubi uſuvenit. *Quadam*, ait DURANDUS, *etiam eccleſiæ cantant duodecim, quæ exprimunt duodecim prophetas &c.* Et HONORIUS *Auguſtodunenſis*: Si, inquit, *duodecim O cantantur*, L. VI. c. 11. *ſignificant, quod gratia ſanctæ Trinitatis a quatuor mundi plagis deſideretur: ter enim quatuor ſunt duodecim.* Non rationem, ſed rem ſpectamus, ac uſum, qui variavit, aliis ſeptem, vel octo, ut iam ex AMALARIO intelleximus, aliis novem canentibus (fuit & decima: *O Thoma Didyme* in eccleſia *Leodiienſi* olim uſitata) quanvis communiter ſeptem fuerint. Earum ſuavem melodiæ dulcedinem extollit REINERII *Leodiienſis* commentario in antiphonas has apud PEZIIUM (qualis etiam expoſitio a MARTENIO edita eſt ex MS. *Beccenſi* a): unde interpretandum eſt, quod poſtea p. 61. dicit de eo, quod binæ ſemper ſibi reſpondeant antiphonæ. „Nam (ſubdit) quemadmodum in diapafon maxima ſymphoniarum, quæ dupla dicitur, iuxta obſervantiam proportionum ei voci, quam in auctis ediderit, non diſſimilem a gravibus ſuccinit: ſic nimirum pari concordia ſenſuum ad ſcita quaque interdum cognatione verborum antiphonarum ſingulæ ſingulis gratiarum quaſi ſuccinunt conſone.“ Forte etiam alludit ad harmoniam illam, quam tunc tantopere mirabantur virilis & puerilis vocis in diapafon, quæ potuit hic fuiſſe ad celebriorem cantum adhibita, quem initio ſtatim operis deprædicat b). AURELIANUS c. XI. diſciplinæ muſicæ agens de tono plagali Proti, qui noſter ſecundus eſt tonus, ad eundem refert primam harum antiphonarum: *O ſapientia. Quamquam*, ſubdit, *a palatinis ob excelleſiorem vocis modulationem de primo imponatur tono.* Quod nunc ſolemne eſt in omnibus illis antiphonis, atque contra morem ritus ſerialis duplicantur, & olim, ut ex ordinario *Turonenſi* obſervat MARTENIUS, *triumphabantur.* Solebantque a dignioribus in choro imponi, ut idem ex aliis

T. IV. Anecd.
P. III. p. 59.
L. IV. c. 4. p.
30. &c. El. n.
Ven. de ritib.
eccl. T. III

a

b

De ant. eccl.
diſcipl. c. 18.

or-

a) „Aſſumus itaque frequentes (inquit) hora veſpertinae laudis cum pſalmis & hymnis, & venturæ ſolemnitatis nova quadam præimus lætitia, regique proceſſuro congruo ſervitutis occurrimus obſequio. Nam proceſſurus eſt, ut exortu novo exſpectantes ſe lætificet. Qualis putamus proceſſurus eſt? Nimirum pulcher & decorus, ſuavis & delicioſus, omnibusque omnium gratiarum unguentis delibutus. Earum proſecto gratiarum plenitudinem novæ illæ exprimunt antiphonæ ſplendida verborum pulchritudine, ſuavique melodiæ dulcedine decenter accurateque compoſitæ, quas in laudem regis eiſdem, matrisque reginæ cum cantico ipſius

affectuoſa & vocali enuntiatione celebriter eſfert chorus eccleſiæ.“ Prius dixerat p. 45. „Antiphonas multiplex quidem votum, ſed parilem concentum habere.“

b) „Siquidem (inquit p. 57.) diebus aliquot novo gratiæ præconio veſpertina laus celebriori peragitur officio iucunda ſcilicet antiphonarum quarundam decantatione, quæ tam verborum quam pneumatum omnimoda florescentes pulchritudine, devotionis ac lætitiæ plurimum ſacro excitent conventu eccleſiæ. Sunt porro dies non amplius novem talis obſervantie, & eiſdem numeri antiphonæ cum evangeliæ cantico ſingulæ diebus ſingulis decantandæ.“

2

ordinariis ostendit a). In ordine BENEDICTI Canonici in officio nocturno vigiliæ Nat. D. 5. lectiones & totidem responsoria notantur: „Post quar-
 „tam lectionem cantentur Sibyllini versus: *Judicii signum tellus sudore ma-*
defcit &c.“ Nota ex laudato MARTENIO p. 78. & 86. in officio nocturno vi-
 giliæ Nat. Domini, alias in ipso Natali Domini, post lectiones cani solitos
 versus illos (ut cum notis musicis ex MS. biblioth. regie *Parisiis* descriptos
 infra refero) iuxta ordinarium *Narbonense a melioribus vocibus clericorum*,
 & ipsis cantatis resumitur lectionem ab eo, qui primo illam inceperat. In
 ecclesia vero *Rotomagensi* olim biduo ante vigiliam Natalis ad nocturnos le-
 gebatur sermo quidam sub nomine S. AUGUSTINI, in quo eiusdem sybil-
 læ oracula recitabantur, ERITHRÆ nimirum, cuiusmodi habentur apud EUSE-
 BIUM, in oratione CONSTANTINI M. ad Sanctorum cœtum cap. 18. Apud
 eundem MARTENIUM videri possunt solemnities Incarnationis dominicæ in ipso
 Natali Domini cum duplici etiam officio nocturnali, de quo in ord. *Rom.*
 BENEDICTI canonici: „Finitis isto (modo) matutinis laudibus cum oratione
 „incipit pontifex matutinum. Schola dicit invitatorium, & eo ordine fit
 „matutinum, sicut vigiliæ fuerunt.“ Et ne dubium sit ob matutini nomen,
 „Reperi (inquit AMALARIUS) in *Romano* antiphonario duo officia no-
 „cturnalibus in una eademque nocte posita.“ Fuit etiam sollemnis initii fan-
 cti evangelii secundum MATTHÆUM *Liber generationis &c.* in Natali Domi-
 ni, & secundum LUCAM in Epiphania decantatio. Specimen ex MS. bibl. S. Blas.
 an. 400. damus: b) Præterea in festis S. STEPHANI, diaconorum, S. IOANNIS,

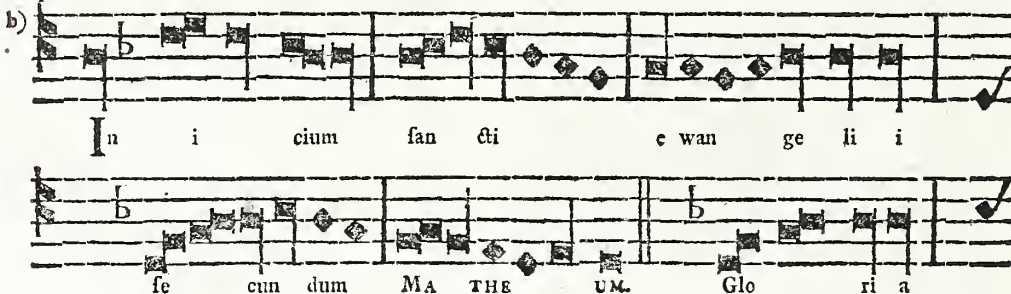
p. 83.

De ord. an-
 tiph. c. 15.

b

a) Ex *Nannetensi*: „Nota, quod in Adventu can-
 tantur septem antiphonæ solemniter ad vespe-
 ras, quarum prima est: *O sapientia*, quam in-
 cipit episcopus in die LAZARI; secunda est:
O Adonai, quam incipit archidiaconus *Nanne-*
tensis; tertia est: *O radix Jesse*, quam incipit
 archidiaconus mediæ: quarta est: *O clavis DA-*
VID, quam incipit cantor: quinta: *O oriens*,
 quam incipit thesaurarius: Sexta est: *O rex*
gentium, quam incipit scholasticus: septima:
O Emanuel. . . Sunt etiam aliæ duæ additæ,
 quæ cantantur cum aliis: “ Et ordinarium *Ca-*

pres-
bilonense: „Primum debet cantor: *O sapientia*.
 Secundum vicedominus montis: *O Adonai*. Ter-
 tium vicedominus gemmarum: *O radix Jesse*.
 quartum episcopus pro thesaurario: *O clavis DA-*
VID. Quintum vicedominus S. ISIDORI: *O*
oriens, sextum archidiaconus: *O rex gentium*.
 septimum decanus procellario: *O Emanuel*. Octa-
 vum episcopus: *O virgo virginum*. Similiter
 apud *Gastinenses* canonicos regulares: *O sapien-*
tia inchoat D. abbas, si vero absens, prior:
 ceteris diebus ceteri, sicut præcedunt in ordine
 hinc & hinc. “

presbyterorum, SS. Innocentum, puerorum officia propria erant: qui chorum regebant, etiam pueri cum proprio cantore, imo episcopo, ut vocabant, qui benedictiones & collectas legeret; alii antiphonas & responforia cantabant. In Concilio *Gradenfi* an. 1297. c. 7. statuitur, „ut epistolæ & evangelia „ &

ti bi Do mi ne. **L**iber ge ne ra ti o nis

IESU CHRI STI fi li i DAVID fi li i

A BRA HAM. A BRA HAM ge nu it Y SA AC.

YSAAC autem ge nu it IA COB. IA-

COB au tem ge nu it IU DAM & fra tres e-

ius. IU DAS au tem ge nuit PHARES & ZA RAM

de THA MAR. PHA RES au tem ge nu it ESROM.

ESROM autem ge nu it AR. AM. AR-

„ & præfationes in Missis, exceptis : *Liber generationis*, & *Factum est autem*, & primis evangelis diaconorum cum melodiis, præter episcopi licentiam nullatenus decantentur.“ In ipso natali solemne fuit pastorum officium, de quo aliquid supra de tropis agentes diximus a). De aliis eiusmodi ludis *Guil. DURANDUS* narrat in ration. div. off. ipso natalis Domini die proxime a vespers diaconos saltare solitos in ecclesiis, canentes antiphonam in honorem S. STEPHANI. Idemque præstare sacerdotes ante diem S. IOANNIS evangelistæ in obsequium huius apostoli : pueros chori, five

AM autem ge nu it A MI NA-

DAB. E LEA ZAR au tem

ge nu it MA THAN. MA THAN au tem ge nu it

IA COB. IA COB au tem ge nu it

IO SEPH vi rum MARI r. De qua na tus est IE-

SUS. Qui vo ca tur CHRI STUS.

a) In ordinario *Nannetensi* apud MARTENIUM sic præscribitur : „ Ut post canticum *Benedicite* pueri ludentes cum baculis stent ante altare, & dicat cantor : *Pastores dicite*, pueri respondeant, *Infantem vidimus*, & tunc incipiat aliquis antiphonam : *Parvulus filius etc.* In ordinario B. M. *Remensis* : Postquam *Laudate*

Dominum de celis, fuerit deductum usque ad *Laudate Dominum in Sanctis eius*, cum *Gloria Petri etc.* subsistitur, & antiphona *Parvulus filius*, cum qua fuerat inchoatus psalmus, finitur : tunc aliquis sacerdotum, cui a præcentore fuerat iniunctum, incipiat antiphonam *Pastores dicite*, & cantat totam rem ; alter

five clericos minores pro sanctis INNOCENTIBUS; subdiaconos tandem ipso Circumcisionis die. BELETUS festum hypodiaconorum a quibusdam perfici dicit in Circumcisione, a quibusdam vero in Epiphania, vel in eius octava, quod vocari testatur festum stultorum: notat autem eadem quatuor tri- *Explic. div. off.*
putia post nativitatem Domini in ecclesia, levitarum scilicet, sacerdotum, puerorum id est minorum ætate & ordine, & hypodiaconorum. c. 72. Solemnia natalitia Domini nostri quadantenus interrompebantur die octava ob paganicas superstitiones, a prima ecclesiæ ætate ieiunio dicata ac litaniis, omissis etiam lætitiæ cantibus. In Conc. *Turon.* II. statutum fuerat can. 33. *in Kalendis Ianuarii feri litanias, ut in ecclesia psallatur, & hora octava in ipsis Kalendis circumcisionis Missa DEO propitio celebretur.* Et Conc. *Toletan.* IV. c. 2. decrevit: „Kalendis Ianuarii, quæ propter errorem gentilitatis aguntur, omnino *Alleluia* non decantabitur: in quibus præter piscem & olus sicut in aliis quadraginta diebus a cæteris carnibus abstinetur, & a quibusdam nec vinum bibitur.“ Plura reperies in liturgia mea veteri *Alemannica*. Vide etiam laudatum MARTENIUM de solempni Invitatorii decantatione in natali Domini, illius econtra in festo epiphaniæ intermissione, cuius rei rationes AMALARIUS, DURANDUS & alii dant. Notanda demum sunt eiusdem AMALARII verba de festo ὑπάρχτης, seu ὑπαπαντής, *I. III. de off. c. 43.* quod Purificationem B. M. V. dicimus: „Hanc (inquit) lustrandi consuetudinem bene mutavit christiana religio, cum in mense eodem die S. MARIE plebs universa cum sacerdotibus ac ministris hymnis modulata vocis per ecclesias, perque congrua urbis loca procedit.“ Quæ totidem verbis apud BEDAM de tempor. ratione c. 10. leguntur. Vid. quæ de hac re in liturgia *Alemannica* differuimus.

II. Post hilarem & solemnem Incarnationis, ac generationis dominicæ In Septuagesimo, vel
 concelebrationem, aliud a septuagesima commemorandum inchoandumque Quadagesima
 ecclesia suscipit luctus tempus a). *Cistercienses* incessit ABAELARDUS, quod *Alleluia*
Alleluia a septuagesima usque ad caput quadragesimæ cantent. Quod fit omissum in
 ad litteram regulæ S. BENEDICTI, ut tamen etiam more quorundam me- Occidente.
 dii ævi septuagesimæ, vel sexagesimæ respondere possit, ut in liturgia *Ale-*
 „man-

chorus respondet *Infantem vidimus*. Item primus chorus *Laudate Dominum in Sanctis*, secundus chorus *Pastores dicite*. Primus chorus *Infantem vidimus*. Secundus chorus *Laudate eum in virtutibus eius*, & sic reciproca cantilena psalmo decurso cum *Gloria Patri, & Filio &c.* eadem antiphona *Pastores dicite*, & „*Infantem vidimus* ex integro cantatur, & tonus finitur.“
De ant. Escl. disc. c. 12. n. 30.

a) „Scilicet (inquit AMALARIUS de ord. antiph. c. 30.) Christi generatio, & sanctorum prædicatorum liberalitas celebrata est a Nativitate Christi usque in Septuagesimam, & a Septuagesima generatio eorum, qui de captivitate emergi desiderant, & de angustiis præsentis peregrinationis, usquedum iterum renascatur Christi generatio circa paschalia Sacramenta.“

mannica explicamus. De consueta iubili *Alleluia* depositione passim auctores, ac citatus etiam AMALARIUS: „Usque (inter alia ait) ad noctem „septuagesimam videbatur nobis illam (generationem) habere præsentem, „quia illam frequentabamus cum *Alleluia* per plura officia a nativitate Do- „mini usque ad illud tempus. Primus responsorius *Alleluia*, nomen bonum, „sic præponitur, quasi signum aliquod in monte positum, ad quod viato- „res oportet intendere. Tota intentio est in ista nocte cantorum, ut ma- „gnificent nomen *Alleluia*.“ Loquitur de ipsa nocte ac vigiliis septuagesimæ, & per singula responsoria resonantia commemorat *Alleluia* (quod BERNŌ improbat *de varia psalmorum atque cantuum modulatione*) pro vario tunc ecclesiarum more, de quo DURANDUS a). Ad illud pertinet frequens illius olim, antequam dimitteretur, geminatio, atque hodierna etiam duplicatio in vespers b). Magna quondam erat circa hoc varietas, ut idem in antiqua disciplina ecclesiastica varia affert exempla. Nec solum, ut ex AMALARIO vidimus, ad vigilias sæpe repetebatur magna cantorum contentione, verum etiam ulterius in Laudibus ad singulas antiphonas summa cum animi iubilatione concinebatur, præsertim in psalmo *Laudate Dominum*, qualem iam usum commemoravimus, meminitque MARTENIUS ecclesiæ *Cablonensis*, & *Turonensis* S. MARTINI, ubi in antiphonario præscribitur: ut in Laudibus ad primam antiphonam dicantur decem *Alleluia*, totidem ad secundam &c. Alias filemus veteres consuetudines, hodieque alicubi conservatas. In responsali MS. *Vatic.* bibl. sæc. X. in septuagesima ad vesper. *Alleluia* ter ad singulos psalmos assignatur pro antiph. ad Mag. *Alleluia. Mane apud nos alleluia.* In libro responsali sive antiph. in nova S. GREGORII M. editione T. III. p. 757. 758. videre licet ingentem solemnitatem & multiplicationem *alleluia* demum cum laudibus finientem. Sequenti libro ex MS. Ordine operis DEI, qui adhuc sæculo decimo sexto in hoc monasterio S. BLASII obtinuit, exemplum afferam maximæ in hac re solemnitatis. Solum hic hymnum annectam, quem in MS. diurnali sæc. XIII. Monasterii *Senonensis* in *Lotharingia* cum notis musicis inveni fabbato in

se-

a) „Quidam autem (inquit L. VI. c. 23.) ipso fabbato dimittunt *alleluia* ad Sextam, quidam ad Nonam, quidam ad Vesperas, quidam vero ad Nocturnam huius dominicæ, & quidam ad Primam dominicam huius diei: quæ varietas provenit ex diversitate inceptionis diei: de qua in præmio septimæ partis dicitur. Rectius tamen dimittitur in vespers: quia tunc dies incipit quoad diurna officia: *quia nox præcessit, dies autem appropinquavit*: & hoc etiam statuit ALEXANDER Papa II. ut eius geminatio ad fidem præcedentis temporis poenitentiae, quam

laus sequitur evangelica, referatur: & eius depositio luctui sequentis temporis assignetur. Unde & quædam ecclesiæ deponunt *alleluia* cum gaudio magno; aliæ vero cum gemitu & suspirio. b) „Nota (inquit idem n. 18.) quod in fabbato præcedenti sæpe & fere per omnia cantuum officia *alleluia* iteratur: pro eo, quod illud diligimus, & in thesauro cordis recondimus: sicut amicum iter longinquum profecturum sæpe amplectimur, & eius os, faciem, & cætera osculamur. Rursus ideo in fabbato ad vespers geminatur.“

septuagesima assignatum a). In officio *Mozarabico* nulla fit septuagesimæ, sexagesimæ, quinquagesimæ mentio, quamvis illic habeatur peculiare officium dominicæ, quæ præcedit quadragesimam. Iuxta antiquissimum codicem *Veronensem* liturgiæ *Mozarabica* in dominica *ad carnes tollendas*, a qua eo ritu quadragesimale ieiunium inchoatur, *laudes* id est *alleluia* ad vespertas tolluntur, hac rubrica apposita: „Item completuria post explicitas laudes, quas pfallendo vadunt usque ad *Sancta Ierusalem*, quæ in sancto *FRUCTUOSO* dicenda est.“ Laudes intelligi *alleluia* alibi observavimus, ac manifestum est ex ipso officio illo tum iuxta vetustissimum codicem *Veronensem*, cum recentiores eiusdem ritus, ut videre est apud *Ios. T. I. opp. V. BLANCHINIUM* annotationibus in libellum orat. antiquissimi ritus *Gothico-Thomasil p. CXXX. Hispani*, ubi post *alleluia* frequentatum adhuc in matutinis laudibus eius dominicæ additum est: *Hic clauditur alleluia*. Nihilominus in missali *Mozarabico* hæc legitur rubrica: *In dominico Quadragesimæ Missam inchoet: Ecce nunc tempus acceptabile alleluia &c.* Forte, uti ritu *Romano* in septuagesima, ita *Mozarabico* in dominica quadragesimæ eodem præcise tempore fuit depositum *alleluia* modo post laudes, modo post vespertas, subsistente semper ratione, ut a diebus ieiunii quadragesimalis excluderetur, quod non in ipsa dominica exordiebatur. S. ISIDORUS *Hispalensis* lib. I. de eccles. off. c. 13. „Apud nos (inquit) secundum antiquam *Hispaniarum* traditionem, præter dies ieiuniorum vel quadragesimæ, omni tempore canitur *alleluia*.“ Notabilis est eam in rem canon. 10. Conc. IV. *Toletani*, de quo supra C. IV. p. 404. Attamen, ut notat GOAR, in officiis quadragesimalibus can-
ticum *alleluia* frequentant sæpius & iterant *Græci*, eique decantando facilius indulgent, quo tempore illud diuturniores laudes requirere agnoscunt. Atque ita non sicut *Latinis* lætitiæ, sed potius mœroris, compunctionis, devotionisque apud eos est argumentum. Quam vane autem ob illam vocem officia sua iactet MICHAEL. *Cpolit.* legendus BARONIUS an. 1057. num. 29. Hæc GOAR.

III. Revertimur ad officium quadragesimale *Mozarabicum*, ubi rubrica antiquissimi codicis *Veronensis* a nobis allata, atque orationum completoriarum verba & inscriptiones, observante BLANCHINIO, triduanas illas processiones seu litanias indicare videntur, præscriptas iam in Concilio *Bracarenensi* II. an. 572. *In cuius (Quadragesimæ) principio convenientes in unum*

vi-

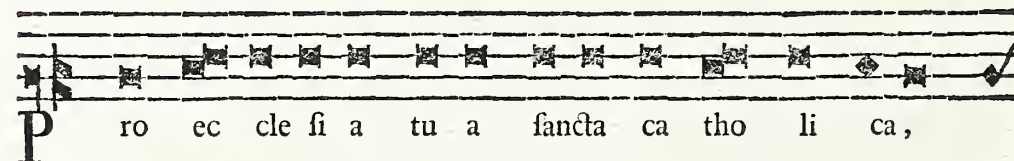
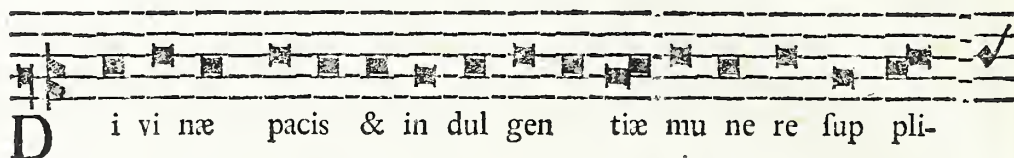
a) „*Alleluia* dulce carmen vox perhempnis gaudii. *Alleluia* laus suavis est choris cœlestibus, quod canunt Dei manentes in domo per sæcula. *Alleluia* leta mater cecinit *Iherusalem*. *Alleluia* vox tuorum civium gaudentium, exules nos flere cogunt *Babylonis* flumina. *Alleluia*

non meremur nunc perhempne pfallere. *Alleluia* nos reatus cogit intermittere, tempus instat, quo peracta lugeamus crimina, unde laudando precamur te beata Trinitas, ut tuum nobis videre paschades ethera, quo tibi leti canamus *alleluia* perpetim. Amen.“

Euchol. p. 167.

De officio quadragesimali.

vicinæ ecclesiæ per triduum cum psalmis per sanctorum basilicas ambulantes celebrent litanias. Passim in monumentis liturgicis ecclesiæ occidentalis huius medii ævi præscriptas inveni litanias in officio quadragesimali ab eius exordio *Feria IV. capite ieiunii*, ut in veteri processionali *Barberino* n. 1867. scripto litteris *Longobardicis* cum notis musicis, „finito R. sequitur letania tribus vicibus dicenda. *Christe audi nos. Pater de cælis Deus. Miserere nobis &c.*“ Et in missali *Ambrosiano Palatinæ bibl. in Vatic. n. 506.* letania dominicæ primæ quadragesimæ hoc modo.

Canitur hæc letania etiamnum ritu *Ambros.* quo ieiunium quadragesimale post dominicam primam quadragesimæ exordium sumit, frustra omnem lapidem movente S. CAROLO *Borromæo*, ut aboleret morem, initium quadragesimæ sumendi a dominica, uti etiam ritu *Mozarabico* fit. Ac *Graci* etiam officium

cium quadragesimale incipiunt sabbato τῆς ἀποκρίεως carnisprivii, quod nuper C. QUIRINUS edidit ex antiquissimo codice *Barberino*, nec ultra dominicam tertiam ieiunii progreditur, prout ob longitudinem divini officii, copiamque odorum plures eiusmodi sunt libri, quandoque integri pro unico festo. Præter officium magni canonis ANDRÆ *Cretensis*, quod canitur fer. V. hebd. V. Quadrages. celebris imprimis est apud *Græcos ἀναβίσεως ὕμνος* in laudem B. Virg. ob urbem a *Persarum Barbarorumque* furore illius ope ter servatam, conditus, ut passim narratur a). Idem postea sub CONSTANTINO Pogonato, & tertium sub LEONE *Isauro*, infestantibus *Agarenis*, factum, festumque institutum, ac hymnus sabbato quintæ hebdomadis Quadragesimæ in perpetuum decantandus ἀναβίσεως, quasi sessione carens, dictus, inquit *Triodion hac die: quod totus populus tota nocte stando hymnum Deiparæ concinuerit, quodque cum in omnibus aliis ædibus ex more sedere liceat, in istis divinæ matris erecti omnes stantes auscultamus.* Narrat CODINUS, ex quatuor vigiliis, quæ quotannis in palatio celebrari solebant, secundam fuisse τῆς ἀναβίσεως. Extat hoc officium in horologio sæpe edito, & in cod. Bibl. *Vindob.* theol. 231. Hymni huius originem describit anonymus apud COMBESIS. Auctar. T. II. p. 805. b) Respondet sabbato in palmis sabbatum hebdomadæ quintæ, qua in Occidente officium ecclesiasticum magis compositum est ad tristitiam ex memoria passionis dominicæ. Ritu *Mozarabico* id iam dominica quarta inchoatur, quam vocant viceſimam, de qua in cod. *Veronensi*: „Incipiunt orationes de responſoriis, sive de antiphonis psalmographis de traditione, quæ cantantur quotidie extra dies dominicos a secunda feria post viceſimam usque in sabbato de ramos palmarum.“ Ritu *Romano* dominica quinta, quæ de passione dicta est, peculiaris incipit memoria dominicæ passionis, olim *mediana* dicta, computo producto usque in octavas paschæ, ut habet titulus in ordine *Romano* primo. „A quo die (ut ibidem habetur) usque in vigiliam sanctæ dominicæ resurrectionis in nullo responſorio decantatur, *Gloria*, nec in *Venite*, a Cœna vero Domini nec in psalmis, nec in ullo loco decantatur *Gloria* usque in pascha.“ Quod hætenus servatur, ut in ordine XI. BENED. canonici explicatius legitur: „Ab isto die usque in sabbato sancto in nullo responſorio

a

b

De offic. Cpol.

c. XII. §. 10.

p. 71.

p. 17. 18.

a) „Obſeſſa urbe regia imperante HERACLIO ex una parte a numeroſo exercitu ſub SARBARO CHOSROË regis *Persarum* duce, ex altera a CHAGANO *Scythæ*, SERGIUS patriarcha imaginem Deiparæ Virginis non manufactam ulnis ſuis geſtans cum toto populo ſupplicationes inceſſanter fecit; quo facto HERACLIUS mox

inſignem de hoſtibus victoriam reportavit. Unde populus totam noctem abſque ulla intermiſſione hymnum pro gratiarum actione Deiparæ decantavit.“

b) Vid. GRETSEI & GOARI obſervat. in *Georg. CODINI* l. c. *Pachymerem* c. 3.

„rio, & in nullo *Venite*, & Introitu cantatur *Gloria Patri*.“ Quod
De div. offi. tempore RUPERTI *Tuitiensis* necdum ubique receptum fuit: „Nam (inquit)
L. V. c. 2. „de responforiis *Gloria Patri* subtrahimus, & apud quosdam ad Missas quoque
 „cum Introitu officii non dicitur. Siquidem brevis licet versiculus, quia sanctæ
 „Trinitatis magis expressa, magisque propria laus est, bene capitis nostri
 „solitudinem atque silentium non palam ambulantis, dum non dicitur, si-
 „gnificat. „Cantum etiam humilem & submissiorem in signum doloris &
De ant. eccl. tristitiæ usque ad pascha præscribit ordinarium *Uticense* apud MARTENIUM.
disc. c. 19. Idemque in Itin. liturg. D. de MOLEON p. 67. notatur de ecclesia S. IOANNIS
Lugd. a dominica passionis usque ad sabbatum S. excepta dominica palmarum,
 qua lætiori cantu ecclesia ingressum triumphalem Salvatoris nostri in
Ierusalem celebrat. „De quo (inquit S. ADHELMUS lib. de *Virginit.*)
 „lætentes evangelici consona vocis harmonia psallentes concorditer cecine-
 „runt: *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Cuius rei regulam nostra
 „quoque mediocritas (authentica veterum auctoritate subnixi) in sacrosancta
 „palmarum solemnitate binis classibus canora voce concrepans, & geminis
 „concentibus *Osanna* persultans cum iucunda iubilationis melodia concele-
 „brat. „Auctor de div. offic. sub nomine ALCUINI c. 14. processionem
 huius diei describens, versuum seu hymni meminit, qui tribuuntur passim
 THEODULPHO *Aurelianensi* sub LUDOVICO demum *Pio*, anonymus vero
Ap. Menard. (qui vixit tempore PHILIPPI *Aug. Franc. Regis*) REINALDO *Lingonensi*,
n. 234. in „qui (ut ait) fecit hymnum, & modulatis vocibus decantavit cum pueris in ra-
Sacr. S. Greg. „mis palmarum, scilicet *Gloria Laus*.“ Quod alios vero huius luctuosi temporis
 cantus attinet, ut tempori congruerent, hos auctorem antiphonarii studio
De ord. anti- confectatum fuisse, AMALARIUS meminit: „In duabus (inquit) hebdomadibus
phon. c. 43. „ante pascha Domini undecunque potuit colligere compositor antiphonarii
 „sermones convenientes passioni Domini, super eos fecit sonum cantus ha-
 „bilem ad id tempus, id est, lugubrem iuxta numerum necessariorum re-
 „sponforiorum, & antiphonarum.

IV. Multo id magis usu venit ipsis postremis passionis dominicæ diebus.
De Triduo „Plerisque (inquit RUPERTUS *Tuiticus*) moris est, ut extinctis luminari-
ante Pascha. „bus in ipsis tenebris lugubres toni, præcinentibus cantoribus, & choro respon-
L. V. de off. „dente, flebili modulatione decantentur incipientibus a *Kyrie eleison*.“ Agit de
div. c. 27. versibus illis, in tribus noctibus ante pascha ad finem Laudum cantari solitis. a)
 a) Et postea quæstionem attingit, cur horæ minores his diebus etiam omnino

2) „IESU Christe qui passurus advenisti propter nos. *Kyrie eleison. Christe eleison. Kyrie eleison.* Domine miserere nobis. Qui expansis in cruce manibus traxisti omnia ad te secula. *Kyrie eleison.* Qui prophetice promisisti: *Ero*

mors tua o mors. Kyrie el. Vita in ligno moritur, infernus & morsu dispoliatur. *Kyrie el.* Christus Dominus factus est obediens usque ad mortem. “ Ut leguntur in cod. *San - Emeran.* sæc. X. cum notis musicis.

Alamtātler pphē: Incena dñm.
Aleph Quomodo sedet sola ciuitas plena
 populo. facta est quasi uidua domina
 gentium. princeps pruntiarum facta est
 subtributo. **Beth** Plorans plorauit in
 nocte. et lacrimę ei' in maxillis ei'. nē
 qui consoletur eam ex omib' caris ei'is.
 Omēs amici ei' spreuerunt eā. et facti sunt
 ei inimici. **Gimel** Migrauit iuda pro

Tab V. pag
 588.

ΑΚΟΛΟΥΘΑΙ ΓΝΤΘΗ Ε ΓΑΡ ΑΥ ΜΑ ΙΚΖΙΓΩ
 ΤΣ ΚΟΥΖΕ ΑΕΙΣΤΩ ΕΣ ΠΙΝΥ ΗΕ ΚΑΙΤΩ
 σμωλῶν τῆς θείλει πυργί: +

ΑΕΥΤΕ ΠΡΟΣΚΥΩΝΗ Η ΣΩΜΕΝ ΤΩ
 ΕΝΗΓΩΝ Τ ΕΝΗΓΩΝ ΕΝΗΓΩΝ
 ΒΑΘΙ Ι ΛΕΙΩ Η ΚΛΩΩΡ ΘΕ Ε
 ΩΩΩ ΔΔΤΕ ΠΡΟΣΚΥΩ ΜΗ Η ΝΩ
 Ε ΕΝΗΓΩΝ ΕΝΗΓΩΝ ΕΝΗΓΩΝ
 ΜΕΝ ΚΑΙ ΑΠΕ·ΣΩΕ Ε ΣΩΜΕΝ ΧΕΙ
 ΓΩΩΤΩ ΑΔΟΤΙ Ι Ι ΛΕΙΩ ΘΕ Ε Ε Ω
 ΩΩΩ Η Η Η ΜΩΩΡ ΔΔΤΕ ΩΡ·Ε
 ΚΥΩ ΜΗ Η ΝΩΜΕΝ ΚΑΙ ΑΠΕ·ΣΠΕΕ
 ΩΜΕΝ ΑΥΤΩ ΧΕΙ ΓΩΩΤΩ ΑΔΟΤΙ Ι Ι
 ΧΕΙΩ ΘΕ Ε Ε ΩΩΩ Η Η ΜΩΡΕΥ
 ΛΟ Ο ΓΕΙ Η ΨΥΩ ΧΗ Η ΜΩΡ·ΡΚΥ

„ fine cantu recitentur : „ Quod (inquit) non solum campanarum clan- c. 32.
 „ gor filescit , sed regularium quoque concentum horarum noster omni-
 „ no chorus abscondit , illud significat , quod apostoli Christi non solum
 „ prædicare cessaverunt , ut soliti fuerant circuire per castella evangelizantes &
 „ curantes ubique , sed & nocte hac , postquam hymno dicto exierunt cum
 „ illo in montem olivarum , diffugientes & oppressi tristitia cuncti a laude
 „ communi conticuerunt . Idcirco autem a completorio profundum hoc
 „ incipitur silentium , quia circa hanc horam cum dixisset discipulis : *Ecce*
 „ *appropinquavit , qui me tradet* , ipsi graves esse cœperunt &c. “ Nec im-
 „ merito quærit postea : „ Cur cum diurnas horas triste silentium operiat , no- c. 33.
 „ cturnas vigiliis vel laudes intacta melodia depromat ? “ Ex GUIDONIS *Farf.*
 disc. L. I. c. 3. & BERNARDI Ordine *Cluniac.* constat , monachos *Farfenses* &
Cluniacenses Primam discalceatos , reliquas horas , sicut & Vesperas & Com- P. II. c. 16.
 pletorium sub silentio unumquemque per se recitasse . Apud THOMASII T. IV.
 opp. *Primam , Tertiam , Sextam , & Nonam usque ad pascha secreto di-*
cimus , similiter vespere Parasceves . De vespera Parasceves sic præscribitur
 in missali *Barberino* sæc. XIII. vel XIV. „ sic universis expletis post paululum
 „ unusquisque vesperam dicat privatim sine antiphona : sed in fine *Christus*
 „ *factus* &c. secrete dicatur . “ Nihilominus iuxta IOANN. *Abrincensem* de
 offic. p. 53. „ In die Cœnæ psalmi in omnibus horis absque completorio alta
 „ voce , & cum tono cantentur . “ In cod. *San-Emeranensi* sæc. X. reperiun-
 „ tur etiam cum notis musicis versus , in cœna Domini ad refectorium canendi :
 „ *Tellus ac æthera iubilant in magni cœna principis* &c. “ Multa luctus signa ,
 ac singulares antiquissimi ritus ad hodiernum usque diem sunt conservati , uti
 iam in ordine *Romano* I. præscribuntur : „ More solito *Deus in adiutorium* N. 29.
 „ *meum* non dicant , nec *Gloriam* , nec Invitatorium : sed cantor incipit
 „ in psalmis antiphonam , sicut in antiphonario continetur . Nec presbyter
 „ complet in fine orationem (id est , non canit more solito *Qui tecum* &c.)
 „ sed tacite surgendum est , & lector benedictionem non petat ; & quando
 „ finit , non dicat *Tu autem* ; sed ex verbis lectionis iubetur facere finem . “
 ABAELARDUS inter alia id vitio vertit *Cisterciensibus* , quod tribus his diebus
 Invitatorium , ac doxologiam præter morem cantent . Curatum singulariter
 est , ut his diebus conformitas cum ritu *Romano* servaretur ab illis etiam cœ-
 titibus , qui alias peculiare habebant officium , veluti *Benedictini* . Ex GUI-
 DONIS disciplina *Farfensi* , & BERNARDI ordine *Cluniac.* apud P. HERRGOTT L. I. c. 3.
 noscitur , officium *Romanum* illo triduo peragendo , ad horas tamen hymnum , P. II. c. 15.
 ut quadragesimæ reliquo tempore , & psalmos regulares retinuisse *Farfenses* , 16.
 & *Cluniacenses* . Quin fuerunt , qui omnino officium *Romanum* illis diebus
 potthaberent , uti ex Msc. commentario HILDEMARI , sub LUDOVICO Pio

a scripto, in regulam S. BENEDICTI refert P. HERRGOTT. a) Quodsi Concilii *Aquisgranensis* citatio in HILDEMARO genuina est, aliud nihil statuitur, quam ut monachi cantum *Romanum* pleniter & ordinabiliter per nocturnale vel gradale officium peragerent. Debuit ergo aliunde ista divini officii cum *Romano* conformatio esse; quæ satis aperte non colligitur ex antiquissimo breviario *Romano*, monasticis congregationibus accommodato, nisi quod ibi præscribatur: „Et in ipsa nocte in vigilia Parasceven, hoc est feria sexta, non canuntur *Gloria* nec *Kyrie eleison* nec signum non pulsaverit in sabbato sancto „ad vigiliis.“ Vel inde tamen, quod tam pauca de his vigiliis solemnibus memorentur, quis forte colligat hanc conformitatem, cum de vigiliis quadragesimalibus multo plura occurrant, & expresse statuatur: „Et sequitur „ordo matutinorum, sicut & reliquis dominicis diebus: tantum antiphonas „tam de prophetis quam de evangelio canuntur, & a quinto decimo die „ante pascha lectiones vel responsoria & antiphonas cum versibus de passione „Domini incipiunt celebrare. Quinta vero feria ante pascha, id est Coena „Domini, ad Missas antiphonæ ad Introitum non canuntur, apostolus & „evangelium non legitur, nec responsum cantatur. Nec salutat presbyter, id est, non dicit *Dominus vobiscum*, nec pacem faciunt usque in sabbato sancto, sed cum silentio ad Missas ingrediuntur.“ Patet hinc, in Coena Domini Missas, uti fere nunc in Parasceve, fuisse celebratas; at de officio diurno vel nocturno nullum verbum. Observat MENARDUS, nosque in Liturg. *Alem.* ostendemus, feria V. vespertas includi solitas in Missa, uti Sabbato S. ut sex psalmi cum totidem antiphonis, & ad *Magnificat* tres dicerentur. „Pulsantur signa, vespertinæ canuntur. Et cantor incipit antiphonam: *Calicem*. Ps. *Credidi* &c.“ Ita apud MENARDUM cod. RATOLDI, in quo hæc sequuntur: „Et stat unusquisque ad mensam. Deinde post „refectionem prandii lavantur pedes. Et dum hæc aguntur, canantur hæ „antiphonæ reciprocis psalmis *Mandatum novum*, Ps. *Beati immaculati* &c. „&c. Hymnus de passione Domini.“ Quem cum notis antiquis ponit. b) Nota etiam ex IOANNE *Abrincensi* de Offic. p. 56. *Post prandium autem iterum ad ecclesiam omnes conveniant, nudantes altaria, cantantes aliquod responsum.* In ord. *Rom.* CENCHI, qui cancellarius fuit sub COELETSINO III.

Not. 279. in
lib. sacr.

Murat. T. II.
lit. p. 401.

Ibid.

a) „Sciendum est (inquit) quod Coena Domini, & Parasceve, & Sabbatum sanctum, atque Pascha ad solemnitates Christi attinent. De his quatuor diebus definitum est in Concilio (*Aquisgranensi* a CAROLO M. coacto, c. 80.) ut secundum *Romanam* ecclesiam cantetur pleniter, & non secundum regulam a monachis. Verum sunt studiosiores monachi, qui in his IV. diebus nolunt secundum *Romanam* traditionem agere, sed secundum regulam pleniter, dicentes: quia in

aliis diebus non transgredimur regulam in officiis canendis, nec etiam in istis quatuor diebus volumus transgredi. Nam, sicut mihi videtur, melius est, ut in istis IV. diebus regulare officium canatur, quam secundum *Romanos*: eoquod, sicut S. GREGORIUS dicit, nihil nocent in fide catholica, & in bonis moribus consuetudines diversæ.“

b) Vid. Libr. responsal. T. III. opp. S. GREG. M. p. 877.

III. de officio Cœnæ Domini notatur : *Ipsa vero die schola cum ceteris omne divinum sine organo canit officium.* Sic apud THOMASIIUM in vigilia Cœnæ Domini Ant. *Christus factus.* Hanc antiphonam cantamus simpliciter tantum, *p. 72.* *Et sine organo.* In cod. S. ELIGII a MENARDO edito, idem fere ordo, ac hodie tenetur in Parasceve, præscribitur : „ Subdiaconus ascendit ad legendum. Et post hæc cantatur canticum : *Domine audivi.* Deinde sequitur „ altera lectio, post quam sequitur tractus. *Deus laudem meam.* Quo finito, „ legitur passio Domini.“ Ad adorationem Crucis præscribitur : „Canitur „ semper antiphona : *Ecce lignum Crucis.* Dicitur psalmus 118.“ De passione Domini legenda hæc habet IOANNES Abrincensis p. 59. *More autem lectionis passio legatur, excepta voce Domini, quæ in aliis dicatur.* Locum hunc PREVOTIUS in nota p. 136. sic exponit ex ordinario, & duobus libris officialibus MSS. ad usum ecclesiæ Rotomagensis, in quibus legitur : *Diaconus in alba ante altare legat passionem more lectionis, excepta voce Domini, quæ more evangelii legatur.* Sic in Barberino codice N. 1853. scripto litteris Longobardicis, in passione Domini notas musicas solum super verba Christi inveni. In MS. autem biblioth. *Sau-Blas.* ann. 800. in quo notæ superscriptæ sunt, hæc copiosiores apparent, quam in aliis evangeliiis super passionem Domini secundum MATHÆUM in dom. indulgentiæ seu palmarum, maxime autem in verbis *Heli Heli lama Sababthani* cum firmate seu neuuma tum in ipso contextu, cum etiam recentiori manu ad oram. Id non raro in codicibus antiquis inveni in verbis illis *Eli Eli Ecce.* veluti in sacramentario sæc. X. *Vallicellana* bibl. Romæ, ubi præterea nullæ notæ comparent, nisi in parte extrema, quæ cani solent in tono evangelii. *Græci* hac feria sexta ex omnibus quatuor evangelistis, quod antiquissimis temporibus etiam in Occidente usitatum fuit, passionem dominicam canunt, præeuntibus unicuique evangelio tropariis & lectione una ex veteri testamento, altera ex apostolo, ut assignantur omnia in antiquissimo codice *Chisiano* Evangeliariorum *Græco*, de quo capite sequenti plura dicemus. Patres Conc. *Tolet.* IV. c. 7. redarguunt, quod *per nonnullas ecclesias in die sextæ feriæ passionis Domini clausis basilicarum foribus, nec celebratur officium, nec Passio Domini populis prædicatur.* In antiquo cod. *Veron.* p. 99. *Feria VI. in Parasceve caret matutinis laudibus, horis diurnis, & vespers.* Habet tamen prolixum officium pro indulgentia, ut in laudato canone præscribitur, *indulgentiam criminum clara voce omnem populum postulare.* Quoad diem Parasceves unum adhuc ex RUPERTO *Tuitiensi* notabo ex lib. VI. de divinis officiis cap. 19. cuius hæc est inscriptio : „Cur ab his, qui „ crucem apportant, cantatur *Popule meus*, & aliæ antiphonæ : & ad singulas respondetur græce *Αγιος*, & latine *Sanctus Deus* ? Tres istæ antiphonæ, pergit, *Popule meus, Quid eduxi te, Quid ultra debui*, quæ appor-

„tando crucem decantantur; sensibus parum aut nihil differentes, verbis
 „quoque ac modulatione confimiles triplicem significant scripturam tituli, sen-
 „sumque eius consonant, qui super caput Domini hebraice, græce ac latine scri-
 „ptus est: IESUS NAZARENUS REX IUDÆORUM &c.“ Paulo post cap. 24.
 De noctis paschalis solemni officio: „Quapropter (inquit) quotquot
 „sacerdotalis aut levitici sumus ordinis, iure pro tanti regis victoria tuba into-
 „namus salutari, iuxta illud in psalmo: *Buccinate in neomenia tuba, in insi-*
 „*gni die solemnitatis vestrae.* Quis enim dies nocte hac insignior? Quæ so-
 „lemnitas hac victoria præstantior? Quæ alia nostra est neomenia, nisi illa,
 „quæ hac nocte in Christo per baptismum renascitur nova ecclesia? Iure er-
 „go nunc angelica turba cœlorum exultat, tuba salutari insonat, gaudet tel-
 „lus, mater ecclesia lætatur, & omnis aula divini nominis magnis resultat
 „populorum vocibus.“ Pertinent hæc ad celebrem imprimis cerei paschalis
 benedictionem, quæ, ut habet BERNARDUS in ord. *Cluniac.* apud P. HERRGOTT
 p. 316. *cum dulci modulatione canitur*, quamve omnium frequentissime cum
 notis musicis inveni, solis illis quandoque exceptis verbis: *O felix culpa. O*
certe necessarium Adæ peccatum; eoquod passim omitterentur. In MS. *Bar-*
berino sæc. XIII. vel XIV. post verba: *Apes mater eduxit*, hæc legitur ru-
 brica: *In modum lectionis Apes cæteris quæ subiectæ sunt &c.* In priori so-
 no. *O vere beata nox &c.* In bibl. *Vaticana*, *Barberina*, *Casanatensi* vi-
 di rotulos, picturis ornatos, ex quibus canebat diaconus ex ambone, prout
 depictum cernere licet in fragmento eiusmodi rotuli nostræ *San-Blas.* bibliote-
 cæ, quod alibi exhibebimus. Ex S. GREGORIO M. ad MARINIANUM episc. colli-
 gimus, ab episcopo cantari solitam cerei benedictionem. Ritu veteri *Mozar-*
abico canebatur a pluribus diaconis præmissa etiam lucernæ benedictione:
 „Cum venerit episcopus cum presbyteris & clero psallendo ad altare, poni-
 „tur lucerna a diacono in stillo, dicanturque a clero hi versus, *Populus*,
 „*qui sedebat*, stantes in locum, ubi solent sacrificium canere, cui fusc-
 „pitur a clero, qui in choro sinistro iuxta vestibulum adstant: *Lumen ve-*
 „*rum.* Qua expleta caput supradictæ antiphonæ replicatur: *Lumen verum.*
 „Et statim egrediuntur clerici, & psallendo veniunt in chorum &c.“ Ut in
 missali *Mozarabico* legitur. Ritu *Mozarabico*, pariter ac *Romano* antiquissimo
 usu, lectiones cum solemnibus canticis postea celebrantur. *Romæ* constanter
 lectiones illæ non solum, sed etiam ipsa cantica, quæ interponuntur, *Cante-*
mus Domino &c. *Sicut cervus*, græce primum, deinde latine canuntur, ut
 videre est in antiquissimo ord. *R.* apud MABILL. p. 25. Nonnullæ etiam le-
 ctiones peculiari cantu distinctæ aliquando reperiuntur in antiquis monumen-
 tis. Sic in missali plenario sæc. X. vel XI. *Barber.* reperi cum notis musicis
 lectionem IONÆ prophetæ, eademque in medio post verba, *ut adleviaretur*
 ab

L.IX. ep. 28.

N. 1854.

ab eis, rubricam incipit cantare. „*Et IONAS descendit ad interiora navis . . .*
 „*IONAM in arida.* Hic mutat sonum, quasi lectio: *Et factum est verbum*
 „*Domini ad IONAM prophetam secundo . . . & misertus est Deus super mali-*
 „*tia, quam locutus fuerit, ut faceret eis, & non fecit.* Incipit cantare. *Et*
 „*afflictus est IONA &c.*“ Post alias lectiones: „*Lectio DANIELIS propheta.*
 „*In diebus illis NABUCHODONOSOR rex . . . in medio ignis dixerunt: Benedi-*
 „*ctus es Dne Deus patrum nostrorum. . . & sciant, quia tu es gloriosus super*
 „*orbem terrarum.* Et incipit legere in tono priore. *Et non cessabant, qui mise-*
 „*rant eos . . . nec quidquam molestiae intulit.* Hic canere incipit clerus cum or- Organa.
 „*ganis.* *Tunc hi tres quasi uno ore laudabant & glorificabant & benedicebant*
 „*Dnum in fornace. Benedictus es Domine Deus patrum &c.* *Benedicite o-*
 „*mnia opera &c.* Et respondent omnes in choro *Amen. Benedicite spiritus &c.*
 „Post istam benedictionem incipit legere in priori sono. *Tunc NABUCHO-*
 „*DONOSOR rex obstupuit &c.*“ De fontis consecratione cum cantu *sicut præ-*
 „*fatio*, iam ex sacramentario superius notavimus. Intermiscebatur autem litania
 primum septena, deinde quina, ac demum terna, de quibus plura mox di-
 cemus. Hic vero adscribam ordinem harumce litaniarum a) ex celebri cod. a
 fac.

a) „Sequitur ordo, qualiter Sabbato sancto ad
 vigiliis ingrediuntur statio ad lateranis. Pri-
 mum ora octava diei mediante procedunt o-
 mnes ad ecclesiam, & ingrediuntur in sacrario,
 & induunt se vestimentis sicut mos est, & in-
 cipit clerici letania hoc modo. *Xpe audi nos*
septem vices ista letanias dicantur. Sancta Ma-
ria or. See archangele Michael or. See Gabriel or.
See Raphael or. See Iohes Baptista or. S. Petre
or. S. Paule or. S. Andrea or. S. Iohes evan-
gelista or. S. Iacobe or. S. Thoma or. S. Ia-
cobe or. S. Stephane or. S. Laurenti or. S.
Vincenti or. S. Benigne or. Omis Sci orate pro
nobis. Propitius esto. Parce nobis Dne. Propi-
tius esto. Lib. Ab omni malo. Libera. Ab ira
tua. Lib. A peste & fame. Lib. Per crucem
tuam. Lib. Per resurrectionem tuam. Lib. Pec-
catores. Te rogamus audi nos. Ut pacem nobis
dones. Te rog. Ut celi serenitatem nobis dones.
Te r. Ut cunctum populum christianum con-
servare digneris. Te r. Ut veniam nobis do-
nes. Te r. Ut misericordiam nobis dones. Te
r. Ut fructum terrae nobis dones. Te r. Fili
Dei. T. audi. Agnus Dei qui tollis peccata mun-
di dona nobis veniam. Agnus Dei qui tollis pec-
cata mundi dona indulgentiam. Agnus Dei q.
tollis peccata mundi dona nobis pacem. Christe
audi nos. Kyrie eleison VII. Hæc autem le-
 tanie septies pronuntietur, septiesque respon-

deatur. Qua canente procedunt sacerdotes de
 sacrario cum sacris ordinibus, veniunt ante al-
 tare stantes inclinato capite, usque dum dicit.
Agnus Dei. Deinde dicit surgens sacerdos va-
 dit retro altare, sedens in sede sua. Dein-
 de veniens archidiaconus ante altare, acci-
 piens de lumine, quod V. feria absconditum
 fuit, faciens crucem super cereum. Et illu-
 minans cum ac benedicens dicente ipso diac.
 tribus vicibus. *Lum Xpi.* Respondentes omnes
Deo gratias. Et completa ab ipso benedictio
 cerei. Dicit sacerdos or. hanc *Deus qui divitias.*
 Qua prædicta incipiunt prima. lect. *In principio*
&c. Expleta orat. descendunt cum accensis
 lampadibus seu cum turribulis ad fontes le-
 tania canentes. Hæc letanie quinquies pronun-
 tietur. & quinquies respondeatur *Xpe audi nos.*
Sancta Maria &c. Agnus Dei qui tollis peccata
mundi. Dona indulgentiam. Agnus Dei qui tollis
peccata mundi. Dona nobis veniam. Agnus Dei
qui tollis peccata mundi. Misereve nobis. Xpe
audi nos. Kyrie eleison. Omnia quinque vi-
 ces dicantur. Expleta autem ipsas letanias &c.
 Tunc revertit pontifex in sacrario cum omni-
 bus ordinibus suis. Et post paululum incip.
 clerus letania ter pronuntietur, terque ab o-
 mnibus respondeatur. Quousque stella in celo
 apparuerit. Vifa stella ingreditur ad Missa.
 Finis vero istius letanie sic finiatur sicut ad

sæc. IX. bibliothecæ *Angelica Romæ*, in quibus initio & fine numerus additur, ad finem autem postremæ tantum, id est ternæ in *Kyrie*, *Christe*, *Kyrie* notæ musicæ comparent. In cod. *S. Emeran.* sæc. X. notatur *Letania* ad baptismum in fabb. *S. Rex sanctorum angelorum.* *Totum mundum adiuva* &c. Sequitur trina letania *Kyrie eleison. Christe eleison. Christe audi nos. Salvator mundi. Adiuva nos.* In cod. *Vindobonensi* sæc. X. „Finitis lectionibus descendendum est ad fontes cum S. chrismate & cereis, in magna reverentia decantando letaniam. Post ascensum vero fontis ingrediendum est ad Missam publicam ad S. IOAN. Imprimis autem fiunt litanie ter repetendo. Et cum dixerint „*Agnus Dei*, dicat cantor excelsa voce *Accendite.*“ Nonnunquam vocem illam cum notis musicis reperi. Et quidem in MS. sæc. XIV. circiter: *In Vigilia paschæ diaconus ante Kyrie eleison hoc præmittit*

ac cen di te.

Kyrie eleison est finis litanie trinæ, quæ Missam solemnem ordiebatur. Unde in Sacrament. S. GREGORII apud MENARDUM ita præscribitur: „Letania expleta dicit pontifex *Gloria in excelsis.* Quo finito dicit *Pax vobiscum.* R. *Et cum spiritu tuo.* Et dat orationem: *Deus qui hanc sacramentissimam noctem* &c. Deinde legitur apostolus, & canitur *Alleluia*: Quod primum pontifex inchoat: *Confitemini Domino.* Tractus: *Laudate Dominum omnes gentes.* Sequitur evangelium. Non cantent Offertorium, neque *Agnus Dei*, neque Communionem.“ De vespere dicemus mox: quæ Communioni huius diei sunt implicitæ. In cod. *Vatic.* 4770. sæc. IX. vel X. legi: Ad communicandum cantate: *Vespere autem* &c. *Laudate Dominum* &c. *Vespere autem.*

A Paschate usque Pentecosten.

Acta O. S. B. sæc. V. p. 429.

V. Ipsi resurrexerunt dominicæ solemne auspiciis qua ratione medio hoc ævo fuerit celebratum, peculialiter a S. UDALRICO in nostra *Alemannia*, GERARDUS in sancti præfulis vita narrat a). Ordo *Romanus* per paschale

Missam in die dominico. *Xpe audi nos III. Sancta Maria ora* &c. *Fili Dei te rog.* *Xpe audi nos III. Kyrie eleison II. Christe eleison II. Kyrie eleison I. Kyrie eleison.*“

a) Desideratissimo atque sanctissimo paschali die adveniente post Primam intravit ecclesiam S. AMBROSII, ubi die Parasceve Corpus Christi superposito lapide collocavit, ibique cum paucis clericis Missam de sancta Trinitate explevit.

Expleta autem Missa clerum interim congregatum in secna (portien) iuxta eandem ecclesiam sitam solemnissimis vestibus indutum antecessit, secum portato Corpore Christi, & evangelio & cereis, & incenso, & cum congrua salutatione versuum a pueris decantata per atrium perrexit ad ecclesiam S. IOANNIS Baptistæ, ibique Tertiam decantavit, indeque cum antiphonis ad honorem diei congruentissime compositis ad

paschale festum, sicut in posterioribus diebus maioris hebdomadæ in officio divino ac horis canonicis etiam ab illis, qui peculiarem habent cursum, servabatur, uti ex antiquioribus etiam constitutionibus *Cluniacensibus*, ubi tamen postea, item ex *Cluniac.* S. ULRICI consuetudinibus, notavi, monasticus ordo divini officii in vigiliis ipsa nocte resurrectionis dominicæ præscribitur, qui hætenus apud nos servatur. a) Videbimus libro III. etiam monachos *Benedictinos*, relicto consueto ordine officii divini, saltem in hac sacratissima nocte ordinem *Romanum* secutos esse, prout apud GRATIANUM de consecr. a GREGORIO VII. in concilio generali, forte 1078. statutum legitur.

„In die resurrectionis usque in sabbatum in albis, & in die Pentecostes usque in sabbatum eiusdem tres psalmos tantum ad nocturnos, tresque lectiones antiquo more cantamus, & legimus.“ Forte ita constitutum, ut promiscue fideles sine tædio ac molestia adesse potuerint, feriata integra illa hebdomada. Sic sæc. VI. in conc. *Matifconensi* II. de sex post Pascha diebus statuitur c. 2. „Nullus servile opus audeat facere, sed omnes simul coadunati, hymnis paschalibus indulgentes perseverationis nostræ præsentiam quotidianis sacrificiis ostendamus, laudantes creatorem & regeneratorem nostrum vespere, mane & meridie.“ Eadem est ratio hebdomadæ Pentecostes. Decretum GREGORII VII. antea retulimus, cum de vigiliis nocturnis ageremus. Quod vigiliis Paschæ & Pentecostes attinet, puto primam brevitatis causam ac originem esse ab officio sabbati Paschæ & Pentecostes longissimo per ipsam noctem protracto. Atque dominica etiam resurrectio post mediam noctem singulari ritu fuit celebrata medio hocævo inter ipsum nocturnum officium solemniprocessionem. b) Huiusmodi solemnes ritus compensabant, quod præter morem breviabatur in nocturno officio etiam apud monasticos coetus, ut tamen ubique postea iterum ad præscriptum regulæ S. BEN. redierint, secundum constitutiones *Cluniacenses*. Ubi etiam notabile est, quod præscribitur cap. sequenti decimo sexto: „De secunda feria & diebus maioris septimanæ, (ita ibi vocatur hebdomada

a
Dacher. T. I.
spicil. f. 653.
dist. V. c. 15.

b
Apud DACH-
CHERIUM
T. I. spicil.
p. 653.

Thomum (ecclesiam cathedralem) formosissima processione binis & binis secundum ordinem simul ambulantis, Missam celebraturus pervenerat... Tempore autem statuto symphoniaci venerunt, quorum tam copiosa multitudo fuit, ut pene intercapedinem aulae secundum ordinem stando impleverint, & tres modos symphonizando perfecerunt.“

a) „In ipsa nocte dominicæ resurrectionis satis novi, quia vobiscum in nocturnis non concordamus agendis: nam & psalmi, & lectiones, & responsoria pariter ad dnodenarium pertinent, quamquam in antiphonarum numero

nonnisi tres antiphonæ habeantur, quarum prima cantatur super primos sex psalmos; secunda super alios sex; tertia super cantica.“

b) Describam ordinem ex MS. *San-Emeran.* sæc. X. ut cum notis musicis habetur. „Ad sepulchrum: Interrogatio presbyteri: *Quis revolvat nobis lapidem?* Diac. *Ÿ. Quem queritis in sepulchro christicolæ?* Respons. presbyteri, *IESUM Nazarenum Crucifixum o calicola.* Diac. *Non est hic, surrexit sicut prædixerat. Ite annuntiate, quia surrexit, dicentes.* Ant. *Surrexit Dominus de sepulchro. Te Deum laudamus &c.*“

„domada paschalis:) Et quidem feria secunda, sicut in aliis diebus tres tantum lectiones cum duodecim psalmis, sicut sunt per ferias ordinati assignantur. Puer unus cantat invitatorium. (Quoad antiphonas vero, cæteris se rite habentibus ad laudes & horas) Ad solos nocturnos, & vespéros super psalmos non nisi *alleluia* cantatur, ad melodiam antiphonarum formatum: & primo in feria secunda *alleluia*, ut *postulari* &c. “ Diximus de hac re superius, quod proprie est *alleluiatice* canere; quomodo etiam præscribi videtur infra ipsas octavas Pentecostes in GUIDONIS disciplina *Farfensi* apud P. HERRGOTT: „In laudibus & horis canatur *alleluiatice* de resurrectione, atque ascensione, nec non de ipsa celebratione iam facta. “ Nimirum, ut *alleluia* super melodiam earum antiphonarum canatur. Ita, ut ad constitutiones *Cluniacenses* revertamur, in ipsis vespèris, quas modo Missæ sabbati sancti annectimus, habetur: „Ad vespèros, sicut & signa sequentia bina pulsantur, ad quos consueti psalmi cantantur, primus *Confiteantur* cum *alleluia* secundum melodiam, antiphona *Crucifixus*, Resp. *Angelus Domini*; hymnus *ad Cœnam*. Ad canticum evangelii post antiphonam, quamvis ter recantetur, tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantatur cum *alleluia*. “ Quidquid sit de *alleluia*, ad psalmos, ubi forte legendum *alleluia* secundum melodiam antiphonæ *Crucifixus*, probe notandum, quod de antiphona ad *Magnificat*, seu canticum evangelii dicitur, *licet ter recantetur*, id est triumphetur tamen adhuc & ipsius antiphonæ melodia cantanda cum *alleluia* præscribitur, id est repetenda melodia antiphonæ cum solo *alleluia*. In antiquo antiphonario *Luxoviensi* sæc. circiter XIII. in vigilia Paschæ ad vespèras super psalmos sexies *Alleluia* ps. *Confiteantur tibi Domine* &c. In alio recentiori breviario pergameno idem reperi, sed triplex tantum *Alleluia*. De his vespèris habetur in vulgato ordine *Romano* apud CASSANDRUM & HITTORPIUM: „In hac nocte de vespertinali synaxi apud *Romanos* nihil agitur, neque ante Missam, neque post Missam. Apud nos autem unus de schola, cui iussum fuerit, pro antiphona incipit *alleluia* ad vesperum. Et dum communicaverint, cantatur pro vespèra festinanter psalmus *Laudate Dominum omnes gentes*. “ Recte hunc locum interpolatum iudicavit MABILLONIUS commentario in ordinem *Romanum*. Nam in appendice ad ordinem primum, quem ipse & novissime MURATORIUS vulgavit, nihil horum invenitur, sed mox post officium Missæ sabbati sancti sequens per octavam Paschæ præscribitur officium &c. a) In MS. ordinario *Argent.* apud MARTENIUM de ant. eccles. disc.

De vet. disc.
monast. p. 56.

p. XCIX.

a

p. 36.

p. 507.

a) „A Pascha usque in octavas Domini ad omnes cursus non cantatur responsum, nec lectio recitatur; sed pro versu & responso cantatur Gradale, *Hæc dies quam fecit Dominus* tantum semel. In dominicum Paschæ super *Venite* dicitur *alleluia* ante *Præoccupemus faciem eius*, & per omnes psalmos cantatur *alleluia*. In secunda feria ad *Venite* & per totam he-

tum semel. In dominicum Paschæ super *Venite* dicitur *alleluia* ante *Præoccupemus faciem eius*, & per omnes psalmos cantatur *alleluia*. In secunda feria ad *Venite* & per totam he-

p. 507. de vesperis Paschæ: „Ad vespervas non cantatur in organis, & cantor „præparatus, ut in Missa primo imponat *Kyrie eleison, Kyrie eleison*. Anti- „phona *alleluia, alleluia, alleluia*. Pf. *Dixit Dominus*. Pf. *Confitebor*. Pf. „*Beatus vir*. Graduale *Hæc dies* &c. “ In mox laudato ordine Rom. confe- quenter describitur officium paschale per singulos dies usque ad sequens sab- batum cum *alleluia*, mutatis tamen antiphonis post psalmum CXI. usque ad CXIII. ut pateat eosdem semper psalmos dominicales fuisse repetitos; secus ac videtur præscribi in breviario Romano antiquissimo sæpe laudato monasti- cis congregationibus accommodato. a) In responsali libro inter opera S. GREGORII post dominicam in albis, „Ab octava Paschæ per totam resurrect. T. III. 787. „super Psal. in evangelium & versoria & in sanctorum *Alleluia* dicendæ sunt, „item antiph. de resurrectione Domini, ubicumque volueris. „Congruit ex parte hoc regulæ S. BENEDICTI & *Magistri*, ubi idem etiam a Natali Do- mini usque ad Epiphaniam statuitur c. 45. „A Pascha usque ad Pentecosten „omnes antiphonæ & responsoria die noctuque cum *alleluia* psallantur, & „genua non flectantur. In Natali vero Domini usque Epiphaniam omnes an- „tiphonæ vel responsoria die noctuque cum *alleluia* psallantur, & genua „ipsis diebus non flectantur, neque ieiunetur, nec abstinenceatur. “ Lauda- tum vero breviarium adhuc singillatim officia in Ascensione Domini, & Pen- tecoste prosequitur; „Ascensione vero Domini cum omni officio divino de „ipsa die pertinentem sicut reliquis diebus dominicis celebrantur. Responso- „ria vel antiphonas usque in sabbato Pentecosten, die Ascensione Domini „canuntur. “ Tunc postquam sabbatum Pentecostes eodem modo, ac sabbat- um Paschæ, diemque sanctum Pentecosten ordine simili, ut diem sanctum Paschæ cum octava celebrandum constituisset, sic finit: „Post hos vero dies „anni circulus usque ad Adventum Domini præter natalitia Sanctorum, vel „quod commemoravimus tam psalmi quam responsoria vel antiphonæ, ma- „tutinis & vespertinis laudibus de quotidianis diebus canuntur. “

VI. Mentio hic aliqua iniicienda litaniarum: ac earum primum, quas a De rogatio- nibus, lita- niis, proces- sionibus. S. GREGORIO M. adhuc diacono, Romæ sæviante peste, institutas GREGORIUS Turon. lib. X. hist. c.

bdomadam dicunt antiphonam *Surrexit Domi- nus vere alleluia*. Ad vespervas diei Paschæ sancti conveniente schola temperius cum epi- scopis & diaconibus in ecclesia maiore ad lo- cum Crucifixi incipiunt *Kyrie eleison*, & ve- niunt usque altare. Ascendentibus diaconibus in pogium, episcopi & presbyteri statuuntur in locis suis, & schola ante altare. Finito *Kyrie eleison* annuit archidiaconus primo scholæ: & ille inclinans se illi incipit *alleluia* cum psal- mo *Dixit Dominus Domino meo* &c. “

a) „Et in ipsis septem diebus Paschæ, & in o- mni officio divino ita agetur, sicut & diem sanctum Paschæ præter tantum psalmus de u- namquamque die psalluntur semper cum *allelu- ia*. Et usque quinquagesimo die a Pascha, quod est Pentecosten, tam psalmi, quam respon- soria cum versibus & antiphonis omnes cum *alleluia* sunt canendi. “

Turon. his verbis commemorat : „ Congregatis clericorum catervis psallere iussit per triduum ac deprecari Domini misericordiam. De hora quoque tertia veniebant omnes chori psallentium ad ecclesiam clamantes per plateas urbis : „ *Kyrie eleison.* “ Conveniebant ita quadam ratione cum triduo rogationum, hac media ætate etiam in ecclesia *Romana* solemniori ritu, præter litanias maiores in festo S. MARCI, inductarum a LEONE III. teste ANASTASIO bibliothecario in eius vita : „ Constituit, ut ante tres dies Ascensionis Dominicæ letaniæ celebrarentur. Scilicet Feria II. egrediente pontifice cum omni clero & cuncto populo cum hymnis & canticis spiritualibus &c. “ Teste

Lib. I. mirac. c. 21. HERBERTO *Turritano* archiepiscopo in *Normannia* „ in diebus rogationum „ cum clerus & populus processionem longius procedendo extenderent, consuetudo erat, ut pausantibus interdum clericis mulieres vicissim modulando succederent. „ Ex Conc. *Aurel.* inter alia de iisdem statutum refert

Lib. XIII. decret. c. 7. BURCHARDUS : „ Nequaquam mulierculæ choros ducant : sed omnes in comune *Kyrie eleison* decantent. “ Est quidem Conc. *Aurel.* I. can. 27. & 28. de rogationibus, sed omnino diversus ab eo, quem BURCHARDUS citat. Laudatus ANASTASIUS ab HONORIO I. decretum refert : *Ut per omnem hebdomadam sabbato die exeat litania a B. APOLLINARE, & ad S. PETRUM Apostolum cum hymnis & canticis populus omnis occurrere debeat.* Notantur apud P. HERRGOTT singularia quædam processionum genera, hoc medio ævo passim frequentata, cum cantu ac letania quæ hic commemorasse iuvat. a) Ea in festis paschalibus peragebantur incipiendo a sabbato sancto, ubi iuxta ritum *Romanum* triplex processio seu litania occurrit. Quod optime explicatur in vulgato ordine *Romano*. b) Erantque litanie ternæ, quinæ, septenæ. Schola autem cantorum faciebat litanias iussu, ut alios cantus : veluti habetur in ordine *Romano* I. „ Deinde schola descendit ad fontes ad letoniam faciendam.

a) „ Exeuntes vero cum letania procedunt ad S. PETRUM. Finita ibidem ipsa letania, dicta oratione procedunt inde ad S. BENEDICTUM cum alia letania : & illa ibidem finita, similiter dicta oratione incipient aliam, & cum ipsa procedunt ad Missam maiorem. Post Missam, peracta Vespera vadunt cum psallentio in refectorio. Item dominica die vadunt cum antiphona & aqua sancta per singulas mansiones. Finita omnia & completa procedunt in refectorium cum psallentio. Secunda feria eunt cum cruce & patrocina & aqua sancta per singulos labores, redeuntes agunt Missam in S. PETRO. Tertia vero feria procedunt iussu (discorsum) iungentes se invicem & salutantes se mutuo ad S. PETRUM in civitate : incipientes letaniam intrant in ecclesiam, legunt lectionem actus a-

postolorum, Gradalem, *alleluia*, sequitur evangelium. Dicta oratione incipientes antiphonam procedunt in cellam ad sancto Salvatore. Peracta autem Missarum solemnium incipientes antiphonam eunt in refectorio.

b) „ Interim schola iussa facit litaniam ad fontem ante altare primo septenam, & spacio facto, faciunt alteram quinam. Ita enim inchoatur. Stat primicerius unus in dextro choro, & dicit cum ipso *Kyrie eleison* : & respondet secundicerius cum sinistro choro, *Kyrie eleison* usque ter. Deinde *Christe eleison* usque ter. Hæc fiunt septem vices repetitæ : unde & septenæ dicuntur. Post hæc *Christe audi nos* usque septies, & sic per ordinem. Hoc ordine, intervallo facto, sequuntur, ut prædictum est, litanie quinæ, id est, quinquies repetitæ.

„dam., Et postea : „Interim vero schola iussa facit letoniam ante altare : pri-^{p. 27.}
 „mam septenam, & spacio facto faciunt alteram quinam : & iterum spacio
 „facto faciunt ternas, & dum dicitur *Agnus Dei*, magister scholæ dicit *Ac-*
 „*cendite.*“ Idem ibi in appendice repetitur. Paulo ante de officio sabbati S.^{p. 36.}
 dedi totum ordinem harum litaniarum ex celebri cod. bibl. Angel. *Romæ.*
 Interim nota rubricam cod. *Vindobon.* sæc. X. circ. „Iussi faciunt lætaniam
 „septenam, vel quinam vel ternam. Et ut ventum fuerit ad *Agnus Dei* sem-
 „per illud cantant usque dum pontifex annuat eis, ut fileant.„ Legimus
 repetitum fuisse aliquando usque centies *Kyrie & Christe eleison* : ut in vete-
 ri rituali *Romanæ* ecclesiæ ex codice *Casinenſi* apud MABILLONIUM, ubi de ^{Comment. in}
 assumptione beatissimæ Virginis supplicatio præscribitur *cum ter centena repe-* ^{ord. Romanum}
tione litanie nostræ initialis, ut ait MABILLONIUS, transcribitque verba ex ^{p. XXXIV.}
 codice illo. a) SERGIUS III. ad ILDEBRANDUM *sylvæ candidæ* episcopum scri-^a
 bens petit : „ut quotidianis diebus sacerdotes & clerici ipsius ecclesiæ pro
 „remedio animæ nostræ clament in eadem ecclesia centum *Kyrie eleison*, &
 „centum *Christe eleison.*“ RUPERTUS *Tuitiensis* in vita S. HERBERTI *Colo-*
niensis episc. de litiis ob ficitatem institutis narrat, quomodo „ex omni
 „genere utriusque sexus, lingua quidem diversa, sed una intentione & eo-
 „dem sensu concrepando *Kyrie eleison* altitudo cœli pulsabatur.“ In mo-
 nasteriis frequentes admodum ac quotidianæ fuerunt litanie. Apud DACHE-^{T. II. spicil.}
 RIUM in chr. *Andrenſis* monast. sic legitur : „Ut fastidium de medio tolle-^{p. 809.}
 „retur, & mens uniuscuiusque in horis canonicis devotius accenderetur,
 „auctoritate Domini PETRI abbatis multiplex psalmodia syncopata potius,
 „quam eatenus in usu habita fuit intermissa, solam quoque letaniam cantari
 „fecit, & illam, quæ maiorem Missam præcessit, extra quadragesimam in-
 „termitteri præcepit.“ Habentur etiam singulares litanie metris quandoque
 aut rythmis compositæ : qualis est HARTMANNI *San-Gallensis* ad processio-
 nem diebus dominicis, *Quas litanias canonizavit etiam* NICOLAUS III. *Pon-*
tif. max. & nostri in rogationibus diebus publice canunt, inquit Iod. MEZLERUS ^{T. XXVII.}
 in appendice bibliothecæ *Lugdunensis*, ubi refertur cum hoc exordio, uti ^{p. 509. 510.}
 etiam in cod. *San-Emeran.* reperi inscriptam : *Dominicales letaniae*,

Humili

a) „In Assumptione sanctæ MARIÆ, in ipsa ve-
 spera vigiliarum præparatur quoddam portato-
 rium in sancto LAURENTIO apud Lateranos :
 suppositaque tabula, imagine Christi Domini
 nostri insignita, a medio noctis concurrente po-
 pulo exeunt cum letania ad sanctam MARIAM
 minorem, mundatis per viam plateis, & suspen-
 sis per domos lucernis : ibique in gradibus san-
 ctæ MARIÆ deposita aliquamdiu icona, omnis

chorus virorum ac mulierum, genibus humili-
 ter ante eam flexis, pugnis etiam pectora cæ-
 dentes, una voce per numerum dicunt cen-
 ties *Kyrie eleison*, centies *Christe eleison*, idem cen-
 ties *Kyrie eleison*; fuscisque lacrymis & precibus,
 per sanctum ADRIANUM recta via vadunt ad
 sanctam MARIAM maiorem, auditaque Missarum
 celebritate, ad palatium revertuntur.“

*Humili prece & sincera devotione
Ad te clamantes semper exaudi nos.
Summus & omnipotens genitor qui cuncta creasti,
Aternus Christus filius atque Deus &c.*

Sequitur alia carmine sapphico. Et deinde aliud genus illud, de quo supra, etiam inter Missarum solemniam cani solitum, ubi respondebatur *Christus vincit*: vel multos annos, aut similia pro celebrante potissimum pontifice vel episcopo aut etiam tunc regnantibus principibus, ut passim notantur in ordinibus *Romanis* apud MABILLONIUM. In cod. *Vindob.* theol. 685. sub OTTONE M. scripto, eadem litaniam metricam cum notis musicis habentur *Ardua spes mundi &c.* *Humili prece &c.* *Salve festa dies &c.* Sequitur alia litania cum notis, in qua: „ ut OTTONEM regem & eius exercitum Dominus „ conservet &c. Preces ante altare prima dic. letania, dicamus omnes *Dne „ miserere &c.* Lætania Gallica, *Pater de cælis Deus: Miserere nobis &c.* „ ut nostræ, cum notis. Lætania Gallica, *Agnus Dei qui tollis peccata mun- „ di. Miserere nobis. R. Agnus. Suscipe deprecationem nostram, qui sedes „ ad dexteram Patris. R. Agnus. Gloria usque sæculorum amen. R. Agnus. „ Sancte sanctorum Deus miserere nobis.* Et ita porro ut in nostris litiis fe-

T. II. P. II.
opp. p. 486.
& in supplem.
Thomasiانو
apud I.
Blanchium
p. 487.

scripsit THOMASIVS ex codice *Vaticano* antiquis notis musicis instructo varias antiphonas ad processiones, aut alias, dici solitas: *Antiphona ad processionem in purificatione Sanctæ Mariæ & S. SIMEONIS. Dominica palmarum. In litania maiore &c.* *Antiphona in domo. Antiphona super mensa. Item de dominicis & festis precipuis* Tale etiam apud nos asservatur Msc. sexcentorum circiter annorum cum notis musicis super antiphonas in iisdem fere festis purificationis, in capite ieiunii, die palmarum &c. AURELIANUS de disciplina musica cap. 18. meminit antiphonarum prolixarum in litiis & rogationibus a). In chronico abbatiæ S. TRUDONIS lib. VIII. prolixè laudatur RADULPHUS abbas ob graduale, quod *propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim... Consummavit autem uno anno opus illud propria, ut dixi, manu de omnibus parvis & magnis, quæ pertinere videntur ad graduale cum antiphonis Rogationum &c.* Litanias tamen cum Sanctorum invocationibus antiquissimas esse iam circa medium sæc. VIII. pervulgatas ex synodo *Cloveshovienſi* intelligimus: statui-

a
Apud Da-
cher. T. II.
fol. 687.

a) „ Prolixas (inquit) antiphonas litaniarum atque rogationum, ceteraque huiusmodi non operæ pretium arbitratus fui huic inferere operi. Præsertim cum minime ignorem, in his omnibus to-

nos posse reperiri, & non intromittantur per tenores eeu Introitui, & reliqua istiusmodi. Quin potissimum censui omittendum, quia nec usus in sese sanctæ retinet ecclesiæ.“

tur quippe, ut nomen eiusdem B. Patris ac Doctoris nostri AUGUSTINI in letania decantatione post S. GREGORII vocationem semper dicatur.

VII. *Maxime* (utor verbis anonymi in vita S. THEODULPHI abb. Re- De festis San-
mensis, quem ex cod. Msc. perantiquo edidit MABILLONIUS sæc. I. Act. ord. ^{ctorum.}
S. BEN. p. 346.) *tunc fidelibus letitia exultationis renovatur, cum revolutio*
temporum curriculo annua dies Sanctorum debito honore celebratur: fit ibi
concurfus fidelium christianorum, resonant alternantibus choris laudes psalmo-
rum, recitantur eorundem virtutum merita &c. De vigiliis festisque Sancto-
rum in antiquissimo breviario sæpe laudato præscribuntur *psalmi cum eo-*
rum passionibus vel gestis cum responsoriis vel antiphonis de illis pertinentibus. a)
Maxima medio hoc ævo fuit copia eiusmodi cantuum etiam propriorum de SS.
tum in responsoriis, ac antiphonis, cum etiam hymnis profaïcis magna copia hoc
tempore in Sanctorum festa compositis, aut etiam metricis. Quales notis mu-
sicis instructos vidi in antiquissimo libro homiliarum *Luxovii*, in quo id est
singulare, quod *proprium*, seu festa Sanctorum separatim a festis Domini ha-
beantur, cum aliis in libris huius medii ævi promiscue fere poni consue-
verint, crescente identidem numero festorum, neque accurata semper crisi ge-
nuinis eorum actis discretis, unde hymni, antiphonæ, & responsoria etiam
plerumque desumebantur. b)
In particularibus potissimum ecclesiis peculiares
Sancti ac Patroni ita accipiebant officia propria ex eorum vitis. Sic apud
STEPHANUM *Leodiensem* de S. LAMBERTO legitur in epist. dedicat. hoc fine
vitam iterum concinnatam, adiunctaque *antiphonis responsoria nova.* Quia
haud quaquam delicato eloquio edita legebatur præfati patris vita & passio, at-
que

a) „In vigiliis omnium apostolorum & cæterorum Sanctorum pluralium omnes ieiunium faciunt. Et hora nona natale eorum prævenientes absque *Gloria in excelsis Deo & alleluia* Missarum solemnia celebrantur, & ipsa nocte ad vigilias passionis eorum vel gesta leguntur. Quodsi in Dominica natalitia venerint tam in adventu Domini quam & omni tempore psalmi cum eorum passionibus vel gestis cum responsoriis vel antefonis de illis pertinentibus canuntur. Si autem gesta eorum minor fuit, quod IX. lectionibus sufficere non possit, in tribus tantum posterioribus lectionibus leguntur, & octavæ eorum cum responsoriis vel antefonis suis Missarum solemnia, sicut & in die primo festivitates eorum ita celebrantur. Quodsi in eorum octavas natale Sanctorum venerit, præcedente die octavas eorum celebrantur per auctoritatem sanctæ regulæ.“

b) Rogatus S. ODO *Cluniac.* officium de S. MARTINO composuit, ut in eius vita habetur sæc. V. act. ord. S. BENED. p. 153. 154. „Nunc vero, quia præsto es, alias nobis antiphonas de vita beati MARTINI Domini tui precamur institue, quarum prolixitas digne a nobis harum brevissimarum fastidium tollat.“ *Ille quidem excusans primum, tandem in se recepit.* „Tres vero hymnos in eius laude composuit, e quibus unius tantum exemplar inferere huic operi adiudicavi. *Rex Christe MARTINI decus; Hic laus tua illius: Tu nos in hunc te colere, quin ipsum in te tribue.* Similiter duodecim antiphonas ternas per singulas habentes differentias, quarum verba & vocum consonantia adeo sibi invicem concordant, ut nihil in sensum plus minusve, nihil in symphonix modulationibus reperiri dulcius posse videatur. Retinentur hæcenus *Beneventi.*“ Antiphonæ hodieque sunt in usu.

Prop. 22.

que nulla propria officiorum cantabatur modulatio. Sed hi ipsi cænosi haud raro fontes, ac minus authentica monumenta in causa haud dubie fuerunt, ut successu temporum multa huiusmodi, utpote non satis probata, merito ex officiis horisque canonicis, præsertim nocturnis, expungerentur: „In legendis & cantandis (inquit RADULPHUS *Tungrensis*) *Lateranenses*, & aliæ „*Romanæ* ecclesiæ habent sermones & homilias integras, passionisque Sanctorum, & huiusmodi in copiosa multitudine. Item in antiphonariis antiquis *Romanis* habetur cantus de sanctis NICOLAO, SEBASTIANO, MAURITIO.“ Propositione XVII. & XXII. agit, quo ritu Sanctorum festa cum novem aut tribus lectionibus, aut solum etiam memoria seu commemoratione transigi debeant. Et propositione XVIII. de psalmis, antiphonis, ac responsoriis id potissimum urget, ut ordo quotidiani cursus magis servetur, ac primo quidem, quæ de festis novem lectionum habet, a) conveniunt in plerisque cum festis simplicibus trium lectionum nostra ætate celebrari solitis; quorum ritum idem postea describit. b) Erat etiam hoc potissimum medio ævo cantus, qui vocatur *de communi Sanctorum*, rite ordinatus pro officio canonico. De nocturnis vigiliis eiusmodi exemplum HARTMANNUS in vita S. WIBORADÆ n. 36. iussu abbatis statutum refert *super venturæ noctis vigiliis cum psalmodia & dulci hymnorum modulatione, sicut antiquorum Patrum ordinatione de virginibus conscriptum habemus.* In ritu *Græcorum* quoad festa Sanctorum hoc potissimum est discrimen, quod odis abundet eorum officium arte compositis, præsertim de beata MARIA Virgine, quodcunque officium etiam de aliis Sanctis agatur, ubi semper *Θεοτόκιον* seu *Mariale* cantant-

a) „Festivitates igitur (inquit) aguntur dominicali more cum utrisque vespis: in quibus & ad laudes quandoque antiphonæ super psalmos sunt cantandæ semper & ubique, ubi haberi possint, ut supra propos. X. Ad priores vespas psalmi feriales eum antiphonis ferialibus, nisi propriæ habeantur. In responsorio vespertino usus multorum existit, ut in officio duplici responsorium ad vespas utrasque cantetur. Et si festivitas a populo celebretur, ad vespam primam fervetur, suffragia ut in dominica dicantur, & in solemnitatibus abbrevientur. Invitatorium autem sit solemne & hymnus utique ad nocturnos cantetur: in quibus super novem psalmos novem antiphonæ omitti non debent. Lectiones & responsoria sint authentica: Responsoria novem cantentur. *Te Deum, Gloria in excelsis*, & *Ite missa est*, dicantur, quando in dominica dici possint. Sin autem, servus super Dominum non existat, nisi ex dispositione Do-

mini speciali. Missa communiter de ipsa festivitate celebrari consuevit. Ad secundas vespas omnes antiphonæ de laudibus psalmos feriales repetuntur: nisi festivitas habeat speciales, sicuti de Apostolis, & secundum multorum usum de aliquibus aliis quidam servant.“

b) „Ad primam vespam, quando locum habet, antiphonæ & psalmi feriales dicuntur: capitulum, hymnus, versus antiphonæ ad *Magnificat* cum collecta de ipso Sancto, suffragia ut in feriali officio. Completorium & Prima per totum & eum psalmo *Miserere* sicuti in officio feriali. Invitatorium autem canitur in tono feriali. Et cantato hymno de Sancto, psallitur nocturnus ferialis, ut probatur propositione decima. Lectiones de sacra scriptura legantur secundum omnes doctores, responsoria, versiculi, & versus antiphonæ ad laudes & cætera serventur de ipso Sancto.

canticum miscent ; de Sanctis vero *Idiomela* seu cantica festo propria habent, quibus intercessionem potissimum implorant aliorum etiam Sanctorum, quorum præsertim singulari patrocinio fruuntur. Habent etiam canones suos seu novem odarum cantica, qualis est T. IV. Bibliothecæ PP. *Parisiensis* p. 100. canon supplex, qui de superis potestatibus, angelicisque, & omnibus Sanctis canitur ; & alterum de sanctissima Virgine Domini.

VIII. Dum nobis de cantu in laudem Sanctorum res est,* aliquid peculiariter dicendum de hymnodia in condendis, transferendisque eorum reliquiis, qualis memoratur ab ISONE cænobita S. GALLI de sublevatione corporis S. OTHMARI abbatis, ubi HARTMOTUS decanus *membra sanctitate plena inspicuens monachos letaniam cantare, precibusque devotis hortatur insistere*. Dum vero levatum transferretur : *Tunc vero omnis illa monachorum congregatio albis continuo vestibus induta, dulci modulatione in Dei laudibus prorumpens, beati viri corpus latibunda prosequitur*. Et postea dum iterum in novam transferretur basilicam : *Tum vero omnes nos laudes ac melodias canendo comitante numerosa populorum multitudine debita cum veneratione corpus cari patris prosequimur*. Apud CANISIUM in *revelat*. S. LAMBERTI M. T. II. P. I. narratur, quomodo a S. HUGBERTO *Leodium* fuerit eius corpus translatum inter psallentium choros *cum cymbalis canoris organisque suavissima modulatione sonantibus* a). Adnotat BASNAGIUS, cum narrent historici *Francorum organa in Gallias primum allata sub PIPINO an. 757. ab imperatore CONSTANTINO missa, non fuisse ergo in usu apud Trajectenses tempore translationis S. LAMBERTI*. *Organa igitur, inquit, illa fuerunt fistulae, vel omne instrumentum musicum, eo enim sensu accipiebantur apud veteres*. In vita S. CORBINIANI, cum eius reliquiæ ad locum, ubi primo conditæ fuerant, reportarentur, legimus : *Occurrit omnis cætus pontificum & ecclesiasticorum turba immissa unacum THASILONE principe, cum omni ecclesiastico obsequio, cum hymnis & canticis spiritualibus, cum multa omnium laude & predicatione*. In vita S. BURCHARDI episc. *Herbipolensis* apud CANIS. perhibetur de elevatione SS. KILIANI & SOCC. *hymnis perventum esse ad locum, ubi San-*
De cantu in translationibus Sanctorum.
Act. O. S. B. sec. III. P. II. p. 165.
p. 172.
p. 145.
a
T. III. P. I. p. 7.

a) „Accessit (S. HUGBERTUS) cum multis sacerdotibus & levitis, & ceteris clericis psallentibus, & cum magna præterea Christianorum multitudine, quæ circa beati martyris corpus psalmos, & hymnos, & cantica secundum divinæ religionis ritum pia devotione decantabat. . . . Hinc inde fratrum fideliter psallentium chori cum cymbalis canoris, organisque suavissima modulatione sonantibus concinebant. Et hinc

angelorum agmina in excelsis psallentium, & omnipotentem Dominum de triumpho martyrii LAMBERTI laudantium ab idoneis testibus visa & audita sunt. Porro omnis plebs vario concentu & intermixto gemitu, antiphonarum quoque sonitu concinens, & præ magnitudine tristitiæ vix hæc verba frequentia explicare potuit : *O pastor bone &c.*“

Etorum corpora condenda erant, quæ diligenter recondita usque in præsentem diem hymnis & orationibus frequentantur. In Italia, ubi Græcus cum Latino haud infrequenter obtinuit ritus & lingua, fidelis populus utraque eiusmodi solemnitates condecorare gestiebat. In translat. S. ATHANASII episc.

T. IV. Id. Neapolitani in eam urbem, Confluebant autem, ut apud BOLLAND. refertur, uterque sexus, & ætas diversa, & qualiter poterant psalmodiæ cantus utriusque linguarum græce & latine suavi modulatione resonabant. In addendis ad

diem VIII. Ianuarii de translatione S. SEVERINI Neapolim similiter narrat IOANNES diaconus, uti pontifex, clerus, dux, & optimates, passimque populus universæ conditionis & ætatis occurrentes, & certatim supplices, exhibentes venerationem, alternantibus choris latinis, & græcis ad monasterium deduxerint. Qua vero celebritate nox præcedens sit traducta, iam explicaverat: „Celebratis (inquit) prius matutinalibus hymnis, coeperunt DA-

„VIDIS cantica modulari BASILIUS & PETRUS œconomi SS. SPERATI & „OSTERNI, donec alii acciti cominus adsunt. Mox albis indumentis amicti, pariter ad sacrati corporis antrum descenderunt, & in præparato loco pignora diligentius condunt; & inchoante abbate Gloria hæc est omnibus Sanctis eius, omnes voce sonora tonabant. Sic lætantibus cunctis in ipsa ecclesia a diluculo adusque fero melodiis indeficientibus est vigilatum.“ In vita Rhabani MAURI, qui imprimis studiosus fuit in Sanctorum reliquiis

Act. SS. O. S. Roma comparandis, idem passim notatur a RUDOLPHO scholastico eius discipulo, qui ipse aderat a). I. GRETSEUS multa eiusmodi exempla lib. I. de sacris processionibus c. 12. ex SURIO collegit. Veluti de reliquiis S. LIBORII Cenomanensis episcopi, Paderbornam translatis b). Sic S. CELSI conf. reliquiæ translatae referuntur ab EGBERTO episc. Trevirensi c). Cum simili

pompa

a) „Nos vero (inquit) completis matutinarum Laudibus, Missarumque solemnibus rite peractis, cum populis divinas laudes concinentibus iter ingressi &c.“ Et alia simili occasione, p. 15. „Fratres vero susceptas Sanctorum reliquias cum hymnis & laudibus in ecclesiam beati BONIFACII intulerunt.“

b) Cum primum CARNUTUM deveniret, ubi tunc synodus congregata esset, episcopus „statim cum omni illo sacro sacerdotum collegio, totoque clero suo & populo processit in eius occursum, atque cum hymnis & canticis spiritualibus illud devotissime extra urbem progressus excepit.“ Et iisdem reliquiis Paderbornam propinquantibus: „Cum clerus in hymnis & confessionibus Deum benediceret, & spiritualium carminum melodiam, Sanctorum laudi propriam concineret, populus vero Kyrie eleison iugemineret cum ineffabili iubilo erectis ad Deum

mentibus singulorum, nihil eius laude dulcius fuit. . . . Itaque cum sensim magis ac magis in altum sublatae populi voces attollerentur, etiam circumquaque gaudentium, psallentium, Deo gratias agentium, & iubilantium illi in voce exultationis per totam viciniam sonitus intonaret, cum tali honore sacratissimum corpus in ecclesiam delatum, & in loco, quo hætenus requiescit, collocatum est.“

c) „Toto interim collegio altissimis vocibus Deum collaudante. . . . audiebantur autem etiam commixtim vulgi voces hoc solum crebro iterantis: Kyrie eleison, & Gloria tibi Domine. . . . ubi autem ad monasterium illud ventum est, ipse reverendissimus præsul EGBERTUS alta voce inchoavit canticum Te Deum laudamus cæteris ad finem usque cum illo id prosequentibus.“

pompa sub PIPINO duce *Francorum* reliquæ S. GERMANI episc. *Parisiis* relatae in historia illius translationis perhibentur a).

a

IX. Cum mentio frequens facta sit hymni *Te Deum laudamus* decantati, In synodis, morem hic memorare iuvat, qui etiamnum solemnis esse solet, eundem acclamationibus, exceptionibus, post transactas synodos cantandi, de quo ordo Msc. *qualiter agatur concilium provinciae*, inter monumenta *Liturg. Aleman.* „Completa vero &c. „ Missa signis consonantibus in laudem Dei cantor alta voce *Te Deum laudamus*, imponat. Et cum ea laude decantetur *Kyrie el.* a populo. Finita „ ea laude dicat cantor antiph. excelsa voce : *In viam pacis. Benedictus Dnus Ds.* Antiphona finita diaconus stolam in humero habens dicat alta „ voce : *Humiliate vos ad benedictionem. R. Deo gratias.* Sequitur benedictio *Xps filius Dei &c.* FILESACUS putat, id primum factum fuisse in synodo *Triburiensi* an. 822. ubi his refertur verbis apud BALUZIUM : „ Et „ ecclesiasticus ordo Deo, & principibus laudes referentes, hymnum *Te Deum laudamus* decantabant. Et sic soluta est synodus. „ Vetustus Annalium *Francorum* auctor apud LAMBEC. narrat, cum CAROLUS M. LEONEM III. calumniis liberatum, in sedem pristinam restituisset, „ ipso sacramento expleto „ incipiebant illi sancti episcopi cum universo clero seu ipso principe CAROLO „ cum devoto christiano populo hymnum *Te Deum laudamus, Te Dominum confitemur &c.* „ In effusæ lætitiæ vel gratiarum actionis argumentum decantatus legitur hymnus *Te Deum* in libro de unctione regum *Francorum.* In coronatione CAROLI *Calvi*, quam capitulis eius a SIRMONDO adiunctam legimus, eius hymni fit mentio; similiter in actis LUDOVICI *Pii*, recepto *Remis* STEPHANO P. & in restitutione EBBONIS *Remensis.* F. *Bernardinus* FERRARIUS in opere de veterum acclamationibus contendit, cano- L. II. selecto- rum p. 213. Baluz. T. I. Capitul. p. 630. L. II. Bibl. Vindob. p. 581. ras omnino fuisse, & ad musicos pronunciatas modos synodicas olim acclamationes, alternis eas facilitatas, quibus terminabantur synodi ac dimittebantur. BARONIUS ad an. DXVIII. eam in rem produxerat CASSIODORI locum ex epist. 31. lib. I. in quo de canoris theatri clamoribus ita est scriptum : *Soletis aera ipsa mellifluis implere clamoribus & uno sono dicere, quod*

a) „ Monachis cum laudibus & hymnis ad proprium referentibus locum . . . Clerici magna cum voce Deum laudantes singultu interdum quaticnte psallebant. Populi autem nunc vero præ immenso gaudio lacrimas fundentes, nunc vero præ cordis iubilo exultantes innumeras Deo gratias referebant. Nec uberior mœstitiæ fletus in transmigratione, quam lætitiæ extitit in reversione. Præfatus itaque antistes, aliique ad hoc delecti sacerdotes, nobilesque viri sanctissi-

mum eius corpus propriis humeris vicissim gestantes reliquis omnibus ante & post feretrum cum laudibus & hymnis tripudiantibus, baiulantiumque vestes attingere festinantibus ad propriam deportarunt ecclesiam. Cumque ad primam monasterii portam pervenissent, cœperunt hymnum *Te Deum laudamus, Te Dominum confitemur*, cælo resonante ante ipsum decantare.“

quod ipsas quoque belluas delectet audire : profertis voces organo dulciores , & ita sub quadam harmonia citharæ concavum theatrum per vos resonat , ut tonos possit quilibet credere potius , quam clamores . Quo loco producto , apposite , iudice FERRARIO , sic infert BARONIUS : Si ergo acclamationes in theatro tales esse solebant , qualesnam , quamque modestiores & magis harmonica esse in ecclesia debuerunt ? Hanc BARONII illationem ex eo credit FERRARIUS posse reddi probabiliorem , quod quæ nunc fiunt in synodis acclamationes , ea ad rhythmum omnes musicumque modum pronuntiari consueverunt . Stultum est autem credere consuetudinem istam hodie primum exertam . Nimirum eam primi introduxerunt veteris ecclesiæ Patres , introductam exceperunt posterius , & nos exceptam constanter adhuc retinemus . Qua de re quidquid sit , universimque de veterum acclamationibus ad rhythmum musicosque

L. I. c. 17. &
18.

modos alternis etiam fieri solitis , quod FERRARIUS probat ; id factum omnino dubitandum non est , quando a peritis cantoribus fiebant usu frequentissimo apud christianos imperatores in Oriente . LUITPRANDUS in Legatione sua Cpolitana illudit acclamationibus eiusmodi , Nicephoro PHOCÆ factis , in processione ex palatio ad S. SOPHIAM : „ Clamabant (inquit) adulatores Psaltæ : Ecce venit stella matutina , surgit Eous , reverberat obtutus solis radios ; „ pallida Saracenorum mors NICEPHORUS μέδων , id est , princeps . Unde „ & cantabatur : μέδοντι , id est principi NICEPHORO , πολλά ἔτη , id est , plures „ anni sint . Gentes hunc adorete , hunc colite , huic tanto colla subdite . „ Quanto tunc verius canerent : Carbo extincte veni ; μέλε , anus incede &c. “

De offic. aule
Cpolit. c. 17.

a

b

CODINUS de coronatione imperatoris agens continuatum posteriore etiam ævo usum explicatius edisserit a). Singulare postea canticum notat : οἱ ψάλται ᾄδουσι τὸ ἀνετέλειτε „ cantores cantant illud : Exoriamini . “ Et antea inter unctionem imperatoris & coronationem quid caneretur exponit b). Neque solum

a) „ Protopsaltæ (inquit) domestici , & lectores , quos veteri more in huiusmodi pancyricis festis & initiationibus clamatores vocant , qui cantant cantica quadam hinc facientia & accommodata ; qui utraque ex parte tenent tres hastas , circulis ligneis insignitas , ex quibus in orbem panni serici coccinei & candidi dependent , quasi duarum spithalmarum , quæ (hastæ) peracta liturgia imperatorem antecedunt , iis , qui ipsas portant , præeuntibus & cantantibus usque ad magnum palatium . Quo autem modo hoc fiat , ratio queritur . Quando igitur in magno introitu inchoatur hymnus , accedentes ex honoratioribus ecclesiæ diaconis advocant imperatorem . “

b) „ Patriarcha (inquit) crucis in formam caput im-

peratoris divino unguento inungit accinens e-lata voce illud : Sanctus . Omnes porro , qui cum Patriarcha sunt in ambone , excipientes vocem canunt & ipsi tertio illud Sanctus . Quos similiter reliqua populi multitudo subsequitur ; ter illud Sanctus admodulantes . . . Si igitur , ut antea dictum , adest imperator & pater eius , ipse & patriarcha acceptum stemma imponunt novi imperatoris capiti , patriarcha illud accinente Dignus . Si pater non addit , ant etiam non superfit , solus patriarcha hoc facit . Quemadmodum vero antea in imperatoris unctione illi , qui in ambone stabant , & tota reliqua concio illud , Sanctus ter insonabant , ita & nunc ter recinunt illud : Dignus . “

solum in hoc solempni actu coronationis, verum etiam in quibusvis solempnibus aulae sacris frequentatum fuit celebre polychronion, resonantibus etiam instrumentis musicis. Sic CODINUS solempnia Natalis Domini describens: „Ergo simul (inquit) ac ianuae panduntur, & imperator isque solus con-^{c. 7.} „spicitur, statim cantores cantant illud: *Diuturnum faciat regnum tuum* „*Ec.* resonantibus organis, quæ varia sunt, ut antea dictum est. Canto- „res igitur post multorum annorum apprecationem conticescunt. At orga- „na fatis multo tempore perstrepunt. Deinde imperatore sensim mantile „suum movente cessant & ipsa, & rursus incipiunt cantores accommodatos „festo versus decantare; & paulo post illud: *Christus natus est, qui te im-* „*peratorem coronavit:* & post hoc stichos, seu versus: & rursus idem sat „longo tempore. Deinde nomina imperatorum & despotarum bonis pre- „cationibus afficiuntur. Quo peracto cantores iterum multos annos con- „cinunt. Quibus adhuc canentibus clauduntur fores imperatoris. Organis „denuo ad modicum tempus resonantibus exeunt flammula seu vexilla.“ Im- „peratore autem in luctu versante. „Tunc (inquit idem ^{c. 11.}) flammulae, „organorum concentus, & vestium splendor omittuntur ob luctum impe- „ratoris.“ Idem sæpius adhuc repetiti polychronici meminit. De qua re etiam multis canit CORRIPIUS lib. I. de Laudibus IUSTINI: a) Con- „fuetudo etiam, sed longe moderatior & opportuna, ex *Gracorum* mo- „ribus ad nos propagata est, ut laudes principibus accinerentur etiam chris- „tiano ritu in ecclesia. Sic PHOCÆ, tempore S. GREGORII, *acclamatum est in* „*lateranis in basilica IULII ab omni clero vel senatu:* ut IOANNES diaconus ^{L. IV. de vita} „memorat. Sic CAROLUS M. *Romæ exceptus, inque aulam B. PETRI princi-* „*pis apostolorum* solempniter deductus, universo interim ecclesiastico ordine „acclamante: *Benedictus qui venit in nomine Domini*, ut ANASTASIUS in „ADRIANO I. P. tradit. Vicissim in vita S. HENRICI Imp. de BENEDICTO V. „P. *Bambergam* adventante, narratur apud CANISIUM: „Ut autem in adven- „tu tam insoliti, tamque exoptati hospitis, Deo nostro iocunda decoraque „exhiberetur laudatio: imperator prudentissimus in occursum eius quatuor „choros psallentium decenter ordinavit, primum in ulteriori ripa fluminis, „secundum in citeriori, tertium ante portam civitatis, quartum in atrio „ecclesie, ubi primus omnium ipse rex data manu papam in domum Do- „mini introduxit, atque divinis hinc inde hymnis canora suavitate reso- „nantibus in episcopali cathedra collocavit. LEO *Marsicanus* in chronico „*Casin.* HENRICI V. solempnem urbis *Romæ* ingressum describens. „Ante por-^{L. IV. c. 37.} „tam

a) Mille canunt laudes, vocum discrimina mille
IUSTINUM, SOPHIAMque pares duo lumina mundi
Esse ferunt.

Et postea:
Disponunt cantus modulos & cantica addunt.
Z z z 3

„prosequente orationem, ut supra.“ Quæ eadem mutatis mutandis ibidem repetuntur in ordinatione abbatissæ monasticam regulam profitentis. In ordine *Chuniacensi* BERNARDI P. I. c. I. de electione abbatis solemnitas ea cærimonia pluribus describitur. Benedictiones eiusmodi ac consecrationes etiam sacratarum virginum, viduarum, diaconissarum, monachorum, & abbatum in solempni Missæ officio fiebant cum vario cantu: qualis in regula Magistri c. 93. de ordinatione novi abbatis notatur: „Postquam sacerdos „pro eo orationem effuderit, statim vadat novus abbas ad altare, & ponat „super illud regulam: & dum eam ponit, quam accepit, dicat retro o- „mnis congregatio unacum ipso hunc versum: *Confirma hoc Deus, quod o- „peratus es in nobis*, cum *Gloria*, & *cantilena*.“ Haud minus solemnes eiusmodi ritus *Græcis* usitatos apud MORINUM de sacris ordinat. GOAR. in euchologio videre est: veluti ordo observari solitus in ordinatione, id est, promotione etiam præfecti ecclesiæ, sive œconomi monasterii, aut cellarii *κελλάρης*; tum abbatis, seu superioris *ἡγούμενος* pontifice hic in ornatu pontificio omni celebrante: „dataque benedictione dicit Ter sanctum hymnum: „modulum Sancti, cuius est ecclesia, vel monasterium: *Gloria. Et nunc* „*ἔσθ*.“ In susceptione habitus magni & angelici imprimis solemne est officium, perficiturque duabus partibus, una in matutino peculiari canone musico; altera in Missa post evangelium antiphonis eo pertinentibus, & ad finem idiomelo. In susceptione item parvi habitus, dum cantatis antiphonis post ingressum minorem scilicet in Missa, post contacium etiam diei *Gloria ἔσθ*. cantatur singulare troparium, seu modulus, tum ad tonsionem, cum ad susceptionem sacri habitus. Unde locus NICETÆ de ALEXIO *Commemo* in monasterium, monasticamque vitam detruso, explicatur: „Inyitus „Christi lacernam *τὸ ἐσώριον* inducit, nec summis auribus decantato attendens „officio excomato solum & intonso ad cutem rasus, ATHANASII nomine „accepit.“ De monialibus perinde se res habet, atque de diaconissis, multo solemniori ritu, quam apud *Latinos*, etiam cum impositione manus, adhibito.

XI. Dum vero in eo iam sumus, ut de funeris celebratione aliquid dicamus, non aliunde melius ordimur, quam ab illis, qui vitam cum peculiaris sanctitatis celebritate traducentes, certiore, de beata sorte, persuasionem, gaudium magis quam luctum expresserunt ex canentium vocibus, etiam cœlestibus subinde auditis concentibus, uti de S. HERMENEGILDO M. S. GREGORIUS eo firmiter dat testimonium, quod a sua sit haud remotum ætate. „Nam (inquit) cœpit in nocturno silentio psalmodiæ cantus ad cor- In agone, & funere christiano. L. III. dist. „pus eiusdem regis & martyris audiri.“ De S. LAMBERTO in eius vita 31.
idem

a
Act. O. S. B.
sec. II. pag.
 252.

b

In append. de
pauit. p. 27.

Surius 13.
Sept.

T. III. P. I.
p. 188.

L. VIII.
n. 52.

idem narrat vitæ scriptor GODESCALCUS, proximus eiusdem S. Martyris ætati a). Quod *Walafr. STRABO* de miraculis S. GALLI refert, ad eius tumulum, dum nempe *ecclesiæ campanum insonuit*, & *auditi sunt duo chori incredibili alternantium personarum dulcedine perstreperes*. Libens prætereo exempla plura, illud præcipue, quod de campana divinitus resonante dicitur. De S. BONIFACIO M. in vita S. PIRMINII eiusmodi habemus: cum longius ad locum sepulturæ deferrent eius familiares *hymnidicis concentibus canori*... b). Moris erat, ut psalmorum cantus etiam apud luctantes cum extremo morbo transigeretur, prout apud MORINUM præscribitur: in sacramentario S. ELIGII, & aliis monumentis liturgicis a nobis etiam in Liturgia *Alemannica* relatis. „Debent etiam ex ministris sanctæ Dei ecclesiæ cum summa reverentia infirmis decantare per singulos dies vespertinales, & matutinales laudes cum antiphonis & responforiis, sive lectionibus & orationibus ad hoc pertinentibus.“ Erat præterea peculiaris morientium cantus, seu officium: *Cum anima*, ut habetur in cod. RATOLDI apud MENARDUM, *in agone sui exitus dissolutione corporis visa fuerit laborare, convenire studebunt fratres, vel ceteri fideles, & canendi sunt septem pœnitentiæ psalmi*. Videri etiam possunt S. WILHELMII constitut. *Hirsaug.* quid tam apud agonizantes, quam mortuos & sepeliendos cantari debeat. In vita AMATI abbatis, sancti montis in *Vogaso*, ineunte sæc. VII. legitur: *Interim vero congregati fratres & sorores, non sine multo luctu sustinebant eius excessum e vita, legentes evangelia, psalmosque & hymnos apud lectulum eius decantantes*. In vita S. GUNTHERI eremitæ apud CANISIUM refertur *canentibus, qui aderant, & flentibus inter orationis verba, immaculatum Deo spiritum reddidisse*. Accidit autem, ut Spiritu Dei animati homines ipsi simul hoc ultimum prosequerentur officium, ut de S. COLUMBANO *iuniore* in annal. *Benedict.* narratur

- a) „Angeli autem Dei (inquit) custodientes monumentum, diebus ac noctibus in ipsa basilica psallentes, ad instar vocis beatissimi LAMBERTI, modulatione dulcissima resonabant; quos multi ex loci illius habitatoribus audiebant, & mirantes introire basilicam cupiebant; sed nullo modo ausi erant. Et cum ad locum sanctum, ut certius audita intelligerent, appropinquabant, mox voces psallentium paulatim resiciebant. Cumque longius regressi essent, dulciter cantus resonabat.“ *Ap. Canis. T. II. P. I. p. 144.*
- b) „Cumque itineris tantum exegissent, ut per diei unius intervallum eo venire facultas esset, quo Dei ancilla BEALA beato viro accommodabat hospitium; ecce tintinnabulum, quod habebat, desponsum, nulla re, quæ videri posset, impellente, ultro se cœpit agitare, plectri-

que sui pulsu monita solitam sonitus dulcedinem propinarc; nec ante (mirum dictu) reboare quievit, quam beatæ reliquie in ipsum deportatæ sunt oratorium, in cuius cacumine fuerat appensum. Vere Deus omnipotens angelica id agitari iussit administratione, ut perspicue intelligere daret, quam suavis anima illa in cœlo frueretur melodiarum cantibus, cuius in terra defuncto corpori animate materiæ agaulizaret sonus. Pro tanti ergo signi beneficio laudibus Deo celebratis, ossa venerandi præsulis *Moguntiam* deportabant, ad suæ videlicet diæcesis sedem. Ibi adunato copioso cleri plebisque cœtu, ad *Wadam* usque cum omni honore transtulerunt: ubi sicut ipse corpore vivens iusserat, eum cum hymnis & psalmodiis collocaverunt.“ *Act. O. S. B. sec. III. P. II. p. 150.*

tur post extrema oscula totum morientium cantum & officium implevisse. De WETINO monacho Augiensis monasterii in eius visione refertur: ad extremum vite convocatis fratribus psalmodia eos insistere omnimodis postulavit, antiphonas omnes & psalmorum initia quasi praeceptor ordiens pro se fecit decantari. In PETRI diaconi disc. Casin. apud P. HERRGOTT p. 3. sic legitur: Cum frater ad exitum propinquerit, omnis congregatio ante eum psalmos decantet; illoque sepulto, post vesperum septem psalmos cum litanis corpore in terram prostrato decantent. Solebat totum etiam usque ad sepulturae tempus psalmodia transigi: uti in vita S. WUNEBALDI praescribitur: postquam sanctum exhalavit spiritum. Tunc illi tollentes eum lavaverunt & portaverunt ad ecclesiam, & illic totam noctem cum hymnis & canticis Dominum laudabant, & divinis munerum oblationibus illum de mundo transiturum comitabantur, & Domino commendabant. Apud GOAR in euchol. not. 2. officium exequiarum NILI iunioris Tusculi defuncti funus describens BARTHOLOMÆUS eius discipulus Totam, ait, noctem illam in psalmis & funereis hymnis cantandis peregrinus: mane vero cum cereis & incenso & cantibus, lectulo sublato corpus extulimus. De psalterio a tempore depositionis in ecclesia, usque ad sepulturam continenter decantato cum Missa appono ordinem ex cod. Bibl. Vallicellano Romæ sæc. XI. circ. a) De funebri autem celebritate exempla infinita sunt, etiam dum longius deportaretur, veluti WALAFRIDUS in vita S. GALLI narrat: accepta ergo cruce & candelis psalmos & melodias concinentes iter agere ceperunt. Eam in rem nihil festivius quam ex laudata vita S. WUNEBALDI afferre possumus. b) Quomodo religiose curandum esset

Apud Canis.
T. II. P. I.
p. 131.

a

b

p. 133.

a) „Deposito igitur corpore in ecclesia sedeant omnes circa corpus, & cantent psalterium. Igitur hoc modo fiat ordo psalmodiae. Si prima hora diei migraverit, portato corpore in ecclesia & stantes vel sedentes fratres omnes circa corpus cantant psalterium. Quia si prima hora diei migraverit, debet stare corpus in ecclesia usque horam sextam, dicta hora sepeliatur. Si ad vesperum transierit, sive ad nonam, sive post completorium, posito in ecclesia corpore stent fratres, & cantent psalterium, usque dum nox fiat. Facta autem nocte prior ordinet, qui celebrent vigilias canendo psalterium: scilicet totam noctem tribus vigiliis fratres partiendo, & per unamquamque vigiliam totum psalterium cantent. Igitur facto die hora prima dicta canatur ei Missa sonantibus omnibus signis. Et tribus conversis revestitis, stet unus infans cum cappa in choro, sicut mos est, &

cæteris revestitis in albis stent in summis gradibus, & levita quando incensat, incenset & corpus. Finita Missa maneat corpus in ecclesia usque sextam. Verbi gratia, quando comedunt ad sextam, sepeliatur ante horam primam: quando ad nonam, post dictam horam.“

b) „Cumque illi psallentes cælestia modulantes portabant eum ad sepulchrum, omnis plebs comitantes Kyrie eleizabant, qui consonantes cænantium vocibus; qui incundis juvenum inbilationibus, qui suavis Sanctorum sempiternis modulationibus garrule concinendo crepitabant eleganter clangentes, clamabant multis vocibus, quasi uno ore psallentes glorificabant Deum. Tunc omnis plebs cum magno honore ambulantes portabant S. WUNEBALDUM, & posuerunt eum in monumento novo, in illo portico, de quo supra diximus, & statim postea Missam cantavit episcopus ad suum caput.“

T. I. Capitulum
p. 957.

esset funus Christianorum adversus paganicas superstitiones, quarum supra meminimus, in capitulis HERARDI prout apud ANSEGISUM, REGINONEM & BURCHARDUM legitur: „Admoneantur fideles, ut ad suos mortuos non agant „ea, quæ de paganorum ritu remanserunt. Sed unusquisque devota mente „& cum compunctione cordis, pro eius anima Dei misericordiam imploret. „Et quando eos ad sepulturam portaverint, illum ululatum excelsum non „faciant, sed, sicut supra diximus, devota mente & compunctione cordis, „in quantum sensum habuerint, pro eius anima implorare Dei misericordiam „faciant. Et illi qui psalmos non tenent excelsa voce *Kyrie eleison, Christe „eleison*, viris inchoantibus, mulieribusque respondentibus, alta voce canere studeant pro eius anima. Et super eorum tumulos nec manducare „nec bibere præsumant. Quodsi fecerint, canonicam sententiam accipiant.“ Quinam hi excessus fuerint, ex canone apud REGINONEM & BURCHARDUM

a

T. II. Conc.
Germ. p. 500.

Ib. p. 515.

T. VII. coll.
ampl. p. I. & c.

elucescit a). Inter interrogationes postea in visitatione episcopi hæc etiam occurrit: *Siquis super mortuum nocturnis horis carmina diabolica cantat, & bibit, & manducat, & quasi de eius morte gratulatur, & si alibi mortui in vigiliis nocturnis, nisi in ecclesia custodiuntur.* Ex synodica RATHERII *Vernomensis* adhuc sæc. X. a vulgo hic peccatum intelligimus: *Carmina diabolica, quæ super mortuos nocturnis horis vulgus cantare solet, & cachinnos, quos exercent sub contestatione Dei omnipotentis, vetate.* Edidit MARTENIUS ex duobus codd. ann. 500. sub nomine commonitorii cuiusque episcopi ad sacerdotes subditos sibi, cæterosque ministros cuiuscunque ordinis ecclesiastici.

De Officio
defuncto-
rum.

b

XII. Tomo IV. Biblioth. PP. *Parisiensis* edit. habentur moduli, qui pro mortuis canuntur ex horologio *Græcorum*. Ubi excedunt vulgari errore, poenarum inferni aliquando finem fore, atque intercessione Sanctorum, fideliumque precibus iuvare damnatos etiam in inferno, ducti auctoritate spuria S. IOANNIS *Damasceni*, atque fictitia MACARII historia, uti ex LEONE ALLATIO videre licet b). Historiam TRAIANI, ac THEOPHILI etiam im-

pera-

a) „Ne super mortuorum cadaveribus carmina diabolica nocturnis horis cantentur.“ Ut inscribitur, sic vero sonat canon: „Laici, qui excubias funeris observant, cum timore & tremore, & reverentia hæc faciant. Nullus ibi præsumat diabolica carmina cantare, non ioca & saltationes facere, quæ pagani diabolo docente adinvenierunt. Quis enim nesciat, diabolicum esse, & non solum a religione christiana alienum, sed etiam humanæ naturæ esse contrarium, ibi cantari, latari, inebriari, & ca-

chinnis ora dissolvi: & omni pietate & affectu caritatis postposito, quasi de fraterna morte exultare, ubi luctus & planctus flebilibus vocibus debuerat resonare pro amissione chari fratris? . . . Et ideo talis inepta lætitia, & pestifera cantica ex auctoritate Dei penitus interdicenda sunt. Si quis autem cantare desiderat, *Kyrie eleison* cantet. Sin aliter, omnino taceat.“

b) „*Græci* (inquit Dissert. II. de libris *Græc.* liturg.) apertis velis, & sine ulla sui dicti emollitione, quin etiam factum aliorum excem-

peratorum synaxario intulerunt, uti apud laudatum ALLATIUM refertur, ac p. 84. 85. simul publicarum precum formulas, quibus fideles monentur, Christum exorare, ut animas fidelium mortuorum ab igne sempiterno liberet. Et infra: *Ab æterna pœna libera.* Et rursus: *A verme indesmenter puniente.* p. 10. b. c. 2. m. In antiquo sacramentario GRIMOLDI habetur Missa: *Pro cuius anima dubitatur.* Ubi eadem orationes habentur, ac in MS. sacramentario nostro sæculi IX. vel X. cum hoc titulo: *Missâ, pro cuius anima desperatur.* In Missâ quotidiana canitur hodieque: *Libera Domine animas fidelium defunctorum de pœnis inferni, & de profundo lacu, libera eas de ore leonis, ne absorbeat eas tartarus, ne cadant in obscurum &c.* Quæ ad pœnas purgatorii pertinent, quemadmodum etiam, quæ inferni mentio aliquoties in officio defunctorum habetur: officium hoc se collegisse, ordinasseque, AMALARIUS dicit. Memorantur tamen vigilæ mortuorum cum responso-
riis, & antiphonis in antiquissimo breviario Romano, monasticis congregationibus accommodato, quod in codicibus a 1000. annis perscriptis iam invenitur, cum hoc titulo: „Agenda mortuorum: ad vigilas psalmi quod-
que, & lectiones, cum responso-riis, vel antiphonis, in matutinis laudibus de ipsis est canendum. Ad Missas eorum *Gloria in excelsis*, nec *alleluia* non canentur.“ In cod. *Remensi* apud MENARDUM n. 680. ita præscribitur officium hoc: „Incipit officium pro defunctis. Imprimis cantatur psalmus: *In exitu Israel*, cum antiphona, vel *alleluia*. Deinde has orationes cantat presbyter: *Pia recordationis &c.*“ quod ad exequias pertinet. Notat ibidem, apud *Græcos* in liturgia *εις κοιμηθέντας*, id est: *De his, qui dormierunt*, cani *alleluia*. Ac id quidem admodum frequentant, ut ex libris eorum liturgicis palam est, veluti etiam in quadragesima, sive *τεσσαρακοστή*, quando omitti solitum in Occidente. Id quod vitio datum est nobis a *Mich. CÆRULARIO*, quem HUMBERTUS, & alii confutarunt. Eamque litem respicit BALSAMON in supplemento ad can. 106. *Carthagin.* Conc. latine solum editum, & ad operum eius calcem adiectum a). Frequentatur

plis comprobantes in eam iverunt sententiam, animas æternis pœnis condemnatas, si Sanctorum preces intercedant, salvari posse, & Sanctorum precibus detrudere, qui id negaret, quasi ipsæ nullius essent roboris apud Deum. Ideoque neque causas sententiæ suæ querunt, sed admiratione perciti, omnia in misericordiam Dei, & orationis vim deferunt.“ Ita vero IOANNES *Damascenus* dicto loco: „Mirabilis es Domine, & mirabilia sunt opera tua: misericordiam tuam ineffabilem recte glorificamus: undecunque enim ad misericordiam propensus es, ser-

visque tuis varias occasiones salutis, fraternæ dilectionis, solidæque spei, ac fidei erga te præbes, docens per famulos tuos, nos invicem mutuis beneficiis debere prosequi: qualia sunt propitiationes, & holocausta, hymni, psalmorum cantus, & preces.“

a) „Qui autem (inquit) per pia cantica, naturæ vim non afferentia, & *alleluiaria*, artificiosam vocis dulcedinem præferentia, hæc faciunt, immerito segregationis pœnæ subiaccit. Non enim luctuose, sed festivo, ac panegyrico hodie exequias celebramus, Deo gratias agentes,

tur maxime psalmus ἄμωμος, id est, *Beati immaculati in via*. Ex quo *Græci* officium defunctorum componunt, variis additionibus adaptatum. Psalmus hic ἄμωμος aliter cantatur εἰς κοιμηθέντας λαϊκὰς, *pro secularibus*; & aliter εἰς τεθνηκότας μοναχὰς, *pro monachis*, ut passim notatur in codd. musicis *græcis*. Quoad officium defunctorum occidentalis ecclesiæ in concilio

An. 817. c. 66. *Aquisgranensi* habetur canon, qui ex parte tantum hodie observatur: „ut „psalmus invitatorius, & *Gloria*, pro defunctis non cantetur:“ In capitulis monachorum ad *Augiam* directis, apud BALUZIUM universum officium ordinatur a). Iuxta GUIDONIS disciplinam *Farfensem*, apud P. HERRGOTT: *Mox, ut nocturnale obsequium expletum habuerint, officium mortuorum est agendum, deinde matutina ipsorum*. Antiquis psalteriis nonnunquam officium defunctorum, ac missilibus Missam, ut hodieque canitur, cum notis musicis, passim reperi subnexam. Ex laudata mox GUIDONIS disciplina *Farfensi* adiungam, quæ de cœpta, hoc medio ævo, solemnī commemoratione defunctorum ab Odone *Cluniac.* (iuxta SIGEBERTUM ad an. 998.) leguntur ad rem præsentem c. 44. hoc titulo: *ODILO, nostrorum monachorum doctor, & abbas*. „Ipsa etiam die, post vespertinalem synaxim, pulsatis omnibus signis, canant vesperam pro defunctis: similiter & in crastino, pulsatis denuo signis, agatur officium pro defunctis, Missa etiam matutinalis agatur solemniter pro defunctis. Tractum cantent duo fratres &c.“ ODILONIS hac de re constitutio in bibliotheca *Cluniacensi* edita est, & T. I. sæculi VI. *Benedictini*.

Alia exercitia, preces, & psalmodiæ.

XIII. Erant medio hoc ævo, a sæculo præsertim decimo, varia etiam alia additamenta in divino officio (de quibus agit P. Marquardus HERRGOTT sæpè laudatus, charissimus, dum viveret, sodalis meus, in præfatione *veteris disciplinæ monasticæ* §. IV.) in cantu & precibus, quæ plerumque aut ex armarii, seu cantoris, voluntate & arbitrio pendebant; aut statim erant,

cui placuit, ut is, qui defunctus est; cum fide orthodoxa migraret, & qui efficere dignatus sit, ut aperte, & cum omni libertate eos, qui ex nostris excedunt, sepeliamus: & non, ut prius, in angulis abiicimus, ut quando hæretici quidem vigeant; nostra autem abiecta & afflicta erant: quemadmodum dicit etiam GREGORIUS Magnus in suis in IULIANUM inventivis orationibus. Et ideo suffitibus, & cereis, & magnificis congregationibus defunctum excipimus, ut qui sit per baptismum sanctificatus. Psalmus autem & in ipso τὸν ἄμωμον, psalmum 118. &c. Nota præsentem canonem, propter antistes, qui dicunt in-

fectas preces in exequiis, & de *alleluiariis*, quæ cantant super mortuos.“ Hæc BALSAMON a GOARO not. 19. in offic. exeq. relata.

a) „Undecimo, ut defunctorum vigilia hoc modo ab eis celebretur. Vespera solito finita, statim vesperam cum antiphonis celebrant pro defunctis, & post completorium, vigiliam cum antiphonis, vel responsoriis plenissime, atque suavissime canunt, & post nocturnos intervallo, matutinos pro mortuis faciunt. Facto autem primo mane, postquam se paraverint, Missam celebrant pro defunctis publicam. Omnes ibidem pariter sacram offerunt oblationem pro peccatis mortuorum.“

rant, præsertim apud *Cluniacenses*, præter longas preces post Primam, psalmi, orationes, antiphonæ &c. post completorium, post singulas horas, in æstate quatuor psalmi, quos tanta religione decantabant, ut, si forte ante finem cuiusque psalmi versus unicus fuisset prætermisus, continuo psalmum a capite repeterent. Alii vero ad horas erant *psalmi speciales*, seu *familiares*, pro tribulatione, prostrati. Vulgavit MABILLONIUS inter vetera analecta fragm. historicum de Conc. *Aquisgr.* sæc. IX. in quo legitur, statuisset episcopos, concordante Domino papa, ut monachi, a graviore opere, & labore, propter honestatem sacerdotii cessent, & loco laboris, ad horas psalmos quosdam nominatos pro vivis & defunctis cantent, cum orationibus ordinatis. In Capit. *Aquisgran.* statuitur: *Ut prætermisiss partitionibus psalterii, psalmi speciales pro elemosynariis, & defunctis contentur a).*

a

XIV. P. HERRGOTT, de cursu B. V. agens, eius institutionem ad sæculum X. revocat factam a piis quibusdam, cum monachis, tum clericis, qui diverso quidem modo, certum psalmorum numerum indiēs in honorem Deiparæ legebant. Dein dicit, PETRI *Damiani* tempore pervulgari cœpisse, qui edidit ipse eiusmodi officium, quod extat T. IV. eius operum; hincque beatæ *MARIÆ* cultum, & officium, variæ a diversis institutum, brevique temporis spatio privatam hanc devotionem a monachis cultam fuisse, atque in omnibus fere monasteriis receptam. Ex constitutionibus *Hirsaugiensibus* refert: *In die nativitatis Domini, & in eius octava, & in festivitate omnium Sanctorum, cursus cottidianus de S. MARIA recitandus est, & semper uno, eodemque modo canendus, nisi in adventu Domini,*

Cursus, & antiphonæ de B. V. de S. Crucis, omnibus Sanctis &c.

a) „Sed (addit P. HERRGOTT Præf. n. XCIII.) quis enarrare valeat, quoties, & quot psalmi a monachis *Cluniacensibus*, & *Hirsaugiensibus* decantati sunt? Vix enim ullum tempus die noctuque erat; vix locus ullus, ubi psalmodiam intermitterent. Sic, cum fratrum quispiam ægrum invisere vellet, certas preces, & psalmos enando decantare tenebatur. Dum fratres sibi invicem barbas tondebant, psalmos recitabant. Coqui in coquina, fratres in pistrino, cum hostias faciebant; priusquam venam inficari curarent, in agro ad laborem, in æstate post nonam, ad opera manuum, & alibi psalmum, psalmos, preces, vel horas ad ritum *Romanum*, vel denique psalterium ex integro, ut in die Parasceves, persolvebant. Imo vel hoc parum fuit, certis etiam anni temporibus psalmorum numerum in ipso divino officio augebant, ut in quadragesima, *Duo*, inquit BERNARDUS (Ord. *Cluniac.* P. II. c. 13.) *psalmi post singulas*

horas a prostratis dicuntur, unus de XV. canticis graduum, & unus de septem psalmis. Et alibi P. I. c. 49: *Duo de VII. psalmis.* Præter ea festis diebus, in quadragesima occurrentibus, post Missam matutinalem, quæ de feria erat, omnem psalmodiam propter officium festi, ex integro repetebant. Inde est, quod hodieque illis diebus duplex Missa uno die, publice cantari soleat; quin quandoque apud *Hirsaugenses*, testante S. WILHELMO, Constit. *Hirsaug.* L. II. c. 72. una die tres Missæ solemniter decantatæ fuerunt: Porro ex GUIDONE (Discipl. *Forf.* L. I. c. 8. p. 51.) rescimus, non solum Missas multiplicatas esse, sed etiam alia divina officia, ut in *Rogationibus*... veniant in alium chorum, contentque ibi matutinas omnium Sanctorum, atque mortuorum: idem fiebat infra octavam S. IOANNIS, in festo S. PAULI &c. Vid. quæ paulo ante de variis mutationibus, & additionibus in officio canonico, diximus.

A a a a 3

T. II. fol.
809.

Domini, & *infra nativitatem ipsius*. Apud *Cluniacenses* etiam ægroti ad hoc adstringebantur, & apud *Hirsaugienses* iter agens debebat etiam ex usu cantare cursum S. MARIE. De PETRO abbate *Andree*nsis monasterii sæc. XII. in chronico eius monasterii apud DACHERIUM narratur: *Finitimis monasteriis, pro honore patroni sui in quinta feria, & pro honore beatæ MARIE in omni sabbato feriali festivantibus, & tam feriales hymnos a sanctis Patribus institutos, quam cantica matutina, quæ prædicat S. BENEDICTI regula, propria auctoritate intermittentibus, nunquam dominus PETRUS voluit acquiescere* &c. Unde intelligis usum officii de B. V. in sabbato sæc. XII. Ex hac devotione adversus beatam Virginem, solemnes illæ antiphonæ in ecclesiasticum, seu regulare officium illatæ sunt, quæ pro temporis differentia in fine horarum adduntur. Celebris vergente hoc ævo erat, & deinceps, harum antiphonarum, imprimis *Salve Regina* cantus, ad cuius normam, ut observavit LE BEUF, alii componi solebant: In MS. bibliothecæ nostræ, annorum 400. circ. inveni versus super *Salve Regina*, & super *Ave Regina cælorum* per biscantum etiam: motetos item super *Salve Regina*, & *Alma Redemptoris mater*, ita ut *tenor* in contrapuncto supponatur melodia harum antiphonarum, quin ipsa melodia ponatur, unde patet, eam familiarem admodum fuisse. Specimen hic damus:

Deſcen di In hortum me um ut vide-

rem poma con val li um. Et inſpi ce rem.

Si flo ru iſſent vi ne e. Et ger mi naſſent ma la

pu ni ca. Re ver tere. Re ver te re

Cursum autem cantari solitum, non constat, licet vox *cantandi* in nonnullis laudatis testimoniis occurrat, semel de *iter agentibus*, a quibus id commode fieri aliter non potuit, iamque non semel notavimus, *cantandi* vocem etiam de privata recitatione frequenter hoc ævo sumtam esse. Eiusmodi haud dubie fuit, quod ibidem P. HERRGOTT habet de S. UDALRICI, ac multorum monasteriorum more, præter divinum officium quotidianum tria alia, quos cursus dicebant, scilicet de B. M. V. de S. Cruce, & de omnibus Sanctis, persolvendi. Accedebant porro complura suffragia in vespere & laudibus (quæ prætermisisse, ABAELARDUS *Cisterciensibus* culpæ dat) etiam haud raro summis festis decantata. Supra laudatus PETRUS abb. in *San-* *Chron. Andre-*
ctorum suffragiis antiphonas, quas breviores sciebat, iussit decantari, audiens, *ensis monast.*
longiores, a dicentibus eas, turpiter syncopari. Apud mox citatum HERRGOTTUM *T. II. spicil.*
legimus, in monasterio S. MICHAELIS in agro *Virdunensi*, geminatum *f. 809.*
diu, noctuque officium, canonici scilicet ordinis, & monastici, quod etiam utrumque persolvebant *Anianenses* in diurnis horis. Sed an utrumque decantatum sit officium, non liquet. Saltem constat ex antiquis antiphonariis, nocturnum officium fuisse persæpe integrum cantatum. Id inde conicere licet, quod notis antiphonæ & responsoria sint expressa. At fieri id ægrius potuit in tanta vigiliarum prolixitate, qualis apud laudatum P. HERRGOTT describitur a).

a

rum,

a) „Nam signo ad vigiliis dato, primo ternæ orationes fiebant; tum triginta psalmi a centesimo decimo nono usque ad finem psalterii communiter recitabantur: quorum primi pro defunctis, medii pro familiaribus, extremi pro omnibus generatim erant. Brevioribus æstivis

noctibus, & festis diebus, quindecim tantum cantica graduum, terna oratione distincta. Lectiones hyemalibus vigiliis ita producebantur, ut prophetis, quorum lectio a Kalendis *Novembris* incipit, per duas fere hebdomadas totis expensis, aut denuo hi repeterentur, aut alia

rum, etiam ad canonicos pervenit, quæ obligatoria esse, & ab omnibus observanda, singulari propositione vigesima RADULPHUS *Tungrensis* contendit, & sequenti vigesima prima agit, ut ostendat, laudabili multorum usu fervari etiam certis temporibus particularia officia, ut psalmorum poenitentialium, & gradualium, & in quadagesima totius psalterii, & quæ sunt plura alia. Quare etiam voluit fieri paucas festivitates, ut psalterium, sacra scriptura, officium mortuorum, septem psalmi poenitentiales, quindecim psalmi graduales, & huiusmodi serventur iusto ordine. Et postea carpit fratres minores, qui septem psalmos, & cætera ferialia, raro servant, sacramque scripturam omnimode in officio negligant, ac defunctis similiter in officio eorum continuum præiudicium faciant.

Cantus in
vulgaribus
probationi-
bus, per
ignem, a-
quam &c.

XV. Pæculiaris huic medio ævo fuit ritus in solemnibus probationibus per ferrum candens, ignitos vomeres, aquam calidam aut frigidam, panem, caseum, crucem, duellum, ad innocentiam prodendam, aut culpam, litesque & controversias dirimendas, etiam personas inter ecclesiasticas, episcopos &c. Quæ sacro, solemnique ritu sunt transacta ad cantum, ac sonum etiam instrumentorum, sub regno præsertim *Francico*, iuxta *AIMONII* testimonium in historia de gestis *Francorum*, quam usque ad annum 1165. perduxit. Testatur vero D. FAUCHET in suis antiquitatibus, usum istum usque ad sæculum decimum tertium perdurasse. Qua de re plura nos in disquisit. de liturgia *Alemannica*. Non solum autem in eorum laudem, qui se ita purgabant, testatamque reddebant innocentiam, salvi ab igne, aqua, ferro, cantica resonabant, verum etiam ritus ipse cum cantu pompa pontificali fiebat, ut auctor *Gallicus* historiæ musicæ inter alia exemplum profert, quod huc imprimis facit, de eo, quod accidit sub *ALPHONSO V.* rege *Hispaniarum*, ac *GREGORIO VII.* circa mutationem officii *Toletani*, pro quo clerus stabat, vincebatque singulari certamine, resonantibus canticis, insignique musica victori applaudentibus, ac gaudium contestantibus cunctis. Quæ saltem paucis attingenda fuerunt: veluti etiam, quæ de suburbiorum *Carcaßonæ* expugnatione facta canente clero, in annal. eccles. apud *RAYNALDUM T. XIII.* leguntur ad an. 1209. n. 23. de territis sacerdotum cantu hæreticis, ad an. 1211. n. 15. iisdemque propulsatis, ad an. 1212. n. 12. in dictis annalibus. Opportune etiam addimus cantum, & musicam tempore interdicti, seu cessationis a divinis vetitam, ut in epistola *S. THOMÆ Cantuariensis* cavetur, *excepto baptismo parvulorum, & poenitentia,*

L. III. ep. 72.
T. X. opp.
Christ. Lupi
p. 281. a.

quædam adderentur: adeo ut idem lector sub una lectione DANIELEM totum explevisse memoretur. Insuper post nocturnas vigilias ad

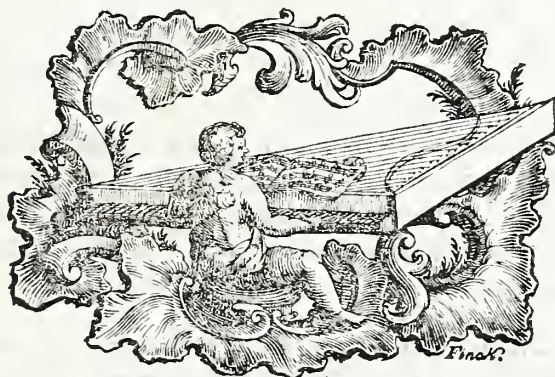
crepusculum, quò matutinæ laudes canebantur, a pluribus plerumque psalterium sigillatim ex integro dicebatur.

tia, & viatico, quod clausis ianuis, & laicis personis exclusis, confici licet sine campanarum pulsatione, & solennitate cantus & latitiae, quam in diebus iucundis consuevit ecclesia exercere.

XVI. Celebris medio ævo fuit antiphona *Media vita*, imprecandi etiam causa quibusdam in casibus fieri solita. Veluti contra *Stedingos*, hostes ecclesiæ, factum legimus sæc. XIII. apud ALBERTUM Studensem: Statim comes de CLIVO cum suis a latere irruens super illos, ipsorum aciem dissipavit. Clericus, qui eminus astans rei exitum expectabat, *Media vita*, & alia miserationis carmina, cum mœnore cecinit, & pro crucis victoria supplicavit. Eodem sæc. an. 1263. monachi S. MATHIÆ Trevirensis monasterii, obfistentes WILHELMO, in abbatiam per archiepiscopum intruso, communiter cum pueris intrantes chorum lacrymabiliter, & cum magna voce cæperunt clamare ad Deum, & cantantes antiphonam *Media vita* proiecerunt se proni in terram, dicentes orationes ad hoc debitas, & consuetas. Inde cum abigerentur metu, venientes ad maiorem ecclesiam, a prælatis & canonicis ipsius ecclesiæ consilium, & auxilium, super eorum miserabili exilio petierunt. Qui benigne & laudabiliter ab eis recepti, ipsique, ut dignum fuit, condolentes, in ipsa maiori ecclesia antiphonam *Media vita* cum debitis orationibus, & campanis pulsatis, unacum eis ob vindictam fideliter decantabant, ut illust. HONTHEIM ex MARTENIO refert. In Concilio Colon. an. 1316. c. 21. prohibetur: ne in aliqua ecclesiarum nobis subiectarum imprecationes fiant, nec decantetur *Media vita* contra aliquas personas, nisi de nostra licentia speciali, cum nostra intersit discutere, quando sint talia facienda. Vid. DU CANGIUS.

Antiphona
MEDIA
VITA.
T. III. Conc.
Germ. p. 552.

T. I. Hist.
Trevirens.

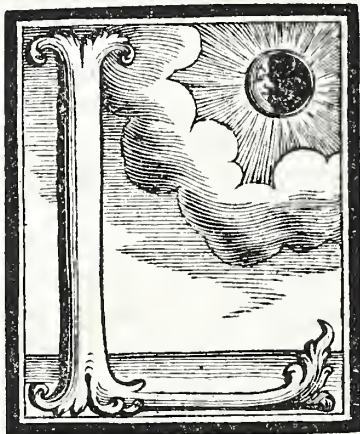

CAPUT VII.

De libris ad officium, cantumque sacrum medio ævo pertinentibus.

Varii libri liturgici, ad cantum etiam ecclesiasticum pertinentes.

De correct. antiph. circa finem.

T. I. Spicil. inf. p. 554.

L. I. num. 62.

I.

librorum apparatus, ac copia hoc medio ævo ad cantum ecclesiasticum, usumque liturgicum sat ampla fuit. AGOBARDUS tres distinguit: librum mysteriorum ad celebranda Missarum solemnia, librum lectionum, ac officialem, id est, antiphonarium, quo etiam responsoria, & alia omnia ad officium, cantumque ecclesiasticum pertinentia, refert. In capitulari ANTONIS episcopi *Basileensis* hæc eadem primo loco, inter alios libros, sacerdoti cuique necessarios, recensentur, *Quæ ipsis sacerdotibus necessaria sunt ad*

discendum: id est, sacramentarium, lectionarium, antiphonarium, baptisterium, computus, canon pœnitentialis, psalterium, homilia per anni circum dominicis diebus, & singulis festivitibus aptæ: ex quibus omnibus si unum defuerit, sacerdotis nomen vix in eo constabit. In capitulari CAROLI M. ad huiusmodi libros conscribendos, ne corrumpantur, perfectæ ætatis homines adstringi iubentur: „Et pueros vestros non finatis, eos vel legendo, vel scribendo corrumpere, & si opus est, evangelium & psalterium, & missale scribere, perfectæ ætatis homines scribant cum omni diligentia.“ Hinc est, quod hac ex ætate adhuc superstites tanta concinnitate, tantoque ornatu & apparatu conscripti sint libri, tantumque studium & opera adhibita sit, in iisdem colligendis, atque ad posteritatem transcribendis, eorumque diligentia commendanda, qui in hoc elaborabant. Quemadmodum, exempli causa, in chronico *Fontanellensis* monasterii c. 15. ubi de schola eius monasterii agitur, laudatur imprimis HARDUINUS presbyter, qui alios in artibus plurimos alumnos imbuerit, ac arte scriptoria erudierit, in ea non mediocriter doctus, eiusmodi reliquerit codices a): Sic apud MABIL-

LO-

a) „Volumen quatuor evangeliorum *Romana* littera scriptum, epistolarum beati PAULI apostoli volumen unum, sacramentaria volumina tria, lectionarium volumen unum: item lectionum evangelii volumen unum, homiliarum

quadraginta GREGORII P. volumen unum . . . Psalterium cum canticis, ac hymnis *Ambrosianis*, & terminis paschalibus . . . antiphonarum *Romane* ecclesie volumen unum.“

LONIUM in itinere germanico, WALTRAMMUS laudatur : „ An. MCXXXVIII.
 „ venerabilis presbyter WALTRAMMUS, *Petrishusensis* monachus, in patrem
 „ & abbatem electus est, atque consecratus ab UDALRICO, *Constantiensi* epi-
 „ scopo secundo, ad locum *Augia sancta Mariae Fiskine* (*Fischingen*) di-
 „ ctum... libros vero missalem, evangelarium, lectionarium, officialem,
 „ benedictionalem, antiphonarium, psalterium, regulam &c. patravit.“ In
 antiquo catalogo *Murensis* monasterii in *Helvetia*, huiusmodi etiam musice
 notati, recensentur libri a). Paulo post afferemus locum de *graduali* insi-
 gni, quod sæc. XII. RADULPHUS, abbas *S. Trudonis*, propria manu forma-
 vit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit
 syllabatim. ADEMARI locum in vita CAROLI M. supra retulimus, ubi hæc
 leguntur : „ Antiphonarios S. GREGORII, quos ipse notaverat nota *Romana*.“
 S. ANSELMUS lib. I. epist. 21. *Suis vos precibus ad notandum antiphonarium*
adhortare desiderat. Liber adversariorum basilicæ *Vatic.* f. 144. Item unum
breviarium pulchrum, notatum in duobus voluminibus. Item unum graduale
notatum parvi voluminis b). In cod. *Vatic.* n. 1981. sæc. X. circ. inter alios li-
 bros sequentes liturgici notantur : „ Libri Sacramentorum III. Profarii III.
 „ Evangel. III. Lib. Communis isque in pascha, alius a pascha usque S. AN-
 „ DREÆ. Gradales II. Antiphonarii II. Processionales II. Collectarium I.“
 Fratres PEZII in itinere suo litterario, quod T. I. *Thef. Anecd.* præmittitur
 pag. XXIV. in antiquo catalogo plusquam 700. annorum, monasterii *Wei-*
chensteffenensis in *Bavaria*, sequentes notatos invenerunt libros : „ Imprimis
 „ quæ pertinent ad divinum servitium : unus missalis cum graduale, & sequen-
 „ tionario ad capellam abbatis. Duo missales cum graduale, & sequentiis,
 „ & epistolis, & evangelis adscriptis. Item unus missalis, IV. lectionarii,
 „ unus officialis, unus epistolaris, unum evangelium, duo nocturnales abs-
 „ que cantu : unus ab adventu Domini usque ad exitum pentecostes, abhinc
 „ usque ad adventum Domini. Item nocturnalis cum psalterio & ymnario,
 „ & officiali. Item dimidius nocturnalis. Duo antiphonaria cum ymnario...
 „ Duo psalteria in choro cum gradali. Ymnarius unus. Unus gradalis ad
 „ scholas. Unum baptisterium.“ In monasterio *S. Michaelis Bambergæ*, in-

ter

a) „ Sunt & hic missales libri quinque, ex iis tres
 pleniter scripti sunt, quartus vero habet gra-
 duale cum orationibus, quintus tantum ora-
 tiones habet : & duo lectionarii, unus cum
 lectionibus habet & evangelia. Est & evange-
 licus liber, & quatuor gradualia, ex his unus
 musicen vocatum est, & duo libri cum versi-
 bus offertorium, ex his unus musice notatus
 est, & decem sequentarii. Et tredecim psal-
 teria, duo ex his habent hymnos. Sunt & hic

quinque nocturnales libri, quorum primus ha-
 bet tantum lectiones ab adventu Domini usque
 ad pascha, secundus autem a pascha usque ad
 adventum Domini, tertius vero habet tantum
 lectiones de Sanctis per circulum anni. alii duo
 pleniter scripti sunt. Sunt & duo curnarii,
 & tres benedictionales libri. Ex his unus ha-
 bet obsequium mortuorum, & unus breviarus.“

b) Vid. DU CANG. v. *Notare*.

B b b b 2

pag. 50.

TAB. IV.

Rivet. hist.
litt. T. IV.
p. 282.
Marten. thes.
anecd. T. III.
p. 508.

a

ter alios libros, quos RUOTGERUS in librario invenit, sub WOLFRAMO ab-
bate, qui an. 1112. abbas electus est, uti videre est apud SCHANATUM in
Vindem. litterar. hi ad rem præsentem notantur libri: *Missale I. Graduale I.*
Sequentiarium I. Psalterium græcum I. Iam memini subinde rotulorum,
qui ex pluribus membranis oblongis solebant compingi, quales adhuc ser-
vantur in bibliotheca *Vaticana*, & *Barberina Romæ*, atque in theatro basi-
licæ *Pisane*, edito a Iosepho MARTINIO eiusdem basilicæ canonico, tabulis
æneis expressæ habentur, nosque etiam fragmentum, seu primam rotuli
membranam damus ex nostra D. BLASII bibliotheca, quæ repræsentat unam
E. litteram vocis *Exultet*, initium nempe benedictionis cerei paschalis, cum
immagine Salvatoris sedentis duos inter angelos, ac diaconi in ambone rotu-
lum in manu tenentis, alteriusque ministri cereum paschalem accendentis.
Et ita textui, cum notis musicis, eiusmodi semper picturæ interponuntur,
quæ tenenti diacono volumen obversæ sunt, rectæ autem aspicientibus, dum
paulatim evolvitur: unde patet, factas esse picturas ad spectaculum. Cum
eiusmodi picturis insigne est pontificale bibl. *Casanatensis Romæ* ex membra-
nis etiam oblongis in unum compactis, ritum baptismi solemniss, ac colla-
tionis sacrorum ordinum continens, præter benedictionem cerei paschalis cum
notis musicis. In fine legitur *Landulphi sum*, ut creditur, *Capuani* episco-
pi sæc. IX. Hæc pauca, exempli causa, recensere libuit, catalogum enim
texere, infinitum foret, omnium eiusmodi librorum, qui passim adhuc in
monasteriis inter cimelia asservantur, magno plerumque ornatu conscripti,
in pergamento etiam purpura tincto; litteris aureis vel argenteis: cuius-
modi antiphonarii, scripti iussu ANSEGISI, in chron. *Fontan.* mentio fit. RI-
VETUS ac MARTENIUS meminere antiphonarii, litteris aureis descripti, quo
GONTBERTUS monasterium S. BERTINI ditavit. Scriptum fuit propria GONT-
BERTI manu, uti & alia duo minori ornatu, quorum alterum S. AUDOMARO,
alterum S. WINOCO donasse, apud eundem MARTENIUM perhibetur. Unum
hic adhuc testem voco, Stanislaum SCZYGIELSKI, bibliothecarium mona-
sterii *Tinecensis in Polonia*, veterum monachorum in conscribendis libris
eiusmodi choralibus studia deprædicantem a). Sed quam sæpe imperita &
ingrata

a) „Atque ut libros chorales vastissimæ figuræ & modi, nec non ponderis, ab uno viro valido vix minus exemplaris ferendi suppare, in spatio-
siss, & latis membranis, litteris trabeculis *Lombardicis* olim descriptos, & iucunda initia-
lium litterarum admodum lati palmi, vel po-
tius sesqui pedalium, deauratione venustos præteream: quos fere libros elephantinos a ma-
gnitudine operum, eleganti scriptione, & auri

pictura admirandos, & vix reperiundos alibi existimaverim similes, qui etiam a frequentibus domi nostræ hospitibus, videnda antiquitatis peren-
pidis, dum reverenter volvuntur, lau-
dantur copiose; hoc addito, non facile in aliis librariis similia opera repertum iri, quæ vetu-
stas temporum ætati nostræ transmisisset. Hæc volumina, quamquam præsentem tempore apud nos iam non habeantur ad usum, cum aliorum

ingrata posteritas, maiorum suorum labores hosce discissos, compacturæ librorum, aut aliis vilioribus adhuc usibus destinavit, libros olim ad divinum officium, imprimis sacratissimum altaris sacrificium, consecratos! Alias tamen gemmis, auro & argento, a fronte præsertim ornata, intus picturis, purpura, laminis, & litteris aureis, in thesauro inter sacra vasa, ac pretiosam suppellectilem custodiebantur. Inventarium thesauri monasterii *Abdinghoff*, sub quarto abbate GUMBERTO, in itinere suo litterario PP. MARTENIUS & DURANDUS descripserunt, ubi inter alia notantur *duo choralia, offertoria II. plenaria IV. & tria evangelia, missalis liber plenus, item alius, tres alii cum collectis, tres lectionarii, & quartus cum evangelio*. Missale plenarium id erat, quod non solum Collectas, sed alia etiam ad hoc officium & cantum pertinentia, complectebatur, cum alias consueissent hæc separatim conscribi, uti est sacramentarium *Romanum*, lectionarium pro epistolis, aut evangelii in Missa. LEO IV. in homilia de Cura pastoralis, *Missale plenarium*, inquit, & *lectionarium*, & *antiphonarium unaquæque ecclesia habeat*. In plerisque antiquis catalogis librorum, paulo ante citatis, plenaria seorsim etiam recensentur ab aliis eiusmodi libris. Veluti in catalogo S. MICHAELIS *Bamberg*. *Plenaria II*. In catalogo *Murensi*, inter sacræ scripturæ libros, post vetus testamentum: *Deinde de novo testamento sunt hic duo plenaria, unum ab invicem est divisum*. Ubi per plenarium nihil aliud, quam totum novum testamentum, vel IV. evangelia continenter scripta, debent intelligi. Alias, ut ad nos redeamus, *collectanei* vocabantur libri, in quibus collectæ, *epistolarii*, in quibus epistolæ ad Missam legendæ, *textus*, ubi contextus evangeliorum ad eundem finem continebatur, quorum librorum curam armario BERNARDUS in ordine *Cluniac*. apud P. HERRGOTT, committit: *Debent etiam armario adeo noti esse omnes libri ministerio ecclesiæ necessarii, collectani videlicet, epistolarii, textus, ceterique huiusmodi, quatenus si quisque eorum, quibus ipsi necessarii fuerint, in eis deviatu perdidit signum, aut non potuerit reperire locum, quem debuerit, ipse sine qualibet mora inveniatur ei*. De hoc signo mentio fit in ord. *Rom. III*. apud MABILLONIUM: *Subdiaconus . . . a diacono accipiat librum evangeliorum, ut per ipsum aperiatur diacono locus, in quo signum lectionis fuerit positum*. Alia sunt signa, de quibus in constitutionibus *Hirsauglen-* sibus, apud eundem P. HERRGOTT a). Cum magna librorum serie potissi-

P. II. p. 141.

De ant. eccl. disc. p. 162.

T. II. Mss. Ital. p. 56.

p. 396.

a

mam

librorum modernæ necessitati, & sacris ritibus servientium in promptu copiam habeamus, nihilominus folius honestæ oblectationis ergo aservanda cuncti iudicant, ex quorum inspectione antiquorum monachorum memoranda studia,

& honestissimorum laborum occupationes elaustrales facile perspiciuntur.“ Ap. P. Ziegelbauer *hist. litt. O. S. B. P. II. c. V. sect. 3.*

a) „Pro generali signo librorum extende manum, & move, sicut folium libri moveri solet.

Bb b b 3

a
L. VI. c. 1. mam partem sacræ ecclesiæ, cantusque ecclesiastici, ac divini officii usui destinatum, cuius cura & directio erat penes armarium: erantque huiusmodi signa, ut unico nutu, etiam procul, omnia rite disponere posset quoad cantum, & lectionem, quibus constat officium divinum. Quo etiam adhuc revocari possunt sequentium librorum signa, consuetudinum, pergameni, rotulæ, brevis, martyrologii &c. Libros vero potissimum huc spectantes, ad octo revocat DURANDUS a). De præcipuis dicemus singillatim, de aliis subinde memoria recurrit: velut de *versariis*, ubi agimus de cantu responso; de *tropariis*, ubi de tropis &c.

II.

Pro signo libri missalis, generali signo præmisso adde, ut manum dextram extentam inter medium pollicis & indicis alterius manus, quasi ferrum limando, trahas: hoc etiam cuiusque rei est, quam in frequentia habemus. Pro signo textus evangelii, præmisso generali signo, hoc adde, ut signum crucis facias in fronte. Pro signo libri, in quo legendum est ad nocturnos, præmisso generali signo & libri & lectionis, hoc adde, ut manum ad maxillam ponas. Pro signo antiphonarii, generali præmisso libri signo, hoc adde, ut omnes digitos manus dextræ inflectas, propter neumas in eo inflexas; postea pollicem in medio indicis articulo profilire facias. Pro signo libri gradualis eodem modo, quo prædictum est, omnes digitos incurves. Pro signo regulæ, generali præmisso, hoc adde, ut capillum super aurem pendentem cum duobus digitis apprehendas, propter duo nomina, quibus abbas vocatur, & dominus, quia & S. BENEDICTUS auctor regulæ huius erat, & officii. Pro signo hymnarii, generali præmisso, adde, ut pollicem & indicem dextræ manus proferens, summitates eorum coniungas, quæ præfens tempus, vel quod primum est, significatur, & hoc signo ad hymnarium propter hoc solum inventum est, id est, *Primo dierum*. Pro signo psalterii, generali præmisso, hoc adde, ut summitates digitorum dextræ cava manu in caput ponas, propter similitudinem coronæ, quam rex solet portare; quia DAVID, auctor psalmorum, rex erat. Pro signo libri prophetarum, generali præmisso, hoc adde, ut manum directam trahas per capillos contra aurem dextram, quod senectutem significat. Pro signo bibliothecæ, generali præmisso, hoc adde, ut proferas omnes digitos manus utriusque. Pro signo epistolarum PAULI, præmisso generali, adde signum calvi. Pro signo librorum IOB, generali præmisso, mentum

cum dextra tene, deinde eandem dextram expandam super pectus ponas, quod est signum infirmitatis. Pro signo glossarii, generali præmisso, adde signum lectionis, postea omnes digitos dextræ in unum coniunge, quod omnes fratres significat convenisse. Pro signo libri sequentiarum, generali præmisso, signum adde martyris. Pro signo libri breviarii, generali præmisso, indicem per obliquum super nares trahe, obtruncatam rem similans &c.“

a) „ Circa libros ecclesiastici officii (inquit) sciendum est, quod ipsum officium consistit in cantu, & lectione: de cantu tres sunt libri: de lectione sex. Sunt etiam quidam alii libri ecclesiastici: prout in secunda parte, in fine tractatus de sacerdote, dictum est. Sane tres libri de cantu sunt, antiphonarius, graduarius, & trophonarius. Antiphonarius, a digniori, videlicet ab antiphonis nomen sumit, quas B. IGNARIUS patriarcha audivit, per angelos decantari: cum tamen ibi sint responsoria, atque versus. In plerisque tamen locis liber iste responsoarium a responsoriis, quæ ibidem continentur, appellatur. Graduarius dictus est a gradualibus, quæ in eo continentur, qui a pluribus officarius nuncupatur ab officiis, seu introitibus, qui ibidem continentur, appellatur. Graduale dictum est a gradibus. . . Trophonarius est liber, continens τροπῶς, id est, cantus, qui cum introitu Missæ dicuntur, præsertim a monachis. Vocantur etiam τροποι, sequentiæ, sive prosæ κύριε ἐλέησον, & neumæ . . . quidam etiam hunc librum prosarum a prosis appellant . . . Cæterum libri lectionum sunt isti. Primus est bibliotheca. Secundus homiliarius. Tertius passionarius. Quartus legendarius. Quintus lectionarius. Sextus fermologus.“

II. De omnibus deinceps appellationis causas & discrimina affert, pariter ac BELETHUS (quem DURANDUS in recensione horumce, ad officium divinum spectantium librorum secutus est) in explicatione divini officii c. 58. & 59. ne quis fallatur generali, aut æquivoca appellatione *bibliotheca*, e. g. qua hic designatur volumen sacre scripturæ *ex omnibus libris veteris, & novi testamenti*, a HIERONYMO compositum, ut ait, *librum*, qui vulgo *Comes* appellatur, indigitans a). Huic alter mox iungitur. *Homiliarius*, continens *Sanctorum homilias*, ut ait DURANDUS, & *legitur in dominicis, & in natali, & in festis Sanctorum*, propria evangelia habentium &c. qualem iussu CAROLI M. digessit PAULUS diaconus, asservaturque in bibliotheca *Augiensi* duobus voluminibus, quibus continentur sermones, & homiliæ AMBROSII, AUGUSTINI, HIERONYMI, & aliorum, in dominicis diebus & solemnitatibus, ac præcipuis Sanctorum festivitibus, usque ad quadragesimam. In pluribus MSS. eiusdem, ac aliorum passim monasteriorum habentur passionēs, & vitæ Sanctorum, præter lectiones & homilias de Sanctis, & festis Domini. Respondent hi passionario, & legendario DURANDI, quorum hoc discrimen facit, quod ille passionēs martyrum, hic vitas confessorum contineat, in eorum festis *legendus*, quo etiam nomine sæpe venit, atque a *lectionario* distinguitur: *in quo*, ut ait, *lectiones epistolarum PAULI, & alie leguntur*. Unde etiam, ut iam notavi, *epistolarius* quandoque dicitur, cum nimirum solas epistolas continet, qualis antiquissimus inter monumenta Liturg. *Aleman.* edetur, atque alius a *Ios. CARI*, seu THOMASIO, editus est inter libros missales ecclesiæ *Romanæ*, post lectionarium, seu *comitem*, ab ALBINO, ut titulus habet, ex præcepto CAROLI imperatoris emendatum; continetque epistolarum tantum lectiones apud THOMASIVM, apud PAMELIUM vero & BALUZIVM etiam evangelii lectiones. De quo debet intelligi præceptum CAROLI in libro I. Capitularium, ut presbyteri lectionarium habeant bene emendatum. Breviarium autem lectionum evangel. evangelicas tantum lectiones continet. In monumentis nostris Liturg. *Aleman.* habetur

a) Editus est a PAMELIO, *Ios. CARI*, seu THOMASIO, & BALUZIO T. II. Capitul. p. 1309. qui illum ex vetustissimo codice MS. ecclesiæ *Bellovacensis* dedit multo ampliorem, quam sint vulgo cula exemplaria, auctum a THEOTINCHO presbytero, ut habet apud laudatum BALUZIVM titulus, qui etiam veterem lectionem retinuit, secus ac in codice *Bellovacensi* corruptus est postea hic liber, & interpolatus a quodam recentiore, ut ait, quod solet fieri in eiusmodi libris. Nec satis constet, an aliquid, aut quantum S. HIERONYMO tribuendum sit in eo libro: cu-

ius nomine epistolam edidit *Lucas DACHERIUS* T. XIII. Spicilegii, ad CONSTANTIVM, ubi ita de isto instituto habetur: *Quid brevius, quid utilis censui, quam ut ex tanta divinarum librorum copia, singulis festivitibus quod aptum ex his, vel competens esset, exciperem, & quodammodo distinctissime collocarem? Incipiens itaque a nativitate Christi, quod est VIII. Kal. Ianuarias, in vigiliis ad nonam per ordinem, quem assidue in ecclesia didiceram, lectiones utriusque testamenti simplicibus ministravi.* Convenit hoc cum bibliotheca DURANDI, & BELETHI.

Lectionarii
varii etiam
cum cantu.

a
L. c. n. 27.

habetur *capitulare evangeliorum de anni circulo*, quale in vetustissimo codice *Vaticano* n. 43. notatur: in altero vero n. 44. *In nomine Domini: Incipiunt capitula lectionum evangelii anni circuli ad Missas*. Et iterum in alio eiusdem bibliothecæ n. 5729. *Incipiunt capitula lection. evangelicarum de anni circulo, secundum catholicæ & apostolicæ Romanæ ecclesiæ ordinem*. Notandum vero, quod in ordine *Romano* I. n. 28. *capitulare* etiam vocetur liber, ubi lectiones aliæ, quam evangelicæ, continentur: *Dicit schola antiphonam ad introitum, & pontifex dat orationem, legitur lectio una, sicut in capitulare continetur*. Ubi notat MABILLONIUS: *Capitulare appellant indicem epistolarum & evangeliorum ad Missas, quæ in fine librorum sacrorum antiquitus primis ac postremis verbis designari solebant*. Alias passim distributæ sunt, ac ordinatæ in codicibus lectiones, evangeliorum & epistolarum, in officio ecclesiastico per annum cantari solitæ. In bibliothecæ nostræ codicibus sæc. X. & XI. quorum alteri collectæ totius anni decursu recitandæ adduntur, notæ musicæ lectionibus evangelicis superpositæ sunt. Codices evangeliorum etiamnum pretiosis in reconditoriis alicubi solent præferri in processionibus, ac *textus* nominantur, cuiusmodi apud nos sæc. X. codex habetur, & apud *Rinaugienses* 700. annorum *plenarium*, ubi adhuc stylus, & virgula lignea sunt, quæ ad dirigendum lectorem quondam serviebant. Sic etiam ornabantur dicti codices, ut maiori pompa sub cantu gradualis deferrentur ad solemnem cantum a). Ex tali codice etiamnum in monasterio S. DIONYSII evangelium a diacono solemniter ex ambone decantatum audiui: quod in præcipuis festis græce etiam fit ex laudato codice. Specimen codicis græci evangeliorum cum notis musicis exhibet MONTFAUCONIUS b). Meminit eiusdem P. LE LONG p. 176. bibliothecæ sacrae, notatque, præter

a) De quorum pretiosis ornamentis videri potest WILTHELMII in comment. ad diptychon *Leonidenſe* in appendice, quem citat auctor chronici *Gottwicensis*, notatque similes codices evangeliorum *San-Emmeranensem*, *San-Gallensem*, *Herbipolensem* ecclesiæ IV. tomos evangeliorum. Quibus addi possunt in nostra Germania *Corbeiensis*, *Tu-riensis*, *Prumiensis*, S. MAXIMINI apud *Tre-viros*, ibidem collegialis ecclesiæ S. SIMEONIS, *Abdinghofensis*, & alii. Passim etiam tales vidi in *Galliis*, in monasterio *Senonensi*, *Luxo-viensi*, *Parisiis* apud S. MARTINUM, S. GERMANUM, prope *Parisiis* apud S. DIONYSIUM &c. ubi præcuntibus canonibus evangelicis, sequuntur evangelia ex ordine, ad calcem index evangeliorum pro circulo anni apponi solet in eiusmodi codicibus.

b) Quem illustrissimus abbas DE CAMPS (lib. III. Palæogr. p. 260.) LUDOVICO XIV. obtulit, caractere quidem sæculum nonum, ex eius sententia, præferente: quod tamen scribendi genus in libris, ad chori, liturgiæ, & officii divini usum destinatis, etiam sæculo decimo, & undecimo usurpatum, in plerisque *Italiæ* bibliothecis observavit. Istum autem librum ad usum ecclesiæ descriptum fuisse, ex notis interlinearibus minio depictis, quæ ad cantum, & inflexiones vocum depingi solebant, deprehendit. Idemque colligitur ex præmissa distributione evangeliorum per annum. Cum variæ item lectiones prima, ut videtur, manu exarata uno ductu, & continuatis litteris descriptæ decimi sæculi notam præferant, petendam hinc existimat codicis ætatem.

præter distributionem evangeliorum per annum præmitti EUSEBII monitum, ac canones evangelicos, ut passim in latinis etiam sit. Specimen exhibet Ios. BLANCHINIUS Evangeliarum quadrupl. *Tab. V.* cum aliis antiquioribus adhuc ex codd. *Vatic. sæc. X. IX. & VIII. circiter*, litteris quadratis, quales duo etiam reperiuntur codices in bibliotheca *Medicea Florentina*, cum notis musicis. Huiusmodi nos infra dabimus in palæographia notarum musicarum, ex antiquissimo etiam codice bibliothecæ civicæ ad S. ANNAM *Augustæ Vindelicorum*, cuius character simillimus est antiquissimo *Vaticano* n. 1067. vel 1522. qui item geminum prorsus habet *Ghisanum* gr. n. 16. ut iam est a Leone ALLATIO annotatum a). Continet primum evangelia, prima ieiuniorum hebdomade recitanda, in pervigilio & pernoctatione fer. II. III. IV. V. VI. Et postea evangelium recitandum fer. II. *magnæ hebdomadis*. Item, *inter Missarum solennia*. Sic fer. III. & IV. mane, & inter Missarum solennia. Tum in lavatione pedum lectio & evangelium. Fer. V. inter Missarum solennia. Officium passionis dominicæ: post indicata principia tropariorum, & versiculos, sequitur lectio ex *Zacharia propheta*: *Ex Paulo apostolo ad Galatas*. *Evangelium Matthæi*. Item post indicata troparia, & versiculos, sequitur *secunda lectio ex Esaia*. *Ex Pauli epistola ad Romanos*. *Evangelium Marci*. Sequitur *lectio tertia*, post troparia, & versiculos, *ex Esaia*. *Ex epistola Pauli ad Hebræos*. *Evangelium Luca*. Post versiculos, & troparia sequitur *lectio quarta ex Ieremia*. *Ex epistola Pauli ad Hebræos*. *Evangelium Ioannis*. *Feria VI. evangelium in Missa ex Matthæo*. *Sabbato sancto*

a) „Codicem esse antiquissimum & rarum, uti qui ante mille annos, ex caractere ipso, textuque litterarum tum maiorum, tum minorum, quæ eo ipso in tempore erant in usu, transcriptis esse, palam videtur, & ex atramento ipso non suborio, sed ex pilis combustis, nondum tamen in cinerem conversis. Et quod magis est, codex hic cum alio evangeliorum codice *Vaticano*, qui antiquissimus inter alios existimatur, & a nonnullis, an vcre, mihi nondum compertum est, vulgatum aliquando fuit, eum esse manu S. IOANNIS *Chrysostomi* scriptum. Utcunque sit, codex *Vaticanus*, & hic *Ghisanus* ita sibi consimiles sint, ut ovum ovo, & lac lacti, & aqua aquæ non tam similia sint. Et mater ipsa sua, ut concludam cum PLAUTO: quæ illos peperit, internoscere non posset. Diceremque ipse, ex eadem matre, genio assumentis, licet gemellos factus, unum tamen codicem, etsi non integrum. Erat liquidem dispartitus in tria

volumina: quorum alterum continebat evangelia a dominica paschatis ad dominicam primam quadragesimæ: alterum a dicta dominica ad dominicam palmarum: tertium a dominica palmarum ad dominicam paschatis. Primum continet codex *Vaticanus*, tertium *Ghisanus*, secundum, quod quadragesimalia continebat, & quod iam desideratur, aut malis hominum artibus deperditum, aut latebrose sese occultat. Utinam aliquando secundis ventis in lucem prodeat.“ Hæc Leo ALLATIUS annotavit de *Ghiano* codice. In quo p. 1. recentiorum hæc leguntur: Ego LEODEGARIUS archidiaconus *Capolitanus* dono librum istum ecclesie S. *Francisci*, & mitto eum per manum F. IACOBI, regens & supplicans pro Dei misericordia, ut me peccatorem in orationibus fratrum dignemini sociare. Et pag. postrema: Liber iste est de libraria S. *Francisci* de colle paravisi.

sancto mane lectio ex epistola prima Pauli ad Corinthios. *Evangelium Matthæi.* In Missa ex epistola Pauli ad Romanos lectio. *Evangelium Matthæi.* Duodecim evangelia, quæ leguntur inter officia eadem hebdomade de Passione Domini. His accenso omnium vetustissimum evangeliarium, (quod fuit in usu Maronitarum) bibl. Laurentianæ Florentiæ Pl. l. c. 56. scriptum Syriace an. 586. additusque est recentiori manu in foliis bombycinis index lectionum evangelicarum in ecclesia Syrorum per anni circulum. Solent autem tria evangelia assignari e. g. in festo Encæniorum in primis vespers Matth. 40. ad matutinum Ioan. 27. In Missa Marci 22. Aliæ in corpore sunt, & à citatis diversæ, eiusdem cum ipso codice antiquitatis sectiones, quæ lectionum ordinem, & tempus designant, & cum illis, quæ in polyglottis exhibentur, non semper conveniunt. Eodem modo se habent evangeliaria apud Græcos non continuata serie, sed in certas partes, & sectiones divisa, ut ait ALLATIUS, quas illi τμήματα, μέρη, περικοπὰς, ἀναγνώσεις, Latini lectiones vocant, ad usum singulorum dierum, & festivitatum; non ita tamen, ut seriem evangelicam prorsus interrumpant: exceptis enim solemnitatibus, quæ peculiare sibi possunt evangelium, in reliquis anni diebus ita dispertuntur, ut unius prius evangelistæ textum in memata, seu sectiones, dividant, & diebus applicent, donec finiat, postmodum ulterius continuent, donec omnia ad exitum perduxerint. Refert ibi carmen ex codd. Barberino & aliis, in evangelium hoc ordine ad usum ecclesiasticum digestum, ita, a Ioanne ARYOLO in latinum conversum; ordiens:

Dis. I. de lib. ecclef. Græcorum.

Verbum sequentium hic sacer quaternio

Fundet perennis cœlitus fluens melos.

Movens movetque saxa blandiens sono.

Fallax file ergo vatis OEAGRII lyra,

IOANNIS ipsa verba possunt saxea

Mollire chordis namque cordis intima.

Quæ in codice contineantur, sic describitur: *Evangelistarium continens evangelistarum continuationem, unde incipiant, & unde finiant. Præterea canones triginta quinque, in quibus semper invenitur dominicarum totius anni evangelium, similiter matutinum, & quis tonus canitur singulis Dominicis, & alia necessaria &c.* Liber aliquis apud eosdem vocatur ἀπόστολῶν ex actibus apostolorum, epistolis PAULI, & canonicis, nec non apocalypsi compositus, ut idem ait ALLATIUS; textus in plures partes est divisus, & diebus singulis, ac festis accommodatus, ita, ut completo libro ea quoque omnia terminentur. Subsequitur liber alius, non multum dissimilis, eum

Ibid.

ἀνα-

ἀναγνώσεις seu ἀναγνώσματα vocant, *lectiones* : quem ALLATIUS ineditum dicit. De *Ambrosiano* eiusmodi libro epistolarum & evangeliorum, præter sacramentarium & antiphonarium, iam superius aliqua diximus ex epistola *Ratisbonensium* ad *Ambrosianum* thesaurarium, apud MABILLONIUM.

Mus. Ital.
P. II. p. 97.
ἔκ.

III. Solebant lectionaria dici breviaria, quando præsertim, ut hodieque fit, alia eis etiam, quæ ad cantum pertinent, iungebantur : quale breviarium, seu lectionarium, cum notis musicis sæc. XI. habetur in bibliotheca regia *Parisiensi* : alterius item eiusdem sæculi breviarii pars hyemalis, ad usum olim monasterii S. MARTIALIS, pars itidem hyemalis eiusmodi lectionarii & antiphonarii sæc. XII. In monasterio *Cisterciensi* adhuc hodie cernitur psalterium, a S. ROBERTO illuc allatum, cum his in fronte verbis : „ Inter alia attullit præsens psalterium : quod per compositionem postmodum, „ auctoritate apostolica inter *Cistercienses* & *Molismenses* factam, remansit „ apud *Cistercium*, super quo totius religionis psalteria transumi & in littera, & accentu, ac punctatione debent. Sed ordo non accepit præcedens calendarium, nec sequentem litaniam. “ Frequens erat in eiusmodi libris a fronte calendarium : litanias vero etiam habet codex antiquissimus monasterii *Gottwicensis* sæc. IX. ubi postea sequitur titulus : *Origo prophetiæ David regis, psalmorum numero centum L.* quæ introductio ad psalterium esse videtur reverendissimo auctori chronici *Gottwicensis* : post epistolas, DAMASO & S. HIERONYMO adscriptas, versus leguntur :

Psaltere qui docuit dulci modulamine Sanctis ἔκ.

Consequenter : *In Christo nomine incipit psalterium de translatione LXX. interpretum emendatum a sancto HIERONYMO presbytero in novo.* Congruit hoc cum eo, quod *Walafridus STRABO* dicit : „ Psalmos autem cum secundo „ dum LXX. interpretes *Romani* adhuc habeant, *Galli* & *Germanorum* alii „ qui secundum emendationem, quam HIERONYMUS pater de LXX. editione composuit, psalterium cantant. Quam GREGORIUS *Turonensis* episcopus, a partibus *Romanis* mutuam, in *Galliarum* dicitur ecclesias transulisse. “ Ad idem, quo laudatum psalterium *Gottwicense* scriptum, tempus referendum est psalterium OTFRIDI *Wissenburgensis* cœnobitæ Ord. S. BEN. cum paraphrasi *theotisca* prosaica etiam in cantica veteris & novi testamenti, cuiusmodi opus rhythmicum in evangelia edidit. Agit de eo LAMBECIUS in commentario de bibliotheca cæsarea, ubi MSS. alia recenset eius generis psalteria, cum canticis etiam ac musica ecclesiastica singulis psalmis præfixa. Apud *Græcos* pariter psalteria comparent, iunctaque cantica veteris & novi testamenti, ut pluribus exemplis apud eundem auctorem videre licet,

De reb. eccl.
c. 25

L. II. c. 5. ἔκ.
S. p. 461. 757.
762. ἔκ.

cet, ex manuscriptis bibliothecæ cæsareæ *Vindobonensis*, quæ abundat eiusmodi libris, spectantibus ad officium divinum ecclesiæ *Græcæ & Latinæ*, cum notis antiquis musicis passim: unde præsens argumentum plurimum illustrari queat ex liturgia *Græcæ & Latinæ*, hoc præsertim medio ævo, quando floridior musica ecclesiastica effecta in liturgicis libris simul notari solet. Secus cum fiat in psalmodiarum modulatione, notis musicis carent antiqui codices tam *Latini*, quam *Græci*. Hi psalterium antiquissima consuetudine in viginti καθίσματα seu sessiones dividunt: quale LAMBECIUS recenset lib. III. p. 30. bibliothecæ *Vindobonensis*, cum subiunctis per καθίσματα quibusdam lectionibus & precibus. Meminit huius divisionis psalterii Theodorus BALSAMON in explicatione 17. canonis conc. *Laodic.* Cum psalmi, inquit, ex antiqua traditione, uno continuo filo recitarentur, & populus hanc ob rem molestia afficeretur, & defessus nullam eius curam amplius gereret, sed ecclesia egrederetur, statuerunt Patres, non esse psalmos in sacris congregationibus connexive recitandos, sed intermedie etiam lectiones esse faciendas, ut populus quiesceret aliquantulum, & deinde rursus caneret. Propterea enim & in sessiones diversus sacrum divisum est psalterium. Gratia igitur sanctis illis Patribus etiam pro hac eorum cura agenda sunt. Quantum autem psalmodiarum numerum unumquodque καθίσμα comprehendat, cum ex hoc ipso antiquo codice MS. psalterii videre est, tum ex Ioan. MEURSII glossario *Græco* barbaro, ubi accuratam exhibet divisionem, & ex eo LAMBECIUS l. c. ZONARAS, qui septuaginta circiter annis ante BALSAMONEM claruit, in annotationibus ad eundem canonem testatur, statutum illud Patrum concilii *Laodiceni*, per introductionem novi ordinis rerum ecclesiasticarum, sua iam ætate fuisse immutatum. Leo ALLATIUS, de libris *Græcorum* eccles. p. 55. aliam notat divisionem ipsorum καθισμάτων: „Catismata singula (inquit) in tres partes subdividunt, quas hymno illo *Gloria Patri* &c. terminant, aliter ac fit in ecclesia *Latina*, quæ dictum hymnum post omnes psalmos recitat.“ Preces in psalterio illo *Vindobonensi* præclaros subinde antiquissimos præferunt auctores, a) SS. videlicet BASILIUM, & eius fororem MACRINAM, GREGORIUM *Nazianzenum*, qui *Græcis* vocatur Theologus, EPHREM, Ioan. DAMASCENUM, AUXENTIUM, LEONTIUM, & NICONEM. Neque illud hic præterierim, IOANNEM de *Monte Corvino*, a NICO-

LAO

a) Fol. 27. Εὐχή ἡμερινὴ τῆς ἁγίας Νίκων. Fol. 29. Εὐχή τῆς ἁγίας Βασιλίδος. Fol. 52. 53. Εὐχή ἡμερινὴ τῆς ὁσίας πατρὸς ὁμῶν Αὐξέντιος. Fol. 95. 96. Εὐχή νυκτερινὴ τῆς ἁγίας Γρηγορίας τῆς Θεολόγας. Fol. 104. Εὐχή νυκτερινὴ τῆς ἁ-

γίας Μαρίνης ἀδελφῆς τῆς ἁγίας Βασιλίδος. Fol. 152. Εὐχή τῆς ἁγίας Ἰωάννης τῆς Δαμασκηνῆς. Fol. 168. 169. Εὐχή ἡμερινὴ Λέοντος τῆς Δεσπότης εἰς τὴν ὑπεραγίαν. Fol. 170. Εὐχή τῆς ὁσίας Ἐφραίμ.

LAO III. sæc. XIII. ad COBLATUM imperatorem *Tartarica* gentis legatum, ut religionis christianæ propagandæ negotium acceleraret, DAVIDIS psalmos, unacum novi testamenti libris, in *Tartarorum* linguam convertisse, teste MOSHEMIO in hist. *Tartar.* eccles. p. 94. & hist. eccl. P. I. sæc. XIII. p. 492.

IV. Iam sæpe memini, orationes, seu collectas, quæ initio, medio, & fine Missæ dici solent cum præfationibus ac canone, olim peculiari libro fuisse contentas, qui liber proprie ad sacerdotem celebrantem spectabat; sicut lectionarius ad ministros, diaconum & subdiaconum, antiphonarius ad cantores a). HONORIUS *Augustodunensis* duos distinguit, de adventu Domini agens, qui ambo olim ad Missam pertinebant: *antiphonarius*, & *missalis* *habent quatuor officia* &c. Hinc *Missæ*, quæ cum nota canuntur, aut contra *Missæ sine nota*, librum sacramentorum, seu sacramentarium, unacum antiphonario, S. GREGORIO attribuunt auctores mediæ ævi: „Notandum (inquit BERNO) ut sicut sanctum GREGORIUM, quicumque has vel illas cantilenas composuisset, libri sacramentorum & antiphonarum, ita & B. HIERONYMUM credimus ordinatorem Lectionarii.“ Et Micrologus c. 31. „Nam & S. HIERONYMUS in libro comitis ita ordinavit, cuius libri ordinem & S. GREGORIUS diligentissime observavit, sive dum lectionibus & evangeliiis missales orationes in sacramentario adaptaret, sive dum antiphonas, ex eisdem evangeliiis, quam plurimis diebus in antiphonario articulet.“ Antiphonæ vel ex scripturis, vel ex Sanctorum Actis compositæ vocari solebant *historia*: atque ad rem est, quod DU CANGIUS *voc. nota* ex vitis abbatum S. ALBANI refert: *cantator composuit historiam, & ei notam melicam adaptavit*. Antiphonarius frequenter dicitur, qui ad officium horarum canonicarum pertinet. Ad distinctionem huius libri antiphonarii, eum, qui cantum Missæ continet, frequenter gradualementem esse vocatum, iam notavimus, constatque ex laudato Micrologo c. 42. & 43. notis ad festum S. PAULI, & ad officium

Sacramentaria, gradualia, antiphonaria, responsalia &c.

a C. 90. p. 332.

De Miss. c. 1.

Mar-

a) Sacramentarium, seu liber Sacramentorum vocabatur, quam appellationem magis probat PAMELIUS Proleg. in Tom. II. Liturg. „Sacramenta olim nuncupabantur (inquit) non modo ipsum Missæ sacrificium, sed peculiariter etiam orationes Missarum: quas, eoquod collecto populo celebrari soleant, Collectas dicimus. Hinc librum illum, quem ex *Gelasiano* codice (uti testimoniiis IOAN. diaconi, WALAFRIDI, ac BERNOIS Tom. I. comprobavimus) compilavit D. GREGORIUS, Sacramentorum librum inscripsit: ita enim meo iudicio rectius MSS. exemplaria, quam alii, qui sacramentarium vo-

cant.“ Usus est sacramentarii nomine in libri sui inscriptione HONORIUS *Augustodunensis* T. II. PEZ. anecd. P. I. p. 249. atque utrumque vocabulum in præmio adhibet, & explicat: *Hunc libellum de Sacramentis collegi ex Sanctorum scriptis; ut quibus deest librorum copia, per hoc compendium illorum sublevetur inopia. Huius nomen sacramentarium scribatur, eoquod per illum omne Sacramentum divini officii ignavis aperiat. Ubi vides, idem nomen ad omne divini officii genus ab eo referri, quippe qui in eo opere agit non solum de liturgia Missæ, sed etiam horarum canonicarum.*

Martyrum & Confessorum summorum Pontificum & S. APOLLINARIS: atque ita etiam distingui solebat a graduale libro antiphonarius, & sacramentarius. AMALARIUS in prologo de ordine antiphonarii, id genus tria volumina se invenisse testatur de nocturnali officio, & quartum, quod solummodo continebat diurnale. Passim in antiquis eiusmodi MSS. ita distincta reperi volumina, pro rerum copia in nocturnali officio. Antiphonariorum duo exempla idem AMALARIUS ibidem distinguit, *Metense* seu *Corbeienſe Gallicum*, alterum *Romanum*, quod dicit ab ADRIANO P. ordinatum *Metensi* posterius; ita ut utrumque fuerit *Romanae* ecclesiae, etsi tempore diverso editum, ut iam THOMASIVS observavit passim in scholiis ad antiphon. antiq. notatque, *Vaticanum* ad illud propius accedere, quod *Romanum* appellat AMALARIUS, *San-Gallense* vero ad *Metense*. *Vaticanum* antiphonarium cum notis musicis recenset diarium *Venetum* erud. It. T. XIX. p. 7. Antiphonarium *Compendiense* S. CORNELII, quo in nova editione operum S. GREGORII usi sunt PP. *San-Maurenſes*, mire depictum, & litteris purpureis ac aureis regia munificentia ornatum, multa habet notis musicis superscriptis ad cantum comparata, Missae scilicet. Scriptura convenit saeculo nono. Passim ab eo usque saeculo reperimus plerumque cum ipsis sacramentariis scripta, appositis notis musicis perpetuis, eiusmodi antiphonaria seu gradalia, distincta ab illis antiphonariis, quae alias responsalia etiam vocabantur, uti etiam editores S. GREGORII indigitant. Alia adhuc nomina, & eorum discrimen apud *Romanos* notat AMALARIUS in prologo de ordine

T. IV. Bibl.
PP. p. 1033.
D.

Hist. rei litt.
O. S. B. P. I.
p. 482.

antiphonarii: „Notandum est (inquit) volumen, quod nos vocamus antiphonarium, tria habere nomina apud *Romanos*. Quod dicimus gradale, illi „vocant cantatorium: qui adhuc iuxta morem antiquum apud illos, in a „liquibus ecclesiis, in uno volumine, continentur. Sequentem partem di „vidunt in duobus nominibus: pars, quae continet responsorios, vocatur „responsoriale, & pars, quae continet antiphonas, vocatur antiphonarius.“ Obiter hic nota, apud P. ZIEGLBAUR in bibliotheca *Andaginenſi* S. HUBERTI *cantatorium* vocari eius monasterii historiam, circa annum 1108. accurate conscriptam. Cantatorium, seu cantarium quod spectat *Romanum*, de eo in vita NOTKERI *Balbuli*, apud BOLLANDUM, singularis est locus. „Erat *Romae* instrumentum quoddam & theca, ad reposituram antiphonarii authenticici, & publicam omnibus adventantibus inspectionem, quod a „cantu dicebatur cantarium. Tale itaque ipse (*Romanus* apud *S. Gallenses*) „apud nos, ad instar illius, circa aram apostolorum cum authentico, quem „ipse attulit, exemplato antiphonario locari fecit, in quo usque hodie, si „quid dissentitur in cantu, quasi in speculo, error eiusmodi universus per „videtur, atque corrigitur.“ In sacramentario ex bibliotheca cubiculi describendo,

scribendo, licet magna adhiberetur religio, variæ tamen mutationes, additionesque fuerunt factæ, etiam *scriptorum vitio depravante*, ut habetur in præfatione Sacramentorum libri secundi GRIMOLDI abbatis apud PAMELIUM, *T. II. Liturg.* atque in antiquissimo MS. *Augustodunensi*, *Ottoboniano* apud MURATORIUM *p. 388.* in lit. *Rom. Monacensi* in nostra Lit. *Alem.* ubi sacramentarium *Gregor.* distinguitur, præfatione interposita a). Mutationes in libro Sacramentorum factæ necessario easdem in antiphonarium inferebant, ut videre est apud Ios. CARI, in editione antiq. libr. *Missarum Rom. ecclesiæ*, cui copia plurium MSS. suppetebat etiam ex monasterio S. GALLI, ubi vidimus, maiore religione asservatum antiphonarium. Apud Iosephum CARI, seu Ven. THOMASII caractere minore exprimuntur, quæ post octavum plane sæculum addita existimantur. Nec pauca inde colliguntur antiquioris etiam S. GREGORIO *Gelasiani* b) ritus, ope antiphonarii angelicæ bibliothecæ, quod *Romæ* lustravi, atque in suo itinere *Italico* laudat MABILLONIUS, qui in musæo *Italico* plura huius census *p. 91.* edidit, in variis antiquissimis ordinibus *Romanis*, quibus ritus in officio divino explicantur antiquiores etiam S. GREGORIO, primo saltem ordine, qui ex mente MABILLONII antiquior est, cum contra ONUPHRIUS secundum vetustiore censuerit, atque *Gelasianum* esse iudicaverit. Hunc etiam primo loco CASSANDER & HITTORPIUS ediderunt, auctum vero secundo loco MABILLONIUS & MURATORIUS. Ex his aliisque passim illustravimus præsens de cantu, & musica ecclesiastica, argumentum. Multa quoad rem præsentem observare licet ex iis, quæ lib. VIII. chron. abbatiæ S. TRUDONIS

a) „Quia (inquit auctor illius præfationis) sunt & alia quædam, quibus necessario sancta utitur ecclesia, quæ idem pater, ab aliis iam edita esse inspiciens, prætermisit; idcirco operæ pretium duximus, ea velut flores pratorum vernantes carpere, & in unum congerere, atque correctæ & emendatæ, suisque capitulis prænotatæ, in huius corpore codicis seorsum ponere, ut in hoc opere cuncta inveniret lectoris industria, quæcunque nostris temporibus necessaria esse perspeximus, quamquam plura etiam in aliis Sacramentorum libellis invenissemus inserta. Hac vero discretionis gratia præfatiunculam in medio collocavimus, ut alterius finis, alterius quoque exordium esset libelli; ita videlicet, ut hinc inde formaliter eisdem positis libellis noverit quisque, quæ a B. GREGORIO, quæve sint ab aliis edita Patribus, & quoniam excludendos tantarum quæstiones, diversarumque institutionum sanctarum, nequaquam dignum vel passibile esse censuimus, saltem eo-

rum omnium condignis desideriis in evidenti huius operis copia satisfacceremus.“

b) Quoad antiphonarium *Gregorianum* id adhuc notandum, *Modæte* in sacario basilicæ S. IOANNIS Baptistæ, a THEODELINDA *Lombardorum* regina fundatæ, inter eiusdem reginæ donaria, servari codicem ex membranis purpureis, quadratis litteris aurcis exaratum, cum operculis ex ebore, quæ ex una parte præferunt effigiem DAVIDIS regis, ex alia S. GREGORII, cum hoc disticho:
GREGORIUS præsul, meritis & nomine dignus,
Quo genus hunc duxit, summum conscendit honorem.

Attamen vel hinc colligitur, falsum esse PAPERBROCHIIUM, dum putat (T. VII. *Mss. Paralip.* p. 54) hunc codicem non solum iudicari posse, vivente etiamnum S. GREGORIO *Romæ* scriptum, sed etiam ab eodem dono missum reginæ. Perlustranti illud *Modæte* nullum vestigium notarum musicarum occurrit.

T. II. Spicil.
fol. 687.

NIS apud DACHERIUM narratur de graduale, quod RADULPHUS sæc. XII. propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim, atque pueri & iuvenes magisterium eius & libri exemplar sequentes, non solum artem illam caperunt addiscere, verum emendatius & accuratius libros suos post illum notare. Quod vero sulcasse dicitur, de lineis a GUIDONE inventis intelligi potest; paulo ante enim memoratum fuerat: *Instruxit etiam eos arte musica secundum GUIDONEM, & primus illam in claustrum nostrum introduxit; stupentibusque senioribus faciebat illos solo visu subito cantare, tacita arte magistra, quod nunquam auditu didicerant* a). Uti vero graduale usu respondet sacramentario seu missali, ita antiphonarium seu responsale breviario sequiori tandem ævo. Quod nomen proprio suo significato adhibetur in brevi divinorum officiorum designatione, quæ in codd. antiquissimis legitur „qualiter in cœnobiis fideliter Domino servientes, tam iuxta auctoritatem catholicæ atque apostolicæ Romanæ ecclesiæ, quam iuxta dispositionem regulæ sancti BENEDICTI, Missarum solemniis, vel natalitiæ Sanctorum, sive officiis divinis, anni circuli die noctuque, auxiliante Domino, debeant celebrari, sicut in

a) En locum integrum: „Ipse autem nocte & die assiduus erat in omnibus horis in choro, & de psalmis tractim cantandis, & cantu dulci æque modulando indefessa illi sollicitudo. Sed cum nesciret secundum usum claustrum cantare (usus enim cantandi, nescimus unde hoc acciderit, nulli comprovincialium nostrorum convenit) erubesceretque vehementissime, quasi stipem inutilem inter cantandum in choro stare: miro quidem, & indicibili labore, & gravissima capitis sui infirmitate graduale unum propria manu formavit, purgavit, punxit, sulcavit, scripsit, illuminavit, musiceque notavit syllabatim, ut ita dicam, totum usum prius a senioribus secundum antiqua eorum gradualia disciens. Sed cum usus eorum per quam plurima loca, propter vitiosam abusionem & corruptionem cantus, nullo modo ad certam regulam posset trahere, & secundum artem non posset cantare, nisi quod regulari & varifona constaret ratione, ipse autem ab usu ecclesiæ non facile vellet dissonare, miro, ut dixi, indicibilique labore in hoc tantum se frustra afflixit, quod ex toto usum mendacem regulam vera tenere non potuit; sed in hoc profecit, quod quidquid alicubi in monochordo cantare potuit de usu ecclesiæ, non pretermisit se prætereire. Multa tamen propter negligentiorum suam perficiendi operis velocitatem, quæ per

graviores litteras notari debuerant, per acuitas, sive per superacuitas notavit, & quæ per acuitas sive per superaentas, per graviores, quod incorrectum reliquit, alia sollicitudine intercurrente. Consummavit autem uno anno opus illud, propria, ut dixi, manu de omnibus parvis & magnis, quæ pertinere videntur ad graduale, cum antiphonis rogationum, & benedictione cerei in pascha. Statimque pueri & iuvenes magisterium eius & libri exemplar sequentes, non solum artem illam caperunt addiscere, verum emendatius & accuratius libros suos post illum notare. Quod postquam vidit, petebat, ut suus tolleretur de medio, ne propter eius emendationem, & festinantis manus incuratam scripturam & notam, esset ei imposterum confusio. Sed pueri & iuvenes, qui ex illo introducti fuerant, magistri amore monimentum illius leviter deperire non sinebant. Scripsit igitur in posteriore parte voluminis inter duas assellas ita: *Graduale non tam regulare, quam usuale, postremo neque usuale, neque regulare, ut ostenderet, quia licet ita notasset, non tamen ignoraret, quid erroris haberet, cum regulam propter usum, & usum propter regulam tenere ibi non posset, & cum propter festinationem interdum de regula præterisset, ubi eam tenere attentus potuisset* “

„ in sancta ac *Romana* ecclesia a sapientibus ac venerabilibus Patribus traditum
 „ fuit. „ Estque a MARTENIO T. V. Anecdotorum, & a MURATORIO T.
 II. liturgiæ *Romanæ*, a nobis etiam inter monumenta lit. *Alem.* ex MS. *San-*
Blas. edendum, sicque finit: *Explicit Breviarium ecclesiæ ordinis Rominsæ*
&c. Sed qualis deinceps invaluit huius nominis usus, eius originem esse
 putat RADULPHUS *Tungrensis* a breviariis seu abbreviationibus officii divi-
 ni, in ecclesia *Laſeranenſi* per fratres minores sequiori demum ævo factis.
 Locum RADULPHI supra descripsimus, de variis mutationibus in officio
 canonico ritus ac ordinis *Romani* agentes. Frequentius olim quam hodie
 solebant eiusmodi breviaria notis musicis instrui, uti etiam missalia. Huc
 spectat, quod apud CARPENTIER in supplem. h. v. ex charta an. 1353.
 notatur: *Cum quodam calice, uno missali, ac breviariis notatis &c.* Eo-
 demque sensu Breve ibi nominatur: *unum missale, duo gradualia, tria*
psalteria. unum breve.

V. Nomenclatura posterioris ævi utitur *Garſias* LOAISA, quando dicit, ^{Ritu Moza-}
 in concilio *Toletano* IV. hoc munus S. ISIDORO *Hispalensi* traditum esse, ^{rabico.}
 „ ut missale & breviarium (quæ sunt *Garſiæ* LOAISÆ verba,) „ reformatum ^{Not. in conc.}
 „ ex more *Gothico*, omnibus ecclesiis utendum conficeret, quod nunc dici- ^{IV. Tolet.}
 „ tur *Mozarabe*; eoquod hanc sacrorum formam postea Christiani inter
 „ *Arabes* in captivitate miserabili pressi, religiose servaverint: ipsi *Mixtara-*
 „ *bi*, officium ecclesiasticum *Mixtarabum* appellatum.“ Teste vero ipso
 ISIDORO, S. LEANDER in toto psalterio duplici editione orationes conscripsit.
 Sic, ut B. ILDEPHONSUS refert de CONANTIO episcopo *Polentino*, *oratio-*
num libellum de omnium decenter scripsit proprietate psalmorum. Orationes
 & antiphonæ respondent sibi mutuo ac psalmi, ut observavit V. THOMASIVS
 præf. in psalterium cum canticis &c. „ Quia (inquit) hæ tantum nunc
 „ extant eo in breviario (*Mozarabico*) orationes ex psalmis, quæ antiphonis
 „ ibidem positæ respondeant: quare ubi nulla in illo occurrit antiphona ex
 „ aliquo psalmo decerpta, ex eodem confecta oratio locum habere non pot-
 „ est. Cum contra unus quandoque psalmus complures habeat orationes; quia
 „ pluries in diversis officiis ex eo antiphona cantatur: “ Est hoc ad normam
 officii antiquissimi *Gallicani* pariter ac *Gothico-Hispani*, qualis in antiquissimo
 codice *Veronensi* habetur, cuius illustrissimus MAFFÆIVS inter opusc. eccles. ^{Tab. IV. n.}
 specimen adducit, atque ex ipso scripturæ genere colligit, antiquius esse *Sara-* ^{18.}
cenorum in *Hispanias* invasione ineunte sæculo octavo facta, quod adeo imme-
 rito vocetur breviarium *Mozarabicum*. Rem adhuc luculentius distinguit *Caj.*
 CENNI T. I. de antiquitate ecclesiæ *Hispanæ* p. 29. ubi codici *Veronensi* alterum
 iungit fragmentum codicis antiquissimi a FRANC. de *Pisa* an. 1593. præter ter-
 MART. GERBERT. DE MUSICA ECCL. L. II. P. I. D d d d tium

tium codicem, quem adhibuerunt editores breviarii *Mozarabici*. „Primum
 „nempe (inquit) & alterum prævisse *Mauricam* invasionem, eaque propter
 „ad septimum seculum pertinere, quum ecclesia *Hispana* florentissima erat, omni
 „procul dubio affirmabimus; tertium vero non esse antiquius decimo ecclesiæ
 „sæculo, apertum erit. Ex primo antiquiori aliis, & ex altero hymnos certos in
 „laudem Dei, apostolorum & martyrum decantari consuevisse, argumentis
 „valde apertis coniicitur; tertium vero hymnis etiam Confessorum maxime
 „abundans, infelicitate metri, atque styli barbarie, nedum serie rerum
 „clam nemini esse patitur longo se intervallo proximum esse felicissimo illi
 „ævo *Mauricam* invasionem præeunti, quo de agendum mihi erit. Porro
 „hoc tertium breviarii exemplum ex prioribus coaluisse, constat liquido,
 „ut mox ostendam. Hinc autem non ex veteribus illis *Alphonsus* ORTIZIUS,
 „tresque eius collegæ iussu XIMENII Cardinalis evulgarunt breviarium, quod
 „apud imperitos *Isidorianum* audit, novis factis accessionibus, iuxta eum ri-
 „tum, quem invenerunt.“ Qui plura desiderat, videre potest *Ios. THO-*
MASII opus de liturgia & psalmodia *Hispanica*. Unde patet, psalmis & anti-
 phonis frequentes hymnos misceri & orationes.

In officio Ambrosiano.

Mus. Ital.
P. II. p. 95.

VI. Ad *Ambrosianum* officium quinam medio hæc ævo potissimum libri liturgici inservierint, discere potes ex epistolis Domini PAULI sacerdotis, & GEBEHARDI religiosorum virorum sanctæ *Romana* ecclesiæ *Ratisbonensis* ad presbyterum MARTINUM, thesaurorum sancti AMBROSII custodem datis pro officio *Ambrosiano*, ubi transcribi rogant *Sacramentarium* sancti AMBROSII cum antiphonario eius. In MS. reg. *Parisiensi*, ubi cum collectis ea simul continentur, quæ ad cantum spectant, hanc inscriptionem notavi: „In nomine S. & ind. Tr. amen, incipit liber Missarum totius anni secundum morem *Ambrosianæ* ecclesiæ. In vigilia sancti MARTINI episc. ad Missam ingressa *Vir iste custodit*, R. In communi. Oratio super populum *Omnipotens* &c. Epistola ad THIMOTHEUM Ka. *Gratias ago Deo* R. de communi. canticum *Levavi oculos meos ad montes* &c. Evangelium secundum MATTHEUM *Vigilate* &c. Oratio super sindonem *Da quæsumus*. Oratio super oblata *Suscipe quæsumus*. Præfatio *Æternæ Deus, qui ut infidelitatis tenebras* &c. Confract. *Qui me confessus fuit*. Transitor. *Fidelis servus* & *prudens*. Et omnia require in communi. Oratio super communionem *Deus qui nos* &c. In festo ad Missam ingressa &c.“ Vides hic totum Missæ ordinem, orationes, lectiones cum cantu, quæ plerumque de communitantur: e. g. „Eadem die baptismi Scti AMBROSII, cantus de uno Confessore. In S. NICOLAI episcopi cantus, epistola, & evangelium requiratur de uno confessore.“ Quæ præter cantum sunt, *oratio super populum*,

lum, super syndonem, super oblata, præfatio, postcommunio, appellant Ratisbonenses mox citati veteri more Sacramentarium cum solis orationibus, & præfationibus Ambrosianis, ut aiunt epistola tertia, ubi præterea notant singularem ritum ecclesiæ Ambrosianæ etiam apud se Ratisbonæ in Germania tunc frequentatum de gestis Sanctorum in Missa legendis. Nam gestis Sanctorum, quæ Missarum celebrationibus apud vos interponi solent, non indigemus, quoniam his abundamus. De aliis vero lectionibus ad Missam petunt epistola 1. ut nobis initia & fines vestræ ecclesiæ ad Missas legendarum in breviario comprehendas. Id est, in compendio, initia tantum, non per expansum. Patet autem ex epistola tertia, obscurum fuisse Sacramentarii nomen MARTINO thesaurario, unde sic inscribitur epistola III. Pro dubitatione Sacramentarii. Et in ipsa epistola res explicatur: Quod autem ambiguitatem removeri postulas ab appellatione sacramentarii; nos nullum appellamus sacramentarium, nisi librum missalium orationum absque lectionibus evangelicis, apostolicis & propheticis, quarum fines & principia secundum Ambrosianam exceptionem petentibus nobis annotare pollicitus es. Nam illum titulum, quem tu ita ponis, incipit liber Sacramentorum, nos non habemus, sed & sex Ambrosianos libros de Sacramentis lectitare solemus. Verum quod interrogas, utrum antiphonarium cum notulis, vel sine notulis habere velimus; nihil Ambrosianæ integritatis deesse nobis volumus. Et sequenti epistola: Nobis quoque, sicut sapius postulatum & laudatum est, duplicem Ambrosianæ auctoritatis antiphonarium, diurnum videlicet ac nocturnum, sine mora transmittere comparandum a præsentium latore, exceptis orationibus, quas iam misisti, & hymnis, quorum non minor copia nobis est, quam tibi &c. De cantu ad Missam nihil peculiari-ter petunt, quod is aut libro missalium, aut antiphonario contineretur. Cuiusmodi unum ex antiquioribus codicibus antiphonarium de universis festivitibus anni circuli Mediolanensis ecclesiæ affervari in bibliotheca Ambrosiana, testis nobis est laudatus MABILLONIUS, quod incipit a festo S. MARTINI, p. 107. cuius officium tam ad Missam, quam ad reliquas horas, in eo codice continetur. Subsequuntur in eodem officia de Sanctis, & de tempore. In historia iam laudata, dum sub HADRIANO I. omnes libros Ambrosiano titulo sigillatos ad abolendum eius officium inquireret synodus, ut narrat LANDULPHUS apud memoratum MABILLONIUM, dumque postea Ambrosiani ritus libros recolligeret S. EUGENIUS, nihil præter missale recuperare potuisse dicit, quod pius quidam sacerdos furtim subduxerat. Manuale autem postea, curante EUGENIO, nonnulli sacerdotum & clericorum, qui multa memoriter retinebant, Deo opitulante restituerunt. Debuit (si vera est historia) fuisse libellus ad frequentem & quotidianum usum, unde memoriter retinerent sacerdotes illi, ut ex integro restitui potuerit.

In Anglia,
Hybernia,
Germania.
p. 96.

p. 24.

T. I. Rev. A-
lem. c. II.

Struv. Intr.
ad not. rei
litter. c. IV.
p. 166.

VII. Patet ex altera epistola laudatorum *Ratisbonensium* PAULI & GEBEHARDI, MARTINUM thesaurarium *Mediolanensem* pro officio *Ambrosiano* admiratum fuisse, *Cur nos*, aiunt, *qui habemus ordinem Romanum, simul habere gestiamus Ambrosianum.* Et sane insolitum erat in *Germania*, a primis rudimentis fidei christianæ innutrita ritibus *Romanis*, sive ex ipsa *Roma*, sive ex *Anglia & Hybernia*, unde cum instituto monastico fidei etiam potissimum lumen inclaruit in *Germania*. Illic autem in *Angliam* sub S. GREGORIO ab AUGUSTINO, & fociis *Romanis* monachis, ut iam diximus, *Romani* ut plurimum ritus unacum libris ad sacra peragenda fuerunt induci, quos secum portare solebant apostoli eiusmodi. Asservantur adhuc hodie codices evangeliorum S. BONIFACII *Moguntiae*, S. KILIANI ac sociorum *Herbipoli*, de quo vetus traditio est, usum eo fuisse, dum sacra perageret: in cuius etiam rei memoriam singulis annis in eius festivitate, dum divina celebrantur, in altari maiori summae ædis exponitur. Indicat huiusmodi codices etiam HIKESIUS in præfat. ad thesaurum linguarum septentr. celebres imprimis *Rufworthianum & Ottonianum*, cum versionibus interlinearibus *Dano-Saxonicis*, nosque paulo ante illum OTFRIDI monachi laudavimus, unacum psalterio & paraphrasi theotisca, atque aliis eiusmodi libris ad divinum officium spectantibus, qui sollicitè conscribi, & auro, argento, ac gemmis ornari consueverunt, uti RATBERTUS mon. de casibus S. GALLI memorat apud GOLDASTUM de HARTMANNO abbate, quos codices ille ad communem monasterii utilitatem *patravit: lectiones evangelii, quem librum auro & argento, ac lapidibus pretiosis ornavit: lectionarium elephanto & auro paratum.* De cura eorundem monachorum S. Galli iam diximus in asservando antiphonario S. GREGORII seu cantario, ut si forte aliqua in cantu dubietas esset, ad eum recurreretur, omnique novitati iretur obviam. Ad hunc censum ipsi etiam lectionarii pertinent: cuiusmodi antiquissimus est *Bremensis*, cum perpetuo superscriptis notis musicis antiquioris ævi, nempe sæculi octavi & noni, antequam sæculo XI. a GUIDONE *Aretino* mutatio ad faciliorem cantum esset introducta: tales notæ sunt in sacramentario nostro sæc. IX. vel X. ad præfationes, in præcipuis tantum festis. Est hoc ipsum sacramentarium S. GREGORII, ex authentico bibliothecæ cubiculi descriptum, ut in fronte habet, pariter ac *Petershusanum* in medio voluminis, in membrana purpurei coloris, litteris maioribus, & aureis: *In nomine Domini incipit liber Sacramentorum de circulo anni, expositus a S. GREGORIO papa, ex authentico libro biblioth. cubiculi scriptus, qualiter Missa Romæ celebratur. Hoc est Introitus &c.* pertinetque ad antiphonarium, seu gradale. Qualia cum notis musicis passim in codd. *Ale-*

mannicis

mannicis a sæc. IX. reperimus. In codice autem *Rinaugienfi* antiquissimo notantur, quæ ad Missam cantari solebant, cum hoc titulo: „Incipiunt „dominicales anni circuli, Dominica V. ante Natalem Domini. Antiphona „*Dixit Dominus: Ego cogito cogitationes pacis, & non afflictionis &c.* Psal- „mus: *Deus venerunt.* Resp. *Timebunt gentes nomen tuum.* Vers. *Quam ele- „vata est magnificentia. Allel. memento nostri Domine.* Offertorium. *De pro- „fundis clamavi.* Offert. *Audi Israel.* Ad Communionem. *Amen dico vo- „bis: quidquid orantes petitis.*“ Varietates plures non solum in antiphona- rio, sed etiam sacramentario occurrunt. Quod operæ pretium est ex in- stituto disquirere, ut, postquam *Romanæ, Gallicæ, Hispaniæ*que res litur- gicæ sunt a viris doctissimis illustratæ, id pro modulo meo, subsidiisque ad hoc suppetentibus, in nostra quoque præstetur *Alemannia*. Ut enim taceam ordines operis Dei, seu rituales libros, secundum quos officium divinum celebrari præscriptum, quales peculiare in singulis fere alicuius nominis ec- clesiis & monasteriis reperiuntur inter vetera monumenta, *BERNO Augiensis* in libello *de quibusdam rebus ad Missam spectantibus* testis nobis est, ut in *Hispaniis*, ac *Galliis*, ita etiam in *Alemannia* diversum fuisse ritum a). Demum ex eodem *BERNONE De varia psalmorum atque cantuum modulatione*, ut primum ex *MS.* edimus, observa, eum vestigiis *AGOBARDI Lugdun.* quod mox videbimus, insistentem, nihil in ecclesiastico cantu, nisi ex scri- pturæ auctoritate, admisisse b). Deinde ad officia horarum canonica- rum progrediens, eadem etiam, quæ *AGOBARDUS* de correctione anti- phonarii, vituperat.

VIII. Debemus studio ac indefessæ diligentiae *MABILLONII* plerosque ad In Galliis. officium antiquum *Gallicanum* spectantes libros liturgicos, qui post *THOMA-*

SIUM

a) „Potest aliquis dicere (inquit c. 2.) tunc tem- poris (sæculo VII.) *Gallos, & Hispanos* in Mis- sarum suarum celebritate nondum habuisse u- sum sanctæ *Rom.* ecclesiæ. Quod & nos non negamus. Testatur hoc abbas *HILDUINUS*, vir in divina lege apprime eruditus, in ea e- pistola, quam ad *LUDOVICUM* imperatorem direxit, pro passione sanctorum martyrum *DIO- NYSII & sociorum eius*. Ubi inter alia, quæ suæ narrationi videbantur congrua, hæc adiecit: cui adstipulari videntur antiquissimi, & nimia vetustate pene consumti missales libri, conti- nentes Missæ ordinem more *Gallico*, qui ab ini- tio receptæ fidei usus in hac occidentali plaga est habitus, usquequo tenorem, quo nunc uti-

tur, *Romanum* suscepit. In nostri quoque mo- nasterii archivo habetur missalis longe aliter ordinatus, quam *Romanæ* ecclesiæ se habeat usus.“

b) „Nunc igitur (inquit) libet animo, notare quosdam cantus, qui in sancta ecclesia absque sacre scripturæ auctoritate videntur compositi, vel humano usu iuxta libitus carnalium extra- ordinarie compilati, non attendentes, qui ta- lia concinebant, quod Dominus præcipiendo per prophetam clamat: *Psallite sapienter &c.*“ Res autem ei fuit primum de eo „quid in an- „tiphonis, responforiis, gradalibus, offeren- „dis, communionibus modulando psallamus, quid „in ecclesiis distinctim proferendo dicamus.“

SIUM missale *Gothicum*, *Francorum*, & *Gallicanum* vetus edidit, præterea sacramentarium *Gallicanum* in musæi *Italici* tomo primo, ac lectionarium *Gallicanum* in opere peculiari de liturgia *Gallicana*: ubi præmissis libro primo iis, quæ ad liturgiam *Gallicanam* universum spectant, libro II. cum notis & observationibus primum lectionarium, deinde libro III. tria a THOMASIO edita iterum recudi fecit missalia, erudita de cursu veteri *Gallicano* opus claudens disquisitione. Quo etiam referri debet antiquissimum psalterium *Gallicanum* in codice MS. reginæ *Sueciæ*, nunc biblioth. *Vatic.* sub n. 9. quod ad initium sæculi V. referunt auctores novi operis diplomatici ex

T. III. sect.
IV. c. 2. a. 3.
p. 91. Ib.
p. 249.

n. 163.

congr. S. MAURI: aliud item græco-latinum bibl. S. GERMANI *de Pratis*, si tamen ad sacrum usum pertinuit, quod minimum sæculi VI. iidem existimant. Cum, quæ serius adhuc scripta supersunt liturgica, ad ordinem *Romanum* exacta sint: cuiusmodi est sacramentarium ad finem sæc. VIII. *Remense* scriptum a LAMBERTO, *Gellouense* item, quod modo est bibliothecæ S. GERMANI *de Pratis*, quemadmodum etiam celeberrimum *Corbeienſe* S. ELIGII, notis musicis instructum, pariter ac illud sæculi IX. S. DIONYSII prope *Parisios*. In cod. *Theodericensi* sæc. VIII. desinentis, ut notavit MENARDUS præfat. in sacramentarium S. GREGORII, quod in aliis non paucis observavi, ad marginem designantur, quæ singulis in Missis cani debeant, ut in antiphonario præscribitur: e. g. pro prima natalis Domini Missa assignatur antiph. *Dominus dixit ad me.* Psalm. *Quare fremuerunt* &c. In alio *S. Germanensi* sæculi X. iam simul etiam antiphonarium, seu ea, quæ pertinent ad cantum Missæ, innectuntur. Quod vero pertineat ad veterem ritum *Gallicanum*, hætenus nullum comparuit antiphonarium, seu gradale. Cuiusmodi *Turonense* recensetur inter libros, quos medio sæculo octavo WIDO abbas *Fontanellensi* monasterio largitus est, ut habetur apud MA-

De curs. Gall.
S. V. n. 54.
Ep. 25. cod.
Carolin.

BILLONIUM: cum primum PAULUS P. qui cathedram S. PETRI conscendit an. 752. PIPINO in *Gallias* direxisse se scribat antiphonale & responsale: illud nimirum ad cantum Missæ, hoc ad cantum horarum canonicarum: quamvis non statim universas *Gallias* pervaserit, aut saltem cantus iterum depravatus sit usque ad tempora CAROLI M. qui ADRIANO duos industrios clericos reliquisse a IOANNE diacono perhibetur, quibus tandem fatis eleganter instructis, *Metensem* metropolim ad suavitatem modulationis pristinæ revocavit, & sic totam *Galliam* suam correxit. An purum putum antiphonarium *Rom. Metis* primum adoptatum in *Galliis* obtinuerit, non constat; certe diu ita

Ant. lib. Miss.
Rom. eccl.
p. 267.

non perstitit, pluresque diversitates observantur apud Ios. CARI in collat. antiph. MS. plus 800. annorum ecclesiæ *Carnutensis* cum antiphonario, quod editum est in liturgicis PAMELII. AMALARIUM *Metensem* incesit AGOBARDUS, quod

etiam

etiam in Romano quædam atro notarit carbone : *Non est veritus , in ipsa Romana ecclesia quedam in sacris officiis & ministeriis reprehensibilia , etiam sub anathematis damnatione refecare , sicut eius decreta palam ostendunt , ut loquitur AGOBARDUS in libello de divina psalmodia , qui prologi instar ga-* T. XIV. bibl.
PP. p. 321.
leati haberi potest ad sequentem de correctione antiphonarii librum , cum ecclesia Lugdunensis peteretur , quasi a Germano cantandi ritu devia- a
ret a). Id autem volebat ecclesia Lugdunensis , quemadmodum paulo post idem di-
cit , ut , si vere absque ostendiculo vel hesitatione divinas laudes cupimus celebra-
re , totos nos divinis sermonibus , in quibus nullus est error , nulla ambiguitas ,
coaptemus . Et ibidem : sicut in diebus ad Missus nonnisi divina generaliter
eloquia decantantur , ita & in noctibus ad sacras Deo vigiliis exhibendas ea-
dem procul dubio lex debeat observari . Postea libros liturgicos distinguit p.
 324 b). AGOBARDUS itaque antiphonarium correxit , & de correctione an- b
 tiphonarii rationes reddit contra varias depravationes & corruptelas , quas ,
 pro concepta sententia , omnia ex divinis scripturis esse repetenda , notat c). c
 Adhuc in monasterio Taloriensi antiquum servatur antiphonarium , ut ex
 MARTENII & DURANDI It. litter. discimus , cum opusculo AGOBARDI , in P. I. p. 244.
 scripto cantoribus ecclesiæ Lugdunensis , ex quo modo locum descripsimus ,
 post

a) „ Quia nuper (auspicatur laudatum de divina psalmodia libellum AGOBARDUS) stultus & improbus , ipsaque stultitia & improbitate sua omnibus notus calumniator erupit , qui sanctam ecclesiam nostram (*Lugdunensem*) non solum verbo , sed etiam scriptis laecrare non cessat , quasi non recte , nec more paterno sive usu , divinæ decantationis solemniam peragentem , necesse fuit , omnem sacrorum officiorum seriem , quæ solito cantorum ministerio per totum anni circulum in ecclesiasticis conventibus exhibetur , sicut in eadem ecclesia favente Dei gratia custoditur , diligentius & plenius in libello , quem usitato vocabulo *antiphonarium* nuncupant , colligere atque digerere.“

b) „ Sicut (inquit) ad celebranda Missarum solemniam habet ecclesia librum mysteriorum , fide purissima , & concinna brevitate digestum ; habet & librum lectionum , ex divinis libris congrua ratione collectum : ita etiam & hunc tertium officialem libellum , id est antiphonarium , habeamus , omnibus humanis figmentis & mendaciis expurgatum , & per totum anni circulum ex purissimis sanctæ scripturæ verbis sufficientissime ordinatum ; quatenus in sacris officiis peragendis iuxta probatissimam fidei regulam , & paternæ auctoritatis venerabilem di-

sciplinam , una a nobis atque eadem custodiat-
 tur forma orationum , forma lectionum , & forma ecclesiasticarum modulationum.“

c) „ Hac de causa (inquit de Correctione antiph. n. 3.) & antiphonarium pro viribus nostris magna ex parte correximus , amputatis his , quæ vel superflua , vel levia , vel mendacia , aut blasphemia videbantur . Et vos frequenter admonuimus , & tenorem admonitionis nostræ , propter aliquorum præsentis seu futuræ quærimonia , in fronte eiusdem libelli ponere necessarium duximus , non generale aliquid statuentes , sed iuxta mediocritatem sensus nostri , in domo Dei , cuius nobis cura commissa est , quod possumus , offerentes , nec de sensu nostro aliquid præsumentes ; sed scripturæ sanctæ auctoritatem , & sacrorum canonum sanctionem , catholicorumque Patrum instituta & exempla sectantes . De quibus antequam aliquid proferamus , congruum videtur , exempli gratia nonnullas ineptias , quæ fato continebantur libello , notare breviter , ac leviter redarguere , ut ex his perpauca evidentius agnoscat , quam necessario , quæ in sequentibus dicturi sumus , a Patribus constituta sunt , quantoque timore ac sollicitudine eorum scita nobis expediat observare.“

Ioan. II.

a

c. II.

b

c

post quem quædam ad examen revocantur, e. g. in vigilia nativ. Dni : *Dum ortus fuerit sol de cælo, videbitis regem regum, procedentem a Patre tanquam sponsum de thalamo suo*, quæ etiamnum canuntur, sensusque saltem in scriptura habetur. Quæ vero postea habet : *Descendit de cælis missus ab arce Patris, introivit per aurem virginis in regionem nostram, indutus stola purpurea, & exiit per auream portam lux & decus univ. fabricæ mundi*, non ita hodie habentur quoad absurdum per aurem virginis ingressum. Quæ vero deinceps carpit, sunt etiam in ipsis scripturis contenta. Nec tamen potui in libro AMALARII *Metensis* de ordine antiphonarii, quæ modo attuli,prehendere, nec etiam, quæ adeo reprehendat in officiis *Romanis* AMALARIUS : tantum in prologo aliqua rationabiliora in suis voluminibus, id est, antiphonariis *Metensibus* quam in *Romanis*, agnoscit, &, quem modum in ordinando antiphonario tenuerit, exponit : a) Et hoc semper agit, conferendo antiquum, quod in monasterio *Corbeienfi* invenerat, cum *Romano* & *Metensi*. Quodam saltem loco videtur aliquid peculiare in *Galliis* notare, de responforio quinto dominicæ quartæ adventus : „Notandum (inquit) quod „iste responforius canebatur in *Galliis* octava decima die decimi mensis. Pro „quo inveni scriptum in *Romano*, vicesima quarta die mensis : nec non de ipso „interrogavi apostolicum GREGORIUM. Qui respondit : Non cantamus o- „ctava decima die decimi mensis, sed vicesima quarta die.“ Et ad huiusmodi mutationes observationesque sæpe satis minutas redit AMALARII opus, in quo se minime alienum ab ecclesia *Romana* declarat, multaque ex antiphonario *Romano* assumsit, etiam festa, additis paucis peculiaribus sanctis regionariis, raro autem aliquid de suo addit b). Quandoque etiam duplices posuit antiphonas, ut mox sequenti capite de ὑπαπὸντῃ c). An hoc correctum

a) „Quæ (inquit T. XIV. Bibl. PP. p. 1032. G.) memorata volumina contuli cum nostris antiphonariis, invenique, ea discrepare a nostris non solum in ordine, verum etiam in verbis, & multitudine responforiorum & antiphonarum, quas nos non cantamus. Nam in multis rationabilius statuta reperi nostra volumina, quam essent illa. Mirabar, quomodo factum sit, quod mater & filia tantum a se discreparent. Inveni in uno volumine memoratorum antiphonariorum ex his, quæ infra continebantur, esse illud ordinatum præco tempore ab ADRIANO apostolico, cognovi nostra volumina antiquiora esse aliquanto tempore, volumine illo *Romane* urbis. In quibus tamen alicubi cognovi, corrigi posse nostra ab illis, & in aliquibus nostra esse rationabilius & satius statuta, ut præcæli : arripui medium inter utraque, ut a no-

stris, ubi melius erant ordinata, non discederem : & si poterant corrigi a voluminibus urbis, non negligerem, seu in ordine, seu in verbis.“

b) „Multa (dicit c. 28.) officia Sanctorum indidi in nostro antiphonario ex *Romano*, quæ non habet *Metensis* antiphonarius. Cogitavi, cur ea omitterem, cum eadem auctoritate fulciantur, quæ & illa, quæ scripta invenimus in *Metensi* antiphonario, scilicet sanctæ matris nostræ *Romane* ecclesiæ. Addidimus etiam pauca, quæ nostra regio sola continet, ut sunt antiphonæ de sancto MEDARDO, & de sancto MAURITIO. Utraque enim designantur ex signis præscriptis in prologo antiphonarii.“

c) „Olim (inquit) quando solus antiphonarius *Metensis* erat mihi notus, in quo reperi antiphonas super psalmos nocturnales de communi-

rectum ab AMALARIO antiphonarium deinceps fuerit adeptatum in ecclesia *Metensi*, ignoro. Certe notum fuit *Metense* antiphonarium, studiose etiam a S. BERNARDO requisitum; sed quia *Romanum* non esse compertum est, & vitiosum omni ex parte, correctum est a S. BERNARDO. a)

a

IX. Apud *Græcos* multo amplior est copia eiusmodi librorum ad officium divinum spectantium, quod, sicut apud nos, cantu, & magis adhuc diversis cantionum generibus compositum est, quibus singulis sua nomina indiderunt. Ac quidem præter Euchologium & Typicum, quibus ordo divinorum officiorum apud eos præscribitur, probe etiam a typico typica sunt distinguenda, ut QUIRINUS diatriba de ecclesiasticorum officiorum apud *Græcos* antiquitate animadvertit ex ALLATIO, qui copiose de libris ecclesiasticis *Græcorum* egit. Horum typicorum duo sunt genera, alterum, quod in matutinis precibus, dum vigiliæ peraguntur, recitari aut cani solet; vigiliæ autem nonnisi ἐν ταῖς δεσποτικαῖς ἑορταῖς, festis nempe Christo Domino, & Beatæ Virgini dicatis, fiunt. In his celebratibus typica dicuntur, versuum ex psalmis hinc inde congestorum, & ad solemnitatis arcana exponenda aptiorum ecloga. Alterum typicorum genus est, quæ inter Missarum solemnia diebus etiam non omnibus dicuntur, & sunt πρῶτα ἡ δεύτερα prima & secunda, videlicet psalmus CII. & CXLV. Psalterium apud eos, ut apud nos, una cantica, seu ᾠδὴς veteris & novi Testamenti complectitur. Inter *Syros* PHILOXENUS psalmos syriace reddidit, ut ex bibliotheca orientali Vatic. *Ioh. Simonis* ASSEMANNI discimus. Psalterio *Leo* ALLATIUS proxime iungit ὁκτώηχον, seu *Octoechum*. Tales sunt

bus virginibus, quæ non videbantur mihi congruere festivitati Præsentationis Domini in templo, cæpi inquirere antiphonas de diversis locis, quæ congruerent memoratæ festivitati, atque eas cæpi canere cum meis fratribus in choro. Postea reperi in *Romano* antiphonario proprias, quas utrasque posui in nostro antiphonario. Si quis tenet *Romanas*, cantet illas: si quis eas non tenuerit, videat, an possint aptari in suis locis, quas scripsi. "

a) Inter cætera, orditur S. BERNARDUS epistolam inscriptam omnibus transcripturis antiphonarium, sive cantaturis in illo, quæ optime æmulati sunt patres nostri, *Cisterciensis* videlicet Ordinis inchoatores, hoc quoque studiosissime & religiosissime curaverunt, ut in divinis laudibus id cantarent, quod magis authenticum inveniretur. Missis denique, qui

Metensis ecclesiæ antiphonarium (nam id *Gregorianum* esse dicebatur) transcriberent, & afferrent; longe aliter rem esse, quam audierant, invenerunt. Itaque examinatum displicuit, eo quod & cantu & littera inventum sit vitiosum, & incompositum nimis, ac pene per omnia contemtibile. Quia tamen semel ceperant; & usi sunt eo, & usque ad nostra tempora retinuerunt. Tandem aliquando, non sustinentibus iam fratribus nostris Abbatibus ordinis, cum mutari & corrigi placuisset, curæ nostræ id operis iniunxerunt. Ego vero accitis ex ipsis fratribus nostris, qui in arte & usu canendi instructiores atque peritiores inventi sunt, de multis & diversis novum tandem antiphonarium in subiectum volumen collegimus, & cantu, sicut credimus, & littera irreprehensibile.

sunt in bibliotheca *Vindob.* cod. 306. & 307. novo ordine, cum notis musicis. Quorum titulus est Ἐξ ἀρχῆς συνθεῶν ἀγίων τῆς ἐκτέλεσε συν τοῖς κεκραγαρίαις καὶ τοῖς ἐωθινοῖς αὐτῶν κ. τ. λ. In editione *Billiana* ex octo illis tonis, quos octoechus continet, tantum duo extant, nec nisi latine: in codice *Vindobonensi* extat cum amplissimo commentario *Io. ZONARÆ*. Octoechum diceret, iuxta *ALLATIUM*, a) octotonum, five octo tonos continentem librum. Cum enim *Græcorum* musica proprios tonos, ipsi vocant ἤχους sonos, quatuor habeat, & totidem obliquos, ut postea videbimus; canones omnes, five troparia, & quæcunque aliæ cantiones in hoc libro contentæ, ita dispositæ sunt, ut quæ primo tono concinuntur, omnia sibi primum locum occupent: & sic de singulis, donec ad obliquum quarti perveniatur, qui inter tonos ultimus ultimum quoque sibi vendicat locum, & cantiones eo modulatæ, ac commensuratæ ultimo quoque loco reponuntur. Continet tantum troparia & canones, qui a primis vespers dominicæ ad finem usque Missæ canuntur, & octo dominicis pro tonorum numero finitur. Singuli toni tres habent canones: primum *σαντοαναστάσιμον*, qui in crucis & resurrectionis dominicæ; secundum *ἀναστάσιμον*, qui in resurrectionis; tertium *θεοτόκιον*, qui in *MARIÆ* Virginis laudibus celebrandis versantur: quibus modo additur *μεσονυκτικός*, canon scilicet mediæ noctis officio proprius, *τριαδικός* etiam dictus, quia de Trinitate tractat. Octoecho subiungit *ALLATIUS* *παρακλητικόν*, seu consolatorium, aut etiam imploratorium. Differt ab aliis *Græcorum* libris ecclesiasticis, dum omnibus diebus in eo aliquid invenitur, quod five in Missa, five in aliis officiis divinis recitatur, ex quo tanquam ex communi suppleuntur, quæ in cæteris officiis propria desiderantur. Dividitur item in octo partes, quas *Græci* ἤχους appellant: uno nempe ἡχώ officia unius hebdomadis implentur, altero subsequenter, & sic de singulis, quibus finitis denuo ab initio exordiantur. In aliis certa sunt certis diebus decreta officia, canones, troparia, quæ recitari solent, quibus finitis reponuntur, donec eadem tempora remeant, cum rursus ad recitandum suscipiuntur, ut *Triodion*, quod iam diximus ita appellari, quia tribus odibus perficitur, sicut *Diodium* duobus & *Tetraodion* quatuor. Illo genere *Quadragesimæ* præcipue officia sunt distributa. *Pentecostarion* continet officia a die resurrectionis ad Pentecosten. In codice bibliothecæ *Marchionis Durlacensis* post *ψαλτικὴν τέχνην* sequuntur, integrumque fere complent libellum, subnexa tantum liturgia SS. *Io. CHRYSOSTOMI*, *BASILII* & præsanctificatorum, *κατήχων* per octo tonos, *κεκραγαρία μετὰ τῶν στιχηρῶν ἀναστασιμῶν*. Sunt etiam apud *Græcos* *ἐβδομαστικαὶ ἀπολυταίαι*, officia

a) De Libris *Græc.* Differt. I. n. 7. p. 47.

cia per hebdomadam distributa. Huiusmodi vidi codicem *Florentiæ* in Bibliotheca *Benedictinorum*, in quo habentur primum *μναρισμοὶ* seu hymni in commemorationem beatitudinis Sanctorum, plurimi fatis prolixi, & regulæ earum canendarum per quamlibet hebdomadam. Sequuntur *προκείμενα* seu proposita totius hebdomadæ, quæ canuntur post *μναρισμὸς*. In fine legitur *τέλος τῆς ἐβδομασικῆς ἀπολυσθίας*, finis officii hebdomadarii. Sunt & Menæa, officia singulorum mensium, anthologium totius anni, veluti florilegium pro singulis mensibus ea continentia, quæ in Domini nostri Iesu Christi, Beatæ Virginis, & reliquorum celebrium Sanctorum solemnitatem decantantur, magna copia, qualia nonnulla in bibliotheca Cæsarea notat LAMBECIUS. a) Non pauca vero Hymnologia in eadem bibliotheca servantur, per annum integrum digesta. Talis est codex 303. ut nunc sunt ordinati libri, pervetustus, & optimæ notæ in fol. ex quo postea specimen notarum sæc. XI. dabimus. Continet hymnos in omnia festa totius anni, cum antiquis notis musicis, menæi instar in duodecim menses partitus, ab initio mensis *Sept.* usque ad finem mensis *Augusti*. Eiusdem generis sunt duo sequentes codd. 304. 305. a f. 173. usque 223. in primo autem & secundo a f. 185. usque 325. præterea sunt *συχηρά* cum antiquis notis musicis, a Dominica publicani & *Pharisæi* usque ad festum omnium SS. & alia. In primo item SOPHRONII Archiep. *Hierosol.* *σύναξις τῶν ὁρῶν*, seu horologium magnæ Parasceves, cum antiquis notis musicis. Eiusmodi est *ἀπολυσθία τῶν ὁρῶν* festi Nativitatis Domini cod. 184. Bibl. *Vindob.* & *Florentinus* bibl. *Laurentianæ* sub titulo *ὠραὶ θεῶν*, cum notis musicis. Continet autem horologium horarum diurnarum officia. De synaxariis, panegyricis &c. nil dicam, quæ cantum non habent. Ad libros *Græcorum* musicos maxime pertinet *Hirmologium*, quod omnes octoechi *ἑρμῶς*, seu cantus initiales Christi & Deiparæ festivitatum, totiusque anni continet. Eiusmodi hirmologium totius anni vidi in bibliotheca *Barbarina* Romæ, quemadmodum in monte sancto cani consuevit, a *Iosaphato* CUCUZELE notis musicis adornatum. ALLATIUS b) loquitur his verbis: *Hirmos* eiusmodi, seu cantus initiales notis etiam musicis a *Iosaphato* CUCUZELE digestos habes in bibliotheca Barberina sub hoc titulo: *Εἰρημολόγιον τῆς ὁλῆς ἐνιαυτοῦ* &c. Distinguendus hic est a *Ioanne* CUCUZELE, de quo plura postea: cuius apud LAMBECIUM c) recensetur series ordinationis universi officii ecclesiastici constructa, & antiquis notis musicis adornata a *Ioanne* CUCUZELE: fueruntque eiusdem generis duo codi-

CES

a) Lib. V. p. 274. &c.

b) De libris *Græc. eccles.* p. 99. 100.

c) Lib. V. Bibl. Cæsar. p. 273.

a ces ex bibliotheca *Monacensi*. a) „*Hirmus* autem appellatur iuxta ZONA-
b „RAM, b) quod feriem quandam, & connexionem, & ordinem cantus
„& consonantiæ tribuat consequentibus post se tropariis. Nam & ad can-
„tum hirmorum conformantur, & attemperantur etiam troparia, & decan-
„tantur, non sine relatione ad hirmos, quorum itidem melodiam & so-
„num imitantur. Vel inde hirmus nomen habet, quod contrahat, & con-
„nectat sibi in melodia & cantu troparium.“ Hunc locum citant GRET-
c d e f SERUS, c) *Leo* ALLATIUS, d) RAYÆUS, T. II. *Imii*, e) QUIRINUS, f) atque
in eo quidem conveniunt, quod sit cantus & melodiæ modus, sed in il-
lius quoad troparia usu non omnino conspirant: quæ res explicanda ex
sequentibus ZONARÆ verbis: „Troparia dicuntur, quod ad hirmos ver-
„tantur, cantuque eosdem referant, & imitentur: vertunt enim vocem
„cantorum ad melodiam & concentum hirmorum. Nisi enim sonus eo-
„rum, qui troparia decantant, dirigatur ad hirmos, cantus non erit con-
„sonus, recteque modulatus, nec melodia dici poterit, sed absonus qui-
„dam, inconcinnus, & ineptus clamor.“ Est etiam apud *Latinos* liber no-
g stri argumenti iuxta GOARUM g) troparium, quod generalem in canticis *Gra-*
cis sonum ac cantum, hirmus vero certum illius modum designat, vari-
isque applicat strophis, quomodo in nostris hymnis accidit, apud *Græcos*
vero in canonibus triodiis &c. Cum enim, ut iam supra ex GOARO
notavi, ac ipse non semel meis oculis vidi, libros notis musicis exara-
tos inter cantandum rarissime conspiciant, vel etiam habeant *Græci*;
communes ideo & verbis & cantu memoriæ tenaciter infigunt hymnos,
ad quorum normam alios pari syllabarum numero constantes cantando in-
flectunt: quorum ideo primordia canticis aliis inscribunt, ut ad eorum
regulam sequentes indicent esse decantandos. Hi vocantur *είρμοι* sive tra-
ctus, ut qui sequentes modulos ad suam musicam inflexionem trahant:
eosque secundum octo tonorum varietatem collectos liber ecclesiæ, *είρμο-*
λόγιον

TAB. V.

a) Alter maior inscriptus ἀκολουθία συντε-
θημένη παρὰ τῷ μαίτορος κυροῦ ἰωάννη
τῷ κρυκεζέλῃ ἀπ' ἀρχῆς τῆ μεγάλης
ἐσπερίως μέχρι, & τῆς συμπληρώσε-
ως τῆς θείας λειτουργίας. Alter minor cui
titulus: ἀκολουθία συντεθεῖσαι παρὰ κυ-
ροῦ ἰωάννη μαίτορος τῷ κρυκεζέλῃ. Prio-
ris codicis frontem ari incisam servandamque
exhibemus.

b) Proem. in can. ANASTASIM. *Damasc.*

c) Lib. V. de cruce.

d) Diff. I. n. 19.

e) Apud BOLLAND. p. XVII.

f) Diatriba I. p. 43.

g) p. 435. Add. MEURSIUS in Glossar. p. 733.
SUICERUS Thesaur. *Græco-lat.* h. v. „Tropo-
narius, corrupte trophonarius, est liber Prosa-
rum, seu sequentiarum ad cantum vel melodiam
Alleluia aliarumque neumarum potissimum in
Missâ medio ævo, nomenclatura ad nos a *Gra-*
cis derivata, qui illis miram antiquitatem tri-
buunt. Qua de re videri potest Exercitatio li-
turgica de tropariis ecclesiæ *Græcæ* sub præsi-
dio *Christoph. SONNTAGII Altorffii* an. 1698.
edita, „

λόγιον dictus, continet. Redit in hunc sensum, quod de εἶδος seu tractu scribit ARCTIDIUS: *Tractus dicitur, quod ordine quodam. Et compositione, suavisque cantu continuatus, contextus, atque concinnatus, non autem temere, procedat.* Vel inde iuxta GOARUM nomen habet tractus, quod contrahat, atque connectat sibi in melodia modulum (τροπάριον) qui, quia ad eius modum & cantum vertitur, ὅτι τρέπεται, sive πρὸς αὐτὴν τρόπον ἐστὶν, vocatur τροπάριον, ob vocem in cantando varie versam & inflexam; vel quod cantorum voces ad sonum numerumque tractuum modificant: nisi enim ad eorum normam modulantium vox dirigatur; nusquam erit consonus cantus, aut suavis harmonia, neque melodia vere vocabitur. Hæc GOAR, ad mentem ZONARÆ in hymnorum expositione p. 351. ubi omnia articulatim explicat: *Principio quidem quid sit canon, quid canticum, cur novem sint cantica* &c. Canon dicitur, inquit, ex eo, quod habeant certos præfinitosque modulos, τροπάρια, & numeros, utputa novem canticis inclusos. Vel iuxta ARCTIDIUM canon musicis Græcis præfinitam, præscriptam ac determinatam mensuram hymnorum significat, propterea & canonem vocant, quod modulationes eam mensuram non excedunt. „Canticum „vero, iuxta ZONARAM, id dicitur, quod Deo non per instrumenta canitur, sed viva voce modulando cantatur: nihil enim aliud est, quam „hymnus gratiis agendis, & laudando Deo accommodatus. Sunt autem „cantica novem in unoquoque canone, quia cœlestis hierarchiæ ac hymnodicæ imaginem præferunt &c.“ Canones sunt hymni, qui post psalmos *Davidicos*, aliasque preces, & troparia, antequam finiantur, divina officia canuntur. A materia, de qua agunt, varia sortiuntur nomina, ἀναστάσιμοι, σαυρώσιμοι κ.τ.λ. Celeberrimus est μέγας κανὼν ANDRÆ Cretensis. Vocatur autem *Magnus*, quia cum reliqui triginta, & paullo plura, troparia habeant, hic ad 250. progrediatur. Canones vero in odas dividuntur, seu cantica, hæc in troparia. Magnus ille canon in TRIODIO, & alibi, invenitur. Cod. 150. novi ordinis Bibliothecæ *Vindob.* f. 168. canon eiusmodi in honorem Sanctorum totius anni habetur, quorum memoria ibi nominatim celebratur, secundum ordinem duodecim mensium, ab initio *Septembris*, usque in finem *Augusti*. In principio autem deest unum folium, ideoque & nomen auctoris istius canonis, & nomina Sanctorum a die primo *Septembris* usque ad diem quartum eiusdem mensis deficient. Cod. 25. 45. 59. expositiones, scholia, & explicatio difficiliorum vocabulorum & phrasium in canonibus seu canticis habentur. Hinc est canonarcha & ὁ πρωτοκανόναρχος apud CODINUM & CITRIUM qui canones præbant. Pertinet hac etiam νομικὸς. Vid. GRETS. in CODINUM T. XV. opp. p. 94. Mentio etiam aliqua facienda est *Contactorum*, quæ sunt breves hymni, a voce κοινὸς par-

